Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

Гірська школа Українських Карпат

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ З ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК

№ 15
2016

Івано-Франківськ
2016

УДК 37.012
ББК 74.2
Г51

ISSN 1994-4845
Girs'ka šk. Ukr. Karp.
Highland School of Ukrainian Carpaty

Засновник та видавець – державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
Видається з 2006 року

Головний редактор: Василь Хрущ
Заступник головного редактора: Юрій Москаленко
Відповідальний секретар: Інна Червінська

Редакційна рада:
Ігор Цепенда
Володимир Бондар (м. Київ)
Микола Євтух (м. Київ)
Чад Бері (США)
Олена Біда (м. Черкаси)
Ігор Гоян
Василь Грещук
Тетяна Завгородня
Дмитро Дзвінчук
Іван Калуцький
Надія Луцан
Галина Михайлишин
Віктор Москалець
Ришард Пенчковскі (Польща)
Борис Савчук
Маріуш Гвозда (Польща)
Беата Акім'якова (Словаччина)
Петр Мазур (Польща)
Василь Химинець (м. Ужгород)
Іван Бех (м. Київ)
Надія Бібік (м. Київ)
Віталій Кононенко
Олена Будник
Войцех Валят (Польща)
Володимир Великочий
Богдан Грицуляк
Андрій Загороднюк
Зеновія Карпенко
Тетяна Котик
Неллі Лисенко
Василь Марчук
Зіновія Нагачевська
Олексій Рега
Іван Руснак (м. Хмельницький)
Марія Чепіль (м. Дрогобич)
Дональд Девіс (США)
Ірина Пальшкова (м. Одеса)

Редакційна колегія:
Василь Хрущ
Юрій Москаленко
Інна Червінська
Йосип Гілецький
Галина Білавич
Марія Оліяр
Лілія Копчак
Ярослав Никорак

Адреса редакційної колегії: «Гірська школа Українських Карпат», ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, Україна, 76000. Тел. (0342) 71-56-27, fax (03422) 3-15-74.
E-mail: mountainschool@pu.if.ua; www.mountainschool.pu.if.ua.

Внесено до Переліку наукових фахових видань України наказом Міністерства освіти та науки, молоді і спорту України № 54 від 25.01.2013 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого ЗМІ серія КВ № 18273-7073ПР від 05.09.2011 р.

Друкується за ухвалою вченої ради державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (протокол № 12 від 27 грудня 2016 р.)

Сторінки журналу відкриті для дискусійних матеріалів, а тому їх зміст не завжди відображає погляди редакційної ради. Статті друкуються в авторській редакції.

При передруці матеріалів посилання на це видання обов'язкове.

ГІРСЬКА ШКОЛА УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ. 2016. № 15. 260 С.

© ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2016
© «Гірська школа Українських Карпат», 2016

Public higher education institution
«Vasyl Stefanyk Precarpathian National University»

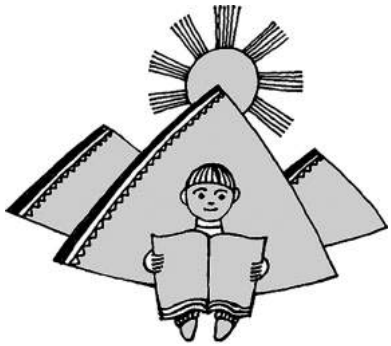

Mountain School of Ukrainian Carpaty

SCIENTIFIC EDITION ON PEDAGOGICAL SCIENCES

No. 15
2016

Ivano-Frankivsk
2016

УДК 37.012
ББК 74.2
Г51

ISSN 1994-4845
Girs'ka šk. Ukr. Karp.
Highland School of Ukrainian Carpaty

Founder and publisher – Public Higher Education Institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University»
Issued since 2006

Issued since 2006: Khrushch Vasyl
Deputy chief editor: Moskalenko Yuriy
Executive secretary: Chervinska Inna

Editorial board:
Tsependa Igor
Bondar Volodymyr (Kyiv)
Evtukh Mykola (Kyiv)
Barry Chad (USA)
Bida Olena (Cherkasy)
Hoyan Igor
Hreshchuk Vasyl
Zavhorodnya Tetyana
Dzvinchuk Dmitro
Kalutskiy Ivan
Lutsan Nadiya
Mykhailyshyn Galina
Moskalets Victor
Pęczkowski Ryszard (Poland)
Savchuk Boris
Hvozda Mariusz (Poland)
Akimyakova Beata (Slovakia)
Mazur Peter (Poland)
Hymynets Vasyl (Uzhgorod)
Bech Ivan (Kyiv)
Bibik Nadiya (Kyiv)
Kononenko Vitaliy
Budnyk Olena
Walat Wojciech (Poland)
Velykochiy Volodimir
Hrytsulyak Bogdan
Zagorodniuk Andriy
Karpenko Zenoviya
Kotik Tetyana
Lysenko Nelly
Marchuk Vasyl
Nahachewska Zinoviya
Rega Oleksiy
Rusnak Ivan (Khmelnitskiy)
Chepil Maria (Drohobych)
Davis Donald (USA)
Palshkova Irina (Odesa)

Editorial staff:
Василь Khrushch Vasyl
Moskalenko Yuriy
Chervinska Inna
Hiletskiy Yosyp
Bilavych Galina
Oliyar Mariya
Kopchak Liliya
Nykorak Jaroslav

Address of editorial staff: «Mountain School of Ukrainian Carpaty», public higher education institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University», 57 Shevchenko Street, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76000. Tel. (0342) 71-56-27, fax (03422) 3-15-74.
E-mail: mountainschool@pu.if.ua; www.mountainschool.pu.if.ua.

The journal is added to the «List of scientific professional publications of Ukraine, in which the results of dissertations for the degree of doctor and candidate of sciences can be published». Order № 54 by Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine from 01.25.2013.

Certificate of publishing media State registration series KV №18273-7073 PR from 05.09.2011.

MOUNTAIN SCHOOL OF UKRAINIAN CARPATY. 2016. No. 15. 260 Pg.

© PHEI «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University», 2016
© «Mountain School of Ukrainian Carpaty», 2016

doi: 10.15330/msuc.2016.15.5-8

Ольга Сухомлинська,
дійсний член НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
відділення загальної педагогіки та філософії освіти,
Національна академія педагогічних наук України
(м. Київ)

Olga Sukhomlynska,
Academician of the National Academy
of Pedagogical Sciences of Ukraine,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Department of General Pedagogy
and Philosophy of Education,
National Academy of Educational Sciences of Ukraine
(Kyiv)
info@naps.gov.ua

ЯК ДОРОСЛІШАЮТЬ В УКРАЇНІ І СВІТІ: ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ І ВИКЛИКИ

HOW TO GROW UP IN UKRAINE AND THE WORLD: COMMON TENDENCIES AND CHALLENGES

В статті розглядаються концепції дитинства як етапу розвитку людини. Аналізується багатофакторність впливів на дорослішання дитини, формування її ідентичності, ідентифікації, феномен «зникнення дитинства». Особлива увага приділена характеристиці травмованого українського дитинства, факторів і причин такого стану та шляхів виходу із нього.

Ключові слова: наукова рефлексія, історія дитинства, плинна реальність, ідентичність, ідентифікація, цінності, анти цінності, травмоване дитинство.

The article deals with the concept of childhood as a stage of human development. The multi-factor impacts on a child's growing up, identity formation, development of identification, the phenomenon of the "disappearance of childhood» have been analyzed. Special attention is paid to the characteristics of the traumatic Ukrainian childhood, factors and reasons of this situation as well as the ways of overcoming challenges.

Keywords: scientific reflection, history of childhood, fluid reality, identity, identification, values, anti-values, traumatic childhood.

В статье рассматриваются концепции детства как этапа развития человека. Анализируется многофакторность воздействия на взросление ребенка, формирование его идентичности, идентификации, феномен «исчезновения детства». Особое внимание уделено характеристике травмированного украинского детства, факторов и причин такого состояния и путей выхода из него.

Ключевые слова: научная рефлексия, история детства, текучая реальность, идентичность, идентификация, ценности, антиценности, травмированное детство.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Вища освіта, університетська в тому числі, отримує від загальної середньої випускників – юнаків та дівчат, які знаходяться ще на етапі дорослішання, процеси формування у них ще не закінчені. Тому тему мого виступу можна б було назвати: Кого отримує наша вища школа як свою головну дійову особу, суб'єкта навчального і загалом університетського середовища?

Тому правомірно і логічно поставити питання – що таке дорослішання, зростання сьогодні? В яких умовах воно відбувається? Які несе в собі позитиви і негативи, які проблеми. Які виклики ставить перед нами?

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Перш, ніж проаналізувати процеси, які відбуваються в Україні, подивимося на них з більш широко охоплюваних обширів, і передовсім – з історичних.

Всім добре відомо, що дитинство існувало впродовж розвитку людської цивілізації, бо не можна стати дорослим, оминувши цей період життя. Але далеко не зразу людство, а зокрема європейська цивілізація виокремило дитинство як стадію, етап розвитку людини, концептуалізувало його, тобто піддало науковій рефлексії.

Наукове «відкриття» дитинства, як певного, окремого етапу у житті людини, фахівці пов'язують з виходом у 1960 році у Франції книги Філіпа Ар'єса «Дитина і сімейне життя за старого порядку», де під «старим порядком» розуміється домодерний час (для нас більш звично говорити – новий час). Ця книга стала відома широкому

колу фахівців у всьому світі і породила не лише нову наукову парадигму – дослідження дитинства, а й викликала до життя величезну кількість літератури про дитинство, сформувала на Заході новий напрям у науці під назвою «Історія дитинства». Ця книга була перекладена російською мовою лише у 1999 році, і практично не викликала ніякої зацікавленості, ніякого резонансу серед наших науковців.

З часу публікації книги багато західних науковців дискутували з Ар'єсом, розвивали його ідеї або заперечували їх, однак жодна праця щодо дитинства і донині не обходиться без аналізу цієї книги. У ній, зокрема, на основі аналізу зазначається, що остаточно розуміння дитинства сформувалося у XVII столітті, яке виявляється більше не в «сюсюканні» і в пустощах, а в піклуванні про здоров'я дитини, фізичному і моральному [1, с.136-142].

Звернемо увагу саме на ці слова – піклування про фізичне, моральне і додамо – інтелектуальне здоров'я дитини. Історики дитинства стверджують, що, розпочавшись у 17 ст., з «віднайдення» дитинства, кожне наступне століття додавало до цього розуміння все більше і більше складових. Особливо багатим для такого розуміння дитинства (фізичного, морального, інтелектуального) стало 19 століття, коли ідеї про дитинство як соціальний феномен з'являлися і поширювалися через розповсюдження грамотності, започаткування масової загальної освіти, яка мала ввести дитину у світ дорослих через абстрактний (а не як було до того практичний) світ знання; через долучення до правил, канонів моральності, також певною мірою абстрактних, виключивши при цьому з світу дитини хвороби, смерть, політику, грошові стосунки, сексуальні відносини.

XIX підготувало грунт для проголошення XX століття шведською громадською діячкою Елен Кей «століттям дитини». Ми звикли надавати виключного значення розвитку освіти, але йдеться про більш широкий вимір, про який говорив Ф. Ар'єс – соціальний, який зачіпає усі аспекти цього феномену – одяг, стосунки в сім'ї, здоров'я, харчування, сексуальність, розуміння моралі, книги, дитячі забави, іграшки і, звичайно, школу, і т. ін., які у своїй сукупності створюють світ дитинства. Було усвідомлено усією людською спільнотою існування оригінального, окремого світу дитинства, з одного боку, а з іншого – почалася складна і системна робота над змістовим наповненням цього феномену. Над цим працювали літератори, журналісти, медики, фізіологи і психологи, соціологи і в першу чергу педагоги [2].

Наступна праця і наступний автор, які у значній мірі вплинули на розуміння дорослішання у минулому, а, відтак, і у сьогоднішньому – це більш близька до нас у часі книга американського соціолога, спеціаліста з теорії комунікацій Нейла Постмана «Зникнення дитинства», що вперше вийшла у 1982 році, а була перевидана ним, доповнена і розширена у 1994 році [3].

У книзі автор віддає належне і аналізує історію дитинства через працю Ф. Ар'єса, інших дослідників, але головна теза Постмана заккумульована у назві книги – «зникнення дитинства» нині, в наш час. Які у нього є підстави для такого висновку?

1. Серед перших ознак він називає комерціалізацію дитинства, що є ознакою визнання дорослими втрати дитинством його специфіки. Комерціалізація полягає у створенні могутньої індустрії, спрямованої на дитинство – це мода, одяг, іграшки (яскравий приклад – лялька Барбі), конкурси дитячої краси тощо, де дитина само по собі і не дуже важлива Все це кореспондує з рухом суспільства, тобто дорослих до свого «ідеалу» – вічної сяючої молодості. Адже саме на це спрямовані зусилля фармацевтів, пластичних хірургів, косметики, моди. І діти у цій перспективі вічної молодості посідають далеко не останнє місце.

Дорослішання у такому вимірі призводить до породження нових негативних тенденцій, і серед них дитяча сексуальність, дитячі фобії, дитяча злочинність, яка практично не відрізняються від злочинів, що їх здійснюють дорослі.

2. Окремим важливим питанням в контексті окреслення сучасних тенденцій – це дорослішання і комп'ютерні технології. Інформаційний процес, комп'ютерні технології, тобто починають заміщувати функції, які виконувалися і виконуються живими і авторитетними для дитини дорослими.

Нині спостерігаємо, що діти, навіть ті, які ще не вміють добре ходити і говорити, дуже добре справляються з різними гаджетами. Іконна, візуальна, а не графічна інформація не потребують селективної, логічної і системної розумової роботи, вона репрезентативна і не потребує певної стадії навчання. Комп'ютерні технології, якими оволодівають діти у ранньому віці, спрямовані на швидку реакцію у той віковий період, коли дитина не має власної рефлексії і усвідомлення власної особистості. Дитина діє через стимули, реакції і підкріплення у відповідності з поведінковими принципами (біхевіоризм), а не будує саму себе, у неї не розвивається рефлексія, «довга» пам'ять, запам'ятовування, вона не оцінює себе, свої вчинки і, таким чином, відбувається вимивання моралі у її класичному розумінні.

До цього доєднується і *проблема зникнення дитячої допитливості*: вона заміщена інформацією, інформаційним, часто кліповим, потоком, який загальнодоступний і для його здобування не потрібно докладати певних зусиль. Відоме й ще не пізнане не поєднані містком допитливості і немає потреби у поводиреві по лабіринту знань – дорослому – чи то учителю, наставнику, чи батьках.

За такого стану речей класичні цінності і взагалі ціннісне сприйняття світу, оточуючих, вчинків, що традиційно відбувається через освіту, втрачають свій сенс. Поступово зникає межа між добром і злом, дозволеним і забороненим. Багато тривожних і неоднозначних тем, які раніше не виносилися на широке публічне обговорення, були прихованими від дитини (міжстатеві стосунки, насилля, душевні хвороби, різні інтимні речі) перейшли від сфери соромного ганебного в сферу публічно обговорюваних соціальних і психологічних явищ. Для дитини нині немає або майже немає ніяких приховуваних дорослими утаємничених сюжетів і тем, і тим самим світ дорослих і світ дитинства розташовуються як рівноправні. І що це, як не зникнення світу дитинства? [4].

Але існує ще одна тенденція, яка, можливо, урівноважує або ж може урівноважити дві названі попередні. Соціум нині побудований таким чином, що у сучасних суспільствах немає єдиного центру впливу на дорослішання, або двох центрів, як це було традиційно – сім'ї і школи (для деяких – і третього центру – церкви).

Нині відбувається *мультифакторність* впливу, існує динамічність, адаптативність (здатність до пристосування) з самого раннього дитинства і практично до дуже зрілого віку. Соціальний філософ Зігмунд Бауман використовує термін «плинна модерність», тим самим підкреслюючи, що швидкі і постійні зміни не мають наперед визначеної спрямованості, вони різноспрямовані. Невизначеність є основною характеристикою глобалізованого і водночас фрагментованого світу, де усталені соціальні інститути, практики, навички поступаються новим, мінливим і неочікуваним. Такий підхід унеможливлює вирішальний вплив одного джерела на особистість – йдеться про множинність і певну рівноцінність впливів.

Однак, яким би гнучким, відкритим і лояльним не було суспільство, дорослішати нині значно важче, ніж у традиційному суспільстві, бо немає чітких правил, меж і обмежень. Дитина може ідентифікувати себе з певною спільнотою, і вона це робить – ідентифікує і реідентифікує себе з різними сферами впливів, з різними групами і об'єднаннями, з якими стикається, комунікує у процесі життєдіяльності.

Соціологи зазначають, що нині одна й та ж людина може ідентифікуватися впродовж навіть одного дня у різних іпостасях – наприклад, вона ідентифікує себе як спортсмен, коли є гравцем команди, як учень або студент – у складі групи, як сім'янин, як подорожній і так далі. Тобто, підкреслимо, що питання *ідентифікації* і *реідентифікації* нині поставлено поряд з проблемою ідентичності, яка також стоїть на порядку денному. І це є також виразною ознакою і тенденцією нашого часу.

Як означені тенденції і виклики корелюються з процесами, що відбуваються нині в Україні? Чи ми зовсім інші?

Як видається, багато з того, що перелічено, у великій мірі стосується і дорослішання у нас, проте, можливо, не в такому чіткому вираженні через певну консервативність і традиційність нашого суспільства. Але, не викликає сумнівів, що зазначені процеси все більше прослідковуються у процесі дорослішання української дитини. До тих загальних тенденцій хотілося б додати власне своїх, притаманних нашому життю.

Наголосимо, що події в Україні за останні два з половиною роки, трансформації як у державному плані, так і у суспільному, особистісному, багато в чому змінили світогляд усіх і кожного окремо. За цей невеликий проміжок часу українці проробили величезну ментальну роботу, роботу над собою, своєю свідомістю і самосвідомістю. Країна здійснила величезний ментальний, цивілізаційний стрибок і зависла у ньому, не знаючи куди і як приземлитися. І з нами разом у цьому стрибку зависли і наші діти, які, дорослішають, зростають саме в таких умовах.

Українське дитинство, дорослішання пройшло разом з країною декілька етапів.

- *Етап нейтральності освіти і виховання* загальної середньої і вищої школи в перші роки незалежності як реакція на агресивну, наступальну радянську ідеологію, побудовану на партійності. Ключова ідея нейтральності – дитина, молода людина має бути нейтральною в політичному й ідеологічному сенсі.

Але ця тенденція швидко зникла, а натомість постала політизація й значна ідеологізація дитячого світу і процесу дорослішання в Україні, яка змінювала свій вектор від ліберальних ідей до праворадикальних з вкрапленнями неорадянських канонів, які, втім, нехарактерні для української молоді, але активно нав'язувалися згори.

- Надзвичайно потужна тенденція – це *повернення до витоків , до традицій, етноцентризм, пов'язаний із традиціоналізмом*. Відзначимо, що це одна із найпотужніших тенденцій, яка зберігається донині як провідна. Вона великою мірою добровільна, ініціативна, підтримується усім суспільством, і що важливо – поділяється дітьми і молоддю.

З критикою цієї тенденції виступають інтелектуали, представляючи її «шароварщиною», «старосвітськістю», що, на мою думку, не зовсім справедливо, якщо ми говоримо у термінах, у парадигмі «мінливої плинності», значної кількості ідентифікаційних патернів, провідним з яких виступає саме українськість, яка пов'язана перш за все з етнологічним виміром. Це врешті решт ознака постмодерності, коли в одному полі уживаються і співіснують різні, навіть протилежні концепції і погляди.

- *Значний релігійний вплив* на дорослішання як тенденція, який, відзначимо, в останні два з половиною роки дещо послабився, мабуть, через невизначену позицію української церкви московського патріархату, яка, врешті, опікується своїми статусними проблемами. Однак, релігійність як необхідна складова входить до патерну дорослішання, а релігійне розуміння моральності багато в чому замінює світське її розуміння. Звідси виходить повчальність, моралізаторство і дидактизм, нав'язування своєї точки зору, яке є складовою українського дорослішання, хоча, вони, мабуть, не дуже сприймається дітьми і молоддю, але входить до її ідентифікаційного і самоідентифікаційного коду.
- Як певна противага або антитеза попередній тенденції можемо відзначити й тенденції впливу на дорослішання *антицінностей*, коли добро і зло втратили свою вагу і значущість на фоні неприйнятного більшістю і олігархічного розвитку суспільства, в якому справедливість і несправедливість, вірність і зрадництво, повага і зневага мають також мінливий характер, залежить від контексту і того, чиїми устами промовляються ті чи інші слова. Діти і молодь, як і все суспільство, звикли до того, що сьогодні це біле, а завтра – чорне. Для цієї тенденції характерна станова ідентичність, станова моральність. Коли говоримо про дітей – то ідентичність відповідно до професії батьків, навіть цілих станів – середнього класу, бідних.

Найбільш яскравим і кричущим прикладом прояву антиціннostей є результати е-декларування чиновників і депутатів Верховної Ради, а саме їх пояснення походження незліченних багатств в той час, коли йде війна і суспільство, волонтери стягаються на забезпечення армії, а половина країни живе на субсидіях. Країна разом з молодим поколінням здригнулася від того, які «цінності» сповідують наші можновладці.

- Характерною і загальною тенденцією українського дорослішання є *травмоване дитинство*. І через причини, про які йшлося вище, а головне – через агресію Росії стосовно України, війну проти України, у яку втягнуті не лише дорослі, а й діти – ті, які проживають на окупованих територіях – Донбасі і Криму, у «сірій» зоні, та й по всій території – всіх торкнулася війна. Це *переміщені діти, внутрішні біженці*, але ж біженці, яких той же Зігмунд Бауман, дуже широко і повно розглядаючи проблему біженців як світову, називає «*людськими відходами*» [5, с. 65]. Він зазначає, посилаючись на солідні дослідження, що основний складник ідентичності біженців або переміщених осіб – це те, що вони «не – потрібні», «пере – міщені», небажані, для них характерна «заморожена плинність», затяжний стан тимчасовості. Все це стосується нас безпосередньо: в умовах кризового стану українського суспільства, падіння рівня життя, зубожіння зростають у «замороженій плинності» діти, вони народжуються, дорослішають, і невідомо, скільки це буде продовжуватися.

Не буде перебільшенням передбачити, що в Україні з'являться і біженці та їхні діти з країн Азії та Африки, яких стара Європа просто не переварить, а повертатися назад їм просто немає куди.

- І остання тенденція, про яку можна говорити як оптимістичну, але з великою печаллю. Це *героїзація*, ідеалізація подій і людей, яка в цілому є характеристикою нової, високої моральності в нашому суспільстві, але пов'язана із трагічними подіями, смертями людей але, як результат, моральним очищенням.

Дорослішання в Україні пов'язано з народженням нових героїв і поверненням до нашої історичної пам'яті тих, які були викреслені з українського контексту.

Але яку дорогу ціну платимо ми за таке дорослішання – і в глобальному контексті, і в нашому, українському.

Окреслені тенденції – це і є виклики, на які маємо відповідати. Гостро стоїть питання – як? Як об'єднати глобалізацію і фрагментарність, європейськість і традиційність, переміщуваність і осідлість, ідеалізм і прагматизм, загальні тенденції з частковими?

Мабуть, годі шукати універсальні рецепти. Хочу в кінці навести дві цитати, які, можливо, і будуть певними відповідями на поставлене запитання:

«Людям, що не знають ні історію дитинства, ні сучасної психології розвитку, історичні зміни часто здаються катастрофічними, а єдиним шляхом запобігання соціально-педагогічних труднощів є повернення до ідеалізованого, по суті справи – уявного минулого будь то дитиноцентризм, батьківська вертикаль, влада або жорстка гендерна стратегія» Це писав Ігор Кон, провідний фахівець з історії дитинства і гендеру на пострадянському просторі.

Друга цитата: Французький суспільний діяч, політик Доменік де Вільпен зазначає: «Щоб керувати великим кораблем – людством і маленьким човником – людиною, мають узгоджуватися усі дії…відбуватися примирення етики з прогресом, економіки з мораллю, індивідуального з колективним, духовного з миттєвим, влади з народом; пристрасті з розумом, вірність традиціям з різноманітністю культур; прийняття нової культури ризику і свободи, а найголовніше – навчитися сприймати світ таким, яким він є, виховати у собі інтерес до цього світу, дорослішати разом зі своїми дітьми, намагаючись зрозуміти і прийняти їх».

1. Арьес Ф. Ребенок и семейная жизнь при старом режиме / Филипп Арьес. – Екатеринбург: Изд-во Уральского университета, 1999. – 415 с.
2. Вся история наполнена детством: наследие Ф. Арьеса и новые подходы к истории детства: [сб. статей] / сост. В.Г. Безрогов, М.В. Тендрякова: В 4 ч. – Ч.І. – Москва : РГГУ, 2012. – 472 с.
3. Postman N. The Disappearance of Childhood / Neil Postman. – New York: Vintage Books, a division of Random House, Inc., 1994.
4. Ярин А. Постман Нейл. Исчезновение детства / Александр Ярин // Отечественные записки. – 2004. – № 3. – Режим доступу: www.strana-oz.ru/2004/3/ischeznovenie-detstva.
5. Бауман З. Плинні часи. Життя в добу невпевненості / Зігмунд Бауман. – Київ : Критика, 2013. – 174 с.
6. Кон И.С. Ребенок и общество (историко-этнографическая перспектива) / И.С. Кон. – Москва : Наука, 1988. – 270 с.

Reference

1. Ares F. (1999). Rebenok i semeinaia zhyzn pri starom rezhyme [A child and family life under the old regime]. Ekaterinburg: Izd-vo Uralskogo universiteta.
2. Bezrogov, V.G., & Tendriakova, M.V. (Eds.). (2012). Vsia istoriia napolnena detstvom: nasledie F. Aresa i novye podkhody k istorii detstva Vol. I. [The whole story is full of childhood: F. Ares heritage and new approaches to history of childhood]. Moscow: RGGU.
3. Postman N. (1994). The Disappearance of Childhood. New York: Vintage Books, a division of Random House, Inc.
4. Yarin, A. (2004). Postman Neil. Ischeznovenie detstva [The disappearance of childhood]. Otechestvennye Zapiski, 3. Retrieved from www.strana-oz.ru/2004/3/ischeznovenie-detstva.
5. Bauman, Z. (2013). Plynni chasy. Zhyttia v dobu nevpevnenosti [Unstable times. Life in uncertain age]. Kyiv: Krytyka.
6. Kon, I. S. (1988). Rebenok i obshchestvo (istoriko-etnograficheskaia perspektiva) [A child and society (historical-ethnographic perspective)]. Moscow: Nauka.

Розділ І. Офіційні матеріали

МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ

Міжнародний українсько-литовський проект «Розвиток освіти і науки в умовах євроінтеґрації»

Започатковано спільний українсько-литовський проект «Розвиток освіти і науки в умовах євроінтеграції» між університетом Вітаутаса Великого (Литовська Республіка) і Прикарпатським національним університетом імені Василя Стефаника (Україна)

Вітальне слово литовським колегам від керівника делегації українських науковців – проректора з навчально-педагогічної роботи університету, професора Сергія Шарина

Гостей з Івано-Франківська привітав декан факультету соціальних наук університету Вітаутаса Великого професор Алгіс Крупавічаус, який висловив побажання щодо подальшої наукової співпраці в рамках створеного консорціуму між університетами

Участь науковців педагогічного факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника у Міжнародній науковій конференції «Розвиток освіти і науки в умовах євроінтеґрації» (28 жовтня 2016 року, університет Вітаутаса Великого (м. Каунас, Литовська Республіка)

Презентація міжнародного українсько-польського проекту з обміну студентами «Культура, історія, традиції: у пошуках спільних цінностей»

Підписання угоди про українсько-польську співпрацю в рамках проекту професором Петром Мазуром від Державної професійної школи в Хелмі і професором Оленою Будник від ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Делегація науковців та студентів ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» під час візиту до Державної професійної школи в Хелмі (Республіка Польща)

Вручення сертифікатів учасникам проекту «Культура, історія, традиції: у пошуках спільних цінностей» в рамках Polsko-Ukraińskoj Rady Wymiany Młodzieży за підтримки FRSE (Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji)

POLSKO-UKRAIŃSKA RADA WYMIANY MŁODZIEŻY

Zaświadczenie

Diana Hrynyshyn

w dniach 17-21 października 2016 roku uczestniczył(a)

w projekcie *Kultura, historia, tradycja: w poszukiwaniu wspólnych wartości*

organizowanym przez Polsko-Ukraińską Radę Wymiany Młodzieży

Wschodnioeuropejski Uniwersytet Narodowy im. Łesi Ukrainki

Fundacja iller eko

Przykarpacki Narodowy Uniwersytet im. Wasyla Stefanyka

Chełm, 21 października 2016

Сертифікат учасника проекту «Культура, історія, традиції: у пошуках спільних цінностей»

Подарунок з Прикарпаття на згадку про проект

МІЖНАРОДНИЙ УКРАЇНСЬКО-ЛИТОВСЬКИЙ ПРОЕКТ «РОЗВИТОК ОСВІТИ І НАУКИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕҐРАЦІЇ»

(м.Каунас, Литовська республіка)

RESEARCH UKRAINIAN-LITHUANIAN PROJECT «DEVELOPMENT OF EDUCATION AND SCIENCE UNDER EUROPEAN INTEGRATION»

(Kaunas, Lithuania)

VASYL STEFANYK PRECARPATHIAN NATIONAL UNIVERSITY, Ukraine

VYTAUTAS MAGNUS UNIVERSITY MCMXXII

УНІВЕРСИТЕТ ВІТАУТАСА ВЕЛИКОГО
(м. Каунас, Литовська Республіка)

ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА»
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ
(Івано-Франківськ, Україна)

Тематичні напрями проекту:

- Методологічні засади реформування освіти і науки в умовах євроінтеграції.
- Ціннісні смисли в сучасній освіті: національне і глобальне.
- Перспективи освітніх інновацій: інтердисциплінарний контекст.
- Виховання студентської молоді: проблема діалогу культур.
- Професійна підготовка майбутніх педагогів у Литві та Україні.
- Особистісно-соціальний розвиток майбутнього фахівця.
- Мовна особистість як об'єкт інтердисциплінарного дослідження
- Інклюзивна освіта в Литві та Україні.
- Професійна мобільність майбутнього фахівця в полікультурному просторі освіти.

VYTAUTAS MAGNUS UNIVERSITY
(Kaunas, Lithuania)

VASYL STEFANYK PRECARPATHIAN NATIONAL UNIVERSITY
CHAIR OF PEDAGOGY OF PRIMARY EDUCATION
(Ivano-Frankivsk, Ukraine)

Thematic areas:

- Methodological principles of reforming education and science in terms of European integration.
- Value meanings in modern education: national and global.
- Prospects for educational innovations: interdisciplinary context.
- Educating students: a problem of cultures dialogue.
- Professional training of prospective teachers in Lithuania and Ukraine.
- Personality and social development of a future professional.
- Language identity as an object of interdisciplinary research
- Inclusive education in Lithuania and Ukraine.
- Professional mobility of a future professional in a multicultural education space.

У 2016 році науковцями кафедри педагогіки початкової освіти ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» започатковано спільний українсько-литовський проект «РОЗВИТОК ОСВІТИ І НАУКИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ», який здійснюється на основі Угоди між університетами (2013 р.), а також Угоди між педагогічним факультетом та факультетом соціальних наук (2016 р.).

У рамках міжнародної співпраці делегація науковців педагогічного факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника відвідала Університет Вітаутаса Великого в м. Каунас (Литовська Республіка), де 28 жовтня 2016 р. відбулась міжнародна наукова конференція «Розвиток освіти і науки в умовах євроінтеґрації».

Гостей з Івано-Франківська привітав ректор університету Вітаутаса Великого професор Іозас Аугутіс, який висловив пропозиції та побажання щодо подальшої наукової співпраці, обміну студентами, викладачами в рамках створеного консорціуму між університетами.

Під час роботи конференції литовські колеги презентували наукові здобутки та діяльність факультету соціальних наук (декан факультету, професор Алгіс Крупавічаус) та факультету природничих наук (декан факультету, професор Сауліус Міскевічаус).

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» на міжнародному форумі представив проректор з навчально-педагогічної роботи, кандидат фізико-математичних наук, професор Сергій Шарин, який у своїй доповіді описав досягнення університету, розкрив плани та перспективи подальшої наукової співпраці, а про

наукові видання та проекти, над якими працюють викладачі педагогічного факультету, розповіла завідувач кафедри педагогіки початкової освіти, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник Олена Будник.

Предметом обговорення стали питання щодо започаткування спільних наукових досліджень у соціально-педагогічній сфері, роботи над міжнародними проектами, обміну студентами та викладачами, проведення спільних семінарів, конференцій тощо.

Особливе зацікавлення в дискусії українських і литовських колег викликали проблеми інтердисциплінарності, професійної мобільності майбутніх фахівців, інклюзивної освіти, освітніх інновацій, оновлення магістерських програм для фахівців соціально-педагогічної сфери між відповідними кафедрами та факультетами.

У результаті зустрічі було підписано угоду про міжнародну співпрацю між факультетами та кафедрами Університету Вітаутаса Великого та ДВНЗ «Прикарпатський національний університет» імені Василя Стефаника, яка розширює межі наукового співробітництва обох університетів.

Учасники конференції мали цікаву екскурсійну програму: відвідали пам'ятки старовинного Каунаса, зокрема собор святих Петра і Павла, церкву святої Гертруди, музей чортів, затишні вулички вечірнього міста. Особливо вразила архітектурна палітра Вільнюса – столиці Великого Литовського Князівства – Кафедральний собор, вежа Гедімінаса, костьоли св. Анни і Бернардинів, музей бурштину, будівля президентського палацу, а також будівлі Вільнюського університету, де навчалися Тарас Шевченко, Адам Міцкевич, Юліуш Словацький та інші відомі українці.

Презентація міжнародного українсько-польського проекту з обміну студентами «Культура, історія, традиції: у пошуках спільних цінностей» (м. Хелм, Польська Республіка)

Polsko-Ukraińska rada wymiany młodzieży «Kultura, historia, tradycja: w poszukiwaniu wspólnych wartości»

На педагогічному факультеті ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» успішно реалізовано міжнародний проект «Культура, історія, традиції: у пошуках спільних цінностей» в рамках Polsko-Ukraińskoj Rady Wymiany Młodzieży за підтримки FRSE (Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji).

Згідно Консорціуму про співпрацю між навчальними закладами група студентів ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» та Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки з 17 по 21 жовтня 2016 року перебували в Державній Вищій Професійній школі в Хелмі (Республіка Польща). До проекту було залучено 50 учасників з України та Польщі. Координатор проекту від ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» – доктор педагогічних наук, завідувач кафедри педагогіки початкової освіти Олена Будник.

Проект має на меті спільне вивчення історії, традицій і культури України та Польщі, організацію інтеграційних зустрічей, мовних анімаційних програм, екскурсій, тренінгів, розвиток ініціативи та створення моделі подальшої українсько-польської співпраці молоді. На тлі соціокультурного пізнання реалізовано процес неформальної освіти, підготовлено електронну аплікацію про культуру, історію та традиції України та Польщі.

У перший день діяльності проекту учасники презентували навчальні заклади та розповідали про свій край, країну. Народні костюми, цікаві презентації дивовижних історичних пам'яток обох країн захопили всіх учасників проекту. Впродовж усього часу студенти трьох навчальних закладів репрезентували культуру свого народу шляхом розповідей, ілюстрацій та демонстрацій фольклорних та етнографічних надбань, ігор та майстер-класів тощо.

У результаті спільної творчої діяльності розроблено пізнавальну гру про історію, традиції та культуру України та Польщі. Приємно, що гра набула широкого поширення серед студентів. Гра безкоштовна і доступна за адресою: http://www.eduexpert.eu/projects/plukr/game/

Водночас польські колеги запропонували цікаві екскурсії для пізнання історичних та культурних пам'яток: найбільш захоплюючими були подорожі підземеллями Хелма, мільтимедійні 3D презентації історії Замосця, ознайомлення з архітектурними спорудами краю та його традиціями.

Всі учасники отримали сертифікати про участь у польсько-українському проекті. Варто зауважити, що реалізація проекту уможливила виявлення талановитих молодих людей, примноження світогляду кожного учасника новими знаннями щодо унікального етносу дружніх народів у формуванні європейських цінностей та ідеалів.

МІЖНАРОДНИЙ ФЕСТИВАЛЬ ГІРСЬКИХ РЕМЕСЕЛ

(м. ШАМБЕРІ, ФРАНЦІЯ)

LE FESTIVAL INTERNATIONAL DES MÉTIERS DE MONTAGNE: UN RENDEZ-VOUS MONTAGNARD INCONTOURNABLE À CHAMBÉRY

Ось уже 22 роки поспіль у містечку Шамбері, Савойя, регіон Рона-Альпи (Франція) проводиться Міжнародний фестиваль гірських ремесел (Festival International des Métiers de Montagne - FIMM).

Університет Савойя Монблан, (Франція) виступає організатором цього заходу. Основною метою фестивалю є популяризація гірських професій, налагодження та обмін досвідом між фахівцями та мешканцями гірських регіонів, відновлення і сприяння зайнятості населення шляхом мобілізації всіх професіоналів, які проживають у горах Європи і світу. Викладачі, учені, випускники навчального закладу вже впродовж багатьох років займаються дослідженням проблеми розвитку гірських регіонів. Під час фестивалю науковці університету діляться своїми знаннями й досвідом з громадськістю та фахівцями.

Основним завданням міжнародного українсько-французького проекту є популяризація гірських професій та відкриття кордонів для урядових структур, освітніх закладів, громадськості й бізнесу, які досліджують та експлуатують гірські масиви для їх соціально-економічного розвитку.

У рамках реалізації проекту «Французькі Альпи та Українські Карпати зближуються» у квітні 2016 року Чернівецьку область, відвідала французька делегація, яка запросила українських дослідників гір до участі у міжнародному форумі.

Так чином уперше за роки проведення фестивалю у 2016 році на ньому була представлена й Україна! Ця почесна місія була надана науковцям з Чернівецької області. Фестиваль проводиться раз у два роки в гірському містечку Шамбері, Франція, чергуючись з іншими країнами, де є гори. Наступний фестиваль гірських професій відбудеться у 2017 року на Буковині (Україна).

Підготовка до фестивалю була ґрунтовною і тривалою. Організатори попередньо відвідали Чернівецьку область та узгодили всі деталі подальшої співпраці. Учасники української делегації відзняли чудовий фільм про Українські Карпати, підготовили фотоматеріали та унікальні експонати для презентації Карпатського регіону на виставці фестивалю.

Під час візиту до Франції, членами української делегації окрім презентації Українських Карпат та Буковини, проведено перемовини між представниками освітніх установ, туристичних організацій, національних парків, органів влади та бізнесових кіл щодо напрямів подальшої українсько-французької взаємодії. Співорганізаторами фестивалю досягнуто домовленості про організацію наукової співпраці між вищими навчальними закладами України та Франції, налагодження культурних зв'язків та проведення спільних навчань між гірськими рятувальниками.

Фестиваль гірських професій (FIMM) - це розвиток та сприяння зайнятості у гірських регіонах шляхом мобілізації всіх фахівців гірських спеціальностей. Він також дозволяє людям, а особливо молоді, зацікавленій гірськими професіями та ремеслами, зустріти професіоналів, що сприятиме їх навчанню, обміну вміннями і навиками та демонстрації здобутого досвіду.

Фестиваль гірських професій (FIMM) - це безліч розваг для всієї родини: скалодром, лижні гонки, біатлон, гірський трамплін за керівництва професіоналів, які організовуються для того, щоб привітати і допомогти відкрити різні аспекти гірських професій, ремесел, видів спорту та дозвілля.

Фестиваль гірських професій (FIMM) - це обмін ресурсами та базами даних для самих жителів гірських регіонів, фахівців з тих чи інших професій та народних промислів.

Дослідники гір зустрічаються на науково-практичних конференціях, практикумах, вебінарах, що відбуваються у трьох містечках, які умовно поділяються на: *містечко навчання, містечко зайнятості та містечко майстрів*.

Така міжнародна співпраця є частиною круглих столів, дискусій, організованих фахівцями, об'єднаних навколо розв'язання проблем сільських гірських територій, а саме:

- проблема організації навчання у віддалених гірських населених пунктах;
- проблема міграції та зайнятості гірського населення;
- проблема організації дозвілля молоді у віддалених гірських селах;
- проблема підготовки висококваліфікованих фахівців для роботи у гірській місцевості.

Le Festival International des Métiers de Montagne : un rendez-vous montagnard incontournable à Chambéry!

L'objectif premier du festival des métiers de montagne est la valorisation et lapromotion de l'emploi en zone de montagne par la mobilisation de tous les professionnels de la montagne.

Il permet aussi aux gens, et plus particulièrement aux jeunes, intéressés par un métier de montagne de rencontrer des professionnels, favorisant ainsi les échanges, réflexions et transferts d'expériences. C'est enfin un plateau d'échanges et de ressources pour les professionnels eux-mêmes.

Ces rencontres se font dans le cadre de tables rondes, de débats ou de conférences organisés et articulés autour de 3 villages: village de la formation, village de l'emploi, village des professionnels.

Mais le festival dédie également un "espace montagne" aux artisans et à leur savoir-faire et propose de nombreuses animations pour toute la famille!

Le Festival a lieu tous les deux ans à Chambéry, en alternance avec une autre ville étrangère de montagne.

FESTIVAL INTERNATIONAL DES MÉTIERS DE MONTAGNE 2016
17 NOVEMBRE 2016 - 20 NOVEMBRE 2016

Le Festival International des Métiers de Montagne (FIMM) 2016, se déroulera à Chambéry du 17 au 20 novembre.

Pendant 4 jours, le festival est un temps privilégié de réflexions sur les enjeux de développement des filières montagne, organisé autour de tables rondes, de carrefours thématiques, de débats ou de conférences et fédérant l'ensemble des acteurs de la filière montagne.

Il permet au plus grand nombre, et plus particulièrement aux jeunes, intéressés par un métier de montagne, de rencontrer des professionnels de la montagne, de l'emploi ou de la formation, favorisant ainsi les échanges, réflexions et transferts d'expériences. Pour les professionnels du secteur, il représente un véritable plateau d'échanges et de ressources.

UNE FORTE MOBILISATION DE L'UNIVERSITÉ SAVOIE MONT BLANC

L'Université, acteur essentiel du développement des territoires de montagne est partenaire de l'événement. Enseignants, chercheurs, diplômés témoigneront et partageront leurs connaissances et leurs expériences avec le public et les professionnels dans le cadre de plusieurs carrefours et sur un stand. Dans le cadre du Festival off, l'USMB proposera un Amphis pour Tous sur la thématique du sport Outdoor et du respect de la faune sauvage. L'Association Sciences Action organisera une conférence sur la thématique montagne dans le cadre des Cafés Scientifiques.

Le FIMM c'est également de nombreuses animations pour toute la famille: mur d'escalade, ski de fond, biathlon, ski de piste… encadrées par les professionnels qui se mobilisent pour vous accueillir et vous faire découvrir les différentes facettes de leur métier.

L'Université Savoie Mont Blanc

fimm
FESTIVAL INTERNATIONAL
DES METIERS DE MONTAGNE

UNIVERSITÉ
SAVOIE
MONT BLANC

КАРПАТИ-АППАЛАЧІ. МІЖНАРОДНИЙ УКРАЇНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКИЙ ПРОЕКТ – У ДІЇ

Представлення проекту «Гірська школа Українських Карпат» на 39 Міжнародній конференції «Голоси з туманних гір: різноманітність і єдність. Нові Аппалачі» (м.Шефердстаун, США)

39-th Annual Apalachian studies conference «The misty mountains: diversity and unity, a new Appalachia» (Shepherd University, Shepherdstown, West Virginia, USA)

doi: 10.15330/msuc.2016.15.15-18

Уляна Будник,
магістрантка Інституту туризму,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Ulyana Budnyk,
Postgraduate Student of Institute of Tourism,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
ulyabud@mail.ua

УДК 911.3+910
ББК 71.4

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ В УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТАХ

PERSPECTIVE OF THE DEVELOPMENT OF TOURISM INDUSTRY IN THE UKRAINIAN CARPATHIANS

Виходячи з наявності загальновизнаних можливостей для розвитку туризму, зумовлених унікальними природними, історико-культурними, етнографічними особливостями, окреслено перспективи розвитку туристичної індустрії в Українських Карпатах. У статті визначено сутність і функції туризму (культурна, екологічна, економічна, виховна, політична, соціальна). Обґрунтовано мотивацію ностальгічних подорожей в Україну, зокрема потребу туристів відвідати місця свого історичного проживання, походження предків, глибше пізнати культурні традиції рідного краю, налагодити контакти із земляками чи родичами тощо. Автором акцентується на потребі сприяння в розробленні екскурсійних турів до Українських Карпат представників української діаспори США.

Ключові слова: туристична індустрія, Українські Карпати, гірський регіон, культурні традиції рідного краю.

Taking into consideration generally recognized opportunities of tourism development that are caused by unique natural, historical and cultural, ethnographical peculiarities, the perspective of the development of tourism in industry in the Ukrainian Carpathians is traced. The essence and functions of tourism (cultural, ecological, economical, educational, political, social) are determined in the speech. The motivation of performing nostalgic trips to Ukraine is based on tourists' necessity to visit the places of their historical dwelling, origin of their ancestors, to get deeper knowledge of cultural traditions of native land, to get in touch with compatriots and relatives, etc. The author puts an accent on the necessity of realization of a chain of actions concerning increasing the number of tourist streams to Ivano-Frankivsk region, the assistance of Ukrainian diaspora's of USA representatives in the development of excursive routs to Ukrainian Carpathians.

Keywords: tourism industry, Ukrainian Carpathians, mountain region, cultural traditions of native land.

Исходя из наличия общепризнанных возможностей для развития туризма, обусловленных уникальными природными, историко-культурными, этнографическими особенностями, намечены перспективы развития туристической индустрии в Украинских Карпатах. В статье определена сущность и функции туризма (культурная, экологическая, экономическая, воспитательная, политическая, социальная). Обоснованно мотивацию ностальгических путешествий в Украине, в частности потребность туристов посетить места своего исторического проживания, происхождение предков, глубже познать культурные традиции родного края, наладить контакты с земляками или родственниками и т. п. Автором акцентируется на необходимости содействия в разработке экскурсионных туров в Украинские Карпаты представителей украинской диаспоры США.

Ключевые слова: туристическая индустрия, Украинские Карпаты, горный регион, культурные традиции родного края.

Introduction. The problem of development of the national tourism market is urgent in the world tourism industry. Ukraine has great potential for tourism.There are great opportunities for developing different types of tourism in the Ukrainian Carpathians. This is due to the unique natural, historical, cultural, ethnographic, economic features of mountainous region. But today Ukraine implements these features only partially.

Therefore, in my speech I will discuss prospects for the development of tourism as priority direction of social and economic development of the Carpathians. In fact, development of tourism significantly affects such sectors as transport, trade, communication, construction, agriculture, consumer goods and more.

According to estimates of the World Tourism Organization, in 2001, Ukraine was on the 22d place in the world in the number of arrivals of foreign tourists (5,8 million people, that is nearly 1% of world tourist arrivals). According to forecasts estimates on the development of tourism in Ukraine to 2020 year, their number will increase up to 15.0 million people.

What is the main tourist potential of the Carpathian region?

availability of necessary natural resource base (the region has more than 800 sources and wells with therapeutic mineral waters of all known types, many of them are unique);

great potential for development of different types of tourism (picturesque landscapes and relief of the Carpathians);

advantageous geographical position (the geographical center of Europe is located in the Ukrainian Carpathians in the town of Rahiv, Transcarpathian region);

factor of territorial demarcation of labor (in fact, there are two regions in Ukraine, which conditiond allow to meet social needs in terms of recreation services: they are the Black sea and Azov areas (Причорноморсько-азовський) and, of course, the Carpathians);

relatively high environmental safety of the region (as compared with other regions, nature of the Carpathians suffered less losses and in many places preserved its original condition, what is very important for the development of recreation and tourism);

socio-economic specificity of mountains (in the mountainous areas of the Ukrainian Carpathians live about 1.3 million people, and the mountains create specific, extremely difficult living conditions and economy, so I'd like to stress the extremely acute problem of employment);

economic competitiveness of recreational areas.

What main types of tourism are really promising for the development in the Ukrainian Carpathians?

I believe that the range of tourism that could be successfully developed in the region is very wide.

Ecological and rural green tourism are the most popular in the world today.

This is a relatively new type of recreation and relaxation for Ukraine in the countryside, during which campers have the opportunity to learn the nature, culture and history of the region, engage in recreational activities.

Rural rest especially attracts residents of big cities, as they wish to get acquainted with true national traditions and enjoy nature in clean environments.

Green rural tourism is a unique chance to return to nature. Our vivid and multicolored Ukraine can offer everyone such opportunity!

In the Carpathian location you can observe interesting traditions for tourists for instance looking for the flower of edelweiss as a symbol of love, meeting a dawn high in the mountains, fishing, walking through the Carpathian meadows, gathering healing herbs, berries and mushrooms, riding horses, trying to feel the silence of the countryside, learning the traditions and crafts, tasting delicious Ukrainian national food (cuisine) [7, p. 22].

According to statistics in the field of rural tourism about 1,100 families with varying degree of service quality work in the Carpathians.

Countries of Western Europe notice the perspectives for international tourism development in the Carpathians. The benefit of international funds, for instance, the Fund of Carpathian Eurorigion Development, Programme TACIS and others are very important nowadays. European Union opened the credit line for 100 thousand euro for the development of small private hotels for rural tourism in the Ukrainian Carpathians.

Really promising is the development of adventure tourism. Most ecotourists admire remarkable attractions of nature (mountains and canyons, caves, lakes and rivers). Also, here is realized sports tourism, mountaineering, skiing, horseback riding, hiking and other types of active and passive recreation.

No less promising is the association of special accommodation facilities such as spa, medical and recreational facilities and temporary accommodation facilities such as hotels, campgrounds, etc., as well as other objects of the service sector. This can extend the range of services provided, to facilitate the emergence of a new tourism product.

Tourism contributes to the employment of mountain population, development of market relations, international cooperation, preservation of ecological balance. Tourism development improves the investment environment, becomes a source of replenishment of state and local budgets.

Skiing is the most popular type of rest among tourists and guests of Carpathian region.

Currently the most popular areas for the development of ski tourism in the Carpathians are: Bukovel, Yablunitsa, Slavske and Dragobrat locations.

The most popular is Bukovel Resort. It is located in the village Polyanitsya, Ivano-Frankivsk region, at an altitude of 900 m above the sea level. The name of this ski resort comes from the mountain pick (1129 m), on which slopes it is located.

This is the best technically equipped ski resort in the country. The total length of its lines is over 20 km. Bukovel important feature is that all ski slopes are connected with each other.

The infrastructure is perfectly developed here: hotels and spa centres, multistory parking, restaurants. 16 ski lifts of this resort can serve about three thousand people an hour. Owing to this benefit 12 thousand guests can be on the slopes at the same time without feeling discomfort because of such number of tourists.

Bukovel is well equipped with rope and chair lifts. There installed on the slopes web cameras provide information online to skiers about the weather conditions and snow cover features directly on the slopes.

It usually snows much in Bukovel early fall. This is one of the biggest natural preservations over the Carpathians with excellent curative climate, phytoncide vegetation, fresh air, breathtaking scenery that positively affect both healthy and sick people in all seasons of the year.

The Ukrainian Carpathians is the promising area for the development of extreme tourism due to favorable natural conditions, climate and topography. Ukraine surely has enough resources and for extreme relaxation as well. But the low level of tourism infrastructure and social standards of the population cause the situation that extreme tourism goes behind global trends. Nevertheless, international image of extreme tourism in Ukraine is constantly increasing. Hospitality and rich cultural heritage of local community attract international tourists. Unfortunately, such factors as low living standard, insufficient technical provision, poor English of local citizens are still quite common in our regions.

Cycling. The most popular are the routes along the passage of Montenegrin ridge peaks Hoverla, Pip Ivan, Petros, Gutin, Borsha, Maramuresh, tourists also visit mountain lakes Brebeneskul, Nesamovyte, and Maricheika.

Bicycle tourism – one of the first extreme sports. This is not only speed and exercise, but also communication with friends, evening campfires, breathtaking views of nature [9].

Extreme kinds of active rest in the Carpathians also are: ATV (quadrocycle, quadro bike) riding, jeeps riding on mountain ranges, horseback riding, paintball, passing the rope park etc.

Boating – a rest and adventure on the water when using kayaks, boats, catamarans. In the Carpathians water tourism is gaining popularity, every year there are new rafting routes [5].

The most popular among tourists is the water route of the Dniester Canyon and rafts along the rivers Prut, Cheremosh, Soames, Bistrita, Ribs of Salauta.

In recent years, rafting is actively developing. This sport aims at overcoming obstacles on an inflatable boat (boat) along a mountain river.

The Cheremosh river, in Verkhovyna district is the most suitable for rafting.

International boating competitions are held on this river in spring. The Cheremosh river belongs to the 3rd category of complexity on the 6-point scale.

A recently constructed recreation complex «Voda» can also be reffered to water rest of in the Ukrainian Carpathians. I must mention a large freshwater lake, which is situated in Bukovel as well. Its six-meter depth allows to organize a number of advantures - from boating and catamaran riding to tricks on jet skis. It is planned to launch another lift for wakeboarding and water skiing. The lake water is crystal clear and cold, like in mountain rivers.

VODA day&night club is a unique recreational environment that has waterpark and all-season pool with heating. Every day complex is capable of hosting about 500 visitors on its deck chairs near the lake and the large pool. Moreover, guests may enjoy night shows and live performances on the unique sunken stage.

Health tourism. The Carpathian region is rich in curative mineral waters, which contribute to recreation and rehabilitation of tourists: mineral springs «Goryanka» in the village of New Mizun (Dolyna region), «Burkut» in Verhovyna region, «Cherche» in (Rogatyn region) and Okna Suhutaha in Maramuresh [5].

Nostalgic tourism is a temporary departure of persons from their permanent residence proceedings without paid employment at that location [1]. The main motivation in such kind of tourism is nostalgia.

History of the Carpathians is closely linked with numerous migrations of its citizens, so there are the prospects for the development of nostalgic tourism [6].

Ukrainian Diaspora is always willing to get home. It's a well-known fact large Ukrainian diaspora is found in the USA, including the Appalachian region who often visit Ukraine. So I believe extremely important is the development of interesting nostalgic excursion tours to Western Ukraine for representatives of the Ukrainian diaspora, who originated from the Carpathians.

Cognitive sightseeing tourism –- learning traditions of mountain land.

The following events are interesting for tourists: International festival "Christmas in the Carpathians", Easter in village Kosmach, Kosiv district, Festival of blacksmiths in Ivano-Frankivsk, Festival of «Easter egg» in the village of Kolomyja, Summer mountain valley in the village of Verkhny Jaseniv, the festival of extreme sports «Mizunska Zvyhoda» in Novyi Mizun, International Hutsul Festival, Feast of bread in the city of Ivano-Frankivsk, Bojkivska bonfire in Rozhnyativ area, Feast of honey in Dolyna district and many others.

Hospitality and rich cultural inheritance of local citizens attract international tourists greatly. Unfortunately, there is quite an avarage living standard here, insufficient technical provision, local citizens speak foreign languages on a rather low level and more. An important task of tourist industry is to arrange villages.

What are the problems of tourism industry in the Ukrainian Carpathians? [10]

Improving infrastructure, including reconstruction of roads, which is the business card of the tourist region.

Diversifying the various categories of leisure travelers.

Information support of the tourists. Creating a network of local history tourist centers with qualified experts who possess good knowledge of foreign languages.

Popularization of various types of tourism in the Carpathians and development of tours for foreign tourists.

Increase of investment programs to promote tourism in the Carpathians.

Sports, extreme and adventure tourism are important means of promoting social and labor activity of the community. They can provide recreation opportunities, educational and cultural exchange. International communication, establishment of friendly relations between nations will lead to strengthening peace in the world.

1. Вуйцик О. І. Розвиток сентиментального (ностальгійного) туризму в Україні / О. І. Вуйцик // Географія. Економіка. Екологія. Туризм: регіональні студії : збірник наукових праць / за ред. І. В. Смаля. – Вип. 3. – Ніжин : МІЛАНІК, 2009. – С. 40–46.
2. Закон України “Про туризм” // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 31. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр
3. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні / В. Ф. Кифяк. – Чернівці : Книги-XXI, 2003. – 300 с.
4. Пуцентейло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/pucentejlo34.htm
5. Сучасні різновиди туризму : навч. посіб. / М. П. Кляп, Ф. Ф. Шандор. – К. : Знання, 2011. – 334 с.
6. Budnyk O. Ethnoekonomic competence of students : monograph / O. Budnyk. – Kyiv-Ivano-Frankivsk, 2008. – 200 p.
7. Budnyk O. Teahers’ Training for Social and Educational Activity in Conditions of Mountain Area Primary School / O. Budnyk // Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Scientific Edition : Series of Social and Human Sciences. – Vol. 1. – № 2, 3. – 2014. – P. 22–28. (doi:10.15330/jpnu.1.2,3.23-32)
8. Davies P. «Nostalgia tourism» uncovered as new trendю – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.travelmole.com/news_feature.php?id=1124918
9. Gag M. P., Sandor F. F. Modern types of tourism: teach. Guidances / M. P. Gag, F. F. Sandor. – K. : Knowledge, 2011 (Higher Education XXI century).
10. Martseniuk L.V. Directions of extreme tourism in Ukraine. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://doaj.org/article/5c7362596f994e4e9160ebe236675abd
11. Mazaraki A., Voronova E. Prospects for tourism in Ukraine // Tourism Management. – Vol. 14. – Issue 4. – August, 1993. – P. 316-317 (doi:10.1016/0261-5177(93)90066-T). – Режим доступу: http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/026151779390066T

Reference

1. Vuitsyk O. I. Rozvytok sentymentalnoho (nostalhiinoho) turyzmu v Ukraini / O. I. Vuitsyk // Heohrafiia. Ekonomika. Ekolohiia. Turyzm: rehionalni studii : zbirnyk naukovykh prats / za red. I. V. Smalia. – Vyp. 3. – Nizhyn : MILANIK, 2009. – S. 40–46.
2. Zakon Ukrainy “Pro turyzm” // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1995. – № 31. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-vr
3. Kyfiak V. F. Orhanizatsiia turystychnoi diialnosti v Ukraini / V. F. Kyfiak. – Chernivtsi : Knyhy-KhKhI, 2003. – 300 s.
4. Putsenteilo P. R. Ekonomika i orhanizatsiia turystychno-hotelnoho pidpryiemnytstva – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://tourlib.net/books_ukr/pucentejlo34.htm
5. Suchasni riznovydy turyzmu : navch. posib. / M. P. Kliap, F. F. Shandor. – K. : Znannia, 2011. – 334 s.
6. Budnyk O. Ethnoekonomic competence of students : monograph / O. Budnyk. – Kyiv-Ivano-Frankivsk, 2008. – 200 p.
7. Budnyk O. Teahers Training for Social and Educational Activity in Conditions of Mountain Area Primary School / O. Budnyk // Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Scientific Edition : Series of Social and Human Sciences. – Vol. 1. – № 2, 3. – 2014. – P. 22–28. (doi:10.15330/jpnu.1.2,3.23-32)
8. Davies P. «Nostalgia tourism» uncovered as new trendiu – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.travelmole.com / news_feature.php?id=1124918
9. Gag M. P., Sandor F. F. Modern types of tourism: teach. Guidances / M. P. Gag, F. F. Sandor. – K. : Knowledge, 2011 (Higher Education XXI century).
10. Martseniuk L.V. Directions of extreme tourism in Ukraine. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https:// doaj.org/article /5c7362596f994e4e9160ebe236675abd
11. Mazaraki A., Voronova E. Prospects for tourism in Ukraine // Tourism Management. – Vol. 14. – Issue 4. – August, 1993. – P. 316-317 (doi:10.1016/0261-5177(93)90066-T). – Rezhym dostupu: http:// www. sciencedirect.com /science/article/pii/026151779390066T

doi: 10.15330/msuc.2016.15.19-23

Василь Карабінович,

викладач,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Vasyl Karabinobych,

Teacher,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
vasyl.karabinovych@pu.if.ua

Любов Прокопів,

кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Liubov Prokopiv,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
liubov.prokopiv@pu.if.ua
ID orsid.org/0000-0001-8661-510x

УДК 39(477.85/87)
ББК 63.5 (4 Укр)

ОСОБЛИВОСТІ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН ЕТНІЧНОЇ ГРУПИ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ - ГУЦУЛІВ

FEATURES OF MARITAL AND FAMILY RELATIONS OF HUTSULS, ETHNIC GROUP IN UKRAINIAN CARPATHIANS

У статті аналізуються проблеми сімейно-шлюбних стосунків гуцулів, досліджуються форми сімей і характерні риси сімейних відносин. Найбільшу увагу автор звертає на особливості і шлюбу в гуцулів. У контексті цього в статті вивчено правові аспекти зазначеної проблематики. Автор розглядає типи і структуру гуцульської сім'ї, їх внутрішньосімейні стосунки. Тут доводиться думка, що виховання дітей у гуцулів мало сакральний характер.

Ключові слова: гуцули, етнічні групи, сімейні стосунки, сім'я, обрядовість, звичаї, традиції, шлюб, громада, усиновлення.

Dear scholars and all present, I am sincerely grateful for the opportunity to visit the United States during this highly professional conference.

Both Appalachian Mountains and Carpathians have a lot in common, and we also encounter many similar problems. I believe colleagues, who have already visited us, evidenced this too.

Scientists from our University as well as each of you are working on the issues of the mountainous region, its people, and their legal relations.

At current stage of development of science, it is particularly important to study the history and culture of ethnic and ethno-confessional groups that inhabit the following regions of Ukraine: Boikivshchyna, Hutsulshchyna, Pokuttia, Lemkivshchyna

Due to complex historical destiny of the Carpathian region, the objective internal differences have developed within the same ethnic group, as reflected in the dialects and peculiarities of the Ukrainian language, traditional architecture, national clothes, traditions and rituals.

Today, Ukraine pays particular attention to the spiritual culture of the nations, the preservation of essential human values.

In the report we discuss the following topics:

1. The choice of partner and marriage by the Hutsuls. Legal aspects.
2. Types and structure of the Hutsul family.
3. Intrafamily relationships.
4. Parenting by the Hutsuls.

Hutsulshchyna is the land of magnificent beauty, picturesque nature, steep cliffs, fast-flowing rivers, green valleys, distinctive traditions. All this charms people who walk into Hutsul land.

Those who visited this beautiful land noted the Hutsul features that distinguished them from other ethnic groups. Hutsuls as mountain people possess such traits as inborn pride, ambition, love of freedom and sincerity, quick temper.

Hutsul were always close to nature and believed in its mighty secret power. Hutsuls were notable for their strong and beautiful physique, extraordinary energy and freedom in movements. The positive features of Hutsul people included their hospitality, good humor, honesty, sensitivity, honor and pride in their people. However, pride is already something traditional. It has even turned into vanity. As for hospitality of Hutsuls, it was acknowledged by everyone who had visited their surroundings. Hutsuls' ambitions were sometimes so deep, that they talked about themselves with others in plural form. In addition, Hutsuls were candid, they knew no guile. Helpfulness to strangers has never passed into subservience because of Hutsul's pride. Moreover, Hutsul's house was always tidy and his attire was rather intricate.

Hutsul family is a group of people based on personal attachment, which members are linked by common life, mutual help and moral responsibility. It is also called rodyna (from Ukrainian rid - kin), because family was born in the bosom of kin and coexisted with it, using family and religious ties.

At the same time, rodyna can have a meaning of kinship of several families living apart (parents and children, brothers, sisters, uncles and so on).

Marriage has long been considered one of the most important events in person's life. Therefore, this matter received considerable attention.

In Hutsulshchyna, marital legal traditions indicate broad authority of parents in marrying children.

Parents concluded a special type of marriage contract – intertsysa on the basis of verbal agreement, which regulated the ownership rights of the future husband and wife.

The direct confirmation of this was the preliminary conclusion of marriage contracts between parents about the future marriage of underage children (in front of witnesses, sometimes in written form). There was a "deposit" that served as a guarantee, a certain amount of money usually given to the parents of a girl. If parents of the boy failed to comply with the conditions on the contract, the deposit remained with the girl's parents, and if the latter violated the agreement, they had to return it. Parents forced the marriage using various means of violence against the will of the children, strict penalties in case of disobedience. In cases of marriage against the will of parents, they could disinherit the children. Marriages without consent and blessing of parents were judged and considered unhappy by the people.

Extensive rights and responsibilities of parents and limitations for choice marriage of young people were rooted in the very nature of private family life and difficult material living conditions of Hutsul people. So naturally, parental experience and sober calculation regarding the material aspects of life of the future couple had greater weight and authority than desires of young people based purely on personal feelings and preferences. Moreover, rather than wealth itself, parents preferred such traits as diligence, honesty, reputation, "good kin" of future son-in-law or daughter-in-law.

But it would be a mistake to consider marriage due to purely material calculation, parental coercion and ignoring the will of the young people as a generally legalized marriage norm by Hutsuls. In particular, this is contrary to the preservation and adherence to the ancient custom of bridegroom and bride expressing their consent during courtship, engagement and wedding itself. Seeing the newly-weds as passive mutes is exaggerated in view of the active sociable youth life in Hutsulshchyna, traditionally free relationships and more. In general, the formal advantage was still on the side of bridegroom and bride, since marriage could not take place against their categorical refusal. At the same time, marriage without parental consent was in principle not excluded and considered valid.

A necessary condition for marriage was the lack of close blood relationship, and also lack of relationship of godparents. Along with a categorical impossibility of marriage with infidels, Hutsuls avoided marriages not only with foreigners but even with residents of Prycarpathian villages and villagers who have recently settled among them, unless they have already become well accustomed to local life and traditions.

Important customs were the absence of blood relationship between the marriage candidates and the ban on marriages within the same family.

The conclusion of early marriage and marriage to fellow villagers were traditional.

Agamy was generally condemned by society, although this rule had exceptions too. One son or one daughter could refuse the marriage, in order not to divide the estate and take care for younger sisters and brothers.

The most important part of the marriage agreement was certainly a question of giving movable and immovable property to the newly-weds.

Bride's father gave her a dowry, in Ukrainian – prydane, or posah. Vino, prydane, posah meant property for the bride, and sometimes for the bridegroom who was going to live with the bride's family. In some areas, these notions

had a somewhat different meaning. Maino (property) included land, livestock, money, posah (dowry) contained things for mandatory wedding chest: clothing, linens, dishes, bedding and small household implements.

Preparation of the chest was the responsibility of each girl and her mother. Parental assets were traditionally considered to be the property of the bride.

Tradition demanded the transfer of inheritance and power in the family to the eldest son, on condition of providing the suitable portion of inheritance to other heirs. In some cases, they could be received by mother, elder brother, the only daughter. If there was no eldest son in the family, then younger children were coming into inheritance according to parental will. Reluctance to split the inheritance (land) contributed to leaving inheritance to the sole successor, and the rest received money.

Besides legally capable heirs, adopted and illegitimate children had the right to receive inheritance too. For orphans, this problem was regulated by existing legislation.

Roles in matchmaking differed depending on how conservative was a system of land tenure and land use. In the conservative system, the role of young people themselves was very small, because the contract was not about their love, but about the "land" which belonged to parents.

There was the general rule that the daughter-in-law went into the husband's family. But in unequal marriages, the poor man could also go to live with the wife's family. This so-called adoption varied due to reason, there were three kinds of it – at own will, at the will of the parents, and on the invitation. In the first case, the position of son-in-law was similar to the hired worker, unequal in the family. Son-in-law was not the head of the family that is why the attitude of the community towards him was dismissive. In the third case, son-in-law was usually invited when there was no head of the family, which was approved by community.

First of all, customary law regulated the foundations of marriage and family relations. Legal ability to marry started with the achievement of the appropriate age of consent. Hutsul girls got married since they were 16-17, and boys married after the achievement of proper physical development, maturation, achievement of necessary skills in the men's household work. Later, because of universal conscription, Hutsuls got married after military service, after becoming 24 years old. There was a custom to follow the seniority while marrying daughters. Younger sisters could not get married before the older ones.

Regarding the procedure of marriage in Hutsulshchyna, as well as in Ukraine in general, the legal condition of its validity was a formal church wedding and the traditional wedding ceremony.

But it was typical that the family union and marital status were legitimized only after the implementation of national ritual of marriage. Moreover, not only the wedding ceremony as a whole had the legal nature, but also separate components of ceremonial and symbolic actions. Thus, the procedure of ritual courtship and engagement had important legal consequences, as it meant public expression of will of the parties to marry and agreement on the matters of property in life of the future couple.

A number of ceremonial and ritual actions, such as symbolic "bride buying", bride coating, farewell to home and family, meeting-adoption in the home of the bridegroom's parents and others, fixed transition of bride from her own family, from authority of father and mother into the bridegroom's family, under the authority of husband and his parents in legal terms.

There have been marriages too, the legal registration of which was hampered by certain economic circumstances or formal problems; the people called it to live on faith. Such voluntary marital cohabitation was caused by economic reasons, formal obstacles to marriage and different life circumstances (older age, indifference to marital requirements and so on). There was also a special ritual that fixed the actual cohabitation which included the mutual oath of faithfulness with two burning candles and the pile of salt.

It should be mentioned that the customary law did not know the formal divorce.

In practice, there was only an actual divorce, the departure of one of the spouses from family and the related division of property between them. Usually, the person who left the family took the personal belongings, and the party that remained on the farm continued to take care for children.

Divorce was rare, it was considered unacceptable in terms of morality, especially when the couple had children. The community justified divorce only in cases of infertility and adultery. But the church often denied divorce even in these cases.

Along with the organizational structure, customary law regulated more important aspects of family life as productive and social group, status and relationships of its members, the legal regime of family property, the order of succession. Under customary law, coming of age did not free children from parental authority and did not automatically give them rights to family property. Children acquired property rights only with marriage and were completely released from parental authority only after leaving parental families in order to live independently.

There are two types of families by Hutsuls: small and large.

A small (simple, individual) family consists of a married couple (or a parent) with unmarried children or without children.

A large family (composed, undivided) contains two or more small families. Large family is characterized by common production and consumption, subordination and extended composition. In a large family, all the members of the younger generations had gathered around the couple of oldest generation, and blood relatives were joined by their wives, for example, wives of children and grandchildren.

Large family consisted of several individual families, united by kinship through the male line, with the common property and leadership. The family was led mainly by the oldest member of the family. It could be composed of brother, sister, grandfather, grandmother, grandchildren, father-in-law, mother-in-law, sister-in-law, uncle and other relatives; the relationship between them was determined by the nature of affinity.

For a large family, there was typical one or another peculiar form of relationship and or a combination thereof. Depending on the relationship, there are two types of undivided families: parental (parents and their married children living together) and fraternal (two or more married brothers living together).

A small family as a historical form of marriage and family organization is the result of the ongoing process of disintegration of old patriarchal and later large family.

Statistical and ethnographic data suggest that since the end of the XVIII century, small family was the main ethnographic type throughout the Carpathians.

It was characterized by some regional differences, including traditional legal system and way of life. But its main features remained common.

It performed as an independent and indivisible economic unit and consisted preferably of two generations, spouses and their unmarried children, had its separate household, own production means (land, tools), home, utility buildings and more.

Small family can be full (spouses and unmarried children), incomplete (only one of the spouses and unmarried children) and elementary (only spouses).

Folk traditions demanded order and harmony in everyday family life based on wise and demanding leadership of the head of the family, subordination and obedience of all its members. “Who needs a treasure, if there’s harmony in a family”. It also argues the critical importance of a family head, “a family without a head is not a family”.

The Hutsul family was led by gazda, father, who concentrated a lot of power in his hands. He represented the family to the community, state and Church, supervised agricultural work, managed money. Property management by individuals was impossible. Property could be sold or transferred by head of the family, namely owner or his wife with the permission of her husband according to the customary law.

Gazda enjoyed considerable prestige in the family, as he was formally the owner of the estate and it depended on him, how he will divide this estate among the heirs.

According to the Ukrainian customary law, every adult member of the Hutsul family had his share in the joint estate, and upon separation he had the moral right to it. However, Gazda was usually interested in his acquired or inherited estate remaining intact as long as possible. So father helped his son build a house and gave him part of the field to use, and thus postponed partition of the estate to a later day. This provided him authority in the family and guaranteed certain privileges at a time when he was no longer able to work: the final word in all matters, honorable place at the table (sometimes better food and beverages) and the most convenient place to rest.

In large undivided family, the head (grandfather, father, or in their absence – mother, elder brother) possessed great authority.

He managed the family property, divided responsibilities among its members, organized and controlled economic activities, monitored religious and moral lives of each member of the family, upbringing of children, cared for consent and order. His word was decisive in solving family disputes and conflicts, his orders and instructions were carried out unconditionally. But this authority was not unlimited and could not become despotic. The landlord had to consider the opinion of all adult family members, lead them well by example; important matters were resolved at the family council.

In a small family, leadership also belonged traditionally to husband, father, all family members were obliged to obey him, but he often did the most important male household work, he was responsible to community for well-being and inner harmony in a family.

Ethnographic materials demonstrate close attention to the intrafamily relationships and their dependency on the relationship of spouses – husband and wife.

It is well known, that homework was ran by the wife of Gazda – Gazdynia. Although she was legally subject to her husband, she was independent in housekeeping.

In large undivided family, household was led by the senior mistress, usually mother (mother-in-law) in parental family, wife of the elder brother in fraternal family.

There had been various injustices in the distribution of responsibilities, attitudes towards seniors by young daughters-in-law. But the head of the family had to ensure that no injustice occurred.

Composition of the small family, where the whole household was based on the work of spouses, provided woman with more autonomy and greater rights. Woman could also manage gains of the household. There has long been established a traditional division of labor into “man’s work”, “woman’s work”, “common work” in the family.

The man was responsible for all “household work” (tillage, construction, threshing grains, caring for livestock, making agricultural implements, providing fuel, fodder, etc.), the woman was responsible for «housekeeping» (maintaining order in the house and around the house, cooking, working in the vegetable garden, spinning, making fabric, sewing clothes, upbringing of children and so on. In a small family, in addition to the full amount of housework, the woman was forced to perform a significant part of the common man chore (making hay, harvesting, etc.).

Folk customs required to honor the woman, protect her and her dignity in the family: “Without woman like without hands”, “Without mistress the house stinks like emptiness”, «Man is the head in the house, and woman is the soul”.

Children, whatever age they were, were not permitted to disrespect their parents, it was considered a great evil and sin from a religious point of view (as a violation of God's commandments – "Honor thy father and thy mother") and was judged by community. In cases of conflict between parents and children, both custom and public opinion favored the first, even when their position was not entirely fair. External manifestation of respect for parents was the obligatory appeal to them using the polite form of "You".

Mother played a special role in the family relationships.

Ingratitude of children, treating mother unfair was considered by folk tradition as a violation of the fundamental ethical principles of family and society in general, a crime, the retribution for which is inevitable.

Customs approved friendly relations, amiable feelings between other family members, including siblings. Tradition demanded subordination not only in the relationship between parents and children, but also between siblings. The head was the first to sit down at the table; the rest followed him (by seniority). The elder brother and sister had an advantage over younger siblings, the latter had to obey them. If the father died, it was the elder brother's duty to take care of younger brothers and sisters and their marriage.

After getting married, daughters usually left their family and moved to live with husband. They received dowry from parental house. Although dowry was used by the whole family, it was private property of the wife. This rule of customary law was common for the whole territory of Ukraine. If her husband died, daughter-in-law had the right to remain in his family, but she usually returned to parents, taking the dowry with her. If a widow remarried, she usually took her dowry from father-in-law, but could not claim the inheritance after her first husband.

Along with economic function of the family, birth, growth, education and upbringing of children were considered the most important. This difficult and complex obligation was associated with many difficulties and sacrifices of parents. Childlessness considered a true misfortune for the family.

Folk tradition imposes on parents a primary duty of raising a child well, helping it grow into full-fledged human: "If you learned how to have a baby, you should also learn to raise it".

Upbringing of Hutsul children was carried out mainly in the family. After children became three or four years old, family was joined by community. Upbringing was divided into several stages: from birth to 7 years, from 7 to 14 years, from 14 years. According to this timetable and using the principles of humanity, consistency and continuity, they carried out a comprehensive labor, mental, moral and religious education: Sunday schools, catechesis and recollections. Every Hutsul child lived through several age stages which determined its basic social and age status. For children of both sexes, there were rules of morality developed by folk tradition or Christian worldview, which they had to adhere.

The study on family life of Hutsul people gave reason to believe that the relationships in a Hutsul family were mostly humane; although they were dependent on several factors (the problems were rooted in the patriarchal extended family, in an unequal or arranged marriage).

Marital relationships in a small family were based on the principle of egalitariarism, but in a rather peculiar way: the man was a bearer of authority, and the woman was an indicator of his influence. Therefore, family and marriage by Hutsuls were and are the basis of their coexistence.

1. Весільні звичаї та обряди на Україні: Історико-етнографічне дослідження / АН УРСР. Ін-т мистецтвознав¬ства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського; відп. ред. М. М. Пазяк.— К. : Наук, думка, 1988.—192 с.
2. Боряк О.О. Україна: етнокультурна мозаїка [Текст] / О. О. Боряк ; голов. ред. С. Головко. - К. : Либідь, 2006. - 328 с.
3. Гошко Ю. Сім'я в Карпатах та Прикарпатті в XVI–XIX ст. / Ю. Гошко // Науковий збірник Музею української культури в Свиднику. – Братислава ; Пряшів, 1994. – Т. 19. – С. 234–242.
4. Козяр С. Українська родинна обрядовість. Віхи людської долі: весілля, похорон [Текст] / С. Козяр ; Поділ. від-ня Ін-ту мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, Обл. учбово-метод. центр культури Поділля. - Хмельницький : [б.в.], 2000. - 72 с.
5. Кравець О.М. Сімейний побут і звичаї українського народу: /Київ: «Наукова думка», 1966.-167 с.
6. Сім`я і сімейний побут - Життя Українських Карпат[електронний ресурс]/Режим доступу /carpathians.eu/?id=873
7. Франко І. Сліди снохацтва у наших горах / І. Франко // Житє і слово. – 1895. – Т. 4.

Reference

1. Vesil'ni zvychayi ta obryady na Ukrayini: Istoryko-etnohrafichne doslidzhennya / AN URSR. In-t mystetstvoznav¬stva, fol'kloru ta etnohrafiyi im. M. T. Ryl's'koho; vidp. red. M. M. Pazyak.— K. : Nauk, dumka, 1988.—192 s.
2. Boryak O.O. Ukrayina: etnokul'turna mozayika [Tekst] / O. O. Boryak ; holov. red. S. Holovko. - K. : Lybid', 2006. - 328 s.
3. Hoshko Yu. Sim»ya v Karpatakh ta Prykarpatti v KhVI–KhIKh st. / Yu. Hoshko // Naukovyy zbirnyk Muzeyu ukrayins'koyi kul'tury v Svydnyku. – Bratyslava ; Pryashiv, 1994. – T. 19. – S. 234–242.
4. Kozyar S. Ukrayins'ka rodynna obryadovist'. Vikhy lyuds'koyi doli: vesillya, pokhoron [Tekst] / S. Kozyar ; Podil. vid-nya In-tu mystetstvoznav., fol'klorystyky ta etnolohiyi im. M. T. Ryl's'koho NAN Ukrayiny, Obl. uchbovo-metod. tsentr kul'tury Podillya. - Khmel'nyts'kyy : [b.v.], 2000. - 72 s.
5. Kravets' O.M. Simeynyy pobut i zvychayi ukrayins'koho narodu: /Kyyiv: «Naukova dumka», 1966.-167 s.
6. Sim`ya i simeynyy pobut - Zhyttya Ukrayins'kykh Karpat[elektronnyy resurs]/Rezhym dostupu /carpathians.eu/?id=873
7. Franko I. Slidy snokhatstva u nashykh horakh / I. Franko // Zhytye i slovo. – 1895. – T. 4.

Розділ ІІ. Професійна підготовка фахівця

doi: 10.15330/msuc.2016.15.24-27

Тетяна Близнюк,
кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Tetyana Blyznyuk,
Candidate of Pedagogic Sciences,
Associate Professor
Vasyl Stefanyk Precarpathian national university
(Ivano-Frankivsk)
blyztan@yahoo.com
ID orsid.org/0000-0002-0558-2201

УДК 37. 01. 37. 048.4: 37.
ББК Б-35

ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧИЙ ВЕКТОР НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

LINGUAL AND SOCIO-CULTURAL VECTOR OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN PRIMARY SCHOOL TEACHERS TRAINING

У статті досліджено проблему лінгвокраїнознавчого спрямування дидактичного матеріалу на уроках іноземної мови. Проаналізовано поняття «країнознавча компетенція», «лінгвокраїнознавча компетенція» та їх складові. Розглянуті елементи мовленнєвої та не мовленнєвої комунікативної поведінки учителя у процесі навчальної та виховної роботи з учнями. Автор пояснює особливості процесу формування лінгвокраїнознавчої компетенції у майбутніх вчителів іноземної мови, що базується на сучасних концепціях її навчання та досліджує питання підготовки майбутніх учителів іноземної мови на матеріалі країн, мова яких вивчається, пропонує основні шляхи вирішення вище згаданої проблеми. У статті представлено прийоми та засоби залучення школярів до різних культур. Значна увага приділена питанням порівняння національних та іноземних культурних особливостей. Обґрунтовано необхідність врахування в педагогічній діяльності вчителя ідеологічних, національних, расових відмінностей учнів, толерантного ставлення до їх світоглядних уявлень і переконань.

Ключові слова: лінгвокраїнознавча компетенція, зразки комунікативної поведінки, мовленнєва і не мовленнєва комунікативна поведінка, базові знання, підготовка майбутніх вчителів, початкова школа.

The article throws the light on the problem of lingual direction of didactic material for foreign language lessons. The author analyzed the concept of «geographic competence», «lingual competence» and their components. The elements of verbal and non verbal communicative behaviour in the teacher training and educational work with students are observed in the paper. The author explains the peculiarities of formation of lingual competence of future foreign language teachers based on modern concepts of learning; explores the process of preparation of future teachers for foreign language lessons and offers key solutions to the problems mentioned above. The article presents the methods and means of attracting students to different cultures. Much attention is paid to the comparison of national and foreign cultural backgrounds. The necessity of taking into account the pedagogical work of the teacher ideological, national, racial differences among students, tolerant attitude to their philosophical ideas and beliefs are stressed.

Key words: langual and socio-cultulal competence, spheres of communication, background knowledge, communicative approach, future English teachers training.

В статье рассматриваются особенности процесса формирования лингвострановедческой компетенции у будущих учителей иностранного языка, базирующиеся на современных концепциях её обучения. Автор исследует проблему подготовки будущих учителей иностранного языка на материале страны, язык которой изучается, и предлагает основные пути решения выше указанной проблемы.

Ключевые слова: подготовка будущих учителей иностранного языка, лингвострановедческая компетенция, сфера общения, фоновые знания, пути формирования лингвострановедческой компетенции.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Навчання будь-якої іноземної мови, яка є засобом міжнародного спілкування, сьогодні стало одним із головніших векторів сучасної вищої освіти в Україні. Підготовка висококваліфікованих фахівців вимагає від вищої школи посиленої уваги до формування у студентів лінгвокраїнознавчої компетенції

(ЛКК), що є головною умовою практичного володіння іноземною мовою. Особливості процесу формування лінгвокраїнознавчої компетенції у майбутніх вчителів іноземної мови базується на сучасних концепціях її навчання. Залучення культурного аспекту до навчання мови є надзвичайно актуальним, адже сучасність диктує вдаватися до дослідження мови на основі духовних цінностей інших народів.

Реалії сьогодення, глобальна взаємодія народів і культурне різноманіття нашої планети в XXI столітті, зростаючі потреби у спілкуванні та співпраці між представниками різних країн потребують суттєвих реформ і в галузі освіти, в тому числі реформування системи навчання іноземних мов, оновлення змісту навчання дисциплін іншомовного циклу, пошуку інноваційних тенденцій навчання. Позаяк наша держава підтримує принцип гуманізації освіти, це зумовлює відмову від вузьких прагматичних цілей навчання іноземних мов. У сучасних концепціях навчання іноземна мова розглядається як відображення культури народу, а оволодіння іноземною мовою - як оволодіння іншомовною культурою і засвоєння духовних цінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Сьогодні педагогічна освіта, вважає О. Савченко, з мовчазної позиції Міністерства освіти і науки України стала аутсайдером вишів, а її стратегія – наздогнати, а не випередити. Школа перестала бути реальним замовником змісту і результатів підготовки майбутнього вчителя. Навіть у педагогічних університетах професія вчителя стала лише однією серед інших [6, с. 3]. Однак соціальне замовлення визначає потребу у формуванні у студентів, майбутніх вчителів іноземної мови, іншомовних навичок та вмінь, через ознайомлення з мовою і культурою країни, її традиціями, історією та сучасним стилем життя. Це зумовлює безперервне зростання вимог до рівня професійної підготовки та особистих якостей учителів іноземної мови. Сучасна освіта актуалізує всі здібності студентів, забезпечуючи гармонійний розвиток їхніх інтелектуальних, професійних, естетичних якостей.

Актуальність зазначеної проблеми підтверджується багато чисельними дослідженнями. Серед них наукові доробки Л.П. Голованчук, І.П. Зідорожної, Л.І. Коваленко та ін. Проблему професійного становлення особистості фахівця іншомовної комунікації - майбутнього вчителя іноземної мови, зміст професійної освіти досліджують такі вчені, як А. Батишев, А. Бєляєва, С. Гончаренко, В. Радкевич, І. Зязюн, Н. Ничкало, Н. Поляов, П. Атутов, та інші. Традиційно в мовній підготовці фахівця іншомовної комунікації основна увага приділяється формуванню комунікативної компетенції. І саме питання лінгвокраїнознавства є одним із тих, що обговорюється у вищій школі.

На жаль, проблема підготовки майбутніх вчителів іноземної мови на матеріалі країн, мова яких вивчається, формування лінгвокраїнознавчої компетенції, вирішена недостатньо. Це зумовлює актуальність зазначеної нами проблеми.

Формування мети статті. Виходячи з визнання ЛКК невід'ємною складовою процесу навчання іноземної мови, ми вирішили обґрунтувати основні шляхи її формування у процесі підготовки майбутніх вчителів іноземної мови у початковій школі, що і є метою нашої статті.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Лінгвокраїнознавство – відносно молода і поки що недостатньо розроблена і вивчена галузь лінгвістики, основне завдання якої полягає у виявленні зв'язків між мовою і культурою народу, який є носієм цієї мови. Лінгвокраїнознавство співвідноситься із загальним краєзнавством як систематизованою сукупністю наукових знань [2, с.40-41].

Одночасне вивчення мови та культури невипадкове. Саме такий підхід дає змогу вдало поєднувати елементи лінгвокраїнознавства з мовними явищами, які виявляються не тільки як засіб комунікації, але й як спосіб ознайомлення студентів з новою для них дійсністю. «Вийшовши з підготовчих ступенів цієї школи, ми піднесемося до вічної академії...», – зазначає Я. А. Коменський [3, с. 199].

Величезний внесок у розгляд соціальної обумовленості змісту лінгвокраїнознавчого аспекту внесли вчені-лінгвісти В. Г. Костомаров, О. С. Ахманова, Є.М. Верещагін, В.Г. Костомаров, Г.Д. Томахін та ін [2].

Формування лінгвокраїнознавчої компетенції у зв'язку з навчанням іноземної мови має на меті передачу студенту мінімуму базових знань, якими володіє носій мови. Той, хто вивчає іноземну мову, залишається носієм власної культури, але його базові знання збагачуються, набуваючи елементів культури країни, мова якої вивчається. Таким чином, як особистість він стає певною мірою носієм світової культури і починає краще розуміти та цінувати власну культуру [2, с. 32].

В сучасній методичній літературі лінгвокраїнознавство розглядається з двох сторін. По-перше, - це аспект методики навчання іноземних мов, в якому досліджуються питання відбору та прийомів подачі студентам відомостей про країну, мова якої вивчається, з метою забезпечення їх практичного володіння даною мовою. З другого боку, лінгвокраїнознавство – це аспект навчання іноземної мови (поряд з фонетичним, лексичним, граматичним), який відбиває національно-культурний компонент мовного матеріалу. Кінцевою метою засвоєння лінгвокраїнознавчого аспекту є формування у студентів лінгвокраїнознавчої компетенції, тобто «цілісної системи уявлень про основні національні традиції, звичаї та реалії країни, мова якої вивчається, що дозволяє студентам асоціювати з мовною одиницею ту ж саму інформацію, що й «носії» цієї мови і досягати повноцінної комунікації» [2].

Слід зазначити, що комунікативна компетенція включає соціокультурну компетенцію, яка, в свою чергу, охоплює країнознавчу та лінгвокраїнознавчу компетенції. Країнознавча компетенція - це знання студентів про культуру країни, мова якої вивчається (знання географії, історії, економіки, державного устрою, особливостей побуту, традицій та звичаїв). Лінгвокраїнознавча компетенція передбачає володіння студентами особливостями

мовленнєвої та немовленнєвої (міміка, жести, що супроводжуються висловлюваннями) поведінки носіїв мови у певних ситуаціях спілкування, тобто сформованість у студентів цілісної системи уявлень про національно-культурні особливості країни, що дозволяє асоціювати з мовною одиницею ту ж інформацію, що й носії цієї мови, досягти у такий спосіб повноцінної комунікації.

Однією з умов реалізації лінгвокраїнознавчого підходу у навчанні, наприклад, англійської мови як іноземної вчені вважають засвоєння студентами безеквівалентних слів англійської мови з метою засвоєння ними знань про Британію чи США, культуру і побут цих народів: назви предметів і явищ традиційного побуту, слова, пов'язані з релігійним життям, знаки-символи, слова іноземного походження, слова з фольклору, історизми, лексику фразеологічних одиниць. Тому однією з вимог до відбору текстів для читання та слухання є насичення їх автентичною лексикою.

Проведений аналіз науково-методичної літератури свідчить, що пошук шляхів удосконалення формування лінгвокраїнознавчої компетенції студентів є актуальним та потребує детальнішого розгляду відповідно до сучасних реалій. У зв'язку з упровадження мультимедійних технологій у навчальний процес, з'являються нові можливості ефективнішого використання лінгвокраїнознавчих матеріалів.

Вважаємо, що для формування лінгвокраїнознавчої компетенції на заняттях необхідно ретельно відбирати матеріал, оскільки перед системою освіти постає завдання підготовки студентів до культурного, професійного й особистісного спілкування з представниками інших соціальних традицій, суспільного ладу і мовної культури. Це зобов'язує викладача добирати навчальний матеріал, який має когнітивну, комунікативну, професійну цінність, стимулює креативну активність студентів.

Для глибшого розуміння іншомовного спілкування необхідно максимально наблизити студентів до базових знань носіїв мови. Вони є характерними для елементів конкретної країни і здебільшого невідомі іноземцям, що звичайно, ускладнює процес спілкування, оскільки взаєморозуміння неможливе без принципової тотожності в обізнаності комунікантів про оточуючу дійсність. Наприклад, в Англії існує різниця між «express trains» та «local trains» в метро: «express trains» на відміну від «local trains», зупиняються лише на деяких станціях [7].

Базові знання як основний об'єкт лінгвокраїнознавства розглядають у своїх працях Є.М Верещагін, В.Г Костомаров. Вони були першими вченими, які обґрунтували об'єктивність існування фонових знань, відкрили накопичувальну функцію лексичної семантики, розкрили лінгвістичну природу фонових знань, зміст кумулятивної функції мови, згідно якої мовні одиниці є «вмістилище» знань соціальної дійсності, охопленими людиною [2].

Лише завдяки цілеспрямованому інтегруванню в процес іншомовного спілкування можливе формування лінгвокраїнознавчих знань. В останні роки серед педагогів збільшився інтерес до лінгвокраїнознавчої тематики. У їхніх роботах підтверджується положення про нерозривний зв'язок навчання мови та культури, про необхідне можливе паралельне оволодіння уміннями та навичками мови та фактами культури.

Слід зазначити, що основним об'єктом курсу «Лінгвокраїнознавство Великої Британії та Сполучених Штатів Америки» є лексичні та фразеологічні одиниці, а також одиниці афористичного рівня, які відтворюють особливості суспільно-політичного життя, економіки цих країн, культурно-історичних традицій, побуту, звичаїв британців та американців. Відмінність англійського варіанту англійської мови від американського варіанту складають основу саме ці лексичні та фразеологічні одиниці, що позначають предмети та явища, специфічні для матеріальної й духовної культури Великобританії та США, а також їх сприйняття і осмислення в мовному усвідомленні носія мови (включаючи додаткові значення /конотації/, які надають лексичній одиниці/ слову особливого забарвлення). Так, наприклад, public school (Br E) – це дорогий приватний заклад для молоді віком від 13-18 років, чиї батьки сплачують за їх навчання. Учні часто живуть в школі протягом шкільного року. Американський промовець, за звичай, вважає public school (Am E) школою, яка фінансується через систему податків від держави, і забезпечує безкоштовну освіту дітям віком від 5 до 18 років. Вона називається (state school) в Об'єднаному Королівстві [7].

Процес формування у студентів, майбутніх учителів іноземної мови й початковій школі, ЛКК потрібно здійснювати використовуючи комунікативно орієнтований підхід. Саме тому викладачеві доцільно обирати тексти лінгвокраїнознавчої тематики, що сприяють удосконаленню усіх мовленнєвих навичок студентів. Ми пропонуємо звернути увагу на те, що національно-культурний компонент навчання іноземних мов та засоби його засвоєння майбутніми вчителями іноземної мови. Тому рекомендуємо використовувати лінгвокраїнознавчий матеріал у таких сферах спілкування: побутова, сімейно-побутова, соціально-культурна, спортивно-оздоровча, навчально-професійна, торгово-комерційна та ін.

Зміст країнознавчих текстів повинен бути значущим для студентів, мати визначену новизну, включати відомості про державний устрій, географічне середовище, характерні предмети матеріальної культури, елементи фольклору або про особливості мовленнєвої поведінки й етикету. Зміст англомовних приказок та прислів'їв здебільшого відображають специфічні національні риси, акумулюють ту мовленнєву подібність, які корінням сягає історії народу, його побуту, звичаїв та традицій. Порівняємо: «To have one's cake and eat it» – І вовки ситі, і вівці цілі. Фразеологізми, які широко використовуються у повсякденній англійській мові, мають літературне походження. «To smile like a Cheshire cat» – Посміхатися до вух (Л.Керрол). Важливе значення для ЛКК мають культурні асоціації.

Лінгвокраїнознавчий матеріал є сильним важелем для створення і підтримки інтересу до вивчення іноземних мов. Звідси випливає, що мотивація збільшиться і стане міцнішою, якщо ми будемо все ширше використовувати елементи лінгвокраїнознавчого характеру.

Висновки і перспективи подальших досліджень. З досвіду нашої роботи з країнознавчими матеріалами на заняттях ми дійшли висновку, що їх використання сприяє формуванню лінгвокраїнознавчої компетенції студентів шляхом інтегрування соціокультурних знань, які реалізуються у практичних навичках комунікативної поведінки. Завдяки залученню таких матеріалів у процес вивчення дисциплін іншомовного циклу вони сприяють ефективній підготовці майбутніх вчителів іноземної мови у початковій школі. Це залучає студентів до діалогу культур (іноземної і рідної), збагачує їх відомостями країнознавчого характеру, дає змогу дізнатися про культуру країни, мова якої вивчається, формує уміння розуміти основний зміст автентичних аудіотекстів, активізує навчальну і пізнавальну діяльність, сприяє позитивній мотивації та зростанню інтересу до вивчення іноземної мови, розширює словниковий запас студента, знімає втому, напруженість, створює доброзичливу атмосферу, яка у свою чергу сприяє психологічній готовності студентів до міжкультурного спілкування, формуванню правильних національних стереотипів.

1. Васильцова І. Вчимося із задоволенням та користю // Іноземні мови в навчальних закладах-2005.-№1.-С. 84-89.
2. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Лингвострановедение в преподавании русского языка // Методика /Под ред. А.А.Леотьева.-М., 1988.
3. Лучкевич В. Педагогічна спадщина Яна Амоса Коменського в працях сучасних вітчизняних дослідників / Вікторія Лучкевич // Людинознавчі студії: збірник наукових праць ДДПУ. Педагогіка. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ ім. І. Франка, 2008. – С. 189–199.
4. Моркотун С. Б. Відбір лінгвокраїнознавчого матеріалу для формування соціокультурної компетенції студентів мовного вищого навчального закладу / Моркотун С. Б // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка.– 2004. – № 17. – С. 31–32.
5. Мороз Л. В., Пашко І. О. Соціокультурний аспект у вивченні іноземної мови як чинник розвиваючого навчання / Мороз Л. В., Пашко І. О. // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка.– 2009. – № 46. – С. 38–42.
6. Савченко О. Досвід реформування української освіти: уроки і подальший поступ / Олександра Савченко // Шлях освіти. – № 3. – 2010. – С. 2–6.
7. Sapir E. The status of linguistics as a science // Language. - 1929.-№3-4. - P.209-210.

Reference

1. Vasyltsova I. Study with pleasure and use // Foreign languages in educational establishments – 2005. - #1/ - P. 84-89.
2. Vereshchagin E.M. Kostomarov V.G. Lingual countrystudy in teaching Russian // Methods / A.A. Leontjev. – M., 1988.
3. Luchkevych V. Pedagogical heritage of an Amos Komensky in the works of modern domestic researchers / V. Luchkevych // Mankind studies: collection of scientific works of DSPU. Pedagogy. - Drohobych: Editorial and Publishing Department of DSPU named after I.Franko, 2008. – P. 189-199.
4. Morkotun S.B. Selection lingual countrystudy material for forming sociocultural competence of students of language higher educational establishment / Morkotun S. B. // Bulletin of Zhytomyr State University after Ivan Franko.- 2004. - № 17. - P. 31-32.
5. Moroz L.V., Pashko I.O. Socio-cultural aspects of learning a foreign language as a factor in developing training / Moroz L.V., Pashko I.O. // Bulletin of Zhytomyr State University after Ivan Franko.- 2009. - № 46. - P. 38-42.
6. Savchenko O. Ukrainian experience of reforming education: lessons and further development / O. Savchenko // Path of Education. - № 3. - 2010. - P. 2-6.
7. Sapir E. The status of linguistics as a science // Language. - 1929.-№3-4. - P.209-210.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.28-32

Тамара Торчинська,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини
(м. Умань)

Tamara Torchynska,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
(Uman)
fakam110@ukr.net

УДК 37.016-053.5:811.161.2

АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

COGNITIVE ACTIVITY YOUNGER STUDENTS IN LEARNING VOCABULARY UKRAINIAN LANGUAGE

У статті розкрито актуальну проблему, що стосується активізації пізнавальної діяльності молодших школярів у процесі вивчення української мови. Проаналізовано наукові дослідження дидактів, психологів та методистів, щодо вирішення цього питання. Особливу увагу приділено розкриттю сутності активізації пізнавальної діяльності учнів молодшого шкільного віку на уроках української мови у процесі вивчення лексики.

Ключові слова: активізація пізнавальної діяльності, лексика, лексикологія, лексичні поняття, мовленнєві уміння, пізнавальна діяльність, розвиток мовлення.

A topical issue concerning the intensification of cognitive activity of younger school children in the process of learning the Ukrainian language vocabulary was reveled in the paper. The researches of educators, psychologists and supervisors as to the solution of this issue were analyzed. A special attention was paid to the discovery of the essence of cognitive activity intensification of younger school children at the Ukrainian language lessons when studying the vocabulary.

Key words: intensification of cognitive activity, vocabulary, lexicology, lexical concepts, language skills, cognitive activity, speech development.

В статье раскрыто актуальную проблему, касающуюся активизации познавательной деятельности младших школьников в процессе изучения украинского языка. Проанализированы научные исследования дидактов, психологов и методистов, по решению этого вопроса. Особое внимание уделено раскрытию сущности активизации познавательной деятельности учащихся младшего школьного возраста на уроках украинского языка в процессе изучения лексики.

Ключевые слова: активизация познавательной деятельности, лексика, лексикология, лексические понятия, речевые умения, познавательная деятельность, развитие речи.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Невід'ємною ознакою високої мовної культури є володіння лексичним багатством рідної мови. Школярі, засвоюючи лексичні поняття, розвивають увагу до слова і його значення, розширюють активний запас слів, виробляють уміння користуватися ними в усному й писемному мовленні. Систематична робота з лексики сприяє створенню необхідних передумов для вивчення різних розділів шкільного курсу на лексичній основі, для цілеспрямованого збагачення словникового запасу учнів.

Рівень мовного і мовленнєвого розвитку особистості є водночас показником її розумових здібностей. Основна мета шкільного курсу української мови полягає у набутті школярами елементарної лінгвістичної освіти, а також у формуванні в них мовленнєвих умінь і навичок, необхідних для активної суспільної діяльності та самостійної роботи над підвищенням свого культурного рівня і професійної підготовки. Вивчення лексики у шкільному курсі української мови – невід'ємна частина роботи над розвитком мовлення учнів.

Проблема формування пізнавальної активності школярів належить до найбільш актуальних у сучасній дидактиці й методиці вивчення окремих навчальних предметів. У працях дидактів визначені основні положення теорії формування пізнавальної активності, сутність цього поняття, його структура.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. У сучасних дидактичних дослідженнях принцип активності трактується як один з основних принципів навчання. Водночас підкреслюється, що всі інші дидактичні принципи можуть функціонувати тільки на основі запровадження принципу активності, який є показником рівня реалізації кожного з принципів навчання.

Пізнавальна активність проявляється в умінні школяра бачити проблему, формулювати її, знаходити шляхи розв'язання, виробляти свою думку про вивчені явища. За визначенням Г.І. Щукіної, пізнавальна активність школяра – це інтегральна властивість особистості, яка інтенсивно формується у шкільні роки і впливає на весь процес навчальної діяльності. Це і передумова, і результат розвитку школяра; це й мета, засіб і результат активізації навчально-виховного процесу [7, с. 28].

Пізнавальна діяльність – особливий її різновид, бо суб'єктом її є учень, який формується, його свідомість, інтелект. Але навчання може протікати по-різному, і саме це впливає на кінцевий результат – на характер засвоєння знань, умінь і навичок. Коли не відбуваються зміни у свідомості школяра – це репродуктивний характер протікання діяльності, в основі якого – заучування почутого й прочитаного без свідомого осмислювання змісту. Коли ж зміни відбуваються, то в умовах самостійного пошуку і творчості знання проходять інший шлях: через думку, волю й саму особистість у цілому. Діяльність учнів не зводиться до самого слухання вчителя й відтворення почутого, а включає спостереження над фактами мови, осмислення і зіставлення, застосування знань на практиці.

Для формування інтересу учнів до навчання важливе значення має форма викладу матеріалу вчителем. Так, уроки, у процесі яких говорить педагог, а учні пасивно слухають, не сприяють виробленню у школярів глибокого й стійкого інтересу до знань. А уроки, під час яких забезпечуються широкі можливості для вияву активності й самостійності учнів, великою мірою стимулюють розвиток пізнавальних інтересів.

Доречно виділити умови, за яких виникає й розвивається інтерес до навчання, зокрема і до мови:

1. Організація такого навчання, де б учень залучався у процес самостійного пошуку й «відкриття» нових знань, діяв активно, вирішував питання проблемного характеру.
2. Урізноманітнення навчального процесу: способів дії, інформації, видів роботи тощо.
3. Обґрунтовування важливості вивчення предмета, певної теми.
4. Пов'язування вивчення нового матеріалу з раніше вивченим.
5. Доступність матеріалу, який вивчається (ні надто легкий, ні надто важкий матеріал не викликає зацікавленості; навчання має бути складним, але посильним).
6. Регулярна перевірка й оцінювання робіт учнів.
7. Яскравість, емоційність матеріалу, мови самого вчителя [6, с. 117].

Шкільний курс лексики має свої лінгвістичні основи, під якими слід розуміти ті базові положення мовознавства, що становлять теорію і практику вивчення лексики в школі. Сучасна методика збагачення мовлення учнів українською лексикою будується на основі здобутків українського й російського теоретичного мовознавства (праці Н.Д. Бабич, І.К. Білодіда, А. Бурячка, Ф.І. Буслаєва, М.А. Жовтобрюха, О.О. Потебні, Л.Г. Скрипник, І.І. Срезневського, Г. М. Удовиченка та ін.).

Формування мети статті. Мета статті – на основі наявних публікацій, власних спостережень, розкрити сутність активізації пізнавальної діяльності молодших школярів на уроках української мови в процесі вивчення лексики.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Повсякденна праця над виробленням в учнів правильної, чіткої літературної мови повинна посідати основне місце в школі. Під час навчання учні повинні закріпити свій словниковий запас, розширити і усвідомити його, уміти користуватися ним, добирати найвідповідніші слова, отже, вміти чітко, логічно і правильно висвітлювати свої думки. Школярі, засвоюючи лексичні поняття, розвивають увагу до слова, його значення, розширюють активний запас слів, виробляють уміння користуватися ними в усному й писемному мовленні. Розвиток лексики – це розкриття смислового значення слова, уточнення змісту, смисловий добір слів. Робота з лексики формує в учнів початкової школи уміння користуватися різними словниками, що має важливе практичне значення.

Повага до слова людству необхідна так само, як і повага до самої людини. У час, коли гуманітаризація всіх сфер життя стає провідною тенденцією при розв'язанні будь-якої проблеми, впливова сила слова повинна активізуватися. Приступаючи до лексичної роботи в кожному класі, вчитель повинен знати активний словник учнів, організовувати працю над введенням в лексикон нових слів і уточненням значень відомих уже їм. Орієнтовно учні мають засвоювати до 1200 слів на рік. Від учителя залежить, яку лексику і в якому обсязі треба ввести в активний словник учнів.

Адже учні можуть мати великий запас слів, але не вміють ним користуватися. І основним недоліком є несформованість вміння добирати синоніми.

Невичерпним джерелом поповнення синонімічного словника є художня література. Як мовний матеріал, треба використовувати кращі зразки народної творчості, зокрема прислів'я й приказки, – вони змістовні, повчальні, образні. Певне місце серед матеріалу, що використовується на уроках української мови, повинне належати так званим «пейзажним» текстам. Слід заохочувати дітей до вживання у власному мовленні епітетів, метафор, порівнянь та інших засобів художньої виразності [2, с. 21–23]. У системі вправ із синонімами велику роль відіграють творчі диктанти, написання творів, творів-мініатюр, робота над стилістичними помилками. Така робота активізує мислення учнів, інтерес. Цінним видом роботи може бути проведення лексичних подорожей, під час яких діти знайомляться з походженням слів. Види лексичної роботи дуже різноманітні. Основні з них такі:

1) розкриття значення слова шляхом аналізу його складу;
2) утворення слів від одного й того ж кореня;
3) вправи в розкритті значення слова у зв'язку зі зміною в ньому префікса, суфікса;
4) розкриття й уточнення значення слова шляхом використання словників;

5) збагачення активного словника шляхом добору до слів синонімів, омонімів, антонімів;

6) розкриття значень фразеологічних сполучень і добір до них синонімів.

Вивчення у початковій школі матеріалів з розділу «Лексика» починається з усвідомлення таких понять: лексичне значення слова, багатозначні й однозначні слова, слова з прямим і переносним значенням, омоніми, антоніми.

Лексикологія є наукою не про окремі слова, а про лексичну систему мови в цілому. Тому слова вивчаються з точки зору: 1) їхнього смислового значення; 2) місця в загальній системі лексики; 3) походження; 4) вживаності; 5) сфери застосування в процесі спілкування; 6) їхнього експресивно-стилістичного характеру. Як розділ науки, лексикологія має свій об'єкт дослідження і володіє своєю системою понять, які тісно пов'язані з граматичними, фонетичними і словотвірними формами та значеннями. Тому вивчати лексикологію необхідно поряд із іншими науками про мову, щоб учні засвоїли мову як систему знань. Вивчення лексики здійснюється поетапно: пропедевтичний етап (початкова школа), систематичне вивчення, розгляд лексичних явищ при вивченні словотвору і граматики, функціонально-стилістичний етап. Засвоєння теоретичного матеріалу цього курсу має важливе значення, адже це дає можливість вивчати граматику на лексичній основі, практично показувати взаємозв'язки між розділами шкільного курсу мови, вільно оперувати словом, правильно й доцільно вживати його в мовленні залежно від мети висловлювання і ситуації мовлення.

Методика вивчення лексики ґрунтується на вченні про слово як мовну реальність, що становить собою основну, центральну функціонально-структурну одиницю мови. Як одиниця мови, слово виконує номінативну функцію. Воно розглядається як сукупність значень, котрі неоднаково виявляються в мовленні. Слова служать для називання явищ дійсності, їхню матеріальну оболонку становить комплекс звуків або один звук. Значення слова – це зв'язок, що історично склався у певному суспільстві, між звучанням слова і тим відбиттям предмета, яке з'явилося і закріпилося у свідомості людини.

За своїми значенням, функцією, граматичними ознаками слова поділяються на три групи: самостійні, службові, вигуки і звуконаслідувальні слова. Самостійні слова мають лексичне значення, оскільки означають щось конкретно існуюче або таке, що мислиться як конкретне явище. Носієм лексичного значення є основа слова. Лексичне значення не залежить від граматичного і є незмінним. Обов'язково треба враховувати, що самостійні слова, зберігаючи єдність лексичного значення, можуть мати різні граматичні форми. Вони також мають по декілька значень, кожне з яких виражається тільки в конкретній мовленнєвій ситуації, причому лексичне значення слова реалізується в контексті.

Розрізняють три типи лексичних значень слова: номінативне, фразеологічно зумовлене і синтаксично зумовлене. Номінативне значення супроводжується додатковими – експресивними і стилістичними відтінками. З типами лексичних значень учні початкової школи безпосередньо не знайомляться, але практично з'ясовують залежність слова від контексту. Семантичні відношення слів є різні: синонімічні, антонімічні, лексико-семантичні, тематичні.

Порядок повідомлення відомостей про лексичні явища, які вивчаються у школі, такий: 1) визначення лексичного поняття, його суть; 2) мета використання лексичного явища в мовленні; 3) способи відображення цього явища в словниках; 4) використання його в різних стилях мовлення.

Ознайомлюючи учнів із багатозначними словами, наголошуємо на тому, що переважна більшість слів української мови є багатозначними. Вони мають прямі й переносні значення, які найточніше розкриваються в контексті. Переносне вживання слів особливо поширене в художньому та розмовному стилях. Переносне значення можна визначити тільки у сполученні з іншими словами.

Значні труднощі для учнів становить розмежування багатозначних слів та омонімів. Із зовнішнього погляду омонімія подібна до полісемії. Але за своїм змістом явище омонімії суттєво відрізняється. Є різні підходи до цього питання. Омоніми й багатозначні слова можна розмежувати за допомогою підстановки відповідних синонімів, або звертати увагу на належність слів до різних семантичних груп. Критерієм може бути наявність морфологічних ознак відповідних слів та їхніх синтаксичних зв'язків з іншими словами. Можна використовувати і такий спосіб розрізнення омонімії та полісемії: до однакових слів дібрати співвідносні слова. Якщо ці слова не стануть у синонімічний ряд – це омоніми. Наприклад: *ключ – джерело, ключ – відмичка*. Отже, ці слова є омонімами. Певною мірою допомагає розмежувати багатозначність і омонімію виявлення, підбір споріднених слів. Але цей критерій не є вичерпним, бо не від усіх омонімів існують похідні слова. Це означає, що єдиних критеріїв не існує, тому потрібно звертати увагу на зміст слова, наявність чи відсутність внутрішнього семантичного зв'язку між словами. Між омонімами цей зв'язок відсутній.

Омоніми – слова, однакові за звуковим складом, але різні за значенням. Утворюються вони різними шляхами:

1. Збіг двох запозичень: *помпа* (урочистість) – з французької, *помпа* (насос) – з італійської.

2. Збіг українського слова й запозичення: українське *як* – тибетське *як* (тварина); українське *лава* (меблі) – італійське *лава* (вулканічна).

3. Збіг слів у результаті словотворення: *загин* (від гинути) – *загин* (від гнути).

4. Збіг слів у результаті історичних фонетичних змін: *ніс* (несу) – *ніс* (носа), *віз* (іменник) – *віз* (дієслово).

5. Розпад значення багатозначного слова: *перо* (птаха) і *перо* (для написання), *лист* (рослини) і *лист* (паперу).

Різновидами омонімів є омофони, омоформи і омографи.

Омоформи – це слова, що мають однаковий звуковий склад тільки в певній граматичній формі, наприклад: *шию* (дієслово) і *шию* (іменник у знахідному відмінку).

Омофони – слова, що однаково звучать, але по-різному пишуться: *мене – мине, греби – гриби, надія – Надія*.

Омографи – слова, що мають однакове написання, але вимовляються по-різному, наприклад: *сорока – сорока доро́га – дорога́*. Значення омонімів розкривається в контексті. Поза контекстом їхній зміст визначити важко.

Опрацьовуючи тему «Синоніми», слід звертати особливу увагу на формування вміння добирати синоніми з певним значеннєвим відтінком, уникати невиправданого повторення однакових чи спільнокореневих слів. Необхідно навчити учнів користуватися синонімічними словниками, визначати стрижневе слово в синонімічному ряді, також практично знайомити з контекстуальними синонімами.

Окремий різновид синонімів становлять фразеологічні синоніми. Вони співвідносні зі словами певних частин мови, а саме: з іменниками (*сон рябої кобили – нісенітниця*), прикметниками (*як дві краплі води – схожий*), дієсловами (*тримати язик за зубами – мовчати*), прислівниками (*серед білого дня – вдень*).

Поділ синонімів на групи є умовним. Вибираючи синоніми, потрібно мати на увазі, що слова багатозначні, тому кожному з цих значень відповідає свій синонім. Щоб глибше проникнути в семантику синонімів, потрібно розглядати їх в контексті, у сполученні з іншими словами, а не ізольовано.

Слова-синоніми за своїм спільним основним значенням об'єднуються в одну групу, що називається синонімічним рядом. Головне слово називається стрижневим (виражає загальне значення).

Уміле використання синонімів робить мовлення багатшим, емоційно насиченим, досконалішим.

Опрацьовуючи тему «Антоніми», слід звертати увагу на те, що багатозначне слово може мати кілька антонімічних пар залежно від кількості значень, наприклад: *сухий – мокрий, сухий – емоційний, сухий – м'який*. А також варто наголошувати, що антоніми об'єднуються не в ряди (як синоніми), а в пари (*там – тут, світлий – темний*) на основі спільного загального поняття і протилежних виявів якості, властивості, стану предметів тощо. Доречно звернути увагу учнів на те, що антоніми, як і синоніми, допомагають яскравіше, повніше передавати думки. Антонімів не мають: власні іменники; іменники, що позначають суто конкретні речі; усі числівники; деякі займенники; галузеві вузькоспеціальні терміни; чимало прикметників, дієслів тощо. Окрему групу становлять контекстуальні антоніми.

Нині є актуальним питання про використання в мовленні запозичених слів та українських. Використання іншомовних слів збагачує лексику мови, розширює її виражально-стилістичні можливості. Проте не кожне іншомовне слово, вжите в українській мові, збагачує її словник. Сьогодні спостерігається тенденція надмірного захоплення іншомовною лексикою, ігнорування власною. Деякі лінгвісти, серед яких і Н. Б. Голуб, закликають відроджувати рідну мову шляхом широкого використання у навчанні мови власне української лексики.

За вживанням усі слова поділяються на загальновживані й вузьковживані. Загальновживані – це слова, які розуміють і вживають усі (*слово, люди*). Вони є базою для утворення найрізноманітніших слів, і можливості розширення словника української мови практично невичерпні. Ці слова пов'язані з повсякденним життям, означають життєво необхідні поняття: *хата, говорити, жито, хліб, земля*. Загальновживана лексика здебільшого стилістично нейтральна, емоційно не забарвлена, тому властива всім стилям літературної мови.

Вузьковживаними є такі види слів: терміни (*іменник, дільник*); професіоналізми (*трос, якір*); діалектизми (*по́вись* – «іній»); жаргонізми (*свиснути* – «вкрасти»).

Для пояснення значень слів існують спеціальні словники, з якими вчитель знайомить учнів на уроках української мови.

Отже, засвоєння лексичних понять, розкриття їхньої суті, внутрішніх взаємозв'язків між ними є основою вивчення лексики. Щоб активізувати діяльність учнів, збагатити словниковий запас, виховати увагу до слова, вчитель пропонує такі лексичні завдання: добір власних прикладів; виявлення і виправлення лексичних помилок; класифікація лексичних явищ, складання схем і таблиць; лексичний аналіз; визначення функцій лексичного явища в тексті залежно від його стилю.

Проблема активізації пізнавальної діяльності учнів у процесі вивчення лексики має теоретичну лінгвістичну базу. Лексичний аспект мови був у полі зору багатьох мовознавців, тому закладено міцне підґрунтя для розв'язання проблеми активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках мови саме у процесі вивчення лексики.

Немає єдиного погляду у педагогічній літературі і на поняття «пізнавальна активність». Активність визначається через діяльність, вказує на її характер, на ставлення суб'єкта до діяльності. У більшості наукових джерел вона трактується як прагнення до набуття знань.

Пізнавальна активність – динамічна якість особистості, яка змінює свій характер (від репродуктивної до творчої) і рівень (високий, середній, низький) у процесі навчання. Результат залежить від методів і прийомів учителя та участі школярів. У сучасних дидактичних дослідженнях принцип активності трактується як один із основних принципів навчання. Внаслідок проведеної роботи вчені дійшли висновку, що пізнавальна активність є передумовою і результатом розвитку школяра. Внутрішніми стимулами активності виступають потреби, інтереси, мотиви, інтелект, воля, емоції. Інтерес є основним пізнавальним мотивом, який позитивно впливає на всі психічні процеси і функції, виступає спонукальною силою процесу навчання. Вчені виділили умови, за яких в учнів виникає і розвивається пізнавальний інтерес: організувати таке навчання, де б учень залучався у процес самостійного пошуку й «відкриття» нових знань, діяв активно, вирішував питання проблемного характеру; урізноманітнювати навчальний процес; усвідомлювати школярами важливість вивчення предмета; навчання має бути складним, але посильним; частіше перевіряти й оцінювати роботу учнів; яскравість, емоційність матеріалу,

мови самого вчителя; позитивний тонус процесу навчання, духовний контакт між наставником та учнем; зв'язок нового матеріалу із раніше вивченим; максимальна опора на активну діяльність школяра.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дав можливість з'ясувати, що провідною діяльністю підліткового віку є спілкування школярів за допомогою мови. Цей період найбільш сприятливий для засвоєння мовних засобів. Але в процесі розвитку мовлення, внаслідок того, що вчитель не володіє арсеналом методичних засобів, які активізують пізнавальну діяльність, втрачається природна комунікативність мови, інтерес до вивчення предмета. Тому активізація пізнавальної діяльності учнів у процесі вивчення саме лексики – найболючіша проблема сучасної школи. До того ж, пізнавальна активність є показником ефективності уроку мови. З метою вдосконалення навчального процесу слід:

- систематично використовувати частково-пошуковий метод, евристичну бесіду, метод проблемного викладу матеріалу, дослідницький;
- частіше практикувати на уроках української мови такі ефективні прийоми: моделювання, конструювання, аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, різні види розборів;
- проводити нестандартні уроки: у формі гри, змагання, казки, інтегровані заняття;
- практикувати взаємоперевірку робіт, рецензування відповідей, творів;
- пропагувати складання опорних схем, проведення диктантів, виконання творчих, цікавих вправ, проблемно-пошукових завдань.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Навчальний процес буде результативним, а педагогічні дії вчителя, спрямовані на активізацію пізнавальної діяльності учнів 1-4 класів у процесі вивчення лексики, дієвими, якщо розвивати інтерес до навчання; проводити роботу над формуванням пізнавальної потреби; стимулювати розвиток морально–емоційних якостей особистості; вдосконалювати навчальні можливості учнів; забезпечити систематичну роботу над засобами виразності; перетворити учня на співавтора уроку; систематично використовувати частково-пошуковий, дослідницький, метод проблемного викладу матеріалу, евристичну бесіду, частіше практикувати такі ефективні прийоми, як моделювання, конструювання, аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація, класифікація; підтримувати мікроклімат уроку, сприяти створенню позитивної атмосфери навчання, утвердженню у школярів пізнавальної та комунікативної мотивації; вдосконалювати зміст навчального матеріалу та урізноманітнювати форми роботи; залучати учнів до творчої діяльності; забезпечити систематичний контроль і самоконтроль.

1. Активізація навчальної діяльності школярів: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Кривий Ріг, 1995. – 212 с.
2. Біляєв О. М. Сучасний урок української мови / О.М.Біляєв. – К.: Рад. школа, 1981. – 176 с.
3. Вашуленко В. С. Українська лексикологія. Семантико-стилістична типологія слів: Посібник для студентів-філологів / В.С.Вашуленко. – Дніпропетровськ, 1979. – 127 с.
4. Луцик Д. В. та ін. Рідне слово в рідній школі. Інтегроване вивчення читання та української мови в 2 класі / Д. В Луцик, А. С. Зимульдінова, П. О. Філь, О. Ф. Химин: Навчальний посібник для учителів та учнів. – Друга частина / Д.В.Луцик. – Дрогобич, 2004. – 311 с.
5. Методика навчання української мови в початковій школі: навчально – методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М.С. Вашуленка. – К.: Літера ЛТД, 2011. – 364 с.
6. Основи психології: Підручник / За ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – К.: Либідь, 1995. – 631 с.
7. Щукина Г. И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся / Г.И.Щукина. – М.: Педагогика, 1988. – 208 с.

Reference

1. Aktyvizatsiia navchalnoi diialnosti shkoliariv: Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. – Kryvyi Rih, 1995. – 212 s.
2. Biliaiev O. M. Suchasnyi urok ukrainskoi movy/ O.M. Biliaiev. – K.: Rad. shkola, 1981. – 176 s.
3. Vashulenko V. S. Ukrainska leksykolohiia. Semantyko-stylistychna typolohiia sliv: Posibnyk dlia studentiv-filolohiv / V.S. Vashulenko. – Dnipropetrovsk, 1979. – 127 s.
4. Lutsyk D.V. ta in. Ridne slovo v ridniy shkoli. Integrovane vyvchenia chytania ta ukrainskoi movy v 2 klasi / D.V. Lutsyk, A.S. Zymuldinova, P.O. Fil, O.F. Hymyn: Navchanlyi posibnyk dlia uchyteliv ta uchniv. – Druha chastyna / D.V. Lutsyk. – Drohobych, 2004. – 311 s.
5. Metodyka navchania ukrainskoi movy v pochatkoviy shkoli: Navchanlno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv vyshchyh navchalnyh zakladiv / Za nauk. red. M.S. Vashulenko. – K.: Litera LTD, 2011. – 364 s.
6. Osnovy psyholohii: Pidruchnyk / Za red. O.V. Kyrychuka, V.A. Romentsia. – K.: Lybid, 1995. – 631s.
7. Shchukina G.I. Pedagogicheskiie problem formirovaniia poznavatelnyh interesov uchashchihsia/G.I. Shchukina. – M.: Pedagogika, 1988. – 208 s.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.33-37

Людмила Загородня,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка
(м. Глухів)

Liudmyla Zahorodnia,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv
National Pedagogical University
(Hlukhiv)
l.zagorodnyaya@mail.ru

Ірина Данильченко,

кандидат педагогічних наук, старший викладач,
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка
(м. Глухів)

Iryna Danyl'chenko,

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer,
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv
National Pedagogical University
(Hlukhiv)
irinadanulchenko@ukr.net

УДК 378. 147 : 371. 13

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ЛІТЕРАТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ХУДОЖНІМИ ТВОРАМИ ПРИРОДНИЧОГО ЗМІСТУ

THE FORMATION STAGES OF ECOLOGICAL AND LITERARY COMPETENCE OF THE FUTURE PRESCHOOL TEACHERS IN THE PROCESS OF ACQUAINTING WITH THE ART LITERARY WORKS WITH THE FICTION OF NATURAL CONTENT

У статті описуються критерії, показники й етапи формування еколого-літературної компетентності в майбутніх вихователів як складової їх екологічної компетентності, адже проблема екологічної освіти дітей дошкільного віку наразі є актуальною.

Метою статті є презентувати критерії еколого-літературної компетентності майбутніх вихователів, етапи її формування під час вивчення дисципліни «Дитяча література».

Автори на основі аналізу вітчизняних і зарубіжних психолого-педагогічних досліджень з проблеми екологічної освіти дітей дошкільного віку та використання художніх творів у процесі їх виховання, дають власне визначення поняття «еколого-літературна компетентність вихователя» і виводять критерії та показники її сформованості.

Аналізуються основні етапи (підготовчий, базовий, практичний) формування еколого-літературної компетентності майбутніх вихователів у процесі вивчення дисципліни «Дитяча література».

Методологічними засадами дослідження є праці А. Богуш, Г. Бєлєнької, Н. Лисенко, Н. Рижової.

Висновки: формування еколого-літературної компетентності майбутніх вихователів у процесі вивчення дисципліни «Дитяча література» має відбуватися поетапно, з урахуванням принципів комплексності й інтеграції.

Ключові слова: еколого-літературна компетентність, вихователь дітей дошкільного віку, екологічна освіта дошкільнят, художня література природничого змісту, художнє слово.

The authors of the article describe criteria, indicators and formation stages of future preschool teachers' ecological and literary competence.

The authors accent the fact that future preschool teachers' ecological and literary competence is an important component of their ecological competence. The authors of the article claim that future preschool teachers' ecological and literary competence

depends on the preschoolers' ecological education. Today ecological crisis has gained the planetary scale. Only the young people with the eco-centric type of consciousness are able to solve this problem. The aim of the article is to present future preschool teachers' ecological and literary competence criteria and its formation stages in the process of studying school subject «Children's Literature». The authors give their own definition of the concept «ecological and literary competence». The readers' attention is accented on the fact that only the future preschool teacher with the formed ecological and literary competence is able to use fiction of natural content in the preschoolers' ecological education. The authors determine main components of future preschool teachers' ecological and literary competence; they are equal to their formed criteria.

Basic formation stages of the future preschool teachers' ecological and literary competence are analysed in the article. They are: the preparatory stage, the basic stage and the practical one. The authors provide the list of methods they used.

Conclusions: the future preschool teachers' ecological and literary competence is formed in the studying process of school subject «Children's Literature». It must be step by step, taking into account the principles of complexity and integration of the national, literary, regional, religious and global approaches to the environmental problems' decision.

Key words: ecological and literary competence, preschoolers' ecological education, fiction of natural content, art word.

В статье описываются критерии, показатели и этапы формирования эколого-литературной компетентности у будущих воспитателей как составляющей их экологической компетентности, ведь проблема экологического образования детей дошкольного возраста сейчас крайне актуальна. Цель статьи – презентовать критерии эколого-литературной компетентности будущих воспитателей, этапы ее формирования во время изучения дисциплины «Детская литература».

Авторы на основе анализа отечественных и зарубежных психолого-педагогических исследований по проблеме экологического образования детей дошкольного возраста и использования художественных произведений в процессе их воспитания, дают собственное определение понятия «эколого-литературная компетентность воспитателя» и выводят критерии и показатели ее сформированности. Анализируются основные этапы (подготовительный, базовый, практический) формирования эколого-литературной компетентности будущих воспитателей в процессе изучения дисциплины «Детская литература». Методологической основой исследования являются труды А. Богуш, Г. Беленькой, Н. Лисенко, Н. Рижовой.

Выводы: формирование эколого-литературной компетентности будущих воспитателей в процессе изучения дисциплины «Детская литература» должно происходить поэтапно, с учетом принципов комплексности и интеграции.

Ключевые слова: эколого-литературная компетентность, воспитатель детей дошкольного возраста, экологическое образование дошкольников, художественная литература природоведческого содержания, художественное слово.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку освіти важливим завданням постає екологічна освіта особистості, спрямована на формування в людей різного віку екологічного світогляду, екологічної культури, екоцентричного типу свідомості, які відображають визнання універсальності й самоцінності кожного природного об'єкта, розуміння можливості коеволюції суспільства і природи. Головну роль у вирішенні цього завдання відіграє дошкільна освіта, ефективність якої залежить від якісної професійної готовності майбутнього педагога до екологічного виховання дітей засобом художньої літератури природознавчого змісту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Теоретичні та методичні аспекти природознавчої та екологічної підготовки майбутніх педагогів знайшли своє відображення в сучасних працях Т. Анісімової, О. Біди, В. Бобрицької, В. Вербицького, О. Вашак, Л. Загородньої, Н. Лисенко, Г. Пустовіт, О. Плахотніка та ін. У вітчизняній педагогічній науці нові підходи в екологічному вихованні дітей дошкільного віку розкриваються в дослідженнях Н. Кот, Н. Лисенко, В. Маршицької, З. Плохій, Н. Рижової, С. Ніколаєвої, Н. Яришевої та ін.

Окрему увагу творам художньої літератури приділяється в контексті розвитку художньо-мовленнєвої діяльності дошкільників (А. Богуш, Л. Ворошніна, Н. Гавриш, О. Кабачек, О. Лещенко, Н. Пантіна, О. Трифонова), у побудові дітьми сюжетів ігор (Н. Короткова, М. Михайленко). Сучасні дослідження в галузі педагогіки доводять, що свідомість дитини здатна охопити всі види художньої діяльності у процесі розвитку (А. Богуш, Л. Григорьєва, Т. Казакова, І. Ликова та ін.).

Не зважаючи на широкий спектр наукових досліджень у цьому напрямі, проблема формування у вихователя еколого-літературної компетентності розроблена недостатньо, що негативно позначається на готовності педагогів до екологічної освіти дошкільників.

Формування мети статті. Презентувати критерії еколого-літературної компетентності майбутніх вихователів, етапи її формування під час вивчення дисципліни «Дитяча література».

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Філософські, психологічні, педагогічні аспекти екологічної освіти дітей дошкільного віку і підготовки майбутніх вихователів до її здійснення вивчаються багатьма вітчизняними і зарубіжними науковцями: Г. Бєлєнькою [1], Н. Горопахою, С. Дерябо, Л. Загородньою [4], Н. Лисенко [7; 8], Т. Марєєвою, С. Ніколаєвою, З. Плохій [9], Н. Рижовою, В. Ясвіним та іншими.

Г. Бєлєнька визначає професійну компетентність вихователя як інтегроване поняття, що включає світоглядні позиції особистості, глибоку обізнаність і практичні уміння в обраній галузі діяльності, розвинені професійно значущі якості, побудований на цьому підґрунті авторитет [2, с. 14].

«Екологічна компетентність, – як стверджує З. Плохій, – складова екологічної культури, усвідомлене володіння екологічними знаннями, способами прийняття рішень, моральними нормами, цінностями, необхідними для екологічно доцільної діяльності» [9, с. 116].

Н. Лисенко наголошує на необхідності формування у вихователя еколого-педагогічної культури, що має ґрунтуватися на міждисциплінарному інтегруванні навчальних дисциплін і являти собою «комплексну організацію

діяльності студентів, що передбачає взаємозв'язок теоретичного і практичного навчання, творчої співпраці викладача зі студентами в організації й виконанні диференційованої самостійної роботи» [7, с. 6-7].

Важливим компонентом еколого-педагогічної культури вихователя є екологічна компетентність. Л. Загородня виділяє такі складові екологічної компетентності вихователя: ціннісну, теоретичну, методичну, практичну [4, с. 163].

Сучасна екологічна освіта дошкільнят, як зазначає Н. Лисенко, зосереджує увагу педагогів на необхідності такої підготовки кожного вихованця до діяльності у природі на майбутнє, який керуватиметься не лише прагматичним і споживацьким ставленням до неї, а, насамперед, гуманістичними та екологічними цінностями [8, с. 8].

Екологічне світосприймання, на думку Г. Бєлєнької, легше закладати на основі синтезу знань дитини про навколишній світ і своє місце в ньому та позитивних почуттів, що ці знання забарвлюють [2].

Серед низки засобів виховання гуманного і ціннісного ставлення до природи в дітей дошкільного віку важливе місце займають художні твори природознавчого змісту.

Художнє слово сприяє розвитку образності мислення та уяви дошкільників про природу, формуванню в них оцінно-етичних суджень. Сприймання творів художньої літератури є активним процесом, тісно пов'язаним з мисленням, у ході якого дитина навчається порівнювати, аналізувати, узагальнювати, тобто виконувати перцептивні і мисленнєві дії. Проте, повноцінне сприймання художніх творів природознавчого змісту зумовлене інтересом дітей до їхнього змісту, адже в творах зібрано безліч реалістичних фактів про природу, живих істот та місце серед них людини.

На думку Г. Бєлєнької, особливо цінним є натурфілософський підтекст багатьох творів, що закликає до гармонії співіснування людини і природи, Космосу й усього існуючого на Землі [2].

Виховний вплив художньої літератури на розвиток дошкільників залежить від добору текстів і доцільної організації читання художніх творів з позитивним емоційним налаштуванням на сумісну діяльність дорослого з дітьми в їх обговоренні (А. Богуш, Л. Венгер, А. Новікова, Л. Фесюкова та ін.).

Розуміння і відтворення дитиною змісту художніх творів значною мірою залежить від рівня розвитку її художнього мовлення.

Слово, з його когнітивним (інтелектуальним), емоціогенним, естетичним, гедоністичним навантаженням, зумовлює сприймання дитиною змісту художнього літературного твору як певного виду художньо-пізнавальної діяльності, безпосередньо пов'язаної з художньо-мовленнєвою діяльністю [9].

Г. Іванова принагідно зауважує, що повсякденне виховання дитини до семи років традиційно включає в себе використання різноманітних фольклорних форм (казок, потішок, пісеньок та ін.). Фольклорні форми, які поєднують у собі різноманітні жанри, забезпечують комплексний вплив як на інтелектуальну, так і на емоційну сфери дитини, збагачують її уяву, дозволяють показати власне ставлення до навколишнього світу [5].

Художнє слово здійснює ефективний вплив на повноцінний розвиток особистості дошкільника – розвиток його емоційної сфери, становлення національної самосвідомості, розуміння глибинних витоків взаємозв'язку людини з природою.

Однією з основних рис української ментальності є антеїзм, тобто любов до рідної природи, злиття з нею. Тому в творах для дітей переддошкільного і дошкільного віку вводиться антропоморфізація, олюднення тварин і рослин, наділення їх людськими рисами, мовою, мисленням. З перших років життя людина виховувалася з думкою про те, що інші живі організми теж мають таке право на життя на нашій планеті, як і людина [1, с . 341-342].

Отже, на сучасному етапі розвитку педагогічної науки екологічна освіта дітей дошкільного віку ставить на меті не тільки дати їм широке коло знань, а й збудити у дітей емоційний відгук на різноманітні явища та об'єкти природи, зародити в них бажання милуватися й насолоджуватися нею і висловлювати свої почуття засобами художнього слова.

Важливу роль у розвитку творчих здібностей майбутніх вихователів, як одну з умов екологічної освіти дошкільників та високопрофесійного рівня педагога, відіграє казка.

Різноманітні аспекти виховної системи казок, їх педагогічна спрямованість знайшли глибоке осмислення у творчості українських письменників і педагогів – Г. Сковороди, І. Франка, С. Русової, Н. Забіли, О. Іваненко, В. Сухомлинського.

Цікаві думки про виховну силу казок висловив І. Франко у передмові до збірки казок «Коли ще звірі говорили». Автор висловив бажання, щоб на основі казок «наші діти в інтересі здорового і морального розвою якнайдовше витали фантазією в тім світі простих характерів і простих відносин, у світі, де все видно ясно і симпатії не потребують ділитися. Звідси вони винесуть перші і міцні основи змилування до чесноти, правдомовності і справедливості, а надто любов до природи і охоту придивлятися до неї, підглядати, а далі прослідкувати її великі загадки» [5].

Бережливе ставлення до природи формується у процесі гри. Ігри та вікторини за змістом художніх творів природознавчого змісту стимулюють інтерес дітей до проблем навколишнього середовища і надають заняттям яскравого емоційного забарвлення.

Тому метою еколого-літературної освіти майбутнього вихователя є становлення духовного світу особистості, створення умов для формування внутрішньої потреби в неперервному вдосконаленні, в реалізації своїх творчих можливостей. Навчити студента глибоко й естетично повноцінно сприймати фольклорний чи літературний твір природознавчого змісту, співвідносити прочитане з власними уявленнями і цінностями – завдання фахової підготовки.

Система екологічної підготовки вихователя має враховувати принципи екологічної освіти – її безперервність та міждисциплінарність; взаємозв'язок національного, літературознавчого, регіонального і глобального підходів до розкриття проблем навколишнього середовища; спрямованість на розвиток емоційно-ціннісної сфери особистості дошкільника з метою гармонізації відносин із природою.

Аналіз вище вказаних праць дозволяє нам виділяти еколого-літературну компетентність вихователя як вагому складову екологічної компетентності, яка містить у собі аспекти особистісного, гносеологічного, діяльнісно-творчого, комунікативного, прогностичного характеру.

Еколого-літературна компетентність вихователя – це вагома складова його екологічної компетентності, яка включає в себе ціннісні орієнтації педагога на цілеспрямоване, доцільне використання творів художньої літератури природничого змісту, володіння базовими (екологічні знання, знання дитячої художньої літератури), психолого-педагогічними (дитяча психологія, дошкільна педагогіка) знаннями; фахово-методичними, спеціальними і творчими вміннями щодо застосування художньої літератури природничого змісту в екологічній освіті дошкільнят, здатності до постійного вдосконалення в галузі екологічної освіти.

Аналіз наукових джерел з досліджуваної проблеми дозволив нам визначити критерії (ціннісно-мотиваційний, еколого-педагогічний, літературознавчий і фахово-методичний) і показники еколого-літературної компетентності вихователів. Ці критерії відображено у табл. 1.

Формування еколого-літературної компетентності у майбутніх вихователів дошкільних закладів відбувалося в 3 етапи: 1-й – підготовчий, 2-й – базовий, 3-й – практичний. На кожному етапі вирішувалися свої завдання, згідно з визначеною метою.

Так, на підготовчому етапі, основною метою було з'ясування рівня екологічних знань і знань творів художньої літератури природничого змісту в майбутніх вихователів. Змістом діяльності викладача на цьому етапі було діагностувати наявні знання в галузі екології й дитячої літератури та формувати мотивацію, ціннісні орієнтації на використання творів природничого змісту в екологічній освіті дошкільників.

Таблиця 1

Критерії та показники еколого-літературної компетентності студентів спеціальності «Дошкільна освіта»

Критерії	Показники
Ціннісно-мотиваційний	а) наявність стійкого інтересу до творів художньої літератури природничого змісту; б) наявність ціннісних орієнтацій на доцільне використання в процесі екологічної освіти дошкільнят творів художньої літератури природничого змісту; в) наявність потреби в постійному самовдосконаленні в галузі дитячої художньої літератури екологічного змісту.
Еколого-педагогічний	а) знання з екології; б) знання з дитячої психології і дошкільної педагогіки, знання новітніх підходів у теорії та практиці екологічної освіти дошкільнят; в) уміння організувати навчально-виховний процес з екологічної освіти в дошкільному навчальному закладі; готовність до визначення змісту, завдань, відповідних форм та методів екологічної освіти у дошкільному закладі; уміння оцінювати рівень сформованості екологічної культури дошкільнят і власний рівень еколого-педагогічної культури.
Літературознавчий	а) знання художніх творів природознавчого змісту, зокрема авторських творів та дитячого фольклору, які рекомендовані для читання дітям дошкільного віку; б) вміння виконувати ідейно-тематичний та композиційний аналіз творів природознавчого змісту; в) вміння аналізувати художні твори, виділяючи в них природничо-наукову основу.
Фахово-методичний	а) практичні вміння щодо використання художньої літератури природознавчого змісту в різних видах дитячої діяльності (навчальна, самостійна, ігрова); б) уміння здійснювати індивідуальний підхід до дитини в ході формування екологічної культури засобом художнього твору природничого змісту; в) вміння складати оповідання, казки природничого змісту, спонукати до цього дітей.

Метою базового етапу було забезпечення сприйняття й усвідомлення студентами загальної мети та завдань екологічного виховання дошкільнят засобом дитячої художньої літератури природничого змісту. На цьому етапі викладач під час викладання дисципліни «Дитяча література» подавав інформацію про твори художньої літератури природничого змісту, вчив їх аналізувати, оцінювати, відбирати й доцільно використовувати в роботі з дошкільниками з метою формування в них основ екологічної культури.

Так, у процесі ознайомлення студентів із українською дитячою літературою XIX – початку XX століть, особливу увагу акцентували на творчості Т.Шевченка (поезія: «Тече вода з-під явора», «Ой, діброво, темний гаю», «Садок вишневий коло хати», «Весна», «Встала весна», «Зацвіла в долині»), О. Пчілки (поезія: «Весна-красна», «Весняні квіти», «Як швидко літо проминуло», «Замислений котик», «Тямущий котик», «Мудра кицька», «Метелик»), Лесі Українки (поезія: «Мамо, іде вже зима», «Вишеньки», «Літо краснеє минуло», казка «Біда навчить»), І. Франка (поезія: «Киця», «Коваль», «На підгір'ї», «Надійшла весна», «Гримить», «Маленька хмарка», «Полудень»; збірка творів «Коли ще звірі говорили») та інших письменників, зокрема їх художніх творах природознавчого змісту.

Знайомлячи студентів із українською дитячою літературою XX століття, зосереджували увагу на творчості письменників, які презентують власну творчість творами природознавчого змісту, зокрема Н. Забіли (цикли творів «Навесні та влітку», «Восени та взимку», «Проліски», «Прогулянка до лісу», «Дванадцять місяців», «Казки лісової кринички»), О. Іваненко (казки: «Кульбабка», «Бурулька», «Чудесна квітка»), В. Сухомлинського (казки: «Фіалка і бджілка», «Зайчик і місяць», «Пелюстка і квітка», «Для чого півневі гребінець», «Їжачок і світлячок», «Два метелики», «Жаба, що співала по-журавлиному», «Як починається осінь», «Як зайчик грівся взимку проти місяця», «Зайчик і горобина», «Шпак прилетів»), К. Перелісної (поезія: «Курка і курчатка», «Дощик», «До річки», «Теплий дощик», «Ой ти сонечко», «Вітер», «Зимонька», «Сніжок», «Польова мишка», «Равлик», «Ящірка», «Бджілка», «Метелик», «Сорока», «Чапля», «Яблучка», «Грушка», «Пролісок», «Шипшина», «Бузок», «Кульбаби», «Мак», «Чебрець», Дзвіночки», «Сунички», «Золота осінь», «Осінні танці»; оповідання «Довгоніс») тощо.

На лекційних заняттях викладач давав необхідні опорні знання, висловлював власні судження, заохочував до глибшого пізнання, зацікавлював студентів вивченням теми. Але не вимагав прийняття єдиної думки, не диктував своє прочитання тексту, він лише спонукав до певних оціночних висновків, а студент вчився їх робити самостійно, так само, як і самостійно мислити, оцінювати, порівнювати, проводити аналогії з сучасним життям, власним досвідом тощо. Загалом така демократична побудова занять спрямована на постійну творчу співпрацю, діалог викладача та студента з художнім текстом, дає широкий простір для самостійного сприйняття і осмислення літератури як явища мистецтва.

Мета практичного етапу полягала у переведенні теоретичних знань з дисципліни «Дитяча література» у площину практичних умінь і навичок. Так, студенти під час практичних занять і практики в ДНЗ трансформували свої знання про використання художньої літератури природничого змісту в екологічній освіті дітей дошкільного віку на рівень фахово-методичних, спеціальних і творчих умінь. Участь студентів у бесіді, діалозі над змістом творів спонукала їх до розмірковувань, до висловлення власних суджень, інтенсифікувала увагу, пам'ять і усне мовлення, формувала екологічну культуру, еколого-літературну компетентність.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, формування еколого-літературної компетентності майбутніх вихователів має відбуватися поетапно з урахуванням національного, літературознавчого, регіонального і глобального підходів до розкриття проблем навколишнього середовища. Подальші розвідки стосуватимуться питань наступності у взаємодії з батьками вихованців щодо використання художньої літератури природничого змісту.

1. Андреєва Т. Т. Витоки методики ознайомлення дітей з природою / Т. Т. Андреєва // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць за матеріалами всеукраїнської наук.-практ. конф., 25-26 листоп. 2006 р. / М-во освіти і науки України, Академія педагогічних наук. – Вип. 9. – Київ, 2006. – С. 341-342.
2. Бєлєнька Г. В. Вихователь дітей дошкільного віку: становлення фахівця в умовах навчання: монографія / Г. В. Бєлєнька. – К .: Світич, 2006. – 304 с.
3. Бєлєнька Г.В. Казки про природу. Чарівний промінь. Для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: начальний посібник / Г. В. Бєлєнька, Т. С. Конюхова. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2009. – 472 с.
4. Загородня Л. П. Формування екологічної компетентності в майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів / Л. П. Загородня // Комплексний підхід до формування професійної компетентності майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу: монографія під заг. ред. О.І. Курка. – Глухів : РВВ Глухівського НПУ ім. О. Довженка, 2015. –232 с.
5. Иванова Г. С. Использование фольклора в экологическом воспитании дошкольников. Опыт экологического воспитания: информационно-педагогическое пособ. / Под общ. ред. А. К.Шульженко. – М.: ГосНИИ семьи и воспитания, 2004. – С. 129.
6. Лещенко М. П. Щастя дитини – єдине дійсне щастя на землі: До проблеми педагогічної майстерності: навчально-методичний посібник / М. П. Лещенко. – К.: АСМІ, 2003. – Ч 1, 2. – С. 121-128, 153, 154, 162.
7. Лисенко Н. В. Теорія і практика екологічної освіти : дошкільник-педагог: Навчально-методичний посібник для ВНЗ / Н. В. Лисенко. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2009. – 339 с.
8. Лисенко Н.В. Еко-око: дошкільник пізнає світ природи : навчально-методичний посібник / Н. В. Лисенко. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2015. – 352 с.
9. Плохій З. П. Формуємо екологічну компетентність молодшого дошкільника : навчально-методичний посібник до Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / З. П. Плохій. – К. : Світич, 2010. – 144 с.
10. Просенюк А. І. Виховання інтересу до змісту художнього твору в дітей старшого дошкільного віку: автореф дис. канд. пед. наук 13.00.08 – дошкільна педагогіка / А. І. Просенюк. – Одеса 2011. – 23 с.

Reference

1. Andreieva T. T. Vytoky metodyky oznaiomlennia ditei z pryrodoiu / T. T. Andreieva // Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi: zb. nauk. prats za materialamy vseukrainskoi nauk.-prakt. konf., 25-26 lystop. 2006 r. / M-vo osvity i nauky Ukrainy, Akademiia pedahohichnykh nauk. – Vyp. 9. – Kyiv, 2006. – S. 341-342.
2. Bielienka H. V. Vykhovatel ditei doshkilnoho viku: stanovlennia fakhivtsia v umovakh navchannia: monohrafiia / H. V. Bielienka. – K .: Svitych, 2006. – 304 s.
3. Bielienka H.V. Kazky pro pryrodu. Charivnyi promin. Dlia ditei doshkilnoho i molodshoho shkilnoho viku: nachalnyi posibnyk / H. V. Bielienka, T. S. Koniukhova. – K.: Vydavnychyi Dim «Slovo», 2009. – 472 s.
4. Zahorodnia L. P. Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti v maibutnikh vykhovateliv doshkilnykh navchalnykh zakladiv / L. P. Zahorodnia // Kompleksnyi pidkhid do formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnoho vykhovatelia doshkilnoho navchalnoho zakladu: monohrafiia pid zah. red. O.I. Kurka. – Hlukhiv : RVV Hlukhivskoho NPU im. O. Dovzhenka, 2015. –232 s.
5. Yvanova H. S. Yspolzovanye folklora v эkolohycheskom vospytanyy doshkolnykov. Opыt эkolohycheskoho vospytanyia: ynformatsyonno-pedahohycheskoe posob. / Pod obshch. red. A. K.Shulzhenko. – M.: HosNYY semy y vospytanyia, 2004. – S. 129.
6. Leshchenko M. P. Shchastia dytyny – yedyne diisne shchastia na zemli: Do problemy pedahohichnoi maisternosti: navchalno-metodychnyi posibnyk / M. P. Leshchenko. – K.: ASMI, 2003. – Ch 1, 2. – S. 121-128, 153, 154, 162.
7. Lysenko N. V. Teoriia i praktyka ekolohichnoi osvity : doshkilnyk-pedahoh: Navchalno-metodychnyi posibnyk dlia VNZ / N. V. Lysenko. – K. : Vydavnychyi Dim «Slovo», 2009. – 339 s.
8. Lysenko N.V. Eko-oko: doshkilnyk piznaie svit pryrody : navchalno-metodychnyi posibnyk / N. V. Lysenko. – K. : Vydavnychyi Dim «Slovo», 2015. – 352 s.
9. Plokhii Z. P. Formuiemo ekolohichnu kompetentnist molodshoho doshkilnyka : navchalno-metodychnyi posibnyk do Bazovoi prohramy rozvytku dytyny doshkilnoho viku «Ia u Sviti» / Z. P. Plokhii. – K. : Svitych, 2010. – 144 s.
10. Proseniuk A. I. Vykhovannia interesu do zmistu khudozhnoho tvoru v ditei starshoho doshkilnoho viku: avtoref dys. kand. ped. nauk 13.00.08 – doshkilna pedahohika / A. I. Proseniuk. – Odesa 2011. – 23 s.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.38-40

Світлана Довбенко,
кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Svitlana Dovbenko,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
svitlana.dovbenko@pu.if.ua
ID orcid.org/0000-0003-2316-0579

УДК 371

ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНІЙ ВЗАЄМОДІЇ ВЧИТЕЛЯ І УЧНЯ

SUBJECT-SUBJECT INTERACTION BETWEEN A TEACHER AND A STUDENT BY MEANS OF NON-VERBAL COMMUNICATION

У статті проаналізовано основні елементи невербальної культури педагога у структурі зовнішньої педагогічної техніки; представлено систему критеріїв ефективності невербальної комунікації майбутніх учителів. Представлені матеріали спрямовані на поглиблення знань про роль педагогічного іміджу у професійній діяльності вчителя, техніку створення образу вчителя, розвиток умінь конструювання педагогічного образу за допомогою невербальних засобів, формування потреби в удосконаленні вмінь створення власного виразного образу. Особлива увага приділяється проблемі суб'єкт-суб'єктної взаємодії вчителя і учня.

Ключові слова: невербальна комунікація, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, культура, інтерактивне спілкування.

The main elements of the teacher's non-verbal culture in the educational technology structure are analysed in the article. The criteria system of future teachers' non-verbal communication efficiency is also presented. Presented materials aimed at the improving of knowledge about the role of pedagogical image in the teacher's professional activity, the creation technique of the teacher's image, skills development of pedagogical image designing with the help of non-verbal means, formation of the need for skills improvement of his/her own image creation. Particular attention is paid to the «subject-subject» teacher and student interaction.

Key words: non-verbal communication, facial expressions, gestures, interaction, subject, object.

В статье проанализированы основные элементы невербальной культуры педагога в структуре внешней педагогической техники; представлена система критериев эффективности невербальной коммуникации будущих учителей. Представленные материалы направлены на углубление знаний о роли педагогического имиджа в профессиональной деятельности учителя, технику создания образа учителя, развитие умений конструирования педагогического образа с помощью невербальных средств, формирование потребности в совершенствовании умений создания собственного выразительного образа. Особое внимание уделяется проблеме субъект-субъектного взаимодействия учителя и ученика.

Ключевые слова: невербальная коммуникация, субъект-субъектное взаимодействие, культура, интерактивное общение.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасна педагогіка характеризується переосмисленням і зміною багатьох поглядів і підходів, відмовою від усталених традицій і стереотипів. Сьогодення потребує від педагога високого професіоналізму, володіння сучасними технологіями навчання, виховання, бажання та вміння постійно вчитися й самовдосконалюватися, творчого підходу та раціоналізму. В проекті Закону України «Про освіту» зазначається, що «метою повної загальної середньої освіти є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованої взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадської активності» [1, с.4].

Формування мети статті. Мета статті – розкрити зміст і форми невербальної комунікації у суб'єкт-суб'єктній взаємодії вчителя і учнів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В Концепції Нової української школи визначено місію сучасної системи освіти – допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини на основі партнерства між учителем, учнем і батьками. «Якщо вчитель став другом дитини, якщо ця дружба осяяна благородним захопленням, поривом до чогось світлого, розумного, у серці дитини ніколи не з'явиться зло» – писав Василь Сухомлинський. [2, с.174]. Тому Нова школа працюватиме на засадах «педагогіки партнерства», що передбачає реалізацію таких принципів:

- поваги до особистості;
- доброзичливості і позитивного ставлення;
- довіри у відносинах і стосунках;
- діалог – взаємодію – взаємоповагу;
- розподілене лідерство (про активність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків);
- принципів соціального партнерства (рівності сторін, добровільності прийняття зобов'язань, обов'язковості виконання домовленостей).

Досягти успіху можливо шляхом діалогу і багатосторонньої комунікації між учнями, учителями та батьками, що дозволить змінити односторонню авторитарну комунікацію вчитель-учень [3, с.16]. Ця теза з концепції Нової української школи акцентує увагу на формування позитивного педагогічного іміджу в професійній діяльності вчителя, розвиток умінь конструювання педагогічного образу за допомогою багатьох засобів, зокрема, основних елементів невербальної культури вчителя. Активне використання засобів невербальної комунікації створює продуктивну діяльну атмосферу на рівні суб'єкт-суб'єктної взаємодії вчителя і учня, коли учень стає не просто пасивним об'єктом, на який спрямовується динамічний навчально-виховний вплив, а й повноцінним учасником педагогічного процесу.

В сучасному цифровому світі, коли більшість вивчає і оволодіває мовою програмування, не менш важливою залишається мова жестів та міміки, що є основою невербальних комунікацій. Однією з найбільш важливих праць з мови жестів, була праця Чарльза Дарвіна «Вираження емоцій тваринами і людиною», опублікована в 1872 році. Відтоді дослідники зафіксували і знайшли майже 1 мільйон невербальних сигналів. Встановлено, що у процесі взаємодії людей від 60 до 80% комунікацій здійснюється за рахунок невербальних засобів, а тільки 20-40% інформації передається з допомогою вербальних. Звичайно, в час панування IT-технологій змінюються і невербальні комунікації – вони відіграють значну роль в організації міжособистісного спілкування, в тому числі у процесі навчання, коли відбувається активна взаємодія вчителя і учня.

У своїй відомій праці «Язык телодвижений. Как читать мысли других людей по их жестам» австралійський дослідник Аллан Піз зазначає, що «кожен жест подібний до одного слова, а слово може мати декілька різних значень. Повністю зрозуміти значення цього слова ви можете тільки тоді, коли вставите це слово в речення поряд з іншими словами. Жести ж надходять у формі «речень» і точно вказують на дійсне ставлення і стан людини» [4, с. 65]. Цим він підкреслює, що кожен рух тіла, жест, міміка має бути ретельно обдуманим і разом з іншими рухами створювати позитивний образ людини, завдяки якому процес спілкування і взаємодії буде максимально ефективним.

Одним з важливих показників педагогічної та комунікативної культури педагога є його компетентність як суб'єкта невербальної комунікації. Невербальна педагогіка є індикатором актуальних психоемоційних станів особистості, виконує функцію контролю, в тому числі й нейтралізацію негативних емоційно-вольових проявів. Невербальна комунікація відбувається, як правило, неусвідомлено, мимовільно, часто під впливом зовнішніх обставин. Здебільшого людина контролює своє мовлення, проте на підставі її міміки, жестів, інтонації можна оцінити правильність, щирість мовленнєвої інформації [5, с. 42].

Невербальні засоби спілкування – це взаємне розміщення співрозмовників, відстань між ними, поза, міміка, жести, напрям погляду та його зміни. У педагогічній діяльності знання особливостей зовнішнього вияву емоційних станів, відображених у міміці і жестах, важливе як для правильного розуміння внутрішнього світу школярів, так і для розвитку вміння вчителя адекватно передавати своє ставлення.

Техніка невербальної поведінки педагога здебільшого індивідуальні і неповторна, як і сам учитель. Однак, як зазначав І. А. Зязюн, можна говорити про існування певних критеріїв оцінювання її педагогічної ефективності. Сформулюймо їх:

а) демонстрація учителем упевненості, внутрішньої сили – його міміка, пантоміміка, постава говорять учням про здатність керувати їхньою діяльністю, утримувати ініціативу у спілкуванні, вести за собою. Учні приймають тільки сильних учителів і визначають їхню мудру владу;

б) трансляція учителем спрямованості на діалог з учнями – зацікавлений погляд, постійний зоровий контакт з ними, щира посмішка, пластика рухів свідчать про його відкритість, визнання особистісної рівності з учнями (при збереженні статусного домінування, психологічної дистанції); учні не бояться таких учителів, бо поважають їх і тому визнають їхній авторитет;

в) естетизація вчителем середовища спілкування з учнями, привнесення до нього елементів краси й насолоди: учитель виразний у своїй поведінці, а її інструментовка – погляд, посмішка, рух, жест, розміщення у просторі – сприяє гармонізації стосунків, дає учням задоволення від спілкування з вихователем.

Критеріями гідної самопрезентації є також природність і доцільність у використанні невербальних засобів комунікації. Ці засоби мають бути не штучними, механічно запозиченими у когось, а органічними для вчителя, виражати його індивідуальність [6, с. 58].

Водночас визначальним слід вважати і вміння застосовувати засоби невербальної комунікації в системі ІТ-навчальних технологій. Використання старт-дощок, мультимедійних пристроїв, цифрових комунікаторів вимагає від учителя не тільки професійної компетентності, але й неабиякої сміливості – дослідження показують, що учні, як правило, набагато випереджають своїх педагогів в оволодінні новітніми засобами. Один із сучасних теоретиків «інформаційного суспільства» Джаред Коен зазначає, що вчитель повинен вміти ввести в навчальний процес учнів, які досконало володіють ІТ-технологіями, доручати їм не тільки готувати інформаційні матеріали і демонструвати їх, але й тісно взаємодіяти з ними у плануванні навчального процесу, відборі інформації, «фільтрації» її за рівнем моральних, правових та освітніх норм. Така суб'єкт-суб'єктна взаємодія можлива при повній довірі учнів та вчителя, коли вони розуміють один одного з півслова, погляду чи жесту [7, с.35].

В деяких школах вчителі активно використовують в навчальному процесі наявні в учнів смартфони – для цього слід бути готовим, необхідно розробляти і створювати нові навчальні технології, прояв на зразок академії Хана (Khan Akademy), яка виробляє тисячі коротких відеороликів (в основному з природничо-метематичних наук) і безкоштовно розповсюджує їх у мережі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У процесі взаємодії в системі «вчитель-учень» невербальне спілкування займає значуще місце. Виходячи із цього, учитель повинен володіти не тільки високою мовленнєвою культурою, але й культурою емоційно-експресивного невербального поводження, або культурою використання так званих виразних рухів, оскільки відомо, що різні види невербального спілкування містять у собі часом набагато більше інформації, ніж слова. У зв'язку із цим, проблема значущості та важливості невербального компонента в структурі педагогічної діяльності заслуговує на особливу увагу й вимагає ретельного дослідження.

Володіння засобами невербальної комунікації сприяє досягненню зовнішньої виразності педагога, який повинен навчитися диференціювати й адекватно інтерпретувати невербальну поведінку учнів, розвивати вміння «читати за обличчям», розуміти мову тіла, час, простір у спілкуванні; прагнути розвивати розширювати діапазон засобів спілкування шляхом тренувальних вправ (розвиток постави, ходи, міміки, організація простору, візуального контакту) і самоконтролю зовнішньої техніки; домагатися того, щоб використання зовнішньої педагогічної техніки було органічно пов'язане з внутрішнім переживанням як логічне продовження педагогічного завдання, думок та почуттів.

1. Проект Закону України «Про освіту» №3491-д від 04.04.2016 р. Режим доступу http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58639
2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах / В.О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 3. – 670 с.
3. Нова школа. Простір освітніх можливостей. – К. 2016. – 38 с.
4. Пиз Аллан. Язык телодвижений. Как читать мысли других по их жестам. Ай Кью. / Аллан Пиз. - Нижний Новгород. – 1992. – 256 с.
5. Гузняєва І. Підвищення педагогічної майстерності вчителя // І. Гузняєва / Шкільна бібліотека. – 2004. - №24. 146 с.
6. Педагогічна майстерність / За ред. І. А. Зязюна. – К.: Вища школа, 1997. – С.57-66.
7. Шмідт Е., Коен Д. Новий цифровий світ. Наш формат / Е.Шмідт, Д. Коен – К. – 2015. – 357 с.

Reference

1. Kutirev V.A. Vremia Mortido / V.A. Kutirev //Voprosi fylosofyy. -2011.- №7.- S. 18-29.
2. Naryniany A.S. Mezhduevoliutsyei y svervыsokymytekhnolohyiamy / A.S. Naryniany // Voprosi fylosofyy.-2008.- №4.- S. 3-17.
3. Rozvytok pedahohichnoi maisternosti vykladacha vyshchoho navchalnoho zakladu nepedahohichnoho profiliu v umovakh informatsiino-tekhnolohichnoho suspilstva. Monohrafiia. / Za red. I.A. Zaziuna // Pedahohichna dumka.- 2012.- 388 s.
4. Nova shkola. Prostir osvitnikh mozhlyvostei. - K. Osnova – 2016. – . 39 c.
5. Shmidt E., Koen D. Novyi tsyfrovyi svit. Nash format / E.Shmidt, D. Koen – K. – 2015. – 357 s.
6. Ford Martin. Pryshestia robotiv. Tekhnika i zahroza maibutnoho bezrobittia / Martin Ford – K,: Nash format, 2016. – 400 s.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.41-44

Світлана Калаур,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
(м. Тернопіль)

Svitlana Kalaur,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
(Ternopil)
svitlanakalaur@gmail.com
ID orcid.org/0000-0001-8099-9392

УДК 378:004.42
ББК 65.27р

ХАРАКТЕРИСТИКА СТРУКТУРИ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ КОНФЛІКТІВ

THE CHARACTERISTICS OF THE STRUCTURE OF READINESS OF FUTURE SOCIAL SPHERE SPECIALISTS TO CONFLICT RESOLUTION

У статті описуються підходи фахівців до сутності наукової дефініції «готовність» та представлено визначення готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів. Метою статті є розкрити зміст компонентів готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності. Автор аналізує зміст мотиваційного, когнітивного, конативного і особистісного компонентів та висвітлює їх сутність. Методологічні засади дослідження структури готовності базуються на діагностичному цілепокладанні, етапності, алгоритмічності, впровадженні педагогічних інновацій в організацію професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери з дисциплін, що мають конфліктологічне спрямування. Встановлено, що належний рівень готовності до розв'язування професійних конфліктів регламентує професійну діяльність фахівців соціальної сфери та визначає їх професіоналізм та фахову компетентність.

Ключові слова: готовність до розв'язання конфліктів, компоненти, готовності, майбутні фахівці соціальної сфери.

The scientists' approaches to the essence of scientific definition of «readiness» are described in the article. In particular, it was found that readiness is an important precondition for professional activity of future specialists. In general meaning readiness is a personal integral formation that includes motivational, volitional, emotional, cognitive, personal and operational components that are required to perform a certain professional activity. The readiness of future social sphere specialists to conflict resolution is characterized by awareness of the need to achieve a certain result, availability of theoretical knowledge, formed practical action concerning specific activities, is based on an assessment of their own opportunities and the development of personal qualities and traits of character.

The article aims to reveal the content of the components of future social sphere specialists' readiness to conflict resolution in their professional activity.

It was found out that in the content of readiness it was advisable to distinguish motivational, cognitive, and personal component. Motivational component includes motives, goals, needs, values and motivate to mastering the effective ways for achieving a high level of readiness to conflict resolution based on internal motives. The cognitive component includes a set of scientific and theoretical knowledge in the field of general, social conflictology and the theory of organisation of negotiations. Practical component includes practical skills to conflict resolution that arise during the future social sphere specialist's activity as a mediator. Personal component reflects the existing system of personal qualities and character traits, allows to control consciously the results of your activity and realize the level of your own development and personal achievements.

Methodological principles of the research of the structure of readiness are based on diagnostic targeting, implementation of pedagogical innovations in the organization of professional training of future social sphere specialists in disciplines which are aimed at conflictological areas. It was found out that the appropriate level of readiness to professional conflict resolution regulates professional activity of social sphere specialists and determines their professionalism and professional competence.

Keywords: readiness to conflict resolution, components, availability, future social sphere specialists.

В статье описываются подходы специалистов к сущности научной дефиниции «готовность» и представлено определение готовности будущих специалистов социальной сферы к решению конфликтов. Целью статьи является раскрыть содержание компонентов готовности будущих специалистов социальной сферы к решению конфликтов в профессиональной деятельности. Автором проанализировано содержание мотивационного, когнитивного, конативного и личностного компонентов и освещана их сущность. Методологические основы исследования структуры готовности базируются на диагностическом целеполагании, этапности, алгоритмичности, внедрении педагогических инноваций в организацию профессиональной подготовки будущих специалистов социальной сферы по дисциплинам, имеющих конфликтологические направление. Установлено, что надлежащий уровень готовности к решению профессиональных конфликтов регламентирует профессиональную деятельность специалистов социальной сферы и определяет их профессионализм и профессиональную компетентность.

Ключевые слова: готовность к решению конфликтов, компоненты готовности, будущие специалисты социальной сферы.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Беручи до уваги той аспект, що професійна діяльність фахівця соціальної сфери безпосередньо спрямована на реалізацію державних програм, які стосуються соціального захисту безробітних і бездомних, соціальної адаптації осіб з психічними вадами, соціальної допомоги хворим на ВІЛ-інфекції, соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, вона не позбавлена відкритої чи опосередкованої конфліктологічної взаємодії з клієнтами, колегами чи партнерами. Отже, соціальний працівник та соціальний педагог у своїй професійній діяльності будуть дотичні до розв'язання різноманітних конфліктів.

Вищі навчальні заклади стоять перед необхідністю впровадження у освітній процес професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери педагогічних інновацій, що спрямовані на формування конкурентоспроможності на ринку праці через досягнення високого рівня готовності до майбутньої професійної діяльності. Вагому роль у структурі готовності до професійної діяльності фахівців, які працюватимуть в соціальній сфері відіграє готовність до розв'язання конфліктів, що передбачає мотиваційну сферу, наявність ґрунтовних знань, сформованість практичних умінь і навичок та розвинуті особистісні риси у галузі розв'язання професійних конфліктних ситуацій. Тому, ще під час навчання у майбутніх фахівців доцільно формувати високий рівень готовності до цієї діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми, фіксують той факт, що конфлікти сприймаються основними суб'єктами соціальної взаємодії як неминуче явище на яке необхідно активно впливати з метою запобігання негативних наслідків і реалізації конструктивних можливостей конфліктної взаємодії. Саме тому предметом численних сучасних досліджень науковців є форми вияву конфліктів, поведінкова характеристика суб'єктів, схильних до конфліктної взаємодії. Зокрема, педагогічні механізми попередження й вирішення конфліктів вивчали П. Ковальчук, Н. Мамієва та ін.; механізми розв'язання конфліктів в соціально-педагогічній діяльності вивчали Н. Грішина, М. Пірен, Н. Пов'якель, П. Сулімовата та ін.; теоретичні та методичні засади формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічних професій у вищих навчальних закладах відображено в дослідженні Т. Браніцької; характеристика компонентів конфліктологічної компетентності представлена у роботах А. Балендра, Т. Ковшечнікової, Н. Самсонової, М. Трухан, С. Філь, та ін.

Аналіз наукових праць з проблеми дослідження вказує на той факт, що окремі питання організації фахової компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери у цілому, та конфліктологічної зокрема, лише опосередковано перебували в центрі уваги науковців. Саме тому констатуємо, що стан наукової розробленості сучасних проблем формування готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності не можна вважати задовільним. Це обумовлюється рядом факторів, по-перше, професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників зазнала в останніх 2-роки суттєвих змін у контексті реорганізації вищої освіти; по-друге, відбулися зміни щодо спектру функціональних обов'язків фахівців соціальної сфери; по-третє, на сьогоднішній день в Україні не проводилися ґрунтовні комплексні наукові дослідження практичного спрямування, які б стосувалися розробки цілісної педагогічної системи формування у студентів готовності до розв'язання конфліктів. Усі ці аргументи стати поштовхом до написання статті.

Формування мети статті. Мета статті – проаналізувати підходи науковців до сутності наукової дефініції «готовність» та у цьому контексті розкрити зміст компонентів готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Насамперед відзначимо, що професійна підготовка студентів у ВНЗ, в основному, спрямована на забезпечення майбутніх фахівців ґрунтовними знаннями, які допоможуть в оволодінні майбутньою діяльністю. Відомим є той факт, що наслідком професійної підготовки виступає є «готовність». Саме ця наукова дефініція у нашій публікації є визначальною, тому варто більш конкретніше зупинитися на її аналізі. У процесі дослідження було встановлено, що однією із перших фундаментальних праць, яка стосувалася висвітлення сутності готовності до професійної діяльності вважається праця білоруських науковців М. Дьяченка та Л. Кандибовіча [1] про тимчасову та тривалу готовність. Так, ще у кінці 70-х років минулого століття науковці довели, що тимчасова готовність передбачає внутрішнє налаштовування на певну діяльність, а тривала охоплює завчасно набуті знання, уміння, навички, якості та мотивами професійної діяльності. Ці висновки вважаємо актуальними й нині.

На основі семантичного аналізу з'ясовано, що у психолого-педагогічних публікаціях не вироблено загальноприйнятого підходу до трактування наукової дефініції готовність. Як наслідок такого стану речей доволі часто зустрічаються синонімічні трактування: «якість», «структурне утворення», «фундаментальна основа», «умова успішного виконання діяльності». Так, у публікаціях Є. Ільїна, М. Левітова, Д. Узнадзе готовність розглядається як стан психіки, що забезпечує високий рівень досягнень у діяльності; тоді як Б. Ананьєв, К. Абульханова-Славська, А. Деркач, С. Максименко, В. Сластьонін вважали, що готовність є результатом підготовки до діяльності. Встановлено, що фахівці одностайні у двох позиціях. По-перше, у тому, що готовність є важливою передумовою професійної активності майбутнього фахівця; по-друге, готовність – це інтегральне особистісне утворення, що охоплює мотиваційний, вольовий, емоційний, когнітивний, особистісний та операційний складники, які необхідні для виконання особою певної професійної діяльності.

Наведемо деякі підходи науковців до трактування змісту «готовності». Зокрема, з педагогічної точки зору готовність – це «цілісна інтегрована якість особистості, що характеризує її емоційно-когнітивну та вольову вибіркову прогнозуючу мобілізаційність у момент включення в діяльність» [2, с. 225]. Основними складовими готовності названо професійну самосвідомість, ставлення до діяльності, мотиви, знання про предмет та способи діяльності, навички і вміння практичного втілення цих способів, а також професійно значущі якості особистості [2, с. 226]. З психологічної позиції готовність трактується як «цілісний комплекс мотивів, знань, умінь та навичок, особистісних якостей, які забезпечують успішність діяльності» [3, с. 41]. Отже, як бачимо педагогічна та психологічна позиції доволі близькі.

Проанаалізуємо підходи науковців до сутності готовності у площині конфліктологічної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери. Так, у публікації Н. Заверико [4] готовність до діяльності розглядається через стан сформованості переконань, поглядів, відношень, мотивів, почуттів, вольових та інтелектуальних

якостей, а також знань, умінь та навичок. Поняття готовності авторка розглядає через досягнення моральної, психологічної, професійної та фізичної підготовки; готовність є результатом всебічного особистісного розвитку з урахуванням вимог, зумовлених особливостями професійної діяльності. Подібні думки задекларовано у дисертаційному дослідженні М. Трухан, яка вважає, що готовність майбутнього соціального педагога до розв'язання професійних конфліктів в закладах освіти передбачає спрямованість фахівця і позитивну мотивацію; сформованість особистісно- і професійно-значущих якостей; наявність ґрунтовних конфліктологічних знань та сформованість сукупності практичних умінь і навичок щодо педагогічного врегулювання конфліктів, а також рефлексію поведінки [5, с. 13]. У дисертаційній роботі Н. Берегової [6] готовність майбутніх психологів до роботи з проблемними клієнтами розглядається в безпосередньому зв'язку з формуванням, розвитком і вдосконаленням психічних процесів, станів, якостей особистості, необхідних для успішної діяльності.

Вважаємо, що в структурному розумінні готовність повинна характеризуватися гармонійністю, а її формування має бути системним та поступовим на основі виваженості в організації освітнього процесу. Отже, готовність майбутніх фахівців соціальної сфери до діяльності з розв'язання конфліктів характеризується постійним усвідомленням необхідності досягнення певного результату, наявністю теоретичних знань, сформованих практичних дій щодо конкретних способів діяльності, що здійснюються через оцінку власних можливостей на основі розвинутих особистісних якостей та рис характеру.

Головними складовими готовності до діяльності виступають компоненти. У підручнику з професійної педагогіки [8] зазначено, що компоненти – це узагальнена назва різних функціональних частин змісту готовності, які повинні перебувати в логічному взаємозв'язку і повністю відображати структуру готовності. В основу нашого дослідження покладено висновки англійського науковця Дж. Равена [9], який розглядає компоненти як «характеристики і здібності людей, які дозволяють їм досягати особистісно-значущих цілей, незалежно від природи цих цілей і соціальної структури, в якій ці люди живуть і працюють» [9, с. 280]. Тобто, ми переконані, що компоненти – це найбільш значимі складові, що формують основу готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до діяльності з розв'язання конфліктів.

У контексті проведеного дослідження, структурні компоненти готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності підбиралися таким чином, щоб вони передбачали наявність стійких мотивів, базувалися на усвідомленні важливості системи теоретичних знань, відображали сформованість практичних умінь та навичок, а також охоплювали особистісні якості та риси та здібності до самоаналізу та рефлексії.

Обираючи компоненти готовності зроблено основний акцент на мотиваційній, змістовій, практичний та особистісній площинах. При цьому мотиваційна площина передбачала формування внутрішньої мотивації на успішну діяльність майбутнього фахівця соціальної сфери у конструктивному розв'язанні професійних конфліктів. Змістова площина була зосереджена на оволодіння студентами цілісною системою теоретичних знань в рамках фахових дисциплін («Соціальна конфліктологія», «Психологія конфлікту», «Основи соціального партнерства», «Управління професійними конфліктами» та внесення конфліктологічної складової у навчальні дисципліни циклу професійної та практичної підготовки). Практична площина була спрямована на розвиток у студентів відповідних практичних умінь та навичок щодо розв'язання конфліктного протистояння. Особистісна площина базувалася на потребі розвитку особистісних якостей та рис майбутнього фахівця, які є вагомими для розв'язання конфліктів у професійній діяльності. Відзначимо, що усі чотири площини тісно взаємопов'язані між собою та мають однаковий вплив на стан готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до обраного виду діяльності. У процесі вивчення означеної проблематики у структурі готовності виокремлено чотири компоненти: мотиваційний, когнітивний, конативний та особистісний.

Зокрема, мотиваційний компонент охоплює мотиви, цілі, потреби, ціннісні установки, стимулює творчий прояв особистості майбутніх фахівців соціальної сфери та мотивує на оволодіння ефективними способами досягнення високого рівня готовності до розв'язання конфліктів на основі внутрішніх спонукань. Він передбачає наявність інтересу до професійної діяльності, характеризує потребу студентів у поглибленні теоретичних знань. Обираючи мотиваційний компонент ми виходили з тих міркувань, що у студентів під час навчання повинна бути сформована внутрішня мотивація, яка підкріплюється психологічними, організаційними, духовними спонуканнями до конструктивного розв'язку професійних конфліктів. Мотиваційний компонент об'єктивно необхідний з огляду на те, що студенти повинні самостійно осягнути «особистісний сенс» навчальної діяльності. Виокремлення цього компоненту спрямоване на вирішення двох взаємопов'язаних завдань, по-перше це формуванням у студентів розуміння необхідності оволодіння професією, по-друге, усвідомлення професійних цілей, досягнення яких має відбутися в процесі якісного розв'язання конфліктної взаємодії під час реалізації соціально-педагогічної діяльності у соціальній сфері. Вважаємо, що саме цей компонент у структурі готовності відіграє вагому роль у стимулюванні пізнавальної активності під час вивчення теоретичних питань з теорії конфліктів.

Когнітивний компонент охоплює сукупність науково-теоретичних знань в галузі загальної, соціальної конфліктології та теорії організації переговорного процесу. Стан сформованості цього компоненту базується на повноті, глибині, системності знань щодо розв'язання конфліктів у професійній діяльності майбутніх фахівців соціальної сфери. У практичному аспекті виходили з тих міркувань, що знання студентами загального, особливого і конкретного в структурі, змісті та практиці діяльності фахівця соціальної сфери є необхідною передумовою успішної професійної діяльності. Ми переконані у тому, що у змісті професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери у ВНЗ чільне місце повинні посісти теоретичні знання, які впливатимуть на формування уявлення про процеси та явища, що відбуваються у соціальній сфері. У студентів ще під час навчання необхідно сформувати цілісну систему теоретичних знань про:

- сутність, природу, функції, види та форми конфліктів;
- соціально-психологічні механізми розв'язання конфліктів;
- динаміку конфліктів, а також основні моделі, стратегії та стилі поведінки особистості в конфлікті;
- зміст та характеристику внутрішньоособистісного, міжособистісного групового конфліктів;
- особливості конфліктів в організації;
- зміст та причини виникнення конфліктів у сім'ях;
- природу, мотиви насилля та його типологію;

- технологію вирішення конфліктів та основні етапи ведення переговорного процесу.

У практичний компонент віднесено практичні уміння та навички розв'язування конфліктів, що виникають під час професійної діяльності майбутнього фахівця соціальної сфери у якості посередника (медіатора). Зокрема, основний акцент вважаємо за доцільне зробити на таких уміннях:

- кваліфіковано розв'язувати конфліктні ситуації на усіх рівнях функціонування соціальної сфери;
- досліджувати стратегії поведінки особистості в конфлікті;
- визначати акцентуації характеру, які сприяють виникненню конфліктних ситуацій;
- оволодіти прийомами виходу із стресових станів;
- попереджувати і врегульовувати конфлікти в соціально-педагогічному процесі;
- використовувати найбільш оптимальні техніки під час організації переговорного процесу.

У нашому баченні, високий рівень професійних умінь майбутніх фахівців допоможе ефективно реалізовувати свою практичну діяльність по налагодженню партнерських стосунків та розв'язанню професійних конфліктів.

У структурі готовності чільне місце посідає особистісний компонент, який відображає сформовану систему особистісних якостей та рис характеру, передбачає самопізнання студентами себе як майбутніх фахівців, дозволяє свідомо контролювати результати своєї практичної діяльності та усвідомлювати рівень власного розвитку, особистісних досягнень. Обираючи цей компонент, було взято до уваги позицію, задекларовану Т. Жванією [7] про те, що особливого значення для успішності формування готовності до майбутньої професійної діяльності в період професійного навчання у вищому навчальному закладі набуває наявність у студентів професійно важливих якостей особистості, що відповідають вимогам професії. Особистісний компонент базується на впевненості в собі та передбачає схильність до самоаналізу, сформовану здатність до імпровізації, передбачення, критичного та інноваційного рефлексування і прогнозування результатів діяльності. Він базується на таких особистісних рисах як толерантності та сформованій асертивній поведінці у конфліктній взаємодії.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Сучасні фахівці, які прийдуть працювати у соціальну сферу повинні мати високий рівень готовності до діяльності з розв'язання професійних конфліктів, бути інтелектуалами з науковим світоглядом, здатними здійснювати відповідальні та виважені рішення у конфліктних ситуаціях. Вибір компонентів надзвичайно відповідальний момент дослідження готовності. Обираючи компоненти ми прагнули щоб вони були обґрунтованими, достовірними, несуперечливими, концептуально пов'язаними між собою та мали практичну обґрунтованість.

Перспективи подальших досліджень будуть спрямовані на виокремлення критеріїв та вибір показників готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до діяльності з розв'язання конфліктів, а також аналіз стану сформованості готовності на основі розробки науково аргументованого та валідного діагностичного інструментарію.

1. Берегова Н. П. Формування професійної готовності майбутніх психологів до роботи з проблемними клієнтами : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Н. П. Берегова. – Хмельницький, 2009. – 20 с.
2. Дьяченко М. И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск: Изд-во БГУ, 1976. – 176 с.
3. Жванія Т. В. Емоційна готовність майбутніх психологів до професійної діяльності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Тарас Валеріанович Жванія. – Харків, 2012. – 20 с.
4. Жуков Г. Н. Общая и профессиональная педагогика: учеб. / Г. Н. Жуков, П. Г. Матросов. – М. : Альфа-М : ИНФРА-М, 2013. – 448 с.
5. Заверико Н. В. Підготовка соціального педагога : зміст та основні напрямки / Н. В. Заверико // Соціалізація особистості : зб. наук. пр. / за ред. А. Й. Капської. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1999. – № 2. – С. 11-17.
6. Карамушка Л. М. Психологія управління : навч. посіб. / Л. М. Карамушка. – К. : Міленіум, 2003. – 344 с.
7. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / [З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.] ; за ред. З. Н. Курлянд. – [2-ге вид., переробл. і доповн.]. – К. : Знання, 2005. – 399 с.
8. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Дж. Равен ; [пер. с англ.]. – М. : Когито-центр, 2002. – 396 с.
9. Трухан М. А. Формування готовності майбутніх соціальних педагогів до діяльності з розв'язання професійних конфліктів у закладах освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Марія Андріївна Трухан. – Рівне, 2016. – 20 с.

Reference

1. Berehova N. P. Formuvannia profesiinoi hotovnosti maibutnikh psykholohiv do roboty z problemnymy kliientamy : avtoref. dys. ... kand. psykhol. nauk : 19.00.07 / N. P. Berehova. – Khmelnytskyi, 2009. – 20 s.
2. D'yachenko M. I. Psihologicheskie problemy gotovnosti k deyatel'nosti / M. I. D'yachenko, L. A. Kandybovich. – Minsk: Izd-vo BGU, 1976. – 176 s.
3. Zhvaniia T. V. Emotsiina hotovnist maibutnikh psykholohiv do profesiinoi diialnosti : avtoref. dys. ... kand. psykhol. nauk : 19.00.07 / Taras Valerianovych Zhvaniia. – Kharkiv, 2012. – 20 s.
4. Zhukov G. N. Obshchaya i professional'naya pedagogika: ucheb. / G. N. ZHukov, P. G. Matrosov. – M. : Al'fa-M : INFRA-M, 2013. – 448 s.
5. Zaveryko N. V. Pidhotovka sotsialnoho pedahoha : zmist ta osnovni napriamky / N. V. Zaveryko // Sotsializatsiia osobystosti : zb. nauk. pr. / za red. A. Y. Kapskoi. – K. : NPU im. M. P. Drahomanova, 1999. – № 2. – S. 11-17.
6. Karamushka L. M. Psykholohiia upravlinnia : navch. posib. / L. M. Karamushka. – K. : Milenium, 2003. – 344 s.
7. Pedahohika vyshchoi shkoly : navch. posib. / [Z. N. Kurliand, R. I. Khmeliuk, A. V. Semenova ta in.] ; za red. Z. N. Kurliand. – [2-he vyd., pererobl. i dopovn.]. – K. : Znannia, 2005. – 399 s.
8. Raven Dzh. Kompetentnost' v sovremennom obshchestve: vyyavlenie, razvitie i realizaciya / Dzh. Raven ; [per. s angl.]. – M. : Kogito-centr, 2002. – 396 s.
9. Trukhan M. A. Formuvannia hotovnosti maibutnikh sotsialnykh pedahohiv do diialnosti z rozviazannia profesiinykh konfliktiv u zakladakh osvity : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Mariia Andriivna Trukhan. – Rivne, 2016. – 20 s.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.45-48

Петро Коваль,

доктор педагогічних наук, професор,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Peter Koval,

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
petro_koval@mail.ru

УДК 371.134:378:7
ББК 74.580.052

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF PROFESSIONAL TRAINING OF STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS BY MEANS OF ART

У статті розкриваються концептуальні засади професійної підготовки студентів вищих навчальних закладів з використанням засобів мистецтва в навчально-виховному процесі. Автор використовує новий підхід щодо побудови структури освіти, запропонований у «Проекті концепції розвитку багаторівневої педагогічної освіти в Україні» академіками І. Зязюном та В. Кременем. Наголошуючи на використанні мистецтва в професійній підготовці студентів вищих навчальних закладів, автор статті розкриває розвиток їх світоглядних уявлень, естетичне ставлення до дійсності та особистісно-ціннісне ставлення до мистецтва, здатність до сприймання, розуміння і творення художніх образів, формування потреби в художньо-творчій самореалізації і духовному самовдосконаленні.

Автор вважає, що обов'язковою вимогою до побудови навчально-виховного процесу у вищій школі має бути гармонійне поєднання науково-дослідної і навчально-пізнавальної діяльності студентів, що передбачає таку організацію навчального процесу, котра спроможна забезпечити формування гуманної особистості майбутнього фахівця, здатного до творчої професійної діяльності.

Ключові слова: професійна підготовка, навчально-виховний процес, засоби мистецтва, гуманістичний підхід, моральність.

The article describes the basic conceptual foundations of professional training of students of higher educational institutions using the tools of art in the educational process. The author uses a new approach regarding the structure of education suggested in the Draft concept of development of multilevel pedagogical education in Ukraine" academician I. Sasuna and V. Kremen. With an emphasis on the use of art in the professional training of students of higher educational institutions the author reveals the development of their philosophical ideas, aesthetic attitude to reality and the personal and value attitude to art, their capacity for perception, understanding and creation of artistic images, the formation of needs in artistic-creative self-realization and spiritual self-improvement.

The author believes that a mandatory requirement to the development of the educational process in higher education should be a harmonious combination of scientific research and educational-cognitive activity of students, which requires such organization of educational process, which is able to provide the development of humane personality of a future specialist, capable of creative professional activity.

Hus, despite the importance and necessity of professional training of future specialists today important is the use of the concept, which is based on the principles of humanization, humanitarization and culturists of the educational process. This concept envisages the use of art in nachan University students that will contribute to the formation of their ethical and aesthetic values without which training will not be complete.

Key words: professional training, educational process, means of art, humanity, morality, spirituality.

В статье раскрываются концептуальные основы профессиональной подготовки студентов высших учебных заведений с использованием средств искусства в учебно-воспитательном процессе. Автор использует новый подход относительно построения структуры образования, предложенный в «Проекте концепции развития многоуровневого педагогического образования в Украине» академиками И. Зязюном и В. Кремнем. Делая акцент на использовании искусства в профессиональной подготовке студентов высших учебных заведений, автор статьи раскрывает развитие их мировоззренческих представлений, эстетическое отношение к действительности и личностно-ценностное отношение к искусству, способность к восприятию, пониманию и созданию художественных образов, формирование потребности в художественно-творческой самореализации и духовном самосовершенствовании.

Автор считает, что обязательным требованием к построению учебно-воспитательного процесса в высшей школе должно быть гармоничное сочетание научно-исследовательской и учебно-познавательной деятельности студентов, предполагающее такую организацию учебного процесса, которая способна обеспечить формирование гуманной личности будущего специалиста, способного к творческой профессиональной деятельности.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, учебно-воспитательный процесс, средства искусства, гуманистический подход, нравственность, духовность.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Розвиток українського суспільства впродовж останнього десятиріччя характеризується втратою традицій, звичаїв, обрядів, які є важливими для українського народу, оскільки гармонізують відносини між людьми та суспільством у цілому. Знецінюється найбільш важливе та одвічне: любов, сім'я, культурні надбання; гіпертрофується матеріальне та культивуються особисті потреби й задоволення. Для досягнення матеріального життєвого успіху як головної мети пропагуються аморальні засоби. Такий стан речей спричиняє загальну кризу моральності, і тому освіта як спеціалізована, систематична підготовка людей до суспільного життя вимагає пошуку нових шляхів у розвитку та вдосконаленні її системи, що є актуальним завданням для всіх демократичних країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Новий підхід щодо побудови структури освіти запропонували в «Проекті концепції розвитку багаторівневої педагогічної освіти в Україні» академіки І. Зязюн та В. Кремень. Вони конкретизували і більш детально вибудували модель сучасного освітнього процесу, який має свою логічну послідовність: пізнання – знання – інтелект – афект – цінності – воля – досвід – проект – дія [3, с. 15]. Такий шлях у формуванні особистості, на нашу думку, враховує всі найбільш важливі етапи її становлення, тобто тут враховані всі важливі складники професійного, духовного і культурного розвитку.

Формування мети статті. Основною метою використання мистецтва в процесі професійної підготовки студентів вищих навчальних закладів є розвиток їх світоглядних уявлень, естетичного ставлення до дійсності та особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва, здатності до сприймання, розуміння і творення художніх образів, формування потреб у художньо-творчій самореалізації і духовному самовдосконаленні. Такий підхід дасть можливість студентській молоді прилучитися до образних мов різних видів мистецтв, розмаїття жанрів і стилів українського і зарубіжного мистецтва, пізнати своєрідність вітчизняної художньої культури в контексті світових культуротворчих процесів. Реалізація зазначених завдань відбувається через дисципліни гуманітарного, технічного та природничо-математичного циклів, а також через залучення студентської молоді до мистецько-творчих колективів.

Грунтуючись на принципах професійної підготовки у ВНЗ, основними **завданнями** використання мистецтва в процесі навчання студентів є:

- розвиток особистісної цілісності, духовності та послідовне формування естетичної культури;
- виховання активного ставлення до естетичних явищ дійсності та мистецтва;
- цілеспрямоване і систематизоване формування навичок естетичного сприймання та оцінної діяльності;
- стимулювання й актуалізація творчого потенціалу, вдосконалення знань, умінь та навичок професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Філософія та методологія є основою освіти і виконують важливу роль у справі професійної підготовки молодого покоління. Однак для гармонійного розвитку майбутнього фахівця необхідно, щоб освітній процес будувався не тільки на науковому підході, а й на духовних, моральних і культурних цінностях як українського народу, так і всього людства.

Нормативно-правові документи щодо освіти регулюють і визначають напрями її розвитку в Україні, на основі яких вибудовуються нові концепції гармонійного розвитку особистості. Відповідно до цього правовим забезпеченням діяльності ВНЗ слугує законодавча база й нормативні документи, зокрема Закон України «Про освіту»; Закон України «Про професійно-технічну освіту»; Закон України «Про вищу освіту»; Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні); Концепція Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011-2015 роки; Національна стратегія розвитку освіти, концепція гуманізації освіти (С. Гончаренко, Ю. Мальований) та ін.

Необхідність розробки концептуальних засад професійної підготовки студентів вищих навчальних закладів засобами мистецтва зумовлена втратою духовних, моральних, культурних цінностей, що, власне, призводить до втрати націєтворчої спрямованості молодого покоління. Наша наукова концепція передбачає використання засобів мистецтва як важливого складника навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах.

Концепція професійної підготовки майбутнього фахівця на гуманістичних засадах, основою якої є засоби мистецтва та мистецтво в цілому, може бути реалізована за умови доцільного поєднання гуманістичних педагогічних принципів і підходів, спрямованих на формування високого рівня професійної майстерності, а також професійної культури, інтелігентності й духовності.

Концепція (від лат. conception, система) – це система поглядів, принципів у будь-якій галузі; загальна думка, основна ідея праці, твору [2, с. 158], тобто це система поглядів на процеси і явища в природі і суспільстві. Більш конкретним є інше визначення, яке пропонує В. Полонський: це провідна думка, що визначає стратегію дій при здійсненні реформ, програм, проектів, планів. Дещо інше визначення концепції подає О. Мельничук. За його визначенням концепція (від лат conceptio – сприйняття) – це: 1. Система поглядів на певне явище; спосіб розуміння, тлумачення якихось явищ, основна ідея будь-якої теорії. 2. В мистецтві – ідейно-творчий задум твору [1, с. 361]. Дані визначення практично є схожими, відмінність їх тільки в тому, що В. Полонський концепцію визначає як систему поглядів, а О. Мельничук подає ще й як мистецько-творчий задум автора, що для нас є ближчим, оскільки відповідає ідеї гуманізації освіти.

В основу нашої концепції професійної підготовки студентів вищих навчальних закладів засобами мистецтва лягло положення, згідно з яким майбутній фахівець буде більш освіченою, культурною, духовно багатою людиною, якщо його професійна підготовка відбуватиметься на основі використання гуманістичного потенціалу мистецтва. Знайомство з мистецтвом дозволить підвищити рівень професійної діяльності і будувати її на основі морально-етичних та естетичних засад, оскільки мистецтво є найбільш ефективним у їх впровадженні.

Формування духовних, моральних і культурних цінностей, сприятиме взаємному порозумінню, консолідації суспільства, вихованню поваги до кожного.

Мета концепції – визначення гуманістичних орієнтирів діяльності вищого навчального закладу у вимірах гуманістичної парадигми.

Основними завданнями професійної підготовки майбутніх фахівців ВНЗ є:

- різнобічний розвиток індивідуальності студента на основі виявлення його задатків і здібностей, формування ціннісних орієнтацій, задоволення інтересів і потреб;
- збереження і зміцнення морального, фізичного і психічного здоров'я; виховання національно свідомої, вільної, демократичної, життєво і соціально компетентної особистості, здатної здійснювати самостійний вибір і приймати відповідальні рішення у різноманітних життєвих ситуаціях;
- формування бажання і вміння вчитися, виховання потреби і здатності до навчання впродовж усього життя, вироблення умінь практичного і творчого застосування здобутих знань;
- становлення у студентів цілісного наукового світогляду, загальнонаукової, загальнокультурної, технологічної, комунікативної і соціальної компетентностей на основі засвоєння системи знань про природу, людину, суспільство, культуру, виробництво, оволодіння засобами пізнавальної і практичної діяльності;
- виховання у студентів любові до праці, забезпечення умов для їх життєвого і професійного самовизначення, формування готовності до свідомого оволодіння майбутньою професією;
- формування особистості студента як людини моральної, відповідальної, людини культури з розвиненим естетичним і етичним ставленням до навколишнього світу і самої себе.

Організація професійної підготовки майбутніх фахівців ґрунтується на принципах діяльності сучасної вищої школи: єдності навчання і виховання; спрямованості процесу навчання у вищому навчальному закладі на гармонійний розвиток особистості студента; цілеспрямованості і науковості; гуманітаризації навчання; забезпечення культуровідповідності; єдності освітніх, розвивальних і виховних функцій навчання; активності і творчої самостійності студентів та їх відповідальності за результати навчально-пізнавальної діяльності; систематичності і послідовності в процесі навчальної діяльності викладача і самостійної роботи студента.

Слід зазначити, що обов'язковою вимогою до побудови навчально-виховного процесу у вищій школі має бути гармонійне поєднання науково-дослідної і навчально-пізнавальної діяльності студентів, яка передбачає таку організацію навчального процесу, котра спроможна забезпечити формування гуманної особистості майбутнього фахівця, здатного до творчої професійної діяльності. У зв'язку з цим необхідно залучати студентів до участі в наукових гуртках, олімпіадах, творчих конкурсах, мистецько-творчих колективах, до проведення наукових досліджень, стимулюючи таким чином розвиток їхніх творчих здібностей. Викладачам ВНЗ необхідно знати, що спроби примусового залучення студентської молоді до участі в таких студентських колективах можуть зробити її нездатною в майбутньому до самостійної продуктивної професійної діяльності.

Сучасне інформаційно-технологічне суспільство потребує підготовки майбутніх фахівців з орієнтацією на формування особистості здатної протистояти негативним явищам, які проявляються в професійній діяльності та особистому духовно-моральному житті кожної людини. Реалізація такого завдання зумовила визначення основних положень авторської концепції професійної підготовки студентів вищих навчальних закладів із використанням мистецтва та його засобів.

У своєму дослідженні ми виходили з того, що формування майбутнього фахівця відповідно до сучасних вимог світового рівня неможливе при набутті лише професійних навичок. Воно передбачає обов'язкове оволодіння людськими цінностями, які вироблялися суспільством упродовж багатьох століть. Таке забезпечення, на наше глибоке переконання, може дати мистецтво, яке найбільш яскраво відображає духовну сферу особистості, її культуру.

В основу нашої концепції професійної підготовки студентів вищих навчальних закладів засобами мистецтва покладене положення, згідно з яким її головним результатом є формування в майбутнього фахівця особистісно-професійної готовності. Ефективність цього процесу досягається, якщо:

- професорсько-викладацький склад використовуватиме в навчально-виховному процесі засоби мистецтва;
- серед студентської молоді активно пропагуватимуться кращі зразки вітчизняної та зарубіжної культури;
- у вищих навчальних закладах розвиватимуться мистецько-творчі колективи, які залучатимуться до проведення різноманітних міських, обласних та інших регіональних заходів;
- проводитимуться загальноуніверситетські культурно-масові заходи тощо.

Це вимагає організації професійної підготовки як мистецько-творчого процесу, в результаті якого відбувається засвоєння студентами системи ціннісних орієнтирів, втілених у мистецтві. Упровадження засобів мистецтва в навчально-виховний процес дає можливість студентам оволодівати таємницями мистецького ремесла й уміннями ефективно реалізовувати їх у професійній діяльності.

Такий шлях підготовки студентів ВНЗ до професійної діяльності є відмінним від професійної підготовки майбутніх фахівців без використання засобів мистецтва. Відмінність полягає в тому, що фахівець без залучення до мистецтва набуває суто професійних знань та навичок, що сьогодні є недостатнім для створення гідної конкуренції фахівцям міжнародного рівня. У той же час фахівець, який залучається до мистецтва, значно краще оволодіває професійними знаннями і такими важливими якостями, як культура взаємовідносин, проявляє гуманність по відношенню до екологічного середовища, формує своє світосприйняття на основі моральності, духовності і т. ін. В основу концепції необхідно закласти такі принципи, які забезпечуватимуть як професійну підготовку студентів вищих навчальних закладів, так і формування особистості на кращих зразках духовності, а саме: гуманізація, гуманітаризація, культуровідповідність, естетизація.

Відповідно до цих завдань професійна підготовка майбутніх фахівців структурується за такими напрямами:

- світоглядно-аксіологічний (формування студентів у навчально-виховному процесі комплексно через наскрізні цивілізаційні цінності, які є невід'ємною складовою цілісної особистості (загальнолюдські, національні, громадські, сімейні, особистісні, валеологічно-екологічні) [4, с. 17];
- пізнавально-діяльнісний (систематизація і послідовне поглиблення знань та уявлень студентів у царині мистецтва; формування й удосконалення практичних умінь і навичок у різних видах творчої діяльності);
- розвиток спостережливості, зорової пам'яті, просторових уявлень, тактильних і кінестетичних відчуттів, колірного зору, композиційних навичок;
- художньо-творчий (формування творчих здібностей та прагнення до творчої самореалізації, розвиток художньої уяви і творчої активності);
- сприймання та оцінювання (формування естетичного досвіду, навичок сприймання й оцінної діяльності, розвиток образного мислення, естетичного ставлення до явищ мистецтва і дійсності, естетичних почуттів, смаків, оцінок, потреб, емоційної сприйнятливості та чутливості, формування естетичної культури).

Умовами реалізації концепції використання засобів мистецтва в навчально-виховному процесі студентів вищих навчальних закладів є:

- усвідомлення ситуації, що склалася на ринку освітніх послуг, урахування змісту і спрямованості навчально-виховного процесу;
- динамічне коригування перспективної стратегії розвитку вищої освіти відповідно до динамічно змінюваних зовнішніх та внутрішніх умов;
- пошук можливостей для впровадження мистецько-творчої діяльності у навчальному закладі;
- посилення матеріально-технічної бази для створення відповідного мистецько-творчого фонду у ВНЗ;
- поширення досвіду роботи викладачів, які ефективно впроваджують мистецький складник у навчально-виховний процес.

До науково-методичних умов необхідно віднести:

- залучення професорсько-викладацького складу до мистецько-творчих колективів як один із варіантів підвищення професійно-педагогічної майстерності;
- запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій з використанням мистецького складника в навчально-виховному процесі;
- налагодження стосунків і співпраця з аналогічними навчальними закладами, в яких на високому рівні залучаються мистецько-творчі колективи до життя університету.

Пріоритетними психолого-педагогічними умовами використання засобів мистецтва в навчально-виховному процесі для професійної підготовки студентів вищих навчальних закладів слід вважати:

- формування морально-етичної культури міжособистісних стосунків усіх учасників навчально-виховного процесу;
- посилення агітаційної спрямованості навчально-виховного процесу для залучення студентської молоді до мистецько-творчих колективів з метою гармонійного розвитку особистості;
- впровадження новітніх технологій навчання з використанням засобів мистецтва, що сприяли б виявленню і розвитку творчої активності майбутніх фахівців;
- використання особистісно зорієнтованого підходу щодо прилучення студентської молоді до мистецтва як важливого рушія навчальних досягнень і подальшої корекції їхньої поведінки та успіхів у навчанні;
- створення можливості вибору студентами профілю відповідно до індивідуальних психофізичних особливостей та власних побажань.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, зважаючи на важливість та необхідність вирішення питання професійної підготовки майбутніх фахівців, сьогодні важливим є використання концепції, яка базується на засадах гуманізації, гуманітаризації та культуризації навчально-виховного процесу. Дана концепція передбачає використання засобів мистецтва в навчанні студентів ВНЗ, що сприятиме формуванню їх морально-етичних та естетичних цінностей, без яких професійна підготовка буде неповноцінною.

1. Мельничук О. С. Словник іншомовних слів / [за ред. член-кореспондента АН УРСР О. С. Мельничука]. – К., 1977. – 775 с.
2. Полонский В. М. Словар по образованию и педагогике / В. М. Полонский. – М.: Высш. шк., 2004. – 512 с.
3. Прокофьева Т. Н. Соционика. Алгебра и геометрия человеческих взаимоотношений / Т. Н. Прокофьева. – М.: Высш. шк., 1999. – 108 с.
4. Хомич Л. О. Аксіологічні основи професійної підготовки майбутнього вчителя / Л. О. Хомич // Аксіологічний підхід – основа формування цілісної особистості майбутнього педагога : [монографія] / [за заг. ред.. Л.О. Хомич]. – Київ–Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2010. – 143 с.

Reference

1. Melnichuk A. S. the Dictionary of foreign words / under the editorship of corresponding member of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR A. S. Melnychuk]. – K., 1977. – 775 p.
2. Polonsky V. M. Dictionary of education and pedagogy / U. M. Polonsky. – M. : Higher. wk., 2004. – 512 p.
3. Prokofiev Tn. Socionics. Algebra and geometry of human relationships / T. N. Prokofiev. – M., 1999. – 108 p
4. Khomich L. A. the Axiological bases of professional preparation of future teacher / L. A. Khomich // Axiological approach is the basis of formation of an integral personality of a future teacher : [monograph] / [for zag. edited by L. A. Khomich]. – Kyiv–Nizhyn : PE Lysenko. M., 2010. – 143 p.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.49-53

Юрій Копчак,
кандидат економічних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(м.Івано-Франківськ)

Yuriy Kopchak,
Candidate of Economics,
Associate Professor, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
yurii.kopchak@pu.if.ua

Лілія Копчак,
старший викладач,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Liliya Kopchak,
Senior teacher,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
liliia.kopchak@pu.if.ua

Ярослав Никорак,
заступник директора з навчально-методичної роботи,
Івано-Франківський коледж
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Yaroslav Nykorak,
Deputy Director,
Ivano-Frankivsk College of the
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
nykorak@pnu.edu.ua

УДК 37.011.3-051

ПЕДАГОГІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ У ДОБУ ЗМІН ТА ТРАНСФОРМАЦІЙ

EDUCATIONAL MOBILITY IN TIME CHANGES AND TRANSFORMATIONS

Обґрунтовано актуальність проблеми формування професійної мобільності майбутніх педагогів у контексті сучасних вимог. На підставі опрацювання наукових джерел, вивчення передового педагогічного досвіду, автори розкривають психолого-педагогічні засади підготовки майбутніх учителів до професійної мобільності.

У статті описано провідні аспекти педагогічної діяльності, що пов'язані з її професійною мобільністю.

Автори наголошують, що професійна мобільність виявляється у готовності та здатності до швидкого оновлення завдань і різних видів професійно-педагогічної діяльності. Саме професійна мобільність створює необхідні умови для відтворення трудового потенціалу, формує простір для свідомого вибору професії, місця праці, життєвих орієнтирів.

Мета дослідження полягає в розкритті психолого-педагогічних засад підготовки майбутніх учителів до професійної мобільності в умовах інноваційних змін та сучасних трансформацій суспільства.

Ключові слова: професійна мобільність, підготовка вчителя, трансформація, професійне зростання, кар'єра.

Actuality of problem of formation of professional mobility of future teachers in the context of modern requirements. Reveals major aspects of educational activities related to his professional mobility.

The authors emphasize that professional mobility is manifested in the willingness and ability to quickly update tasks and various kinds of professional and educational activities. This professional mobility creates the necessary conditions for the reproduction of labor potential, creates space for informed career choices, employment, vital landmarks.

The purpose of research is revealing the psychological and pedagogical principles of training of teachers to professional mobility in terms of innovative changes and contemporary social transformations.

Keywords: professional mobility, teacher training, transformation, professional growth, career.

Обоснована актуальность проблемы формирования профессиональной мобильности будущих педагогов в контексте современных требований. Раскрыто ведущие аспекты педагогической деятельности, связанные с ее профессиональной мобильностью.

Авторы отмечают, что профессиональная мобильность проявляется в готовности и способности к быстрому обновлению задач и различных видов профессионально-педагогической деятельности. Именно профессиональная мобильность создает необходимые условия для воспроизводства трудового потенциала, формирует пространство для сознательного выбора профессии, места работы, жизненных ориентиров.

Цель исследования заключается в раскрытии психолого-педагогических основ подготовки будущих учителей к профессиональной мобильности в условиях инновационных изменений и современных трансформаций общества.

Ключевые слова: профессиональная мобильность, подготовка учителя, трансформация, профессиональный рост, карьера.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Процеси глобалізації та інтеграції, що відбуваються в світі ставлять людину перед необхідністю бути готовою до переміщень у соціальному просторі, швидко адаптуватися до постійно змінюваних умов, вміти оперативно оновлювати свої знання, гнучко взаємодіяти з різними культурними і соціальними системами і суб'єктами.

Глобальні інтеграційні процеси сучасного світу – об'єктивна тенденція розвитку всіх сфер суспільного життя. Вони охопили суспільне виробництво, культуру, духовне життя, освітню та наукову сферу, ставши визначальними чинниками формування способу та якості життя усього світу та окремих державно-організованих суспільств [1, с.59]. Виклики суспільства, що стрімко розвивається, нове покоління дітей, які вимагають від учителя іншої місії, ролі та місця у порівнянні з минулим століттям, зміна цінностей та освітньої парадигми сприяють актуалізації проблеми формування професійної мобільності вчителя як інтегрованої якості особистості, що необхідна для її успішної життєдіяльності в умовах сучасного ринку праці.

Проблема професійної мобільності сучасного вчителя – одна з найактуальніших у педагогічній науці та філософії освіти. Адже саме від вчителя, його особистісних характеристик залежить реалізація навчальних планів, якість освітніх послуг, виховання учнів як у процесі навчання, так і в позанавчальний час.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Аналіз наукової літератури та дисертаційних досліджень засвідчує, що проблема мобільності розглядається в різних ракурсах, одним із яких є формування професійної мобільності майбутніх фахівців різних галузей діяльності: економічної, педагогічної, управлінської тощо (Л. Горюнова, Ю. Дворецька, О. Дементьєва, Є.Іванченко, Н. Кожемякіна та ін.). У педагогіці професійна мобільність вивчалася О. Безпалько, Р. Прімою, М. Пазюковою, психологічні аспекти аналізуються у роботах Л. Пілецької, виховна мобільність розглядалася Н. Таланчук, мобільність у навчанні згадується в роботах Г. Щукіної та ін.

Дослідники професійної мобільності, аналізуючи суть цього феномену, відзначають його інтеграційний характер, що об'єднує знання, уміння, досвід, ціннісно-смислову спрямованість, особистісні якості в єдине ціле, що й забезпечує високий рівень професійних досягнень. Сьогоднішня реальність показує, що без наявності добре розвиненої професійної мобільності педагог не має перспектив у професійному зростанні.

Формування мети статті. Мета статті полягає в розкритті психолого-педагогічних засад підготовки майбутніх учителів до професійної мобільності в умовах інноваційних змін та сучасних трансформацій суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Стратегія розвитку освіти залежить від уміння виокремити ключові, сутнісні напрями освіти. Сучасний соціокультурний компонент і тенденції розвитку суспільства визначають ціннісні й цільові орієнтири модернізації системи освіти як глобального інституту соціалізації.

Досвід щоденних дій змінюється, і для того щоб бути мобільним, потрібно весь час учитися й переучуватися, виконувати прості дії – читати новини, шукати і опрацьовувати необхідну інформацію, на відповідному рівні представляти різні інноваційні ідеї та проекти. Адже світ змінюються. Змінилася практика орієнтації на місцевості, змінилися шляхи пошуку інформації, оновилася концепція прочитання інформаційних RSS потоків, змінилися підходи до пошуку інформації, змінюється практика спостереження і контролю за учнями та навчальним процесом.

Життя настільки мінливе, динамічне і непередбачуване, що зрозуміти сьогодні завтрашні потреби так складно, як і уявити собі майбутнє на 15-20 років уперед. Тому сучасне робоче місце фахівця практично будь-якого профілю є нестабільним. І для того, щоб встигати за змінами, щоб бути мобільним потрібно навчатися

протягом усього життя, (неперервна освіта), йти в ногу з технічним прогресом, працювати над собою, займатися самовдосконаленням. Тому що:

- 97 % представників сучасного покоління школярів мають власний комп'ютер;
- 76 % використовують для спілкування миттєві повідомлення (Viber, Skype), а також регулярно спілкуються в соціальній мережі (ВКонтакте, Однокласники);
- 34 % отримують всі новини в Інтернеті, не враховуючи інші ЗМІ;
- 44 % читають чужі блоги;
- 28 % ведуть власні блоги в Інтернеті [8].

Люди цього покоління нетерплячі, результати власної діяльності вони хочуть бачити якомога швидше.

Професійна мобільність виявляється у готовності та здатності до швидкого оновлення завдань і різних видів професійно-педагогічної діяльності, творчої зміни стилю та змісту, планування та здійснення саморозвитку, попередження професійних деформацій та професійного вигорання. Зазначене питання є актуальним і заслуговує на вивчення та впровадження в практику роботи ВНЗ, методичних служб освітніх установ.

Освіта в умовах трансформації економіки і зростання ролі інноваційних технологій у виробництві стали визначальним чинником і основним засобом перетворення людського потенціалу на якісний людський капітал. І лише високоефективний освітній сектор, включаючи вищу освіту, який відповідає потребам суспільства та ринку праці, дає змогу сформувати у кожної людини здатність швидко адаптуватись до складних соціально-економічних реалій, забезпечуючи їй належний життєвий рівень.

Сучасне суспільство характеризується безперервно зростаючою швидкістю і динамічністю змін, які охоплюють всі сфери життєдіяльності людей. Інтенсивний розвиток і оновлення техніки і технологій змінюють якість і умови професійної діяльності, вимагаючи від працівника освоювати нові способи і види діяльності в професії, підвищувати рівень кваліфікації та освіти, змінювати місце роботи. Іншими словами, щоб бути успішним, затребуваним і конкурентоспроможним, людина повинна володіти певними професійними та особистісними якостями: рухливістю, готовністю до змін, умінням швидко і ефективно адаптуватися до нових умов, тобто – бути професійно мобільним.

Адже нестабільні умови праці, підвищені вимоги до якості професійної діяльності змушують працівника впродовж усього трудового життя неодноразово підвищувати рівень своєї освіти і кваліфікації, міняти місце роботи, а інколи – навіть професію.

Однак, як показує соціальна практика, стихійно такі властивості виробляються далеко не у всіх людей. Тому актуальним, соціально значущим завданням стає цілеспрямована підготовка людини до життя в мінливому світі, шляхом формування мобільності як особливої особистісної якості.

Відповідно, мобільність в широкому сенсі (від лат. mobilis – рухливий, рухомий) – це рухливість, здатність до швидкого пересування, дії, виконання завдань. А для того, щоб здійснити ті чи інші переміщення, зміни у своїй професійній позиції, людина повинна володіти певними особистісними якостями і здібностями. До них можна віднести: рухливість; відкритість новому; вміння гнучко пристосовуватися до нових обставин; креативність мислення; комунікативність; вміння адаптуватися до умов, що змінюються; активність, швидкість, самостійність і відповідальність у прийнятті рішень; спрямованість на успіх і постійне самовдосконалення; вміння аналізувати ситуацію і прогнозувати її подальший розвиток; здатність до навчання; стійкість до фрустрації зовнішнього і внутрішнього середовища організації; вміння відстежувати і правильно оцінювати стан навколишнього простору та багато інших [2]. «Професійна мобільність передбачає володіння системою узагальнених професійних способів і умінь ефективно їх використовувати для виконання яких-небудь завдань у суміжних галузях виробництва і порівняно легко переходити від однієї діяльності до іншої.

Професійна мобільність передбачає також високий рівень узагальнених професійних знань, готовність до оперативного відбору і реалізації оптимальних способів виконання різних завдань у галузі своєї професії. В умовах швидких змін техніки і технології виробництва професійна мобільність виступає важливим компонентом кваліфікаційної структури спеціаліста... » [6, с. 134].

Спроби змінити знаннєву парадигму на соціокультурну модель освіти зумовлює чималі зміни та вимоги до педагогічної діяльності та якості освіти. Сучасний педагог – фундаментально освічена людина, здатна гнучко перебудовувати напрям і зміст своєї професійної діяльності, яка самостійно працює над власним розвитком, підвищенням освітнього й культурного рівнів, уміє самостійно набувати необхідних для професійної діяльності знань, умінь і навичок, критично мислить, володіє стійкою системою мотивів і потреб соціалізації, здатна активно й творчо діяти. Він повинен уміти сам і навчити учнів творчо засвоювати знання і застосовувати їх у конкретних навчальних і життєвих ситуаціях, критично осмислювати здобуту інформацію, володіти вміннями й навичками саморозвитку, самоаналізу, самоконтролю та самооцінки. Саме тому вчитель повинен уміти працювати за новими педагогічними технологіями, здійснювати науково та педагогічно обґрунтований вибір навчальної програми, відповідних до неї дидактичних засобів, підручників та посібників, розробляти таку методичну систему навчання з предмету або циклу дисциплін, щоб не тільки давати знання, а й навчати самостійно мислити.

Відповідно погоджуємося з визначенням Р. Пріми, що «мобільність – це інтегративна якість особистості, що характеризує її здатність швидко змінювати свій статус або становище в соціальному, культурному або професійному середовищі» [6].

Проблеми формування професійної мобільності розглядаються багатьма дослідниками (Е. Зеєр, Д. Мартенс та ін.) з позицій компетентнісного підходу. На їхню думку, основу формування професійної мобільності майбутніх фахівців повинні складати професійні компетенції, які мають широкий спектр дії і дозволяють виходити за межі однієї групи професій, психологічно готують фахівця до засвоєння нових знань, забезпечують готовність до інновацій в професійній діяльності.

Ми вважаємо, що вирішити окреслене завдання підготовки не лише професійних, але й мобільних педагогів, можна вирішити, якщо створити в ВНЗ цілісну систему позанавчальної діяльності студентів із різних напрямків, що включає розвиток студентського самоврядування, студентської науки, клубні форми роботи за інтересами, організаційну роботу в студентських гуртожитках, сприяння в працевлаштуванні студентів тощо. Заміна функцій, місця чи статусу навчального закладу в соціокультурному освітньому просторі призводить до певних змін, інновацій у галузі підготовки педагогічних працівників та в інших освітніх галузях. Відповідно, повідна роль професійної мобільності полягає не тільки в якісному поєднанні галузі підготовки майбутнього педагога і всієї системи освіти (наявність освітньо-кваліфікаційних характеристик, програм підготовки фахівця) [8].

Ефективна, грамотно організована позанавчальна робота студентів служить оптимізації процесів формування у майбутніх педагогів необхідних компетенцій і компетентностей, особистісних якостей і властивостей, які в майбутньому стануть основою професійної мобільності.

Професійну мобільність визначають на рівні :

- особистісних якостей (адаптивність, комунікативність, самостійність, пристосовність, цілеспрямованість, ціннісні орієнтації і установки, соціальна пам'ять, критичне мислення, здатність до самопізнання, саморозвитку, самоосвіти, соціальна рухливість);
- характеристик діяльності (рефлексивність, креативність, проективність, прогнозування, цілепокладання, гнучкість, пластичність);
- процесів перетворення власної особистості, діяльності навколишнього середовища [4].

До визначальних компонентів та показників професійної мобільності педагога відносимо: інструментальний, особистісний та діяльнісний компонент, які характеризують соціальну активність, професійну ініціативність, особистісні якості та визнають подальші шляхи та цілі педагогічної діяльності, окреслюють провідні стратегії їх реалізації. Професійно мобільний педагог повинен бути достатньо адаптованою, гнучкою, нестереотипною особистістю, готовою до вирішення будь-яких ситуацій. Адже щоб здійснити ті чи інші переміщення, або зміни у своїй професійній позиції, людина повинна володіти певними особистісними якостями і здібностями. Професійна мобільність залежить при цьому як від індивідуальних, такі від фахових характеристик.

Суб'єктами мобільності можуть виступати як окремі педагоги, так і педагогічний колектив у цілому.

Зазвичай професійна мобільність свідчить про готовність особистості до зміни соціальної позиції, про здатність швидко адаптуватися до нових умов, про зацікавленість у безперервній освіті та якісній підготовці. А «професійна мобільність майбутнього педагога – це інтегрована властивість особистості, яка сприяє швидкому реагуванню на проблемну ситуацію, певні труднощі та актуалізує всі потенційні можливості суб'єктної активності студента під час вибору варіантів і способів вирішення професійно-педагогічних завдань і прогнозування подальшого професійного розвитку та самореалізації» [7]. У своєму прагненні до визначеного ідеалу вчитель має синтезувати низку властивостей. Він повинен бути: науковцем (володіти підходами і методами дослідницької роботи); педагогом (знати та вміти застосовувати на практиці педагогічну теорію); психологом (знати основи психології, вікові та індивідуальні психологічні особливості учнів); технологом (володіти методикою і технологією навчально-виховного процесу, втілюючи наукові ідеї в практику); організатором (володіти навичками управлінця-менеджера для управління учнівським колективом); трішки медиком (знати фізичні і розумові межі дитячого організму, рамки психологічного навантаження); артистом (уміти перевтілюватися, володіти правильною дикцією, художнім словом).

Адже реалії українського суспільства вимагають від педагогів володіння певним комплексом рис, який має забезпечити не лише адаптованість до нових економічних і соціально-професійних відносин, а й дати змогу активно долучатися до інноваційних процесів в освітній галузі.

Під час дослідження нами виявлено і узагальнено показники «сформованості готовності» до професійної мобільності:

- розуміння сутності професійної мобільності, усвідомлення рівня готовності бути мобільним у вирішенні професійних завдань;
- рефлексивні вміння: оцінювати ситуацію, що склалася і співвідносити її зі своїми можливостями;
- вміння направляти потреби, мотиви, світогляд, установки, цілі на свідоме подолання складних ситуацій;
- потреба в суб'єкт-суб'єктній взаємодії у процесі професійного становлення;
- прояв вольових рис (рішучість, наполегливість, самовладання, самостійність, ініціативність) у досягненні ситуації успіху;
- відкритість до змін та інновацій;
- здатність до цілепокладання, планування дій, проектування власного професійного розвитку і досягнення професійно значущих компетенцій у вирішенні педагогічних завдань;
- вміння знаходити оптимальні виходи з складних ситуацій;

- вміння аргументувати обраний варіант рішення і якість обґрунтованості явищ професійної діяльності;
- активне самовираження у стандартних і спеціально змодельованих (квазіекстремальних) умовах;
- усвідомленість, широта, інтенсивність, стійкість спрямованості (соціальної, професійної, особистісної) на досягнення високих результатів діяльності [8, с. 130].

Саме професійна мобільність створює необхідні умови для відтворення трудового потенціалу, формує простір для усвідомленого вибору професії, місця праці, життєвих орієнтирів.

Отже, професійна мобільність як складний багатогранний соціальний процес, вимагає від людини здатності і готовності змінити робоче місце, територію проживання, а також бути конкурентоспроможним, зацікавленим у безперервній педагогічній освіті, можливості будувати професійну кар'єру за декількома напрямками.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Вище зазначене дозволяє зробити узагальнення, що професійна мобільність передбачає відкритість людини до всього нового, впевненість у своїх силах, широту і багатогранність мислення, уміння переходити від одного виду діяльності до іншого, чіткість настанов особистості вчителя, які дозволяють регулювати свої дії в умовах, що змінюються, критичність та креативність особистості, здатність адекватно оцінювати свої результати та визначати нові перспективи.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у вивченні типів професійної мобільності фахівців.

1. Андрущенко В., Табачек У. Формування особистості вчителя в сучасних умовах/ В. Андрущенко, І. Табачек // Політичний менеджмент. – 2005 – №1(10). – С.58 – 69.
2. Архангельский А. И. Формирование профессиональной мобильности у студентов в процессе обучения в технических вузах: дис. ... канд. пед. наук. – М., 2003. – 146 с.
3. Безрукова В.С. Мобильность системы образования. – Екатеринбург, 1997. – 194 с.
4. Іванченко Є. А. Професійна мобільність майбутніх фахівців / Є. А. Іванченко. – О. : Просвіта, 2004. – 120 с.
5. Коваліско Н. В. Трудова мобільність в умовах регіонального ринку праці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук / Н. В. Коваліско. – Львів, 1999. – 20 с.
6. Пріма Р.М. Формування професійної мобільності майбутнього вчителя початкових класів : теорія і практика : монографія / Р. М. Пріма. – Д. : ІМА-прес, 2009. – 368 с.
7. Степанова И. А. Профессиональная мобильность педагога как научно-педагогический феномен / И.А.Степанова // Образование и наука. – 2009. – № 5 (62) – С.37-39.
8. Червінська І. Професійна мобільність учителів гірських шкіл у сучасному освітньому просторі: проблеми та перспективи розвитку / І. Червінська, М. Євтух – Гірська школа Українських Карпат. – 2016. – №14. – С.126-133.
9. Шпекторенко І. Поняття та структура феномену професійної мобільності державного службовця / І. Шпекторенко // Університетські наукові записки. – 2007. – № 4 (24). – С. 467–472.
10. Chervinska I. B. Psychological and pedagogical principles Of preparing future teachers to professional mobility in terms of mountainous region / M. B. Evtukh, I. B. Chervinska // Spirituality of a personality: Methodology, Theory and Practice. – 2015. – Vol. 5. – p. 31–43.

Reference

1. Andrushchenko V., Tabachek U. Formuvannia osobystosti vchytelia v suchasnykh umovakh / V. Andrushchenko, I. Tabachek // Politychnyi menedzhment. – 2005 – №1(10). – S.58 – 69.
2. Arkhangelskiy A. Y. Formirovaniye professionalnoy mobilnosti u studentov v protsesse obucheniya v tekhnicheskikh vuzakh: dis. ... kand. ped. nauk. – M., 2003. – 146 s.
3. Bezrukova V.S. Mobilnost sistemy obrazovaniya. – Ekaterinburh, 1997. – 194 s.
4. Ivanchenko Ye. A. Profesiina mobilnist maibutnikh fakhivtsiv / Ye. A. Ivanchenko. – O. : Prosvita, 2004. – 120 s.
5. Kovalisko N. V. Trudova mobilnist v umovakh rehionalnoho rynku pratsi : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. sotsiol. nauk / N. V. Kovalisko. – Lviv, 1999. – 20 s.
6. Prima R.M. Formuvannia profesiinoi mobilnosti maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv : teoriia i praktyka : monohrafiia / R. M. Prima. Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky. – D. : IMA-pres, 2009. – 368 s.
7. Stepanova Y. A. Professionalnaia mobilnost pedagoga kak nauchno-pedagogicheskiy fenomen / Y.A.Stepanova // Obrazovaniye i nauka. – 2009. – № 5 (62) – C.37-39.
8. Chervinska I. Profesiina mobilnist uchyteliv hirskykh shkil u suchasnomu osvitnomu prostori: problemy ta perspektyvy rozvytku / I. Chervinska, M. Yevtukh // Hirska shkola Ukrainskykh Karpat. – 2016. – №14. – S.126-133.
9. Shpektorenko I. Poniattia ta struktura fenomenu profesiinoi mobilnosti derzhavnoho sluzhbovtsia / I. Shpektorenko // Universytetski naukovi zapysky. - 2007. – № 4 (24). – S. 467 – 472.
10. Chervinska I. B. Psychological and pedagogical principles Of preparing future teachers to professional mobility in terms of mountainous region / M. B. Evtukh, I. B. Chervinska // Spirituality of a personality: Methodology, Theory and Practice. – 2015. – Vol. 5. – p. 31–43.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.54-57

Наталія Лісна-Міськів,
аспірант,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
(м. Хмельницький)

Natalia Lisna-Miskiv,
Postgraduate Student,
Khmelnytsky Humanitarian Pedagogical Academy
(Khmelnytsky)
natalisnamiskiv@gmail.com

УДК 378. 094+371
ББК 74.47р

ОСНОВНІ ПРОЕКЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СЕСТРИНСЬКОЇ СПРАВИ

KEY PROJECTIONS OF THE STUDY OF THE PHENOMENON OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS OF NURSING

У статті описується психолого-педагогічні підходи дослідження процесу професійної підготовки майбутніх медичних сестер-бакалаврів. Метою статті є розкрити сутність професійної діяльності медичної сестри, дослідити зміст професійної компетентності та професійної мобільності майбутніх фахівців сестринської справи. Автор розкриває потенціал праксеологічного підходу у професійній підготовці сестер-бакалаврів. Методологічними засадами дослідження є психолого-педагогічні концепції, що розкривають можливості розвитку студентів в процесі освітньої діяльності професійної компетентності та професійної мобільності та сучасні підходи до організації професійної освіти у медичних закладах. Професійна підготовка кваліфікованого сестринського персоналу, що володіє глибокими знаннями і вміннями, зробить гідний внесок у вирішення завдань як професійної педагогіки, так і охорони здоров'я.

Ключові слова: майбутні фахівці сестринської справи, професійна підготовка, професійна діяльність, професійна компетентність, мобільність.

This article describes the psychological and pedagogical approaches to study of the process of training of future Bachelor medical nurses. It is proved that today in Ukraine there are no complex pedagogical researches on the nursing education. The problem of the formation of professional competence of medical nurses and their professional training is not sdudied well. The arranging of medical nurses' studying does not provide the necessary level of professional competence. The article aims to reveal the essence of the professional nurse, explore the content of professional competence and professional mobility of future specialists of Nursing.

Nursing staff is considered as valuable health resources that can satisfy completely the needs of the population in an accessible, high quality and effective medical care. However, the level of professional training of nurses according to traditional approaches does not satisfy the needs of society for getting the quality level of nursing services. According to the modern concept of Nursing, a nurse should be highly qualified specialist-doctor's and patient's partner, able to work independently as part of a team. It was found that high professional competence provides quality work of all medical sphere. Professional competence of nurse provides formed ability to work independently, to cooperate, to set goals, to concentrate on identifying and dealing with professionally oriented tasks. Professional mobility of nurse is based on readiness to professional activity and determines the adaptation to new conditions and activities, responsibility in making decisions and capacity for self-development.

The author reveals the potential praxeological approach in the training of Bachelor medical nurses. Methodological principles of research are psychological and pedagogical concepts that reveal the possibilities of students' development during the process of educational activities of professional competence and professional mobility and modern approaches to organizing professional education in medical institutions. So, the professional training of qualified nursing staff that has deep theoretical, practical knowledge and skills that will make a substantial contribution to the solution of problems of professional pedagogy and the healthcare of Ukrainian nation.

Keywords: Keywords: future specialists of Nursing, professional training, professional activity, professional competence, professional mobility.

В статье описывается психолого-педагогические подходы исследования процесса профессиональной подготовки будущих медицинских сестер-бакалавров. Целью статьи является раскрыть сущность профессиональной деятельности медицинской сестры, исследовать содержание профессиональной компетентности и профессиональной мобильности будущих специалистов сестринского дела. Автор раскрывает потенциал праксеологического подхода в профессиональной подготовке сестер-бакалавров. Методологическими основами исследования являются психолого-педагогические концепции, раскрывающие возможности развития студентов в процессе образовательной

деятельности профессиональной компетентности и профессиональной мобильности и современные подходы к организации профессионального образования в медицинских учреждениях. Профессиональная подготовка квалифицированного сестринского персонала, обладающего глубокими знаниями и умениями, внесет достойный вклад в решение задач как профессиональной педагогики, так и здравоохранения украинской нации.

Ключевые слова: будущие специалисты сестринского дела, профессиональная подготовка, профессиональная деятельность, профессиональная компетентность, мобильность.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Нині медичні сестри є найчисленнішою категорією працівників охорони здоров'я. За даними І. Радзієвської [3] у нашій країні – 465 тисяч середнього медичного персоналу, з них 302 тисячі – медичні сестри, що становить 45,8% до всіх зайнятих спеціалістів у галузі охорони здоров'я. Вони активно та самостійно, в рамках своєї компетенції, готові не тільки до виконання призначень лікаря, але і до проведення адаптації пацієнта до мінливих умов життя, навчання пацієнта і його родичів правилам догляду. Саме сестринський персонал розглядається як цінний ресурс охорони здоров'я, що може повністю задовільнити потреби населення в доступній, якісній та економічно ефективній медичній допомозі.

У Концепції розвитку вищої медичної освіти [5], акцентовано увагу на тому, що необхідно здійснювати професійну підготовку мобільних, компетентних фахівців, які будуть конкурентноздатні на ринку праці. У своєму дослідженні ми повністю погоджуємося із С. Левківською у тому, що основною задачею професійної освіти є підготовка «висококваліфікованого, компетентного фахівця сестринської справи, який володіє суміжними медичними спеціальностями, готового до професійного зростання, здатного до самоосвіти і самовдосконалення» [6, с. 124]. Подібну позицію декларує Л. Борисюк, яка наголошує, що «сестринська справа є важливою складовою кадрового ресурсу медичних працівників, оскільки становить найбільш багаточисельну її частину та володіє реальними потенційними можливостями для задоволення потреб населення в належній медичній допомозі. Тому ефективний розвиток системи охорони здоров'я, в значній мірі, залежить і від якості професійної підготовки фахівців медсестринської справи» [1, с. 7]. Як довели науковці [1; 4; 7], рівень професійної підготовки медичних сестер за традиційними підходами не задовольняє потреб суспільства щодо отримання якісного рівня медсестринських послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми засвідчує, що у публікаціях І. Булах, Л. Ковальчук, К. Куренкової, І. Мельничук, Н. Нестерової висвітлені практичні механізми формування професіоналізму майбутніх медичних фахівців та окреслено перспективи впровадження педагогічних інновацій в освітній процес медичних навчальних закладів, які готують бакалаврів сестринської справи. Дослідженню професійної компетентності майбутніх медичних сестер-бакалаврів присвячені праці С. Левківської, І. Радзієвської, Л. Романишиної, О. Шавальова, З. Шарлович та ін. У дисертаційних дослідженнях Л. Борисюк [1] і М. Демянчука [4] акцентовано увагу на потенціалі компетентнісного підходу під час формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів сестринської справи.

Однак, узагальнення педагогічних досліджень щодо організації професійної підготовки медичних сестер засвідчило, що дана проблема залишається невирішеною. Нині потребує оновлення зміст освітнього процесу з метою формування у студентів високого рівня готовності до майбутньої професійної діяльності, що забезпечить конкурентоспроможність випускникам на ринку праці та дасть можливість на засадах праксеологічного підходу сформувати ключові (медсестринські) компетенції, які дозволять реалізувати інтелектуальний потенціал й досягнути професійної компетентності та професійної мобільності.

Формування мети статті. Виходячи із наведених вище аргументів, мета статті – була спрямована на розкриття сутності професійної діяльності медичної сестри, дослідження змісту професійної компетентності та професійної мобільності майбутніх фахівців сестринської справи на основі праксеологічного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проблема професійної підготовки висококваліфікованих кадрів середнього медичного персоналу для охорони здоров'я є високо значущою протягом багатьох десятиліть. Нинішній стан професійної підготовки середнього медичного персоналу тісно пов'язаний із реструктуризацією сфери охорони здоров'я в Україні, розвитком інноваційних спеціалізацій в практичній діяльності, впровадженням сучасних технічних засобів і можливостей проведення різного роду досліджень, комплексністю професійних завдань, що стоять перед середнім медичним персоналом.

Насамперед розглянемо педагогічні підходи до характеристики професійної діяльності медичних сестер. Зазначимо, що у найбільш загальному трактуванні професійна діяльність – це сукупність функцій, дій, операцій, які доводиться виконувати фахівцеві при здійсненні своїх посадових обов'язків відповідно до фаху.

Існуюча до недавнього часу думка, що сестринська діяльність є тільки допоміжною по відношенню до лікарської, не давала можливості належним чином визначити ступінь впливу якості сестринських послуг на якість медичної допомоги. Відповідно до сучасної концепції розвитку сестринської справи медична сестра повинна бути висококваліфікованим фахівцем – партнером лікаря і пацієнта, здатним до самостійної роботи в складі єдиної команди.

Удосконалення якості професійної діяльності медичних сестер доцільно вести за чотирма напрямками, які рекомендовані Всесвітньою організацією охорони здоров'я:

- вдосконалення виконання професійних функцій (технічна якість);
- раціонального використання ресурсів (ефективність);
- зниження ступеня ризику (небезпеки травм, або захворювань у результаті медичного втручання);
- підвищення задоволеності пацієнта медичним обслуговуванням.

На основі вивчення Галузевого стандарту спеціальності 6.110102. «Сестринська справа» [2] встановлено, що майбутній фахівець готується до таких видів професійної діяльності як: 1) охорона здоров'я та соціальна допомога; 2) діяльність у сфері охорони здоров'я людини; 3) діяльність лікарняних закладів; 4) охорона материнства і дитинства; 5) діяльність санаторно-курортних організацій; 6) медична практика, інша діяльність у сфері охорони здоров'я людини.

Майбутні фахівці можуть працювати в лікарнях та лікувально-профілактичних закладах, установах охорони здоров'я та соціальної допомоги, установах охорони материнства і дитинства та пологових будинках, санаторно-курортних організаціях та вести приватну медичну практику. Об'єктами професійної діяльності медичних сестер можуть бути: пацієнти; лікарські засоби та допоміжні матеріали; обладнання, яке застосовується для проведення діагностичних заходів; медична техніка, апарати, хімічні реактиви, що використовуються для виконання медичних маніпуляцій; медичний інструментарій, оснащення, медикаментозні засоби та предмети догляду за пацієнтом у сестринському процесі; нормативно-правове забезпечення діяльності щодо виписування, зберігання та використання медикаментів, медичного інструментарію.

Професія медичної сестри відноситься до такого виду професійної діяльності, де висока професійна компетентність забезпечує своєчасну і якісну роботу всієї медичної сфери. У розумінні З. Шарлович професійна компетентність медичного працівника середньої ланки «повинна містити творчу складову, яка характеризується новизною у професійній діяльності та може виявлятися в особистісній та професійній сфері діяльності» [8, с. 125]. Тобто, професійна компетентність медичної сестри передбачає сформовані вміння працювати самостійно, співпрацювати, формувати цілі, концентрувати увагу на виявленні та вирішенні професійно зорієнтованих завдань, використовуючи новітні технології, планувати і якісно здійснювати медичну (сестринську) діяльність на основі милосердя, толерантності, емпатії, з урахуванням вимог організації, бачити і реально оцінювати власну професійну діяльність з точки зору ефективності та доцільності. Як доводить С. Левківська, «успішному становленню професійної компетентності студентів медичних закладів у процесі навчання сприяє усвідомлення і, головне, розвиток основних якостей особистості, якими повинен володіти кожен медичний працівник, при цьому величезне значення в його практичній діяльності має орієнтація на іншу людину як рівноправного учасника діяльнісного процесу» [6, с. 128]. У нашому баченні професійна компетентність медичної сестри забезпечується синтезом професійних знань і умінь та визначає її готовність до професійної діяльності та подальшого професійного зростання.

Відзначимо, що медична сестра, щоб бути успішною, повинна бути активною, уміти швидко адаптуватися до нових умов, тобто – бути мобільною. Як довела С. Глухих [3] професійна мобільність медичної сестри це інтегральна якість, що базується на готовності до професійної діяльності та визначає адаптацію до нових умов і видів діяльності, відповідальність у прийнятті рішень і здатність до саморозвитку. Вважаємо, що майбутні медичні сестри-бакалаври, як мобільні професіонали, мають оперативно реагувати на постійно виникаючі зміни в практичній діяльності та повинні навчитися використовувати отримані в процесі професійної підготовки знання, як основу і засіб для вирішення завдань пізнавальної та професійної діяльності.

У професійній підготовці компетентних медичних сестер-бакалаврів чільне місце повинен посісти праксеологічний підхід, який передбачає звернення до процесуальної сторони діяльності медичного фахівця з метою її оптимізації, виявлення доцільності та раціональності дій і операцій, так як медична дія є основною функціональною одиницею професійної діяльності. Правильно виконані дії сприяють досягненню високого рівня результативності. Вивчення здійснення практичних дій, їх результатів і ефектів дозволяє виділяти результати медичної діяльності. Підкріплення вагомості праксеологічного підходу було знайдено у авторефераті І. Радзієвської, яка довела, що «на даний час в Україні відсутні комплексні педагогічні дослідження з проблем медсестринської освіти, недостатньо вивчена проблема формування професійної компетентності медичних сестер та їх професійної підготовки, організація навчання медичних сестер не забезпечує потрібний рівень професійної компетентності. Вкрай слабкою ланкою є практична підготовка випускників, їх нездатність надавати невідкладну допомогу при критичних станах» [7, с. 4].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, сфера професійної діяльності медичної сестри доволі багатогранна: це і здорова людина з її проблемами, і навколишнє середовище, і профілактика захворювань, і хвора людина, що потребує забезпечення належного сестринського догляду, і, нарешті, соціально-психологічні проблеми людини. Встановлено, що професійна підготовка медичних сестер в останнє десятиліття збагачується інноваційними формами і методами навчання, які орієнтовані на формування професійної компетентності, професійної мобільності на засадах праксеологічного підходу. Вважаємо, що одним із важливих напрямків педагогічного пошуку є розробка практико-орієнтованих підходів до освіти, що дозволять суттєво підвищити ефективність професійної підготовки майбутніх медичних сестер-бакалаврів в освітніх установах.

Проведене дослідження феномену професійної підготовки майбутніх фахівців сестринської справи орієнтує нас у подальшому на встановлення причин неефективності організації освітнього процесу.

1. Борисюк Л. О. Формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів сестринської справи у процесі вивчення хіміко-біологічних дисциплін : автореф. дис.. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Леся Олександрівна Борисюк. – Хмельницький, 2016. – 20 с.
2. Галузевий стандарт вищої освіти України спец. : 6.110102. «Сестринська справа» МОН України. – К., 2012. – 28 с.
3. Глухих С. И. Интегративно-деятельностный подход к подготовке медицинских сестер в непрерывном профессиональном образовании : дисс. ... доктора пед. наук : 13.00.08 / Светлана Ивановна Глухих. – Москва, 2013. – 301 с.
4. Демянчук М. Р. Підготовка бакалаврів сестринської справи до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Михайло Ростиславович Демянчук. – Хмельницький, 2015. – 20 с.
5. Концепція розвитку вищої медичної освіти (наказ МОЗ України від 12.09.2008 р. № 522/51) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20080912_522_htm
6. Левківська С. М. Формування фахової компетентності майбутніх медичних сестер як наукова проблема / С. М. Левківська // Вісник Житомирського держ. ун-ту. Випуск 1 (73). Педагогічні науки, 2014. – С. 124–131.
7. Радзієвська І. В. Формування професійної компетентності майбутніх медичних сестер у процесі вивчення фахових дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Ірина Володимирівна Радзієвська. – Київ, 2011. – 20 с.
8. Шарлович З. П. Пошук шляхів формування професійно-педагогічної компетентності медичної сестри сімейної медицини в системі фахової підготовки / З. П. Шарлович // Східноєвропейський журнал громадського здоров'я : Спецвипуск. – 2012. – С. 125–126.

Reference

1. Borysiuk L. O. Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh bakalavriv sestrynskoi spravy u protsesi vyvchennia khimiko-biolohichnykh dystsyplin : avtoref. dys.. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Lesia Oleksandrivna Borysiuk. – Khmelnytskyi, 2016. – 20 s.
2. Haluzevyi standart vyshchoi osvity Ukrainy spets. : 6.110102. «Sestrynska sprava» MON Ukrainy. – K., 2012. – 28 s.
3. Gluhih S. I. Integrativno-deyatel'nostnyj podhod k podgotovke medicinskih sester v nepreryvnom professional'nom obrazovanii : diss. ... doktora ped. nauk : 13.00.08 / Svetlana Ivanovna Gluhih. – Moskva, 2013. – 301 s.
4. Demianchuk M. R. Pidhotovka bakalavriv sestrynskoi spravy do profesiinoi diialnosti na zasadakh kompetentnisnoho pidkhodu : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Mykhailo Rostyslavovych Demianchuk. – Khmelnytskyi, 2015. – 20 s.
5. Kontseptsiia rozvytku vyshchoi medychnoi osvity (nakaz MOZ Ukrainy vid 12.09.2008 r. № 522/51) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20080912_522_htm
6. Levkivska S. M. Formuvannia fakhovoi kompetentnosti maibutnikh medychnykh sester yak naukova problema / S. M. Levkivska // Visnyk Zhytomyrskoho derzh. un-tu. Vypusk 1 (73). Pedahohichni nauky, 2014. – S. 124–131.
7. Radziievska I. V. Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh medychnykh sester u protsesi vyvchennia fakhovykh dystsyplin : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Iryna Volodymyrivna Radziievska. – Kyiv, 2011. – 20 s.
8. Sharlovych Z. P. Poshuk shliakhiv formuvannia profesiino-pedahohichnoi kompetentnosti medychnoi sestry simeinoi medytsyny v systemi fakhovoi pidhotovky / Z. P. Sharlovych // Skhidnoievropeiskyi zhurnal hromadskoho zdorovia : Spetsvypusk. – 2012. – S. 125–126.

Рецензент: І.С. Руснак, доктор педагогічних наук, професор.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.58-63

Мар'яна Марусинець,
доктор педагогічних наук, професор,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова
(м. Київ)

Mariana Marusynets,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Dragomanov National Pedagogical University
(Kyiv)
marusynetsm@ukr.net

УДК 378:004.42

ТЕХНОЛОГІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ОРГАНІЗАЦІЙ І АДМІНІСТРУВАННЯ ДО СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

TECHNOLOGIZATION OF THE TRAINING PROCESS OF FUTURE MANAGERS OF ORGANIZATIONS AND MANAGEMENT FOR SOCIAL INTERACTION

У статті розглядаються проблеми підготовки майбутніх менеджерів на сучасному етапі розвитку суспільства. Визначено змістове навантаження поняття менеджер організацій і адміністрування до соціальної взаємодії, вказано на необхідність вишів до такого виду підготовки, з метою розширення й уможливлення конкурувати на освітньому ринку праці. Обґрунтовано найбільш ефективні технології – тренінг, зміст якого складають завдання, вправи, мозковий штурм, кейс-метод, навчально-рольові та ділові ігри. У цьому сенсі тренінг є організаційною формою навчання і водночас засобом формування соціальної взаємодії з опорою на знання про себе за рахунок механізму зворотного зв'язку, набуття соціального досвіду, розвитку здатностей до з суб'єкт-суб'єктної та полісуб'єктної взаємодії. Упровадження його у процес з підготовки майбутніх менеджерів сприятиме розвитку у них упевненості у своїх можливостях здійснити дії необхідні для того, щоб змінити не тільки себе, а й інших суб'єктів соціальної взаємодії на краще.

Ключові слова: менеджер, професійна підготовка менеджерів організацій і адміністрування, соціальна взаємодія, технології, тренінг.

The problem of training of future managers in modern society has been considered in the article. Semantic load of the concept "Manager for organization and administrating for social interaction" has been defined. It has been indicated that universities are in need for this type of training to enable expansion and competition in the education work market. The models of relationship of management subjects and objects in the organisation have been outlined. They vary in structure and content: hierarchical – making and control are concentrated exclusively in the head; communication occurs primarily in one direction («orders from above»), competence of staff is clearly regulated; defined production process; potential changes in the structure is small; collective – almost no hierarchy; dominated solidarity; decisions are made in the discussions; manager function is, above all, to be trusted representative of all officers («everyone shall inform everybody»), manager task – modelling and coordination; training – interaction between a clearly formulated purpose and the ability of employees is to make changes to the components of the service.

The most efficient technologies have been justified; it is training the content of which constitute a task, exercises, brainstorming, case-method teaching and role-playing and simulation games. The main objective of training is creating a special environment for immersion in the space of interactions with the aim to help future managers in their personal self-development and professional development and self-improvement as a specialist who has technologies to exchange activities, information, experiences, skills, abilities, skills and a mutual influence on people, social groups. In this sense, training is organizational learning at the same time a means of forming social interaction based on knowledge about them through a feedback mechanism, the acquisition of social experience, the development of the ability to subject-subject and involving many interactions. The introduction of such technologies in the process of preparing future managers will promote the development of confidence in their ability to carry out the actions necessary to change not only themselves but also other subjects of social interaction for the best.

Keywords: manager, professional training of managers of organizations and administration, social interaction, technology, training

В статье рассматриваются проблемы подготовки будущих менеджеров на современном этапе развития общества. Раскрыто содержательное наполнение понятия менеджер организаций и администрирования по социальному взаимодействию, указано на необходимость современных вузов к подготовке таких специалистов с целью расширения и создания возможностей конкурировать на образовательном рынке труда. Обоснована наиболее эффективная технологи обучения –тренинг, содержание которого составляют задания, упражнения, мозговой штурм, кейс-метод, учебно-ролевые и деловые игры. В таком варианте тренинг рассматривается одновременно в качестве организационной формы обучения и средства формирования социального взаимодействия с опорой на знания о себе за счет механизма обратной связи, приобретения социального опыта, развития способностей к субъект-

субъектному и полисубъектному взаимодействию. Внедрение его в процесс подготовки будущих менеджеров будет способствовать развитию уверенности в своих возможностях осуществить действия, направленные на изменения не только себя, но и других субъектов социального взаимодействия к лучшему.

Ключевые слова: менеджер, профессиональная подготовка менеджеров организаций и администрирования, социальное взаимодействие, технологии, тренинг.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. За своєю природою будь-яка діяльність є технологічна. У найзагальнішому вигляді технологія – системний спосіб організації й управління діяльністю. Основною якістю досягнення цілей є здатність керівників до ефективної технологізації – розробки, застосування й гармонізації цілеорієнтованих і дієвих прийомів, методів, технік і засобів, що гарантують успішність управління. Нині поняття технологія є найбільш уживаним в освітньо-навчальному обігу, незважаючи на його неоднозначність і багатогранність.О. Савченко[9] пояснює це тим, що застосування такого поняття в організації навчання є складним і недостатньо дослідженим, хоча потреба в удосконаленні його методичного забезпечення велика, тому чимало дослідників звертаються до з'ясування цього порняття з метою уточнення та змістового наповнення. Донині залишаються суперечливими спільні й відмінні ознаки у визначеннях понять «технологія», «метод»; «технологія навчання», «метод навчання». Як зауважає вчена, технологія, крім цілей навчання, містить опис умов і процедур, за допомогою яких можна досягти кінцевого результату. Істотною ознакою технології є детальний опис кожного кроку через досягнення результатів та обов'язковість відтворення способу дій. Вона має чітко визначені процесуальні характеристики, які під час застосування дають позитивний результат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми стосовно професійної підготовки фахівців засвідчує, що вживаною є «педагогічна технологія», натомість однозначного тлумачення її теж немає.

Розробленню педагогічнихтехнологій приділяєтьсяувага низки вчнених(В. Беспалько; Н.Бібік, І. Зязюн, М. Кларин; О. Пєхота; О. Савченко; Г. Селевко; С. Сисоєва,І. Якиманська ін.). За їх міркуваннями використання педагогічних технологій підвищує ефективність навчального процесу, дає змогу оптимізувати його через чітке програмування навчальної взаємодії.

Розробляючи технологію особистісно зорієнтованогоі розвивального навчаннявчені стверджують, що навчальні завдання мають містити рефлексію студента як суб'єкта, здатного діяти в різних соціальних ситуаціях. Проте, у зазначених технологіях, з нашого погляду, рефлексія є переважною орієнтацією на окремі її елементи або тлумачиться як якість, іманентно властива людині.

Формування мети статті. Мета статті: визначити змістове навантаження поняття менеджер організацій і адміністрування до соціальної взаємодії та обґрунтувати основні технології, за яких здійснюється такий вид підготовки майбутніх фахівців до такого виду діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У контексті досліджуваної нами проблеми технологія процесу підготовки майбутніх менеджерів організацій і адміністрування повинна бути орієнтована на розвиток здатностей до соціальної взаємодії. Для розуміння сутності такого виду підготовки з'ясуємо змістове наповнення понять «менеджер організацій і адміністрування» і «соціальна взаємодія». Щодо першого – наведемо такі його визначення:

- спосіб і манера спілкування з людьми (працівниками);
- влада та мистецтво керівництва;
- вміння й адміністративні навички організовувати ефективну роботу апарату (служб працівників);
- органи управління, адміністративні одиниці, служби і підрозділи.

У педагогічних літературі поняття «менеджмент» визначається здебільшого як сукупність принципів, методів, засобів, функцій і форм управління організаціями, установами з метою реалізації стратегічних планів, досягнення ефективності виробництва і збільшення прибутку [7].

Предметом менеджменту є: теоретичні засади управлінської діяльності (закони, закономірності, принципи, категорії, механізми, моделі тощо); практика управління організаціями (підприємствами, корпораціями, господарськими товариствами тощо); проектування системи менеджменту (формування взаємопов'язаних і взаємодіючих управлінських важелів, які забезпечують управлінський вплив керуючої системи організації на керовану).

Отже, менеджер це діяч і керівник, який включений в систему спільної кооперованої діяльності, індивідуальної ж діяльності як такої в її «чистому» вигляді не буває в принципі, вона завжди зумовлена, опосередкована спільністю (Б. Ломов, В. Рубахін, О. Філіппов). Суб'єктом діяльності є сукупність індивідів – сукупний суб'єкт; саме входження індивіда до складу сукупного суб'єкта і є головною умовою перетворення його в особистість у соціальному й психологічному плані, хоча при цьому кожний зберігає свою неповторну індивідуальність (В. Полікарпов). Звідси можна зробити висновок про управління як інтегративну, колективну, спільну діяльність (кооперацію), у якій кожний суб'єкт управління зберігає свою індивідуальність, самореалізується як особистість, виступає як управлінець.

Останнє представляє особливий інтерес для розуміння сутності поняття соціальної взаємодії як форми соціальних зв'язків, що реалізується в обміні діяльністю, інформацією, досвідом, здібностями, уміннями,

навичками та у взаємному впливі людей, соціальних спільнот; системи взаємозумовлених соціальних дій, за яких дії одного суб'єкта (індивіда, групи, спільноти) одночасно є причиною і наслідком відповідних дій інших.

Сказане вище є передумовою й умовою до успішного становлення фахівців менеджменту і розширює межі їх професійної підготовки з набуття досвіду взаємодії в соціальних ситуаціях. Педагогам, які здійснюють підготовку майбутніх менеджерів необхідно під час викладання фахових дисциплін особливий акцент зробити на реалізації соціальної дії між партнерами, з метою взаємного пристосування кожного з них, одностайності у розумінні ситуації, усвідомленні її сенсу, ступеня солідарності між ними.

У цьому сенсі, наголошує Н. Кузьміна, важливо надавати значення загальним педагогічним завданням і вміло конкретизувати їх залежно від умов ситуації[4].Розгортаючи цю думку, висловимо міркування, які стосуються якості підготовки таких фахівців в умовах сучасних вишів.

Якість будь-якої соціальної взаємодії є те, що вона пов'язана з усіма сторонами діяльності суб'єктів. Можна виділити різні за своєю структурою і змістом моделі взаємозв'язку суб'єктів і об'єктів менеджменту в організації. Це: *ієрархічна модель* має такі домінуючі ознаки: уповноваження щодо рішення та контролю зосереджені виключно в керівника; комунікація відбувається, переважно, в одному напряму; характер комунікації – «розпорядження зверху»; компетентність співробітників чітко регламентована; виробничий процес визначений; потенціал зміни структури організації невеликий;

колективна модель – ієрархія майже відсутня; серед спеціалістів домінує солідарність; висока значимість само визначеності та самоконтролю; рішення приймаються у процесі дискусій; функція керівника полягає, насамперед, у тому, щоб бути довіреним представником усіх співробітників служби; завдання керівника – моделювання та координація; шлях інформації досить короткий – «кожен інформує кожного». Неформалізована дискусія з різних робочих питань у колективі сприяє узагальненню досвіду, корегуванню завдань соціальної роботи з клієнтом;

розвивальна модель – взаємодія між чітко сформованою метою та можливістю співробітників вносити зміни до складових політики служби. Цінність розвивальної моделі управління гарантує послідовність і гнучкість реагування служби на внутрішні та зовнішні зміни. На чолі такої організації завжди має перебувати менеджер вищого рівня – лідер, якому належить право остаточного рішення; йому асистує група управлінців стратегічного та тактичного рівнів. Переваги розвивальної моделі полягають у наступному: кожний з підлеглих має тільки одного начальника, що сприяє чіткому та оперативному управлінню; відкритість, гласність управління; постійний, взаємний діалог керівника із співробітниками свого відділу(напряму) [1;2; 3].

Характеристики та правила соціальної взаємодії суб'єктів та об'єктів підкреслюють принциповість менеджменту як свідомого впливу і вибору найкращого оптимального рішення щодо організації соціальної роботи в умовах конкретної організації, на відповідній території, у визначений час діяльності. Кожна група характеристик несе певний раціоналізм, але водночас не позбавлена суперечливості та невичерпаності.

В основі такої підготовки має бути покладена система вимог, що висуваються до такого виду фахівців із менеджменту та знайшли своє відображення в освітньо-кваліфікаційній характеристиці (ОКХ) та освітньо-професійній програмі (ОПП).

Водночас учені зауважують, що існуюча система не повною мірою забезпечує необхідний рівень їх підготовки (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, М. Михайліченко та ін.). Натомість, окремі питання фахової підготовки майбутніх менеджерів освіти та організацій і адміністрування представлено в працях В. Береки, Л. Даниленко, Г. Єльникової, Л. Калініної, В. Маслова, В. Олійника, В. Пікельної, Т. Сорочан та інших; психологія менеджменту та економічна психологія В. Лозниця, Л. Карамушки, Н. Коломінського, Г. Щокіної; системне управління організацією, функціональний менеджмент, конкурентна політика, організація праці менеджера, Г. Дмитренко, О. Китова, Г. Осовської, О. Осовського, В. Савельєва, В. Рубахіна і О. Філіппова. Ними визначено науково-методичні засади базового стандарту менеджера з підготовки у ВНЗ та закладах післядипломної педагогічної освіти, наукові основи та функції процесу управління, теоретичні основи та зміст педагогічних умов.

Л. Орбан-Лембрик [6]до цього переліку додає: розв'язування в процесі навчання реальних практичних проблем, засвоєння з цією метою нових методів і засобів роботи; ставлення до навчання як до одного з видів дослідницької роботи, що створює додаткову мотивацію та підвищує якість засвоєння нового матеріалу; орієнтацію навчання на розвиток особистості, зміну її поглядів, цінностей, дії відповідно до набутих знань; забезпечення розкриття її внутрішніх резервів і нових здібностей студентів через заглиблення в проблему й відволікання від поточних справ; побудову освітнього процесу від складного до простого, а не навпаки (людина сприймає новий вид діяльності як складний і суперечливий, але згодом осмислює складну інформацію і виокремлює прості складові); орієнтацію на інтенсивне навчання під час групових занять; використання у навчально-виховному процесі послідовностей «від знань до практичних дій» і «від дій до знань», що забезпечує вибірковість, цілеспрямованість відбору знань, мотивацію звернення до конкретної інформації; орієнтацію на самостійне здобування знань, відмова від підходу, спрямованого на наповнення пам'яті студентів готовими знаннями.

Наведене вище доцільно враховувати в процесі підготовки майбутніх менеджерів організацій і адміністрування до соціальної взаємодії. Найбільш ефективними в цьому контексті будуть такі технології, які сприятимуть розвитку суб'єкт-суб'єктної і полісуб'єктної взаємодії – тренінг.

Тренінг – це комплекс дій і вправ направлених на набуття нових навиків та вдосконалення і закріплення вже набутих. Ми розуміємо тренінг як організаційну форму і водночас як засіб формування соціальної взаємодії з опорою на власний досвід, у процесі якої суб'єкт отримує насамперед знання про себе за рахунок механізму зворотного зв'язку. У тренінгу основну увагу приділено практичному опрацюванню навчального матеріалу, коли в процесі моделювання спеціально створених ситуацій студенти мають можливість закріпити необхідні знання та навички, змінити ставлення до власного досвіду і підходів, які застосовуються в процесі взаємодії.

Головне завдання тренінгу полягає в організації особливого середовища, занурення в освітній і соціальний простір взаємодії з метою допомоги майбутнім менеджерам в їхньому особистісному саморозвитку та професійному становленні й самовдосконаленні як менеджера, який володіє технологіями щодо обміну діяльністю, інформацією, досвідом, здібностями, уміннями, навичками та у взаємному впливу на людей, соціальних груп. Діяльність викладача – ведучого тренінгу полягала в організації зворотного зв'язку, активізації процесів групової динаміки, створення ситуації довіри, демонстрації зразків рефлексивної активності, ініціації процесів самоекспериментування [5]. Це висуває особливі вимоги до викладача-тренера, який осмислює те, що робить у даний час, піддає рефлексії свої дії, які визначають його власний спосіб мислення і діяльності.

Засобами педагогічної діяльності в тренінгу є робота самого ведучого, різні вправи й психотехніки, спрямовані на самодослідження учасниками тренінгу себе й особливостей своєї діяльності. Матеріалом освітнього процесу в проведених тренінгах є індивідуальний та груповий досвід, який сприяє розвитку і формуванню соціальної взаємодії. Тому тренінг розглядає як своєрідний місток між теорією і практикою, що спонукає кожного до конкретних дій, але за умови, що викладачі пристосовують (не пасивно наслідують) наукові знання до вимог групи і завдяки цьому заохочують студентів до взаємодії, до самооцінки своєї праці. Через таку самооцінку студенти пізнають методи класифікації власної праці, приймають рішення щодо того, що варто робити, а що ні; коли можна вважати, що цілі досягнуто, які взірці краще використовувати в майбутньому [5].

Завдяки самооцінці студенти беруть на себе відповідальність за якість власної професійної підготовки, аналізують свої досягнення, вносять поправки до своїх дій, здійснюють своєрідний моніторинг власної компетентності, активно долучаються до освітнього процесу.

Саме тоді в індивіда з'являється можливість об'єктивувати свою суб'єктивність, самосвідомість, самооцінку, потребу в зовнішньому виявленні свого внутрішнього духовного стану тощо. У результаті стає можливим: 1) виокремлення із внутрішнього плану у зовнішній неконструктивних елементів і моделей поведінки; 2) побудова моделі ідеальної поведінки у зовнішньому плані; 3) модифікація поведінки особистості в бік максимального наближення до еталону і закріплення його у внутрішньому плані. Такі дії відбуваються через виникнення суперечності між Я-реальним і Я-бажаним, усвідомлення цих суперечностей завдяки спостереженню, надання відповідної інформації й співставленню різних точок зору, переосмислення і переоцінку впливу власної небажаної поведінки на соціальне середовище і на самого себе, формування прагнення змінитися, експериментування з новими формами поведінки тощо [5].

Розвиток уявлень про себе з позитивного боку, які виражені в структурі Я-образу, можливий на основі підходу К. Роджерса, що насамперед передбачає усвідомлення відмінності між Я-реальним і Я-ідеальним [8]. Студентам пропонується написати 10 якостей, які вони вважають своїми недоліками, (наприклад, «У мене 10 кг. зайвої ваги», «Я жадний, особливо до книжок», «Мені ніколи не бути менеджером» та ін.). Потім дається завдання переписати ті самі твердження, додаючи словосполучення «В ідеалі» (наприклад, «В ідеалі я повинен важити на 10 кг. менше», «В ідеалі я щедрий і даю книжки друзям, якщо вони просять про це», «В ідеалі я хороший менеджер, не професіонал, зрозуміло, але легко можу знаходити спільну мову з учнями» та ін.). Потім студентам пропонується порівняти свої твердження і визначити: чи є серед їх цілей нереальні; чи варто змінити деякі ідеальні цілі, якщо так, то чому.

У модифікованій нами вправі «Техніка розвитку індивідуальності» учасникам пропонується:

1) розділити аркуш навпіл, ліворуч записати риси, яких би вони хотіли позбутися, бо вони не відповідають уявленням про ідеального вчителя (бажано, не менше п'яти), праворуч записати протилежну рису й викреслити ту, якої б хотіли позбутися і т.д.;

2) визначити риси, які б майбутні менеджери хотіли насамперед набути, уявити, що вони вже набуті та як слід поводитися в житті, маючи ці риси.

Враховуючи, що поштовхом до розвитку професійної рефлексії може стати усвідомлення суперечностей між уявленнями керівника про себе (Методика Т. Лірі,) можна вибрати з наведеного списку риси, що співвідносяться до Я-реального, до того, як студента сприймають інші, до його Я-ідеального тощо. Підкреслюючи прийменники, що суперечать одні одному, можна визначити ймовірні сфери невідповідності у житті майбутніх учителів, які можуть спричинювати виникнення психологічних перешкод, утруднюючи професійну рефлексію.

Важливо при цьому навчити менеджерів прийомів зняття емоційної напруги, що забезпечить конструктивне осмислення складних ситуацій майбутньої педагогічної діяльності. Так, стратегія вибіркового сприймання передбачає процес прийняття рішення про те, на чому зосередити увагу: на поганому чи хорошому, коли студентам пропонується не давати змогу негативним думкам оволодівати ними, навчитися усвідомлювати позитивні аспекти ситуації та знижувати (не відкидати!) значущість неприємних аспектів, використовуючи ряд прийомів, зокрема складання переліку ситуацій, які зараз турбують, та визначення їх позитивних аспектів; або

пригадування всього приємного, що відбулося протягом дня, трансформації негативних переживань у позитивні емоційні стани тощо [5].

У процесі тренінгів обговорювалися тези К. Роджерса [8] щодо характеристик особистості, яка повноцінно функціонує: а) відкритість переживанням (подолання тривожності) – рух від захистів до відкритих переживань, навіть негативних; усвідомлення необхідності прислухатися до переживань власного організму, а не відкидати їх; б) проживання в теперішній момент часу, повне усвідомлення кожного моменту, що дає можливість виходити з переживань, шукаючи нові можливості; в) віра в свої внутрішні спонукання та інтуїтивну оцінку, постійно зростаюча впевненість у власній здатності приймати рішення, довіра до свого Я; г) толерантність до інших й безоцінне їх слухання як забезпечення зворотного зв'язку з партнерами по спілкуванню.

Усвідомлення даних характеристик можливо через виконання роботи в парах, коли учасникам пропонується розказати один одному неприємний випадок зі свого життя, який важко було озвучувати, (наприклад, коли вони сказали неправду чи їх звинувачували, що вони несправедливі). Учасники при цьому мають додержувати інструкції: «Намагайтесь зрозуміти, що вам розповідають. Слухайте так, щоб ви могли повторити розповідь. Повторюйте те, що ви чуєте. Бажайте зрозуміти те, що говорить співрозмовник. Не акцентуйте увагу на правильності чи неправильності поведінки, не пропонуйте поради, не критикуйте. За будь яких умов сприймати співрозмовника як особистість, незалежно від того, що він розповідає. Зафіксуйте момент, коли вам захочеться коментувати, судити, висловлювати оцінку. Зверніть увагу, як важко зберігати позитивне ставлення, не коментуючи. Тепер поміняйтеся ролями. Спробуйте зрозуміти, що значить, коли тебе слухають і не засуджують».

Важливим напрямом тренінгової діяльності в контексті зазначеної проблеми є орієнтація майбутніх менеджерів на самоефективність; упевненість у можливості здійснити дії необхідні для того, щоб змінити нетільки себе, а й інших суб'єктів взаємодії на краще.

Розвитку взаємодї сприятиме й 1) научіння шляхом усвідомлення і програвання наслідків поведінки;2) спостереження через уподібнення з людьми більш високого статусу, компетентними завдяки увазі запам'ятовуванню через вербальне і символічне кодування, відтворенню поведінки і мотивації.

Доцільним у контексті розвитку взаємодії є групове обговорення суджень про негативні наслідки уникнення відповідальності, коли людина виправдовує себе через: 1) перевизначення поведінки («це було необхідно»); 2) зміщення або перерозподіл відповідальності через перенесення на зовнішні чинники («це не моє рішення», «мені так наказали», «так роблять усі»); 3) викривлення або ігнорування негативних результатів своїх дій, применшення наслідків поведінки («нічого страшного»); 4) звинувачення супротивника, перекладення провини на нього [10].

Ефективним під час проведення тренінгу є використання *мозкового штурму*. Це метод, за допомогою якого учасники тренінгу намагаються вирішити якусь проблему. Мозковий штурм починається з того,що учасникам пропонується проблема, а вони надають різні ідеї стосовно неї, або її вирішення. Тренер повинен вислухати думку кожного без обговорення, оцінки та критики, коротко фіксуючи відповіді кожного. З поміж них варто обирати найбільш неймовірні, незвичні, бо саме вони можуть надати нетрадиційний, творчий вихід з даної проблеми.

Метод «case-study» (аналіз виробничих ситуацій). Впровадження даного методу має за мету обговорювати «реальні» проблемні ситуації та здійснювати пошук оптимальних варіантів їх розв'язання. Вони мають певну структуру опису та аналізу: зміст ситуації; обґрунтування складності та значущості в умовах конкретної організації; описання рішення, яке було прийняте учасниками для розв'язання проблеми; аргументування того чому було прийняте саме таке рішення, а не інше; до яких результатів (позитивних чи негативних) привело таке розв'язання ситуації; чи можна було б, враховуючи результати, вирішити ситуацію іншим способом тощо. Психологічний аналіз управлінських ситуацій може здійснюватися на індивідуальному, парному та груповому рівнях.

Навчально-рольові та ділові ігри ставить за мету завдяки засвоєнню соціальних ролей, досягти вирішення таких завдань: залучення до обговорення теоретичних проблем діяльності менеджера якомога більшої кількості учасників; виділення основних аспектів і методів аналізу актуальних проблем управління та ролі діяльності менеджера в процесі соціальної взаємодії; формування позитивного ставлення та інтересу до діяльності менеджера [7].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, ефективна діяльність менеджерів організацій і адміністрування неможлива без ґрунтовних знань, умінь, тому навчання повинно бути спрямоване на оволодіння фаховими компетенціями із застосуванням сучасних технологій, які сприятимуть більш ефективній підготовці.

Перспективи подальших досліджень будуть спрямовані на формування готовності майбутніх менеджерів організацій і адміністрування до соціальної взаємодії на основі розробленого нами рефлексивного практикуму з суб'єкт-суб'єктної та полісуб'єктної взаємодії.

1. Антошкевич Й. Д. Навчання менеджерів у перманентному процесітрансформації /Й.Д. Антошкевич // Дилеми підготовки менеджерів на порозіXXI століття / за ред. Т. Борковського, А. Марчіновського, А. Охеров-Урбанця.Краків : Інститут управління Ягелонського університету : Академічнабібліотека, 2001. – С. 61-70.
2. Гура О.І. Психологія управління соціальною організацією : навчальний посібник / О.І. Гура, Т.Є. Гура. – Запоріжжя : КПУ, 2013. – 168 с.
3. Кравченко Л. М. Організаційно-методичні основи підготовки менеджера / Л.М. Кравченко. – Полтава: Техсервис. – 2007. – 496 с.

4. КузьминаН.В. Методы исследования педагогической деятельности : учеб. пособ./ [Н. В. Кузьмина и др. ; под ред. Н. В. Кузьминой]. – Л.: ЛГУ, 1970. – 114с.
5. Марусинець М. М. До проблеми навчальної взаємодії «педагог – студент» у ВНЗ / М. М. Марусинець // Зб. наук. ст. за матеріалами XIV Міжнар. наук.-практ. конф. – Ужгород: Сніна, 2007. – С. 62–69.
6. Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія управління. навчальний посібник2-ге видання, доповнене. / Л.Е. Орбан-Лембрик / Головна/Серія/ Альма-матер/
7. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті : монографія / [С. О. Сисоєва, А. М. Алексюк, П. М. Воловик та ін. ; за заг. ред. С. О. Сисоєвої]. – К.: ВІПОЛ, 2001. – 502 с.
8. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека : пер. с англ. / К. Роджерс. – М.: Прогресс ; Универс, 1994. – 480 с.
9. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підруч. для студ. пед. фак. / Олександра Яківна Савченко. – К.: Генеза, 2002. – 368 с.
10. Фрейджер Р. Личность. Теории, упражнения, эксперименты / Роберт Фрейджер, Джеймс Фейдимен ; пер. с англ. Е. Будаговой, М. Васильевой, В. Кучерявкина [и др.] – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2006. – 704 с.

Reference

Antoshkevych Y. D. Navchannia menedzheriv u permanentnomu protsesitransformatsii /I.D. Antoshkevych // Dylemy pidhotovky menedzheriv na poroziKhKhI stolittia / za red. T. Borkovskoho, A. Marchinovskoho, A. Okherov-Urbantsia.Krakiv : Instytut upravlinnia Yahelonskoho universytetu : Akademichnabiblioteka, 2001. – S. 61-70.
2. Hura O.I. Psykholohiia upravlinnia sotsialnoiu orhanizatsiieiu : navchalnyi posibnyk / O.I. Hura, T.Ie. Hura. – Zaporizhzhia : KPU, 2013. – 168 s.
3. Kravchenko L. M. Orhanizatsiino-metodychni osnovy pidhotovky menedzhera
/ L.M. Kravchenko. – Poltava: Tekhservys. – 2007. – 496 s.
4. KuzmynaN.V. Metodы yssledovanyia pedahohycheskoi deiatelnosty : ucheb. posob./ [N. V. Kuzmyna y dr. ; pod red. N. V. Kuzmynoi]. – L.: LHU, 1970. – 114s.
5. Marusynets M. M. Do problemy navchalnoi vzaiemodii «pedahoh – student» u VNZ / M. M. Marusynets // Zb. nauk. st. za materialamy KhIV Mizhnar. nauk.-prakt. konf. – Uzhhorod: Snina, 2007. – S. 62–69.
6. Orban-Lembryk L.E. Psykholohiia upravlinnia. navchalnyi posibnyk2-he vydannia, dopovnene. / L.E. Orban-Lembryk / Holovna/ Seriia/ Alma-mater/
7. Pedahohichni tekhnolohii u neperervnii profesiinii osviti : monohrafiia / [S. O. Sysoieva, A. M. Aleksiuk, P. M. Volovyk ta in. ; za zah. red. S. O. Sysoievoi]. – K.: VIPOL, 2001. – 502 s.
8. Rodzhers K. Vzghliad na psykhoterapyiu. Stanovlenye cheloveka : per. s anhl. / K. Rodzhers. – M.: Prohress ; Unyvers, 1994. – 480 s.
9. Savchenko O. Ya. Dydaktyka pochatkovoi shkoly : pidruch. dlia stud. ped. fak. / Oleksandra Yakivna Savchenko. – K.: Heneza, 2002. – 368 s.
10. Freidzher R. Lychnost. Teoryy, uprazhnenyia, эksperymentы / Robert Freidzher, Dzheims Feidymen ; per. s anhl. E. Budahovoi, M. Vasylevoi, V. Kucheriavkyna [y dr.] – SPb.: Praim-EVROZNAK, 2006. – 704 s.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.64-67

Наталія Матвеєва,
кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Natalia Matveeva,
Candidate of Pedagogical Science, Assistant Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
nataliia.matveieva@pu.if.ua
ID orsid.org/0000-0002-8495-7074

УДК 371.011.31:371.14
ББК 74.04

САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГА-ПОЧАТКІВЦЯ У ШКОЛІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

SELF-FULFILLMENT OF THE TEACHER-BEGINNER AT SCHOOL: PROBLEMS AND PROSPECTS

У статті автор виокремлює основні чинники впливу на готовність педагога-початківця до подальшої професійної діяльності; визначає необхідні умови щодо реалізації практичної діяльності; наголошує на необхідності підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців у вищому навчальному закладі.

Зокрема автор аналізує основні проблеми, що виникають на сучасному етапі у процесі самореалізації педагогів-початківців; розмежовує рівні професійного становлення педагога; акцентує увагу на потребі надання дієвої допомоги малодосвідченим педагогам з боку керівників навчального закладу, колег, громадськості, органів управління тощо.

У ході дослідження автор використовує низку методів, основними з-поміж яких є аналіз актуалізованих джерел, спостереження, анкетування, діагностування та інші. Зокрема дослідження дає підстави стверджувати, що найбільш актуальними на сьогодні з-поміж проблем, що виникають у практичній діяльності педагогів-початківців є розбіжність між вимогами до них з боку навчального закладу, колег і вихованців та реальними знаннями, отриманими у ВНЗ; низький рівень умінь і навичок чи повна їх відсутність у процесі вирішення педагогічних завдань; особистісні риси та якості, що гальмують безболісний процес становлення та самореалізації у професійній діяльності.

Порівнюючи реалії шкільного життя навчальних закладів України та досвід європейських закладів та організацій автор наводить приклади досягнення успіху щодо підготовки високопрофесійного, конкурентноспроможного фахівця; аналізує й визначає основні шляхи, методи та прийоми роботи зі спеціалістами, що дозволяють підвищити якість їх педагогічної діяльності та ефективність навчально-виховного процесу школи.

Ключові слова: педагог-початківець, професіоналізм, вища освіта, самовдосконалення, самореалізація, самоствердження, адаптація, підтримка, кваліфікація, досвід.

In particular, the author analyses the main problems arising at this stage in the process of self-novice teachers; distinguishes between levels of professional development of the teacher; emphasizes the need to provide effective assistance to inexperienced teachers by school leaders, colleagues, the public, governments and others.

In the study, the author uses a number of methods, the main among which is the analysis of updated sources, observations, surveys, diagnostics, and others. In particular, the study gives reason to believe that the most relevant today among the problems encountered in the practice of teachers beginners is the difference between the requirements to them by the university, colleagues and students and real knowledge acquired at university; low skills or complete lack thereof in the solution of educational problems; personality traits and qualities that impede the smooth process of formation and fulfilment in their professional activities.

Comparing the realities of school life in educational institutions of Ukraine and experience of European institutions and organizations author gives examples of success on the preparation of highly professional, competitive specialist; analyses and defines the ways, methods and techniques for working with specialists that improve the quality of their educational activities and effectiveness of the educational process of the school.

Keywords: beginner teacher, professional, higher education, self-improvement, self-realization, self-determination, adaptation, maintenance, qualification, experience.

В статье автор выделяет главные факторы влияния на готовность начинающего педагога к дальнейшей профессиональной деятельности; определяет необходимые условия для реализации практической деятельности; подчеркивает необходимость повышения качества профессиональной подготовки будущих специалистов в высшем учебном заведении.

В частности автор анализирует основные проблемы, возникающие на современном этапе в процессе самореализации начинающих педагогов; разграничивает уровни профессионального становления педагога; акцентирует внимание на необходимости оказания действенной помощи малоопытным педагогам со стороны руководителей учебного заведения, коллег, общественности, органов управления и т.п.

В ходе исследования автор использует ряд методов, основными среди которых являются анализ актуализированных источников, наблюдение, анкетирование, диагностирование и другие. В частности исследование дает основания утверждать, что наиболее актуальными на сегодняшний день среди проблем, возникающих в практической деятельности начинающих педагогов являются расхождения между требованиями к ним со стороны учебного заведения, коллег и воспитанников и реальными знаниями, полученными в вузе; низкий уровень умений и навыков или полное их отсутствие в процессе решения педагогических задач; личностные черты и качества, которые тормозят безболезненный процесс становления и самореализации в профессиональной деятельности.

Сравнивая реалии школьной жизни учебных заведений Украины и опыт европейских учреждений и организаций автор приводит примеры достижения успеха по подготовке высокопрофессионального, конкурентоспособного специалиста; анализирует и определяет основные пути, методы и приемы работы со специалистами, позволяющие повысить качество их педагогической деятельности и эффективность учебно-воспитательного процесса школы.

Ключевые слова: начинающий педагог, профессионализм, высшее образование, самосовершенствование, самореализация, самоутверждение, адаптация, поддержка, квалификация, опыт.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Реалії сьогодення засвідчують, що щасливе й стабільне майбутнє будь-якої країни світу узалежнюється освітнім рівнем її населення, за якого освіта постає гарантом успіху соціально-економічного, політичного, культурного процвітання держави, на чому наголошується у низці державних нормативних документів про освіту та у програмному документі ЮНЕСКО «Реформа і розвиток вищої освіти» (1995): «...на сучасному етапі жодна країна без підготовки спеціалістів на належному рівні ... не може забезпечити рівень прогресу, який би відповідав потребам і надіям суспільства, у якому економічний розвиток здійснюється з урахуванням необхідності забезпечення навколишнього середовища і супроводжується діяльністю з формування «культури світу» на основі принципів демократії, толерантності і взаємної поваги, іншими словами, забезпечується «сталий людський (гуманістичний) розвиток...» [6, с. 3]. За такого підходу на особливу увагу заслуговує педагогічна освіта, яку отримує майбутній фахівець: «...культура педагога полікомпонентна, необхідно і достатньо вбирає, по-перше, педагогічні потреби, здібності, уміння; по-друге, педагогічні уяву, мислення, емоційність, товариськість, художній талант; по-третє, педагогічні метод і стиль, по-четверте, загальний і педагогічний досвід...» [2, с. 10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми з означеної проблеми засвідчує про те, що вітчизняні дослідники неодноразово торкались таких аспектів як: підготовка педагогів у педагогічних вищих навчальних закладах (І. Зязюн, В. Кузь, І. Прокопенко); професійної орієнтації, післядипломної освіти і адаптації (В. Бондар, О. Мороз, Є. Павлютенков, Р. Хмелюк); формування світогляду (Р. Арцишевський, С. Гончаренко); психолого-педагогічної підготовки (Г. Балл, В. Демиденко, О. Киричук, В. Семиченко).

Формування мети статті. Мета статті – виокремити основні проблеми сучасного педагога-початківця у процесі педагогічної діяльності, становленні та адаптації у професійному середовищі; визначити основні чинники впливу на готовність до подальшого професійного зростання та самовдосконалення; накреслити шляхи підвищення ефективності праці.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасна практика доводить, що посилюється невідповідність між об'єктивною роллю педагога, необхідністю підвищення його професійного рівня та реальним станом освітньої галузі, фактичним ставленням до неї. Так, найбільш поширеними проблемними рівнями, на яких виникають труднощі у молодих фахівців сьогодні є: 1) рівень державної підтримки, що передбачає створення належних умов, які слугуватимуть високоефективній педагогічній діяльності, створенню генерації педагогів-професіоналів, нової еліти, плеяди науковців та громадських діячів, від яких у цілому залежить процвітання нації. 2) Особистісний освітній рівень малодосвідчених фахівців, що є показником якості підготовки до подальшої професійної діяльності, самоосвітньої роботи, професійної придатності та педагогічного покликання. 3) Психолого-методологічний рівень. 4) Інформаційно-комунікаційний рівень, на якому аналізуються особистісні та професійні якості, притаманні педагогу, відсутність яких призводить до труднощів у процесі практичної діяльності.

Попри всі суперечності, що виникають, залишається актуальною проблема адаптації, самоствердження, самореалізації у професійній діяльності педагога-початківця, який прагне по-новому працювати, змінювати стереотипи, створювати середовище співробітництва з вихованцями, є відкритим новим ідеям та рішенням. Слід зазначити, що соціум вимогливо ставиться до професіоналізму сучасних учителів – їх професійних знань, умінь та навичок; педагогічної культури; особистісних якостей. Особливо гостро це постає щодо молодих фахівців, професіоналізм яких проходить певний період становлення та розвитку, а, отже, потребує своєчасної дієвої допомоги. Так, приміром, видатний педагог В. Сухомлинський наголошував: «Молодий спеціаліст стає хорошим учителем, перш за все, завдяки обстановці творчої праці педагогічного й учнівського колективів» [4, с. 211]. Педагоги-початківці – певна вікова категорія осіб, які отримали кваліфікацію педагога, що виокремлюється відповідно до початку самостійної професійної діяльності (від 1 до 3-х років стажу) й,

здебільшого, потребує підтримки та допомоги з боку інших працівників навчального закладу чи досвідчених колег тощо [1]. Основну проблему у професійній діяльності таких спеціалістів складають: створення власного образу педагога та подальшої професійної діяльності; відсутність чіткого уявлення про професійні обов'язки; розрив між практикою та теорією; відсутність умінь і навичок професійного спілкування; занижена самооцінка; відсутність умінь і навичок класного керівництва, роботи з певними категоріями учнів, оцінювання знань школярів; ефект «аудиторії»; відсутність навичок раціонального поділу часу; проблеми із веденням шкільної документації; підвищена тривожність тощо.

Варто наголосити, що невдачі, які супроводжують фахівців-початківців у процесі діяльності, є поштовхом до сумнівів стосовно власної придатності щодо обраної професії, сил і покликання, співвідношення необхідних зусиль і заробітної платні тощо. Як показує практика, більшість педагогів звільняється з робочого місця саме у перші місяці професійної діяльності. Так, очікування педагогів-початківців від обраної професійної діяльності стосуються різних аспектів шкільного життя й умовно поділяються на: завищені («я добре навчалась у вузі, то ж проблем не може виникнути»); занижені («очікувала значно гіршого»); реалістичні («завжди знала чого очікувати»).За такого підходу слід виокремити характерні особливості періоду адаптації педагогів-початківців до професійної діяльності, основними з-поміж яких є:труднощі у спілкуванні з колегами, учнями; неготовність працювати з батьками; усамітнення у вирішенні проблем; невміння розв'язувати завдання, поставлені школою та часом; втрата власної цінності та зацікавленості до обраної професії; формування хибного уявлення про те, що «не допоможуть»; знецінення самої професії і себе у ній; поява зневіри, розгубленості, що призводять до дезадаптації та дезорганізації. Характерно, наприкінці першого року роботи у школі в учителів-початківців виникає цілісний образ діяльності, що продовжує формуватися упродовж подальших трьох років. Зокрема Б. Дьяченко виокремлює такі етапи у становленні та подальшому професійному розвитку педагогів:I етап – адаптація до професійної діяльності; II етап – становлення професійної самосвідомості (накопичення досвіду, подолання труднощів, активна самоосвіта, самовиховання, самореалізація); III етап – творче самовираження (опанування нового змісту освіти, форм і методів роботи, педагогічних технологій).

Професійне становлення фахівця тісно пов'язане з так званою професійною самосвідомістю, що є виявом вже сформованої на початок професійної діяльності особистісно-мотивованої потреби у необхідності свого професійного розвитку. З іншого боку, задля підвищення ефективності здійснення професійного зростання малодосвідчених педагогів необхідними є такі умови: організаційно-педагогічні (забезпечення вільного часу педагога-початківця для власного саморозвитку та самоосвіти);морально-психологічні (заохочення самоосвіти; належна підтримка у вирішенні проблем; підтримка ініціативи та активності педагога; виокремлення позитивного; виявлення та розвиток задатків, здібностей);матеріальні (створення системи кабінетів для самопідготовки та реалізації освітніх завдань педагога, кабінетів психологічного розвантаження; належне навчальне, методичне забезпечення; забезпечення засобами комп'ютерної техніки); санітарно-гігієнічні (організація спортивно-оздоровчої роботи; організація харчування) [3, с. 50].

Цікавим, на наш погляд, є досвід японських колег щодо створення комфортних умов для розвитку творчого потенціалу спеціалістів. Так, приміром, формування системи знань передбачає виокремлення таких базових груп залежно від їх впливу на конкурентоспроможність закладу: а) базові знання, що відповідають необхідному мінімуму, яким повинні володіти фахівці, але яких недостатньо для конкурентоспроможності на ринку праці; б) інноваційні знання, необхідні для досягнення лідерської позиції у професійній діяльності; в) специфічні знання, що формують конкурентний потенціал [5, с. 19]. Окрім того, оцінка управління людськими ресурсами у межах певної організації (закладу) може здійснюватися у такому форматі: а) у процесі планування персоналу; б) у процесі залучення нових працівників; в) у процесі утримання персоналу (співвіднесення необхідної кількості спеціалістів, кошти на їх утримання, плинність кадрів та ін.); г) у процесі розвитку (витрати на мотиваційні та програми розвитку персоналу); д) у процесі збереження кадрів (задля зменшення плинності, витрат на навчання, скорочення часу на контроль за діяльністю, створення позитивного іміджу) тощо. Такі позиції адміністрації закладу (організації) на протязі певного періоду часу дозволяють досягти ефективності управління людськими ресурсами, що включає планування необхідного кількісного та якісного складу працівників і завершується заходами щодо заохочення їх професійного зростання.

На наше переконання, слід звернути увагу на те, що на сьогодні актуальною є концепція закладу, що самонавчається, яка дозволяє поєднувати цілі особистості та організації, у якій вона професійно реалізується (П. Сенге) [5, с. 30]. Ідеї концепції організації, що самонавчається, слід розглядати не як кінцеву мету для досягнення, а як неперервний процес розвитку. Основними показниками, що вказують на здатність закладу до розвитку, розглядаються: затрати на дослідження та розробки; питома вага витрат на вдосконалення; упровадження інформаційних технологій; ресурси, виділені на розвиток; інвестиції у підготовку персоналу; витрати на підготовку персоналу на одного працівника; індекс задоволеності працівників; індекс довіри працівників до організації та багато інших. Ці та інші аспекти діяльності організацій за означеною концепцією П. Сенге засвідчують, що будь-який заклад володіє потенціалом для розвитку, однак лише той зможе досягти якісних змін, який особливу увагу приділяє розвитку кожного свого фахівця, його індивідуальних задатків, професійних умінь і здібностей. Освіта – гарант особистісного та професійного зростання, кожного, хто її здійснює систематично; це можливість отримати задоволення від виконання завдань, що висуває обрана

спеціальність. Проте реалії життя демонструють, що українській школі притаманна дещо інша система роботи з педагогами-початківцями, яка потребує подальшого удосконалення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. До педагога сьогодні висуваються особливі вимоги, що своєю чергою потребує високого інтелектуального, духовного, культурного, науково-методичного, професійного рівня. Доволі часто невідповідність наявної підготовленості до подальшої професійної діяльності, низький рівень знань, отриманих у ВНЗ, особисті якості та ін. відіграють вирішальну роль у продовженні чи завершенні щойно розпочатої педагогічної діяльності. Особливе значення у даному процесі відіграє дієва допомога з боку досвідчених колег, громадськості, державних органів у поєднанні з особистим прагненням педагога до подальшого самовдосконалення, самореалізації, самоствердження.

Передовий європейський досвід, напрацювання вітчизняних педагогів-практиків, керівників навчальних закладів, науковців віддзеркалюють ті основні аспекти, що слугуватимуть подоланню труднощів у процесі становлення та самореалізації педагогів-початківців. Означена проблема заслуговує на подальше вивчення та опрацювання.

1. Вища освіта України і Болонський процес: Навч. посібник / За ред. В.Г. Кременя. Авторський кол-тив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабин. – Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2004. – 384 с.
2. Луговий В.І. Педагогічна освіта в Україні: структура, функціонування, тенденції розвитку / За заг. ред. акад. О.Г. Морозова. – К.: МАУП, 1994. – 98 с.
3. Павлютенков Є.М., Крижко В.В. Організація методичної роботи / Є.М. Павлютенков, В.В. Крижко. – Х.: Вид. гр. «Основа», 2006. – 80 с.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори у 5-ти т. / В.О.Сухомлинський. – К.: вид-во: «Радянська школа», 177. – Т. 3. – 670 с.
5. Сучасні концепції менеджменту: Навч. посібник / За заг. ред. Л.І. Федулової. – К. : Центр навч. літ-ри, 2007. – 342 с.
6. UNESCO (United Nations Educational Scientific and Cultural Organization) 19/Statistical Yearbook 1999. Paris.

Reference

1. Vyshcha osvita Ukrayiny i Bolons'kyy protses: Navch. posibnyk / Za red. V.H.Kremenya. Avtors'kyy kol-tyv: M.F.Stepko, Ya.Ya. Bolyubash, V.D.Shynkaruk, V.V.Hrubinko, I.I.Babyn. – Ternopil': Navchal'na knyha-Bohdan, 2004. – 384 s.
2. Luhovyy V.I. Pedahohichna osvita v Ukrayini: struktura, funktsionuvannya, tendentsiyi rozvytku/Za zah. red. akad. O.H.Morozova. – K.: MAUP, 1994. – 98 s.
3. Pavlyutenkov Ye.M., Kryzhko V.V. Orhanizatsiya metodychnoyi roboty / Ye.M.Pavlyutenkov, V.V.Kryzhko. – Kh.: Vyd. hr. «Osnova», 2006. – 80 s.
4. Sukhomlyns'kyy V.O. Vybrani tvory u 5-ty t. / V.O.Sukhomlyns'kyy. – K.: vyd-vo: «Radyans'ka shkola», 177. – T. 3. – 670 s.
5. Suchasni kontseptsiyi menedzhmentu: Navch. posibnyk / Za zah.red. L.I.Fedulovoyi. – K. : Tsentr navch. lit-ry, 2007. – 342 s.
6. UNESTsO (United Nations Edutsational Stsientifits and Tsultural Organization) 19 / Statistitsal Yearbook 1999. Paris.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.68-71

Лариса Наконечна,
кандидат філологічних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Larysa Nakonechna,
Candidate of Philology Sciences, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
larysa.nakonechna@pu.if.ua
ID orcid.org/0000-0003-0743-4576

УДК 378.147: 372.881
ББК 74.58(4Ук)

ФОНЕТИКО-ОРФОЕПІЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

PHONETIC AND ORTHOEPIC COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS, WHICH IS THE BASIC OF THEIR PEDAGOGICAL MASTERY

Статтю присвячено проблемі формування фонетико-орфоепічної компетенції студентів – майбутніх учителів початкової школи, з'ясовано суть поняття фонетико-орфоепічної компетенції, проаналізовано погляди на означену проблему в сучасній лінгводидактиці, обґрунтовано практичну цінність формування фонетико-орфоепічної компетенції особистості вчителя, окреслено чинники, що зумовлюють орфоепічні помилки у мовленні студентів і школярів Прикарпаття. Мета статті – з'ясувати зміст та структуру поняття фонетико-орфоепічної компетенції, визначити роль і місце формування фонетико-орфоепічної компетенції у професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів і становленні їхньої мовної особистості. Автор акцентує увагу на тому, що фонетико-орфоепічну компетенцію вчителя слід розглядати як суспільно необхідну, таку, що не тільки зумовлює підвищення якості мовної освіти в Україні, але й сприяє зростанню загальної культури мовлення і спілкування українців. Методологічними засадами дослідження є науково-концептуальні положення про взаємозв'язок мови, мовлення і мислення, їх визначальне місце і роль у розвитку особистості; концепції побудови освіти на засадах формування національно свідомої мовної особистості. Отже, формуванню фонетико-орфоепічної компетенції студентів спеціальності «Початкова освіта» належить провідне місце у системі мовної і загалом професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи.

Ключові слова: фонетико-орфоепічна компетенція, мовна особистість, студент майбутній учитель початкової школи.

The article focuses on the formation of phonetic and orthoepic competence of students, which are the future teachers of primary school; revealed the essence of the concept of phonetic and orthoepic competence; analyzes the views on the problem in modern linguodidactics; motivates the practical value of formation phonetic and orthoepic competence for teachers language personality; outlines the factors that contribute to errors in speech pronouncing of students and pupils in the Prykarpattia region. The purpose of the article is the clarification of the content and structure of the concept «phonetic and orthoepic competence»; the role and place of formation of phonetic andorthoepic competence during the training of primary school teachers as well as the development of their language personality. The author emphasizes that the teachers' phonetic and orthoepic competence should be seen as socially necessary one, and which not only leads to improving the quality of language education in Ukraine, but also contributes to the Ukrainian's culture of speech and communication overall. Methodological basis of analysis is a conceptual provision about the relationship of language, speech and thinking; determining their place and role in the development of an individual; concept of building education on the basis of the formation of the national conscious linguistic personality. So, the formation of phonetic and orthoepic competence of students of specialty «Elementary education» takes the top spot in the system of language and general professional training of future elementary school teachers. In university, a student (because of being a future language teacher) should create himself as the linguistic personality; acquire all necessary for language and speech competence; realize the practical value of his/her knowledge and skills, educational and cultural level and successful future professional activity.

Keywords: phonetic and orthoepic competence, language personality, a student who is a future teacher of elementary school.

Статья посвящена проблеме формирования фонетико-орфоэпической компетенции студентов – будущих учителей начальной школы, уточнен смысл понятия фонетико-орфоэпической компетенции, проанализированы взгляды современной лингводидактики на затронутую в статье проблему, обосновано практическую ценность формирования фонетико-орфоэпической компетенции личности учителя, указаны факторы, которые обусловливают орфоэпические ошибки в речи студентов и школьников Прикарпатья. Цель статьи – определить содержание и структуру понятия фонетико-орфоэпической компетенции, осмыслить роль и место формирования фонетико-орфоэпической компетенции в профессиональной подготовке будущих учителей начальной школы. Автор обращает внимание на то, что фонетико-орфоэпическую компетенцию учителя надо рассматривать как общественно необходимую для повышения качества языкового образования и общей культуры общения в Украине. Методологическими принципами исследования являются научно-концептуальные положения о взаимосвязи языка, речи и мышления, их определяющее место и роль в развитии личности; концепции развития образования на базисе формирования национально сознательной языковой личности. Таким образом, формированию фонетико-орфоэпической компетенции студентов специальности «Начальное образование» принадлежит особое место в системе языковой и профессиональной подготовки будущих учителей начальной школы.

Ключевые слова: фонетико-орфоэпическая компетенция, языковая личность, студент будущий учитель начальной школы.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Однією з умов успішної реалізації особистості у сучасному суспільстві є добре (а ще краще – досконале) володіння літературною мовою, її орфоепічними нормами зокрема. Важливість усного мовлення, передусім звукового його оформлення, для створення морально-культурного «портрету» особистості засвідчує і поширена віками мудрість «заговори, щоб я тебе побачив». Якість мовних знань і умінь мовця залежить від низки чинників, що впливають на формування його особистості з раннього дитинства. Серед найголовніших (чинників) науковці називають мовне середовище, якість викладання мови у навчальних закладах, психологічну готовність особистості вдосконалювати свої мовні знання і вміння (відчуття потреби в удосконаленні), мовну політику в державі. Підвищення загального рівня володіння літературною мовою в суспільстві значною мірою залежить від успішності втілення завдань мовної освіти, визначених чинними освітніми стандартами держави, і професійності конкретного вчителя у конкретному навчальному закладі як реалізатора цих завдань і прикладу для наслідування. Визначальна роль учителя у процесі оволодіння будь-якими знаннями, мовними в тому числі, – незаперечна, незважаючи на зміну в часі педагогічних доктрин і підходів, методів і прийомів навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Проблема формування мовної особистості майбутнього вчителя, окреслення компетентностей і компетенцій, якими повинен володіти вчитель мови, неодноразово були предметом вивчення науковців. За роки дослідження здобуто багатий досвід вивчення цієї проблеми, представлений у роботах А. Богуш, В. Бондаря, М. Вашуленка, І. Голубовської, К. Климової, Л. Мацько, М. Оліяр, М. Пентилюк, О. Семеног, С. Сисоєвої. Питання формування фонетичної та орфоепічної компетенцій учнів і студентів, зокрема на тлі впливу інших мов чи місцевих говірок, задля оволодіння новими мовними знаннями, уміннями і навичками, розглядають І. Хом'як, А Симоненкова та ін. «Учені сходяться на думці, що вимоги до особистості сучасного вчителя – найважливіша умова реалізації Держстандарту, досягнення належного рівня розвитку учнів та запланованих результатів навчально-виховного процесу, особливо в молодшому шкільному віці» [7, с. 109].

Формування мети статті. Мета статті – з'ясувати зміст та структуру поняття фонетико-орфоепічної компетенції, визначити роль і місце формування фонетико-орфоепічної компетенції у професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів і становленні їхньої мовної особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. «Одним із головних завдань підготовки майбутнього вчителя-словесника є формування мовної особистості, яка вміє вільно й комунікативно виправдано висловлювати свої думки в будь-якій ситуації, дотримуючись норм літературної мови, й виховувати ці якості в учнів» [8, с. 292]. Інакше кажучи, вчитель повинен і сам вільно володіти мистецтвом спілкування, доречно використовуючи усі необхідні вербальні й невербальні засоби комунікації, і вміти навчити цього своїх учнів.

Відомо, що усне спілкування можливе за наявності двох процесів: передачі повідомлення (говоріння) та його сприйняття (слухання). Очевидно, що ці процеси є ефективними, повноцінними насамперед за умови виразної звукової подачі інформації, що відповідає прийнятим у суспільстві орфоепічним нормам, і добре розвинутого фонематичного слуху, якими мовці мали б оволодіти у дошкільному та молодшому шкільному віці. Однак реальний стан справ вказує на інше. Спостереження за усним мовленням учнів молодших і старших класів, студентів педагогічних спеціальностей, дорослого населення (як міського, так і сільського) Прикарпаття засвідчує порушення норм літературної вимови навіть у тих мовленнєвих ситуаціях і стилях мовлення, які передбачають використання саме літературної норми. Найбільш помітними є говіркові вимова та наголошування (як-от: *варут, трох, бурак, любит, ходит, третий, четвертій, природній, поєднювати, кісто (=тісто), кісно (=тісно); нарОдити, говОрю, нЕсе, нЕсла, нЕсЕмо, стОїть, стОю, лЕжу, сИдіти, натИрання, сІмдесят, вІсімдесят* – йдеться про південно-західне наріччя), меншою мірою – вплив суміжних мов, відтворення в усному мовленні орфографічного оформлення слова, індивідуальне порушення вимови.

Діалектна вимова може бути прийнятною у побутовому мовленні, не вносячи непорозуміння у спілкування, вона сприймається як природне мовне явище на території поширення певного діалекту. Однак будь-яке порушення норм вимови (говіркове чи просторічне, суржикове, або ж індивідуальне) призводить до небажаних наслідків, як, наприклад, підміна слів (наприклад, *кіз-кіс, гриб-грип*), орфографічні помилки, і, відповідно, непорозуміння під час спілкування, психологічний дискомфорт. Запобігти цьому, сформувавши літературну вимову учнів, спроможний учитель початкової школи, котрий приділяє достатньо уваги і часу роботі з вироблення правильного звукового мовлення школярів. Адже саме вчитель початкової школи за покликанням і професійним обов'язком відповідальний за формування на належному рівні мовної особистості школяра, за те, як учень навчиться послуговуватися мовними засобами для повноцінної комунікації.

Опрацювавши низку наукових праць з означеної проблеми, зіткнулися з тим, що в сучасній лінгводидактиці послуговуються різними термінами на позначення компетенції, пов'язаної зі звуковим аспектом мовлення: «фонетична компетенція», «фонологічна компетенція», «орфоепічна компетенція», «фонетико-орфоепічна компетенція».

Так, за визначенням А. М. Богуш, фонетична компетенція – правильне вимовляння всіх звуків рідної мови, звукосполучень відповідно до орфоепічних норм, наголошування, добре розвинений фонематичний слух, що дозволяє диференціювати фонеми; володіння інтонаційними засобами виразності мовлення (темп, тембр, сила голосу, логічні наголоси тощо) [1, с. 107].

Босак Н. Ф. послуговується терміном фонетико-орфоепічна компетенція. Це, за її означенням, «ієрархічно побудована система, піраміду змістових одиниць якої складають такі компоненти, як фонетичні знання, фонетичні навички (з членуванням на слухо-вимовні й акцентно-інтонаційні) і завершують фонетичні вміння. Під фонетичними знаннями слід розуміти передбачуване навчальною програмою засвоєння фахових лінгвістичних

понять з курсу фонетики української мови, вивчення основних фонетичних одиниць, звукових явищ різного рівня – від звука до речення. Під слухо-вимовними навичками ми розуміємо фонемно-правильну вимову звуків у потоці мовлення і розуміння всіх звуків під час аудіювання. Акцентно-інтонаційні навички – це правильне наголошування слів і словоформ, коректне інтонаційно-ритмічне оформлення мовлення» [3, с. 6-7].

Мацько Л. І. виділяє фонологічну й орфоепічну компетенції, що «пов'язані із знанням звукових засобів сучасної літературної мови, вміння мовця ними користуватися» Ці види компетенції забезпечують відтворення звукового образу мови і правильне звукове оформлення мовлення [5, с. 14].

У працях викладачів іноземної мови натрапляємо на використання терміна фонологічна компетенція, яку визначають як «знання й уміння сприймати та продукувати звуки мови; особливості, які розрізняють звуки (наприклад, такі властивості, як артикуляція, носовий характер тощо); фонетичний склад слів (наголос, тон); фонетику речення (просодію); наголос та ритм речення; інтонацію; фонетичну редукцію; сильні та слабкі форми звуків; асиміляцію» [4, с. 1].

Термін фонетико-орфоепічна компетенція і визначення Н. Ф. Босак уважаємо найбільш змістовним, інформативним для використання у ВНЗ (стосовно студентів – майбутніх учителів мови), адже описує ті знання, навички й уміння, які здобуваються під час вивчення розділів фонетика і фонологія, а також орфоепія. Термін фонетична компетенція, очевидно, зручний для використання стосовно школярів, студентів тих спеціальностей, де в курсі вивчення української мови питання фонетики й орфоепії не розмежовані чи, можливо, вивчаються побіжно. Термін фонологічна компетенція, на наш погляд, звужує предмет визначення до поняття власне фонеми як абстрактної мовної одиниці, реалізованої у звуках, і не зачіпає, наприклад, артикуляційного та акустичного аспектів вивчення звуків, суперсегментних фонетичних одиниць. Та все ж у визначенні, яке використовує Давидова М.К., на наш погляд, йдеться не стільки про предмет вивчення фонології, скільки фонетики. Зважаючи на вищесказане, ми послуговуватимемося терміном фонетико-орфоепічна компетенція.

Формування фонетико-орфоепічної компетенції студентів спеціальності «Початкова освіта» у ВНЗ передбачене навчальною програмою основного мовного курсу – «Сучасна українська мова з практикумом», а також більшою чи меншою мірою програмами інших навчальних дисциплін: «Методика викладання української мови», «Основи культури і техніки мовлення», «Логопедія».

Фонетико-орфоепічну компетенцію студентів – майбутніх учителів початкової школи розглядаємо як єдність теоретичних знань з фонетики, фонології, орфоепії та морфонології (розділів лінгвістики, предмет вивчення яких безпосередньо стосується звукової характеристики мовлення), а також практичних мовленнєвих фонетико-орфоепічних умінь і навичок.

Під фонетико-орфоепічними навичками, погоджуючись із Босак Н. Ф., розуміємо правильну щодо орфоепічних норм вимову всіх «звуків у потоці мовлення та розуміння всіх звуків під час аудіювання мовлення інших, а також навички правильного наголошування слів, коректне інтонаційно-ритмічне оформлення власного мовлення і адекватне сприйняття мовлення інших. Це автоматизовані вміння, що найбільш активно актуалізуються в таких видах мовленнєвої діяльності, як говоріння, голосне читання й аудіювання» [2, с. 39, 40].

Чи не найважливішим чинником успішного навчання є мотивація, чітке уявлення про те, для чого знадобляться ті чи інші знання і вміння. Уважаємо, що вкрай важливо сформувати у студентів розуміння того, що знання з фонетики й орфоепії, інших розділів лінгвістики – для них не стільки теоретичні знання про розділи мовознавства, які описують певні аспекти мови, скільки знання, які мають важливе практичне значення у їхній майбутній професійній діяльності, й належне оволодіння ними сприяє удосконаленню їхньої ж мовної особистості, а також надалі – ефективному формуванню мовлення їхніх вихованців. Окрім цього, студенти мають усвідомлювати, що мова – це стала і водночас змінна система, в якій усі елементи взаємопов'язані і взаємообумовлені, адже кожен мовний рівень (фонетика, лексика, морфологія і т. д.), як цеглини, формують стійку чітку конструкцію – мову. І звуки як найменші компоненти мовної структури постають у вищих одиницях мови: складах, морфемах, лексемах, реченнях. Обмежена система фонем української мови створює безліч звукосполучуваних комбінацій, які, об'єднані у слова, словоформи, текст, у поєднанні з суперсегментними фонетичними одиницями (інтонацією, паузою, наголосом) не тільки передають безмежжя вербальної інформації, але й виражають внутрішній світ мовця, його сприйняття світу, є виразниками його душі.

Зважаючи на те, що студенти свої знання і вміння у майбутньому професійно застосовуватимуть як учителі мови у початковій школі, важливо, щоб формування фонетико-орфоепічної компетенції студентів було професійно спрямованим, відбувалося з огляду на зміст чинної програми з української мови для початкової школи. Адже за стандартами початкової школи, розвиток звукового мовлення – першочергове завдання, яке, з-поміж іншого, реалізовує вчитель на уроках української мови. Вивчення мови у кожному класі початкової школи обов'язково передбачає опрацювання тем з фонетики, орфоепії, а у 3-4 класах ще і з морфонології (наведемо тут тільки деякі з них, щоб засвідчити вагомість формування фонетико-орфоепічної компетенції майбутніх учителів початкової школи):

- ознайомлення учнів зі звуками мови, формування розуміння, що таке звук і що слова складаються зі звуків;
- ознайомлення з артикуляційними органами, спостереження за їх роботою під час вимовляння різних звуків;
- володіння інтонаційними засобами виразності мовлення (темп, тембр, сила голосу, логічні наголоси тощо);
- правопис слів типу просьба, боротьба, кігті [слів з асиміляцією звуків, коли вимова не збігається з написанням. – Л.Н.];
- засвоєння найважливіших правил української літературної вимови [їх вивчає орфоепія. – Л.Н.];
- практичне ознайомлення зі смислорозрізнювальною роллю звуків [з погляду лінгвістики, фонем; це предмет вивчення фонології. – Л.Н.] спостереження за тим, як вставляння, пропуск, заміна одного зі звуків слова може призвести до появи іншого слова (сон – слон, танк – так, сини – сани);

- чергування голосних ([і] з [е], [о]) і приголосних ([г], [к], [х] на [ж], [ч], [ш] і [зґ], [цґ], [сґ]) [питання морфонології. – Л.Н.], учень відображає ці звукові явища на письмі [6].

На фонетичних знаннях учнів базується навчання грамоти у початковій школі. Адже, як зазначено у навчальній програмі з української мови для 1-4 класів, основний метод навчання грамоти – аналітико-синтетичний – передбачає реалізацію принципу «від звука до букви», тобто учні повинні спочатку навчатись виконувати різні аналітико-синтетичні дії зі звуками мовлення, що є базовим умінням для формування навичок читання і письма [за 6, с. 2]. У цій же програмі сказано: «Основою орфографічної грамотності є вміння співвідносити фонетичний і графічний образи слова, позначати звуки слова відповідними буквами... Учні початкових класів мають оволодіти цими уміннями і безпомилково писати слова за фонетичним принципом» [6, с. 7]. Як відомо, фонетичний принцип української орфографії охоплює близько 80 відсотків усіх написань. Дослідження низки науковців переконливо доводять, що правильна вимова є однією з найважливіших умов грамотності [див. 9, 10].

Уважаємо: добре сформована фонетико-орфоепічна компетенція студента, надалі вчителя початкової школи, – це у майбутньому добре сформована фонетична компетенція школяра, який, удосконалюючись, безумовно, не втратить своїх умінь і навичок у дорослому віці.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, формуванню фонетико-орфоепічної компетенції студентів спеціальності «Початкова освіта» належить провідне місце у системі мовної і загалом професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи. Студент як майбутній учитель мови за час навчання в університеті повинен сам сформуватися як мовна особистість, оволодіти всіма необхідними мовними і мовленнєвими компетенціями, тобто доречно і вільно послуговуватися усіма мовними засобами літературної мови, в тому числі фонетико-орфоепічними, усвідомити практичну цінність своїх знань і вмінь для свого ж освітньо-культурного рівня й успішної професійної діяльності. Фонетико-орфоепічну компетенцію вчителя слід розглядати як суспільно необхідну, таку, що не тільки зумовлює підвищення якості мовної освіти, але й сприяє зростанню загальної культури мовлення і спілкування українців.

Подальшого дослідження і аналізу потребують й інші аспекти проблеми формування фонетико-орфоепічної компетенції майбутніх учителів початкової школи як складової професійної підготовки.

1. Богуш А. М Компетентнісний підхід до мовленнєвого розвитку дошкільників А. М. Богуш // Алла Михайлівна Богуш – вчений-педагог, академік НАПН України: біобібліогр. покажч. – Київ, 2014. – 187 с.
2. Босак Н. Ф. Етапи і стадії формування фонетико-орфоепічної компетенції студентів філологічного фаху / Н. Ф. Босак // “Наука і освіта”. 2014. № 10. С. 39-42.
3. Босак Н. Ф. Формування фонетико-орфоепічної компетенції студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів південно-східного регіону України: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 (теорія і методика навчання (українська мова). – Одеса, 2003. – 15 с.
4. Давидова М. К. Друга іноземна (німецька) мова: Навчально-методичний посібник – Дніпропетровськ, 2012. – 82 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.studfiles.ru/preview/5704494/
5. Мацько Л. І. Культура української фахової мови: Навч. посіб. / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К.: Видавничий центр «Академія», 2007. 360с.
6. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 1 – 4 класи. Українська мова. – [Електронний ресурс]. – Ресурс доступу: http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/pochatkova-shkola.html
7. Оліяр М. Специфіка комунікативної особистості вчителя початкових класів / Оліяр М. П. // Гірська школа Українських Карпат. – 2014. № 11. С.108-112.
8. Пентилюк М. Мовна особистість майбутнього вчителя-словесника в контексті професійної підготовки / Пентилюк М. // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – Умань, 2014. – Ч.2. – С. 290 – 297.
9. Симоненкова Л. М. Вивчення фонетики і морфології в умовах місцевих говорів / Л. М. Симоненкова. – К., 1981. – 134 с.
10. Хом’як І. М. Наукові основи навчання орфографії в середній школі / І. М. Хом’як. – Рівне: ППФ «Волинські обереги», 1998. – 228 с.

Reference

1. Bohush A. M Kompetentnisnyi pidkhid do movlennievoho rozvytku doshkilnykiv // Alla Mykhailivna Bohush – vchenyi-pedahoh, akademik NAPN Ukrainy: biobibliohr. pokazhch. – Kyiv, 2014. – 187 s.
2. Bosak N. F. Etapy i stadii formuvannia fonetyko-orfoepichnoi kompetencii studentiv filolohichnoho fakhu // “Nauka i osvita”. 2014. № 10. S.39-42.
3. Bosak N. F. Formuvannia fonetyko-orfoepichnoi kompetentsii studentiv filolohichnyh fakultetiv vyshchyh navchalnyh zakladiv pivdenno-shidnoho rehionu Ukrainy: avtoref. dys... kand. ped. nauk: 13.00.02 (teoriia i metodyka navchannia (ukrainska mova). – Odesa, 2003. – 15 s.
4. Davydova M. K. Druha inozemna (nimetska) mova: Navchalno-metodychnyi posibnyk. – Dnipropetrovsk, 2012. – 82 s. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.studfiles.ru/preview/5704494/
5. Matsko L. I. Kultura ukrainskoi fakhovoi movy: Navch. posib. / L. I. Matsko, L. V. Kravets. – K.: «Akademiia». 2007. 360s.
6. Navchalna prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv 1 – 4 klasy. Ukrainska mova. – [Elektronnyi resurs]. – Resurs dostupu: http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/pochatkova-shkola.html
7. Oliyar M. Spetsyfika komunikatyvnoi osobystosti vchytelia pochatkovykh klasiv // Hirska shkola Ukrainskykh Karpat. – 2014. № 11. S.108-112.
8. Pentyliuk M. Movna osobystist maibutnioho vchytelia-slovesnyka v konteksti profesiinoi pidhotovky // Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny. – Uman, 2014. – Ch.2. – S. 290 – 297.
9. Symonenkova L. M. Vyvchennia fonetyky i morfolohii v umovakh mistsevykh hovoriv. – K., 1981. – 134 s.
10. Khomiak I. M. Naukovi osnovy navchannia orfohrafii v serednii shkoli. – Rivne: PPF «Volynski oberehy», 1998. – 228 s.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.72-76

Марія Оліяр,
доктор педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Mariya Oliyar,
Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
mariya_oliyar@mail.ru
ID orcid.org/0000-0002-1592-1780

УДК 811.111/007
ББК 74.580.0

СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

STRATEGIES AND TACTICS OF PEDAGOGICAL COMMUNICATION

У статті здійснено аналіз наукових досліджень стратегій і тактик педагогічної комунікації. З'ясовано зміст понять «комунікативна стратегія», «комунікативна тактика». Проаналізовано класифікації комунікативних стратегій педагогічного дискурсу.

Ключові слова: педагогічна комунікація, педагогічний дискурс, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, класифікація комунікативних стратегій.

Scientific research materials on strategies and tactics of pedagogical communication are analysed in the article. The concepts of "communicative strategy" and "communicative tactics" are explained. The classifications of communicative strategies of pedagogical discourse are characterized.

Ключевые слова: педагогическая коммуникация, педагогический дискурс, коммуникативная стратегия, коммуникативная тактика, классификация коммуникативных стратегий.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Практика комунікативної взаємодії педагога з учнями вимагає, щоб комунікативні дії вчителя були належним чином сплановані і результативні. Якщо звичайне побутове мовлення переважно попередньо не планується, то вчитель робити це зобов'язаний. Особливістю стратегічного планування комунікації є те, що воно вимагає володіння великим обсягом як загальних абстрактних, так і епізодичних знань. Водночас комунікативні стратегії – це свого роду гіпотези відносно того, як буде відбуватися комунікативна взаємодія, оскільки не існує єдиного для всіх носіїв мови уявлення про той чи інший тип взаємодії. Отже, стратегічний процес не можна вкласти в межі алгоритму чи певних правил, що зумовлює значні труднощі в опануванні ними. Однак будь-які комунікативні стратегії можуть бути описані у вигляді комунікативного продукту і з великим ступенем ймовірності гарантувати успіх у комунікативній взаємодії, якщо виявлені умови, які визначають стратегічний результат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Значення спілкування в житті людини, сутність комунікативно-мовленнєвого акту, умови його ефективності привертали увагу багатьох науковців (І. Данилюк, А. Загнітко, Л. Зубенко, О. Іссерс, В. Нємцов, Ю. Романенко та ін.). Однак такий бік професійно-педагогічного спілкування, як використання комунікативних стратегій і тактик, залишається малодослідженим.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У лінгвістиці активне використання понять «комунікативні стратегії» та «комунікативні тактики» розпочалося з середини 80-х років ХХ ст. у зв'язку з розвитком прагматичного підходу до аналізу мовних явищ. Однак у сучасній науці досі не склалося єдиного підходу до визначення поняття «комунікативна стратегія». Так, під комунікативною стратегією розуміють сукупність запланованих мовцем дій і реалізованих у ході комунікативного акту теоретичних ходів, спрямованих на досягнення комунікативної мети [13]; «правила і послідовності комунікативних дій, яких дотримується адресант для досягнення певної комунікативної мети [2]; «творчу реалізацію комунікантом плану побудови своєї мовленнєвої поведінки з метою досягнення загального

(глобального) мовного / немовного завдання в мовленнєвій події» [9, с. 40]; результат організації мовленнєвої поведінки мовця відповідно до прагматичної настанови, інтенції.

Стратегія представляє динамічний аспект дискурсу; «спосіб організації мовленнєвої поведінки відповідно до задуму, інтенції комунікантів. У широкому смислі комунікативна стратегія розуміється як надзадача мовлення, яка диктується практичними цілями мовця. Комунікативна стратегія мовлення є способом реалізації задуму, вона передбачає відбір фактів та їх подання в певному висвітленні з метою впливу на інтелектуальну, вольову та емоційну сфери адресата» [4, с. 85-86]; частина комунікативної поведінки або комунікативної взаємодії, в якій серія вербальних і невербальних засобів використовується для досягнення певної комунікативної мети [10, с. 122]. Комунікативна стратегія, як зазначає Ф. Бацевич, включає вибір глобального мовленнєвого наміру (констатувати факт, поставити запитання, звернутися з проханням тощо); відбір семантики речення і позалінгвальних чинників (соціально-психологічних, фізичних, часових обставин), які відповідають модифікаційним комунікативним значенням; визначення інформації на одну тему, одну рему; встановлення співвідношення часток інформації про ситуацію зі станом свідомості співбесідників і чинником емпатії; визначення порядку комунікативних складових; налаштування комунікативної структури на певний комунікативний режим, стиль і жанр мовлення [2, с. 118-119].

Аналіз наведених трактувань комунікативної (мовленнєвої) стратегії та її структури засвідчує, що спільною в них є ідея планування комунікативних дій та їх спрямованість на більш чи менш ймовірне досягнення запланованої мети. Кожна комунікативна стратегія формується відповідно до комунікативної ситуації, а тому, на думку О. Іссерс, для правильного вибору комунікативних стратегій мовець повинен мати знання про різні ситуації спілкування та володіти елементарними вміннями їх аналізу [12].

Комунікативна ситуація визначається як конкретна ситуація спілкування, в якій беруть участь партнери по комунікації і яка спонукає її учасників до міжособистісної інтеракції. Комунікативна ситуація визначає мовленнєву поведінку, способи реалізації комунікативної інтенції, тобто стратегію, тактику тощо [2, с. 337]. Принцип ситуативності є одним з провідних у комунікативному підході, оскільки комунікативність завжди пов'язана з ситуативністю (Л. Васильєва, І. Кочан, К. Кусько, Л. Паламар, О. Тарнопольський, Г. Швець). У лінгводидактиці комунікативна ситуація виступає структурно складним методом навчання мови, який моделює реальні життєві умови спілкування, розвиває мотивацію комунікативної діяльності і включає: обставини, в яких відбувається комунікація; стосунки між комунікантами; мовленнєві наміри; реалізацію самого акту спілкування, який створює нові стимули до мовлення.

Основою моделювання навчально-комунікативної ситуації є певна проблема, що виражається в комунікативному завданні, яке скеровує мовленнєву поведінку студентів для досягнення комунікативної мети. Отже, результативність методу залежить від точного визначення мети застосування ситуації, змісту, що відповідає темі заняття, має фахову значущість, максимально наближає студента до реалій шкільного життя, задовольняє фахово спрямовані інтереси, спонукає майбутніх учителів до професійно зорієнтованої мовленнєвої діяльності, збагачує досвід комунікативної взаємодії, допомагає розвинути нестандартне мислення, сформувати комунікативні вміння. Найбільше цьому сприяє реалізація комунікативних ситуацій у ділових та рольових іграх, де студенти стають суб'єктами професійно зорієнтованого спілкування, асоціюючи себе з певною дійовою особою, усвідомлюють його змістовий та процесуальний аспекти.

Комунікативна взаємодія рідко відбувається заради неї самої. Найчастіше мовець керується певними мотивами (бажання самовиразитися, донести зміст певної інформації, реалізувати свої інтенції, бути ефективним, пристосуватися до ситуації, одержати позитивні емоції, уникнути негативних тощо). Мотиви мовлення відображаються в комунікативних цілях, серед яких учені виділяють первинні (вони є основою комунікативного процесу) і вторинні (впливають на добір мовного матеріалу та визначають тип комунікативної поведінки. Тому комунікативні стратегії завжди тісно пов'язані з мотиваційною сферою мовця, поєднують докомунікативні компоненти з компонентами, реалізованими в мовленнєвому плані, і спрямовані на те, щоб посилити стратегічно більш важливі компоненти змісту повідомлення і, навпаки, послабити менш важливі. Крім цього, комунікативні стратегії залежать від комунікативних інтенцій, комунікативної мети, а також від віку комунікантів, їхнього соціального статусу, національності, рівня загальної культури тощо.

Засобом реалізації комунікативної стратегії є комунікативні тактики, отже, комунікативна (мовленнєва) стратегія і тактика пов'язані між собою як рід і вид. Комунікативну тактику розуміють як: мовленнєві прийоми, що дозволяють досягти мети в певній ситуації [6, с. 208]; сукупність практичних ходів у реальному процесі мовленнєвої взаємодії [13]; «сукупність прийомів і методів реалізації комунікативної стратегії, визначену лінію мовленнєвої поведінки на певному етапі комунікативної взаємодії, спрямованої на одержання бажаного ефекту та запобігання ефекту небажаного» [2].

І. Труфанова розглядає мовленнєву тактику у взаємозв'язку з мовленнєвим жанром та мовленнєвою поведінкою: «Тактика покликана забезпечити здійснення обраної комунікативної стратегії та розгортання обраного жанру. З погляду членування мовленнєвого потоку, розгортання мовленнєвого жанру, вона є мовленнєвою дією – мінімальною його одиницею. З погляду її ролі як засобу здійснення комунікативної стратегії, вона є прийомом мовленнєвої поведінки» [16, с. 60-61].

І. Борисова та А. Загнітко розглядають комунікативну тактику в межах діалогу «як динамічне використання комунікантами мовленнєвих умінь побудови реплік діалогу, що конструюють ту чи іншу стратегію діалогознавства»

[3, с. 23]; спосіб реалізації мовленнєвої стратегії, який «формує частини діалогу, групуючи і чергуючи модальні відтінки розмови (оцінки, думки, радості тощо)» [8, с. 13].

У різних комунікативних сферах та ситуаціях використовуються різні тактики. Комунікативна тактика як одна або кілька дій, що дають змогу реалізувати стратегію, є динамічною структурою, вона зумовлює гнучкість стратегії і забезпечує оперативне реагування на ситуацію. Розглядаючи лінгводидактичні проблеми мовленнєвого планування і контролю, О. Іссерс пропонує таку модель мовленнєвої тактики як схему планування мовленнєвих дій: 1. Мета мовленнєвої взаємодії. 2. Особливості майбутньої комунікативної події. 3. Позиція сторін у майбутньому діалозі. 4. Настанови на тип спілкування. 5. Умови успішності мовленнєвої тактики і перлокутивні ефекти. 6. Послідовність комунікативних кроків. 7. Вибір мовних ресурсів [11, с. 246-254].

З поняттям комунікативної стратегії пов'язані також поняття комунікативної мети, комунікативного наміру (завдання), комунікативного досвіду, комунікативної компетенції. За Ф. Бацевичем, комунікативна мета – стратегічний результат, на який скероване конкретне спілкування, комунікативний акт; комунікативний намір (завдання) – тактичний хід, практичний засіб руху до відповідної комунікативної мети; комунікативний досвід – сукупність знань про вдалі та невдалі комунікативні тактики, які сприяють або не сприяють реалізації відповідних комунікативних стратегій; комунікативна компетенція – сукупність комунікативних стратегій і комунікативних правил, постулатів, конвенцій тощо, якими володіють учасники спілкування [2, с. 120-122].

О. Іссерс зауважує, що планування комунікативної поведінки – це лише частина інтерактивного процесу, в якому слухач також активно інтерпретує мовленнєві дії та визначає власні комунікативні стратегії. Тому в процесі спілкування важливо враховувати ефекти взаємовпливу, оскільки при цьому відбувається корекція моделі світу обох комунікантів [11, с. 17].

Мовні засоби реалізації комунікативних стратегій і тактик цілеспрямовано добираються мовцем як ініціатором спілкування відповідно до мети, стилістичного спрямування, характеру адресата, комунікативної ситуації таким чином, щоб вони максимально точно виразили його інтенцію. Завдання адресата – правильно дешифрувати інтенційний зміст сказаного.

Існують різні підходи до класифікації комунікативних стратегій. Так, В. Дем'янков пропонує загальну класифікацію комунікативних стратегій на два види: стратегії на основі загальних властивостей комунікації (мовленнєві, паралінгвістичні) та стратегії вербального спілкування (стратегії, що використовують властивості динаміки комунікації, тобто організації розмови; знання системи одиниць спілкування; володіння технікою реалізації конкретних мовних актів; стратегії здійснення висловлювання) [7, с. 335].

О. Мельніченко вважає, що всі комунікативні стратегії підпорядковуються двом глобальним авторським стратегіям: стратегіям закріплення фокусу уваги та перенесення фокусу уваги. До першої з них належать стратегії глобалізації, інтимізації, мовленнєвого лаконізму, до другої – стратегії контрастування, дезорієнтації, створення дискомфорту, кожна з яких реалізується за допомогою трьох тактик. Наприклад, стратегія глобалізації включає тактики нарощення смислу, перетину смислів, тактику смислоузагальнення. Стратегія контрастування включає: тактику маніпулювання смислом повідомлення та формою його вираження; тактику розведення смислу та форми; тактику зіставлення смислу та форми [14, с. 142-144].

Ф. Бацевич виділяє власне комунікативну стратегію, що являє собою правила і послідовності, яких дотримується адресант, і змістову, тобто покрокове змістове планування мети висловлювання з використання мовного й позамовного коду для кожного кроку, акту комунікації. Стратегії мовленнєвого спілкування поділяють також на кооперативні (неконфліктні): обмін думками, поради, розповіді; некооперативні (конфліктні): суперечки, претензії, погрози, ухиляння від відповідей та ін. [2, с. 119].

Оскільки матеріальним втіленням комунікативної стратегії є текст, К. Серажим запропонував класифікацію мовленнєвих стратегій, яка включає конструктивно-генеративну стратегію, що передбачає побудову тексту з чітко визначеним комунікативним завданням; транспозитивну стратегію, сутність якої полягає в перекладі однієї з форм безпосередньої усної комунікації в текстову форму; стратегію побудови дискурсу за наявною або аналогічною текстовою моделлю; трансформуючу стратегію – перероблення тексту за канонами інших жанрів [15, с. 96].

Стратегії навчально-педагогічного дискурсу мають свою специфіку, пов'язану зі сферою соціальної діяльності. Показниками стратегій навчально-педагогічного дискурсу, на думку А. Габідулліної, є складні комунікативні події і тексти як їх матеріальне втілення [5]. Специфіка стратегій навчально-педагогічного дискурсу полягає в тому, що найважливіше його завдання – засвоєння нових знань, формування умінь та навичок. У зв'язку з цим А. Габідулліна пропонує таку класифікацію комунікативних стратегій: основні епістемічні (пізнавальні) макростратегії та допоміжні мікростратегії – метадискурсивні і комунікативно-прагматичні. Епістемічні стратегії забезпечують репродуктивну діяльність (нормативно-репрезентативні стратегії – пояснювальна, оцінювальна, контролююча, сприяюча, організаційна) та ініціюють діалогічну, креативну діяльність (проективні стратегії).

А. Габідулліна зазначає, що цей тип стратегій пов'язаний із процесом навчання, а тому співвідноситься з дидактичними завданнями, методами, технологіями. Спільним між епістемічною стратегією та методом навчання є: цілепокладання, планування, спрямованість на певний результат, вибір дидактичних прийомів і засобів. Дослідниця доходить висновку, що стратегія і метод співвідносяться між собою як задача і спосіб її вирішення. Метадискурсивні стратегії є проміжною ланкою між епістемічними і комунікативно-прагматичними стратегіями, експлікуючи різноманітні аспекти навчальної взаємодії, породження навчального тексту і його

зв'язку з комунікативною ситуацією. Комунікативно-прагматичні стратегії (етикетні, імперативні, оцінні) регулюють соціальне і міжособистісне спілкування учасників навчально-педагогічного дискурсу і відображають в основному психологічний аспект взаємодії вчителя та учнів. Ці стратегії автор вважає універсальними, оскільки вони включають спільні складові будь-якого інституційного чи міжособистісного спілкування. Комунікативно-прагматичні стратегії сприяють ефективній організації діалогічної взаємодії, оптимальному впливу на адресата, базуються на дотриманні стандартизованих норм соціальної мовленнєвої поведінки, якої очікують від людини в конкретній комунікативній ситуації. Кожна із стратегій реалізується з допомогою низки тактик. Наприклад, організаційна епістемічна стратегія, яка передбачає актуалізацію опорних знань і використовується в мовленнєвому жанрі бесіди, реалізується з допомогою таких тактик: постановка пізнавального завдання; навчальні запитання; формулювання дефініцій; формулювання правил; формулювання завдань; поточнення; опис послідовності навчальних дій тощо [5, с. 63-78].

Н. Антонова визначає дискурсивну стратегію як «лінію мовленнєвої поведінки суб'єкта спілкування в умовах соціальної взаємодії, спрямовану на досягнення комунікативних цілей та завдань і виражену конкретними мовними засобами» [1]. Учена вказує, що стратегії і тактики педагогічного спілкування тісно пов'язані з функціями спілкування. Основними стратегіями мовленнєвої поведінки вчителя вона вважає імперативну, інформаційну та комунікативно-регулювальну. Серед тактик педагогічного дискурсу, які використовуються вчителем, Н. Антонова виділяє загальні, які служать для реалізації кількох стратегій мовленнєвої поведінки, і спеціалізовані, характерні для однієї стратегії.

Імперативна стратегія, зазначає Н. Антонова, реалізується з допомогою тактик встановлення контакту, стимулювання уваги, пам'яті, фізичної та розумової діяльності, контролюючої тактики. Інформативна стратегія здійснюється тактиками ініціювання комунікації, активізації фізичної та інтелектуальної діяльності учнів, підримки діяльності та мовленнєвого контакту, пояснення, уточнення, оцінки дій учнів. Комунікативно-регулювальна стратегія реалізується насамперед тактикою встановлення мовленнєвого контакту через мовленнєві акти привітання, звертання, повідомлення теми уроку, підтримки мовленнєвого контакту, переривання мовленнєвого контакту [1].

Загалом проблема класифікацій комунікативних стратегій педагогічного дискурсу залишається дискусійною. Аналіз підходів до класифікації комунікативних стратегій, у тому числі стратегій навчально-педагогічного дискурсу, засвідчує, що найчастіше вчені при їх визначенні орієнтуються на функціональні характеристики цього виду соціальної діяльності.

Дослідниця лінгводидактичних засад навчання стратегічного планування комунікації О. Іссерс зазначає, що організація такого навчання – завдання складне, стандартний репертуар стратегій і тактик, який знаходиться в розпорядженні мовця, недостатньо досліджений ученими, а передання інформації в процесі комунікації переважно відбувається неусвідомлено, автоматично. Водночас чимало ситуацій, насамперед у професійному мовленні, вимагають піднятися над інтуїтивними уявленнями про комунікативний процес і здійснювати свідомий вибір оптимальних мовленнєвих ресурсів. Для людини, яка звикла рефлексувати з приводу власного мовлення (а це стосується насамперед учителя, для якого педагогічне мовлення є основним засобом реалізації професійних завдань), стратегічне і тактичне планування мовленнєвих дій – цілком досяжне завдання. Критерієм успіху в комунікації, як і в будь-якій іншій діяльності, О. Іссерс вважає досягнення прогнозованого результату, тому комунікативний підхід до аналізу мовленнєвої поведінки малоефективний, якщо ігнорується факт успішної чи неуспішної комунікації [11].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, в основі лінгводидактичної концепції стратегічного планування вчителем комунікативного процесу повинна лежати модель комунікативної ситуації з різними параметрами та модифікаціями. Комунікативне завдання, як правило, вирішується не одним звертанням до партнера, а в ході діалогу з ним. При цьому кожен учасник діалогу переслідує свої цілі і, як правило, не користується готовими схемами комунікації, а конструює свої звертання до співрозмовника залежно від ситуації. Водночас у педагогічному дискурсі як інституційному за своєю природою існує чимало стереотипних ситуацій, і саме вони можуть слугувати базою для експериментального навчання. Тому стратегічний підхід як особливий тип прагматичного опису дискурсу є ефективним.

1. Антонова Н. А. Педагогический дискурс : речевое поведение учителя на уроке [Электронный ресурс] : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Н. А. Антонова. – Саратов, 2007. – 23 с. – Режим доступа : http://www. dissercat.com / content/pedagogicheskii-diskurs- rechevoe- povedenie-uchitelya-na-uroke.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.
3. Борисова И. Н. Дискурсивные стратегии в разговорном диалоге / И. Н. Борисова // Русская разговорная речь как явление городской культуры / под ред. Т. В. Матвеевой. – Екатеринбург : АРГО, 1996. – С. 21–48.
4. Борисова И. Н. Категория цели и аспекты текстового анализа / И. Н. Борисова // Жанры речи. – Саратов : Колледж, 1999. – Вып. 2. – С. 85–86.
5. Габидуллина А. Р. Педагогическая лингвистика : учеб. пособ. для студ. высших учебных заведений / А. Р. Габидуллина. – Горловка : ГГПИИЯ, 2011. – 208 с.
6. Гойхман О. Я. Основы речевой коммуникации / О. Я. Гойхман, Т. М. Надеина. – М. : Инфра-М, 1997. – 272 с.

7. Демьянков В. З. Конвенции, правила и стратегии общения : (Интерпретирующий подход к аргументации) [Электронный ресурс] / В. З. Демьянков // Изв. АН СССР. Сер. литературы и языка. – М., 1982. – Т. 41. – № 4. – С. 327–337. – Режим доступа : http://www.infolex.ru/IZV4_82 html.
8. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни : у 4 т. / А. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – Т. 3: П–С. – 426 с.; Т. 4: Т–Я. – 388 с.
9. Зернецкий П. В. Лингвистические аспекты теории речевой деятельности / П. В. Зернецкий // Языковое общение : процессы и единицы : межвуз. сб. науч. тр. – Калинин : КГУ, 1988. – С. 36–41.
10. Игнатенко Л. Ю. Повтор как одна из стратегий речевого воздействия / Л. Ю. Игнатенко // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – Харків : Константа, 2005. – № 649. – С. 150–153.
11. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи : автореф. дис. на соискание уч. степ. д-ра филол. наук : 10.02.01 «Русский язик» / О. С. Иссерс. – Екатеринбург, 1999. – 29 с.
12. Иссерс О. С. Речевое воздействие : учеб. пособ. для студ., обучающихся по спец. «Связи с общественностью» / О. С. Иссерс. – 2-е изд. – М. : Флинта : Наука, 2011. – 224 с.
13. Клюев Е. В. Речевая коммуникация : учеб. пособ. для ун-тов и ин-тов / Е. В. Клюев. – М. : РИПОЛ КЛАССИК, 2002. – 320 с.
14. Мельніченко О. В. Роль графона в організації комунікативних стратегій глобалізації, контрастування та створення дискомфорту / О. В. Мельніченко // Лінгвістика тексту : [хрестоматія] / упоряд.: А. Загнітко, Г. Монастирецька. – Донецьк : ДонНУ, 2009. – С. 142–146.
15. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище : методологія, архітектоніка, варіативність (на матеріалах сучасної газетної публіцистики) : [монографія] / К. Серажим ; за ред. В. Різуна. – Київ, 2002. – 392 с.
16. Труфанова И. В. О разграничении понятий : речевой акт, речевой жанр, речевая стратегия, речевая тактика / И. В. Труфанова // Филологические науки. – 2001. – № 3. – С. 56–65.

Reference

1. Antonova N. A. Pedahohycheskyy dyskurs : rechevoe povedenye uchytelya na uroke [Эlektronnыy resurs] : avtoref. dyss. na soyskanye uch. stepeny kand. fylol. nauk : spets. 10.02.01 «Russkyy yazыk» / N. A. Antonova. – Saratov, 2007. – 23 s. – Rezhym dostupa : http://www.dissercat.com/content/pedagogicheskii-diskurs-rechevoe-povedenie-uchitelya-na-uroke.
2. Batsevych F. S. Osnovy komunikatyvnoyi linhvistyky : pidruchnyk / F. S. Batsevych. – K. : Akademiya, 2004. – 344 s.
3. Borysova Y. N. Dyskursyvnыe stratehyy v raz·hovornom dyalohe / Y. N. Borysova // Russkaya raz·hovornaya rech' kak yavlenye horodskoy kul'turы / pod red. T. V. Matveevoy. – Ekaterynburh : ARHO, 1996. – S. 21–48.
4. Borysova Y. N. Katehoryya tsely y aspektы tekstovoho analyza / Y. N. Borysova // Zhanrы rechy. – Saratov : Kolledzh, 1999. – Vip. 2. – S. 85–86.
5. Habydullyna A. R. Pedahohycheskaya lynhvystyka : ucheb. posob. dlya stud. vыsshykh uchebnыkh zavedenyy / A. R. Habydullyna. – Horlovka : HHPYYa, 2011. – 208 s.
6. Hoykhman O. Ya. Osnovы rechevoy kommunykatsyy / O. Ya. Hoykhman, T. M. Nadeyna. – M. : Ynfra-M, 1997. – 272 s.
7. Dem'yankov V. Z. Konventsyy, pravyla y stratehyy obshchenyya : (Ynterpretyruyushchyy podkhod k arhumentatsyy) [Эlektronnыy resurs] / V. Z. Dem'yankov // Yzv. AN SSSR. Ser. lyteraturы y yazыka. – M., 1982. – T. 41. – № 4. – S. 327–337. – Rezhym dostupa : http://www.infolex.ru/IZV4_82 html.
8. Zahnitko A. Slovnyk suchasnoyi linhvistyky : ponyattya i terminy : u 4 t. / A. Zahnitko. – Donets'k : DonNU, 2012. – T. 3 : P–S. – 426 s. ; T. 4 : T–Ya. – 388 s.
9. Zernetskyy P. V. Lynhvystycheskye aspektы teoryy rechevoy deyatel'nosty / P. V. Zernetskyy // Yazыkovoe obshchenye : protsessы y edynytsы : mezhvuz. sb. nauch. tr. – Kalynyn : K·HU, 1988. – S. 36–41.
10. Yhnatenko L. Yu. Povtor kak odna yz stratehyy rechevoho vozdeystvyya / L. Yu. Yhnatenko // Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu im. V. N. Karazina. – Kharkiv : Konstanta, 2005. – № 649. – S. 150–153.
11. Yssers O. S. Kommunykatyvnыe stratehyy y taktyky russkoy rechy : avtoref. dys. na soyskanye uch. step. d-ra fylol. nauk : 10.02.01 «Russkyy yazyk» / O. S. Yssers. – Ekaterynburh, 1999. – 29 s.
12. Yssers O. S. Rechevoe vozdeystvye : ucheb. posob. dlya stud., obuchayushchykhsya po spets. «Svyazy s obshchestvennost'yu» / O. S. Yssers. – 2-e yzd. – M. : Flynta : Nauka, 2011. – 224 s.
13. Klyuev E. V. Rechevaya kommunykatsyya : ucheb. posob. dlya un-tov y yn-tov / E. V. Klyuev. – M. : RYPOL KLASSYK, 2002. – 320 s.
14. Mel'nichenko O. V. Rol' hrafona v orhanizatsiyi komunikatyvnykh stratehiy hlobalizatsiyi, kontrastuvannya ta stvorennya dyskomfortu / O. V. Mel'nichenko // Linhvistyka tekstu : [khrestomatiya] / uporyad.: A. Zahnitko, H. Monastyrets'ka. – Donets'k : DonNU, 2009. – S. 142–146.
15. Serazhym K. Dyskurs yak sotsiolinhval'ne yavyshche : metodolohiya, arkhitektonika, variatyvnist' (na materialakh suchasnoyi hazetnoyi publitsystyky) : [monohrafiya] / K. Serazhym ; za red. V. Rizuna. – Kyyiv, 2002. – 392 s.
16. Trufanova Y. V. O raz·hranychenyy ponyatyy : rechevoy akt, rechevoy zhanr, rechevaya stratehyya, rechevaya taktyka / Y. V. Trufanova // Fylolohycheskye nauky. – 2001. – № 3. – S. 56–65.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.77-79

Анжела Просенюк,
кандидат педагогічних наук,
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»,
(м. Одеса)

Angela Prosenyuk,
Candidate of Pedagogical Sciences,
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinskiy
(Odessa)
angelika.prosenuk@gmail.com

УДК: 371.15+373.2+372.36

ПОЛІКУЛЬТУРНА ОСВІТА У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

MULTICULTURAL EDUCATION IN THE CONTEXT OF FORMATION OF PROFESSIONAL CONSCIOUSNESS OF PRE-SCHOOL AGE CHILDREN'S TUTORS

У статті представлена освіта як частина культури, що відображається в її цілісності, а також як культурно-історичний феномен. Цілепокладання сучасної вищої освіти, концептуальні основи її модернізації розглядаються в контексті культурних впливів, оскільки культура володіє високим освітнім потенціалом, є значущим фактором розвитку особистості. У статті озвучено думку щодо необхідності використання в освітньому процесі культурних і педагогічних, перевірених часом, цінностей минулих історичних епох, а також етнопедагогічної культури народів, які мешкають в Україні.

Перераховуються основні функції вищої школи та методи дослідження питань формування професійної самосвідомості в діяльності студентів – майбутніх вихователів дітей дошкільного віку.

Метою статті є розглянути процес формування професійної самосвідомості майбутніх вихователів дітей дошкільного віку у зв'язку з підтриманням культури етносів. Методологічною основою викладу матеріалу слугували наукові дослідження вчених у галузі освіти як соціокультурної детермінанти становлення особистості студентів.

Отже, спрямованість педагогічної науки та практики на розвиток професійної самосвідомості вихователів ДНЗ зумовлює необхідність формування у студентів оновленого стилю мислення під позитивним впливом полікультурного підходу.

Ключові слова: полікультурна освіта, вища освіта, вихователі, студенти, етнічні групи.

In this article, education as part of culture, which displays its integrity, is described. Education is described as an effective cultural and historical phenomenon. At the same time, culture is characterized as an anthropological phenomenon that meets human needs. That is why the object of contemporary education, its conceptual framework, modernization is seen in the context of culture, because culture has high educational potential, powerful factor in personal development, socialization and individualization. In the article, the relationship between cultural and educational space society is described, the approaches, pointing to the implementation of this relationship are listed: culture is used as a factor in the content of education and social regulatory product, active reflector of human activity in society and education is seen as a deliberate way to learn culture.

Quality indicators of employee education such as erudition, humanity, tolerance, availability of basic and pedagogical culture are listed in the article .

Thus, in the article, the reasons are given for the need to use cultural and teaching values of past historical periods, as well as the culture of nationalities living in Ukraine, in the educational process.

In the article, the functions of high school, such as cultural, social and professional, are named. There is the description of today's situation obviousness, demonstrating the need to integrate such complex categories as education and culture. There is suggestion of elaborate of education strategy without giving up vital activity of the modern ethnic groups, bearing in mind that the present stage of development of society is characterized by global trend for escalation of ethnic processes. In the article, methods of examination of the issues of professional consciousness formation: the study of philosophical, pedagogical, psychological literature; the study of normative documents on pre-school education and higher institutions of education; observation (systematic, selective, meaningful situation) in the students' activities – future tutors of pre-school age children are listed. The article also briefly describes the active learning methods, involving the transition from theory to practice through of students' training and professional activity.

As the realization of the cognitive activity as a cognitive component of multicultural education, attention is drawn to work on cognitive style features an understanding of folk tales, legends, sayings, etc.

The article draws attention to efficiency and consolidating activities essentially in the afterschool time. A multicultural approach to the elaboration of future pre-school teachers' professional consciousness formation structure is presented as a distinctive feature of the new doctrine of higher education.

Key words: multicultural, higher education, tutors, ethnic groups.

В статье представлено образование как часть культуры, которая отображает его в целостности, а также как культурно-исторический феномен. Цели современного высшего образования, концептуальные основы его модернизации рассматриваются в контексте культурных влияний, поскольку культура обладает высоким образовательным потенциалом,

является значимым фактором развития личности. В статье озвучена мысль относительно необходимости использования в образовательном процессе культурных и педагогических, проверенных временем, ценностей прошлых исторических эпох, а также этнопедагогической культуры народностей, проживаючих в Украине.

Целью статьи является рассмотрение процесса формирования профессинального самосознания будущих воспитателей детей дошкольного возраста в безотрывной связи с поддержкой культуры этносов.

Таким образом, нацеленность педагогической науки и практики на развитие профессионального самосознания воспитателей в дошкольных учебных учреждениях обуславливает необходимость формирования у студентов обновлённого стиля мышления под позитивным влиянием поликультурного подхода.

Ключевые слова: поликультурное образование, высшее образование, воспитатели, студенты, этнические группы.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю оновлення змісту вищої дошкільної освіти в умовах розвитку демократичного поліментального суспільства, яке дедалі більше залежить від утвердження гуманних, толерантних стосунків між його членами на засадах взаємної поваги до світобачення, цінностей, культури.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті відзначено, що система освіти має забезпечити виховання людини демократичного світогляду, формування високої гуманістичної культури особистості, здатної протидіяти проявам бездуховності та морального занепаду. Закон України «Про культуру» визначає правові засади діяльності у сфері культури як регулятора суспільних відносин.

Об'єктивно постає питання про духовне становлення суспільства в цілому, миротворчу позицію кожного його громадянина та гуманістично зорієнтовану розбудову системи освіти, чільне місце в якій має посісти відповідна підготовка фахівців дошкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. За останні роки проблема готовності майбутніх освітян до педагогічної діяльності загалом та окремих її аспектів досліджувалася А. Ліненко, А. Василюк, Н. Кузьміною, Ю. Кулюткіним та ін.

Формуванню значущих якостей особистості майбутнього освітянина, його професійних властивостей, умінь, навичок присвячено праці О. Абдулліної, А. Алексюка, Є. Бажій, І. Богданової, А. Богуш, Т. Жаровцевої, І. Зязюна, З. Курлянд та ін.

Проблемі впровадження гуманних засад у підготовці майбутніх педагогів присвятили свої праці М. Вієвська, І. Киреєва, А. Кузьмінський, М. Ткаченко та ін.

Освіту як соціокультурну детермінанту становлення особистості студентів розглядали у своїх працях Т. Іванова, Л. Кондрашова, Е. Медведь, Н. Скотна.

Формування мети статті. Метою статті є розглянути процес формування професійної самосвідомості майбутніх вихователів дітей дошкільного віку у зв'язку з підтриманням культури етносів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. ищий навчальний заклад – це інтегрований суспільний інститут, у якому поєднуються та реалізуються відносини різноманітних типів і рівнів. Вища школа реалізує три основні функції – культурну, соціальну й професійну, кожна з яких доповнюється еталонною, нормативною. Остання виражає сутність вищої освіти (І. А. Зязюн) [3, с. 13].

Освіта як культурно-історичний феномен за своєю природою є категорією культурно-дієвою, це та частина культури, що відтворює її в цілісності (В. Русаков, Н. Скотна, Л. Смирнова). У Законі України «Про культуру» наука й освіта визначаються як категорії, що відображають культурний рівень розвитку спільноти [6].

У педагогіці поняття «культура» використовується і як фактор змістовності освіти, і як соціальний регулятив, що відображає ціннісні основи діяльності особистості в соціумі, а освіту визнано цілеспрямованим способом занурення в культуру (Н. Бергер, В. Іванов, Т. Ройзенкінд, О. Ткачук, Л. Яковенко та ін.). Метою сучасної освіти є виховання культурної особистості, що дозволяє висунути гіпотезу про перспективність прийняття культурологічного підходу в якості доктринальної основи модернізації вищої освіти (А. Богуш, В. Кремень, С. Ніколаєнко). Оскільки культура володіє вагомим виховним і освітнім потенціалом, є потужним фактором розвитку людини, її соціалізації та індивідуалізації, то вона (людина) є як суб'єктом культури, так і її об'єктом (Д. Джонсон) [2, с. 236].

Учені (О. Бондаревська, В. Огнев'юк) виокремлюють саме культуру як чинник людинотворчого виміру освіти: культурні цілі освіти і виховання розглядаються науковцями як основні взаємообумовлені цілі. Так, В. Огнев'юк підкреслює необхідність розглядати витоки освіти як феномена і частини культурного процесу, що відображають такі базові властивості культури, як багатогранність та цілісність [5, с. 253].

Спираючись на науковий доробок Ю. Бондаренко, можна стверджувати, що розвиток сучасного освітнього простору суспільства обов'язково має розглядатися у зв'язку з народним культурним надбанням, оскільки для кожного народу «необхідним є зберегти духовну єдність поколінь, наступність культури» [1, с. 75].

Цей взаємозв'язок О. Леонтьєв описав як історично обумовлений. «...за загальним рівнем історичного розвитку суспільства, – зазначав дослідник, – ми безпомилково можемо судити про рівень розвитку виховання, і навпаки: за рівнем розвитку виховання – про загальний рівень ... культурного розвитку суспільства» [4 , с. 84].

Аналіз причиново-наслідкових, історико-логічних підходів до вивчення питання взаємообумовленості освіти й культури дозволяє дійти висновку, що цей складний і тісний зв'язок визнають та обґрунтовують дослідники педагогічної, психологічної, історичної наукових сфер.

Наразі людство переживає нагальну потребу взаємного розуміння і збереження культурних здобутків, що впливає на розвиток освітнього середовища, оскільки озвучені вище наукові підходи та аргументи вказують на суттєві риси освітньо-культурного простору розвитку суспільства. Варто визнати, що успішний розвиток вищої освіти, його інтеграційного спрямування залежить від використання історично апробованої системи цінностей, культур етносів, які проживають в Україні, з включенням історичних та педагогічних здобутків цих народів, усталених норм народної педагогіки. Оскільки населення України складають представники різних етнічних груп, виховання толерантного світогляду є значущим складником інтерактивного змісту процесу формування особистості сучасного освітянина.

Отже, розробка освітньої стратегії, постановка освітніх завдань має розглядатися безвідривно від життєдіяльності етносів. Однак варто зазначити, що робота з підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до впровадженням принципу полікультурності має проводитися на засадах гармонійного співіснування та консолідації з різними етносами у напрямі збагачення духовної, ментальної, емоційної культури студентів, підвищення етично-моральних стандартів їх світобачення. У цьому цілепокладанні впродовж нашої роботи з підвищення якості підготовки фахівців дошкільної освіти здійснювався добір методів, який визначався цілями, завданнями та логікою дослідження.

До методів дослідження нами було віднесено:

- вивчення чинних нормативних документів про дошкільну освіту, вищу освіту з метою визначення завдань, поставлених перед системою освіти України;
- вивчення наукових джерел з означеного питання з метою творчого використання філософських, культурних та педагогічних цінностей попередніх епох і розробки теоретичних засад впровадження полікультурної освіти у процес формування професійної свідомості майбутніх освітян у ДНЗ;
- спостереження (систематичне, вибіркове, значущих ситуацій у діяльності вихователів у ДНЗ, студентів-практикантів з метою діагностування проявів гуманного та толерантного світогляду, прийняття поліментальності суб'єктів сучасного українського суспільства.

У найбільшій мірі соціальним вимогам до підготовки фахівців дошкільної освіти відповідають, на нашу думку, активні методи навчання, які передбачають перехід від педагогічної теорії до педагогічної практики через навчально-професійну діяльність студентів. Під активними методами навчання ми розуміємо вирішення поставлених завдань, розбір і аналіз конкретних педагогічних ситуацій, ділові ігри, тренінги тощо. Ці методи привертають увагу можливістю активізації резервів особистості студентів: по-перше, шляхом зміни позиції викладача він стає помічником студента; по-друге, шляхом зміни характеру навчальних завдань, вирішення яких полегшується інтерактивними суб'єкт-суб'єктними конструктивними відносинами викладача і студентів та студентів між собою.

Логічним вважаємо для студентів, які здобувають вищу дошкільну освіту, додати до методів активізації пізнавальної активності як когнітивного компонента полікультурної освіти роботу над особливостями розуміння народних казок, легенд, прислів'їв, пісень тощо. Водночас такий метод навчання в професійній підготовці фахівців дошкільного навчання, як дискусія, використовувати в цьому контексті вважаємо недоречним, оскільки існує вірогідність переростання спірних думок, що озвучуються, у ворожі протистояння на націоналістичному тлі. Натомість нами організовувалися консолідуючі за своєю сутністю заходи в позааудиторний час, коли студентам надавалася можливість підвищувати свій освітній та культурний рівень в умовах полікультурного простору, як-от: вистави, присвячені дружбі українського та китайського народів, свята турецької та туркменської літератури, відвідування вистав на запрошення діаспори народу ромів, проведення українських вечорниць, проведення свята «Дунайська весна» студентами болгарської народності. Викладачів та студентів було запрошено на Міжнародний фестиваль мов і культур, у якому брали участь представники України, Афганістану, Німеччини, Румунії, Болгарії, Туреччини. Також студенти брали участь у Першому Міжнародному фестивалі духовної і народної пісні за підтримки посольства Польщі в Україні під назвою «Яви себе світу».

Висновки і перспективи подальших досліджень. Спрямованість освітньої науки та практики на розвиток професійної свідомості як результату фахової підготовки зумовлює необхідність формування у студентів оновленого стилю мислення під позитивним впливом культури. Відмінною особливістю структури формування свідомості майбутніх вихователів дітей дошкільного віку є полікультурний підхід до її розробки.

Формування у майбутніх фахівців дошкільної освіти потреби в полікультурному середовищі забезпечує не лише ефективність їхньої педагогічної діяльності, але й можливості її вдосконалення, покращення самоусвідомлення студентів у процесі їхнього професійного становлення.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в розробці методики впровадження в самостійну науково-дослідну діяльність студентів отриманих у процесі полікультурної освіти знань.

1. Бондаренко Ю. Школа : проблеми ментальності та національної самосвідомості / Ю. Бондаренко, Є. Пасічник // Слово і час. – 1993. – № 6. – С.70-77.
2. Джонсон Девід. Соціальна психологія. Тренінг міжособистісного тренування / Девід Джонсон. – Київ: КМ Академія, 2003. – 287 с.
3. Зязюн І. Педагогічний професіоналізм у контексті професійної свідомості / І. Зязюн // Педагог вищої школи: [збірн. наук. праць]. – Київ, 2001.- Вип.1. – С. 9 – 17.
4. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики: монография / А. Н. Леонтьев. – Москва, 1981. – 334 с.
5. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку: монографія / В.О. Огнев'юк. – Київ: Знання України, 2003. – 440 с.
6. Електронний ресурс [режим доступу]: mincult.kmu.gov.ua/ mincult_old/uk/publish/article/136808.

Reference

1. Bondarenko Y. Shkola: problemu mentalnosti ta natsionalnoji sidomosti / Y. Bondarenko, E. Pasichnuk// Slovo i chas. – 1993. – № 6. – S..70-77.
2. Jonson David Socialna psykholohyja. Trening mijosobustisno go spilkuvannia // David Jonson. – Kujiv:KM Akademija, 2003. – 287 s.
3. Zyazyun I. Pedagogichnuy profesionalizm u konteksti profesiynoji svidomosti / I. Zyazyun // Pedagog vushchoji shkolu:[zbirn. nauk. prats.] – Kujiv – 2001. Vup.1. – S.9 – 17.
4. Leontiev A. N. Problemu razvitija psykhyki: monographija / A. N. Leontiev Moskva. – 1981. – 334 s.
5. Ogneviyuk V. O. Osvita v sustemi tsinnostej stalogo lyudskogo rozvutku: monographija / V. O . Ogneviyuk – Kujiv: Znannya Ukrajinu, 2003. – 440s.
6. Elektronnuy resurs [rejum dostupu]: mincult.kmu.gov.ua/ mincult_old/uk/publish/article/136808.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.80-83

Ореста Ткачук,
кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Oresta Tkachuk,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
oresta.tkachuk@pu.if.ua

УДК 8.372
ББК 74.58 (4Укр)

ІДЕЇ ІВАНА ОГІЄНКА В СУЧАСНІЙ ПРАКТИЦІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ГІРСЬКОЇ ШКОЛИ

IDEAS OF IVAN OGIENKO IN THE CONTEMPORARY PRACTICE OF TEACHER TRAINING FOR MOUNTAIN SCHOOL

Розглянуто окремі аспекти питання використання лінгвістичної та науково-педагогічної спадщини визначного культурного, церковного й наукового діяча, ученого-славіста, історика, педагога Івана Огієнка (1882-1972) у процесі опрацювання курсів «Сучасна українська мова з практикумом» та «Методика вивчення української мови у початковій школі» зі студентами-майбутніми вчителями загальноосвітньої школи 1-2 ступеня, які працюватимуть в умовах гірської школи.

Ключові слова: мовознавство, лінгводидактика, виховання, навчання, самостійна робота, орфографія, лексикографія.

Several specific aspects of the use of linguistic, scientific and educational heritage of prominent cultural, religious and scientific leader, slavist scientist, historian, educator Ivan Ogienko(1882-1972) in the study process of the courses «Modern Ukrainian with practical work» and «Methods of studying Ukrainian in the elementary school» with students-future teachers of mountain secondary school of I-II grade.

Keywords: linguistics, linguistics, education, training, self-study, orthography, lexicography, graphics.

Рассмотрены отдельные аспекты вопроса использования лингвистической и научно-педагогического наследия выдающегося культурного, церковного и научного деятеля, ученого-слависта, историка, педагога Ивана Огиенко (1882-1972) в процессе обработки курсов «Современный украинский язык с практикумом» и «Методики изучения украинского языка в начальной школе» со студентами-будущими учителями общеобразовательной школы 1-2 степени, которые будут работать в условиях горной школы.

Ключевые слова: языкознание, лингводидактика, воспитания, обучения, самостоятельная работа, орфография, лексикография, графика.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Учителю, який працює в умовах гірської школи, доводиться вирішувати низку особливих проблем, пов'язаних з частою відсутністю дітей на уроках через хворобу чи неможливість подолати дорогу до школи з приводу негоди, або ж необхідністю допомагати батькам на сільськогосподарських роботах. Учитель молодших класів гірської школи повинен мати глибоку підготовку як у галузі теоретичній, так і як технолога-практика. Соціокультурний компетентнісний підхід у початковій освіті диктує потребу удосконалення підготовки учителя початкових класів, яка становить систему загальнокультурних, соціальних та професійних компетентностей. В умовах сучасного українського суспільства перед учителем взагалі та учителем початкової школи зокрема постає проблема успадкування духовних надбань народу та використання їх у процесі становлення національно-мовної особистості учня. У зв'язку з цим актуальною бачиться спадщина учених минулих років та сьогодення.

У світлі вимог розвитку сучасної школи на часі є питання про вивчення наукової спадщини українських учених. Серед цілої плеяди яскравих непересічних постатей в українській культурі особливе місце належить Івану Огієнку, який відомий світу як визначний діяч науки та освіти. У науковому доробку Івана Огієнка важливе місце посідає лінгвістична та науково-педагогічна, зокрема лінгводидактична, спадщина вченого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Проблеми національно-мовного і рідномовного виховання знайшли відображення у спадщині цілої плеяди вчених – як вітчизняних, так зарубіжних: починаючи від Я.-А. Коменського, І. Песталоцці, Ф. Буслаєва, О. Потебні, М. Костомарова, К. Ушинського, М. Драгоманова, Б. Грінченка та ін. Сучасні дослідники Безпояско О.К., Городенська К.Г., Грищенко А.П., Єрмоленко С., Кононенко В., Мацько Л.І., Плющ М.Я., Тоцька Н.І., Шевчук С.В., Шкуратяна Н.Г. розглядають вивчення мови як запоруку становлення особистості громадянина України.

Формування мети статті. Мета статті полягає у намаганні привернути увагу науковців у галузі методики підготовки спеціалістів вищої школи до спадщини відомого українського культурного і наукового діяча Івана Огієнка.

Необхідність реалізації соціокультурної лінії в процесі освіти молодшого школяра, яка спрямована на формування в учнів уявлення про мову як складову культури українського народу, на розширення уявлень про Україну та її культуру зумовлює потребу широкого вивчення української лінгвістичної та лінгводидактичної спадщини майбутніми учителями початкової школи. Зокрема набуття цих знань бачаться особливо актуальними для вчителя, що працюватиме з молодшими школярами, які навчаються у гірській школі, де значно звужений соціум дає відбиток на загальне формування особистості дитини.

Підготовка майбутніх учителів початкової коли має свою специфіку: вони вивчають курс «Сучасна українська мова з практикумом», що передбачає як теоретичний розгляд проблем мовознавства, так і набуття практичних навичок володіння нормами літературної української мови. Дисципліни, які дають системне розуміння сучасних мовних явищ, такі як старослов'янська мова, давньоруська мова, історична граматика, порівняльна граматика, історія української мови, студентами напряму «Педагогічна освіта» не вивчаються. У зв'язку з цим у курсі «Сучасна українська мова з практикумом» виникає необхідність розглядати широке коло питань, пов'язаних з історією української мови, з проблемами культури мови, адже без них розуміння сучасних лінгвістичних процесів виглядає не лише неповним, а й неможливим.

У цьому плані праці Івана Огієнка, присвячені лінгвістичним та лінгводидатктичним проблемам, видаються неоціненним скарбом, невичерпним джерелом наукової інформації, яка сьогодні звучить свіжо і правдиво.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Величезним є доробок Івана Огієнка в галузі мовознавства, представлений цілим масивом фундаментальних праць, найголовніші з яких: «Огляд українського язикознавства» (1907), «Українська граматична термінологія: Історичний словник української граматичної термінології з передмовою про історію її розвитку» (1908), «Двійне число в українській мові» (1910), «Словарь неправильных, трудных и сомнительных словь, синонимовъ и выраженій въ русской речи» (1912), «Словарь общеупотребительных иностранных словъ въ русскомь языкѣ» (1912), «Український стилістичний словник» (1924), «Історія церковнослов'янської мови»': Т.І-3 (1924-1927), Т.5 (1929), «Нариси з історії української мови» (1927), «Українська літературна мова XVI ст. і Краківський Апостол 1560-х рр.»: В 2-х т. (1930), «Складня української мови» (1935), «Повстання азбуки й літературної мови у слов'ян» (1937), «Історія української літературної мови» (1949). «Український літературний наголос» (1952), «Українська літературна мова. Граматичні основи літературної мови» (1951), «Сучасна українська літературна мова. Головніші правила практичної складні» (1953-1955).

Через деяку ізоляцію від решти регіонів країни у гірських регіонах добре зберігається діалектна автентика мови. Нерідко вчителі у своїх намаганнях будь-якою ціною навчити дитину володіти нормами літературної мови вдаються до відверто негативних прийомів — аж до заборон уживати рідні діалектні слова чи вирази. Це призводить до зниження інтересу учнів до вивчення літературної мови — аж до зникнення бажання вчитися загалом. У зв'язку з цим особливо актуальними бачаться слова видатного вченого про роль рідної мови у розвитку особистості.

І. Огієнко вважав вплив рідної мови на людину визначальним, всеохоплюючим. Ось перші слова, що читаємо в праці «Історія української літературної мови»: «Мова - душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб. В мові наша стара і нова культура, ознака нашого національного визнання... І поки житиме мова - житиме й народ, як національність. Не стане мови - не стане й національності: вона геть розпорошиться поміж дужчим народом...» [2, с.3]. Ці слова повинен пам'ятати кожен учитель початкової школи, який працюватиме у гірських районах. Шанобливе ставлення до мови батьків, уважність і навіть делікатність — ось особистісні якості, які повинен проявити вчитель, який працює з дітьми гірської школи, які на щодень послуговуються діалектом, а в школі опановують норми літературної мови дещо важче, ніж учні тих регіонів, які менш віддалені від літературної української мови.

Згадана книга містить унікальні наукові факти, які в сучасному курсі опрацювання української мови є не тільки актуальними, а й необхідними.

Розділ «Повстання української мови» бачиться необхідним у процесі самостійної роботи студентів під час опрацювання теми «Вступ до курсу «Сучасна українська мова з практикумом». Учений висловлює думку, що зародження української мови припадає на «глибоку праслов'янську давнину» [3;49]. Такі твердження сьогодні лягли в основу однієї з найбільш поширених концепцій у розгляді питання про походження української мови (А. Бурячок, Л. Залізняк, О. Ткаченко, І. Ющук). Фундаментальний історичний огляд історії зародження і розвитку української мови з праіндоєвропейської доби, а потім розвитку української літературної мови з часів Київської Русі і до періоду радянської влади, поданий в «Історії української літературної мови», стане в нагоді студентам під час опрацювання питань про становлення і розвиток української літературної мови.

Визначення понять «літературна мова», «народна (національна) мова», «праслов'янська мова», які подає вчений у названій праці, є максимально чіткими й водночас лаконічними і виглядають більш вдало, ніж ті, якими оперують сучасні діючі підручники й посібники для вищої школи. Тому самостійна робота студентів над названою працею сприятиме глибокому засвоєнню цих понять майбутніми вчителями початкової школи, що допоможе їм у роботі над реалізацією соціокультурної лінії в процесі освіти молодшого школяра.

«Історія української літературної мови» Івана Огієнка є джерелом цінних наукових відомостей і в галузі української графіки. Автор зупиняється на найдавніших слов'янських азбуках, аналізує подальші етапи розвитку графічної системи в Україні. Цей величезний науковий матеріал, підсилений вдало дібраними ілюстраціями, видається необхідним під час опрацювання питань про слов'янські азбуки та історичний розвиток письма у

вузівському курсі сучасної української мови з практикумом. Зауважимо, що саме І.Огієнко вперше вивів на широкий загал зразок так званого «руського письма» з книги 987 року арабського письменника Ібн-ель-Недима [2, с. 85]. Вміщений на офорті сучасного «Великого тлумачного словника сучасної української мови» за редакцією В.Т. Бусела, цей малюнок сьогодні став відомим.

В умовах гірської школи перед учителем постають проблеми пошуку особливих підходів до вироблення у дітей правописних навичок. Південно-західне наріччя, до якого територіально належить район Карпат, максимально віддалене від літературного варіанту сучасної української мови, а тому питанням вивчення орфографії у цьому регіоні учитель повинен приділяти особливу увагу. Мешканці гірських регіонів приділяють левову частку часу господарському обслуговуванню садиб, сільськогосподарським роботам – як сезонним, так поточним. Внаслідок цього учні часто опиняються наодинці зі своїми шкільними проблемами, і батьки залишають поза увагою прогалини сина чи дочки у засвоєнні нового на уроці, не намагаються дома контролювати процес здобуття дитиною знань. Особливо це стосується засвоєння дітьми орфографічних норм літературної мови.

Розглядаючи питання орфографії сучасної української мови з майбутніми учителями початкової школи, не можна оминути відомості, вміщені Іваном Огієнком у його працях, присвячених лінгвістичним проблемам. Так, у тій же «Історії української літературної мови» автор відводить орфографії окремий розділ, де глибоко аналізує розвиток орфографії в Україні від найдавніших часів до правопису 1945 року. Ці відомості необхідні студентам в опрацюванні теми «Орфографія» в курсі «Сучасна українська мова з практикумом», а також «Методика викладання української мови в початковій школі».

Глибокому системному аналізові українського словникарства автор присвятив аж чотири розділи «Історії української літературної мови». Вони необхідні майбутнім учителям, що першими прививатимуть повагу і любов до словника у найменших школярів. Це актуально для вчителя гірської школи, який повинен виховувати у дітей інтерес до книги взагалі і працювати над виробленням в учнів умінь послуговуватись довідковими джерелами. Опрацьовуючи розділ «Лексикографія» в курсі сучасної української мови з практикумом та вивчаючи методику роботи зі словником у початковій школі, студент педагогічного інституту чи факультету поглибить знання у цій царині, а вдало дібраний і поданий статистичний матеріал, уміщений у книзі, сприятиме активізації пізнавальної діяльності майбутнього вчителя.

Маючи величезний педагогічний досвід роботи в освітянських закладах різних типів, Іван Огієнко багато уваги приділяв проблемам навчання рідної мови та виховання молоді. Учений вважав мову важливою ознакою нації, виразником культури і національної свідомості народу. Широка освітянська робота Івана Огієнка сприяла тому, що він став автором більше трьох десятків підручників, посібників, словників, порадників та таблиць для вивчення української мови. Серед праць навчально-методичного характеру заслуговують на особливу увагу «Вчимося рідної мови: Нариси про мову вкраїнську» (1917), «Рідна мова в українській школі» (1917), «Українська мова: Бібліографічний покажчик літератури до вивчення української мови» (1918). "Українська граматика» ч.І (1918), «Рідне читання» ч.ІІ (1918). Наглядна таблиця для вивчення побічних речень: Для школи й самонавчання» (1923), «Наглядна таблиця для вивчення знаків розділових: Для школи й самонавчання» (1923), «Наглядна таблиця милозвучности української мови: для школи й самонавчання'' (1923), «Український стилістичний словник: Підручна книга для вивчення живої української літературної мови» (1924), «Українським правопис зі словничком: Підручна книжка для учнів та для самоосвіти, а також для вжитку широкого громадянства» (1925), «Чистота й правильність української мови: Підручник для вивчення української літературної мови: Популярний курс з історичним висвітленням» (1925), Початкова граматика української літературної мови: Підручник для школи й самонавчання» (1934), «Наука про рідномовні обов'язки: Рідномовний Катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства» (1936). Названі публікації вченого заслуговують на увагу у процесі вивчення методики викладання української мови в початковій школі і можуть бути використані не тільки як допоміжний, а й основний матеріал під час лекцій та практичних занять зі студентами - майбутніми учителями початкової ланки освіти.

Питанням морально-етичного виховання Іван Огієнко присвятив ряд публікацій. у тому числі й церковних промов, та найбільш глибокі проблеми учений розкриває у праці «Наука про рідномовні обов'язки». Іван Огієнко дотримується думки, що основою для розвитку духовної культури є мова, яка повинна бути єдиною, всенаціональною. «Соборна літературна мова – найміцніший ґрунт для зросту духової культури, а тому кожний громадянин, що хоче щастя своєму народові, мусить повсякчасно працювати і для збільшення культури своєї літературної мови» [3, с.16].

Іван Огієнко надавав величезного значення рідній мові як засобу виховання особистості. Досконале володіння мовою, за переконаннями Івана Огієнка, є свідченням вихованості людини: «Перша ознака правдивої інтелігентності людини – добре знання своєї літературної мови» [3, с.17].

У підручниках і навчальних посібниках, автором яких був Іван Огієнко, міститься різноманітний дидактичний матеріал українознавчого характеру: короткі відомості з історії, географії України, розповіді про видатних людей, національних героїв. Ілюстративний матеріал, вправи для вивчення мови та тексти для читання дібрані з усної народної творчості та з творів кращих майстрів слова України. Таким чином, вивчаючи мову за підручниками Івана Огієнка, вихованці мали змогу одержати багато корисної інформації про Україну та її народ, що сприяло формуванню національної свідомості та почуттів гордості за батьківщину. Навчальні посібники, написані Іваном Огієнком, стануть чудовим дидактичним матеріалом у вузівському курсі вивчення методики викладання української мови у початковій школі і стануть у нагоді учителю-практику, який працює у гірському регіоні.

Провідною ідеєю освіти І.Огієнко вважав гуманізацію виховного процесу, формування вільної, гуманної особистості. Він дотримувався думки, що дуже важливим є скеровувати духовний розвиток дитини в напрямі активного оволодіння духовними і моральними цінностями суспільства.

Іван Огієнко вважав, що у системі виховання особистості основу становить сімейне виховання. Саме сім'я, на думку вченого, є першою ланкою, яка забезпечує навчання дитини рідної мови, виховання її у відповідності до народної моралі. Ця думка бачиться актуальною для учителя гірської школи. Адже саме у гірських районах родинне виховання побудоване на особливо трепетному ставленні до сімейних традицій і цінностей.

Іван Огієнко зробив значний внесок: в українську лінгводидактику. З ряду публікацій, у яких порушується дидактичні проблеми, видно, що Іван Огієнко розумів навчання як організовану пізнавальну діяльність, яка повинна здійснюватись у навчальному закладі під керівництвом кваліфікованого вчителя.

У ході пояснення нового матеріалу під час роботи у навчальних закладах різного типу Іван Огієнко особливо дотримувався принципу науковості. Пояснення мовних явищ відбувалося з урахуванням рівня підготовленості слухачів, з опорою на доведені наукою факти, з історичним поясненням, логічно, з дотриманням принципу послідовності й систематичності.

У спогадах учнів та студентів Івана Огієнка знаходимо слова захоплення цим блискучим викладачем, який пояснював просто, яскраво, доступно і завжди опирався на пройдений матеріал. Завдання, які ставив Іван Огієнко перед учнями, були зрозумілими, викладені у чіткій та лаконічній формі, з урахуванням вікових особливостей та індивідуального сприймання матеріалу: спостережливості, працездатності, пам'яті, волі учня.

Серед методів навчання Іван Огієнко надавав перевагу бесіді, розповіді, виконанню вправ, роботі з книгою, використанню наочних посібників. Так, бесіда, за І. Огієнком, повинна будуватися за схемою ПИТАННЯ-ВІДПОВІДЬ, причому питання мають будуватись у такій формі, щоб вони сприяли розвитку пізнавальної активності учня. Така бесіда завершується підсумками, висновками чи виведенням правил з наступним їх закріпленням. Іван Огієнко вважав найбільш ефективними вправи на списування слів у алфавітному порядку, підстановку пропущеної букви, поділ слів на склади, пояснення значення виділених слів, складання речень з опорними словами та ін. Ці ідеї Івана Огієнка бачаться актуальними у процесі вивчення методики викладання української мови в початковій школі для студентів-майбутніх учителів.

Дуже важливим Іван Огієнко вважав методи використання наочних посібників. У його навчальних посібниках багато схем, таблиць, ілюстративного матеріалу, що полегшують засвоєння та систематизацію знань учнів. Підручники, укладені І. Огієнком, мають чітку структуру, відповідають сучасним дидактичним принципам. Учений чітко дозує навчальний матеріал, диференціює завдання, враховує міжпредметні зв'язки. Так, для прикладу, на думку І. Огієнка, мову й літературу варто вивчати у зв'язку з історією та географією. Ця ідея видатного діяча культури сьогодні заслуговує особливої уваги і може бути реалізована у шкільній практиці, адже відомості з народознавства вчителям початкової школи знадобляться вже з перших днів роботи.

І. Огієнко вважав, що тільки компетентний вчитель, який упродовж всього життя самовдосконалюється, може належним чином забезпечити інтелектуальний і духовний розвиток підростаючого покоління. Учитель посідає центральне місце в педагогічному процесі, виробивши до себе позитивне ставлення вихованця, і впливає на свідомість, підсвідомість і почуття дитини, яка відчуває моральний потяг до вчителя, бо від його слова отримує живлення для своєї думки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, найважливішою складовою педагогічної діяльності є, за І. Огієнком, уміння організовувати взаємодію з дітьми у процесі спілкування. Однак спілкування з вихованцями є ефективним тільки тоді, коли воно здійснюється у доступній цікавій формі. Ці думки вченого знадобляться учителю, який працює в умовах школи гірського регіону, де педагог повинен шукати особливих шляхів педагогічної взаємодії з вихованцями, що стане успіхом його професійної діяльності.

Не тільки вартими уваги й актуальними, а й такими, що звучать свіжо й по-новому, а тому є необхідними для втілення, бачаться ідеї Івана Огієнка в курсах сучасної української мови з практикумом та методики викладання української мови в початковій школі для майбутніх учителів початкової ланки освіти в умовах гірської школи. Праці Івана Огієнка, присвячені проблемам вивчення мови, сьогодні повинні посісти визначальне місце серед літератури, призначеної для обов'язкового вивчення у вузівських курсах історичної граматики, історії української мови, методики викладання української мови, сучасної української мови, української мови (за професійним спрямуванням).

1. Велетень науки: Науковий збірник : Вип. 2 / за ред. А.А. Марушкевич. – Київ, 1997. – 105 с.
2. Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови/ Огієнко Іван (Митрополит Іларіон). – Київ, Либідь, 1995. – 294 с.
3. Огієнко Іван. Наука про рідномовні обов'язки / І.Огієнко. – Львів: Фенікс, 1995. – 126 с.
4. Іван Огієнко й утвердження гуманітарної науки та освіти в Україні: Матеріали і повідомлення на Всеукраїнській науково-практичній конференції. – Житомир: Журфонд, 1997. – 104 с.
5. Ляхоцький В. Освітянський подвиг Івана Огієнка // Початкова школа. – 1997. – №1. – С.38-42.

Reference

1. Weleten' nauki: naukowyi zbirnyk. Wyp.2. / Za red. A.A.Marushkewych. K., 1991. 105 s.
2. Ivan Ogiyenko (mytropolyt Ilarion). Istoria ukrains'koji literaturnoji mowy. K.: Lybid', 1995. 294 s.
3. I.Ogiyenko. Nauka pro ridnomowni obowjazky. L'viv: Fenix, 1995.
4. Ivan Ogiyenko I utwerdjennia humanitarnoyi nauky ta oswity w Ukraini: Materialy i powidomlenn'ya na V'seukrains'kiy naukowo-praktychniy konferencii. Zytomyr, 1997. – 104 s.
5. L'ahockyi W. Oswitans'kyi podwyg Ivana Ogiyenka // Pochatkowa shkola. 1997. 1. S. 38-42.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.84-86

Оксана Цюняк,
кандидат педагогічних наук,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Oksana Tsiuniak,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
oksana.tsiuniak@pu.if.ua
ID orcid.org/0000-0002-4573-1865

УДК 37.036: 371.134
ББК 74.03

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У КОНТЕКСТІ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ПАРАДИГМИ

PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS IN THE CONTEXT OF ETHNOCULTURAL PARADIGM

У статті обґрунтовано актуальність проблеми етнокультурної освіти майбутніх педагогів у процесі їхньої професійної підготовки у вищому навчальному закладі, розкрито сутність понять «етнокультурна освіта», «етнокультурна компетентність» майбутніх фахівців. Мета статті – розкрити сутність проблеми професійної підготовки майбутніх педагогів у контексті етнокультурної парадигми.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутні педагоги, етнокультурна освіта, етнокультурна компетентність, професійна діяльність, вищий навчальний заклад.

In the article, the urgency of the issue of ethno-cultural education of future teachers during their training in higher educational institution is substantiated and the essence of the concepts of «ethnocultural education», «ethnocultural competence» of future specialists is revealed. The purpose of the article is to reveal the essence of the problem of training future teachers in the context of ethnocultural paradigm.

Formation of a new educational paradigm in the Ukrainian society occurs in the terms of increasing influence of ethnic and cultural factors. The teacher has to be the bearer of his/her own ethnonational culture and guide cultural heritage of ethnic groups and nations. Students' mastering the elements of ethnic culture makes it possible to generate ethnocultural competence.

Ethnocultural competence is the commitment to mutual understanding and cooperation, based on knowledge and experience gained in the real life aimed at their successful adaptation to a multi-ethnic society. Professional training of future teachers in the context of ethno-cultural paradigm should be focused on the following activities at the university, as solution of educational problems, modelling fragments of educational activities, business games, auctions of ethnology ideas, improvisation contests and seminars, ethno-pedagogical scientific and methodical conferences. Young scientists are devoted to the issues of ethno-cultural education and include its content in education system of knowledge about culture and life of ethnic groups.

Key words: training, future teachers, ethno-cultural education, ethno-cultural competence, professional activity, higher educational institution.

В статье обоснована актуальность проблемы етнокультурного образования будущих педагогов в процессе их профессиональной подготовки в высшем учебном заведении, раскрыта сущность понятий «этнокультурное образование», «этнокультурная компетентность» будущих специалистов. Цель статьи – раскрыть сущность проблемы профессиональной подготовки будущих педагогов в контексте этнокультурной парадигмы.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, будущие педагоги, этнокультурное образование, этнокультурная компетентность, профессиональная деятельность, высше учебное заведение.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Становлення нової освітньої парадигми в українському соціумі відбувається в умовах зростання впливу етнокультурного чинника. Як зазначає академік В.Г. Кремень, у всіх сферах життєдіяльності людини і суспільства все більше утверджуються загальноцивілізаційні тенденції розвитку, характерні для XXI століття. Передусім – це тенденція зближення націй, народів, держав шляхом створення спільного економічного, інформаційного й освітнього простору Європи.

У законодавчих та освітніх документах держави (Конституції України, законах «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти та ін.) декларуються принципи багатоетнічності та полікультурності, ставляться завдання, спрямовані на розвиток фундаментальної підготовки майбутнього вчителя на основі засвоєння духовної скарбниці українського народу, онтологічних, гностичних та аксіологічних компонентів цілісної полікультурної картини світу. Саме педагог має бути носієм власної етнонаціональної культури та провідником культурного спадку етносів та націй.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Останніми роками посилився інтерес до проблеми полікультурності у контексті етнічного аспекту (О.В. Антонюк, В.Б. Євтух, Я.І. Журецький, І.В. Лебідь, І.П. Руденко, Г.Г. Філіпчук та ін.). Сучасні тенденції полікультурної підготовки майбутніх педагогів досліджували як вітчизняні (Н.М. Авшенюк, В.С. Болгаріна, О.В. Дубовік, О.В. Сухомлинська ін.), так і зарубіжні дослідники (П. Вебер, О.Н. Джуринський, В. Міттер, А. Перотті, Т. Рюлькер та ін.). Культурознавчі аспекти підготовки майбутніх учителів розглядають О.В. Волошина, І.А. Зязюн, Т.В. Іванова, М.П. Лещенко, О.П. Рудницька та ін. Особливої уваги проблема полікультурності набуває у зв'язку з розвитком регіональних освітніх просторів у контексті полікультурної освіти, які постають у центрі уваги таких науковців, як А.Ю. Бєлогуров, О.П. Мещанінов, В.В. Обозний, О.В. Сухомлинська, С.В. Савченко, В.З. Юсупов та ін. З'явилася низка дисертаційних досліджень, які зосереджуються на аналізі особливостей полікультурної освіти та виховання в різних регіонах України: Г.М. Розлуцька, О.М. Добош та ін. (Закарпаття), В.С. Курило, С.В. Савченко та ін. (східноукраїнський регіон), О.М. Борейко, Н.В. Рудницька, Н.А. Сейко та ін. (Волинь).

Формування мети статті. Розкрити сутність проблеми професійної підготовки майбутніх педагогів у контексті етнокультурної парадигми.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Одним із пріоритетних завдань сучасної освіти є підготовка молоді до життя у полікультурному просторі, яке сприяє толерантному ставленні до представників різних етносів, збереженні власної етнічної самобутності та передачі наступним поколінням соціального досвіду, норм поведінки та суспільних традицій. Сьогодні, як ніколи раніше, важливо зміцнювати національну гідність та авторитет України, а це неможливо зробити без усвідомлення суспільної культурної самобутності.

Формування нової моделі сучасної школи зумовлює потребу в ґрунтовному аналізі й переосмисленні теоретико-методичних й концептуальних засад підготовки майбутнього педагога. У педагогічній енциклопедії під професійною підготовкою розуміється сукупність спеціальних знань, умінь і навичок, якостей, трудового досвіду і норм поведінки, що забезпечують можливість успішної роботи з певної професії. Як засвідчує аналіз літературних джерел, у ряді публікацій можна зустріти різні думки з проблем професійної підготовки. Так, на думку О. Бондаревської, складовими професійної підготовки є:озброєння культурою, яка дозволить знайти власне місце у житті і дасть можливість прийняття самостійних рішень; оновлення змісту і навчально-методичного забезпечення підготовки педагогічних кадрів; розробка нових технологій професійної підготовки, що змінить місце студента у масовому одноманітному педагогічному відтворенні.

Формування творчого, ініціативного, самокритичного педагога здійснюватиметься за умови, коли майбутній фахівець уже в роки навчання буде ознайомлений не лише з новітніми технологіями освіти, а й високо професіональним використанням надбань етнопедагогіки у навчально-виховному процесі нової української школи. Так, К. Приходченко зазначає: «Особистісний світ дитини розвивається від індивідуального до духовно-практичного досвіду людства з метою виховання людини культури, здатною до відтворення природно-культурного середовища з опорою передусім на національну культуру»[5, с. 26].

Майбутньому педагогу слід пам'ятати, що етнізація дитини починається в дошкільному та молодшому шкільному віці, з участі в сімейних звичаях та обрядах, із народної пісні, причетності до народної творчості; формується культ рідного дому, сім'ї, рідного міста чи села, що є основою подальшого усвідомлення дитиною себе як частини нації. Як засвідчує практика, зміст навчальних предметів у початковій школі доповнено народознавчим матеріалом. Фольклором щедро насичені шкільні підручники, методичні посібники для вчителів та учнів. Українські народні казки пронизані народною мудрістю і містять давні знання та уявлення про життєдіяльність українців, їх навколишній світ, сподівання на краще майбутнє. Важливе значення у житті молодшого школяра має гра. У грі дитина спочатку емоційно, а потім інтелектуально засвоює систему людських стосунків. Майстерність учителя та чітко продумана методика проведення рухливих народних ігор забезпечить не тільки виховний, а й пізнавальний та оздоровчий ефект, сприятиме залученню школярів до витоків національної культури та духовності.

Сьогодні необхідна організація цілеспрямованої етнокультурної підготовки майбутніх педагогів, формування в них суб'єктивної позиції як носія етнокультури. Зміст освіти вищих педагогічних закладів має використовувати етнокультурологічний компонент, що наповнений історичним, культурним, етнографічним, народознавчим надбанням різного народу і допомагає сформувати громадянина, здатного до свідомого суспільного вибору.

З метою усвідомлення актуальності названої проблеми визначимо сутність поняття «етнокультурна освіта» – це важлива частина сучасної освіти, яка сприяє засвоєнню студентами навчальних закладів знань про різноманітні культури, з'ясуванню загального та особливого в традиціях та звичаях, залученню до культурних цінностей народів та способу життя, вихованню студентської молоді в дусі поваги до інших культурних систем» [1, с. 418].

Мета етнокультурної освіти полягає у тому, щоб виховати у студентів такі риси, як інтелігентність, що охарактеризована культурно-особистісними цінностями; діалектичність мислення; самооцінку інтелектуальної творчості й свідомого служіння загальнолюдським цінностям; почуття гідності вільної особистості; щоб студенти під час знайомства з історією та культурою свого народу відчували гордість, називаючи себе уродженцями рідного краю. Виховання любові до свого народу гармонійно поєднується з вихованням любові до землі, на якій мешкає цей народ. Завдання виховувати молоде покоління на основі вищих духовно-моральних цінностей та ідеалів, утілених у творах народної творчості.

Оволодіння студентами елементами етнічної культури дає змогу сформувати етнокультурну компетентність, яка ґрунтується на засадах теоретичних знань, об'єктивних уявлень, реалізується в уміннях, навичках і моделі поведінки.

Етнопсихологічний словник тлумачить зміст поняття «етнокультурна компетентність» як «... міру прояву людиною знань, умінь і навичок, які дозволяють їй адекватно оцінити специфіку і умови взаємодії з представниками інших етнічних спільнот, знайти єдино правильні форми співробітництва з ними з метою підтримання атмосфери згоди і взаємодовіри [6, с. 72].

Етнокультурна компетентність особи – це здатність людини вільно орієнтуватися у світі значень культури свого етносу, вільно розуміти мову цієї етнокультури і вільно творити цією мовою (Лозко Г.) [2]

Етнокультурна компетентність – готовність до взаєморозуміння та взаємодії, яка базується на знаннях і досвіді, набутих у реальному житі (тобто у ході навчальних занять та в позаурочній роботі), спрямованих на їх успішну адаптацію в поліетнічному суспільстві [4].

Етнокультурне виховання майбутніх педагогів передбачає, передусім, визначення рівня їхньої етнокультурної компетентності, готовності до професійної діяльності в етнокультурному середовищі та аналіз чинників, що мають істотний вплив на її формування у вищих навчальних закладах України.

Етнокультурне надає чіткої спрямованості навчальному процесу у вищій педагогічній школі, об'єднуючи розрізнені навчальні дисципліни в систему; акцентує увагу не на дидактичній стороні професійної підготовки, а на моральних аспектах взаємодії суб'єктів педагогічного процесу, створенні умов становлення фахівця як самостійно мислячої особистості, здатної до самовиявлення, самотворення, самореалізації [1, с. 88-94].

Професійна підготовка майбутнього педагога в контексті етнокультурної парадигми повинна бути орієнтована на такі види діяльності у виші, як розв'язування педагогічних задач, моделювання фрагментів виховних заходів, ділові ігри, аукціони народознавчих ідей, конкурси-імпровізації, проведення семінарів, науково-практичних, методичних конференцій молодих науковців присвячених етнопедагогічним проблемам, а також включення у зміст освіти системи знань про культуру та побут етнографічних групи. Ефективним є залучення студентів до науково-дослідницької роботи, написання магістерських, дипломних, курсових проектів, реферативних робіт, наукових статей, проектування занять на етнокультурну тему, активізація їхньої діяльності різноманітними груповими (тренінги, гуртки, клуби за інтересами, секції) та колективними (педагогічні читання, обговорення з викладачами навчальних дисциплін однієї проблеми, але з позицій різних наук; дискусії з етнокультурної тематики) формами роботи. Доречно проводити етнографічні екскурсії в місця проживання різних етнографічних груп (лемків, гуцулів, бойків, подолян тощо). Приміром, В. Євтух акцентує увагу на важливості масових заходів, спрямованих на відродження й активне функціонування культур різних етнічних спільнот: проведення всеукраїнських фестивалів, форумів, конкурсів, широке використання засобів масової інформації та Інтернет.

О. Моляко переконує про об'єктивну необхідність створення в навчальних закладах педагогічної атмосфери, спрямованої на формування в зростаючої особистості загальнолюдських цінностей, збагачених досвідом свого етносу, знанням і розумінням національних пріоритетів інших народів. При цьому важливо враховувати етнокультурні особливості, соціокультурну ситуацію в регіоні (країні) тощо [3, с. 12].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, у контексті етнокультурного моделювання навчально-виховного простору у вищому навчальному закладі першорядним вважаємо: спрямування молоді на вивчення передусім власного історичного досвіду, орієнтацію на принципи демократії в організації освітньої діяльності на національному ґрунті; поєднання родинних і регіональних національних традицій, звичаїв та обрядів задля наповнення життєвого простору елементами духовності; забезпечення умов для полікультурної освіти, взаємозбагачення соціально культурного досвіду навчання та виховання прогресивними ідеями європейських націй і народів. Сучасна освіта повинна забезпечити готовність особистості до життя в полікультурному світі, враховуючи поліетнічність і поліконфесійність сучасного українського суспільства. Глибокі, досконалі технічні і вузько галузеві знання, уніфікація освіти з метою інтеграції у світове товариство нічого не будуть варті, якщо ми не знайдемо механізму виховання свідомого громадянина, гордого не тільки своїм корінням, але й приналежністю до високодуховної і грамотної української нації. Вважається доречним подальше вивчення досвіду вирішення питань полікультурної освіти країн, які вже мають позитивний досвід побудови полікультурного суспільства та підготовки майбутніх педагогів у вищих навчальних закладах.

1. Жорнова О. І. Соціокультурний контекст проблем викладання фундаментальних дисциплін у вищій школі / Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі : Збірник наукових праць. – Кривий Ріг: Видавничий відділ НМетАУ, 2004. – 465 с.
2. Лозко Г. Етнологія України : філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект : навчальний посібник / Галина Лозко. – К.: АртЕК, – 2001. – 304 с.
3. Моляко О. Функціональна модель формування полікультурної компетентності школярів /О. Моляко // Рідна школа, 2005 – № 6. – С. 10–12.
4. Поштарьова Т. В. Формированиеэтнокультурной компетентности / Т. В. Поштарьова //Педагогика. – 2005. – №3. – С. 35–42.
5. Приходченко К. Характеристика різнобічних якостей освітнього середовища / К. Приходченко // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2010. – №16(203). – Ч.2. С. 23–31.
6. Этнопсихологический словарь /под.ред. В. Г. Крысько. – М.: Моск. Психол. – Соц. слов., 1999. – 343 с.

Reference

1. Zhornova O. I. Sotsiokul'turnyy kontekst problem vykladannya fundamental'nykh dystsyplin u vyshchiy shkoli / Teoriya ta metodyka navchannya fundamental'nykh dystsyplin u vyshchiy shkoli : Zbirnyk naukovykhprats'. – Kryvyy Rih : Vydavnychyy viddil NMetAU, 2004. – 465 s.
2. Lozko H. Etnolohiya Ukrayiny: filosofs'ko-teoretychnyy taetnorelihiy eznavchyy aspekt : navchal'nyy posibnyk / Halyna Lozko. – K.: ArtEK, – 2001. – 304 s.
3. Molyako O. Funktsional'na model' formuvannya polikul'turnoyi kompetentnosti shkolyariv /O. Molyako // Ridna shkola, 2005 – № 6. – S. 10–12.
4. Poshtar'ova T. V. Formyrovanye etnokul'turnoy kompetentnosty / T. V. Poshtar'ova //Pedahohyka. – 2005. – №3. – S. 35–42.
5. Prykhodchenko K. Kharakterystyka riznobichnykh yakostey osvitn'oho seredovyshcha / K. Prykhodchenko // Visnyk LNU imeniTarasa Shevchenka. – 2010. – №16(203). – Ch.2. S. 23–31.
6. Etnopsykholohycheskyy slovar' /pod. red. V. H. Krus'ko. – M.: Mosk. Psykhol. – Sots. slov., 1999. – 343 s.

Розділ ІІІ. Формування ціннісних орієнтацій молоді

doi: 10.15330/msuc.2016.15.87-91

Галина Білавич,
доктор педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Galina Bilavych,
Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
halyna.bilavych@pu.if.ua

УДК 372.880
ББК 71.04 (4Укр)

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЯК СКЛАДНИК ЕТНОКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ В АВТОРСЬКІЙ ШКОЛІ «ТРИВІТА» (ЛЬВІВ)

FORMATION OF THE NATIONALLY-LINGUAL PERSONALITY AS A COMPONENT OF ETHNOCULTURAL EDUCATION AT THE EXPERIMENTAL SCHOOL «TRYVITA» (LVIV)

Відродження й розвиток національної духовності немислимі без мови. Цим зумовлена актуалізація культурологічної лінії під час вивчення рідної мови в школі. Її успішно реалізовує педагогічний колектив школи «ТРИВІТА» м. Львова – авторської українознавчої школи М. Чумарної. Вона посідає помітне місце в сучасній системі освіти, характеризується значним внеском у відродження української мови, залученням учнів до загальнолюдських та національних цінностей, упровадженням авторських педагогічних технологій. Приватна авторська українознавча школа М. Чумарної є цілісною гуманістичною виховною системою, в основі якої глибинне розуміння людської природи, яка пов'язана з Богом через вивчення національної культури. Це система духовного відродження школярів шляхом формування цілісного національного світогляду.

Ключові слова: авторська школа «ТРИВІТА», Марія Чумарна, формування національно-мовної особистості, національні цінності.

Experimental School «TRYVITA» is an experimental educational institution of Ukraine. There were used the experimental curriculum integrated courses «World of the Little Ukrainian» by M. Chumarna for primary school; «Visual Arts and Artistic Work in the 1-4 grades» by L. Soltys; «Man in the March through Ages» for 5-11 grades; «Ukraine and Ukrainians» for 7-11 grades as amended in accordance with the requirements of the State Standard of complete secondary education, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine of 23.11.2011 p. №1392. In the midst of creating of ethno-cultural educational environment lays teaching staff of the school, which develops nationally-lingual personality of young pupils through extracurricular activities. The school is working in this direction through a number of groups, to which 67% of the students are involved; the children are active in the field of search and research, involved in the creative work. Works by Mariia Chumarna are of great importance: her works «Journey to the Ukrainian Fairytale» and «From the Beginning of the World», «Ukraine in symbols», manuals for primary school, primers, etc. Collections of poetry are actively involved to the educational process by teaching staff. Almost all educational books and collections of poetry by Mariia Chumarna are filled with this deep Ukrainian philosophy. Thus, the author`s «Bukvaryk» is illustrated with Trypillian ancient symbols. In the author`s Ukrainian program «World of the Little Ukrainian», approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine, the most clearly is focused concept to develop nationally-conscious personality of the young pupil, which is implemented through the subject lines: Ukrainian fairy-tale, the living word.

Keywords: experimental School «TRYVITA», Mariia Chumarna, formation of nationally-lingual personality, national values.

Возрождение и развитие национальной духовности немыслимы без языка. Этим обусловлена актуализация культурологической линии при изучении родного языка в школе. Ее успешно реализует педагогический коллектив школы «ТРИВИТА» г. Львов – авторской украиноведческой школы М. Чумарной. Она занимает видное место в современной системе образования, характеризуется значительным вкладом в возрождение украинского языка, привлечением учащихся к общечеловеческим и национальным ценностям, внедрением авторских педагогических технологий. Частная авторская украиноведческая школа «ТРИВИТА» является целостной гуманистической воспитательной системой, в основе которой глубинное понимание человеческой природы, которая связана с Богом через изучение национальной культуры. Это система духовного возрождения школьников путем формирования целостного национального мировоззрения.

Ключевые слова: авторская школа «ТРИВИТА», Мария Чумарна, формирования национально-языковой личности, национальные ценности.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Становлення нової освітньої системи в Україні відбувається за умов прискорення глобальної інтеграції у світове товариство, зростання впливу етнічного чинника на процеси збереження цілісності національної державності та відновлення духовних пріоритетів суспільства. На часі актуальною є необхідність формування духовно-багатої, національно-мовної особистості. За сучасних умов розбудови держави та оновлення змісту освіти актуальності набула ідея всебічного розвитку та творчого потенціалу особистості, яка здатна вправно володіти всіма засобами рідної мови в усіх видах мовленнєвої діяльності. В основних освітніх документах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Закон про мови», «Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти» та інших вказано на необхідність та важливість культурологічного компонента в навчально-виховному процесі на усіх етапах освіти. Не випадково українська мова усвідомлюється як чинник національного, економічного, науково-технічного прогресу. Від мовного рівня особистості залежить і її професійний рівень, а отже, рівень розвитку держави в усіх сферах: політичній, економічній, соціальній.

Окрім теоретичного аспекту, актуальність порушеної проблеми полягає і в її практичній площині. Маємо на увазі відсутність науково обґрунтованих методичних рекомендацій для вчителів щодо основних напрямів роботи на шляху до розвитку національно-мовної особистості школяра. У цій ділянці вагомими є напрацювання педагогічного колективу авторської школи «ТРИВІТА» м. Львова. Цей досвід, на нашу думку, є потрібним і таким, що його варто проаналізувати, осмислити, описати та творчо використати в сучасній школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Педагогічні та методичні питання роботи над формуванням мовної особистості розробляли сучасні вчені-лінгвісти й методисти: Ю.М. Караулов, А.М. Богуш, М.С. Вашуленко, Т.М. Котик, Л.І. Мацько, М.І. Пентилюк, М.І. Муравицька, Л.М. Паламар, О.Є. Смолінська та ін. Проблемі розвитку мовної особистості присвячено низку дисертаційних досліджень. У них розглядаються питання добору лінгвістичного матеріалу на початковому етапі вивчення української мови нефілологічною аудиторією вищих навчальних закладів (Л.М. Паламар), вивчається мовна компетенція особистості (активний словник у сферах родинного, позародинно-побутового та професійного спілкування (Н.П. Шумарова), досліджуються лінгводидактичні основи національно-мовного виховання особистості засобами українського фольклору (Т.В. Симоненкова, О.Є. Смолінська). Однак порушена в назві статті проблема не була предметом окремого дослідження.

Формування мети статті. Мета статті – окреслити зміст формування національно-мовної особистості (на прикладі авторської школи «ТРИВІТА»).

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Відродження й розвиток національної духовності немислимі без мови. Відповідно постає питання про нові підходи до навчання її на основі невмирущих скарбів національної духовності. Цим зумовлена актуалізація культурологічної лінії під час вивчення рідної мови в школі. Її успішно реалізовує педагогічний колектив школи «ТРИВІТА» м. Львова – авторської українознавчої школи М. Чумарної. Вона посідає помітне місце в сучасній системі освіти, характеризується значним внеском у відродження української мови, залученням учнів до загальнолюдських та національних цінностей, упровадженням авторських педагогічних технологій [5, с. 298].

Для цього навчального закладу, як і для будь-якої авторської школи, пріоритетними тенденціями розвитку є інноваційний пошук у цільових, змістових і технологічних компонентах діяльності, творчість, наявність харизматичного лідера, який генерував би нововведення, створював авторську концепцію, модель школи; відродження національної системи освіти та виховання, звернення до адекватних природі, духу й культурно-історичному досвіду українського народу буттєвих основ, сприяння становленню національної самосвідомості, високої моральності, шляхетності та свободи молодого покоління; розкриття та розвиток їхніх творчих здібностей у процесі та засобами освіти; взаємодія педагогічної науки і практики, що є цілеспрямованим, безперервним процесом наукового обґрунтування інноваційного пошуку творця та педагогічного колективу авторської школи; ін. [5, с. 296].

З огляду на це оригінальним тут є підхід до організації і впровадження навчально-виховного процесу. Особлива увага приділяється створенню необхідних умов для духовного пробудження дитини, її духовного зростання. Педагогічним колективом авторської школи «ТРИВІТА» створюється атмосфера творчої співпраці з дітьми, у якій вони є першовідкривачами всіх таємниць світу. Доброзичливість, чуйність, взаєморозуміння, що панує в школі, дозволяють дитині бути самою собою, залишатися дитиною.

Основою виховної системи авторської школи М. Чумарної є система духовного відродження школярів. Також новаторським є підхід до духовного формування цілісної особистості засобом розвитку духовної, родової, генної та архетипної пам'яті дітей. Навчально-виховний процес в авторській школі являє собою цілісну виховну систему, в основі якої глибинне релігійне виховання, зв'язок людини з Богом через природні знання і через вивчення мови та української культури [1].

В авторській школі «ТРИВІТА» перед учителем ставиться вимога не навчати, а бути другом і наставником дитини в процесі її самопізнання та самореалізації, не вчити дітей жити, а жити їхнім життям, мудро спрямовуючи творчий, розумовий та емоційний потенціал школярів на самовдосконалення, розширення кругозору. Учителі дають можливість дитині розвиватися самій, обдумувати, аналізувати свої вчинки, учинки навколишніх, прислуховуватися до свого внутрішнього голосу. Таким чином, основою навчально-виховного

процесу в авторській школі є не нав'язливість, а цілеспрямованість на самоосвіту й саморозвиток [1; 3, с. 26]. Приватна авторська українознавча школа М. Чумарної є цілісною гуманістичною виховною системою, в основі якої глибинне розуміння людської природи, яка пов'язана з Богом через вивчення національної культури. Це система духовного відродження школярів шляхом формування цілісного національного світогляду.

Аналіз навчальних програм, підручників, методичної літератури авторської школи «ТРИВІТА» засвідчує важливість проблеми формування національно-мовної особистості. Так, програма з української мови (1995 р.) стала основою для створення докорінно нового навчального документа з огляду на проблему розвитку української мовної особистості, яким є чинна програма для середньої загальноосвітньої школи (1998 р). У ній уперше визначається нова мета, що полягає у формуванні національно свідомої, духовно багатої мовної особистості.

Вивчення досвіду діяльності школи показує, що формування національно-мовної особистості школяра відбувається за декількома провідними напрямами: шляхом сприяння підвищення вимовної культури; збагачення мовлення учнів національно-маркованими одиницями та притаманними гарному українському мовленню граматичними конструкціями; формування вміння висловлювати думку найкращим способом; організації розмовної діяльності школярів з метою їх мовного вдосконалення; виховання в учнів любові та поваги до української мови як неоціненного надбання українського народу на основі широкого використання на уроках дидактичного матеріалу історико-культурологічного та морально-естетичного спрямування.

Зміст навчання української мови має яскраво виражений інтегративний характер, тому що включає низку змістових напрямів, з-поміж яких – лінгвістичний, комунікативний, діяльнісний, етнокультурознавчий, пізнавально-прикладний тощо, і пов'язаний з багатьма іншими навчальними дисциплінами. Робота над реалізацією концепції розвитку особистості на українознавчій основі, над пошуком шляхів і засобів формування і виховання національно-мовної особистості молодшого школяра базується на розв'язанні певних завдань, з-поміж яких: збагатити словниковий запас учнів, посилити їх увагу до системних зв'язків лексики, що полегшує добір слова, розвиває асоціативність мислення; виховати чуття слова, допомоги естетично осмислити його, зрозуміти зображальні і художньо-виражальні властивості рідного слова; постійно спрямовувати увагу молодших школярів на: стиль як мовну діяльність людини у різних обставинах, стиль як різні функції мови у суспільстві; прищепити учням початки навичок самостійної орієнтації у розмаїтті лексикографічних джерел, які відображають історію українського народу, багатство його культури, лексики літературної мови і мови художньої літератури; володіти мовленнєвим етикетом українців; любити рідну мову, дотримуватися норм літературної мови, мати постійну потребу шліфувати своє мовлення [1].

Для реалізації головної мети – виховання особистості на українознавчих засадах – у початковій школі запроваджено вивчення курсів «Українське народознавство» та «Громадянська освіта», а в 5, 6 класах виділені години на продовження вивчення курсу «Українознавство». Концепція національного виховання особистості на українознавчій основі розглядає такі його принципи: народність – єдність загальнолюдського і національного, національна спрямованість виховання, оволодіння рідною мовою, формування національної свідомості, любові до рідної землі та свого народу; прищеплення шанобливого ставлення до культури, спадщини, народних традицій і звичаїв, національно-етнічної обрядовості всіх народів, що населяють Україну; культуро відповідність, органічний зв'язок з історією народу, його мовою, культурними традиціями, з народним мистецтвом, ремеслами і промислами, забезпечення духовної єдності поколінь; етнізація, наповнення виховання національним змістом, що передбачає формування самосвідомості громадянина, виховання молодших школярів як типових носіїв національної культури тощо [1].

Маємо також підкреслити на значущості в цьому процесі постаті самого вчителя, який є добрим зразком громадянина-патріота для своїх вихованців. Усі (без винятку) педагоги – творчі особистості, які активно вводять освітні інновації в навчально-виховний процес. До прикладу, учитель молодших класів Наталія Партика впродовж тривалого часу відкриває перед учнями світ казки, використовуючи її як важливий дидактичний та виховний засіб розвитку особистості [2]. Педагогічний колектив авторської школи «ТРИВІТА» добре знає реалії українського буття, загрози й небезпеки сучасного світу, вірить у щасливу долю України, яку будуватимуть молоді, ініціативні, знаючі, духовно багаті вихованці школи.

Педагогічний колектив школи – практикуючі християни. Отож усі вчителі є прикладом для наслідування. Це ті особистості, які вміють навчити вчитися, дають ґрунтовні знання, спонукають до творчості, дають добре національне, моральне виховання. Освітяни уникають жорстких приписів, не ставляться до вихованця як до пасивного об'єкта своїх впливів; рахуються з його психічним станом, життєвим досвідом, системою звичок та цінностей; вдаються до продуктивних виховних дій; виявляють професійну творчість та індивідуальність. Окрім освітніх послуг, педагоги пропонують: сприятливі умови для самореалізації особистості відповідно до її інтересів та суспільних вимог; реалізацію індивідуального підходу до особистості, відмову від уніфікації в процесі виховання, від орієнтації на «усередненого» вихованця; сприяння набуттю дітьми та учнівською молоддю соціального досвіду, успадкуванню ними духовних надбань українського народу; виховання національної свідомості, любові до рідної землі, родини, свого народу, держави; формування мовної культури, оволодіння і вживання української мови як духовного виміру нації; забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, старших за себе, турбота про молодших і хворих; виховання правової культури, поваги до Конституції України, законів України, державної символіки; культивування найкращих рис української ментальності –

працелюбності, свободи, зв'язку із природою, поваги до жінки, толерантності; формування почуття господаря: господарської відповідальності, підприємливості, ініціативності, свідомого ставлення до життя в умовах ринкових відносин; охорону й зміцнення фізичного, психічного та духовного здоров'я; забезпечення базової культури, розвиток естетичних потреб і почуттів; формування екологічної культури, гармонізацію відносин особистості з природою тощо. Завдяки цьому випускники – здорове ініціативне юнацтво, котре має мету, готове діяти й взяти на себе відповідальність за долю рідного краю, держави.

Провідна роль, безумовно, належить українські письменниці, засновниці авторської школи «ТРИВІТА» Марії Чумарній.

Чумарна Марія Іванівна народилася 19 серпня 1952 року в с. Рекшин Бережанського району Тернопільської області. Закінчила філологічний факультет Львівського державного університету імені Івана Франка. Автор поетичних збірок «Сонячна музика», «Земля між вогнями», «З глибин», «Стрітення», «Вихід», «Педагогіка любові»; наукових розвідок «Мандрівка в українську казку» та «З початку світу. Україна в символах»; афоризмів «Думки навздогін» та ін. Вона лауреат премії «Благовіст» [1].

Сама творчість Марії Чумарної великою мірою слугує створенню етнокультурного мовознавчого середовища в авторській школі «ТРИВІТА», адже її «Мандрівка в українську казку» та «З початку світу. Україна в символах», навчальні книги для початкової школи, букварі, «супутники» букварів тощо, не кажучи вже про поетичні здобутки, активно впроваджуються педагогічним колективом до навчально-виховного процесу, їх читають діти, які, власне, не тільки відкривають світ, а й дивляться на нього з глибокого філософського погляду авторки, відтак, створюючи власні казки, певним чином наслідують авторський стиль Марії Чумарної.

З творів письменниці постає картина світу українця, яку молодші школярі глибоко сприймають, прагнуть збагнути, вдаються до ґрунтовних міркувань, намагаються довідатися про Україну ще більше.

Практично всі навчальні книги та поетичні твори Марії Чумарної наповнені цією глибинною українською філософією. Так, авторський Букварик проілюстрований давньою трипільською символікою. І слова тут дібрано так, щоб розвивати в дитині кореневу структуру мови. На увагу заслуговує і концепція національно-мовної освіти письменниці, вона увиразнена в її книгах, а також безпосередньо в таких висловлюваннях засновниці авторської школи «ТРИВІТА»: «Як письменник я просто не могла миритися з тим, що у школі на перший план висувають суто граматику. Що саме поняття творчості здеформоване до невпізнання... Ви знаєте, у що перетворилися твори на нинішній день, коли вже друкуються книжки із ними. Хіба так можна?! А все це від того, що переважає не глибинне осмислене вивчення мови як духовної сутності народу, а як суто граматичних форм, що нікому не потрібні. У дітей з раннього віку вбивають інтерес до мови. Сухі правила, приклади, їх примусове втовкмачування...» [4].

Закономірно, що у школі побутує інший підхід до вивчення української мови, де вивчається такий предмет, як живе слово. Він об'єднує вивчення граматики з літературою як процесом творення. На такі заняття добираються високохудожні тексти, щоб дитина жила в радості від світу. За таких умов, як зазначає Марія Чумарна, не доводиться писати «оті безкінечні гектари, не конструювати штучне речення... Слово – це божество, і поводитися з ним, як зі сміттям, не можна. Так само і з поезією: тепер іде гра в слова, а вона сама по собі дуже небезпечна. Недарма в Євангелії сказано: кожним словом будеш виправданий і за кожне слово будеш покараний. Ми пояснюємо дітям, що слово має триєдину структуру: слово подумане, слово мовлене, і слово-дія. Якщо ти подумав одне, а сказав інше, то дуже тяжко согрішив, бо слово має душу» [4].

Саме в авторській українознавчій програмі «Світ малого українця», затвердженій Міністерством освіти і науки України, найбільш яскраво сконцентрована концепція розвиту національно-свідомої особистості молодшого школяра, яка реалізується через предметні лінії: українська казка, живе слово, світовид.

Світ малого українця широко представлений не тільки у книгах Марії Чумарної, напрацюваннях педагогів, а й дитячих поезіях, які друком виходять у світ як у межах школи у вигляді збірок, альманахів тощо, так і поза нею, у періодичних виданнях Львова, краю тощо.

На окрему увагу заслуговує фольклористично-етнографічна діяльність школярів, яка спрямована на вивчення, збереження і трансляцію духовних цінностей української традиційної культури, є ефективним засобом етнокультурного виховання мовної особистості.

В авторській школі «ТРИВІТА» добре усвідомлюють, що процес державотворення й розбудови громадянського суспільства в Україні збігається з її поступовим входженням до Європейського співтовариства. Вихід нашої країни на світовий інформаційно-культурний простір об'єктивно спонукає до переймання духовних цінностей Заходу. Водночас основним засобом етнокультурного виховання особистості є цілеспрямована діяльність школярів, що пов'язана із засвоєнням, дослідженням української традиційної народної культури і відтворенням найкращих зразків народного мистецтва.

Результати виховного впливу етнокультурного мовного середовища в авторській школі «ТРИВІТА» переконливо свідчать про культивування у стінах цього навчального закладу рідної мови, відповідно про значущий вплив гуртковой роботи, позакласних та позашкільних заходів на розвиток національно-мовної особистості учнів. Більшість (67 %) школярів – учасники гуртків, вони схильні до творчої роботи в літературній, художній, музичній сфері, що яскраво свідчить про їх етнокультурне виховання, яке являє собою не тільки відтворення національної культури, але й розвиток новацій і збагачення української культури. У такий спосіб

діти та юнацтво стають органічним складником українського суспільства, яке зацікавлено у збереженні життєдіяльності за рахунок спадкоємності поколінь. До фольклористично-етнографічної діяльності залучаються учні основної і старшої школи, учні молодшої школи набувають досвіду виконавської і художньо-практичної діяльності, готуючись до «збирацької», фольклорно-експедиційної діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Авторська школа «ТРИВІТА» – експериментальний навчальний заклад всеукраїнського рівня, де використовуються експериментальні навчальні програми інтегрованих курсів «Світ малого українця» М. Чумарної для початкової школи; «Образотворче мистецтво і художня праця в 1-4 класах» Л.Солтис; «Людина в поході віків» для 5-11 класів; «Україна й українці» для 7-11 класів та ін. В епіцентрі створення етнокультурологічного навчально-виховного середовища – педагогічний колектив школи, який через систему позаурочної, позакласної роботи розвиває національно-мовну особистість молодшого школяра (залучено 67% учнів). Основним засобом етнокультурного виховання особистості є цілеспрямована діяльність школярів, що пов'язана із засвоєнням, дослідженням української традиційної народної культури і відтворенням найкращих зразків народного мистецтва. Подальшого дослідження потребує аналіз методів та форм виховання національно-мовної особистості в авторській школі «ТРИВІТА».

1. Авторська школа «Тривіта» – Львів [Електронний ресурс]. Режим доступу // Osvita.com.ua www.osvita.com.ua/ua/schools/lvov/sh-triv/
2. Партика Н. Чарівний світ казки і математика. 1-4 класи: Посібник для вчителя / Наталя Партика. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2009. – 72 с.
3. Симоненко Т. Шляхи і засоби формування національно-мовної особистості у школі (5–7 класи) / Тетяна Симоненко // Українська мова та література в школі. – 2000. – №1. – С.26-28.
4. Чумарна М. Мої діти підуть у світ просвітленими / Марія Чумарна // День. – 1998. – 8 серпня.
5. Юрчонок Ю.В. Тенденції розвитку авторських шкіл у незалежній Україні / Ю.В. Юрчонок // Проблеми освіти : [науковий збірник] / Кол. авт. – К. : Інститут інноваційних технологій і змісту освіту МОН України, 2009. – Вип. 58. – Частина 2. – С. 296-300.

Reference

1. Avtorska shkola «Tryvita» – Lviv [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu // Osvita.com.ua www.osvita.com.ua/ua/schools/lvov/sh-triv/
2. Partyka N. Charivnyy svit kazky i matematyka. 1-4 klasy: Posibnyk dlya vchytelya / Natalya Partyka. – Ternopil : Navchalna knyha – Bohdan, 2009. – 72 s.
3. Symonenko T. Shlyakhy i zasoby formuvannya natsionalno-movnoyi osobystosti u shkoli (5–7 klasy) / Tetyana Symonenko // Ukrayinska mova ta literatura v shkoli. – 2000. – №1. – S.26-28.
4. Chumarna M. Moyi dity pidut u svit prosvitlenymy / Mariya Chumarna // Den'. – 1998. – 8 serpnya.
5. Yurchonok Yu.V. Tendentsiyi rozvytku avtorskykh shkil u nezalezhniy Ukrayini / Yu.V. Yurchonok // Problemy osvity : [naukovyy zbirnyk] / Kol. avt. – K. : Instytut innovatsiynykh tekhnolohiy i zmistu osvitu MON Ukrayiny, 2009. – Vyp. 58. – Chastyna 2. – S. 296-300.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.92-97

Олена Будник,
доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Olena Budnyk,
Doctor of Pedagogical Sciences,
Senior Research Scientist,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
mail@gmail.com
ID orcid.org/0000-0002-5764-6748

УДК 371.72

ІЄРАРХІЯ ЦІННОСТЕЙ УЧНІВ ГІРСЬКОЇ ШКОЛИ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

HIERARCHY OF VALUES OF MOUNTAIN SCHOOL PUPILS OF UKRAINIAN CARPATHIANS

У статті висвітлено сутнісну характеристику цінностей та подано різні підходи до їх класифікації. Обґрунтувано вплив ландшафтно-географічних і соціокультурних особливостей гірського реґіону на формування ціннісних орієнтацій зростаючої особистості.

Представлено результати експериментального дослідження ціннісних орієнтацій сучасних учнів в гірській місцевості Українських Карпат (на прикладі шкіл Надвірнянського району Івано-Франківської області). Виявлено, що в ієрархії цінностей пріоритетними для учнів підліткового віку є життєво важливі та гедоністичні цінності (родина, здоров'я, кохання, комфортне життя). Досліджено, що в гірському регіоні достатньо збереглися релігійні традиції, тому не випадково більше половини респондентів вказали на релігійні цінності. Доведено, що для молодих жителів гірської місцевості Івано-Франківської області етичні категорії родина, любов, віра в Бога, здоров'я, дружба увійшли в п'ятірку найбільш значущих цінностей. Цей каталог доповнюють: мудрість, мир, освіта, справедливість, повага. Підтверджено чітку відмінність у виборі цінностей за гендерною ознакою: гносеологічні цінності або цінності пізнання є більш затребуваними у хлопців, а дівчата природно більш сконцентровані на вартостях родинного затишку, власного дому, сімейного благополуччя, щастя дітей, внутрішньої гармонії.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, гірська школа, ієрархія цінностей, вселюдські та національні цінності, аксіологія.

The article deals with the essential characteristic of values, and different approaches to their classification are revealed in it. The impact of landscape and geographic as well as socio-cultural features of mountain region on the formation of value orientations of the growing up personality are grounded.

The results of the experimental research of value orientations of modern pupils in the mountain area of the Ukrainian Carpathians (on the example of schools in Nadvirna district, Ivano-Frankivsk region) are submitted. It is stated that in the hierarchy of values the priority for teenagers are vital and hedonistic values (family, health, love, life comfort). It is investigated that in the mountainous region religious traditions are sufficiently preserved, that is why more than half of respondents pointed on religious values. It is confirmed that for young residents of mountain area of Ivano-Frankivsk region ethical categories like family, love, faith in God, health, friendship comprised top five most important values. This catalogue is supplemented with wisdom, peace, education, justice, respect. It is confirmed that there is clear distinction in the choice of values by gender: gnoseological values or the values of knowledge are more popular with boys and girls are naturally more focused on values of family comfort, own home, family welfare and children happiness, home harmony.

Keywords: values orientations, mountain school, hierarchy of values, universal and national values, axiology.

В статье освещена сущностная характеристика ценностей и представлены различные подходы к их классификации. Обосновано влияние ландшафтно-географических и социокультурных особенностей горного региона на формирование ценностных ориентаций личности.

Представлены результаты экспериментального исследования ценностных ориентаций современных учеников в горной местности Украинских Карпат (на примере школ Надвирнянского района Ивано-Франковской области). Выявлено, что в иерархии ценностей приоритетными для учащихся подросткового возраста является жизненно важные и гедонистические ценности (семья, здоровье, любовь, комфортная жизнь). Доказано, что в горном регионе достаточно сохранились религиозные традиции, поэтому не случайно более половины респондентов указали на религиозные ценности. Доказано, что для молодых жителей горной местности Ивано-Франковской области этические категории семья, любовь, вера в Бога, здоровье, дружба вошли в пятерку наиболее значимых ценностей. Этот каталог дополняют: мудрость, мир, образование, справедливость, уважение. Подтверждено четкое различие в выборе ценностей по гендерному признаку:

гносеологические ценности или ценности познания более востребованными у ребят, а девушки естественно более сконцентрированы на ценностях семейного уюта, собственного дома, семейного благополучия, счастья детей, внутренней гармонии.

Ключевые слова: ценностные ориентации, горная школа, иерархия ценностей, общечеловеческие и национальные ценности, аксиология.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Глобалізація детермінує асиміляцію культур, тому актуальними залишаються питання формування вселюдських і національних цінностей зростаючої особистості, забезпечення полікультурної освіти учнів із різних держав, конструктивного співіснування людини зі Світом. У сучасних умовах інтеґрування України до світового освітнього простору актуалізується проблема формування непересічних духовних цінностей зростаючої особистості. Тривале функціонування вітчизняної системи освіти у авторитарному «полі» призвело до так званого розриву між сутнісним і належним, нехтування духовними пріоритетами у вихованні дітей і молоді, пріоритетними для яких часто виступають удавані, фальшиві моральні вартісності.

На основі теорії людиноцентризму (В. Кремень) в освіті виокремлено нову педагогічну парадигму – педагогіку культуро- і людинотворчості (В. Андрущенко), адже «саме людина, яка формується як особистість на основі культури, є тим єдиним центром освітнього процесу, навколо якого концентруються інші цінності, який забезпечує системі цілісність і який слугує визначальним принципом стратегії її розвитку» [1, с. 14]. Отож, актуальною проблемою сьогодення вважаємо психолого-педагогічне вивчення ієрархії цінностей зростаючої особистості для проектування стратегії соціально-виховних схем та їх реалізації в умовах загальноосвітньої школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Аналіз науково-педагогічної літератури засвідчив складність і багатогранність проблеми формування та розвитку ціннісних орієнтацій учнів. Проблема цінностей висвітлена у наукових працях зарубіжних філософів і психологів: В. Віндельбанд, L. Dyczewski, K. Kotłowski, A. Lisnik, П. Мазур, А. Маслоу, Р. Мюнстерберг, P. Oleś, Г. Ріккерт, М. Шелер та ін. Природу цінностей на предмет їх використання у навчально-виховному процесі досліджували вітчизняні вчені: В. Андрущенко, І. Бех, Г. Васянович, І. Зязюн, З. Карпенко, В. Кремень та інші.

Формування мети статті. Мета статті – на основі власного експериментального дослідження обґрунтувати пріоритетні цінності сучасних учнів підліткового віку в гірській місцевості Українських Карпат.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. А Термін «цінності» започаткований Аристотелем і був уведений у філософську науку в 60-х роках XIX ст. німецькими вченим В. Віндельбандом і Г. Ріккертом [5, с. 992].

«Цінність – духовне формоутворення, що існує через моральні та естетичні категорії, теоретичні системи, утопічні образи, суспільні ідеали і виступає критерієм оцінки дійсності людиною» [8, с. 330].

У стародавній Греції основними цінностями було визнано: істину, добро і красу. Християнство на передній план в аксіології ставить євангельські цінності: віра, надія і любов. Французька революція наголосила на ціннісній тріаді: рівність, свобода і братство. У сучасних умовах актуалізуються такі цінності, як: мир, духовне багатство, солідарність, гідність, толерантність, гуманізм, демократія, громадянськість тощо.

Цінністю вважаємо все те, що для конкретної людини є особливо значущим і важливим з погляду її цілей, інтересів, потреб, комунікації тощо. Відтак цінності – категорія суб'єктивна, оскільки те, що для однієї людини може бути цінним, для іншої – ні. Тому цілком формально цінності поділяють на суб'єктивні та об'єктивні, абсолютні та відносні, позитивні та негативні.

В аксіології як науці про цінності запропоновано різні варіанти їх класифікації [6].

Р. Ріккерт поділяв усі цінності на шість груп: логічні (цінності наукового пізнання), естетичні (цінності мистецтва), містичні (цінності містичного життя), релігійні, моральні, особистісні. Р. Мюнстерберг запропонував розрізняти два типи цінностей: життєві (наприклад, любов, дружба, щастя) і культурні (наприклад, поезія, образотворче мистецтво, музика), відповідно в кожному з цих типів – логічні, естетичні, етичні та метафізичні цінності.

М. Шелер представив наступну ієрархію цінностей: а) релігійні (абсолютні – «святе»); б) гносеологічні (пізнання – «істинне»); в) морально-правові («справедливе»); г) духовні (культурні – «прекрасне»); д) життєво важливі (вітальні – «благородне»); е) гедоністичні (чуттєві – «приємне»).

Ціннісну систему особистості становлять «усвідомлені смислові утворення різного рівня узагальненості» [2, с. 19]. "Система життєвих цінностей самоактуалізованих людей, зазначає А. Маслоу, ґрунтується на їх філософському сприйнятті себе, людської природи і фізичної реальності. Завдяки цьому сприйняттю формуються ціннісні орієнтації індивідів у повсякденному житті" [7, с. 209]. Власне цінності слугують засобом узагальнення та систематизації соціокультурного досвіду.

Сьогодні найбільш поширеною класифікацією цінностей є поділ їх на термінальні та інструментальні [2, с. 22].

Термінальні цінності – це те, що є найбільш бажаним та емоційно привабливим для особистості, описує ідеальний стан її буття.

Інструментальні цінності – це спосіб поведінки або дій людини, що безпосередньо не пов'язані з метою (моральні цінності, інтелектуальні цінності тощо).

Водночас за ставленням людини до світу, за об'єктом його сприйняття цінності поділяють на матеріальні та духовні; за рівнем узагальненості – на конкретні та абстрактні; за способи виявлення – на ситуативні та стійкі. Достатньо поширеною є класифікація цінностей за критерієм приналежності: особистісні (індивідуальні), групові (колективні), суспільні, національні та загальнолюдські. На основі цінностей виробляються соціокультурні норми життєдіяльності.

Особливості формування цінностей особистості в гірському краї

Виховання особистості розглядаємо як цілеспрямований систематичний процес формування її ціннісних орієнтацій як «відносно стійкої системи спрямованості інтересів і потреб на певну ієрархію життєвих цінностей» [5, с. 191].

У гірській школі яскраво простежується вплив ландшафтно-географічного та етнокультурного середовища на становлення та розвиток особистісних вартостей зростаючої особистості (моральних, громадянських, естетичних), у контексті яких функціонує духовність [10]. Серед них виокремлюємо наступні: почуття патріотизму, ідентичності з етнонаціональною спільнотою; глибоке усвідомлення значення рідної мови (мови роду) в життєдіяльності нації, держави; відповідальність за долю країни; повага до інших національних спільнот; естетичні, екологічні, валеологічні, світоглядні цінності.

Гірському реґіону Українських Карпат властиві специфічні особливості: різнобарвна природа сприяє накопиченню величезного досвіду спілкування людини з природою, в результаті чого сформувались багатовікові традиції дбайливого господарювання, духовності, шанобливого ставлення до навколишнього світу [9]. Тут достатньо збереглися традиційні народні ремесла і промисли, прогресивні обрядові традиції, що, безумовно, слугує дієвим чинником гармонійного розвитку особистості дитини.

Водночас у сучасному соціальному просторі часто домінує агресивність, жорстокість, маніпулювання дитячою свідомістю через засоби масової інформації, іноді процеси глобалізації розуміють як поглинання культурних цінностей інших народів шляхом створення «об'єднаної Європи». Тому надзвичайно важливими питаннями сучасної освіти, передусім в гірському регіоні, вважаємо виховання найвищих духовних якостей дітей і молоді з урахуванням його специфіки та особливостей функціонування.

На думку А. Маслоу, "єдиний відомий спосіб попередити викривлене сприймання природи, суспільства або самих себе з допомогою людських цінностей – постійно усвідомлювати ці цінності, розуміти їх вплив на сприймання і, завдяки такому розумінню вносити відповідні корективи" [7, с. 245].

Сьогодні система ціннісного світогляду особистості формується під впливом глобальної трансформації ієрархії загальнолюдських цінностей. Отож актуальним постає питання про вивчення, формування і розвиток особистісних цінностей зростаючої особистості з урахуванням специфіки конкретного реґіону, зокрема гірського ландшафтно-кліматичного й соціокультурного середовища. Адже в гірській школі Українських Карпат маємо чимало спільних потенційних можливостей для ознайомлення учнів з цінними природними ресурсами та неповторними духовно-культурними традиціями. Відтак, для цього реґіону особливо характерними є низка соціально-економічних (безробіття, бідність, нестабільність, зовнішня міґрація дорослого населення, зниження народжуваності) та екологічних проблем (повені, вирубування лісу тощо). Вони тією чи іншою мірою впливають на якість освіти, тому з усією гостротою постає проблема відродження і творення справжніх духовно-моральних цінностей молодої людини, що ґрунтуються на ідеалах істини, добра, краси, свободи задля виховання справжнього громадянина і господаря.

Результати дослідження. Мета нашого дослідження полягала у вивченні ціннісних орієнтацій учнів підліткового віку в реґіоні Українських Карпат. Основне завдання проведеного анкетування – здійснити аналіз ієрархії цінностей за уявленнями школярів гірської школи, зокрема їхні пріоритетні та периферійні вартості, що слугують орієнтиром у повсякденному житті, навчанні, праці, спілкуванні тощо.

У дослідженні використано шкалу оцінки цінностей, яку запропонував P. Oleś [12], що містить 27 ключових характеристик. Участь в опитуванні була анонімною. Анкетування було проведене в травні 2016 року у випадково вибраних школах гірського реґіону Українських Карпат (Івано-Франківська область). До дослідження було залучено однакову кількість хлопців та дівчат, віком від 12 до 15 років. Результати відповідей респондентів подано в таблиці 1.

Зміни в суспільному житті призвели до пріоритетності серед молодих людей цінностей особистого рівня, які забезпечують власні потреби та комфортне самопочуття. Власне, найбільш захищеною особа почувається в родині, тому не випадково більшість підлітків (76,9%) на перше місце в ієрархії цінностей поставили сім'ю.

Жителі гірського реґіону України зазвичай глибоко віруючі люди, відповідно виховують дітей за засадах релігійного світогляду. Про це засвідчили й результати нашого дослідження: 53,8% респондентів вказали на таку цінність, як «віра в Бога». Отож, постає питання про використання християнської етики, елементів релігієзнавства у педагогічному процесі школи задля розуміння релігійного менталітету, вивчення й налагодження співпраці з батьками та учнями.

Таблиця 1

Ціннісні орієнтації учнів підліткового віку гірської школи

№ з/п	Цінності	Показники*, %		
		Дівчата	Хлопці	Всього
1.	Сім'я	69,2	84,5	76,9
2.	Добро	61,5	88,5	75,0
3.	Любов	61,5	80,8	71,2
4.	Здоров'я	88,5	53,8	69,2
5.	Дружба	65,4	65,4	65,5
6.	Віра в Бога	57,7	50,0	53,8
7.	Мудрість	38,5	69,2	51,9
8.	Мир	53,8	42,3	48,1
9.	Освіта	34,6	61,5	48,1
10.	Справедливість	46,2	46,2	46,2
11.	Повага	50,0	42,3	46,2
12.	Свобода	57,7	30,8	44,2
13.	Правда	46,2	38,5	42,3
14.	Гідність	30,8	42,3	36,5
15.	Патріотизм	26,9	38,5	32,7
16.	Допомога іншим	42,3	19,2	30,8
17.	Комфортне життя	26,9	34,6	28,8
18.	Знання	23,1	30,8	26,9
19.	Культура	19,2	26,9	25,0
20.	Саморозвиток	11,5	23,1	19,2
21.	Краса	19,2	15,4	17,3
22.	Матеріальні цінності	19,2	15,4	15,4
23.	Природа	15,4	15,4	13,5
24.	Робота	26,9	3,8	11,5
25.	Духовний розвиток	11,5	15,4	7,7
26.	Соціальне життя	7,7	11,5	5,8
27.	Влада	3,8	0	3,8

**Середній показник дослідження цінності визначено у відсотках як середній у співвідношенні усіх виборів даної цінності для максимального значення вибору одного і того ж значення.*

У сучасній психології релігії все частіше вдаються до дослідження релігійної свідомості, переживань, переконань, установок, містичних орієнтацій, фанатизму, міжконфесійного діалогу, відповідної поведінки та способу життя [11]. Очевидно, цінними в цьому контексті є знання про позитивний вплив релігії на боротьбу зі стресами, ментальними розладами дітей, стимулювання їх активності в соціальній громаді тощо. Відтак, "психологія релігії не може розвиватися поза глибоким усвідомленням не тільки релігійного феномену, а й над персонального об'єкта, на якому фокусуються релігійні переживання" [4, с. 52].

За даними наших досліджень, спостерігається чітка відмінність у виборі цінностей за гендерною ознакою (рис. 1): 88,5% дівчат на пріоритетною цінністю вважають здоров'я (серед хлопців цей показник становить 53,8%); водночас дівчата виявилися більш емпатійними, тому надають вказали на таку цінність, як допомога іншим – 42,3% (хлопці – 19,2%). Це пояснюємо тим, що дівчата (жінки) природно більш сконцентровані на вартостях родинного затишку, власного дому, сімейного благополуччя, щастя дітей, внутрішньої гармонії, порядку тощо. Для молодих мешканців гірського регіону, не зважаючи на суспільну активність сучасних жінок, німецький вислів «Kinder, Kirche, Küche"(діти, церква, кухня) – все ще залишається актуальним.

У підлітковому віці чітко простежується домінантне значення таких вищих моральних цінностей, як: добро, любов, дружба, честь, повага, справедливість, свобода, честь. Високі показники вибору отримали: добро – 88,5% хлопців і 61,5% дівчат. Власне добро серед етичних категорій позначають найвищу цінність, що відображає ідеально досконале, абсолютне. Приміром, любов вибрали понад 70% респондентів (61,5% дівчат і 80,8% хлопців). Саме ці цінності

необхідні людині не заради вирішення певних суспільних завдань, для когось, а заради себе, власного духовного піднесення і самовдосконалення. Цікаво, що серед школярів на почесне п'яте місце і хлопці, і дівчата поставили дружбу (відповідно по 65,4% респондентів). Усвідомлення окреслених вище етичних категорій істотно впливає на свідомість і поведінку людини. Для того, щоб педагогічна комунікація виконувала реґулятивну функцію, вона повинна базуватися не на прагматичних засадах, а на альтруїзмі, безкорисливому спрямуванні моральної діяльності.

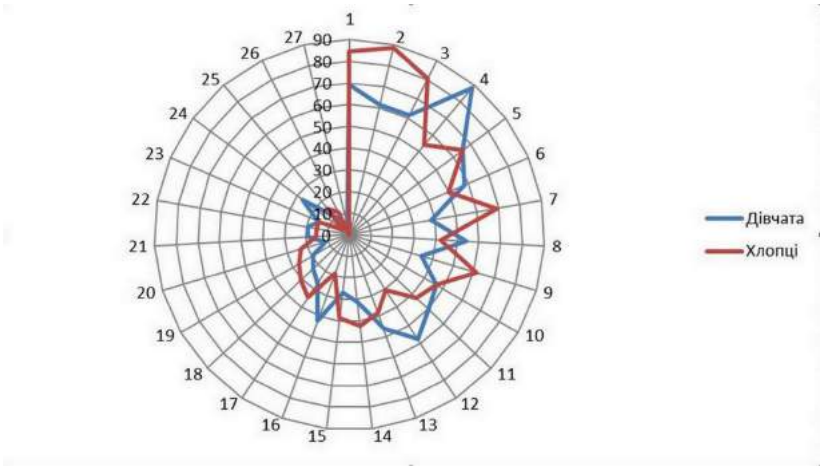

Рис.1. Ієрархія цінностей учнів гірської школи Українських Карпат (на прикладі Надвірнянського району Івано-Франківської області).

На основі аналізу пріоритетних духовних цінностей серед учнів спостерігаємо високий відсоток вибору миру (48,1%), справедливості (46,2%), свободи (44,2%), патріотизму (32,7%) в українській школі. Це пояснюємо військово-політичною ситуацією на сході країни, що істотно вплинула на ціннісне формування особистості, рівень її громадянської культури. Варто зазначити, що ціннісні орієнтації підлітків є важливим чинником у визначенні спрямованості їх моральної діяльності.

У хлопців (чоловіків) традиційна ціннісна домінанта – динамізм, оновлення життєдіяльності та прагнення до пошуку нових форм буття. Не випадково, за даними дослідження, хлопці в ієрархії вартостей віддають перевагу когнітивним цінностям; тим інтелектуальним якостям, які допоможуть їм у майбутньому самореалізуватися, самоствердитися: мудрість – 69,2% (дівчата – 38,5%), освіта – 61,5% (дівчата – 34,6%), знання – 30,8% (дівчата –23,1%), саморозвиток – 23,1% (дівчата – 11,5%) (Надвірнянський район Івано-Франківської області).

Найнижче в ієрархії цінностей дівчат і хлопців в гірському районі Івано-Франківської області знаходиться „влада". Водночас вплив гірського ландшафтно-кліматичного середовища відображається на сформованості естетичних цінностей в учнів – 19,2 % дівчат і 15, 4% хлопців вибрали красу; однакова кількість дівчат і хлопців (по 15,4%) зазначили на важливості природи в їхньому житті.

Насторожує той факт, що сучасні підлітки не вважають своїми пріоритетами духовний розвиток (11,5% дівчат і 15,4% хлопців) та соціальне життя (7,7 % дівчат і 11,5% хлопців). Фактично третина респондентів вказали на особистісну значущість гедоністичних цінностей. Наприклад, комфортного життя прагнуть – 34,6 % хлопців і 26,7% дівчат.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного дослідження приходимо до таких висновків:

1. На основі класифікації цінностей, за М. Шелером, пріоритетними для учнів підліткового віку є життєво важливі та гедоністичні цінності (родина, здоров'я, кохання, комфортне життя). Відрадно, що в гірському регіоні Українських Карпат достатньо збереглися релігійні традиції, тому не випадково 53,8% респондентів вказали на таку абсолютну цінність, як віра в Бога.

2. Для молодих жителів гірського реґіону Івано-Франківської області етичні категорії родина, любов, віра в Бога, здоров'я, дружба увійшли в п'ятірку найбільш значущих цінностей. Цей каталог доповнюють: мудрість, мир, освіта, справедливість, повага.

3. Гносеологічні цінності або цінності пізнання є більш затребуваними у хлопців: мудрість – 69,2%, освіта – 61,5%, знання – 30,8%, саморозвиток – 23,1%.

4. Виявлено, що для досліджуваного вікового періоду учнів характерна типова ієрархія цінностей, що є значущими для них. Відтак вибір школярами окремих цінностей залежав також від конкретних життєвих ситуацій, особистісних характеристик тощо. Спостерігається чітка розбіжність у ціннісних орієнтаціях за гендерною ознакою: дівчата природно більш сконцентровані на вартостях родинного затишку, власного дому, сімейного благополуччя, щастя дітей, внутрішньої гармонії; хлопці здебільшого зосереджені на когнітивних цінностях (освіта, мудрість, знання), що дозволить забезпечити комфортне життя у майбутньому.

4. Найнижче в ієрархії цінностей дівчат і хлопців в гірському районі Українських Карпат знаходиться духовний розвиток, соціальне життя, влада.

5. Вплив гірського ландшафтного середовища відображається на сформованості в молодих людей духовних (естетичних) цінностей – краса, природа (відповідно 17,3% і 13,5% опитаних).

Задля виховання пріоритетних вселюдських і національних цінностей учнів підліткового віку важливим є моделювання належного освітнього середовища навчального закладу. У цьому сенсі першочерговим визначаємо: максимальне врахування природних здібностей особистості школяра, його етнопсихологічних та індивідуальних особливостей, пізнавальних інтересів; спрямування на вивчення передусім власного історичного досвіду задля розвитку високої громадянської культури; орієнтацію на принципи демократії в організації освітньої діяльності на національному ґрунті; поєднання родинних і регіональних національних традицій, звичаїв і обрядів задля наповнення життєвого простору елементами духовності; забезпечення умов для взаємозбагачення соціально-культурного досвіду виховання прогресивними ідеями європейських націй і народів [3, с. 182].

Важливими завданнями виховання учнів у гірських школах України вважаємо формування в них високих духовних вартостей, зокрема почуття громадянина Планети через почуття громадянина своєї держави, господаря свого краю з належним ставленням до рідної землі, мови, історії, релігії, культури, поваги до національних вартостей, державної символіки тощо.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у дослідженні ціннісних орієнтацій (громадянських, національних, валеологічних, соціально-культурних та інших) у педагогічному аспекті.

1. Андрущенко В. Педагогіка культуро- і людинотворчості // Педагогічна майстерність академіка Івана Зязюна : зб. наук. пр. / [редкол.: Н. Г. Ничкало (голова), та ін. ; упоряд.: Н. Г. Ничкало, О. М. Боровік] ; Ін-т пед.освіти і освіти дорослих НАПН України. – К. : Богданова А. М., 2013. – С. 14-25.
2. Бех І. Д. Ідеологія особистісно орієнтованого виховання / І.Д. Бех // Вибрані наукові праці. Виховання особистості. Том 1. – Чернівці : Букрек, 2015. – С. 15–208.
3. Будник О. Етновиховне середовище педагогічного навчального закладу : теоретико-методологічний аспект / О. Будник // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2012. – № 5. – С. 175–184.
4. Бондаренко О. Ф. Семантика маніпуляції: розпізнавання й викриття / О. Ф.Бондаренко // Психологічна і педагогічна науки в Україні : зб. наук. праць : в 5 т. – Т. 2 : Психологія, вікова фізіологія та дефектологія. – К. : Педагогічна думка, 2012. – С. 56–72.
5. Киричок В. А. Цінності / В. А. Киричок // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 992–993.
6. Культурологія, http://studme.com.ua/153805084821/kulturologiya/vidy_tsennostey.htm
7. Маслоу А. Мотивация и личность. – 3-е изд. – Москва-СПб. : Питер, 2006. – 352 с.
8. Соціологія : словник термінів і понять / за заг.ред. Біленького Є.А. і Козловця М.А. – К. : Кондор, 2006. – 372 с.
9. Budnyk O. Teahers' Training for Social and Educational Activity in Conditions of Mountain Area Primary School / O. Budnyk // Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Scientific Edition : Series of Social and Human Sciences. – Vol. 1. – № 2, 3. – 2014. – S. 22–28. (doi:10.15330/jpnu.1.2,3.23-32).
10. Budnyk O. The contemporary folklore revival in the mountain schools of the Ukrainian Carpathians: experience and assessment / O. Budnyk, T. Blyznyuk // Гірська школа Українських Карпат. – 2014. – № 11. – С. 14–19.
11. Mazur P. Podstawy pedagogiki pastoralnej / Piotr Mazur. – Krakyw : WAM, 2011. – 544 p.
12. Oleś P. Wartościowanie a osobowość : psychologiczne badania empiryczne : rozprawa doktorska / P. Oleś. – Lublin : Redakcja Wydawnictw KUL, 1989. – 200 s.

Reference

1. Andrushchenko V. Pedahohika kulturo- i liudynotvorchosti // Pedahohichna maisternist akademika Ivana Ziaziuna : zb. nauk. pr. / [redkol.: N. H. Nychkalo (holova), ta in. ; uporiad.: N. H. Nychkalo, O. M. Borovik] ; In-t ped.osvity i osvity doroslykh NAPN Ukrainy. – K. : Bohdanova A. M., 2013. – S. 14–25.
2. Bekh I. D. Ideolohiia osobystisno oriientovanoho vykhovannia / I. D. Bekh // Vybrani naukovi pratsi. Vykhovannia osobystosti. Tom 1. – Chernivtsi : Bukrek, 2015. – S. 15–208.
3. Budnyk O. Etnovykhovne seredovyshche pedahohichnoho navchalnoho zakladu : teoretyko-metodolohichnyi aspekt / O. Budnyk // Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity. – 2012. – № 5. – C. 175–184.
4. Bondarenko O. F. Semantyka manipuliatsii: rozpiznavannia y vykryttia / O. F. Bondarenko // Psykholohichna i pedahohichna nauky v Ukraini : zb. nauk. prats : v 5 t. – T. 2 : Psykholohiia, vikova fiziolohiia ta defektolohiia. – K. : Pedahohichna dumka, 2012. – S. 56–72.
5. Kyrychok V. A. Tsinnosti / V. A. Kyrychok // Entsyklopediia osvity / Akad. ped. nauk Ukrainy ; holovnyi red. V. H. Kremen. – K. : Yurinkom Inter, 2008. – S. 992–993.
6. Kulturolohiia, http://studme.com.ua/153805084821/kulturologiya/vidy_tsennostey.htm
7. Maslou A. Motyvatsyia y lychnost. – 3-e yzd. – Moskva-SPb. : Pyter, 2006. – 352 s.
8. Sotsiolohiia : slovnyk terminiv i poniat / za zah.red. Bilenkoho Ye.A. i Kozlovtsia M.A. – K. : Kondor, 2006. – 372 s.
9. Budnyk O. Teahers Training for Social and Educational Activity in Conditions of Mountain Area Primary School / O. Budnyk // Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Scientific Edition : Series of Social and Human Sciences. – Vol. 1. – № 2, 3. – 2014. – S. 22–28. (doi:10.15330/jpnu.1.2,3.23-32).
10. Budnyk O. The contemporary folklore revival in the mountain schools of the Ukrainian Carpathians: experience and assessment / O. Budnyk, T. Blyznyuk // Hirska shkola Ukrainskykh Karpat. – 2014. – № 11. – S. 14–19.
11. Mazur P. Podstawy pedagogiki pastoralnej / Piotr Mazur. – Kraków : WAM, 2011. – 544 p.
12. Oleś P. Wartościowanie a osobowość : psychologiczne badania empiryczne : rozprawa doktorska / P. Oleś. – Lublin : Redakcja Wydawnictw KUL, 1989. – 200 s.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.98-101

Marián Ambrozy,
Ph. Dr.,
Vysoká škola medzinárodného
podnikania ISM Slovakia v Prešove
(Prešov, Slovakia)

Marian Ambrozy,
Ph. Dr.,
College of International Business ISM Slovakia in Prešov
(Prešov, Slovakia)
ambrozy.marian@gmail.com

BÁSNIVÉ NÁPOVEDE BERĎAJEVOVEJ FILOZOFIE V KONTEXTE EKOFILOZOFIE

POETIC REMEMBRANCE OF BERĎAJEV´S PHILOSOPHY IN THE CONTEXT OF ECOPHILOSOPHY

Berďajevova filozofia zdanlivo zasahuje dejinne I. polovicu XX. storočia. Napriek tomu posolstvo jeho filozofie považujeme za vysoko aktuálne. Pokiaľ uvažujeme v kontexte ekologickej problematiky, sociálno – filozofické reflexie nášho filozofa sú v tomto zmysle vysoko inšpiratívne, nesú výrazný pozitívny impakt. Reakcia pozitívneho práva životného prostredia môže obsahovať implicitný súhlas s niektorými závermi Berďajevovho prístupu k odpovednosti za svet.

Kľúčové slová: ekofilozofia, zodpovednosť, sociálna filozofia, sloboda

Berďajev philosophy seemingly is interference in the history of I. half of XX. century. Nevertheless, the message of his philosophy is considered highly urgent. If you are thinking in the context of environmental issues, social - philosophical reflection of our philosopher is in this sense highly inspirational, bears significant positive impact. Positive reaction on environmental law may contain implied consent to some conclusions Berďajevova's approach to responsibility for the world.

Keywords: ecophilosophy, responsibility, social philosophy, freedom.

Nikolaj Berďajev je považovaný za jedného z najvýznamnejších ruských filozofov, ktorí pôsobili v oblasti sociálnej filozofie a etiky. Kým v prvom období tvorby dominuje predovšetkým etika, v druhom období náboženstvo, tretie obdobie je poznamenané filozofiou, dejín, v poslednej fáze myslenia možno považovať Berďajeva za personalisticky orientovaného filozofa. Impakt jeho sociálneho myslenia je využiteľný aj v ekofilozofii.

Ako je známe, N. Berďajev vo svojom filozofickom diele kritizuje vzťah marxizmu smerom k ľudskej individualite. Ak je základom personalizmu primát osoby pred bytím, potom je dôležitejším bodom vo filozofii filozofická antropológia a etika. Karol Marx poníma slobodu v zmysle, v akom ju postuloval ešte Spinoza, t. j. pozitívnu slobodu v zmysle pochopenia nevyhnutnosti. Sartre, kritizujúc Marxa za prílišné manifestovanie nevyhnutnosti tlaku spoločenských vplyvov, pričom je úloha jednotlivca zanedbateľná, zdôrazňuje práve kľúčový význam negatívnej slobody. Bez nej podľa Sartra marxizmus vôbec nemá zmysel. Berďajev si uvedomuje, že „marxizmus nepredstavuje len ekonomickú, sociologickú či politickú doktrínu, ale je to aj viera, náboženstvo“ (Grečo, 2013, s. 65).

Náš filozof sa zamýšľa nad špecifikami prijímania marxizmu v ruskom prostredí, čo vo veľkej miere teoreticky pripravil najmä V. I. Lenin. Uvedomuje si nielen leninovské špecifiká ponímania marxistickej filozofie v diele Štát a revolúcia a Filozofické zošity, ale aj krutosť Lenina na pozícii predsedu Rady ľudových komisárov sovietskeho Ruska. Náboženstvo, ktoré Lenin nazýva „pálenka ľudu“, sa usiluje vytlačiť nielen z chrámov, ale predovšetkým z myslí ľudu. Psychológiu marxizmu v tomto zmysle vníma Berďajev ako najslabší článok marxizmu – leninizmu. Odhaľuje identické korene mesianizmu marxistickej ideológie a judaizmu, čím poukazuje na príťažlivosť marxizmu pre Židov ako takých. Otázku kristológie považuje za problém, ktorý polarizuje dejiny. Marxisti podľa Berďajeva, tak ako spin doctori, spájajú pravdu s nepravdou, a tým vytvárajú konglomerát lži a skutočnosti. Individualita sa v marxistickej ideológii stráca, rozpúšťa sa v sľuboch vrátenia nadhodnoty robotníkovi, čo spôsobí jedine socialistická revolúcia.

„V roku 2003 vyhlásil jeden z vtedajších poradcov prezidenta Busha, že demokraciu dal Američanom Boh a je ich povinnosťou ju šíriť“ (Dragula 2006, s. 17). Karl Popper rovnako v II. diele Otvorenej spoločnosti kritizuje Marxa, jeho sociálnu filozofiu a filozofiu dejín, avšak ako prirodzený antipód postuluje otvorenú spoločnosť v zmysle liberálnej demokracie. Oproti Popperovi však Berďajev za optimálnu cestu nepovažuje ani liberálnu demokraciu. Naopak, podrobuje ju rovnako zdrvujúcej kritike. Upätie

na vlastnú individualitu môže ústiť do hrôzy z vlastnej osamelosti, poukazuje Grečo (2013, s. 83). Téma slobody je ústredným problémom liberalizmu, ak by sme akceptovali Sartrovu pozíciu, ide dokonca o absolútnu slobodu. Proces emancipácie podľa Berďajeva na jednej strane oslobodzuje človeka spod škodlivých vplyvov absolutizmu, spojeného s často totalitárnym výkladom vzťahu Cirkvi a spoločnosti, ktorý bol pretraktovaný ešte v ranom novoveku. Na druhej strane, absencia regulatívov modelov správania, resp. ich vymedzenie slobodou iného indivídua je podľa Berďajeva slabým, resp. príliš ľahostajne postulovaným mantinelom. A ľahostajnosť pripúšťa aj zlo.

Kritika liberalistickej demokracie má u Berďajeva aj ďalšie body. Na základe dôkladného štúdia Berďajeva kritizuje v Berďajevovom duchu liberálnu demokraciu politológ Peter Grečo. Vníma najmä nedostatok uchopenia pravdy v akejkoľvek z koncepcií teórie právd, ako aj opustenie duchovnej garancie dobra. V tomto zmysle ako jej negatívne symptómy uvádza právo na zabitie nenarodeného človeka, ak by sme absolutizovali slobodu matky, zrovnoprávnenie homosexuálnych a heterosexuálnych vzťahov, normalizovali promiskuitné správanie, benevolentný prístup k omamným látkam, neadekvátne mierne tresty za zločiny, rast kriminality. V uvedenom aspekte vníma stratu pevnej pôdy pod nohami v systéme liberálnej demokracie. Z kresťanského uhla pohľadu táto koncepcia postuluje hriech a dobrý skutok na jednu rovinu. „Toto postavenie hriechu na úroveň dobra je žiaduce vnímať aj v relácii k dôsledkom rovnostárskych koncepcií politického liberalizmu“ (Grečo, 2013, s. 87). V tomto kontexte hodnotí liberalizmus a kresťanstvo ako nekompatibilné koncepcie. V duchu Berďajevovej koncepcie kritiky liberalistickej demokracie hovorí politológ Grečo o absencii princípu jednoty v slobode.

Tu sa môžeme pozastaviť nad právnym pozitivizmom, kde pod eufemizmus umelé prerušenie tehotenstva za účelom rešpektovania práv matky sa skrýva zabitie človeka, ktorý sa nevie brániť. Inštitúcia manželstva má byť degenerovaná na zväzok homosexuálne orientovaných partnerov, dokonca s chúťkami vychovávať spolu deti, ktoré si samozrejme nemôžu získať prirodzenou cestou. Napomôcť sa im snažia isté snahy niektorých pozitívnych právnikov, ktoré sa pokúšajú vypracovať spôsoby možnej adopcie dieťaťa párom homosexuálov. Dieťa vychovávané rodičom 1 a rodičom 2, ktoré žije v „manželskom“ zväzku dvoch homosexuálov si istotne nebude chcieť zvoliť svoju pozíciu v takejto „rodine“. Súhlasíme v tomto s kritikou istých aspektov liberalistickej demokracie. Marxisti niektorých smerov zasa žiadajú úplné rozbitie rodiny, napr. maďarský filozof Lukács.

Človek modernej demokracie je podľa Berďajeva davovým človekom. Jeho situáciu upravuje, ako sme už spomínali tok médií, ktorý je regulovaný. K regulácii treba dodať, že – v podaní P. Greča – „cenzúra, sankcie za politicky nevhodné vyjadrenia a ideologicky riadený informačný tok, ako aj uniformita mediálnych výstupov, nie sú ani zďaleka charakteristické len pre totalitné a autoritárske spoločnosti, ako si ich pamätáme z časov reálneho socializmu“ (Grečo 2014, s. 331). V tejto súvislosti správne demaskuje ľavicový termín politická korektnosť. Tento terminus technicus ťaží z posunu politického spektra doľava po r. 1945. Imperatív spomínanej korektnosti znie: „vyhýbať sa slovám a skutkom, ktoré by mohli vyjadrovať diskrimináciu či pohŕdanie vo vzťahu k osobám inej rasy, spoločenskej triedy, národnostnej menšiny, pohlavia, či sexuálnej orientácie“ (Grečo 2014, s. 331) Spomínaný uhol pohľadu však zjavne vyplýva z neprirodzeného posunu politického spektra doľava, presne tak, ako sa v roku 1938 neprirodzene posunulo vpravo. Ak ideologická doktrinácia kultúrneho marxizmu ostane integrálnou súčasťou politologickej terminológie, potom musíme spolu s Foucaultom demaskovať rozličné sociálne konštrukty, prepájajúce politologické vedenie s mocou. Odpoveďou môže byť jedine ignorancia takýchto pseudopravidiel. Ich akceptovanie by mohlo mať nedozierne následky v podobe istej formy totalitarizmu.

Ako podotýka filozof M. Dragula, „etické – hľadanie formy morálky, ktorá by bola prijateľná pre každého – v tom zmysle, že by sa jej mal každý podrobiť – pokladám za katastrofické“ (Dragula 2005, s. 134). Už R. Nozick predsa poukazuje na faktickú nezlučiteľnosť formulovania ideológie pre koexistenciu výrazných silných osobností.

Masová kultúra v oblasti, ktorú pripúšťa daný politický systém, rovnako devalvuje. Prízemnej zábave chýbajú elementy pravdy, krásy, dobra, konštatuje Grečo. „Jej vulgárny rozmer pri prehlušovaní vedomia naberá v dobe globalizácie obscénny charakter“ (Grečo 2012, s. 186). Berďajev paradoxne ešte o niečo vyšší status priznáva kultúre socializmu, ktorá charakter posvätna pripúšťala vo forme kultu robotníka a práce.

Ak aj človek bude mať blahobyt vo všetkých jeho podobách, bude sa podľa Berďajeva búriť proti svojej duchovnej prázdnote. K tomu je potrebné upozorniť na vplyv médií, ako už podotkol Alexis de Tocqueville. Kultúru sprostredkovanú médiami považuje Berďajev za populistickú hru. Ak má byť sloboda aristokratickou kategóriou, potom nesmie byť vnímaná cez prizmu liberalizmu, ktorý významný kulturológ J. Hanuš označil za posledné štádium od poriadku k neviazanej slobode. Berďajev v takomto štádiu vidí len vyčerpanosť a stratu ozajstnej slobody. Odmieta alibistické druhy teodícey, ktoré ospravedlňujú zlo a utrpenie a dávajú im zmysel, akoby boli dokonca žiadúce. Hoci v tejto súvislosti P. Grečo považuje Augustína Aurelia „za ideového otca pesimistického vnímania človeka“ (Grečo 2013, s. 114), musíme podotknúť, že Augustín jednoducho neospravedlňuje zlo ako ozmyselnené, ale poníma tzv. vonkajšie zlo, čiže to nezapríčinené človekom, ako spôsobené nedokonalosťpu sveta, v ktorom sa človek nachádza. Prirodzene to vyplýva z kresťanského metapríbehu (porovnaj Ambrozy 2012).

Pre nás je zaujímavé, akým spôsobom reflektuje Berďajev vynález stroja a využívanie techniky človekom. Priemyselnú revolúciu považuje za výraznejšiu celoplanetárnu zmenu, než ňou bola francúzska revolúcia. Upozorňuje na fakt, že stroj začal byť vzápätí etalónom, ktorému sa človek začal prispôsobovať. Spojenie stroja a masovej zábavy, vyjadriteľné v rýchlostných automobilových pretekoch je jedným z vyjadrenia mnohých foriem davového človeka, uzatvára Grečo. „Stroj bol vyvinutý na to, aby si človek mohol podriadiť prírodné sily, no pokiaľ bude v prevádzke tak ako doteraz, ekologická otázka ostane iba v deklaratívnej rovine“ (Grečo 2013, s. 121). Správy o stave životného prostredia hovoria o ohrození, ktorého akútnosť je tak

vysoká, že nápravu musia vykonať tri generácie. Technika nesmie byť privilegovaná na úkor vyčerpávania vzácnych zdrojov a devastácie životného prostredia. V tomto zmysle je potrebné uvedomiť si, že svet nie je len disponzibilný stav zásob a energie.

Edward Bernays, ktorý naučil jednoduchých Američanov správať sa ako členovia konzumnej spoločnosti, predsa nesmie ostať inšpirátorom mnohých kultúr. Oslobodenie od vplyvu Bernaysa a postupné zmenšovanie tej časti spoločnosti, ktorú je možné nazvať konzumná, je podľa Greča zároveň jeden z krokov, ktorý vedie spod nadvlády stroja a techniky. Nové obzory poznania už vari nebudú bytostne prepojené s materiálom a mechanikou, uzatvára náš komentátor Berďajeva. Práve toto by malo priniesť aj väčšiu slobodu ducha. Doterajší vývoj však dáva techniku v tejto súvislosti do negatívnych konotácií. V tomto zmysle kladie otázku aj filozof Dragula: „Sú teda nádeje na zmenu myslenia a s ňou spojenú zmenu sveta nádejné, keď meniť myslenie v školách majú generácie, ktoré boli vychovávané v duchu schém myslenia, ktoré majú zmeniť?“ (Dragula 2005, s. 258).

Nádej môže spočívať jedine v zmene zloženia a objemu spotrebného koša. Uvedomenie si obmedzenosti energetických zdrojov, nutnosť zmeny prístupu k spotrebe, nastúpenie novej koncepcie míňania statkov je nutnosť, ako dospieť k závažným pozitívnym zmenám v oblasti enviromentu a ekológie.

Berďajev vo svojich textoch upozorňuje na fakt, že spotreba by mala byť priamo úmerná možnostiam a nezaťažovať celé generácie planéty. V súlade s udržateľným stavom zdrojov a energetickej spotreby musí byť kompatibilná aj spotreba. Neadekvátnosť spotreby znamená neúmerné zaťažovanie do budúcnosti. Život na dlh, či už v zmysle hypotéky, alebo v zmysle zaťaženia budúceho pokolenia neprispieva k nárastu kvality života. „V beďajevovskom kontexte je úlohou filozofie nielen poznávať svet, ale sa ho pokúšať aj zmeniť“ (Grečo 2013, s. 11). Je to vlastne staré stanovisko Marxa z Manifestu, ktoré pripomína aj náš filozof. Na rozdiel od Marxa však nevytyčuje nejaký ideál sociálneho poriadku či optimálny model štátu. Zmysel zmeny spočíva v oslobodení sa od pofidérnych ideálov absolútnej slobody a zviazanosti s fenoménom blahobytu, aj v prípade ak je na dlh celej planéty. Nevyzýva k revolúcii, neburcuje k povstaniu alebo k radikálnym zmenám. Nie je sympatizantom revolúcie, ktorá vedla k liberalizmu, neinklinuje k socialistickej, ani k nacistickej forme revolúcie. Nejedná sa mu o pritakávanie akýmkoľvek sociálnym prevratom, ale skôr o výzvy k zmene správania a preferencií človeka v sociálnom a kultúrnom kontexte. Dôležitý rozmer má pri tom náboženský rozmer a vzťah človek k Bohu.

V našom kontexte je jednou z ciest aj upevňovanie právneho povedomia v otázkach práva životného prostredia. Ekologicky orientovaná filozofia, osobitne s impaktom do etiky, je pretraktovaná aj v našom geografickom kontexte. Vlastná problematika ekofilozofie a ekoetiky by nemala byť zachytená len v deklaratórnej rovine etických odporúčaní, ale očakáva sa jej adekvátny implement do práva. V tomto zmysle priniesla niekoľko pozoruhodných aspektov teoretička práva životného prostredia B Fedurcová. Aj keď je táto teoretička nie je odbornému okruhu príliš známa, jej texty konvenujú niektorým myšlienkam Berďajeva v smerovaní vzťahu k svetu, zodpovednosti, technike a životnému prostrediu, osobitne v duchu interpretácií P. Greča. Za dôležitú v uvedenom kontexte je nutné považovať samotnú profylaxiu problematiky. „Zmyslom preventívnych právnych noriem je účinné a priame pôsobenie na zodpovedné subjekty.“ (Fedurcová 2001b, s. 5) V ďalších textoch sa rovnako dotýka kľúčových tém pozitívneho práva, ktoré je konkrétnym implementom k ochrane životného prostredia.

B. Fedurcová navrhuje viacero riešení. Mohli by sme podľa nej začať od takých opatrení, ako je neliať olej na zem. Súvis práva životného prostredia a ochrany zdravia občana SR je evidentný. Fedurcová v uvedenej súvislosti uvádza rozšírenú definíciu zdravia katafaticky, a nie apofaticky. „Zdravie je definované ako stav úplne telesnej, duševnej a sociálnej pohody, nielen neprítomnosť choroby.“ (Fedurcová 2000, s. 179). Nedefinuje teda chorobu ako púhu depriváciu, zbavenosť zdravia. V uvedenej súvislosti je potrebné uviesť aj starostlivosť o zdravie malých detí, ako v tejto súvislosti uvádza Erik Varga: „Starostlivosť o maloleté dieťa okrem výchovy zahŕňa aj starostlivosť o zdravie, výživu a všestranný vývoj maloletého dieťaťa.“ (Horváth, Varga 2009, s. 136) Uvedomuje si, že pojem životné prostredie „bol prevzatý aj do práva, z pohľadu práva ide teda o pojem metajuristický.“ (Fedurcová 2001a, s. 139) Rovnako poukazuje na súvislosti, podľa ktorých starostlivosť o životné prostredie nemožno postihnúť jedným odborom, alebo vednou disciplínou. Upozorňuje na názor, že právo životného prostredia sa geneticky vyvinulo zo správneho práva. Rovnako vypichuje fakt, že pojem životné prostredie a životné prostredie človeka nie sú synonymá. Do životného prostredia človeka patria aj materiálne zložky, i tie umelo vytvorené.

Poškodzovanie a znečisťovanie životného prostredia netreba zamieňať, tu Fedurcová ukazuje na dôležitú dištinkciu. V súlade s Grečovou interpretáciou niektorých momentov Berďajevovej filozofie upozorňuje na skutočnosť, racionálne užívanie prírodných zdrojov musí byť právom upravené tak, aby upravovalo postup človeka vo využívaní v zmysle uvážlivosti a efektivity. V týchto aspektoch Grečo a Fedurcová ako autori akosi súznejú. Naša právnička upozorňuje aj na fenomén zodpovednosti. V tejto súvislosti uvádza: „predpokladmi zodpovednosti v práve životného prostredia sú: 1. existencia primárneho pravidla starostlivosti o životné prostredie, 2. protiprávne konanie, 3. stanovenie sankcie.“ (Fedurcová 2002, s. 84) Zodpovednosť je dôležitou súčasťou filozofického prístupu Berďajeva, na čo upozorňuje aj Grečo.

V textoch právničky Fedurcovej sa implicitne objavujú všetky pretraktované momenty. Politológ Grečo pravidelne, právnik Varga občasne, ba jedenkrát aj filozof Dragula sa tak vlastne implicitne vyskytujú vo Fedurcovej, pravda každý v inej temporálnej rovine, a rovnako nie vždy v súlade s pôvodnou intenciou autorky. Filozofi málo využili možnosti takéhoto interdisciplinárneho prieniku. V tomto zmysle M. Dragula patrí medzi vzácne výnimky.

Záver

Čarovná, kritizujúca a básnivá filozofia N. Berďajeva patrí medzi inšpirujúce, aj keď nie mainstreamové prúdy svetovej filozofie. Napriek dominancii fenomenológie, analytického prístupu, existencialistov, neotomizmu, postmoderny etc., aj

Berďajevova filozofia oslovuje ešte aj po mnohých desaťročiach. Aj keď Berďajeva vníma väčšina filozofov ako antropológa, etika, filozofa náboženstva a sociálneho etika, jeho filozofia je využiteľná aj v praktických oblastiach aplikovanej filozofie, ekofilozofie, ekoetiky a snáď i podnikateľskej etiky. Zdôrazňujúc predovšetkým fenomén zodpovednosti človeka nielen sám za seba, ale za spoločnosť, prírodu, planétu je Berďajevov postoj investigatívny pre i oblasť práva životného prostredia. Implicitne sa podobných tém dotýka aj slovenský komentátor Berďajeva Peter Grečo, o ktorého texty sa opierame. Právo životného prostredia – nolens volens – konvenuje k niektorým náhľadom Berďajevovej filozofie. Jej inšpiratívnosť, invenciu a zatiaľ nie úplne využitý a docenený potenciál zrejme ocenia až príchodzie, alebo nasledujúce generácie intelektuálov.

1. AMBROZY, M.: Podstata zla u Agugustina Aurelia, In: Theologos 2/2011, s. 118 – 134, ISSN 1335 – 5570
2. CHERVINSKA, I. The educational space as a sphere of interaction school, family and civil society. «Scientific bulletin of Chełm. Redakcja: przewodniczący P. Mazur. Section of Pedagogy». No. 1. 2015. pp. 37-43
3. DRAGULA, M.: Postmoderna a problém subjektu, In: Člověk – dějiny – hodnoty II jako sociální, politický, historický a pedagogický fenomén, Ostrava: OU, 2005, ISBN 80-7368-021-1
4. DRAGULA, M.: K niektorým aspektom genézy sebauvedomovania, In: Problemy dydaktyczne i wychowawcze we wspólecznej szkole: studie i materialy, Kielce: Wyzsza szkola w Kielcach, 2005
5. DRAGULA, M.: Etologické, sociobiologické, a psychologické východiská metafyzika zla, In: Zlo v kontexte súčasných socio – biologických premien, Prešov: PU, 2006
6. FEDURCOVÁ, B.: Právne aspekty ochrany zdravia občana SR, In: Človek v súradniciach multidimenziálnej spoločnosti I, Prešov: ManaCon, 2000, s. 179 – 186, ISBN 80-89040-01-2
7. FEDURCOVÁ, B.: Životné prostredie a právo, In: Človek v súradniciach multidimenziálnej spoločnosti II, Prešov: ManaCon, 2001, s. 138 – 144, ISBN 90-89040-11-X
8. FEDURCOVÁ, B.: Právo životného prostredia. In: Životné prostredie: revue pre teóriu a tvorbu životného prostredia, Bratislava: IURA Edition, (35), 5, 2001
9. FEDURCOVÁ, B.: Zodpovednosť v práve životného prostredia, In: Človek v súradniciach multidimenziálnej spoločnosti III, Prešov: LANA, 2002, s. 83 – 80, ISBN 80-968312-6-7
10. GREČO, P.: O degradácii človeka v spotrebnej, masovej spoločnosti liberálno – kapitalistickej epochy, In: Sociálne posolstvo Jána Pavla II. Ekonomika verzus kultúra ako hybné sily civilizačných zmien, Ružomberok: Verbum, 2012, ISBN 978-80-8084-956-6
11. GREČO, P.: Revolúcia, demokracia a masová kultúra, Poprad: Mornár a syn, 2013, ISBN 978-80-969129-2-6
12. GREČO, P.: Politická korektnosť – nastupujúci diktát kultúrneho marxizmu, In: Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet, Univerzita ako miesto dialógu, Ružomberok: Verbum, 2014, ISBN 978-80-561-0151-3
13. HORVÁTH, E.: VARGA, E.: Zákon o rodine – komentár, Bratislava: IURA Edition, 2009, ISBN 978-80-8078-220-7

doi: 10.15330/msuc.2016.15.102-105

Ірина Галущак,
кандидат економічних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Iryna Galushchak,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
iryna.galushchak@gmail.com

УДК: 371.15:372.8

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ В УМОВАХ ГІРСЬКОГО РЕГІОНУ

THE WAYS OF FORMING LEGAL COMPETENCE OF FUTURE ECONOMISTS IN MOUNTAINOUS REGION CONDITIONS

У статті розглядаються деякі аспекти експериментального підходу до формування правової компетентності економістів. Автор акцентує увагу на шляхах, за яких означений процес є результативним. Аналізуються наукові підходи до розуміння компетентності фахівців, зокрема, фахівців-економістів, визначається структура професійної компетентності та місце в ній правових знань і вмінь. Обґрунтовано доцільність використання компетентнісного підходу у професійному навчанні економістів.

Виявлено специфіку професійної компетентності фахівців економічного профілю, що виступає провідною передумовою ефективності їх професійної діяльності в умовах гірського регіону. Описує структуру професійної компетентності майбутніх економістів яка містить такі компоненти: 1) компетенція у сфері економічної діяльності; 2) компетенції в інших сферах професійної діяльності; 3) виробничо-діяльнісна компетенція; 4) інформаційно-комп'ютерна компетенція; 5) комунікативна компетенція; 6) компетенція у сфері самовизначення і саморегуляції особистісних якостей.

У статті визначаються основні шляхи формування правової компетентності в процесі навчання у вищому навчальному закладі, зміст правових знань, якими повинні володіти майбутні економісти, що будуть працювати в умовах гірського регіону.

Ключові слова: професійна компетентність, правова компетентність, майбутні економісти, гірський регіон, професійна підготовка.

The article discusses some aspects of the experimental approach to formation of legal competence economists. The author focuses on the ways in which the designated process is effective. Analyzes the scientific approaches to understanding the competence of experts, including experts and economists determined the structure of professional competence and place of legal knowledge and skills. The use of competency approach in professional training of economists is soundly.

The specific professional competence of experts in economics, serving leading precondition for the effectiveness of their professional work in the conditions of the mountain region is found. Describes the structure of professional competence of future economists that includes: 1) competence in economic activity; 2) competence in other areas of professional activity; 3) production and activity-competence; 4) information and computer competence; 5) communicative competence; 6) competence in the field of self-determination and personal qualities.

Theoretical foundation of the concept of «formation of professional competence» is made. Component structure of professional competence of experts in the field of economy is clarified. The author reveals the concepts and components characterize the legal competence economist, its importance for professional competence of the profession in terms of the mountainous region.

The author notes that the successful formation of legal competence directly affects the formation of the future professional world, its value orientation. Legal expertise - a system of legal knowledge, beliefs, skills, experience, mechanism of law and legal technologies that allow individual orientate in the legal field, legally correctly find it solve problems that arise.

This article identifies the key ways of creating legal competence in teaching in higher education, the content of legal knowledge, which should have future economists who will work under the mountain region.

Keywords: professional competence, legal competence, future economists, mountainous region, professional training.

В статье рассматриваются некоторые аспекты экспериментального подхода к формированию правовой компетентности экономистов. Автор акцентирует внимание на путях, по которым указанный процесс является результативным. Анализируются научные подходы к пониманию компетентности специалистов, в частности специалистов-экономистов, определяется структура профессиональной компетентности и место в ней правовых знаний и умений. Обоснована целесообразность использования компетентностного подхода в профессиональном обучении экономистов.

Выявлена специфика профессиональной компетентности специалистов экономического профиля, выступает ведущей предпосылкой эффективности их профессиональной деятельности в условиях горного региона. Описывает структуру профессиональной компетентности будущих экономистов, которая содержит следующие компоненты:

1) компетенция в сфере экономической деятельности; 2) компетенции в других сферах профессиональной деятельности; 3) производственно-деятельностная компетенция; 4) информационно-компьютерная компетенция; 5) коммуникативная компетенция; 6) компетенция в сфере самоопределения и саморегуляции личностных качеств.

В статье определяются основные пути формирования правовой компетентности в процессе обучения в высшем учебном заведении, содержание правовых знаний, которыми должны обладать будущие экономисты, которые будут работать в условиях горного региона.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, правовая компетентность, будущие экономисты, горный регион, профессиональная подготовка.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Ринкові відносини, інтеграція країни у міжнародне співтовариство, всебічна інформатизація суспільства потребують підвищення якості й рівня економічної діяльності підприємств та організацій. Це обумовлює нові, більш жорсткі вимоги, які висуваються до фахівців у сфері фінансової, виробничої та господарської діяльності. В умовах економічної нестабільності чимало молодих людей обирає економічну спеціальність, кар'єру підприємця. Такий вибір певною мірою сприяє досягненню свободи і незалежності, підвищенню самооцінки, дозволяє реалізувати власний творчий потенціал.

Проблема ефективного розвитку гірських територій є надзвичайно актуальною для України, і передусім для Карпатського регіону. Історично гірські території завжди відставали в економічному розвитку. Посилення диспропорцій в економічному розвитку гірських територій зони Карпат спричинене незадовільним станом інфраструктури, низьким рівнем адаптації соціально-трудового потенціалу до ринкових умов, недостатньою підтримкою різних форм підприємницької діяльності, відсутністю виваженої державної політики щодо їхнього розвитку.

Звідси актуальність і важливість проблеми залучення професійно компетентних фахівців які будуть працювати в умовах гірського регіону.

Професійна компетентність майбутнього спеціаліста формується на засадах теоретичних знань, практичних умінь, значущих особистісних якостей та життєвого досвіду, що зумовлює готовність фахівця до виконання професійних обов'язків та забезпечує високий рівень його самоорганізації. Зміст цього поняття обумовлюється багатьма факторами, зокрема, рівнем розвитку техніки, науки, економіки, освіти; процесами, які відбуваються в суспільстві; суспільним замовленням.

Однак досягти успіху у професійній кар'єрі можливо лише за умов конкурентоспроможності випускника на ринку праці. Отже, сьогодні, одним із першочергових завдань системи професійної освіти є підготовка конкурентоспроможного фахівця, який має високий рівень професійної компетентності, який вільно володіє професією та орієнтується в суміжних галузях діяльності, готового до постійного професійного росту, соціальної та професійної мобільності. Та може доречно використовувати набуті правові знання у професійній діяльності. Саме тому для гірських регіонів є дуже важливою правова освіта фахівців різної категорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Дослідженню питань застосування компетентністного підходу у формуванні майбутніх фахівців присвячені роботи Г. Ібрагімова, В. Байденко, А. Бермус, Ю. Зіньковського, Г. Мірських. Компетентнісна парадигма сучасної освіти є предметом посиленої дослідницької уваги сучасних науковців (Я. Герчинський (Польща), Г. Гостенс (Бельгія), Ю. Гриз (Німеччина), А. Маркова (Росія), О. Овчарук (Україна), Е. Шорт (США) та ін.). Так, у контексті проведених вітчизняними науковцями досліджень (В. Баркасі, П. Горностай, І. Козич, Г. Копил, Є.Нємцова, В. Нечипоренко, О. Савченко та ін.) компетентності визнано ключем до оновлення змісту освіти.

Вивчення й аналіз наукового фонду з проблеми саме правової компетентності дозволяє уточнити зміст, що доцільно вкладати у це поняття. Існує точка зору, за якою правова компетентність особистості припускає низку блоків, а саме: «знання про значення, про різні сфери, механізми правового регулювання суспільного життя; здатність до аналізу правових ситуацій, визначення оптимуму правової інформації; готовність і вміння використовувати механізми і засоби правового вирішення життєвих проблем; уміння виділяти правові аспекти будь-якої ситуації, бачити правові наслідки схвалювальних рішень та здійснювальних дій» [2, с.31]. Ми виходили з розуміння правової компетентності, зокрема економіста, як важливої інтегративної особистісно-професійної якості, підґрунтям якої виступають знання особистості та її досвід поведінки.

Формування мети статті. Метою статті є розкрити шляхи формування правової компетентності економістів в умовах гірського регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У наш час науковці досить часто звертаються до поняття компетентність. Згідно з дослідженнями науковців [3], існують чотири моделі визначення компетенції: а) засновані на параметрах особистості; б) засновані на діяльності та на виконанні завдань; в) засновані на виконанні виробничої діяльності; г) засновані на управлінні результатами діяльності.

Мета створення моделі залежить від того, для вирішення яких завдань і в якій ситуації вона буде використана (спеціальні й загальні моделі, моделі для лінійних менеджерів та ін.). Модель компетенції – це зведення знань, умінь, навичок співробітників, що дозволяють їм бути успішними на конкретній посаді. Вона уніфікує вимоги до співробітників і створює єдині стандарти функціонування, основу для оцінки і просування працівників.

Наведемо приклади моделей компетенції світових стандартів (базові типи компетенції) [7].

Модель SHL (міжнародні стандарти керування – фахівець, менеджер, керівник групи) виділяє наступні типи компетенції:

- підприємницькі якості (бізнес, творчий підхід, рішучість, стратегія);
- якості керівника (лідерство, планування й організація, орієнтація на якість, переконливість);
- професійні якості (спеціальні знання, аналіз і вирішення проблем, усна й письмова комунікація);
- особисті якості (міжособистісне розуміння, гнучкість, стабільність, особиста мотивація).

Модель S. Whiddett & S. Hooly forde (розробка моделі компетенції на матеріалах компанії) виділяє такі типи компетенції: розвиток бізнесу (особистий розвиток, генерування й обґрунтування ідей); досягнення результатів (планування, чіткість менеджменту, постановка цілей); аналіз – робота з інформацією (аналіз і прийняття рішень); люди (робота в команді, вплив, керування відносинами).

Модель Society for Human Resource Management (модель для керування колективом) виділяє наступні типи компетенції: знання бізнесу; персональна дієздатність; стратегічний внесок; практичні навички та володіння технологіями менеджменту.

Модель «Корпоративні фінансові технології» виділяє такі типи компетенції: системне мислення; прийняття рішень; орієнтація на результат; аналітичні здатності; креативність; гнучкість, швидка й адекватна реакція; здатності до навчання; організаторські здібності; делегування повноважень; уміння планувати час; управляти проектами; працювати в команді; переконувати, відстоювати думку; уміння слухати інших, підтримувати зворотний зв'язок; навички проведення презентацій і переговорів; здатність ретранслювати знання й навички.

Отже, професійна освіта повинна формувати сучасного фахівця як цілісну особистість, яка має цілу низку спеціальних та загальнолюдських якостей. Компетентність фахівця не обмежується суто професійними рамками; розвинена особистість має володіти всіма головними компетентностями. Аналіз вищенаведених моделей та освітньо-кваліфікаційної характеристики свідчить, що модель компетентності економіста повинна складатися із багатьох компонентів: фахового, інтелектуального, творчого, морального, комунікативного, інформаційного, вольового.

Слід зазначити, що в сучасних умовах документом, який містить професійні вимоги до підготовки фахівців різноманітних спеціальностей, є освітньо-кваліфікаційна характеристика [2]. У цьому документі визначено цілі освітньої та професійної підготовки майбутнього спеціаліста, зміст освіти, місце фахівця у структурі господарства держави, вимоги до його компетентності та інших соціально значущих властивостей і якостей.

Зміст професійної діяльності фахівця-економіста з'ясовано на основі алгоритму опису професії за Є. Клімовим [4]. Тут виявляються такі аспекти, як предмет професійної діяльності (людина, знакова система, техніка, художні образи), цілі професійної діяльності (перетворююча, тобто організація і проведення виховного процесу, гностична, винахідницька, власного розвитку та ін.), засоби професійної діяльності (функціональні, тобто мовлення, міміка, зір, слух тощо, теоретичні, тобто знання, способи мислення, мобільні або стаціонарні технічні засоби та ін.), умови професійної діяльності (підвищена моральна відповідальність, екстремальні умови, робота на відкритому повітрі, в умовах побутового мікроклімату та ін.), особливості професійної діяльності (поліфункціональний характер діяльності, вишукані відносини, зустрічі зі відомими людьми, відрядження, завершений результат професійної діяльності та ін.).

Майбутній економіст має бути підготовленим до виконання професійних функцій за одним із видів економічної діяльності за «Державним класифікатором видів економічної діяльності ДК 009-96», затвердженим наказом Держстандарту України від 22.10.96 № 441: діяльність у сфері інформатизації; дослідження та розробки; послуги, що надаються переважно юридичним особам; здавання під найм без обслуговуючого персоналу; державне управління загального характеру в економічній та соціальній галузі; діяльність, віднесена до компетенції держави; оптова торгівля і посередництво у торгівлі; спеціалізована роздрібна торгівля комп'ютерами, стандартним програмним забезпеченням та пристроями для зняття інформації із каналів зв'язку; громадська діяльність; фінансова діяльність; операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам; державне управління; колективні, громадські та особисті послуги.

Вище зазначене дозволяє стверджувати, що структура професійної компетентності майбутніх економістів містить такі компоненти: 1) компетенція у сфері економічної діяльності; 2) компетенції в інших сферах професійної діяльності; 3) виробничо-діяльнісна компетенція; 4) інформаційно-комп'ютерна компетенція; 5) комунікативна компетенція; 6) компетенція у сфері самовизначення і саморегуляції особистісних якостей [6].

Фахівець-економіст повинен мати здатності розв'язувати проблеми і завдання соціальної діяльності, зокрема, ураховувати правові засади у професійній діяльності.

Дослідники, які вивчають феномен правової компетентності фахівця у зв'язку з виконанням ним професійних функцій (Т. Волох, В. Олейник), цілком правомірно його пов'язують, по-перше, із ставленням особистості до права «як соціальної, державної та особистісної цінності, що обумовлює намагання постійно отримувати, розширювати арсенал засобів визначення та вирішення правових проблем»; по-друге, із правовою освіченістю, «як сукупністю знань з проблем права»; по-третє, з правовою готовністю – наявністю «вмінь з вирішення конкретних правових питань» [8].

Правова компетентність – це система правових знань, переконань, навичок, досвіду, механізму дії права і правових технологій, що дозволяють особистості орієнтуватись у правовому полі, юридично грамотно знаходити в ньому вирішення завдань, які виникають. Удосконалення рівня професіоналізму майбутнього економіста, зокрема його правової компетентності, в умовах університетської освіти потребує глибокого аналізу правової діяльності як результату правової підготовки. Правова компетентність майбутнього економіста – це наявність системи професійно

правових знань чинного законодавства; вміння мислити правовими категоріями; усвідомлення сутності права та механізмів його дії; доречно використовувати набуті правові знання у професійній діяльності в умовах гірського регіону.

Формування правової компетентності передбачає засвоєння студентом не окремих, відірваних один від одного елементів правових знань, умінь та якостей, а оволодіння сукупність освітніх компонентів, що мають особистісно-діяльнісний характер. Це, зокрема, навчальний компонент, що передбачає:

- розвиток теоретичного компоненту правової компетентності, який забезпечує майбутнього економіста правовими знаннями, що сприяють успішній організації професійної діяльності в умовах гірського регіону, створюють основу для формування сучасного правового мислення, генерують акти правосвідомості, тобто систему відносин до морально-правових норм через призму пізнання права як соціального явища;
- розвиток практичного компоненту правової компетентності майбутнього економіста, який визначається, насамперед, сукупністю професійних умінь і навичок, що зумовлюють функціональну готовність вирішувати завдання правової діяльності в умовах гірського регіону. Це інформаційно-інтелектуальні, прогностично-проективні, організаційно-регулятивні, виховні, рефлексивні, емоційно-вольові уміння і навички;
- розвиток особистісного компоненту правової компетентності, який утворює такі професійні й особистісні якості, як: професійно-світоглядні (зацікавленість і активність у професійно-правовій підготовці), професійно-поведінкові (вимогливість щодо дотримання правових норм), особистісно-значущі (гуманістична спрямованість особистості, адекватна самооцінка тощо).

Таким чином, основними способами формування правової компетентності у майбутніх економістів є правова освіта та соціалізація у правовому середовищі гірського регіону.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, правова компетентність майбутнього економіста розуміється як особистісно-професійна якість, що виявляється у здатності до пізнання соціально-правової дійсності, усвідомленні ціннісного впливу права на клієнтів, спроможності відповідально здійснювати правозахисну і право реалізаційну діяльність. Як важливіша складова професійної компетентності майбутнього фахівця, правова компетентність формується на всіх етапах його професійного становлення. Університетський період професійної підготовки студентів у цьому відношенні має специфічний і, водночас, вагомий формуючий вплив.

Освіта повинна відповідати інтересам та вимогам суспільства. На вищі навчальні заклади покладено завдання закласти базу щодо формування правової компетентності фахівців економічного профілю здатних до швидкого реагування в умовах гірського регіону, щодо змін у трудових функціях, самостійного пошуку та впровадження в діяльність чинних нормативних актів, оцінки ризиків діяльності відповідно до законодавства тощо.

Перспективи подальших досліджень окресленої проблеми ми пов'язуємо з визначенням факторів, які впливають на формування правової компетентності майбутніх економістів у перші роки їх практичної роботи.

1. Бермус А. Г. Проблемы и перспективы реализации компетентностного подхода в образовании [Электронный ресурс] /А. Г. Бермус. – Режим доступа: http://www.eidos.ru/journal/2005/0910-12.htm
2. Збірник нормативнихдокументів МОН України. – [Електронний ресурс] www.kdtu.kr.ua/miek/ek/okx_mag.doc
3. Зимняя И.А Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 42 с.
4. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. – Ростов-на-Дону, 1995. – 512 с.
5. Лебедев О. Е. Компетентностный подход в образовании [Электронный ресурс] / О. Е. Лебедев. — Режим доступа : www.nekrasovspb.ru.
6. Мушинська Н. С. Формування компетентності саморозвитку майбутніх бакалаврів економіки у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук: [спец.] 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Мушинська Наталя Сергіївна. — Харків : Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, 2014. — 20 с.
7. Основания для выбора модели компетенций. – [Электронный ресурс] http://www.profrazvitie.ru/cgi-bin/new.cgi?go=model_komp.
8. Романова І.А. Компетентнісний підхід до правової освіти студентів // Педагогіка та психологія: зб. наук. праць / За ред. І.Ф. Прокопенка, В.І. Лозової. – Харків: Курсор, 2008. – Вип. 33. – С. 26-35.

Reference

1. Bermus A. H. Problemi y perspektyvi realyzatsyy kompetentnostnoho podkhoda v obrazovanyy [Elektronniy resurs] /A. H. Bermus. – Rezhym dostupa: http://www.eidos.ru/journal/2005/0910-12.htm
2. Zbirnyk normatyvnykh dokumentiv MON Ukrayiny. – www.kdtu.kr.ua/miek/ek/okx_mag.doc
3. Zymnyaya Y.A Klyuchevie kompetentnosty kak rezul'tatyvno-tselevaya osnova kompetentnostnoho podkhoda v obrazovanyy. Avtorskaya versyya. – M.: Yssledovatel'skyy tsentr problem kachestva podhotovky spetsyalystov, 2004. – 42 s.
4. Klymov E.A. Psykholohyya professyonal'noho samooperedelenyya. – Rostov-na-Donu, 1995. – 512 s.
5. Lebedev O. E. Kompetentnostniy podkhod v obrazovanyy [Elektronniy resurs] / O. E. Lebedev. — Rezhym dostupa: www.nekrasovspb.ru.
6. Mushyns'ka N. S. Formuvannya kompetentnosti samorozvytku maybutnikh bakalavriv ekonomiky u protsesi profesiynoyi pidhotovky : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: [spets.] 13.00.04 «Teoriya i metodyka profesiynoyi osvity» / Mushyns'ka Natalya Serhiyivna. — Kharkiv : Khark. nats. ped. un-t imeni H. S. Skovorody, 2014. — 20 s.
7.Osnovanyya dlya vibora modely kompetentsyy. – http://www.profrazvitie.ru/cgi-bin/new.cgigo=model_komp.
8. Romanova I.A. Kompetentnisnyy pidkhid do pravovoyi osvity studentiv // Pedahohika ta psykholohiya: zb. nauk. prats' / Za red. I.F. Prokopenka, V.I. Lozovoyi. – Kharkiv: Kursor, 2008. – Vyp. 33. – S. 26-35.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.106-112

Міхель Виросткєвіч,

доктор богослов'я, еколог, експерт у галузі засобів масової інформації, доцент
Люблінський Католицький Університет Івана Павла II (м.Люблін, Республіка Польща)

Michał Wyrostkiewicz,

Doctor Theologian, Ecologist, Media expert; Assistant Professor of the John Paul II Catholic University of Lublin (Lublin, Poland)
michal.wyrostkiewicz@kul.pl
ID orcid.org/0000-0001-9029-9074

УДК 371.033 : 37.378

ОСНОВИ КАТОЛИЦЬКОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ: ТУРБОТА ПРО ПРИРОДУ З ПЕРСПЕКТИВИ ВІРИ ТА КАТОЛИЦЬКОЇ ТЕОЛОГІЇ

PROTECTION OF NATURE FROM THE PERSPECTIVE OF THE CATHOLIC FAITH AND THEOLOGY: THE BASE OF THE CATHOLIC ECOLOGICAL EDUCATION

Освіта – це складний процес, що передбачає методи передачі знань і виховання на засадах теорії, в істинності якої необхідно переконатися; до розуміння якої необхідно виховати. Це є очевидним. У статті висвітлено теорію, яка може слугувати основою для екологічної освіти.

Католицька екологічна освіта, якій присвячена ця стаття, – це не релігійна теорія, а концепція, що ґрунтується на антропології. Віра є додатковим аргументом, яка, на думку автора, повністю підтверджує те, що визнає причину. На основі віри і розуму людини, немає ніяких сумнівів у необхідності захищати природу. Її мета і найвища цінність – те, що є характерним для католицького богослов'я – це не природа, а особистість і її неперервний інтегральний розвиток.

Ключові слова: екологія, екологічна освіта, богослов'я, інтегральний розвиток людини, сталий розвиток.

Education is a complex process, which (in addition to methods of transmitting knowledge) has a theoretical basis. Education is trying to persuade to accept this theory. It is evident. This text presents the theory that can be the base for ecological education.

The Catholic ecological education, which is mentioned in this text, isn't a religious theory. This is the concept based on an integral anthropology. Faith is "an additional argument", which – as we shall see – fully confirms what recognize the reason. Based on the faith and the reason a man has no doubt that you should protect nature. Its goal and the highest value – what is characteristic for the catholic theology – is not nature, but the human person and her integral sustainable development.

Key words: ecology, ecological education, theology, integral development of the human person, sustainable development.

Образование – это сложный процесс, предполагающий методы передачи знаний и воспитания на основе теории, в истинности которой необходимо убедиться; к пониманию которой необходимо воспитать. Это очевидно. В статье освещена теория, которая может служить основой для экологического образования.

Католическое экологическое образование, которому посвящена эта статья, – это не религиозная теория, а концепция, основанная на антропологии. Вера является дополнительным аргументом, которая, по мнению автора, полностью подтверждает то, что признает причину. На основе веры и разума человека, нет никаких сомнений в необходимости защищать природу. Ее цель и высшая ценность – то, что характерно для католического богословия – это не природа, а личность и ее непрерывное интегральное развитие.

Ключовые слова: экология, экологическое образование, богословие, интегральное человеческое развитие, устойчивое развитие.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Спроби теологічного обґрунтування будь-якої істини неодноразово розпочинається з біблійної аргументації. І це не дивно. Відомо, що саме Святе Письмо становить основне джерело для теології. Це, однак, не означає звичайного пошуку відповідних фраз у тексті Біблії, оскільки такий пошук неодноразово не дав би очікуваних результатів. Тому, щоб знайти відповідь на поставлене запитання, потрібно відповідно інтерпретувати біблійний текст. Лише відповідна інтерпретація дозволить застосувати «живе об'явлене слово» до актуально історичної ситуації [1, n. 11-13]. Однак, згідно слів Апостола, який навчає, що Слово Боже «не припускає приватного тлумачення» (2Пет 1, 20), слова Біблії не можна інтерпретувати як заманеться. Гарантією правильного розуміння об'явлення є повчання Навчального Уряду Церкви, котрі завжди є певним теологічним

поясненням біблійних текстів. Традиція, яка в такий спосіб утворюється, є – разом із Святим Письмом – одним з основних місць (джерел) теології [1, n. 9-10].

У статті на основі аналізу документів Церкви щодо охорони природи подано інтерпретацію їх змісту з точки зору віри і католицької теології, що становить свого роду «католицьку екологію», на якій базується католицька освіта. Підтвердженням цього є енцикліка Laudato ci', автором якої є Папа Франциск [2].

Формування мети статті. Мета статті полягає в обґрунтуванні теорії про те, що звернення до розуму і віри (fides et ratio) є основою для католицької екологічної освіти.

Ставлення до природи в документах католицької Церкви (від Лева XIII до Івана Павла II)

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Шукаючи теологічні обґрунтування турботи про природу, варто звернутись передусім до навчання Magisterium Ecclesiae. Це не означає зневаги слів Святого Письма. Це означає – згідно вище сказаного – що це властива інтерпретація біблійної науки. Все офіційне навчання в документах Церкви спирається на біблійні тексти. Іншим аргументом, який промовляє за тим, щоб в теологічному обґрунтуванні охорони природи звертатись до слів Святого Письма не безпосередньо, а за посередництвом навчання Церкви, є факт, що в Біблії важко знайти тексти, які були б таким обґрунтуванням.

Так звана екологічна свідомість, що виражається в зауваженні некорисних для природи наслідків цивілізаційної діяльності людини, присутня в навчанні Церкви від моменту її появи в науці та політиці [3, с. 68]. Упродовж років це навчання дещо змінювалось, щоб простежити цю еволюцію варто вдатися до аналізу вибраних документів.

Хоча папа Лев XIII в першій суспільний енцикліці не говорить прямо про охорону природи, однак виразно заохочує турбуватись про землю та її плоди. Мотивом такої постави є факт, що ці плоди мають слугувати людині для задоволення не лише потреб сьогодення, а й майбутнього. Однак роздуми над майбутнім – це не єдиний аргумент, який папа представляє для підтвердження тези про потребу мудрого використання багатств природи. У своїх текстах він звертається до правди про людину, котра хоч на відміну від решти створінь своїм інтелектом «охоплює [...] незчисленні кількості речей, з теперішнім поєднує і асоціює майбутнє, є паном своїх дій [...], сама для себе, завдяки розуму, є керівником і провидінням» [4, n. 6], то однак не повинна забувати, що вона не є абсолютним володарем ані себе, ані землі. Вона завжди повинна почуватись «під владою вічного закону і Бога, який турбується про все» [4, n. 6]. Автор енцикліки не зосереджується однак на справі, про яку мова. Виводячи з роздумів над біблійним фрагментом про створення світу [Бут 1, 28], твердження, що людина – з огляду на викарбуваний в її душі образ Бога – має право «опанувати [...] нижчі натури і до свого вжитку використовувати всю землю і моря» [4, n. 32], зауважує, що це не найважливіше для християнина. Він повинен дивитись на створений світ як на «дорогу і засіб», яка слугує вдосконаленню духовного життя. Земне життя і блага з ним пов'язані, а тим самим і природа, хоч цінне і добре, не можуть ставати ціллю життя віруючої людини [4, n. 32]. Не слід однак це твердження розуміти так, ніби Лев XIII недооцінює справу охорони природи. Варто бачити в ньому папу, котрий першим зауважує проблему загрози для природи, спричиненої людською діяльністю, і здійснює спробу пояснити її, спираючись на теологічні аргументи.

У наступних документах Церкви також не йдеться безпосередньо про екологічну кризу, ані про саму екологію. Це виникає з переконання папи, що ця проблема не знаходиться в полі безпосередньої зацікавленості Церкви. Виразно говорить про це папа Пій XI, стверджуючи, що «напевно завдання Церкви не полягає на тому, щоб вести людей до щастя, яке проминає і зникає, але до вічного щастя» [5, n. 41]. Але вважає, що доцільно висловлюватись, коли йдеться про засоби, які ведуть до остаточної цілі. До них належить також земля разом з усіма своїми багатствами [5, n. 42-43]. Навчаючи в справі робітників, папа говорить про проблему природного середовища. Він стверджує, що весь сотворений світ, всі його багатства і сили, є даром Бога Творця для людини. Тому «пристосування [...] природних ресурсів до вжитку людей повинно відбуватись згідно закону природи, тобто божої волі, яка в ньому виражена» [5, n. 53]. Цитуючи свого попередника, автор Quadragesimo anno підтверджує, що «земля не перестає служити спільному вжитку всіх» [5, n. 56]. Отож, Пій XI не говорить безпосередньо про проблеми, пов'язані з охороною навколишнього середовища і не представляє науку Церкви на цю тему. Однак варто підкреслили, що – як стверджують деякі коментатори – в енцикліці слід бачити у підтекстах нарис початку екологічної кризи [3, с. 70].

Подібний підхід до цієї проблеми можна зауважити в навчанні наступного папи. Пій XII згадує дані питання ніби «при нагоді», коли торкається суспільної тематики. З навчання, що стосується ставлення людей до створінь, можна зробити висновки щодо їх відношення до природи. Цей папа виходить від твердження, що вживання речей сотворених є невід'ємним правом людини: «Кожна людина як жива і наділена розумом істота, має дійсно основне право користуватися матеріальними благами землі [...]. Це особливе право до матеріальних благ в жоден спосіб не може бути знесене, навіть іншими загальновизнаними законами» [6]. Він бачить це право як наслідок біблійної тези про віддання Творцем природи в підпорядкування і "панування" людини [Бут 1, 28; 3,19]. На цій же підставі він вважає, що «права користуватись земними благами, як натуральної постави життя, домагається сама гідність людини» [7].

Цей дозвіл, чи навіть наказ, користування сотвореними благами не заохочує до їх зневаги чи невпорядкованого використання. Все те, що дав Бог у володіння людині, має бути – як вчить папа – «підпорядковане натуральній цілі матеріальних багатств і не може не залежати від першого і основного права [...], це все повинно служити тому, щоб дати можливість реалізувати це право згідно з його ціллю» [6]. Цією ціллю є мир і забезпечення гідного життя [6]. Святіший отець виразно підкреслює цю тезу, тому що саме неправильний підхід до сотворених багатств спричиняє багато непорозумінь і конфліктів між людьми. Тому, хоч людина має право повною мірою користуватись всім, що є на землі, повинна робити це з розумом, раціонально. Ця мудрість виявляється в переконанні, що все сотворене не тільки «приділив Бог людям як засіб для земного життя і цивілізаційного прогресу», але й наказав це віднести до «сфери релігійних вірувань і моральних норм поведінки» [8, n. 56]. Таке бачення ставлення людини до інших створінь є наслідком правди, що найважливіше для людини – це не осягнути земну ціль, а релігійну і моральну, «котру Бог визначив усім людям і котру їм дав як найвищу норму, яка зобов'язує завжди і в кожному випадку перед всіма іншими обов'язками» [6]. Тому остаточним внеском є твердження, що все, що є на Землі, має слугувати розвитку людини. Вона за всі свої починання по відношенню до інших створінь «безпосередньо відповідає перед Богом Творцем» [6].

Понтифікат папи Йоан XXIII – це період зауваження і оцінки наслідків Другої Світової війни. Війна стала «каталізатором» багатьох науково-технічних досягнень. Хоча папа стверджує, що прогрес у цій галузі є наслідком «підпорядкування собі землі» людьми [Бут 1, 28], то однак підкреслює, що він «не відноситься до знищення земних благ, але наказує призначати їх для заспокоєння потреб людського життя» [9, n. 197]. Обговорюючи стосунок людини до природи, Святіший отець торкається теми недоїдання в світі. Вказує на чималі та постійно зростаючі проблеми в цій сфері, а також труднощі в їх розв'язання [9, n. 190]. Зауважує, що великою помилкою в світі є «два суперечливі явища: з одної сторони, видно таку велику нестачу ресурсів, що перед людськістю постає привид бідності та голоду, з другої сторони найновіші наукові відкриття, технічний прогрес та економічні багатства служать виготовленню знарядь, що здатні призвести до повного знищення» [9, n. 198]. У цьому контексті папа згадує також про демографічну проблему [9, n. 185-195], підкреслюючи святість людського життя [9, n. 193-194]. Пише, що «Бог в своїй щедрості обдарував людей достатньою кількістю багатств, завдяки яким вони можуть гідно виконувати обов'язки, пов'язані з народженням потомства» [9, n. 199]. Ця теза стане однією з найголовніших в навчанні наступників Йоана XXIII на тему екології.

Той же папа в енцикліці Pacem in terris, навчає стосовно відносин, які Творець встановив серед свого створіння: «як в світі живих істот, так і в сфері сил природи панує дивовижний лад, і що людина має таку владу, завдяки якій може його пізнавати і виготовляти відповідні знаряддя для того, щоб опановувати ці сили та використовувати їх для власної користі» [10, n. 2]. Тут можна побачити екологічний акцент. Беручи під увагу факт, що екологія – про що неодноразово говорилось – це наука, котра досліджує і описує стосунки між організмами та їх природнім середовищем, наведений вище текст стисло стосується екології. Важко однак приписувати такі наміри автору. Проблеми, пов'язані з екологією, не були в документі, про який мова, головними (як і в більшості попередніх папських документів). Як і його попередники, Йоан XXIII, повчаючи стосовно суспільного життя, звертає увагу на кілька моментів, які стосуються відношення людини до природи. В цьому контексті підкреслює він головне місце людини в світі, яке випливає з її гідності [10, n. 3]. Говорить також, що безлад, який нищить саму людину і переноситься на його стосунки з різними «елементами всесвіту», має своє джерело «глибоко в серці людини», на що вказує правильно сформоване сумління. Правила поведінки, яке воно підказує, записані Творцем в людській природі. Вони повинні регулювати відносини людини до всього, що її оточує [10, n. 5-7].

II Ватиканський Собор значно «переглянув» і поглибив існуюче навчання про ставлення людини до цього світу [11, с. 33-136]. Підкреслив властиву автономію земної реальності, але також вказав на світ як місце розвитку людини і його зростання до святості. Світ, а з ним і природа, згідно науки Собору, це не речі без вартості, які можуть лише заважати людині в реалізації її надприродного покликання, але такі, що мають їй допомогти в досягненні інтегрального розвитку [12, n. 36-37].

У справі ставлення людини до природи Собор, як здається, не зауважив нічого нового, і не ввів нових тез. Він лише розвинув і поглибив навчання попередніх документів. Отці Собору, підкреслюючи незмінну гідність людської особи, акцентують її перше місце серед створінь [12, n. 12-16]. Це виражається між іншим у твердженні, що вона є «єдиним на землі створінням, котрого Бог прагнув для нього самого» [12, n. 24] та, що «людина не помиляється, коли вважає себе вищою від тілесних створінь, а не лише частиною природи» і в кінці кінців, що «людина перевищує весь світ речей» [12, n. 14].

Результатом цих тверджень є навчання, згідно якого «всі речі, котрі є на землі, потрібно керувати до людини, яка становить їх центр і вершину [12, n. 12]. Це виразно стверджує, що люди мають повне право «володіння» іншими створіннями. Йдеться тут передусім про право і обов'язок пізнання всього, що є на Землі. На цьому однак не закінчується влада людини над рослинами і тваринами. Згідно з навчанням Собору, людська особа має від Творця також мандат, щоб всі створіння підпорядковував собі, для добра свого інтегрального розвитку [12, n. 36].

Навчання Собору розвивав папа Павло VI. Вважаючи інтегральний розвиток людини її основним покликанням і обов'язком, він підкреслив, що всі сотворені речі повинні допомагати їй в цьому розвитку. Не слід однак вбачати в цьому дозволу безумовного підпорядкування природи людям, тому що остаточно «всі сотворені речі

скеровані до свого Творця» [13, n. 16]. Підтверджуючи тезу Собору про права людей до користування природою, Павло VI категорично акцентує, що це мусить відбуватись зі збереженням натурального ладу. Занедбування цього може викликати некорисні наслідки: «Людина в одну мить усвідомлює собі, що в наслідок нерозважного використання природи спричиняє небезпеку її знищення, і що вона сама буде її жертвою» [14, n. 21].

Йоан Павло II також пов'язує стосунок людини до природи з тематикою суспільного життя: «У зв'язку з проблематикою економічно-суспільного життя і праці з'являється сьогодні щораз сильніше так звана «екологічна»справа» [15, n. 43]. Хоча – як і його попередники – не вважає цю проблему за найголовнішу, проте присвячує їй багато уваги. Папа підтверджує тези, котрі давно вже присутні в документах Церкви. Нагадуючи правду, що весь світ підлягає людині, висловлює однак занепокоєння, що її діяльність неодноразово звернута проти природи і неї самої [16, n. 15-16]. В цьому контексті надзвичайно важливим є твердження, що людина, покликана до переміни світу, «повинна виконувати це завдання з повагою до образу Бога, котрий має в собі, а тому з розумом та любов'ю. Це означає, що мусить почуватись відповідальною за дари, які отримала і надалі отримує від Бога. Людина володіє даром, котрий – якщо це можливо, поліпшеним – повинен бути переказаний наступним поколінням, для яких також призначені Господні дари. Панування, яке Творець передав людині, не означає абсолютної влади, не може також бути мови про свободу «вживання» або вільного використання речей. Обмеження, накладені від початку на людину самим Творцем і виражені символічно в забороні «споживати плід дерева» [Бут 2, 16-17] чітко показують, що наше відношення до видимої природи знаходиться не лише під владою біологічного закону, але й морального, котрий не можна безкарно переступати» [15, n. 43]. Папа бачить проблему охорони середовища як складену. Щоб добре її зрозуміти, варто нагадати трохи довший фрагмент його навчання, в якому стверджує, що природа вимагає пошани принаймні з трьох основних приводів:

«Перший привід полягає на необхідності ліпшого усвідомлення, що не можна безкарно вживати різних істот, живих і не живих – натуральних складових, рослин, тварин – в довільний спосіб, лише згідно власних економічних потреб. Напроти, слід брати під увагу природу кожної істоти та їх взаємне пов'язання у впорядковану систему, котрою власне є космос. Другий привід спирається на факт, який подекуди ще більше непокоїть, про обмеженість натуральних ресурсів, частина котрих – як зазвичай говорять – не відновлюється. Вживання їх так, якби вони були невичерпними, з необмеженою владою, наражає на поважну небезпеку можливість використовування їх не лише сучасним, але передусім наступними поколіннями. Третій привід відноситься безпосередньо до наслідків певного типу розвитку для якості життя в промислових районах. Знаємо, що безпосереднім або посереднім наслідком є щораз частіше отруєння середовища, що створюють велику загрозу для здоров'я людей» [17, n. 34].

Йоан Павло II, так як і його попередники, акцентує правду, що на панівну позицію людини в природі не можна дивитись як на дозвіл її повної домінації. Підкреслює, що цей привілей безпосередньо пов'язаний з відповідальністю за світ. Відповідальність ця є двовимірною. З однієї сторони йдеться про відповідальність перед людьми; перед тими, котрі є її «співвласниками». З другої сторони – і це слід вважати за пріоритет – йдеться про відповідальність перед Богом.

Надзвичайно важливим в навчанні Папи є поєднання справи охорони природи з турботою про життя. Відсутність поваги до життя і гідності людини – це поведінка, яка у своїх витоках не може погоджуватись з правилами охорони навколишнього середовища [18, n. 7]. Підкреслюючи зв'язок людини з природою Йоан Павло II питає: як можна ефективно захищати природу, якщо ми усправедливлюємо дії, направлені безпосередньо проти серця створіння, яким є людське життя [19].

Підсумовуючи вище наведені роздуми, слід ствердити, що а документах Magisterium Ecclesiae можна знайти менш чи більш виразні заклики до охорони природи. Основним аргументом є потреба раціонального використання Божих дарів. Беручи під увагу правду, що людина в натуральний спосіб пов'язана з природою, Автори окремих тверджень в охороні природи вбачають прояв турботи про людей.

Вище наведений аналіз не лишає сумнівів, що проблема охорони природи постає не лише як проблема біології, економіки, політики чи культури, але також як теологічне питання. У відношенні до природи можна побачити відношення до другої людини і до Бога. Як така, стає вона місцем перевірки моральної доброти або люті, що є ефектом людської діяльності. Таке розуміння веде до переконання, що турбота про природу є моральним обов'язком людини.

Щоб ще більше підкреслити цю правду, можна віднестись до слів Йоана Павла II, котрий закликає до «екологічного навернення», яке має бути між іншим перевіркою людського відношення до природи [18, n. 13]. Немає сумнівів, що справа, котра має бути предметом іспиту совісті та навернення, є проблемою, котра має великий вплив на духовне життя, а тим самим на інтегральний розвиток особи. Охорона середовища постає як проблема, котра – щоб була повністю зрозуміла – повинна розглядатись в контексті духовності людини.

2. Природа з перспективи віри, надії та любові

Вище наведені роздуми виразно вказують на те, що не бракує аргументів, що закликають людей до турботи про природу. Почавши від тих, котрі є результатом типово аналізу природознавчих дисциплін, аж по ті, які є результатом філософських і теологічних роздумів, всі схиляють людей до раціонального господарювання. Людська екологія, котра у вічному житті в Божому Царстві вбачає остаточне сповнення людського життя, відноситься також до аргументів, що стосуються морально-духовної сфери людського буття. Доходить

вона до внеску, що так як в інших сферах людського існування, так і у відношенні до природи основними впорядковуючими чинниками повинні бути теологальні чесноти, тобто віра, надія та любов [20].

Важливим є властиве розуміння цих справ. Не йдеться тут про те, щоб віру бачити лише як певну доктрину, надія як наївний погляд на світ з почуттям, що «все буде добре», а любов як заклик до того, щоб обдаровувати всі елементи природи таким почуттям і повагою, ніби вони мають особову гідність. Йдеться тут про розуміння цих цінностей в дусі християнського персоналізму.

Підставою до повного зрозуміння світу є віра, котра явиться як постава всього життя людини; постава, що охоплює всі сфери і кожен момент життя [21, n. 88]. Вірити означає керуватись Божою мудрістю, а не людською. Звичайно це не виключає раціональності постав, які приймаємо, і не відкидає працю людського розуму. Розум, освітлений вірою, має надалі розпізнавати логічні зв'язки між речами, подіями, особами, але серед аргументів повинні з'являтись об'явлені Богом правди, надприродні правди. До цих правд належать відповіді на питання про походження і сенс всього світу. Звертання до Об'явлення наказує визнати Бога Творцем і єдиним Господом. Це тягне за собою наслідки у відношення до Божого творіння: природа явиться як місце покликання особи і як така вимагає відповіді. Наслідком віри є практика. Найбільш повною практичною відповіддю може бути любов. Віра, якщо її приймати поважно, мусить проявлятись як любов до Особи, в Яку і Якій віримо [22, с. 31].

Віра в Бога, який є Творцем світу має практичні наслідки в стосунку людини до природи. Проявом життя віри завжди є прийняття відповідної моральної постави. Ця постава, побудована на християнській вірі, по відношенні до природного середовища, не обмежується ніколи визнанням цінності цього середовища, але повинна відноситись до найбільшої заповіді любові: любові Бога і людини. Любов до Бога як Творця тягне за собою повагу до Його створінь. Любов до ближнього звертається до закону про загальне призначення благ: природи є даром для всіх людей, також для прийдешніх поколінь [23].

Варто зауважити, що в справі охорони природи аргумент «з любові» досконало доповнює природознавчу аргументацію. Не йдеться тут лише про те, що зберегти певну постійність, або про те, щоб інші могли «зі справедливості» тішитись тим самим, чим радіють теперішні покоління. Як було доведено, така аргументація занадто слабка. Тут йдеться про любов, яку розуміють як дар себе. Остаточно особа, яка живе в сучасному світі, з огляду на любов до тих, котрі житимуть пізніше, не використає всіх багатств природи, навіть якщо це буде пов'язано з певними труднощами і жертвами [24].

Різні людські надії, що розуміють як сповнення чогось очікуваного, можуть стосуватись різних речей. Християнська надія, яку розуміємо як теологальну чесноту, завжди є очікуванням спасіння і має христоценричний характер. Така надія повинна також зосереджувати в собі всі людські надії, згідні з природними потребами і покликанням особи [25]. Вище наведені роздуми, що вказують на стислий зв'язок людини з природою, дозволяють також в цьому контексті вказати спільність їхньої долі. Природа, будучи натурально пов'язаною з людьми, по своєї натурі йде до того самого кінця, що й вони. В цьому сенсі остаточна надія людини-особи є надією всієї природи [26].

Сучасні теологи, приймаючи навчання II Ватиканського Собору, котрий стверджує, що хоча «не знаємо часу, коли має закінчитись світ [...], ані не знаємо, в якій спосіб всесвіт буде змінено» [12, n. 39], не мають сумнівів, що «створіння [...] було піддане марноті [...] з надією, що також і воно буде визволене з неволі зіпсуття, щоб брати участь в свободі та славі Божих дітей» [Рим 8, 20-21]. Остаточно йдеться тут про спасіння. Справу «спасіння світу» догматики розглядають по-різному. Більшість з них однак погоджується з думкою, що по відношенню до природи можна говорити аналогічно про «есхатологічну стрілку часу», ніби в пророцтві; ця стрілка «просторово залежна», тому що віруючій людині можна сподіватись наприкінці часів нового світу, нової землі та нового неба [27, с. 182].

Справа, про яку мова, належить до питань догматичної теології. Тому варто тут нагадати думку представника цієї галузі знань. Й. Молтманн цю справу коментує так: Божа присутність, яку розуміємо в категоріях часі, Його небесна присутність є Його есхатологічною присутністю. Небо і земля стануть Божим помешканням, Його середовищем і оточенням. Для сотворених істот це означає, що всі разом – кожне створіння на свій спосіб – будуть приймати участь у вічному житті та вічному щасті Бога, присутнього серед них [28, с. 316-318]. Ч. Рихліцький, аналізуючи цю справу, зауважує, що «універсальна першість» Христа містить в собі трансцендентальне і есхатологічне покликання всього створіння. Теологія розуміє це як полігенез, тобто відродження всього світу, яке розпочалось у воскресіння Христа, і яке йде до свого сповнення наприкінці історії. Світ нового створіння, якого очікуємо наприкінці віків, не можна розуміти як нову реальність, котра займе місце теперішньої, але як той самий відкуплений світ. Власне в цій ідеї виражено зв'язок між творінням Слова-Творця і творінням Христа Відкупителя, а тим самим тісний зв'язок між існуванням світу і його остаточним призначенням [29, с. 307-308].

Бачення природи з перспективи християнської надії, тобто з есхатологічної перспективи, дозволяє людям побачити місце природи в Божому плані спасіння. Це в свою чергу безсумнівно заохочує до утримання властивого стосунку до природи. В цьому розуміння, як пише Нагурний, «відповідальність за світ є наслідком надії. Тому що людина, очищена надією, здібна будувати світ згідно Божої міри» [30, с. 229-230].

Інтерпретація заклику до охорони природи в світлі віри, любові, надії виявляється дуже важливим доповненням цього заклику, що виникає з аргументів природознавчих наук. Такий інтегральний погляд

дозволяє людям бачити в природі не лише певну реальність, з котрою вони природно пов'язані, і від якої – принаймні в певній мірі – залежить їх земне майбутнє, але незамінний елемент їх природного середовища [31]. Це ніби змушує до турботи про природу, котра є остаточно турботою про збереження «натуральних» стосунків в середовищі та поштовхом до повного розвитку людини, котра становить своєрідний «центр» природи.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Людина, будучи духово-тілесною істотою, в натуральний спосіб пов'язана з природою – з біологічного пункту бачення становить її елемент. Тому турбота про природу явиться як істотний елемент збереження природного ладу в світі. Це виразно виникає зі спостереження за людиною, її життям та усім природнім середовищем. Ґрунтовний аналіз цього питання дозволяє бачити його не лише як постулат природознавчих наук, але також як моральне завдання.

Без сумніву, ставлення до природи, так як і все в людському житті, повинен бути наповнений вірою, надією і любов'ю. Властиве розуміння цих чеснот і визнання їх фундаментальними правилами життя гарантує людині щасливе існування на землі та відкритість на щастя вічного життя. Віра, надія і любов являться як найбільш згідні з людською природою правила, що нормують стосунки між людьми і природою. Якщо визнати істинність цього твердження і вчинити його основою особистого стосунку в цій сфері існування, то вона стане місцем дозрівання особи до повноти інтегрального розвитку. Це можна розглядати як основу для належної екологічної освіти.

Перспективи подальших наукових досліджень убачаємо в розробленні методологічних засад і дидактичних механізмів упровадження екологічної освіти в навчальних закладах різних типів.

1. Second Vatican Ecumenical Council, Dogmatic Constitution on Divine Revelation «Dei Verbum», http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651118_dei-verbum_en.html.
2. Франциск, Энциклика «Laudato si'», http://w2.vatican.va/content/francesco/ru/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_enciclica-laudato-si.html.
3. Chomik W.S., Rosiński F.M., Kościół a świadomość ekologiczna, [in:] „Ethos" 7:1994, n. 1-2, c.65-80.
4. Leo XIII, Encyclical letter «Rerum novarum», http://w2.vatican.va/content/leo-xiii/en/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_15051891_rerum-novarum.html.
5. Pius XI, Encyclical letter «Quadragesimo anno», http://w2.vatican.va/content/pius-xi/en/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_19310515_quadragesimo-anno.html.
6. Pius XII, Radiomessaggio di Pentecoste (1.6.1941), http://w2.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1941/documents/hf_p-xii_spe_19410601_radiomessage-pentecost.html.
7. Pius XII, Radiomessaggio alla vigilia del Santo Natale (24.12.1942), http://w2.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1942/documents/hf_p-xii_spe_19421224_radiomessage-christmas.html.
8. Pius XII. Encyclical letter «Summi Pontificatus», http://w2.vatican.va/content/pius-xii/en/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_20101939_summi-pontificatus.html.
9. John XXIII, Encyclical letter «Mater et Magistra», http://w2.vatican.va/content/john-xxiii/en/encyclicals/documents/hf_j-xxiii_enc_15051961_mater.html.
10. John XXIII, Encyclical letter «Pacem in terries», http://w2.vatican.va/content/john-xxiii/en/encyclicals/documents/hf_j-xxiii_enc_11041963_pacem.html.
11. Gocko J., Kościół obecny w świecie – posłany do świata. Teologiczno-społeczne aspekty posłannictwa Kościoła w świecie po Soborze Watykańskim II, Wydawnictwo KUL, Lublin 2003.
12. Second Vatican Ecumenical Council, Dogmatic Constitution on the Church in the modern world «Gaudium et spes», http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_en.html.
13. Paul VI, Encyclical letter «Populorum progressio», http://w2.vatican.va/content/paul-vi/en/encyclicals/documents/hf_p-vi_enc_26031967_populorum.html.
14. Paul VI, Apostolic letter «Octogesima adveniens», http://w2.vatican.va/content/paul-vi/en/apost_letters/documents/hf_p-vi_apl_19710514_octogesima-adveniens.html.
15. Jan Paweł II, Adhortacja apostolska «Christifideles laici», Liberia Editrice Vaticana, Watykan 1988.
16. Jan Paweł II, Encyklika «Redemptor hominis», Liberia Editrice Vaticana, Watykan 1979.
17. Jan Paweł II, Encyklika «Sollicitudo rei socialis», Liberia Editrice Vaticana, Watykan 1987.
18. Jan Paweł II, Orędzie na XXIII Światowy Dzień Pokoju 1990 «Pokój z Bogiem Stwórcą – pokój z całym stworzeniem», [in:] „L'Osservatore Romano" [wydanie polskie], 10(1989), nr 12 bis, c. 21-24.
19. Jan Paweł II, Homilia podczas Liturgii Słowa «Piękno tej ziemi woła o zachowanie jej dla przyszłych pokoleń» (Zamość, 12.6.1999), [in:] „L'Osservatore Romano" [wydanie polskie], 20(1999), nr 8, c. 70-72.
20. Wyrostkiewicz M., Ekologia ludzka. Osoba i jej środowisko z perspektywy teologicznomoralnej, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007.
21. Jan Paweł II, Encyklika «Veritatis splendor», Liberia Editrice Vaticana, Watykan 1993.
22. Derdziuk A., Aretologia konsekrowana, czyli cnoty zakonne, Wydawnictwo «Alleluja», Kraków 2003.
23. Nagórny J., Ekologiczna płaszczyzna troski o życie i zdrowie, [in:] «Roczniki Teologiczne», 47(2000), vol. 3, c. 120-138.
24. Wyrostkiewicz M., Ekologia a teologia moralna, [in:] „Przegląd Uniwersytecki", 27(2015), n. 3, c. 12-15.
25. Nagórny J., Nadzieja chrześcijańska wobec wyzwań współczesności, [in:] Nadzieja chrześcijańska i nadzieje ludzkie, Wydawnictwo KUL, Lublin 2003, c. 63-100.
26. Wyrostkiewicz M., O przyrodzie w kontekście nadziei, [in:] Nadzieja chrześcijańska i nadzieje ludzkie, Wydawnictwo KUL, Lublin 2003, c. 223-230.
27. Ganoczy A., Nauka o stworzeniu, Wydawnictwo „M", Kraków 1999.
28. Moltmann J., Bóg w stworzeniu, Wydawnictwo «Znak», Kraków 1995.
29. Rychlicki C., Wiara – nadzieja – miłość wobec wieczności. Z zagadnień współczesnej eschatologii, Płocki Instytut Wydawniczy, Płock 2001.
30. Nagórny J., Posłannictwo chrześcijan w świecie, t. 1: Świat i wspólnota, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1997.

31. Будник О. Педагогічний аналіз змісту понять „соціалізація” і „виховання”, [in:] “Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини”, 2014, ч. 3, с. 69–78.

Reference

1. Second Vatican Ecumenical Council, Pastoral Constitution on Divine Revelation «Dei Verbum», http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651118_dei-verbum_en.html.
2. Francis, Encyclical letter «Laudato si’», http://w2.vatican.va/content/francesco/en/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_enciclica-laudato-si.html.
3. Chomik W.S., Rosiński F.M., Kościół a świadomość ekologiczna, [in:] „Ethos” 7:1994, n. 1-2, c.65-80.
4. Leo XIII, Encyclical letter «Rerum novarum», http://w2.vatican.va/content/leo-xiii/en/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_15051891_rerum-novarum.html.
5. Pius XI, Encyclical letter «Quadragesimo anno», http://w2.vatican.va/content/pius-xi/en/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_19310515_quadragesimo-anno.html.
6. Pius XII, Radiomessaggio di Pentecoste (1.6.1941), http://w2.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1941/documents/hf_p-xii_spe_19410601_radiomessage-pentecost.html.
7. Pius XII, Radiomessaggio alla vigilia del Santo Natale (24.121942), http://w2.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1942/documents/hf_p-xii_spe_19421224_radiomessage-christmas.html.
8. Pius XII, Encyclical letter «Summi Pontificatus», http://w2.vatican.va/content/pius-xii/en/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_20101939_summi-pontificatus.html.
9. John XXIII, Encyclical letter «Mater et Magistra», http://w2.vatican.va/content/john-xxiii/en/encyclicals/documents/hf_j-xxiii_enc_15051961_mater.html.
10. John XXIII, Encyclical letter «Pacem in terries», http://w2.vatican.va/content/john-xxiii/en/encyclicals/documents/hf_j-xxiii_enc_11041963_pacem.html.
11. Gocko J., Kościół obecny w świecie – posłany do świata. Teologiczno-społeczne aspekty posłannictwa Kościoła w świecie po Soborze Watykańskim II, Wydawnictwo KUL, Lublin 2003.
12. Second Vatican Ecumenical Council, Dogmatic Constitution on the Church in the modern world «Gaudium et spes», http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_en.html.
13. Paul VI, Encyclical letter «Populorum progression», http://w2.vatican.va/content/paul-vi/en/encyclicals/documents/hf_p-vi_enc_26031967_populorum.html.
14. Paul VI, Apostolic letter «Octogesima adveniens», http://w2.vatican.va/content/paul-vi/en/apost_letters/documents/hf_p-vi_apl_19710514_octogesima-adveniens.html.
15. John Paul II, Apostolic exhortation «Christifideles laici», http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_30121988_christifideles-laici.html
16. John Paul II, Encyclical letter «Redemptor hominis», http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_04031979_redemptor-hominis.html.
17. John Paul II, Encyclical letter «Sollicitudo rei socialis», http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_30121987_sollicitudo-rei-socialis.html.
18. John Paul II, Message for the celebration of the World Day of Peace 1 january 1990 «Peace with God the Creator, peace with all of creation», http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/peace/documents/hf_jp-ii_mes_19891208_xxiii-world-day-for-peace.html.
19. John Paul II, Homily «Liturgy of the word» (Zamość, 12.6.1999), http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/homilies/1999/documents/hf_jp-ii_hom_19990612_zamosc.html.
20. Wyrostkiewicz M., Ekologia ludzka. Osoba i jej środowisko z perspektywy teologicznomoralnej, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007.
21. John Paul II, Encyclical letter «Veritatis splendor», http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_06081993_veritatis-splendor.html.
22. Derdziuk A., Aretologia konsekrowana, czyli cnoty zakonne, Wydawnictwo «Alleluja», Kraków 2003.
23. Nagórny J., Ekologiczna płaszczyzna troski o życie i zdrowie, [in:] „Roczniki Teologiczne”, 47(2000), vol. 3, c. 120-138.
24. Wyrostkiewicz M., Ekologia a teologia moralna, [in:] „Przegląd Uniwersytecki”, 27(2015), n. 3, c. 12-15.
25. Nagórny J., Nadzieja chrześcijańska wobec wyzwań współczesności, [in:] Nadzieja chrześcijańska i nadzieje ludzkie, Wydawnictwo KUL, Lublin 2003, c. 63-100.
26. Wyrostkiewicz M., O przyrodzie w kontekście nadziei, [in:] Nadzieja chrześcijańska i nadzieje ludzkie, Wydawnictwo KUL, Lublin 2003, c. 223-230.
27. Ganoczy A., Nauka o stworzeniu, Wydawnictwo «M», Kraków 1999.
28. Moltmann J., Bóg w stworzeniu, Wydawnictwo «Znak», Kraków 1995.
29. Rychlicki C., Wiara – nadzieja – miłość wobec wieczności. Z zagadnień współczesnej eschatologii, Płocki Instytut Wydawniczy, Płock 2001.
30. Nagórny J., Posłannictwo chrześcijan w świecie, t. 1: Świat i wspólnota, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1997.
31. Budnyk O., Pedagogical content analysis of the concepts of ”socialization” and ”education”, [in:] ”Proceedings of Uman State Pedagogical University named Pavlo Tychyna”, 2014, ch. 3, p. 69-78.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.113-118

Катерина Журба,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України
(м. Київ)

Kateryna Zhurba,
Candidate of Pedagogical Science,
Senior Research Worker,
Institute of Education of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine
(Kyiv)
katjachiginceva@mail.ru

УДК: 373.5.015.31:316.42 (043.3)

ДІАГНОСТИКА ОСМИСЛЕНОСТІ ЖИТТЯ УЧНЯМИ ОСНОВНОЇ І СТАРШОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ВИХОВАННЯ СМИСЛОЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ

DIAGNOSTICS OF LIFE MEANINGFULNESS STUDENTS OF BASIC AND SECONDARY SCHOOL IN THE UPBRINGING MEANING OF LIFE VALUES

У статті описується діагностика осмисленості життя учнями основної і старшої школи на основі використання тестів життєстійкості (ТЖС) С. Мадді в адаптації Д. Леонтьєва і О. Рассказової і «Роздуми про життєвий досвід» Н. Щуркової, методик «Толерантність до невизначеності» С. Бандера, «Психологічної автобіографії» Л. Бурлачук, О. Коржової, методу ранніх спогадів (РС) за А. Адлером. Адже проблема осмисленості життя зростаючою особистістю та виховання смисложиттєвих цінностей є надзвичайно актуальною для сучасної молоді, яка зростає у складних умовах. Метою статті є діагностика осмисленості життя учнями основної і старшої школи у процесі виховання смисложиттєвих цінностей. Автор аналізує життєстійкість особистості школярів за субсшкалами залученості, контролю і прийняття ризику. Увага акцентується також на гендерних відмінностях та за місцем проживання. У ході дослідження визначалася інтолерантність до форс-мажорних непередбачуваних та неконтрольованих ситуацій, вичалися життєві перспективи та ранній життєвий досвід підлітків і старшокласників. Висновки: на основі використання зазначених тестів і методик були виявлені основні тенденції і проблеми у процесі виховання смисложиттєвих цінностей в учнів основної та старшої школи та осмисленості ними життя.

Ключові слова: життєві перспективи, життєстійкість, осмисленість життя, смисложиттєві цінності, учні основної і старшої школи.

The article describes diagnostic of life meaningfulness by students of basic and high school on the basis of tests of viability (TV) by S. Muddy adaptation by D. Leontiev, O. Raskazova and «Reflections on life and experience» by N. Schurkova, methods of «intolerance to uncertainty» by C. Bandera, «Psychological autobiography» by L. Burlachuk, A. Korzhova, the method of early memories (EM) by A. Adler. The problem of meaningfulness of life and education increasing the individual values of the meaning of life is very important for today's youth, who grow up in complicated conditions. The article is a diagnosis of the life purport of students of basic and high school education in the process of development of the life purport values. The author analyses the viability of individual students by subscales involvement, control and risk taking. Attention is paid also to gender differences in the community. The study determined intolerance to force majeure unpredictable and uncontrollable situations, learned perspectives on life and early life experiences of teenagers and seniors. Conclusions: Based on the use of these tests and procedures, major trends and challenges in the meaning of life values education of students of basic and high schools and their meaningfulness of life were identified.

Keywords: life prospects, viability, meaningful life value, the meaning of life, pupils and high school principal.

В статье описывается диагностика осмысленности жизни учащимися основной и старшей школы на основе использования тестов жизнестойкости (ТЖС) С. Мадди в адаптации Д. Леонтьева и А. Рассказова и «Размышления о жизненном опыте» Н. Щурковой, методик «Толерантность к неопределенности» С. Бандера, «Психологической автобиографии» Л. Бурлачук, А. Коржова, метода ранних воспоминаний (РВ) по А. Адлеру. Ведь проблема осмысленности жизни растущей личностью и воспитания смысложизненных ценностей является чрезвычайно актуальной для современной молодежи, которая растет в сложных условиях. Целью статьи является диагностика осмысленности жизни учащимися основной и старшей школы в процессе воспитания смысложизненных ценностей. Автор анализирует жизнестойкость личности школьников за субсшкалами вовлеченности, контроля и принятия риска. Внимание акцентируется также на гендерных различиях, а также по месту жительства. В ходе исследования определялась интолерантность к форс-мажорным непредсказуемым и неконтролируемым ситуациям, изучались жизненные перспективы и ранний жизненный опыт подростков и старшеклассников. Выводы: на основе использования указанных тестов и методик были выявлены основные тенденции и проблемы в процессе воспитания смысложизненных ценностей у учащихся основной и старшей школы и осмысленния ими жизни.

Ключевые слова: жизненные перспективы, жизнестойкость, осмысленность жизни, смысложизненные ценности, ученики основной и старшей школы.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Ставлення дітей до смисложиттєвих цінностей і розуміння ними смислу життя є не лише чинником життєтворення, а й злагоди особистості з собою і світом, тоді як несформованість чи втрата смислу життя є причиною появи життєвих проблем, розчарувань, глибоких депресій, відсутності життєвих перспектив, можливості самореалізуватись.

З огляду на непересічне значення смисложиттєвих цінностей у житті учнів основної і середньої школи постає необхідність дослідження осмисленості ними життя, розуміння власної суб'єктності і відповідальності у виборі смисложиттєвих цінностей за допомогою стандартизованих методик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Різні аспекти дослідження осмисленості життя та виховання смисложиттєвих цінностей у психології досліджували А. Адлер, С. Бандер , Д. Леонтьєв, С. Мадді, О. Рассказова; у педагогіці – А. Шемшуріна, Н. Щуркова.

Формування мети статті. Мета статті: вивчення осмисленості життя учнями основної і старшої школи у процесі виховання смисложиттєвих цінностей за допомогою стандартизованих методик.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Нам також було важливо вивчити зв'язок показників вихованості смисложиттєвих цінностей з моральними якостями людини, що забезпечують здатність рухатися до мети, долати перешкоди, здійснювати моральний вибір. З цією метою нами був використаний тест життєстійкості (ТЖС) С. Мадді (1984) [1; 2] в адаптації Д. Леонтьєва і О. Рассказової (2006) [3] дав змогу визначити здатність дітей підліткового і юнацького віку виступати самостійним суб'єктом життя, що вміє приймати самостійні рішення, ставити мету і досягати її чи, навпаки, намагатися бути як всі, плисти за течією, покладатися на випадок, що характеризує їхнє ставлення до життя, здатності обирати смисложиттєві цінності за субшкалами залученості (commitment – необхідність бути включеним у діяльність, а також бути учасником того, що відбувається, здатність піклуватися про інших, а також звертатися по допомогу), контролю (control – впевненість у тому, що докладені зусилля можуть змінити ситуацію навіть якщо основна мета не буде досягнута) і прийняття ризику (challenge дає змогу розглядати життя як спосіб отримання досвіду через активне засвоєння знань та їх використання на практиці, готовність діяти на свій страх і ризик без якихось гарантій успіху). Тест життєстійкості (hardiness) містить 45 запитань, відповіді яких інтерпретуються за чотирьох бальною шкалою Ліккерта. При обрахуванні використовувалася бальна система від 0 до 3 («Ні» – 0 балів, «Скоріше ні, ніж так» – 1 бал, «Скоріше так, ніж ні» – 2 бали, «Так»- 3 бали), також враховувалися не лише прямі, а й зворотні пункти для кожної із субшкал («Ні» – 3 бали, «Скоріше ні, ніж так» – 2 бал, «Скоріше так, ніж ні» – 1 бал, «Так»- 0 балів).

Результати аналізу середніх показників за субшкалами залученість, контроль та прийняття ризику представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Кількісні показники життєстійкості учнів основної та старшої школи (у%)

Цінності	Категорії учнів		
	Молодші підлітки	Старші підлітки	Старшо-класники
Залученість	32,23	29,15	33,05
Контроль	21,33	23,87	31,47
Прийняття ризику	11,37	15,33	13,83
Життєстійкість	64,93	68, 35	72,77

Дані таблиці 1. свідчать, що за шкалою «залученість» молодші підлітки отримують задоволення від різноманітних видів діяльності, тоді я старшокласники розглядають будь-яку діяльність з точки зору нових можливостей для себе, дорослого життя, майбутньої професії. Якщо молодших підлітків приваблює можливість випробувати себе у різних соціальних ролях, знайти щось цікаве для себе, то старшокласники розглядають діяльність, як можливість отримати корисний досвід для життя, досягнення життєвих цілей. Молодші підлітки частіше звертаються по допомогу, тоді як старшокласники більше піклуються про своїх друзів. Водночас, найбільш вразливою групою є старші підлітки, які всіляко підкреслюють власний індивідуалізм, намагаються уникати участі у масових і групових формах роботи, ведуть себе у різних ситуаціях відсторонено, пасивно, бувають замкнутими. Дослідження також показало, що діти, які мають низькі показники за шкалою «залученість» не визначились з близькими, середніми і далекими перспективами, або їхні цілі находяться у конфлікті. Невизначеність щодо цілей і смислу життя низький рівень залученості є причиною життєвої розгубленості (5,5%), невдоволеності собою, своїми досягненнями (4,8%), відстороненістю або позицією «поза грою» (2,9%), відсутністю перспективи (1,7%), невпевненості (1,5%).

За шкалою «контроль» учні в основному усвідомлюють власну відповідальність за досягнення мети у житті, старшокласники краще, ніж підлітки, розуміють, що пошуки смислу життя і його знаходження це їхня справа,

ніхто не може гарантувати, що вони будуть у житті успішними. Однак, значна частина учнів основної і старшої школи переживає почуття безпорадності (4,5%), неможливості впливати на результати діяльності (8,9%), бояться замислюватись про майбутнє (12,8%), легко втрачають присутність духу (13,6%). Лише незначна частина учнів основної і старшої школи мають адекватну самооцінку та впевнені у своїх силах (9,8%), здатні контролювати ситуацію настільки, наскільки це потрібно (10,5%), виявляють наполегливість у досягненні цілей (15,4%).

За шкалою «прийняття ризику» лише 6,5% молодших підлітків, 7,4% старших підлітків та 9,7% старшокласників виявили ініціативність, зацікавленість у життєвих змінах, а також готовність діяти за умов невизначеності та відсутності гарантій успіху, тоді як значна частина дітей (12,6% - молодших підлітків, 14,9% - старших підлітків, 15,2% - старшокласників) важко сприймають будь-які переміни у житті, вважають за краще задовольнятися тим, що є, переймаються через минулі помилки, що заважає їм рухатися уперед .

Натомість, задоволення від життя, усвідомлення життєвих перспектив, власної суб'єктності, осмисленість життя свідчать про життєстійкість, здатність протистояти стресовим ситуаціям, долати перешкоди.

Такі діти впевнено почувають себе у ситуаціях невизначеності і приймають рішення навіть за відсутності якихось гарантій досягнення якогось певного результату і навіть негативний результат розглядають як стимул до власного саморозвитку.

Проведене дослідження дозволило виявити гендерні відмінності показників життєстійкості, показаних на рисунку 1.

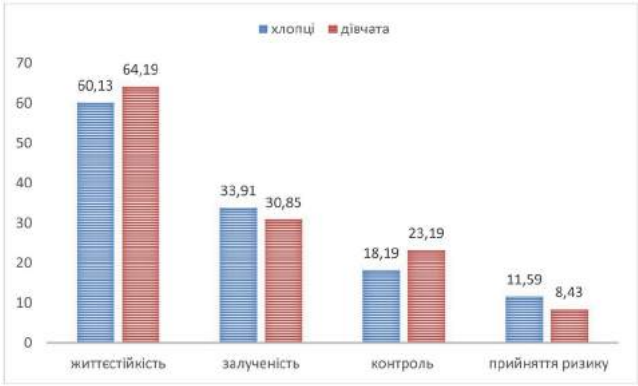

Рис. 1. Порівняння показників життєстійкості за гендерною ознакою (у балах)

Характеризуючи життєстійкість дівчат і хлопців, слід звернути увагу на те, що у дівчат загалом вищий рівень життєстійкості, що пояснюється тим, що дівчата краще за хлопців контролюють ситуацію, більш відповідальніші, ініціативні, тоді як хлопці більш активні, схильні до конкретних дій та ризику.

Також порівняння даних учнів основної і старшої школи підтверджує більш високий рівень життєстійкості учнів сільських шкіл порівняно з їхніми ровесниками з міста, у яких вищі показники контролю та прийняття ризику. Діти з сільських шкіл краще долають труднощі, виявляють стійкість до стресу, готові докладати необхідні зусилля задля досягнення мети. Однак міські діти мають вищі показники залученості та переваги в умовах для самореалізації, що слідує з рис. 2.

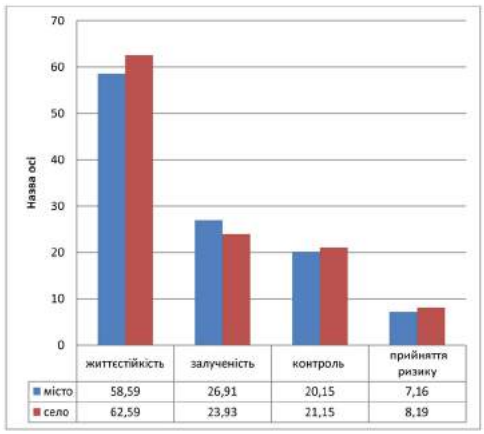

Рис. 2. Порівняння субшкал життєстійкості за місцем проживання (у балах)

Методика «Толерантність до невизначеності» С. Баднера [4] спрямована на визначення інтолерантності до форс-мажорних непередбачуваних та неконтрольованих ситуацій. Учні основної і старшої школи, незадоволені власними досягненнями чи успіхами, перспективами на майбутнє, не здатні адекватно сприймати нову, незвичну інформацію чи приймати правильні рішення у нестандартних ситуаціях, поводитись спокійно в умовах невизначеності. Поведінка

учнів була конструктивною за шкалою соціальний контакт, пошук соціальної підтримки для дітей з невизначеними смисложиттєвими цінностями, відсутністю планів на майбутнє.

Для школярів з песимістичним баченням власного призначення, невизначеною життєвою перспективо, низьким рівнем осмисленості власного життя характерна агресивна деструктивна поведінка, тиск на інших, конфронтація. Дітям з пасивною позицією більше притаманна втеча чи уникнення вирішення проблем, надмірна обережність та поміркованість у прийнятті рішень.

Дослідження підтвердило, дівчата і хлопці по-різному мотивовані на осягнення (вироблення) власних смисложиттєвих цінностей, що виявляється у тому, що дівчата більше мотивовані на результат, тоді як хлопці – на самовдосконалення і змагання.

У хлопців і дівчат пріоритетними є різні потреби: у хлопців домінує потреба досягнень, у дівчат – емоційного прийняття. Також привертає увагу той факт, що хлопці і дівчата мотивовані на досягнення у різних видах діяльності. Якщо дівчата більше вмотивовані на уникнення невдач, то хлопці – на ризиковану поведінку заради високої мети.

Мотивами до вироблення смисложиттєвих цінностей в учнів основної і старшої школи є готовність до досягнень, усвідомлення для себе головних і другорядних цілей, власного призначення, покладання відповідальності на себе, розуміння наслідків власних дій, вибору засобів у досягненні мети життя.

Вивчення життєвих перспектив учнів основної і старшої школи здійснювалося за допомогою методики «Психологічна автобіографія» Л. Бурлачук, О. Коржової [5]. Отримані данні свідчать про наявність зв'язку між смисложиттєвими цінностями і життєвими перспективами зростаючої особистості. Респондентів, задоволених прогнозами на власне майбутнє (7,5%), реальним станом речей та очікуваними результатами характеризують націленість на майбутнє, досягнення мети, оптимізм, чіткість і зрозумілість життєвих планів, що відображають життєву активність та осмисленість життя і найважливіших цінностей.

Якщо у молодших підлітків переважають в основному близькі і середні перспективи, а далекі залишаються переважно не чіткими чи розмитими («Коли я стану дорослим...», «Коли я виросту і отримаю освіту...», «Коли я стану самостійним...»), то старші підлітки, схильні вважати себе суб'єктами свого життя і більшість з них усвідомлюють близькі, середні і далекі перспективи, які можуть часто змінюватися.

Порівняно з підлітками старшокласники більш відповідально ставляться до своїх планів на майбутнє та перспектив, продумують шляхи їх реалізації. Ті зі старшокласників, які вважають себе творцем свого життя, більш активні, енергійні і цілеспрямовані; ті хто вважають, що за них несуть відповідальність батьки, старші брати і сестри, не мають чітких планів на майбутнє, демонструючи пасивність, залежність, схильні перекладати відповідальність за свої неудачі на інших.

Слід зважати і на наявність значної групи дітей, які не замислювалися над власними життєвими перспективами (10,2%), смислом життя і смисложиттєвими цінностями.

У творенні особистістю смисложиттєвих цінностей важливу роль відіграє життєвий досвід особистості, що презентує її ставлення до життя, до свого майбутнього. Неможливість подолати перешкоди негативно позначається на самоприйнятті і самооцінці особистості, може спричинити не лише тривожність дитячої психіки, а й фрустрованість, агресивність, ригідність, що ускладнюють можливості самоздійснення і самореалізації підлітків, подолання яких вимагає підвищення стійкості особистості до несприятливих умов, перебудову мотивів і потреб, пошук шляхів вирішення власних проблем. Використовуючи метод ранніх спогадів (РС) за А. Адлером, ми здійснювали якісний і кількісний аналіз за шкалою Меннестера-Перрімана [6, с. 110-114]. Водночас, аналіз показав, що деякі категорії аналізу слід замінити, зокрема, «персонажі» на «суб'єкти», деякі роширити додавши: 1) вчителі, однолітки, бабусі і дідусі, братики і сестрички; 4) у дворі, у позашкільному закладі, у громадських місцях; 5) потреба у любові, свободі, справедливості, а деякі скоротити через їх неактуальність для нашого дослідження або малоінформативність.

Таблиця 2

Кількісні показники ранніх спогадів у підлітків

№	Категорії аналізу	Молодші підлітки	Старші підлітки	Старшо-класники
I	**«Суб'єкти»**			
а)	**батьки**	35,4	22,2	19,5
б)	**бабусі і дідусі**	21,8	9,8	7,6
в)	**братики і сестрички**	5,6	13,4	15,5
г)	**вчителі**	26,4	23,5	19,6
д)	**однолітки**	28,9	31,2	33,8
ж)	**дитина одна**	20,2	28,4	29,7
II	**«Емоції»**			
а)	**позитивні**	23,8	21,8	20,6
б)	**негативні**	9,5	12,7	10,2

№	Категорії аналізу	Молодші підлітки	Старші підлітки	Старшо-класники
в)	**нейтральні**	66,7	65, 5	69,2
III	**«Досвід»**			
а)	**позитивний**	65,4	61, 2	59,8
б)	**негативний**	6,5	16,9	17,8
в)	**амбівалентний**	28,1	21,9	22,4
IV	**«Обставини»**			
а)	**вдома**	8,9	7, 2	6,9
б)	**удитячому садочку**	56,4	50,1	32,5
в)	**у школі**	16,3	21,4	28,6
г)	**у дворі**	9,4	45,6	53,7
д)	**у позашкільному закладі**	10,5	7,9	6,8
ж)	**у громадських місцях**	8,9	12,5	14,8
V	**«Теми»**			
а)	**хвороби або травми**	23,5	7,2	6,8
б)	**проступки**	8,9	17,2	18,4
в)	**ігри і розваги**	54,5	48,6	48,2
г)	**потреба поваги**	17,5	17,9	18,6
д)	**потреба любові**	54,8	42,5	57,9
ж)	**потреба свободи**	16,8	51,4	58,2
з)	**потреба справедливості**	24,7	32,5	29,9
и)	**перша подія**	23,5	20,1	20,8

Цікаво, що молодші підлітки найчастіше звертаються до раннього досвіду пов'язанного з батьками, дідусями і бабусями, тоді як старші підлітки зорієнтовані в основному на свій досвід з однолітками. Молодші підлітки також часто у спогадах звертаються до досвіду удома, у школі, тоді як старші підлітки апелюють до досвіду отриманого у школі, у дворі, перша подія, тобто за межами дому. Важливо і те, що позитивний досвід сформувався у %, тоді як негативний досвід мають %, що вказує на потребу у корекційній діяльності шкільних психологів і педагогів, оскільки діти з негативним досвідом мають набагото нижчий рівень осмисленості життя,

Проведене тестування за методикою Н. Щуркової «Роздуми про життєвий досвід» [7], дало змогу визначити основні групи учнів основної і старшої школи за їхнім ставленням до життя, до оточуючих, до себе через призму гуманістичної моралі. Узагальненні дані наводяться у таблиці 3.

Таблиця 3.

Результати тестування «Роздуми про життєвий досвід» Н. Щуркової

Результати обробки анкет	Молодші підлітки		Старші підлітки		Старшокласники	
	Кількість	У %	Кількість	У %	Кількість	У %
позитивна моральна сформованість	108	24,44	92	23,12	108	26,22
егоїстична орієнтація, моральна несформованість	170	38,46	157	39,44	142	34,47
не визначена моральна орієнтація	164	37,10	149	37,44	162	39,31
Разом:	442	100,00	398	100,00	412	100,00

Тестування показало, що лише 24, 6 % учнів основної і старшої школи мають позитивну моральну спрямованість, причому у старших підлітків її рівень нижчий, аніж у молодших підлітків і старшокласників, що пояснюється віковою кризою, яку діти переживають у цей період. Також у старших підлітків порівняно з іншими більш виявлена егоїстична орієнтація і моральна не сформованість, тоді як у старшокласників простежується невизначена моральна орієнтація, відсутність чіткої позиції у конкретних життєвих ситуаціях, що свідчить про відсутність стійких моральних переконань, бажанням пристосуватися до життя чи отримати певний зиск.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Використання стандартизованих методик показало, що осмислення життя учнями основної і старшої значною мірою залежить від замученості, контролю, прийняття

ризику, уміння поводитися у ситуаціях невизначеності, використовувати свій життєвий досвід з тим, щоб визначати близькі, середні і далекі перспективи, проектувати своє майбутнє, визначати цілі і досягати їх. Доведено, що смисложиттєві цінності у житті учнів основної і старшої школи набувають спонукальної дії, лише у тому випадку, коли вони мають особистісне значення для індивіда. Також спонукальну роль відіграють мотиви як очікування щодо себе, що у суб'єкта бажання діяти відповідно до обраних смисложиттєвих цінностей. Перспективною вбачається розроблення особистісно орієнтованої технології виховання смисложиттєвих цінностей в учнів основної і старшої школи.

1. Maddi S.R. Hardiness: an operationalization of existential courage / S. R. Maddi // J.Hum.Psychology.-2004.-Vol.44.-P.279-298.
2. The personality construct of hardiness, III: Relationshps with repression, innovativeness, authoritarianimism, and performance / [Maddi S. R., Harvey R.H., Khoshaba D.M. at al.] // J. Pers.-2006.-Vol.74.-P.575-598.
3. Леонтьев Д.А. Тест жизнестойкости / Д.А. Леонтьев, Е.И. Рассказова.- М.: Смысл, 2006.- 63 с.
4. Баднер С. Методика определения толерантности к неопределенности / С.Баднер // Психодиагностика толерантности личности / под ред. Г.У.Солдатовой, Л.А.Шайгеровой.- М.: Смысл, 2008.- 172 с.
5. Бурлачук Л.Ф. Психология жизненных ситуаций: Учебное пособие / Бурлачук Л.Ф., Коржова Е.Ю. - М.: Российское педагогическое агентство, 1998. - 263 с.
6. Сидоренко Е.В. Терапия и тренинг по Альфреду Адлеру / Е.В.Сидоренко.- СПб.: ООО Реч», 2000.- 352 с.
7. Щуркова Н. Е. Тест «Размышляем о жизненном опыте» / Н. Е. Щуркова // Новое в воспитательной работе школы. – М., 1991. – С. 59-69.

Reference

1. Maddi S.R. Hardiness: an operationalization of existential courage // J.Hum.Psychology.-2004.-Vol.44.-P.279-298.
2. The personality construct of hardiness, III: Relationshps with repression, innovativeness, authoritarianimism, and performance / [Maddi S. R., Harvey R.H., Khoshaba D.M. at al.] // J. Pers.-2006.-Vol.74.-P.575-598.
3. Leontyev D.A. Rasskazova E.I. - Test zhiznestoykosti.- M.: Smysl. 2006.- 63 s.
4. Badner S. Metodika opredeleniya tolerantnosti k neopredelennosti // Psikhodiagnostika tolerantnosti lichnosti / pod red. G.U. Soldatovoy. L.A. Shaygerovoy.- M.: Smysl. 2008.- 172 s.
5. Burlachuk L.F., Korzhova E.Yu. Psikhologiya zhiznennykh situatsiy: Uchebnoye posobiye.- M.: Rossiyskoye pedagogicheskoye agentstvo. 1998. - 263 s.
6. Sidorenko E.V. Terapiya i trening po Alfredu Adleru.- SPb.: OOO Rech, 2000.- 352 s.
7. Shchurkova N. E. Test «Razmyshlyayem o zhiznennom opyte» // Novoye v vospitatelnoy rabote shkoly. – M., 1991. – S. 59-69.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.119-123

Галина Михайлишин,

доктор філософських наук, професор,
проректор з науково-педагогічної роботи
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Galyna Mykhaylyshyn,

Doctor of Philosophical Science, Professor,
Vice-Rector on scientific and pedagogical work of
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
galmuh60@gmail.com

Оксана Кондур,

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Oksana Kondur,

Candidate of Physics and Mathematics Sciences,
Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
oxikon13@gmail.com

Інна Червінська,

кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Inna Chervinska,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
inna.chervinska@pu.if.ua
ID orcid.org/0000-0003-0745-1413

УДК 378:004.42

ЯКІСТЬ ОСВІТИ ТА СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЇЇ МОНІТОРИНГУ

THE QUALITY OF EDUCATION AND MODERN PECULIARITIES OF ITS MONITORING

Автори вказують, що проблему якості освіти визначено як одну з основних у провідних країнах світу та наголошують, що для успішного проведення моніторингу якості університетської освіти необхідно врахувати виклики, що виникають в освітньому просторі. Вказано, що якість освітніх послуг визначається насамперед наявністю повноцінної та достовірної інформації про організацію та проведення навчального процесу, механізми забезпечення якості та контролю.

У статті викладено сучасне тлумачення сутності моніторингу якості університетської освіти, визначено універсальні чинники, які стимулюють інтегрування окремих реалій суспільної дійсності в соціальні рамки або середовище.

Акцентується увага не те, що забезпечення якості вищої освіти передбачає системний підхід до забезпечення якості освітньої діяльності.

Ключові слова: моніторинг, якість освіти, освітні вимірювання.

The authors point out that the problem of monitoring the quality of education is mentioned as one of the key ones in the leading countries and emphasize that successful monitoring of the quality of university education must be taken into account in the educational space.

The article presents a modern interpretation of the essence of monitoring the quality of university education, social and cultural determinants as universal factors that promote integration of certain realities of social actuality in the public framework or environment are defined.

Attention is paid to the fact that providing quality of higher education allows for systematic approach to providing quality in educational activities. It was examined that the quality of education is determined primarily by the availability of full and reliable information on the organization and conducting educational process, mechanisms to ensure quality and control.

Авторы указывают, что проблему качества образования определено как одну из основных в ведущих странах мира и отмечают, что для успешного проведения мониторинга качества университетского образования необходимо учесть вызовы, возникающие в образовательном пространстве. Указано, что качество образовательных услуг определяется в первую очередь наличием полноценной и достоверной информации об организации и проведении учебного процесса, механизмы обеспечения качества и контроля.

В статье изложено современное толкование сущности мониторинга качества университетского образования, определены универсальные факторы, которые стимулируют интегрирования отдельных реалий общественной действительности в социальные рамки или среду. Акцентируется внимание не то, что обеспечение качества высшего образования предполагает системный подход к обеспечению качества образовательной деятельности.

Ключевые слова: мониторинг, качество образования, образовательные измерения.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку економічних та суспільних відносини актуалізувалася проблема об'єктивного оцінювання якості освіти та теоретичного обґрунтування показників, критеріїв і методів, які при цьому застосовуються. Це спричинило нагальну необхідність розвитку та удосконалення системи оцінювання якості освіти і зокрема створення національної системи моніторингу якості вищої освіти.

Україна, як і весь світ, «перебуває в очікуванні нової епохи і одночасно намагається відшукати соціальну, економічну та науково-технологічну платформу виживання, нову парадигму підготовки людини до життя, яка б забезпечила не лише адаптивне ставлення до дійсності, але й розвиток самої дійсності у відповідності до людських вимірів життя, продиктованих ідеалами XXI століття» [1, с.5]. Центром цієї парадигми повинна стати освіта, розвиток якої можна розглядати як відповідь на глобалізаційні виклики сучасної цивілізації і одночасно як відповідь на потреби людини знайти своє місце і можливості самореалізації у новому освітньому просторі. Надзвичайно важливою у цьому контексті постає проблема забезпечення високої якості освіти як провідного чинника суспільного розвитку та умови економічної стабільності будь-якої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Проблема моніторингу якості функціонування систем освіти, результатів навчальних досягнень студентів є предметом посиленої уваги як вітчизняних так і зарубіжних науковців. Питання організації моніторингу якості освіти на різних рівнях вивчали В. Беспалько, Н. Буркіна, А. Луцюк, О. Ляшенко, В. Мокшеєв, А. Зубко; моніторинг як основу державного управління якістю освіти опрацьовували Т. Лукіна, О. Локшина, Т. Шамова; різні теоретичні аспекти досліджуваної проблеми описали І. Булах М. Поташник, Г. Маслай, О. Бєлкін, І. Гавриленко, П. Третьяков, А. Майоров, С. Шишов, Є. Заїка, С. Подмазін, Ю. Романенко. Проте залишається ще чимало питань, які потребують додаткового дослідження.

Формування мети статті. Мета статті полягає в розкритті теоретико-методичних засад організації моніторингу якості університетської освіти в контексті інноваційних трансформацій суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. За умов входження України до світового співтовариства серед пріоритетних напрямів державної політики в галузі освіти є оновлення змісту та форм організації і контролю якості освітнього процесу. В умовах сучасних викликів оцінка якості освіти стала одним із найважливіших показників, за якими визначається ефективність функціонування системи освіти будь-якої держави. Основою досліджень є сучасні освітні вимірювання, які встановити відповідність досягнутого студентами фахового рівня державним стандартам. Моніторинг якості освіти необхідний як для отримання об'єктивного зрізу стану української системи освіти, так і її місця у світовому рейтингу. Під час нього здійснюється аналіз: ресурсів, що вкладаються в освіту; організації та проведення освітнього процесу; результатів, які продукує освітня система. Результати моніторингу дають змогу узгодити подальшу освітню політику зі світовими тенденціями. Проте загальнодержавна система такого моніторингу тільки починає формуватись. В той же час провідні європейські країни активно використовують складні національні моделі індикаторів якості освіти та беруть участь у міжнародних порівняльних вимірюваннях освітніх систем, що проводяться Європейським Союзом.

За визначенням, прийнятим XX сесією Генеральної конференції ЮНЕСКО, під освітою розуміється процес і результат удосконалення здібностей та поведінки особистості, при якому вона досягає соціальної зрілості та індивідуального зростання; процес і результат засвоєння та систематизації знань, оволодіння життєвими і професійними навичками та вміннями, механізмами соціалізації в суспільстві; важлива соціальна функція

суспільства та держави з підготовки людини до життя і праці [14]. Тому освіта закладає основи майбутніх змін у суспільстві, визначаючи його розвиток у прогресивному або, навпаки, у регресивному напрямку [2]. Адже «освіта – сукупність систематизованих знань, умінь і навичок, здобутих індивідом самостійно, або в процесі навчання в спеціальних навчальних закладах; один із показників соціального статусу індивіда й один з факторів зміни і відтворення соціальної структури суспільства» [11].

Що потрібно розуміти під якістю освіти? Якість розкриває стійкі зв'язки складових елементів об'єкта, характеризує його специфіку, що дає можливість відрізняти один об'єкт від іншого. За твердженням Л. Ярощук, «якість освіти відобажає розвиток системи освіти і суспільства у певний період та змінюється з часом, залежно від вимог особистості, суспільства і держави. Категорія «якість освіти» виступає предметом вивчення філософії, психології, педагогіки, менеджменту освіти, політології, соціології, економіки та інших наук. Якість освіти є одним із ключових понять педагогічної науки та теорії державного управління освітою. Якість освіти як об'єкт управління виступає одним із найважливіших показників, за яким у міжнародній практиці прийнято визначати результативність системи освіти будь-якої держави та ефективність управління нею. Більшість досліджень якості освіти здійснювались у межах педагогічної науки» [15].

Варто погодитись із трактуванням Є. Каменської сутнісної характеристики поняття «якість освіти»: «це ряд системно-соціальних якостей і характеристик, які визначають відповідність системи освіти прийнятим вимогам, соціальним нормам, державним освітнім стандартам. Отримання якісної освіти безпосередньо залежить від якості самих вимог (цілей, стандартів і норм), якості ресурсів (актуальність змісту методичного забезпечення, кадровий потенціал, контингент абітурієнтів, матеріально-технічне забезпечення, фінанси) та якості освітніх процесів (наукова та навчальна діяльність, управління, освітні технології), які безпосередньо забезпечують підготовку фахівців» [4, с.7].

Споживачами освітніх послуг є самі здобувачі освіти, їх батьки, які фінансують навчання, роботодавці, держава – всі, хто використовуватимуть результат, тобто – освітній продукт. Тому якість освіти можна трактувати як сукупність властивостей та характеристик освітнього процесу, які надають йому спроможність формувати такий рівень професійної та громадської компетентності, який задовольнятимуть потреби споживачів цього нематеріального виду послуг.

Основним засобом вивчення якості освіти є моніторинг, система інструментарію якого здатна оцінити ефективність освітнього процесу та передбачити подальші кроки до його удосконалення. В Україні на державному рівні починає формуватися системи моніторингу якості освіти, причому апріорі визначено, що вона повинна стати інформаційною базою у загальній структурі системи управління якістю освіти. Урядовими нормативно-правовими документами проголошується необхідність запровадження нових управлінських механізмів розвитку освіти та моніторингу якості освіти, які базуються на науковому підході до аналізу проблеми та оперуванні достовірною статистичною інформацією. Запровадження моніторингу якості безпосередньо пов'язане з рухом економічно розвинених країн до підвищення результативності освіти шляхом поліпшення підзвітності освітніх систем в умовах збільшення витрат на освіту.

Міжнародні моніторингові дослідження стали поштовхом для національних досліджень у багатьох країнах і допомогли встановити для них власні орієнтири розвитку. Контроль і оцінювання діяльності освітньої галузі стають пріоритетами їх національної політики. Проте незважаючи на позитивні зрушення в цій сфері, не всі проблеми вирішені. У деяких країнах Центральної і Східної Європи, у тому числі й в Україні, ще не створено регулярної, налагодженої, оперативно діючої на всіх рівнях, системи оцінювання навчальних досягнень студентів, ефективності запровадження нововведень, якості засобів навчання та інших аспектів функціонування системи вищої освіти.

Частина дослідників [7] поділяють думку про те, що якість освіти можна тлумачити як ступінь задоволення учасників освітнього процесу наданими навчальним закладом освітніми послугами або ступінь досягнення поставлених освітніх цілей і завдань. Поняття якості освіти включає також якість підготовки кадрів, якість фінансових умов, якість технологій та якість концептуального курсу управління, тобто все те, що впливає на якість «продукції» ВНЗ, якою є випускник.

Узагальнюючи наведені означення якості освіти, пропонується тлумачити цю категорію як певну сукупність властивостей та характеристик освітнього процесу, що надають йому здатність формувати такий рівень професійної компетентності, який задовольнить потреби громадян, підприємств і організацій, суспільства і держави в цілому.

Моніторинг у системі університетської освіти – це системна процедура, яка не обмежується лише контрольною функцією. Його мета полягає не лише у збиранні інформації про стан об'єкта дослідження й умови його функціонування, його аналізі та узагальненні, але й у виявленні чинників, які потрібні для його подальшого розвитку. Тому частина моніторингу, в якій вивчається стан функціонування ВНЗ, є лише передумовою вибору стратегії змін, необхідних для його розвитку, та пошуку шляхів її реалізації [16].

У найширшому розумінні термін «якість освіти» розглядається як єдність таких компонентів, які необхідно вимірювати для одержання узагальненої оцінки та здійснення управління, а саме: якість викладання; якість науково-педагогічних кадрів; якість освітніх програм; якість знань тих, хто навчається; – якість управління; якість наукових досліджень. Якість освіти випускника ВНЗ можна розглядати як його відповідність (адекватність) прийнятим в

освітніх документах (доктрині, державних стандартах, навчальних програмах тощо) соціальним вимогам і нормам. Але на якість освіти випускника впливають також його певні особистісні риси, тому поряд із якістю освіти є сенс говорити про якість випускника як особистості, тобто про адекватність людини зовнішньому світу.

Для успішного впровадження реалізації моніторингу якості університетської освіти необхідно врахувати сучасні реалії, до яких відносимо економічні, політичні, соціальні, культурні та моральні. З економічної точки зору маємо майнове розшарування суспільства. Через політичні події зростає невпевненість у майбутньому, зациклености на негативному, відсутність політико-економічних орієнтирів. Знижується рівень життя населення, зростає захворюваність та смертність, а з цим усім - зростання злочинності серед дітей та молоді. Зруйнована загально доступна система дитячих та молодіжних позашкільних виховних установ. Тотальний негативний вплив засобів масової інформації. Відбулася значна переоцінка цінностей. Моральна розкутість молоді. Занурення у віртуальний світ [13].

Тому систему моніторингу якості освіти можна розглядати, відповідно до класифікації, що ґрунтується на *ієрархії систем управління* Т. Хлєбнікової [12], на різних рівнях її функціонування, а саме:

- на індивідуальному рівні самооцінки студентами якості своєї загальноосвітньої та професійної підготовки, суспільної, професійної і життєвої компетентності, досвіду оволодіння способами діяльності, навичками критичного мислення тощо;
- на локальному рівні оцінювання навчальним закладом учасників навчально-виховного процесу щодо якості освіти, досягнення ними поставленої мети в опануванні вимог державного стандарту відповідного рівня освіти, коригування стратегії розвитку за соціокультурними, педагогічними, економічними та іншими показниками;
- на муніципальному рівні оцінювання місцевими органами управління суб'єктів освітньої діяльності (рівень навчальних досягнень студентів, рівень кваліфікації та педагогічної майстерності вчителів і викладачів, рівень фахової компетентності керівників навчальних закладів тощо) з метою порівняння результатів діяльності всієї мережі навчальних закладів;
- на регіональному рівні оцінювання ефективності функціонування місцевої мережі навчальних закладів, освітніх установ, цілої системи освіти регіону (підпорядкованих органів управління освітою, забезпечення ними державної освітньої політики в регіоні, вибіркове вивчення ефективності роботи окремих навчальних закладів і органів управління, вдосконалення мережі навчальних закладів на підставі аналізу одержаних даних);
- на державному рівні акцентованого й узагальненого оцінювання якості функціонування національної системи освіти та порівняння її показників з міжнародними індикаторами й системами, забезпечення єдиної методології державної атестації випускників навчальних закладів, аналіз і порівняння стану реалізації державної освітньої політики в різних регіонах України;
- на міжнародному рівні оглядові широкомасштабні дослідження дають добру нагоду урядам країн-учасниць всебічно оцінити ефективність функціонування власних систем освіти та систем державного управління освітою, визначити загальносвітові освітні тенденції, спільні проблеми освітньої сфери та державного управління нею, співставити одержані результати з міжнародними стандартами в галузі університетської освіти.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, моніторинг якості освіти ВНЗ варто тлумачити як динамічну інформаційну систему, яка постійно поповнюється і вказує на безперервність спостереження. Моніторинг – це циклічний процес порівняння, зіставлення, оцінювання існуючого стану об'єкта із запланованим та прийняття на цій основі управлінського рішення щодо оцінки та поточного коригування; за технологічністю моніторинг – це інноваційна технологія вимірювання якості та реального існуючого стану об'єкта [6].

Впровадження освітнього моніторингу за допомогою інноваційних методів дозволить оцінювати дидактичну та наукову діяльність викладачів, освітній процес, а це в свою чергу підніме професійний рівень педагогічних колективів, підвищить рівень якості університетської освіти. Результати моніторингу дозволять отримати психодіагностику викладацького та студентського колективів, визначити тип та рівень керівництва ВНЗ. Подальші наукові дослідження необхідно спрямувати на удосконалення системи показників та критеріїв освітнього вимірювання.

1. Андрущенко В. Філософія освіти XXI століття: пошук пріоритетів / В.Андрущенко // Філософія освіти. – Київ: Майстер-клас. – 2005. – №1. – С. 5-17.
2. Гершунский Б. Философия образования / Б. Гершунський. – Москва: Московский психолого-социальный институт, 1998. – 432 с.
3. Закон України «Про вищу освіту» (2014) [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18.
4. Каменская Е. Обеспечение качества высшего образования : российский опыт в международном контексте / Елена Каменская // Alma Mater. Вестник высшей школы. – 2001. – № 6. – С. 6-11.
5. Лукіна Т. Моніторинг якості освіти: теорія і практика / Т.Лукіна. – Київ: Шкільний світ. – 2006. – 128 с.
6. Михайлишин Г.Й. Внутрішня система забезпечення якості освітньої діяльності університету / Г.Й. Михайлишин // Гірська школа Українських Карпат. Наукове фахове вид. з пед. наук. – 2016. – № 14. – С.5-7
7. Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи / За заг. ред. О. Локшиної. – К.: К.І.С., 2014. – 128 с.

8. Національна доктрина розвитку освіти // Нормативно-правове забезпечення освіти. У 4 ч. Харків: Вид. Гр. «Основа», 2004. – Ч. 1. – С.5-24.
9. Національна доктрина розвитку освіти України в XXI. – К.: Шкільний світ, 2002. –16 с.
10. Постанова Кабінету Міністрів України від 31.12. 2005 року № 1212 «Про невідкладні заходи щодо запровадження зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти». – К., 2006. – 7 с.
11. Соціолого-педагогічний словник / За ред. В. Радула. – К.: «Екс-Об», 2004. – 304 с.
12. Хлєбнікова Т. Моніторинг в управлінні процесом навчання / Т. Хлєбнікова // Управління школою. – 2012. – №10. – С.11-16.
13. Червінська І.Б. Соціокультурні й освітні детермінанти формування особистості в умовах трансформації суспільства. Самоідентифікація молоді: соціокультурний і транскультурний виміри : монографія. / За ред. В. Кононенка. Київ-Івано-Франківськ : ПНУ, 2014. – Р.5. – 212 с.
14. Якісна освіта: молодь, виклики, тенденції та пріоритети. Міжнародна конференція з освіти. Женева, вересень 2004 р., 47 сесія ЮНЕСКО. – [online]. Доступ HTTP : http: // www. ibc. unesco. org / international /ICE47 /English.
15. Ярощук Л. Г. Основи педагогічних вимірювань та моніторингу якості освіти : навч. посіб. / Лілія Григорівна Ярощук. – К. : Видавничий Дім "Слово", 2010. – 304 с.
16. Кондур О.С. Системний підхід при забезпеченні якості вищої освіти в Україні // Сучасний викладач у студентоцентричній моделі освітнього процесу університету: Матеріали науково-практичного семінару, 3-4 березня 2016року на базі ПНУ. – Івано-Франківськ: ТОВ ВГЦ «Просвіта», 2016. – С. 33-35.

Reference

1. Andrushchenko V. Filosofiia osvity XXI stolittia: poshuk priorytetiv. Filosofiia osvity. Kyiv: Maister-klas. 2005. №1. S. 5-17.
2. Hershunskyi B. Fylosofyia obrazovanyia. Moskva: Moskovskyi psykholoho-sotsialnyi institut, 1998. 432 s.
3. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» (2014) [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/ show/1556-18.
4. Kamenskaia E. Obespecheniye kachestva vyssheho obrazovaniya : rossijskiy opyt v mezhdunarodnom kontekste / Elena Kamenskaia // Alma Mater («Vestnyk vysshei shkoly»). – 2001. – № 6. – S. 6-11.
5. Lukina T. Monitorynh yakosti osvity: teoriia i praktyka / T.Lukina. Kyiv: Shkilnyi svit. – 2006. – 128 s.
6. Mykhailyshyn H.I. Vnutrishnia systema zabezpechennia yakosti osvitnoi diialnosti universytetu/ H.I. Mykhailyshyn // Hirska shkola Ukrainskykh Karpat. Naukove fakhove vyd. z ped. nauk. – 2016. – № 14. – S.5-7
7. Monitorynh yakosti osvity: svitovi dosiahnennia ta ukrainski perspektyvy / Za zah. red. O. Lokshynoi. – K.: K.I.S., 2014. – 128 s.
8. Natsionalna doktryna rozvytku osvity // Normatyvno-pravove zabezpechennia osvity. U 4 ch. Kharkiv: Vyd. Hr. «Osnova», 2004. – Ch. 1. – S.5-24.
9. Natsionalna doktryna rozvytku osvity Ukrainy v KhKhI. – K.: Shkilnyi svit, 2002. –16 s.
10. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 31 hrudnia 2005 roku № 1212 «Pro nevidkladni zakhody shchodo zaprovadzhennia zovnishnoho nezalezhnoho otsiniuvannia ta monitorynhu yakosti osvity». – K., 2006. – 7 s.
11. Sotsioloho-pedahohichnyi slovnyk / Za red. V. Radula. – K.: «Eks-Ob», 2004. – 304 s.
12. Khliebnikova T. Monitorynh v upravlinni protsesom navchannia / T. Khliebnikova // Upravlinnia shkoloiu. – 2012. – №10. – S.11-16.
13. Chervinska I.B. Sotsiokulturni y osvitni determinanty formuvannia osobystosti v umovakh transformatsii suspilstva. Samoidentyfikatsiia molodi: sotsiokulturnyi i transkulturnyi vymiry : monohrafiia. Za red. V. Kononenka. Kyiv-Ivano-Frankivsk : PNU, 2014. R.5 212 s.
14. Iakisna osvita: molod, vyklyky, tendentsii ta priorytety. Mizhnarodna konferentsiia z osvity. Zheneva, veresen 2004 r., 47 sesiia YuNESKO.-[online]. Dostup NTTR :http :// www .ibc. unesco. org / international /ICE47 /English.
15. Iaroshchuk L. H. Osnovy pedahohichnykh vymiriuvan ta monitorynhu yakosti osvity : navch. posib. / Liliia Hryhorivna Yaroshchuk. – K. : Vydavnychyi Dim «Slovo», 2010. – 304 s.
16. Kondur O. System approach to providing quality of higher education in Ukraine. The modern tutor in student-centered learning model of educational process of the university. Proceedings of scientific and practical seminar. Ivano - Frankivsk LLC «Prosvita», 2016 P. 33-35.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.124-126

Юрій Москаленко,

кандидат філософських наук, професор,
директор Івано-Франківського коледжу
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Yuriy Moskalenko,

Candidate of Philosophical Sciences, Professor,
Director of Ivano-Frankivsk College of
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
yurii.moskalenko@pu.if.ua

УДК 371.01;165.0
ББК 72+74.04

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ

PHILOSOPHY OF EDUCATION IN THE CONTEXT OF GLOBAL CHALLENGES OF NOWADAYS

В статті розкрито особливості сучасного стану реформування освіти в Україні у контексті глобалізаційних викликів інформаційного суспільства. Зроблено порівняльний аналіз вітчизняної та закордонної практики освітньої діяльності, спрямованої на впровадження інноваційних технологій. Акцентовано увагу на недоліках розвитку телекомунікаційної освітньої інфраструктури, впровадження сучасного демонстраційного та презентаційного обладнання, апаратно-програмового забезпечення всіх форм навчального процесу.

Особливу увагу приділено створенню єдиного освітнього простору, формування системи вільної конкуренції освітніх послуг, розробки уніфікованих державних освітніх стандартів.

Ключові слова: глобалізація, інформаційні технології, інформаційне суспільство.

The article deals with the peculiarities of modern affairs in the field of reforming of educational system in Ukraine in the context of global challenges of informative society. Comparative analysis of Ukrainian and foreign educational practices aimed at implementation of the latest technologies is done in this article. Particular attention is accented on the weak points of development of information technologies and educational computer infrastructure.

Special attention is paid to formation of common educational space, development of competitive environment on the market of educational services and design of the standardized programs of educational disciplines.

Key words: globalization, information society, digital world, humanism.

В статье раскрыты особенности современного состояния реформирования образования в Украине в контексте глобализационных вызовов информационного общества. Сделан сравнительный анализ отечественной и зарубежной практики образовательной деятельности, направленной на внедрение инновационных технологий. Акцентировано внимание на недостатках развития телекоммуникационной образовательной инфраструктуры, внедрения современного демонстрационного и презентационного оборудования, аппаратно-программного обеспечения всех форм учебного процесса.

Особое внимание уделено созданию единого образовательного пространства, формирование системы свободной конкуренции образовательных услуг, разработки унифицированных государственных образовательных стандартов.

Ключевые слова: глобализация, информационные технологии, информационное общество.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасна інформаційно-технологічна цивілізація, як спільнота знань, віртуальних світів та інтенсивних комунікацій, вимагає від людини передовсім конкурентоспроможності, мобільності, ставить перед особистістю загрозливий виклик її ідентичності. Гуманітарна парадигма розвитку людства зазнає кризи, про що свідчить виникнення новітньої теорії трансгуманізму, в основі якої лежить теза, що людина не є останньою ланкою еволюції і за допомогою сучасних нанотехнологій вона буде безкінечно удосконалюватися, стане постлюдиною і врешті-решт здобуде біологічне безсмертя [1, с. 23]. При цьому її духовність, індивідуальність, неповторність відходять на задній план, а натомість особливого значення набуває технологічність, уніфікованість, передбачуваність. Саме технологічний аспект зазначеної проблеми складає **мету** цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Феномен переорієнтації антропо-соціальної парадигми простежується у працях М. Фуко, Ж. Бодрійяра, В. Стьопіна, Ф. Фукуями, С. Лема, М. Епштейна, Г. Тульчинського, Д. Дубровського, Н. Хамітова, В. Лук'янця, О. Соболь та ін. Як вітчизняні, так і зарубіжні автори, звертаються до проблеми існування людини в умовах активної і динамічної

трансформації сучасного суспільства. Новітні технології сьогодні виступають факторами, які постійно впливають на людину, її звички, думки, образ життя, ідеали та систему цінностей. «Ми на порозі нової ери – очевидно захоплюючого етапу у розвитку нашої глобальної цивілізації, що стосується будь-якої людини найближчого майбутнього, її особистості, долі, тіла і навіть душі» [2, с. 3].

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Особливістю сьогоднішньої ситуації є те, що економічні та освітні стратегії суспільства якнайтісніше переплелися. Система освіти не тільки визначає безпосередні можливості росту економіки, а й розв'язує питання прискореного культурного зростання особистості, здатної створювати не тільки економіку, а й майбутнє суспільства. Освіта в XXI ст. – це собою динамічна пізнавальна система, що забезпечує функціонування інноваційного соціуму.

Автори колективної монографії Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України стверджують, що європейські соціологічні дослідження дають підстави вважати, що для того, щоб бути матеріально та соціально успішним, необхідно стати компетентним у створенні нових знань. Звідси випливає європейський принцип формування списку основних когнітивних компетентностей сучасної людини: критичне думання, аналіз, аргументування, розв'язування проблем, прийняття рішень, керування проектами, планування, координація, адміністрування, співробітництво [3, с. 262]. Саме ці ідеї стали базовими для формування концепції Нової української школи, яка складається з наступних ключових компонентів:

01 – Новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, необхідних для успішної самореалізації в суспільстві.

02 – Умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно.

03 – Наскрізний процес виховання, який формує цінності.

04 – Децентралізація та ефективне управління, що надасть школі реальну автономію.

05 – Педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем та батьками.

06 –Орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм.

07 – Нова структура школи, яка дозволяє добре засвоїти новий зміст і набути компетентності для життя.

08- Справедливий розподіл публічних коштів, який забезпечує рівний доступ усіх дітей до якісної освіти.

Саме ці компоненти визначатимуть формулу Нової школи, сприятимуть

оптимізації навчально-виховного процесу, стануть основою новітніх освітніх стандартів [4, с. 12].

Незворотні світові тенденції в галузі освіти безпосередньо стосуються і вищої школи, яка, на жаль, сьогодні лише розпочинає активно співпрацювати в комп'ютерному співтоваристві. Ситуація в Україні, де відсутнє економічне зростання, безправ'я перед чиновниками і технологічна відсталість, абсолютний дефіцит коштів на хоч абиякий розвиток, фактично поставили вищі освітні заклади на межу виживання.

Які ж реально кроки потрібно сьогодні здійснити для виходу з кризи? Насамперед, слід вгамувати «спрагу» окремих «реформаторів» обмежитись тільки запровадженням 12 річної шкільної освіти та ліквідацією мережі коледжів та технікумів. Не можна допускати подальші незворотні втрати, так-як підготовка спеціалістів початкового (молодшого) рівня має безцінний досвід опанування знань і методик викладання, про що переконливо свідчить рівень успішності тих «молодших спеціалістів», які здобувають ОКР «бакалавра» в системі ступеневої вищої освіти. За рахунок запозичених (інвестиційних) коштів слід розвивати телекомунікаційну освітню інфраструктуру, запроваджувати сучасне демонстраційне та презентаційне обладнання. Випереджальними темпами необхідно розробляти навчально – методичне і апаратно – програмове забезпечення як в локальному, так і в дистанційному варіантах. Особливої уваги потребує розробка освітніх серверів, сайтів, інших інтернет – ресурсів, здатних охопити максимально широку аудиторію, створити єдиний освітній простір в процесі підготовки нових державних стандартів.

Слід усвідомити – молодь уже не відірвати від комп'ютера, від активного спілкування в соціальних мережах. При цьому необхідно враховувати й об'єктивні тенденції розширення сфер застосування електронних засобів, їх швидкості та потужностей. Згідно із законом Мура (Гордон Мур – засновник корпорації Intel), інформаційна швидкість комп'ютерів подвоюється кожні півтора роки. Це означає, що в 2025 році комп'ютер буде рахувати в 70 разів швидше, ніж у 2015 році [5, с. 13].

Тут є також ризики, оскільки труднощі використання доступної сьогодні в освітніх закладах України технології призводять до швидкого розширення інформаційного розриву, який не сприяє зм'якшенню проблем розподілу матеріальних благ, доступності до якісної освіти. Цікавими в цьому контексті є міркування щодо трансформації вищої освіти в США одного з провідних футурологів сучасності – професора Массачусетського технологічного інституту Мартіна Форда. Він дотримується думки, що вища освіта в США (а це понад 2 тисячі коледжів, інститутів та університетів з тривалістю навчання чотири роки) може зазнати значних трансформаційних змін під натиском цифрових технологій, як це вже сталося в галузі газет і журналів. Тоді залишиться 200-300 елітарних університетів, ціна дипломів яких неймовірно зросте, як в плані монетарному, так і в професійному [6, с. 189]. З цієї точки зору, сучасний рівень розвитку цифрових технологій сприятиме розширенню розриву між освіченими й менш освіченими людьми, між багатими і бідними. Важко з цим не погодитися, виходячи з реалій сьогодення України.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Досвід розвинених країн світус відчить, що на шляху реформування освітньої сфери існує чимало серйозних проблем, які держава, бізнесові структури і громадянське суспільство мають вирішувати спільними зусиллями на основі принципів партнерства.

Адже основні тенденції розвитку майбутнього інформаційного суспільства включають в собі, по-перше, зростання ролі інформаційно-технологічного сектору в народному господарстві в цілому; по-друге, актуалізацію телекомунікаційних та інформаційних структур, що призводить до появи нових галузей економіки, нових виробів і послуг, задоволення різноманітних потреб. По-третє, глобалізація зумовлює появу і розвиток нового цифрового світу, створюється інформаційний простір без кордонів. Це дає змогу підвищувати рівень поінформованості, грамотності населення, посилювати процеси демократизації, реалізувати нові навчальні технології. І, нарешті, по-четверте, зростає ефективність соціальної політики, змінюється структура поділу робочого і вільного часу, з`являється можливість вирішувати навчально-наукові та виробничі питання на відстані, дистанційно.

З'являється нова інформаційна культура, суть якої полягає в набутті умінь працювати з інформацією, використовувати, опрацьовувати, зберігати і передавати її. Нова культура спілкування відкриває нові форми професійних та особистісних контактів за допомогою електронної пошти, Skype-зв`язку, системи Viber, соціальних мереж, телевідеоконференцій, тобто без особистої присутності, але в режимі діалогу.

1. Кутырев В.А. Время Mortido / В.А. Кутырев //Вопросы философии. –2011. – №7. – С. 18-29.
2. Нариньяни А.С. Междуэволюцией и свервысокимитехнологиями / А.С. Нариньяни // Вопросы философии. – 2008. – №4. – С. 3-17.
3. Розвиток педагогічної майстерності викладача вищого навчального закладу непедагогічного профілю в умовах інформаційно-технологічного суспільства. Монографія. / За ред. І.А. Зазюна // Педагогічна думка. – 2012. – 388 с.
4. Нова школа. Простір освітніх можливостей. - К. Основа – 2016. – 39 с.
5. Шмідт Е., Коен Д. Новий цифровий світ. Наш формат / Е.Шмідт, Д. Коен – К. – 2015. – 357 с.
6. Форд Мартін. Пришестя роботів. Техніка і загроза майбутнього безробіття / Мартін Форд – К,: Наш формат, 2016. – 400 с.

Reference

1. Kutirev V.A. Vremia Mortido / V.A. Kutirev //Voprosi fylosofyy. – 2011. – №7. – S. 18-29.
2. Naryniany A.S. Mezhdue voliut syei y svervisokymytekhnolohyiamy / A.S. Naryniany // Voprosi fylosofyy. – 2008. – №4. – S. 3 -17.
3. Rozvytok pedahohichnoi maisternosti vykladacha vyshchoho navchalnoho zakladu nepedahohichnoho profiliu v umovakh informatsiino-tekhnolohichnoho suspilstva. Monohrafiia. / Za red. I.A. Zaziuna // Pedahohichna dumka. – 2012. – 388 s.
4. Nova shkola. Prostir osvitnikh mozhlyvostei. – K. Osnova – 2016. – 39 c.
5. Shmidt E., Koen D. Novyi tsyfrovyi svit. Nash format / E.Shmidt, D. Koen – K. – 2015. – 357 s.
6. Ford Martin. Pryshestia robotiv. Tekhnika i zahroza maibutnoho bezrobittia / Martin Ford – K,: Nash format, 2016. – 400 s.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.127-130

Галина Русин,
кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Halyna Rusyn,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
halyna.rusyn@pu.if.ua
ID orcid.org/0000-0001-9601-5466

УДК 371.4:173:39

ФОРМУВАННЯ ВИХОВНОГО ІДЕАЛУ ЗАСОБАМИ РОДИННОЇ ЕТНОПЕДАГОГІКИ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

FORMATION OF THE EDUCATIONAL IDEAL BY MEANS OF FAMILY ETHNOPEDAGOGY: THEORETICAL ASPECTS

У цій статті автор розглядає поняття «виховний ідеал», аналізує теоретичні напрацювання К. Ушинського, Г. Ващенка, О. Вишневського. Досліджено закцентовано на тому, що кожен історичний період по-своєму вплинув на формування виховного ідеалу в суспільстві. Навіть у тих європейських країнах, які мали усталені традиції виховання, відстежуємо зміни у процесі формування виховного ідеалу, що обумовлені соціально-політичними трансформаціями. Науковці акцентують увагу на важливість етнопедагогіки, усної народної творчості у формуванні національного виховного ідеалу.

Ключові слова: народна педагогіка, моральні та духовні цінності молоді, розвиток особистості.

This article examines such concept as «educational ideal», analyses theoretical works of Ushynskyi K., Vashchenko G., Vyshnevskyi O. The focus of the study is on the fact that every period of our history, in its own way, influenced formation of educational ideals in society. We can notice changes in formation of an educational ideal due to socio-political transformations even in those European countries which had well-established traditions of education system.

Scientists emphasize the importance of ethnopedagogy and folklore in formation of the national educational ideal.

Thus, Ushynskyi K. defines understanding of a human being as a key point that can help to grasp the specifics of formation of the educational ideal in etnopedagogy. He considers the educational ideal as a dynamic, changeable and transformable educational category. In his works Ushynskyi K. describes the caste specifics of the society of that time, which in turn affected the educational ideal. He focuses on inexpediency and impossibility of unification of the educational ideal, because it is national spirit – a sacred and fundamental phenomenon that dies last.

Vashchenko G. continued to work on identifying priorities of ethnopedagogy. He defined clearly the importance of ethnicity in the educational process, prioritizing the Ukrainian national educational ideal. Thus, he finally freed it from influence of Russian imperial ideology. He believed that the main principle of the educational ideal of youth is to serve the Lord / the Absolute and Ukraine / the motherland. Therefore, values of Christianity direct our attention to the following priorities in the education process: brotherly love, supremacy of law, fairness, justice, goodness. Formation of values is possible only on the basis of personal knowledge of the world around and attempts of understanding the inner state of mind.

The theory of the modern Ukrainian educational ideal integrates achievements of ethnopedagogy, Christian education and generally civilized humanistic generations. Vyshnevskyi O. displays general principles of modern Ukrainian education. He examines the ethno-psychological aspects of Ukrainian education, referring to the origins of Ukrainian features of character and the dominant of Ukrainian soul. According to him, Ukrainian educational tradition includes both the source and the prospects of the educational ideal, the main role of which belongs to Christianity, humanism, patriotism and democracy.

Thus, a national educational ideal is formed on the achievements of nation, crystallized during thousands of years, developed and modified according to the needs of society.

Keywords: folk pedagogy, moral and spiritual values of youth, personal development.

В этой статье автор рассматривает понятие «воспитательный идеал», анализируются теоретические наработки К. Ушинского, Г. Ващенко, А. Вишневского. Исследование акцентировано на том, что каждый исторический период по-своему повлиял на формирование воспитательного идеала в обществе. Даже в тех европейских странах, которые имели устоявшиеся традиции воспитания, отслеживаем изменения в процессе формирования воспитательного идеала, обусловленные социально-политическими трансформациями. Ученые акцентируют внимание на важности этнопедагогики, народного творчества в формировании национального воспитательного идеала.

Ключевые слова: народная педагогика, нравственные и духовные ценности молодежи, развитие личности.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасне суспільство потребує модернізації системи національного виховання, основою якої повинна стати національна ідея у формуванні молодої людини як громадянина України. Згідно з Концепцією громадянського виховання ідеал національного виховання – це людина-громадянин, патріот, професіонал, людина з притаманними їй особистісними якостями і рисами характеру, світоглядом і способом мислення, почуттями, вчинками та поведінкою, спрямованими на розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні, людина компетентна, відповідальна, національно свідома, з гострим почуттям належності до рідної землі, народу, визнанням духовної єдності поколінь, спільності культурної спадщини; почуттям патріотизму та відданості Батьківщині, з гуманістичною мораллю, повагою до таких цінностей, як свобода, рівність, справедливість [13, с. 8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Виховний ідеал в загально-педагогічній структурі, та на засадах етнопсихології й етнопедагогіки розглядали – Г. Ващенко, О. Кульчицький, М. Стельмахович. В аспекті теоретичної та прикладної педагогіки до цієї проблеми зверталися: О. Вишневський, Е. Панасенко, І. Підласий, Б. Ступарик, М. Фіцула. Актуальністю висвітлення історико-педагогічного аспекту родинного виховання й української родини повною мірою торкалися праці Н. Гаврилюка, В. Горленка, М. Зубрицького, О. Левицького, А. Пономарьова, В. Постового, О. Руденка, І. Симоненка, Є. Сявавко, Р. Чмелика тощо.

Формування мети статті. Мета статті – розглянути теоретичні принципи формування національного виховного ідеалу молоді засобами родинної етнопедагогіки та його втілення у різних історичних періодах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Головним орієнтиром у системі виховання будь-якого народу є вироблений ним виховного ідеалу, це – особливе уявлення про те, якою повинна були людина. К. Ушинський у своїх працях чільну роль відводить етнонаціональному вихованню в процесі формування виховного ідеалу, що обумовлений також актуальними соціально-політичними явищами у розвитку суспільства. Науковець вирізняє як ключ для розуміння специфіки формування виховного ідеалу в (етнопедагогіці) певну ідею розуміння людини. К. Ушинський вважає виховний ідеал найдинамічнішою, здатною до змін та трансформацій педагогічною категорією. У своїх працях він описує станову специфіку тогочасного суспільства, що в свою чергу, відбилася на виховному ідеалі.

Апелюючи до закордонного досвіду англійських педагогів, учений робить висновок про значні зміни в їхньому виховному ідеалі, що знайшли своє відображення в творах національної художньої літератури. Натомість, німецька педагогіка як національна «від душі вірить в універсальність» «абстрактного ідеалу людини, позбавленого усіх конкретних історичних визначень» , націлена на створення універсальних законів виховання які б слугували «зразком, до якого прагнуть інші народи» Це суголосно думці вченого про існування неповторного та властивого людству загалом «ідеалу довершеності, перед яким схиляються всі народності» [1, с. 78-79]. Водночас К. Ушинський акцентує на недоцільності та неможливості процесу уніфікації виховного ідеалу, адже саме народність є тим неперевершеним і сакральним у своїй основі явищем, що навіть «у час загальної загибелі усього святого і благородного» гине останнім [1, с. 100].

Отже, кожен з народів упродовж багатьох віків виробив власний виховний ідеал. Разом з тим, їх усіх єднає прагнення досягти досконалості та довершеності в формуванні людської особистості.

Роботу в напрямку визначенні пріоритетів етнопедагогіки продовжив Г. Ващенко. Науковець чітко закцентував на визначній ролі національної приналежності, вирізнивши пріоритетним український національний виховний ідеал, остаточно вивільнившись від впливу Російських ідей імперської ідеології.

Він вважав служіння Абсолюту (Богу та Україні) Батьківщині засадничим положенням виховного ідеалу молоді. На його думку серед цінностей християнства слід вирізняти такі пріоритети: братню любов, верховенство права, чесність, справедливість, добро. Формування ціннісних орієнтирів можливе лише за умови особистого пізнання людиною світу, що її оточує та намагання осягти внутрішній стан душі.

Предметом наукових досліджень Г. Ващенка у праці «Виховний ідеал» став головним чином християнський виховний ідеал (образ ідеальної людини). Кожен народ на ґрунті тексту Євангеліє творив власну «систему виховання молоді» та «свій національно-християнський виховний ідеал». Маючи при цьому свої національні особливості, традиції, історію та призначення. Важливу роль у розвитку людської культури на той період відіграли європейські країни, які мали можливість для ширшого спілкування, та обміну педагогічним досвідом. Спільними для них виявилися:

1. Прерогатива морально-християнського закону та його впливу на загальноєвропейський виховний ідеал. Саме в історичному розрізі епох трактується в суспільстві поняття «виховний ідеал». В загальному аспекті аналізується розвиток учення про ідеал людини як мету виховання. В ньому констатується наявність однієї лінії «через що кожний новий період в історії, не одкидаючи придбань попередніх періодів, вносив нові й нові риси і цей ідеал, поглиблюючи й уточнюючи його» [4, с.90]. Однак, не всі педагоги дотримувались цієї думки та часто відходили або підкреслювали одні риси ідеалу, залишаючи непоміченими інші. «Проте всі видатні педагоги нового часу, не кажучи вже про педагогів середньовіччя, стоять на позиціях коли не християнської догматики, то на позиціях християнської моралі, що є одною з найважливіших засад європейської цивілізації» [4, с.90].

2. Потреба у напрацюванні принципів побудови національного виховного ідеалу. Особливо дослідник акцентує на ролі художніх творів та усній народній творчості у формуванні ідеалу людини. Він відображається у побуті народу та його творчості (декоративно-прикладному мистецтві, малярстві, піснях, казках, тощо), що «виявляє саму душу народних мас, тоді коли письменство безпосередньо віддзеркалює погляди окремих авторів і тільки посередньо воно виявляє властивості народу» [4, с.119].

К. Ушинський неодноразово наголошував на значному виховному впливі народних звичаїв та традицій. Адже вони сформовані упродовж багатьох століть і ввібрали досвід чималої кількості попередніх поколінь. Окреме місце педагог відводить українській народній казці. Вона містить певні зразки поведінки людини та набір морально-етичних цінностей.

Казка як особливий жанр народної творчості здавна посідає чільне місце у фольклорі всіх народів світу. Загадки, казки, прислів'я, приказки та їх зразки відображено в писемних пам'ятках. Національні та загальнолюдські цінності розкриваються у казці в доступній для дитини формі. Героїчні, фантастичні, соціально-побутові казки кожного народу формують і передають наступним поколінням певну систему цінностей, сподівань та мрій, прагнення до гармонії та щасливого буття.

Г. Ващенко розробляє власну систему задля цілісного виховання української молоді. Автор розглядає можливість всестороннього розвитку людини лише за умови, коли будуть розвиватися природні здібності особистості. Ці міркування вкотре підтверджують теорію «сродної праці» Г.Сковороди «Природовідповідності». Тож «людину можна визнати за гармонійно розвинену лише при тій умові, коли якась властивість її посідає центральне місце в її психічному житті і відіграє роль стрижня, навколо якого органічно об'єднуються особисті властивості людини» [4, с.183]. Науковець вважає, головним у формуванні молоді широкого світогляду, «доброї фахової підготовки» та «розвиток формальних здібностей інтелекту». Г.Ващенко зазначає, що молодь не тільки засвоює «культурні здобутки поколінь попередників, а й рухають культуру вперед» [4, с.183].

Відомо, що для збереження культурного, наукового, мистецького, мовного коду нації головну роль відіграють традиції. Пам'ять «Цілісність поколінь минулих, сучасних і майбутніх... підтримують передусім традиції. Завдяки їм зберігається й розвивається національна мова, без якої неможливе існування нації, зберігається релігія, звичай, здобутки мистецької творчості, світогляд, народні ідеали – все те, що створює обличчя народу, що відрізняє його від інших народів.» [4, с.102]. Учений робить висновок, що «...відмовлення від національних традицій рівнозначне відмовленню від своєї національності» [4, с.102].

Теорія сучасного українського виховного ідеалу інтегрує здобутки етнопедагогіки, християнського виховання та загальноцивілізаційних гуманістичних поколінь. О. Вишневський, ґрунтуючись на працях Г. Ващенка виводить загальні засади сучасного українського виховання. Серед них він виокремлює християнську мораль як головний чинник виховання. Так звана тогочасна «комуністична мораль» містила в собі підміну головних понять людської цивілізації, зміщення понять – добро/зло. В контексті марксистсько-ленінської ідеології поняття «моральність» штучно звужувалась і зводилась тільки до розуміння зовнішньої поведінки. Таке виховання суперечило українській виховній традиції. Науковець наголошує, що для засвоєння людиною міцних моральних засад необхідно створити певні умови. «Це означає, що мораль і моральність повинні трактуватися як основні, першорядні категорії у системі виховання, як його серцевина» [12, с. 27]. Головною скарбницею морально-етичних первнів кожного народу є його традиції. Народна педагогіка та етнопедагогіка є головними ретрансляторами етичних та моральних засад виховання.

О. Вишневський вважає, що мораль, це набір певних правил, яких людина повинна дотримуватись. Моральні принципи формуються та визначаються безпосередньо самими людьми, через це вони «по-перше, не є абсолютно досконалими, ідеальними, а по-друге, – залежать від світогляду, культури і традицій того чи іншого народу, його історії та ментальності» [12, с. 28]. Тому, окреме місце у системі виховання посідає категорія віри.

«Стан віри не залежить від культури чи освіти». Тому всі люди мають можливість осягнути цей Абсолют «вірою людина приймає щось без застереження, просто приймає» [12, с. 40]. Тож релігії поширені по всьому світу, серед усіх народів. Науковець розглядає «Віру як передумову гармонії життя» через такі принципи:

по-перше – це гармонія в стосунках особи з іншими людьми та зовнішнім середовищем. Досягнути її можливо лише через розуміння християнської любові «стався до ближнього свого так, як ти б хотів, щоб інші ставились до тебе». Ці міркування тотожні з текстом Святого Письма. У суспільстві цей принцип трактується як сприйняття всіх людей рівними перед законом, утвердження власної гідності, чесного ставлення до громадян та влади. Людина повинна бути доброчесною, здатною пожертвувати власними інтересами заради суспільного блага, захищати слабших та робити добрі поступки. Такий спосіб життя спричинився до позитивних змін у навколишньому світі.

по-друге, віра в ідеали моралі веде до злагоди та гармонії з власним сумлінням, до внутрішнього душевного комфорту. Людина може діяти в житті по-різному, та коли вона робить хибний вибір, діє супроти власної совісті, «обравши зло, вона вступає у суперечність з власним сумлінням, що довго, а то й вічно нагадує про вчинок»... «Однак, лише віра в ідеали змушує людину слухати внутрішній голос, плекати і розвивати сумління, не отримуючи від цього негайної матеріальної вигоди» [12, с. 44].

по-третє, через дотримання законів моралі людина здатна осягти гармонію з Абсолютом Добра – з Богом. О.Вишневський наголошує на прихильному ставленні особистості «до тих ідеалів, які Він втілює в собі, а отже, про самовизначення людини у світі і в природі, про основний закон її поведінки. Любити Бога понад усе означає любити Добро і протистояти злу» [12, с. 44]. Важливим є для людини не лише бути носієм любові, добра, справедливості, а й спонукати інших до дії та боротьби за перемогу цих ідеалів.

Отже, гармонія людини та суспільства, не в тому, що хтось може піднестись до рівня ідеалу, а реалізація іншої властивості людини: завжди прагнути наблизитись до нього , постійно працювати над власним духовним поступом та удосконалюватись на благо людства. Тож, саме «у гармонії душевного стану людини полягає головна мотивація і головна нагорода моральної поведінки» [12, с. 45].

Учений також аналізує етнопсихологічні аспекти українського виховання, звертаючись до витоків українського характеру та домінант української душі. Українська виховна традиція у його працях охоплює як джерела так і перспективи виховного ідеалу, серед яких чільне місце посідає християнскість, гуманізм, патріотизм та демократія.

У праці «Сучасне українське виховання» О. Вишневський розглядає ієрархію вартостей, виокремлюючи:

- абсолютні;
- національні;
- громадянські;
- сімейні;
- особисті.

Формуючи на їх основі методи і прийоми виховання. Головну роль відведено здобуткам етнопедагогіки. «Етнопедагогіка це є те духовне осердя, навколо якого успішно зростає новий педагогічний досвід, нова культура, вбираючи з минулого тільки найбільш цінне і доцільне для формування нової людини. Такою цінністю є сім'я, яка в своєму розвитку піднялась до цілісності духовної, кровно-родинної, матеріально-економічної і виражає одну з пірамід людської цивілізації» [3, с. 28].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, український виховний ідеал чітко орієнтований на всебічний та гармонійний розвиток особистості. Він знаходить своє відображення і втілення в українській мові, фольклорі, національних звичаях, традиціях, родинному побуті, святах, обрядах, настановах, правилах громадянської поведінки, народних чеснотах, нормах християнської моралі, різних видах мистецтв, ремеслах і промислах українського народу. Цей ідеал передається від старших поколінь молодшим, які його доповнюють та удосконалюють.

1. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні / К. Д. Ушинський //Вибрані педагогічні твори : у 2 Т. – К. «Радянська школа», 1983.– Т. 1: Теоретичні проблеми педагогіки. – С. 43–103. – 610 с.
2. Вишневський О. Український виховний ідеал і національний характер (витоки, деформації і сучасні виклики). Вступ до системного дослідження / О.Вишневський. - Дрогобич. - 2010. - 159 с.
3. Постовий В.Г. Особливості виховання дітей в сім'ях різного типу: посібник / В.Г.Постовий. Інститут проблем виховання АПН України. К.: – 2007. – 286 с.
4. Ващенко Г. Виховний ідеал. Підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків / Г.Ващенко. Том 1. – Полтава. «Полтавський вісник». 1994.- 191 с.
5. Пенькова О. Л. Сім'я як чинник розвитку духовних цінностей старшокласників [Електронний ресурс] / О. Л. Пенькова. – Режим доступу : http://vuzlib.com/content/view/628/94/
6. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка / М.Г.Стельмахович. — К. ІЗМН, 1997. — 232 с.
7. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори. - К.: Рад. школа, 1949. – 655 с.
8. Русова С. Ф. В оборону казки // Сільська школа. - 2001. - № 6. - С. 11– 14.
9. Сухомлинський В. О. Рідне слово / Вибрані твори: У 5-ти т. - К.: Рад. шк., 1977. - Т. 3. - 670 с.
10. Ващенко Г. Вибрані педагогічні твори / Г Ващенко. – Дрогобич: «Відродження», 1997. – 214 с.
11. Ващенко Г. Виховання волі і характеру. Підручник для педагогів / Г.Ващенко. – Київ: «Школяр», 1999. – 385 с.
12. Вишневський О. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси / О.Вишневський. – Львів: Львівське обласне педагогічне товариство ім.. Г.Ващенка. - 1996. – 258 с.
13. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності / Керівник О.В. Сухомлинська. // Шлях освіти. – 2000. – № 3. – С. 7 –13.

Reference

1. Ushyns'kyy K. D. Pro narodnist' u hromads'komu vykhovanni / K. D. Ushyns'kyy //Vybrani pedahohichni tvory : u 2 tt. – K. «Radyans'ka shkola», 1983.– T. 1: Teoretychni problemy pedahohiky. – S. 43–103. – 610 s.
2. Vyshnevs'kyy O. Ukrayins'kyy vykhovnyy ideal i natsional'nyy kharakter (vytoky, deformatsiyi i suchasni vyklyky). Vstup do systemnoho doslidzhennya / O.Vyshnevs'kyy. - Drohobych. - 2010. - 159 s.
3. Postovyy V.H. Osoblyvosti vykhovannya ditey v sim»yakh riznoho typu: posibnyk / V.H.Postovyy. Instytut problem vykhovannya APN Ukrayiny. K.: – 2007. – 286 s.
4. Vashchenko H. Vykhovnyy ideal.. Pidruchnyk dlya pedahohiv, vykhovnykiv, molodi i bat'kiv / H.Vashchenko. Tom 1. – Poltava. «Poltavs'kyy visnyk». 1994.- 191 s.
5. Pen'kova O. L. Sim»ya yak chynnyk rozvytku dukhovnykh tsinnostey starshoklasnykiv [Elektronnyy resurs] / O. L. Pen'kova. – Rezhym dostupu : http://vuzlib.com/content/view/628/94/
6. Stel'makhovych M. H. Ukrayins'ka narodna pedahohika / M.H.Stel'makhovych. — K. IZMN, 1997. — 232 s.
7. Ushyns'kyy K. D. Vybrani pedahohichni tvory. - K.: Rad. shkola, 1949.
8. Rusova S. F. V oboronu kazky // Sil's'ka shkola. - 2001. - № 6. - S. 11.
9. Sukhomlyns'kyy V. O. Ridne slovo / Vybrani tvory: U 5-ty t. - K.: Rad. shk., 1977. - T. 3. - 670 s.
10. Vashchenko H. Vybrani pedahohichni tvory / H Vashchenko. – rohobych: «Vidrodzhennya», 1997. – 214 s.
11. Vashchenko H. Vykhovannya voli i kharakteru. Pidruchnyk dlya pedahohiv / H.Vashchenko. – Kyiv: «Shkolyar», 1999. – 385 s.
12. Vyshnevs'kyy O. Suchasne ukrayins'ke vykhovannya. Pedahohichni narysy / O.Vyshnevs'kyy. – L'viv: L'vivs'ke oblasne pedahohichne tovarystvo im.. H.Vashchenka.- 1996. – 258 s.

Розділ IV. Історико-прогностичні дослідження педагогічної науки

doi: 10.15330/msuc.2016.15.131-135

Мирон Вовк,
кандидат педагогічних наук, професор,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Myron Vovk,
Candidate of Pedagogical Sciences, Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
kmd@pu.if.ua

УДК 37:78-054
ББК 74.200.541.3

ТВОРЧІСТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ ЕТНОПЕДАГОГІКИ

TARAS SHEVCHENKO'S OEUVRE IN THE FORMATION OF UKRAINIAN MUSIC ETHNOPEDAGOGICS

На матеріалі творчості Т.Шевченка, автор робить спробу аналітичного аналізу формування національних почуттів і свідомості, що є неможливим поза рідною мовою, народною піснею, звичаями та традиціями, поза історичною правдою. Поетика «Кобзаря» виросла з фольклорної стихії, зберігши пісенну вільність, розкутість, грацію, ритміко-інтонаційне розмаїття. Разом з тим, твори більш пізнього періоду Т. Шевченка, становлять нову мистецьку якість. Нова якість «Кобзаря» – це символіка народної пісні, що аргументовано доводить найвищий прояв музичної етнопедагогіки та педагогічної мудрості української нації.

Ключові слова: фольклор, козацьке мистецтво, музика, національна культура, виховний ідеал, етнопедагогіка.

The author makes an attempt of analytical analyses of formation of national feelings and consciousness that is impossible without mother tongue, national songs, customs and traditions, without historical truth on the materials of T. Shevchenko's oeuvre. «Kobzar»'s poetry grew up from the folk ethic preserving song freedom, graciousness, rhythmic and intonation variety. Alongside with this, Sevchenko's works of later period present quite a new art quality. «Kobzar»'s new quality means folk song symbolism that of musical ethnopedagogics and pedagogical wisdom of Ukrainian nation.

The historicism of Ukrainian musical ethno-pedagogics has been lost by our people through ages because of lack of statehood. Though, it has preserved bright samples of songful oeuvre which in its turn has become the artistic expression of thoughts and feelings. T.H. Shevchenko on the empirical level used examples of Ukrainian songs for upbringing children, youth in particular. Folk songs have become bright samples of ethno-pedagogical works by means of which Ukrainian youth was learning its history. It has also been brought up by people on the life examples of fighters-heroes.

Taras Shevchenko's musical and pedagogical inheritance analysis proves that majority of the songs used by the poet shows the upbringing problems as something unitable with ethno-pedagogics and the formation of spirituality by means of music. Those were the works by Hydne, Motsart, Bethhoven, Shopen which rose up high feelings in Shevchenko. Musical ethno-pedagogical ideal was expressed in the poet through his love for the Motherland, through organic unison with native nature, customs and traditions, through the mother tongue, its word, which was put by the poet to guide the Ukrainian nation. According to Shevchenko, clever consciousness means deep religiosity. Carol songs, spring songs, bread-making and house-hold Ukrainian songs often reflect Ukrainian person's religious mood and his/her world outlook, which are enlightened with God's love in melodic moods.

Shevchenko word singing has been contributing up till now to the artistic traditions development that has formed musicality of the nation and makes people think over the eternal question of existence, feel the inside waking-up of the soul miracle and tries to reach by mind the logics of the musical thought.

Key words: folklore, Kossacks' art, music, national culture, bringing up ideal, ethnopedagogics.

На материале творчества Т. Шевченка, автор делает попытку аналитического анализа формирования национальных чувств и сознательности, что невозможно без родного языка, народной песни, обрядов, традиций и исторической правды. Поэтика «Кобзаря» формировалась на фольклорной стихии, сохранив песенную вокальность, роскрепощенность, грацию, ритмоинтонационное разнообразие. Таким образом, произведения более позднего периода

Т.Шевченка, представляют новое качество искусства. Новое качество «Кобзаря» – это символика народной песни, что аргументировано подтверждает наиболее высокое проявление музыкальной этнопедагогики и педагогической мудрости украинской нации.

Ключевые слова: фольклор, казацкое искусство, музыка, национальная культура, воспитательный идеал, этнопедагогика.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. «Кобзар» Тараса Григоровича Шевченка став настільною книгою кожного українця, назва якої взята з кобзарства народних співців, що засобами гри на кобзі зберігали в піснях минуле, оспівували сучасне й заглядали в майбутнє українського народу. Співець свого народу кобзар-бандурист став тим образом, до якого постійно звертається поет через думи, вистраждані й пережиті, свої кривди та правди свого народу. Улюблені герої, оспівані поетом, – це повстанці-гайдамаки, козаки-запорожці, які виступали оборонцями свого народу, свого краю, носії народної правди й честі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Чимало питань етнопедагогіки взагалі й української зокрема ще мало досліджено. Це стосується збору етнопедагогічних матеріалів, визначення їх місця в педагогічній науці й використання етнопедагогічних традицій та звичаїв у сучасному національному вихованні. Проте слід зауважити, що за роки незалежності України окремі праці музикознавчого характеру й етнопедагогічних досліджень дали змогу більш широко поглянути на цю проблему. До авторів таких праць ми відносимо Б. Кіндратюка, С. Грица, М. Стельмаховича, В. Кононенка, Б. Ступарика, С. Карпенка, С. Копчака, Н. Лисенко. Зважаючи на загальні успіхи й науково-практичні досягнення різних галузей етнопедагогіки що і стало причиною більш глибшого дослідження даної проблеми.

Поет підкреслює велику силу музики, її вплив на формування почуттів людини. Лихо та зло мають бути подолані боротьбою за волю і свободу.

Виховну дію кобзаря-співця Т. Шевченко вложив в оцінку людських стосунків, розкриваючи зраду козацького полковника Сави Чалого під час гайдамацького повстання 1734 р., за що він був страчений гайдамаками загону Гната Голого.

Музична етнопедагогіка поета поглиблюється через пропаганду українських народних пісень, що розкривають їхню виховну суть про Гриця [8, с. С.52, 61, 70.]та веснянку [8, с.48]. «Пісня ся говорить про парубка, що любив двох дівчат, поки одна з них не струїла його: основна ідея пісні виражена в словах дівчини-чарівниці: «Ой мамо, мамо, жаль ваги не має, нехай Грицуньо двох не кохає»: правдиве, могутнє чуття мститься над легкодушною та нещирою зневагою любові», [6, с.48] – моралізує Іван Франко. Використання музично-пісенних образів створило прекрасний зв'язок слова й мелодії, які в традиціях, звичаях та обрядах визначають основні закономірності становлення музичної етнопедагогіки українця. У розповіді про поміщика Н. Д. Білозерського. Шевченко відзначив, що «этот филантроп-помещик так оголил своих крестьян, что они сложили про него песню, которая кончается так:

«А в нашого Білозера
Сивая кобила,
Бодай же його побила лихая година».

«Наивное, невинное мщение!» [7, с.230]. Напевно, на думку поета, покарання для поміщика повинно бути іншим. Шевченко знав велику кількість народних пісень, образне значення яких підсилювало почуття і сприйняття звучання музики поетичного слова.

Формування мети статті. На матеріалі творчості Т.Шевченка розкрити становлення і розвиток української музичної педагогіки, та її вплив на духовну культуру української нації.

Історизм української музичної етнопедагогіки, якого наш народ віками був позбавлений через відсутність державності, зберіг блискучі зразки пісенної творчості, які стали художнім вираженням думок і почуттів. Т. Шевченко на емпіричному рівні використав українські пісенні зразки для виховання дітей, особливо молоді. Він оспівував Запорізьку Січ, яку Катерина II, окуповуючи Україну, зруйнувала в 1775 році, позбавивши вольностей українське козацтво й важливі паростки державності. Боротьба проти Московщини, Туреччини, Польщі зафіксована в пісенній народній творчості, де слово й мелодія аргументовано доводять найвищий прояв педагогічної мудрості. Українські народні пісні стали яскравим взірцем міні-етнопедагогічних творів, через які молодь пізнавала свою історію, виховувалася на прикладах життя народних борців-героїв. Серед них Богдан (Зеновій) Хмельницький, Северин Наливайко, Павлюга (Павло Бут), Іван Підкова, Конашевич (Петро Сагайдачний), Іван Богун, Іван Гонта, Максим Залізняк, Павло Полуботок, Іван Мазепа, Петро Дорошенко, оспівані українським народом і озвучені Кобзарем.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналіз музично-педагогічної спадщини Т. Шевченка свідчить, що в більшості пісень, використаних поетом, розглядаються виховні проблеми як єдине ціле з етнопедагогікою, формування духовності засобами музики. Українська музична етнопедагогіка Т. Шевченка формувалася на знаннях світової класичної музики. Класична музика була одним із великих захоплень поета. Музичні твори Гайдна, Моцарта, Бетховена, Мейєрбера, Шопена, Вебера, Верстовського, Глінки викликали в нього високі почуття. Про це свідчать записи Шевченка у дворічному «Щоденнику» за 1857–1858 роки. 1 грудня 1857 року поет після слухання музики записав: «Виртуоз этот некто господин Татаринов. Между прочим он сыграл несколько номеров из «Пророка» и из «Гугенотов» Мейербера

и вознёс меня на седьмое небо» [7, с.212]. Прослухавши оперу «Іван Сусанін» М. Глінки, поет із захопленням відзначив: «Вечером в цирке-театре слушал оперу «Жизнь за царя». Гениальное произведение! Безсмертный М. И. Глинка!» [7, с.274]. Повертаючись із заслання на пароплаві «Князь Пожарський» на Волзі, Шевченко слухає гру на скрипці вільновідпущеного Олексія Панфіловича Панова. «Три ночи сряду этот вольноотпущенный чудотворец безмездно возносит мою душу к творцу вечной гармонии пленительными звуками своей лубочной скрипиці» [7, с.146-147]. Це свідчить, що Т. Г. Шевченко глибоко цінував етноінструментарій, його вплив на глибинні людські почуття, на благородство класичної музики та виконавської майстерності.

Шевченкова музична етнопедагогіка переконливо доводить, що формування національних почуттів і свідомості не може бути поза рідною мовою і народною піснею, поза рідними звичаями й обрядами, поза історичною правдою. «Та хоч поетика «Кобзаря» багато в чому справді виросла з фольклорної стихії, зберігши пісенну вільність, розкутість, грацію, ритміко-інтонаційне розмаїття, однак не важко помітити, що порівняно з фольклором поезії «Кобзаря», твори більш пізнього періоду, становлять нову мистецьку якість» [8, с.10], – справедливо звертає увагу Олесь Гончар у вступній статті до «Кобзаря» «Вічне слово». Нова мистецька якість «Кобзаря» – це символіка народної пісні, що аргументовано доводить найвищий прояв педагогічної мудрості.

Педагогічні погляди Т. Шевченка пов'язані з музичною педагогікою як важливим засобом формування почуттєвості українця. 17 червня 1857 року П. Куліш пересилає Т. Шевченку «Записки о Южной Руси», про що поет записує: «Я эту книгу скоро наизусть буду читать. Она мне так живо, так волшебно живо напомнила мою прекрасную бедную Украину, что я как будто с живыми беседую с её слепыми лирниками и кобзарями. Прекраснейший, благороднейший труд» [7, с.44]. Ці погляди зафіксовані в «Кобзарі» в його посвяті Миколі Маркевичу, автору поетичної збірки російською мовою «Украинские мелодии» та п'ятитомної «Истории Малороссии».

Розглядаючи етномузику «Кобзаря», зауважуємо, що простота її мелодичної побудови та органічний зв'язок із народною педагогікою давали добрі виховні результати. «І це безсумнівно: народна пісня була матір'ю Шевченкової поезії. До з'яви Шевченка український народ мав уже багатовікову культурну традицію, усну і писемну, мав скарби літописів, багатющий фольклор з великим епосом козацьких дум та незрівняною красою ліричної пісні, мав, нарешті, найбільше надбання своєї національної культури – мову, таку образну, співучу, яскраво поетичну, мову, що була ніби створена для поетів» [8, с.10], – визначає Олесь Гончар. Велику виховну функцію мали ліричні пісні про кохання, родинний побут, виховання дітей, веснянки, які так щедро використав поет.

Народну педагогіку, моральні закони українського села в поемі «Катерина» поет розкрив і за допомогою народної пісні, її повчального характеру.

Українські пісні про зраду, невірне кохання поет використовує впродовж усієї поеми. З цього приводу Олесь Гончар відзначав, що «народна пісня була матір'ю Шевченкової поезії» [8, с.9]. Етнопедагогічний підхід поезії Шевченка забезпечує єдність поглядів на повчання батьків і народний характер музики, мови й народну педагогіку. Завдячуючи такому аналізу, стає можливим наукове проникнення в глибини музичної етнопедагогіки й мовної лінгвокультури. У поемі «Катерина» він розкриває ту велику кривду, що робила Україні Московщина.

Історія української музичної етнопедагогіки не може не врахувати такі історичні процеси, як татарське іго, турецька й польська експансія, понад трьохсотрічне московське поневолення, що слугувало визначальним чинником формування національних особливостей свободи пісенної культури. Вона була тісно пов'язана зі своїми захисниками – запорізькими козаками, гайдамаками, що знайшло втілення в тузі й журбі поета в його «Кобзарі». «В милозвучності, в ласкавій співучості Шевченкового слова і навіть у карбованих ритмах його найсуворіших поезій весь час бринить музикальність народної душі, у змінах інтонаційних малюнків, до яких поет раз у раз вдається навіть у межах одного твору, перед нами зримо виступає мовби самий психологічний процес творчості» [8, с.30], – запевняє нас Олесь Гончар. Виходячи з того, що виховний ідеал є історично детермінований, «в різні історичні періоди люди по-різному розуміли мету і, відповідно, їхні уявлення про взірець досконалості були різними» [5, с.8], аналіз пріоритетних цінностей у навчанні та вихованні молоді здійснювався на прикладах визвольної боротьби й її героїв-визволителів – козаків. Шевченко визначає своїх героїв – витязь народний, повстанець-гайдамака, козак-запорожець, вони обороняють рідний край, своїх дітей і кохану дружину, своїх побратимів.

Конкретизуючи педагогічний ідеал через призму етномузики, Т. Шевченко використав народні пісні, які, завдячуючи своїй музикальності, запам'ятовував і через них виражав свою любов до України й тугу за нею. Музичний етнопедагогічний ідеал проявився в поета через любов до Батьківщини, через органічну єдність із рідною природою, традиціями та звичаями, через рідну мову, її слово, яке поет поставив на сторожі української нації. Важливий етнопедагогічний принцип природовідності у творчості поета простежується постійно. Так, 14 липня 1857 року Тарас Шевченко в «Щоденнику» звертає увагу на красу українського села: « О моя бедная, моя прекрасная, моя милая родина! Скоро ли я вдохну твоим живительным, сладким воздухом» [7, с.100], – із сумом плекає свої надії на свободу з Орської фортеці. Народна пісня живила поетові надії не тільки на власну свободу, а й на волю українського народу. Ці музикальні міні-твори несли в собі виховний ідеал. «Відомо, що українська пісня змістом, багатством, глибиною і різноманітністю переживань, відбитих у ній, красою й мелодійністю посідає одно з перших місць серед пісень народів світу» [2, с.120], – стверджує Григорій Ващенко, який довгий час проживав за межами України й провів дослідження «Система освіти в самостійній Україні» з проблем формування виховного ідеалу.

Автор «Виховного ідеалу» розглядає етномузику як важливий виховний засіб етнопедагогіки, стверджуючи, що «дослідник народної пісні мусів би розглядати її в цілому як єдність музики і слова» [2, с.120]. В історії

української музичної етнопедагогіки виховний ідеал виражається не тільки у творах філософів, педагогів, а й у творах поетів чи письменників, які пов'язали слово з красою мелодичних побудов. Народні уявлення про мету виховання молодого покоління не меншою мірою віддзеркалюються в народних музичних творах, які характеризують не тільки її історичну значимість, а й плекають національну свідомість розумного й працьовитого українця. Розумна свідомість, за Шевченком, – глибока релігійність. Коляди, веснянки, великодні, жниварські, хліборобські та побутові українські пісні часто відбивають релігійні настрої й світогляд українця, що з Божою любов'ю висвітлюється в мелодичних настроях. Релігійні переживання, особливо через музику (спів літургії, псалми, похоронні й т. д.), відбивають почуття, які можуть бути настільки тяжкими й глибокими, що їх важко пояснити словами. «Друга особливість музики полягає в тому, що вона впливає на емоції людини безпосередньо, тим часом, коли всі інші види мистецтва діють на почуття посередньо через думки і уявлення» [2, 120]. Часто дослідники етнопедагогіки аналізують тексти народних пісень, залишивши осторонь мелодію. При цьому забувають, що без мелодії пісні немає, є тільки вірш, народна поезія. Тільки сплав слова й мелодії можуть вплинути на почуття і викликати їх [2, 120].

Шевченко у своїй творчості сповідує глибоку релігійність. Поєднання віри в Бога й любові до України проявилися в псалмах, які співали лірники, кобзарі, в поєднанні зі співом дяків виховували духовність українців.

В «Автобиографии» поет згадує, що «на осьмом году лишившись отца и матери, приютился он у дьячка в школе в виде школяра-попыхача. По многотяжком двухлетнем испытании прошел он граматику, часословец и, наконец, псалтырь. Дьячок, убедившись в досужестве своего школяра-попыхача, посылал его вместо себя читать псалтырь по усопших крепостных душах, за что и платил ему десятую копейку, яко поощрение» [7, с.28]. Уміння співати псалми й набожні пісні в поєднанні з речитативом допомогло Шевченкові вслухатися в мелодії і тексти кобзарського мистецтва.

Т. Г. Шевченко розглядав народне виховання як емпіричні знання й масову традиційну практику підготовки молоді до життя; створення сім'ї і виховання дітей; залучення до засвоєння матеріальних і духовних цінностей народу, широкого людського досвіду через народні традиції та звичаї; любов до України, свого народу й глибокої християнської моралі; виховання борців за долю України; боротьбу з кріпосництвом та окупантами. У народній пісні поет знаходить педагогічну мудрість українців і велику правду, чим живилася впродовж усього життя його творчість. Через музичну етнопедагогіку Кобзар узнав про героїчне минуле свого народу. Про народне повстання Коліївщину 1768 року на чолі з Максимом Залізняком та Іваном Гонтою поет дізнався від свого столітнього діда Івана, який особисто знав багатьох учасників повстання.

Про молоді роки, коли служив Тарас козачком у пана Енгельгардта, поет у 1860 році до журналу «Народное чтение» в автобіографії писав: «Я нарушил барский наказ, напевая чуть слышным голосом гайдамацкие унылые песни...» [1, с.10].

Шевченко звертає увагу на художню та виховну недооціненність українського епосу пісень-дум, які його вражали й знаходили своє перевтілення в його оригінальних творах. Таке перевтілення ми спостерігаємо в поемах «Слепая», «Гайдамаки» та багатьох інших.

Після заборони царського режиму писати й малювати пісня для поета-солдата стала не тільки розрадою і втіхою, а й стимулом до проявлення нескореності творчого духу. У вірші «І знов мені не привезла...» звертає увагу на значимість для людини й для нього української пісні, яка притамувала біль відсутності листів з України.

Пісня супроводила Шевченка в солдатській неволі й нагромаджувала протест проти кривди та знущання над його нацією. Про це поет робить запис у своєму «Щоденнику» й цим самим указує на етнопедагогіку народної пісні. Жорстоко покараний шпіцрутенами солдат Скобелєв співає українську народну пісню. Поет звертає увагу на чарівність мелодичної побудови та її задушевність. «Этот рядовой Скобелєв, несмотря на свое прозвание, был мой земляк, родом с Херсонской губернии. И в особенности мне памятен по малороссийским песням, которые он пел своим молодым мягким тенором удивительно просто и прекрасно.

Я забывал, что я в казармах слушаю эту очаровательную песню. Она меня переносила на берег Днепра, на волю, на мою милую родину. И я никогда не забуду этого смуглого полунагого бедняка, штопающего свою рубаху и уносившего меня своим безыскусственным пением так далеко из душной казармы» [7, с.256].

Повертаючись із заслання, Шевченко знову звертається до народної пісні та її значення для виховання почуттів. У Нижнім Новгороді поета зустрічає М. Щепкін і про цю зустріч є запис у «Щоденнику», який стосується виконавства: «Сегодня вечером пригласил он для меня какую-то г. Грекову, мою полуземлячку, с тетрадью малороссийских песен. Прекрасный, свежий, сильный голос, но наши песни ей не дались, особенно женские. Отрывисто, резко, национальной экспрессии она не уловила. Скоро ли я услышу тебя, моя родная задушевная песня?» [7, с.257]. Опираючись на музикальність Шевченка, необхідно відзначити, що «майже всі дослідники, колишні і теперішні, виокремлюють такі типові риси українського національного характеру, як демократичність, волелюбство, емоційність, що виявляються у музикальності, наближеності українців до природи, культі жінки і родини, релігійності, толерантності до інших народів, працелюбності, гостинності тощо» [5, с.119], – акцентують дослідники етнопедагогіки українців. У «Щоденнику» ми прослідковуємо захоплення співом дружини М. Максимовича, українського фольклориста, мовознавця, історика – Марії Максимович, що «весь вечер пела для меня наши родные задушевные песни. И пела так сердечно, прекрасно, что я вообразил себя на берегах широкого Днепра. Восхитительные песни! Очаровательная певица!» [7, с.257]. Там само знаходимо цікавий запис: «Я у

Аксаковых и с наслаждением слушал мои родные песни, петые Надеждой Сергеевной. Все семейство Аксаковых непритворно сердечно сочуствует Малороссии, и ее песням, и вообще ее поезии» [7, с.256]. Поет записує текст історичної пісні про Устима Кармелюка й критикує поета Тимка Падуру, звертаючи увагу на незадовільний поетичний текст твору. «Сочинение этой весьма немудрой песни приписывается самому Кармелюку. Клевещут на славного лыцаря. Это рукоделье мизерного Падуры» [7,с.258-259]. Звертаючи увагу на мелодію пісні й образ народного месника, поет записує її текст.

Крім цієї історичної пісні про Кармелюка, поет захоплювався піснями про історичні постаті українського народу, що боролися за його волю. Це – «Про Морозенка», «Про Нечая», «Про Сагайдачного і Дорошенка» та інші.

Пісенна творчість українського народу, її педагогічне й виховне значення захоплювали поета, який «постійно дбав про збереження неоціненних народних скарбів, сам записував пісні й карбував у пам'яті, пристрасно стежив за роботою збирачів-фольклористів, підтримував дружні зв'язки з багатьма укладачами й редакторами фольклорних видань, зокрема з Д. Каменецьким, М. Максимовичем, М. і А. Маркевичами, А. Метлинським, П. Чуйкевичем та іншими» [1, с.18], – підтверджує Марія Білинська у своїй праці «Грає Кобзар, виспівує».

Надаючи народній пісенній творчості виняткового значення, Шевченко її розглядав як посередника між своєю поезією і народом. Зважаючи на те, що поет мав розвинені музичний слух і пам'ять, його сучасники цінували не тільки за талант поета й художника, а й як неабиякого співака-виконавця. У згадках старого садівника парку села Качанівки знаходимо: «Отут, під дубом, мій батько й інші кріпаки ще старого Григорія Степановича Тарнавського сходилися ночами слухати, як Тарас Григорович Шевченко співав їм пісні: він співає, було, а люди плачуть». Найулюбленіша пісня поета – «Ой зійди, зійди, зірко моя вечірняя».

Про цю пісню згадує М. Грінченко – «Шевченко і музика». Виконавство народних пісень Т. Шевченком справило велике враження на П. Куліша: «...такого або рівного йому співу не чув ні в Україні, ні по столицях. Порвались разом усі розмови й між старшими, й між молодими. Посходились із усіх світлиць гості до зали, мов до якої церкви. Пісню за піснею співав наш соловей, справді, мов у темному лузі серед червоної калини... І, скоро вмовкав, зараз його благали ще заспівати, а він співав і співав людям на втіху, а собі самому ще й на більшу» [1, с.20]. Ф. Лазаревський згадує: «Шевченко прочитав напам'ять свою поему «Кавказ», «Сон» та ін., проспівав кілька улюблених своїх пісень: незмінну «Зіроньку», «Тяжко-важко в світі жити».

Шевченкова співоча етнопедагогіка заклала в його поезію таку музикальність, що надалі склала основу для народної і композиторської творчості. Пісенність Шевченкового слова дала великий поштовх до розвитку української музичної етнопедагогіки. Вона сприяє до сьогоднішнього дня розвитку пісенних традицій, що сформувало музикальність нації з великим пісенним фольклором. Музика здатна не лише збудити емоції, поверхню нашої душі, а й змушує замислюватися над вічним питанням буття, відчути пробудження в собі душевної таємниці й намагається розумом осягнути логіку музичної думки. У цьому, власне, полягає головна виховна роль музики, її етнопедагогіка.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Розглядаючи етномузику «Кобзаря» Т.Шевченка, зауважимо,що простота її мелодичної побудови і органічний зв'язок із народною педагогікою давали добрі виховні результати. Народна пісня була матір'ю Шевченківської поезії. Вістря народних пісень у Шевченківській поезії спрямовано проти різних поневолювачів – чужих і своїх, що ладні продати й відректися від України. Малознаний пласт української музичної етнопедагогіки, який тісно пов'язаний із розвитком освіти й музично-теоретичної думки України, намагаємося осмислити і передати майбутнім поколінням досвід із невичерпної скарбниці етномузичного мистецтва, закладений в музичну творчість духовної культури української нації.

1. Білинська М.Грає Кобзар, виспівує / М. Білінська. – К.: Музична Україна, 1981. – С.48-54.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко // Полтавський вісник. – Полтава, 1994. – №4. – С.72-87.
3. Побережна Г., Щериця Т. Загальна теорія музики / Г. Щериця. – К.: Вища школа, 2004. – 352 с.
4. Стельмахович М. Українознавство в національній школі: посіб. для вчителів / М. Стельмахович. – Івано-Франківськ: Плай, 1995. – 204 с.
5. Українська етнопедагогіка: навч.-метод. посібник / за ред. В. Кононенка. – Київ – Івано-Франківськ: Плай, 2005. – 403 с.
6. Франко І. Твори в двадцяти томах / І.Франко. – К.: Держвидав, 1955. – Т.17.
7. Шевченко Т. Г.Автобиография. Дневник / Т. Шевченко. – К.: Дніпро, 1988.
8. Шевченко Т.Г. Кобзар / Т. Шевченко. – К.: Дніпро, 1983.

Reference

1. Bilynska M. Kobzar is Playing, Singing / M. Bilinska.-K.: Musical Ukraine,1981.P.48-54.
2. Vashchenko H. Upbringing Ideal /H.Vashchenko // Poltava visnyk.-Poltava, 1994.-№4.-p.72-87.
3. Poberezhna H., Shcherytsia T. General Theory of Music / H. Shcherytsia.-K.: Higher School, 2004.-352 p.
4. Stelmakhovych M. Ukrainianknowing in National School:
5. Guidebook for teachers / M.Stelmakhovych.- Ivano-Frankivsk: Plai, 1995. - 204 p.
6. Ukrainian Ethnopedagogics: educ.-method.guidebook / edit. by V. Kononenko.- Kyiv- Ivano-Frankivsk: Plai, 2005. – 403 p.
7. Franko I. Works in twenty issues / I. Franko . – K.: Stateissuer, 1995.- №.17.
8. Shevcenko T.H. Authobiography. Diary / T.Shevchenko. – K.: Dnieper, 1988.9. Shevchenko T.H. Kobzar / T. Shevchenko. – K.: Dnieper, 1983.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.136-139

Надія Васиньова,
аспірант,
Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка,
(м. Старобільськ)

Nadia Vasynova,
Postgraduate Student,
Luhansk Taras Schevchenko National University
(Starobilsk)
ned1235@mail.ru

УДК 378.1(477)»19/20»

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ПЕРІОДИЗАЦІЇ РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ УПРАВЛІННЯ ВИЩИМИ НАВЧАЛЬНИМИ ЗАКЛАДАМИ В УКРАЇНІ (ОСТАННЯ ЧВЕРТЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

METHODS OF CONDUCTION OF PERIODISATION OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS' MANAGEMENT THEORY DEVELOPMENT IN UKRAINE (THE LAST QUARTER OF THE XX CENTURY - THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY)

У статті описується одне з важливих та складних завдань історико-педагогічної науки – проведення періодизації розвитку досліджуваного явища. Актуальним і своєчасним є побудова методики проведення періодизації проблеми розвитку теорії управління вищими навчальними закладами в Україні останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття. Метою статті є визначення сутності поняття «періодизація» та обґрунтування етапів проведення періодизації розвитку теорії управління вищими навчальними закладами в Україні останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття. У результаті проведеного аналізу запропоновано нове розуміння сутності поняття «періодизація» та виокремлено етапи побудови періодизації розвитку теорії управління освітніми закладами. У статті періодизація розглядається як один із головних методів дослідницької роботи, автор спирається на такі методи дослідження: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та систематизація отриманих фактів. Отже, установлена методика проведення періодизації створює більш сприятливі умови до визначення хронологічних меж досліджуваного явища та підвищує ефективність дослідження розвитку теорії управління ВНЗ в Україні означеного періоду.

Ключові слова: періодизація, об'єкт періодизації, суб'єкт періодизації, атрибут періодизації, етапи періодизації, розвиток, теорія управління, вищі навчальні заклади.

The article describes one of the most important and difficult tasks of historical and pedagogical sciences – conduction of periodisation development of the phenomenon under analysis. The scientific research, which studied the issue of periodization of higher education institutions' management theory development in Ukraine (the last quarter of the XX century – the beginning of the XXI century) is fragmentary. Scientists have touched some of its aspects; substantiation of the methods of the problem under analysis is absent. This study of conduction of periodization will determine the internal logic, the regularities of higher educational institutions' management theory development; its structural features, evolution of concepts and ideas; factors and their importance in the development of higher educational institutions' management theory at different stages of its genesis, which rises as the driving force of change in the above mentioned period.

Essence of the concept of «periodization» and grounding the phases of conduction of periodization of higher educational institutions' management theory development in Ukraine in the last quarter of the XX – the beginning of the XXI century is defined in the article. With the traditional method of documents analysis containing text perception, singling out the semantic blocks of ideas, assertions, the author analyses applicability, nature, structure and the concept usage of «periodization», «object of periodization», «subject of periodization» and «attribute of periodization». The analysis suggested a new understanding of the essence of the concept of «periodization» considering the features of the studied scientific problem. The author singled out the stages of periodization construction of higher educational institutions' management theory development in Ukraine in the specified period.

The article regards periodization as one of the main methods of research; the author relies on the following methods: analysis, synthesis, comparison, generalization and systematization of the received facts. The substantiated methods of periodization create more favourable conditions to determine the chronological limits of the phenomenon and increase the effectiveness of higher education institutions' management theory development in Ukraine (the last quarter of the XX - the beginning of the XXI century).

Keywords: periodization, object of periodization, subject of periodization, attribute of periodization, periodization phases, development, management theory, higher educational institutions.

В статье описывается одна из важных и сложных задач историко-педагогической науки – проведение периодизации развития исследуемого явления. Актуальным и своевременным является построение методики проведения периодизации проблемы развития теории управления высшими учебными заведениями в Украине последней четверти ХХ – начала ХХІ века. Целью статьи является определение сущности понятия «периодизация» и обоснование этапов проведения

периодизации развития теории управления высшими учебными заведениями в Украине последней четверти XX – начала XXI века. В результате проведенного анализа предложено новое понимание сущности понятия «периодизация» и выделены этапы построения периодизации развития теории управления образовательными учреждениями. В статье периодизация рассматривается как один из главных методов исследовательской работы, автор опирается на следующие методы исследования: анализ, синтез, сравнение, обобщение и систематизация полученных фактов. Таким образом, установленная методика проведения периодизации создает более благоприятные условия к определению хронологических границ изучаемого явления и повышает эффективность исследования развития теории управления высшим учебным заведением в Украине указанного периода.

Ключевые слова: периодизация, объект периодизации, субъект периодизации, атрибут периодизации, этапы периодизации, развитие, теория управления, высшие учебные заведения.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Визначення певних періодів існування та розвитку будь-яких педагогічних явищ – одна з найбільш важливих та складних проблем наукового знання. Головним завданням періодизації є досконале вивчення об'єкта дослідження та суміжних з ним наук. Розвиток теорії управління вищими навчальними закладами в Україні – це тривалий і складний процес. Періодизація як розподіл історії розвитку теорії управління ВНЗ на періоди, що якісно відрізняються один від одного, є обов'язковим засобом пізнання будь-яких історико-педагогічних явищ і прогнозування можливостей розвитку теорії управління в майбутньому. Побудова обґрунтованої періодизації передбачає розробку методики проведення періодизації, яка має містити опис етапів та системи прийомів і засобів, що застосовуються для виокремлення періодів. Періодизацію в нашому дослідженні ми розглядаємо як один із головних методів дослідницької роботи та спираємося на такі методи дослідження: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та систематизація отриманих фактів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Вагомий внесок у розробку підходів до розв'язання питання періодизації процесів розвитку теорії управління освітою в Україні зробили Я. Бурлака, Н. Гупан, В. Курило, О. Сухомлинська, Л. Наточий, О. Черкасов, О. Школа. У своїх працях науковці висвітлили такі поняття, як «періодизація», «доба», «період», «етап», схарактеризовано певні методологічні засади цього аспекту наукової діяльності під час створення тих чи інших періодизацій, сформульовано положення щодо визначення підстав періодизації, обґрунтовано типологію можливих об'єктів періодизації, запропоновано низку періодизацій історико-педагогічних явищ [1; 2; 3; 5; 6; 8; 9]. Проблему періодизації педагогічної думки представлено в дослідженнях О. Сухомлинської [1]. Критерії, що відбивають найістотніші характеристики системи освіти й містяться в основі періодизації розвитку освіти та педагогічної думки Східноукраїнського регіону, розглянуто в працях В. Курила [5]. Отже, аналіз історико-педагогічної літератури дозволив дійти висновку, що загалом питання визначення періодизації широко представлено в науковому дискурсі, причому найбільш актуальним аспектом є розкриття сутності понять та розмежуванням таких понять, як «епоха», «період», «етап». Періодизація розвитку теорії управління вищими навчальними закладами в Україні останньої чверті XX – початку XXI століття залишається маловивченою. Наукові розробки, у яких вивчалися питання періодизації розвитку теорії управління вищими навчальними закладами в Україні останньої чверті XX – початку XXI століття, є фрагментарними. Учені торкалися окремих її аспектів, обґрунтування методики проведення зазначеної проблеми взагалі відсутні.

Формування мети статті. Мета статті – визначення сутності поняття «періодизація» та обґрунтування етапів проведення періодизації розвитку теорії управління вищими навчальними закладами в Україні (остання чверть XX – початок XXI століття).

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Спираючись на думку Н. Гупана, можна зазначити, що чітке використання відповідних понять є умовою формування хронологічної культури науковців-початківців [3]. Отже, одним із завдань вирішення проведення періодизації розвитку теорії управління ВНЗ є необхідність обґрунтованого визначення та використання поняття «періодизація». Аналізуючи особливості розуміння науковцями поняття «періодизація», ми виявили відсутність єдиного підходу щодо його сутності. Погляди науковців систематизовано в табл. 1.1.

У дослідженні розвитку теорії управління ВНЗ в Україні останньої чверті XX – початку XXI століття під періодизацією ми будемо розуміти:

- установлення хронологічно послідовних етапів у дослідженні;
- поділ усього процесу розвитку на відрізки часу, що відрізняються один від одного специфічними особливостями, установленими на основі обґрунтованих критеріїв аналізу й оцінки розвитку теорії управління ВНЗ;
- спосіб, який дає можливість створити цілісну модель історії розвитку теорії управління; певну схему, яка дозволяє систематизувати численні факти, отримані під час дослідження педагогічного явища.

Для побудови періодизації слід ураховувати основні її компоненти, насичуючи їх конкретним змістом. Отже, об'єкт періодизації – явище-процес, яке ми розглядаємо в його розвитку, виокремлюючи конкретні інтервали часу [6]. У нашому дослідженні об'єкт історико-педагогічної періодизації – це розвиток теорії управління вищими навчальними закладами. Таким чином, нам треба докладно вивчити саме об'єкт періодизації дослідження. Суб'єкт періодизації – той інтервал часу, який відображає специфіку перебігу історичного часу і виражається в його основних категоріях: ера, доба, період, етап, фаза, цикл, стадія, століття, історичний момент, віха тощо [6]. Визначення етапів передбачає з'ясування сутності цього поняття, визначення кількості історичного часу кожного з виокремлених етапів. Атрибут періодизації – назва суб'єкта – інтервалу: «роки застою», «період нової історії» тощо. Атрибуція залежить від категоріального профілю дослідника, детермінованого соціокультурним контекстом, контекстом історіографічної

традиції, від нормативів, що прийняті в конкретному науковому співтоваристві [6]. У зв'язку з цим ми орієнтуємося на те, що це не просто назва певного періоду чи етапу, а назва, яка враховує генеральні, найістотніші його особливості.

Таблиця 1.1

Трактування сутності поняття «періодизація»

Автор	Визначення терміна «періодизація»
Гупан Н. М.	Логічне розмежування досліджуваного періоду відповідно до якісної характеристики його стосовно самостійних окремих етапів [3].
Попова Т. М.	1. Певна схема (кістяк, скелет), на яку ми «нанизуємо» множину подій – результатів нашої пізнавальної діяльності у вигляді «фактів-знання», що у своїй сукупності містять образ певного явища, що постає для нас як об'єкт періодизації – об'єкт пізнання [7]. 2. Періодизація – це базова конструкція, яку ми вбираємо в одяг нашої уяви, що базується, звичайно, на суворо науковому аналізі об'єктів дослідження – різноманітного комплексу джерел, що склало попередню аналітичну роботу й знайшло своє вираження у створенні гіпотетичного образу об'єкта пізнання [7].
Школа О. В.	Поділ усього процесу розвитку науки на відрізки часу, що відрізняються один від одного специфічними особливостями, установленими на основі об'єктивних критеріїв та принципів [9].
Дічек Н. П.	Поділ процесу на якісно відмінні проміжки часу постає не лише важливим питанням методології наукового пошуку, оскільки є методом послідовного викладу матеріалу, а й одним із найвищих рівнів узагальнення, що є вінцем специфічної діяльності науковця [4].
Наточий Л. О.	Інструмент пізнання об'єкта, який сприяє уточненню чи трансформації первісного образу. Новий образ об'єкта, удосконалений на основі створеної науковцем моделі періодизації, невідворотно буде коригувати й саму модель періодизації [6, с. 43].

Для визначення та побудови методики періодизації в нашому дослідженні важливо враховувати таке: по-перше, періодизація забезпечує виокремлення найбільш суттєвих, вагомих властивостей розвитку теорії управління. Періодизація не може в повному обсязі відтворити минуле. Тому в нашому дослідженні головне, щоб вона відбивала найістотніші особливості розвитку теорії управління ВНЗ, а завдання здійснення періодизації поєднувалося зі змістовним аналізом досліджуваного явища.

По-друге, одним із головних завдань здійснення періодизації історико-педагогічного явища є вибір типу періодизації. Тип періодизації – періодизаційна схема, яка характеризує логіку виокремлення її структурних компонентів [6]. Для побудови періодизації в нашому дослідженні доречно спиратися на проблемно-хронологічний та хронологічно-проблемний типи періодизації, які виокремлено в історико-педагогічній науці. Критерієм для виокремлення цих типів є пріоритетна точка зору на періодизацію – у першому випадку пріоритет проблемного аналізу, у другому випадку – пріоритет хронологічного аналізу. Проблемно-хронологічний принцип дозволить простежити розвиток теорії управління вищими навчальними закладами в її цілісності та нерозривності. Цей метод передбачає розподіл широких тем на низку вужчих, кожна з яких розглядається в хронологічній послідовності. При застосуванні хронологічно-проблемного методу дослідження періодизація здійснюється за періодами й епохами, а в їх межах – за проблемами.

По-третє, під час проведення періодизації важливо враховувати те, що можуть бути створені різні моделі розвитку теорії управління вищими навчальними закладами, що сприяє затвердженню багатовимірного підходу до пізнання об'єкта дослідження.

У процесі побудови періодизації розвитку теорії управління вищими навчальними закладами ми виокремлюємо такі етапи:

Перший етап – визначення сутності об'єкта періодизації та обґрунтування верхньої та нижньої меж нашого дослідження, які охоплюють 1976 – 2016 роки. Обраний період охоплює останні роки існування радянської теорії управління та період незалежності Української держави. Аналіз цього періоду дозволяє нам виявити особливості, тенденції розвитку теорії управління вищими навчальними закладами та простежити процес її трансформації до нашого часу. Визначення сутності поняття «розвиток», «теорія управління вищими навчальними закладами».

Другий етап – визначення методологічних засад періодизації.

Третій етап – визначення критеріїв аналізу й оцінки розвитку теорії управління вищими навчальними закладами (остання чверть XX – початок XXI століття) в Україні.

Четвертий етап – формування джерельної бази дослідження проведення періодизації. Під час реалізації цього етапу важливим завданням є систематизація та узагальнення зібраної інформації. Доречно спиратися на вибірковий метод та метод основного масиву формування джерельної бази, які в процесі періодизації виконували функцію його прийомів.

П'ятий етап – збирання інформації, що дозволить простежити, оцінити розвиток теорії управління ВНЗ. Здійснюється аналіз робіт, назв публікацій, які присвячені теорії управління ВНЗ досліджуваного періоду. Доцільно

використовувати наукометричний аналіз назв публікацій і дисертацій. Результатом цього етапу є формування таблиць, що містять інформацію про спрямованість та кількісні показники наукових робіт, які присвячені теорії управління ВНЗ.

Шостий етап – аналізу, синтезу, систематизації та узагальнення зібраної в таблицях інформації. На цьому етапі доречно провести укрупнення сформованих таблиць, позбавити їх від недостатньо вагомих параметрів.

Сьомий етап – на аналітичному етапі періодизації достатньо здійснити порівняння узагальненої в таблицях інформації. Простежити зміни в усіх критеріях, виявити певні тенденції, виокремити етапи розвитку теорії управління вищими навчальними закладами та їх атрибуцію.

Восьмий етап – на підсумковому етапі перевіряється обґрунтованість періодизації під час змістовного аналізу наукових робіт.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У нашому дослідженні періодизація розглядається як один із головних методів дослідницької роботи. Аналіз основної понятійної системи періодизації історико-педагогічних явищ дозволяє розуміти сутність, процедури здійснення періодизації та методологічні підходи, які можуть бути покладені в її основу. Обґрунтована методика проведення періодизації створює більш сприятливі умови до визначення хронологічних меж досліджуваного явища та підвищує ефективність дослідження розвитку теорії управління вищими навчальними закладами в Україні означеного періоду.

Отже, проаналізована проблема вимагає подальшого теоретичного обґрунтування, конкретизації методики проведення періодизації, виокремлення етапів розвитку теорії управління вищими навчальними закладами в Україні (остання чверть XX – початок XXI століття) та аналіз кожного з періодів.

1. Сухомлинська О. В. Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового виміру / О. В. Сухомлинська // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992 – 2002 : зб. наук. пр. до 10-річчя АПН України. – Ч. 1. – Х. : ОВС, 2002. – С. 37 – 54.
2. Бурлака Я. І. З історії вітчизняної педагогіки: завдання, пошуки, проблеми / Я. Бурлака, Ю. Руденко // Рідна школа. – 1992. – № 1. – С. 7 – 13.
3. Гупан Н. М. Проблеми хронології в сучасних історико-педагогічних дослідженнях / Н. М. Гупан // Український педагогічний журнал. – 2016. – № 1. – С. 13 – 17.
4. Дічек Н. П. До питання періодизації педагогічних феноменів / Н. П. Дічек // Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2005. – Вип. 40. – С. 65 – 71.
5. Курило В. Моделювання системи критеріїв оцінки розвитку освіти в регіоні / В. С. Курило // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 2. – С. 35 – 39.
6. Наточий Л. О. Сутність поняття «періодизація» щодо проблеми розвитку теорії управлінської культури керівників загальноосвітніх шкіл у вітчизняній педагогічній теорії (друга половина XX ст. – початок XXI ст.) / Л.О. Наточий // [Електронний ресурс]. – Наук. вісн. Донбасу. – 2011. – № 3 (15) . – С. 35 – 43. – Режим доступу : http://ddpu.drohobych.net/pedagogics/arhiv/31/11.pdf. – Назва з екрана. – Дата звернення: 14.12.2016.
7. Попова Т. Н. Теоретические проблемы периодизации развития исторической науки и ее истории / Т. Н. Попова [Электронный ресурс]. –Режим доступу : http://wwwhistory.univer.kharkov.ua/book/Istoriografichniy_Zbirnyk_5_2002.pdf. – Загл. с экрана. – Дата обращения: 12.12.2016.
8. Черкасов О. В. Формування загальнотеоретичних основ дослідження історії освіти в Україні (друга половина XIX – початок XX століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О. В. Черкасов. – К., 2004. – С. 49 – 59.
9. Школа О. В. Критерії періодизації та основні періоди розвитку методичної думки з фізики в Україні / О. В. Школа [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://conference. mdpu.org.ua/viewtopic.php. – Назва з екрана. – Дата звернення: 14.12.2016.

Reference

1. Cuxomlyncka O. V. Pepiodyzatsiia pedahohichnoi dumky v Ukpaini: kpoky do novoho vymipu / O. V. Cuxomlyncka // Pozvytok pedahohichnoi i pcyxolohichnoi nauk v Ukpaini 1992 – 2002. Zbipnyk naukovyx ppats do 10-pichchia APN Ukpainy. – Chactyna 1. – Xapkiv : OVC, 2002. – C. 37 – 54.
2. Burlaka Ya. I. Z istorii vitchyznianoi pedahohiky : zavdannia, poshuky, problemy / Ya. Burlaka, Yu. Rudenko // Rid. shk. – 1992. – №1. – S. 7 – 13.
3. Hupan N. M. Problemy khronolohii v suchasnykh istoryko-pedahohichnykh doslidzhenniakh / N. M. Hupan // Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal. – 2016. – № 1. – S. 13-17.
5. Dichek N. P. Do pytannia periodyzatsii pedahohichnykh fenomeniv / N. P. Dichek // Pedahohichni nauky: zb. nauk. prats. – Kherson: Vyd-vo KhDU, 2005. – Vyp. 40. – S. 65–71.
6. Kurylo V. Modeliuvannia systemy kryteriiv otsinky rozvytku osvity v rehioni / V. S. Kurylo // Pedahohika i psykholohiia. – 1999. – № 2. – S. 35-39.
7. Natochyi L. O. Sutnist poniattia “periodyzatsiia» shchodo problemy rozvytku teorii upravlinskoi kultury kerivnykiv zahalnoosvitnikh shkil u vitchyznianii pedahohichnii teorii (druha polovyna KhKh st. – pochatok KhKhI st.) / L. O. Natochyi // [Elektronnyi resurs]. – Nauk. visn. Donbasu. – 2011. – № 3 (15) . – S. 35 – 43. – Rezhym dostupu : http://ddpu.drohobych.net/pedagogics/arhiv/31/11.pdf. – Nazva z ekranu. – Data zvernennia: 14.12.2016.
8. Popova T. N. Teoretycheskye problemы peryodyzatsyy razvytyia ystorycheskoi nauky y ee ystoryy / T. N. Popova [Elektronnyi resurs]. –Rezhym dostupa : http://wwwhistory.univer.kharkov.ua/book/Istoriografichniy_Zbirnyk_5_2002.pdf. – Zahl. s ɔkrana. – Data obrashchenyia: 12.12.2016.
9. Cherkasov O. V. Formuvannia zahalnoteoretychnykh osnov doslidzhennia istorii osvity v Ukraini (druha polovyna KhIKh – pochatok KhKh stolittia) : dys. kand. ped. nauk : 13.00.01 / O. V. Cherkasov. – K., 2004. – S. 49 – 59.
10. Shkola O. V. Kryterii periodyzatsii ta osnovni periody rozvytku metodychnoi dumky z fizyky v Ukraini / O. V. Shkola [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://conference.mdpu.org.ua/viewtopic.php. – Nazva z ekranu. – Data zvernennia: 14.12.2016.

Рецензент: О.І. Кравченко, кандидат педагогічних наук, доцент.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.140-144

Наталія Гой,
кандидат економічних наук,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Natalia Goy,
Candidate of Economics Sciences,
Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University
(Ivano-Frankivsk)
natalygoy22@yandex.ru

Оксана Вишневська,
магістрант,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Oksana Vishnevska,
Postgraduate Student,
Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University
(Ivano-Frankivsk)
oksyvysh83@yandex.ru

УДК 37.07:005.95/96

ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ДОШКІЛЬНИМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ДУБОВЕЦЬКОГО ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ «ДУБОЧОК»

AN INNOVATIVE APPROACH TO THE PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTION MANAGEMENT (ON THE EXAMPLE OF DUBIVTSI PRESCHOOL «DUBOK»)

У статті описується вирішення проблеми управління дошкільним навчальним закладом в контексті інноваційного підходу. Адже проблема реформування дошкільної освіти у сучасних умовах передбачає радикальну перебудову управлінської ланки, її демократизацію, децентралізацію та гуманізацію. Стаття має на меті розкрити сутність інноваційних підходів до управління дошкільним навчальним закладом, а також дослідження пріоритетності інновацій в управлінні дошкільними закладами освіти. Автори дослідження розкривають характерні відмінності традиційної та інноваційної управлінської діяльності керівника дошкільного навчального закладу. Акцентується увага на те, що перехід на нові освітні стандарти, інтеграція у європейський та світовий освітній простір актуалізували проблему інноваційного управління в дошкільних навчальних закладах. Аналізуються функціональні зміни в діяльності керівника дошкільного закладу. Методологічними засадами дослідження є необхідність модернізації дошкільної освіти в Україні, що пов'язана з європейськими та світовими тенденціями і викликами, зростаючою увагою міжнародної спільноти до цього освітнього рівня. Отже, використання інноваційних підходів забезпечуватиме високу ефективність управління дошкільним навчальним закладом.

Ключові слова: дошкільний навчальний заклад, управління, інноваційні підходи, управлінські функції, завідувач дошкільного навчального закладу, управлінські компетенції.

Solving the problem of pre-school educational institution management in the context of innovative approach is described in the article. The problem of reforming pre-school education in the modern conditions stipulates radical reconstruction of the managerial branch, its democratization, decentralization and humanization. The innovativeness in managerial activity is connected with certain changes and development of management of pre-school educational institution.

Implementation of innovative approaches in managerial activity by managers of pre-school educational institutions will procure growth of competitiveness of an educational institution, increas of its image. A steady positive image of a pre-school educational institution today may be considered as an important resource in the sphere of management.

The article aims at disclosure of the essence of innovative approaches towards management of pre-school educational institutions, as well as research of the priority of innovations in management of pre-school educational institutions. The authors of the research disclose specific distinctions of the traditional and the innovative managerial activity of the pre-school educational institution manager. Attention is paid to the fact that moving to the new educational standards, integration into the European and the world educational system has made the problem of innovative management in pre-school educational institutions actual. In conditions of modernization of education management, expanding independence of educational institutions, requirements to professional competence of managers increase.

Functional changes in the activity of a pre-school educational institution manager are analysed. The methodological principle of the research is necessity of modernization of pre-school education in Ukraine, which is related with the European and the world tendencies, challenges and the growing attention of the international community to this educational level. The principle of innovativeness stipulates significant change of the objectives of managerial activity of the manager, the goal, the contents, forms and methods of his work. Thus, using innovative approaches will procure high effectiveness of management of pre-school educational institutions.

Key words: pre-school educational institution, management, innovative approaches, managerial functions, manager of a pre-school educational institution, managerial competences.

В статье описывается решение проблемы управления дошкольным учебным заведением в контексте инновационного подхода. Ведь проблема реформирования дошкольного образования в современных условиях предполагает радикальную перестройку управленческого звена, его демократизацию, децентрализацию и гуманизацию. Целью статьи стало раскрытие сущности инновационных подходов к управлению дошкольным учебным заведением, а также исследование приоритетности инноваций в управлении дошкольными учебными заведениями. Авторы исследования раскрывают характерные отличия традиционной и инновационной управленческой деятельности руководителя дошкольного образовательного учреждения. Акцентируется внимание на том, что переход на новые образовательные стандарты, интеграция в европейское и мировое образовательное пространство актуализировали проблему инновационного управления в дошкольных учебных заведениях. Анализируются функциональные изменения в деятельности руководителя дошкольного учреждения. Методологическими основами исследования является необходимость модернизации дошкольного образования в Украине, связанная с европейскими и мировыми тенденциями, вызовами, возрастающим вниманием международного сообщества к этому образовательному уровню. Таким образом, использование инновационных подходов обеспечит высокую эффективность управления дошкольным учебным заведением.

Ключевые слова: дошкольное учебное заведение, управления, инновационные подходы, управленческие функции, заведующий дошкольного учебного заведения, управленческие компетенции.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На час проголошення незалежності Україна успадкувала достатньо розвинену систему освіти, яка за кількісними показниками та інфраструктурними можливостями відповідала рівню розвинених країн світу. Але водночас вона успадкувала невирішені проблеми радянської освітньої системи. Крім того, в умовах сучасної глобалізації Україна переймає світові кризові тенденції та знаходиться під впливом власних негативних соціально-економічних, демографічних та політичних явищ.

За роки незалежності система дошкільної освіти в Україні зазнала істотних змін: напрацьовано особливі підходи до формування, вдосконалення та визнання на державному рівні дошкільної освіти не тільки як обов'язкової структурної складової освіти, але й як початкової базової ланки в системі загальної безперервної освіти людини. Реформування дошкільної освіти передбачає радикальну перебудову управлінської ланки, її демократизацію, децентралізацію та гуманізацію, що потребують відмови від авторитарного стилю управління, усвідомлення необхідності оновлення функцій управління сучасним дошкільним навчальним закладом. Серед шляхів оновлення системи дошкільної освіти пріоритетними, на нашу думку, є реалізація інноваційних моделей управління дошкільним навчальним закладом та важливих управлінських рішень. В умовах модернізації управління освітою, розширення самостійності освітніх установ підвищуються вимоги до професійної компетентності управлінців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Проблема інноваційного підходу до управління навчальним закладом є предметом наукового аналізу українських і зарубіжних учених, зокрема, таких як: В. В. Григораш [1], О. С. Заблоцька [2], Л. М. Калініна [4], О. М. Касьянова [5], О. І. Мармаза [8], Л. А. Онищук [9], Т. М. Сорочан [11], Р.М.Чумичева, Н. А. Платохіна [7], що досліджували її в контексті управління загальноосвітніми навчальними закладами чи іншими навчальними закладами. Однак питання інноваційних підходів до управління дошкільним навчальним закладом у сучасних умовах є не достатньо дослідженим.

Формування мети статті. Аналіз інноваційних підходів до управління дошкільним навчальним закладом, а також дослідження пріоритетності інновацій в управлінні дошкільним навчальним закладом.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розбудова дошкільної освіти в Україні за останні 25 років відбувається під впливом соціально-економічних, соціально-політичних, соціально-педагогічних чинників та соціокультурних передумов. Тривала економічна криза, демографічні зміни, що спричиняють соціальну диференціацію і стратифікацію суспільства, докорінно впливають на розвиток системи дошкільної освіти в Україні, зокрема на розвиток системи дошкільних навчальних

закладів різних типів і форм власності. Концептуальні положення державної політики щодо дошкільного дитинства висвітлено у відповідних документах останніх років: у законах України «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», у Національній стратегії розвитку освіти України до 2021 р. Стратегією інтелектуального, стійкого та інклюзивного зростання Європейського Союзу «Європа 2020» заплановано досягти 95-відсоткового охоплення дошкільною освітою дітей віком від чотирьох років і до початку обов'язкового навчання.

Згідно із статтею 12 Закону України «Про дошкільну освіту», в Україні функціонують такі типи дошкільних навчальних закладів: ясла, ясла-садок, дитячий садок, ясла-садок компенсуючого типу, будинок дитини, дитячий будинок інтернатного типу, ясла-садок сімейного типу, ясла-садок комбінованого типу, центр розвитку дитини [3]. Пошук інноваційних підходів до управління сучасним дошкільним навчальним закладом є умовою ефективного розвитку таких закладів освіти. Розуміння дошкільного навчального закладу як особливої соціальної організації, складної, відкритої системи, що постійно змінюється та розвивається під впливом змін середовища на основі внутрішніх особливостей та закономірностей, повинно стати підґрунтям інноваційного підходу до управління таким дошкільним навчальним закладом.

Термін «інновація» походить від англійського «innovation», що в перекладі означає «новий» або «новаторство». Інновація – це вперше створені, вдосконалені або застосовані освітні, дидактичні, виховні, управлінські системи, їх компоненти, що суттєво поліпшують результати освітньої діяльності [10, с. 7]. Інноваційність в управлінській діяльності пов'язана із певними змінами й розвитком управління дошкільним навчальним закладом.

О. І. Мармаза виокремлює характерні ознаки розвитку системи управління освітнім закладом [8, с.17-18]:

- по-перше, про розвиток слід говорити за наявності якісних змін у системах управління;
- по-друге, розвиток слід вважати і розуміти як природні органічні зміни, що випливають із внутрішньої логіки системи управління, не ігноруючи в цілому зовнішніх впливів на управління; перевагу необхідно віддавати внутрішнім процесам, які визначатимуть саморозвиток управління;
- по-третє, розвиток управління – це завжди процес керований, цілеспрямований, який передбачає на виході позитивні зміни.

Таким чином, управління як функціонування передбачає реалізацію уже створеного потенціалу, а управління як розвиток спрямоване на приріст збагачення цього потенціалу [4, с. 12]. Серед шляхів оновлення системи дошкільної освіти важливим є відпрацювання інноваційних підходів та моделей управління дошкільним навчальним закладом.

Інноваційність як здатність до оновлення, відкритість новому стала розглядатися педагогічною та іншими соціальними науками як провідна характеристика не тільки педагога, а й управлінця. Керівники дошкільних навчальних закладів активно підключаються до процесів пошуку й впровадження інновацій в управлінську діяльність. Перехід на нові освітні стандарти, інтеграція у європейський та світовий освітній простір актуалізували проблему інноваційного управління в дошкільних навчальних закладах.

Незважаючи на сучасні вимоги, інноваційні підходи в управлінні дошкільними навчальними закладами в Україні впроваджуються, на нашу думку, не достатньо активно. Насамперед це пов'язано із сформованими стереотипами, що склалися у керівників навчальних закладів за радянського періоду. Зважаючи на це, на сучасному етапі розвитку навчальних закладів України серйозну увагу потрібно приділити конструюванню системи управління з використанням інноваційних підходів й технологій та здійснити масове упровадження їх у практику. У таблиці 1 наведені характерні відмінності традиційної та інноваційної управлінської діяльності керівника навчального закладу.

Таблиця 1.

Характерні відмінності традиційної та інноваційної управлінської діяльності керівника дошкільного навчального закладу

Характерні відмінності	**Підходи до управлінської діяльності**	
	Традиційний	**Інноваційний**
У принципах управління	Застосування загальновизнаних принципів, які забезпечують стабільне функціонування дошкільного навчального закладу	Застосування специфічних принципів управління, які забезпечують конкурентоспроможність та інноваційність навчального закладу
У функціях управління	Застосування «класичних» управлінських функцій	Застосування розширеного змісту «класичних» та «модернізованих» управлінських функцій
У технологіях управління	Застосування таких організаційних структур управління, як лінійна, лінійно-функціональна та функціональна	Застосування матричної структури та інших технологій моделювання організаційних структур управління, колективного планування розвитком навчального закладу, розробки і впровадження педагогічних інновацій

Джерело: узагальнено та доповнено авторами на основі [1 – 11].

Використання інноваційних підходів в управлінні дошкільним навчальним закладом дозволить забезпечити високу конкурентоспроможність на ринку освітніх послуг. Принцип інноваційності передбачає істотну зміну завдань управлінської діяльності керівника, мети, змісту, форм та методів його роботи [1, с. 189].

Оновлення професійної управлінської компетенції реалізується через:

- оволодіння сучасними методами, прийомами та навичками управління;
- аналізування якості проваджуваного навчально-виховного процесу;
- врахування масштабів динамізму в управлінні дошкільними навчальними закладами;
- підвищення вимог до педагогічних працівників, їх професіоналізму;
- створення концепції розвитку дошкільного навчального закладу та концепції особистісного розвитку.

У сучасних умовах керівники дошкільних навчальних закладів у своїй діяльності дотримуються насамперед таких інноваційних підходів:

- людиноцентристський підхід, що є новою управлінською парадигмою, яка передбачає кардинальні зміни традиційних поглядів не тільки на змістовий аспект, а й на вирішення питань технологій управлінської діяльності, що, насамперед, стосуються проблем мотиваційного, координуючого характеру управлінської діяльності та прийняття управлінського рішення;
- аксіологічний підхід є цілком природнім у застосуванні до управління інноваційним навчальним закладом, адже цінності освіти визначають і цінності навчального закладу. Такі цінності частково визначають стратегію управління інноваційним дошкільним навчальним закладом;
- акмеологічний підхід в управлінні передбачає творче засвоєння і застосування на практиці ідей, які закладені в наукових працях і практичній діяльності керівників минулого й сучасності, досягнення у своїй діяльності найвищих результатів;
- компетентнісний підхід, що в сучасних умовах виступає важливим критерієм якості управління навчальним закладом, згідно з яким компетентність керівника дошкільного навчального закладу визначається як сукупність професійно важливих компетентностей менеджера освіти, які допомагають ефективно здійснювати управлінську діяльність [2, с. 63];
- синергетичний підхід розглядається як новий спосіб мислення в організації процесів управління навчальним закладом, пов'язаний із уявленнями про самоорганізацію, саморозвиток педагогічних та управлінських систем, які ґрунтуються на законах синергетики і є спільними для систем.

Інноваційні підходи активно впроваджуються в управлінську практику Дубовецького дошкільного навчального закладу «Дубочок». Зокрема, завідувачем досліджуваної освітньої установи особлива увага приділяється людиноцентристському та акмеологічному підходам в управлінській діяльності, оновленню професійних управлінських компетенцій.

Реформування дошкільної освіти у сучасних умовах передбачає радикальну перебудову управлінської ланки, її демократизацію, децентралізацію та гуманізацію, що потребують відмови від авторитарного стилю управління, усвідомлення необхідності оновлення функцій управління сучасним дошкільним навчальним закладом. Завідувач дошкільного навчального закладу є ключовою особою у здійсненні управлінської діяльності, тому, управляючи сучасним дошкільним навчальним закладом, він насамперед має бути професіоналом. Його кваліфікацію визначають чотири основні чинники [5, с. 136] :

- уміння формувати актуальні, теоретично обґрунтовані та практично значущі цілі;
- уміння здійснювати тактичне планування діяльності всіх учасників освітнього процесу, зокрема й своєї;
- уміння за допомогою ефективних управлінських засобів обирати й реалізувати поставлені цілі та коригувати раніше визначену тактику, відповідно до реальних умов освітнього процесу;
- уміння здійснювати кваліфікований самоаналіз та аналіз діяльності учасників освітнього процесу.

Зміна методологічних підходів до управління дошкільними навчальними закладами передбачає відповідні зміни в діяльності керівників, зокрема, психологічні і функціональні. Психологічні зміни відбуваються в свідомості керівників щодо формування власної творчої управлінської та педагогічної діяльності, формуючи в собі такі якості особистості, як оригінальність, ініціативність, наполегливість, високу самоорганізацію, працездатність тощо. Функціональні зміни в діяльності керівника дошкільного закладу виявляються в застосуванні модернізованих управлінських функцій, таких як прогностична, представницька, консультативна, політико-дипломатична, менеджерська.

Дотримуючись вищеназваних інноваційних підходів в управлінській діяльності, керівникам дошкільних навчальних закладів необхідно забезпечити зростання конкурентоспроможності освітньої установи та підвищення її іміджу, оскільки стійкий позитивний імідж дошкільного закладу сьогодні можна розглядати як важливий сучасний ресурс у сфері управління.

О. Л. Кононко, досліджуючи основні характеристики сучасного дошкільного закладу, серед показників позитивного іміджу освітньої установи виділив використання в управлінській діяльності інноваційних підходів, стабільну, якісно організовану, ритмічну працю педагогів, високу кваліфікацію фахівців [6, с. 4]. Використання інноваційних підходів, на наш погляд, сприятиме покращенню ефективності управління дошкільним навчальним закладом.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Дошкільна ланка реалізує право людини на отримання такої освіти, яка б відповідала здібностям, інтересам, нахилам дитини й дбала про її максимальний розвиток одразу після народження. Модернізація дошкільної освіти в Україні пов'язана з європейськими та світовими

тенденціями і викликами, зростаючою увагою міжнародної спільноти до цього освітнього рівня. Актуальними для дошкільної освіти на найближчу перспективу залишаються такі завдання, як вирішення проблеми управління дошкільним навчальним закладом в контексті інноваційного підходу. Таким чином, дослідження цієї проблеми залишається досить відкритим і має кілька напрямків, які є актуальними і перспективними для подальшого дослідження.

1. Григораш В. В. Організація діяльності керівника школи / В. В. Григораш. – Харків : Основа, 2011. – 224 с.
2. Заблоцька О. С. Компетентнісний підхід як освітня інновація: порівняльний аналіз / О. С. Заблоцька // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – 2008. – № 40. – С. 63-68.
3. Закон України «Про дошкільну освіту» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2628-14.
4. Калініна Л. М. Стратегічне управління / Л. М. Калініна // Директор школи. – 2004. – № 23 – 30. – С. 11-26.
5. Касьянова О. М. Контрольно-аналітична діяльність керівника навчального закладу / О. М. Касьянова. – Харків : Основа, 2014. – 192 с.
6. Кононко О. Л. Сучасний дитсадок: який він? / О. Л. Кононко // Дошкільне виховання. – 2006. – № 7. – С. 3-6.
7. Чумичева Р. М. Управление дошкольным образованием / Р. М. Чумичева, Н. А. Платохина. – М. : Академия, 2011. – 400 с.
8. Мармаза О. І. Інноваційні підходи до управління навчальним закладом / О. І. Мармаза. – Харків : Основа, 2004. – 240 с.
9. Онищук Л. А. Гуманізація управлінської діяльності директора школи: монографія / Л. А. Онищук. – Житомир : Полісся, 2002. – 324 с.
10. Положення про порядок здійснення інноваційної діяльності // Директор школи. – 2001. – №4. – С. 7.
11. Сорочан Т. М. Управління школою – діяльність професійна / Т. М. Сорочан. – Луганськ : Знання, 2003. – 48 с.

Reference

1. Hryhorash, V. V. (2011), Orhanizatsiya diyalnosti kerivnyka shkoly [Organization of school heads], Osnova, Kharkiv, Ukraine, 224 p.
2. Zablotska, O. S. (2008), “Competence approach as an educational innovation: comparative analysis”, Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu im. I. Franka, no. 40, pp. 63-68.
3. On Pre-school Education. Law of Ukraine, available at : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2628-14.
4. Kalinina, L. M. (2004), “Strategic management”, Dyrektor shkoly, no. 23 – 30, pp. 11-26.
5. Kasyanova, O. M. (2014), Kontrolno-analitychna diyalnist kerivnyka navchalnoho zakladu [Control and analytical work of the head of the institution], Osnova, Kharkiv, Ukraine, 192 p.
6. Kononko, O. L. (2006), “Current kindergarten: What is it?”, Doshkilne vykhovannya, no. 7, pp. 3-6.
7. Chumycheva, R. M. and Platokhyna, N. A. (2011), Upravlenye doshkolnum obrazovanyem [Peschool education management], Akademyya, Moskva, Rossyya, 400 p.
8. Marmaza, O. I. (2004), Innovatsiyni pidkhody do upravlinnya navchalnym zakladom [Innovative approaches to the management of the institution], Osnova, Kharkiv, Ukraine, 240 p.
9. Onyshchuk, L. A. (2002), Humanizatsiya upravlinskoyi diyalnosti dyrektora shkoly [Humanization management activities headmaster], monograph, Polissya, Zhytomyr, Ukraine, 324 p.
10. Regulation on the procedure for innovation (2001), Dyrektor shkoly, no. 4, pp. 7.
11. Sorochan, T. M. (2003), Upravlinnya shkoloyu – diyalnist profesiyna [School management - professional activities], Znannya, Luhansk, Ukraine, 48 p.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.145-147

Наталія Гуменюк,

кандидат психологічних наук, доцент,
Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу
(м. Івано-Франківськ)

Natalya Gumenyuk,

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Ivano-Frankivsk National Technical University
of Oil and Gas
(Ivano-Frankivsk)

УДК 37.013.77:378(4)
ББК 74.04(0)ж

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ У ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

PSYCHOLOGICAL AHD EDUCATIONAL PROBLEMS OF INTEGRATION OF HIGHER TECHNICAL INSTITUTIONS OF UKRAINE IN THE EUROPEAN EDUCATIONAL SPACE

У статті висвітлено актуальні психолого-педагогічні проблеми інтеграції вищої технічної освіти України в європейський освітній простір. Однією з ключових визначено проблему психологічної готовності професорсько-викладацького складу, яка виявляється у внутрішньо-мотиваційній спрямованості, рівні самосвідомості, психолого-педагогічних здібностях, уміннях та навичках адаптуватись до нових вимог вищої освіти.

У ході теоретичного та експериментального дослідження зроблено висновок про необхідність реформування і модернізації вищої технічної освіти. У цьому контексті визначено умови, які сприятимуть інтеграції вищої технічної освіти України до європейського освітнього простору.

Першочерговим кроком інтеграції вищої технічної освіти України в європейський освітній простір автор визначає розробку методичних рекомендацій щодо організації навчально-виховного процесу, формування готовності студентів до нових умов навчання та розвитку рівня особистої відповідальності за результати навчання.

Ключові слова: реформа вищої технічної освіти, готовність до нових умов навчання, підходи до модернізації освітньої системи, інноваційні технології.

The article highlights recent psychological and pedagogical problems of integration of technical educational institutions of Ukraine into the European educational space. One of the key problems identified is the problem of psychological readiness of the teaching staff which appears in internal motivation orientation, level of consciousness, psychological and pedagogical skills, skills and ability to adapt to the new requirements of higher education.

During theoretical and experimental study conclusions on the need for reform and modernization of higher technical education were made. In this context, conditions facilitating integration of higher technical education of Ukraine into the European educational space are defined.

The author defines the development of guidelines on management and organization of educational process and formation of students' readiness to new learning environments and development of personal responsibility for their study as the first priority step of integration of higher technical education of Ukraine into the European educational space.

Keywords: reform, readiness, modernization of the educational system approaches, psychological, educational, innovative technology.

В статье освещены актуальные психолого-педагогические проблемы интеграции высшего технического образования Украины в европейское образовательное пространство. Одной из ключевых определено проблему психологической готовности профессорско-преподавательского состава, которая оказывается во внутренне-мотивационной направленности, уровне самосознания, психолого-педагогических способностях, умениях и навыках адаптироваться к новым требованиям высшего образования.

В ходе теоретического и экспериментального исследования сделан вывод о необходимости реформирования и модернизации высшего технического образования. В этом контексте определены условия, способствующие интеграции высшего технического образования Украины в европейское образовательное пространство.

Первоочередным шагом интеграции высшего технического образования Украины в европейское образовательное пространство автор определяет разработку методических рекомендаций по организации учебно-воспитательного процесса, формирование готовности студентов к новым условиям обучения и развития уровня личной ответственности за результаты обучения.

Ключевые слова: реформа высшего технического образования, готовность к новым условиям обучения, подходы к модернизации образовательной системы, инновационные технологии.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Україна, прагнучи до інтеграції в європейський освітній простір, безпосередньо взяла на себе зобов'язання провести роботу з підвищення якості національної освіти у відповідності до європейський стандартів. У цьому напрямі було зроблено чимало кроків.

Для забезпечення якісної вищої освіти державою інтенсивно створювались комплексні системи нормативної документації для врегулювання діяльності вищих навчальних закладів та досягнення європейських стандартів якості вищої освіти. Прийнята постанова «Про невідкладні заходи щодо запровадження зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти» (31.12. 2005 р.), «План дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період 2010 року» (2007 р.) [1]. Механізми європейської інтеграції реалізовувалися і в рамках Болонського процесу, рушійною силою якого виступав Європейський центр вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. До розв'язання проблеми якісної вищої освіти багато долучались і сучасні вітчизняні науковці (І. Булах, В. Вовк, С. Гончаренко, І. Зязюн, П. Коваль, Е. Помиткін, О. Романовський та ін.). Ними пропонувались різноманітні філософські, психологічні, педагогічні, соціологічні напрями реалізації стандарту, які сприяли б ефективному функціонуванню системи забезпечення якісної професійної підготовки студентів. Активно розроблялись та впроваджувались інноваційні технології, засоби забезпечення європейських стандартів якості вищої освіти. Проте, незважаючи на ці та інші кроки, Україна у сфері забезпечення вищої освіти все ж таки відстає від загальноєвропейського рівня.

Формування мети статті. Виходячи з цього, метою статті є теоретичне та емпіричне вивчення психологічних проблем інтеграції вищих технічних навчальних закладів України у європейський освітній простір.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Головним завданням сучасної вищої технічної освіти в Україні є теоретичне обґрунтування проблеми вищої технічної освіти, що зумовлює труднощі в запровадженні європейських стандартів у навчально-виховний процес, дослідження готовності викладачів і студенів до нових умов навчальної діяльності та визначення шляхів вирішення окресленої проблеми.

Одним із основних шляхів інтеграції вищих технічних навчальних закладів України в європейський освітній простір є її реформа. Згідно з висновками К. Гаращука, Л. Березівської та інших, «реформа» спрямована на виправлення недоліків або помилок, особливо морального, політичного, соціального характеру, зміну на краще. Це шлях досягнення нового, зміненого стану речей, необхідність у якому зумовлена якісно новими умовами та контекстом діяльності.

Необхідність здійснювати реформу в системі вищої технічної освіти очевидна. Адже за останні роки вона набула консервативного характеру та ознак старіння, перестала розвиватись. Відповідно зацікавленість студентів і роботодавців у ній все більше знижується. Це пояснюється насамперед тим, що випускникам вищих технічних навчальних закладів через низький рівень попиту на ринку праці дедалі важче стає працевлаштуватись.

Так, на питання «Чи бачите Ви себе у майбутній професійній діяльності?» студенти вищих технічних навчальних закладів (Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, Харківського національного університету «ХПІ», Полтавського національного технічного університету (далі ІФНТУНГ, ХНУ «ХПІ», ПНУ) відповіли негативно (рис. 1). Тільки 10 % опитаних (24 осіб із 240 осіб) мають можливість працевлаштуватись, а 90 % (216 осіб) не впевнені в цьому.

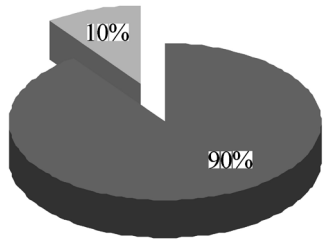

Рис. 1. Готовність студентів вищих технічних навчальних закладів (ІФНТУНГ, ХНУ «ХПІ», ПНТУ) України до самостійного життя

Сьогодні роботодавець хоче бачити фахівця мобільним, з широким світоглядом, з неординарним баченням розв'язання тих чи інших професійних завдань. Отже, необхідно змінювати традиційні підходи щодо організації навчання у вищій школі.

Досліджуючи особливості реформування системи вищої освіти, В.Вовк визначає актуальними питання переходу від традиційного інформаційно-пояснювального викладу знань (коли викладач дає студентам готові висновки, рецепти-поради, що призводить до формування догматичного, шаблонного мислення, перешкоджає прояву творчості в розв'язанні практичних завдань) до використання проблемно-пошукового методу та нових форм організації навчання («мозковий штурм», «лекції-прес-конференції, педагогічні ігри, соціально-психологічні тренінги тощо) [2].

Особливу увагу науковці зосереджують на самостійній формі навчання та вважають її провідною формою у вищій школі. І. Підласий зазначає, що активна самостійна діяльність студентів спрямована на виконання поставлених дидактичних цілей: пошук знань, їх закріплення, формування і розвиток умінь і навичок, узагальнення і систематизація знань [4].

Однак, результати нашого анкетного опитування засвідчують неготовність більшості студентів до кардинальних змін у плані самостійної роботи. Вони надають перевагу поступовому введенню системи самостійної роботи студентів ВНЗ й розробці методичних рекомендацій щодо управління такою роботою.

Запорукою забезпечення якісних послуг у системі вищої освіти щодо організації самостійної роботи студентів ВТНЗ вітчизняні науковці

(І. Зязюн, П. Коваль, Е. Помиткін, В.Чернобровкін та ін.) вбачають в особистості викладача. Сьогодні образ викладача повинен відповідати викликам європейської спільноти, відзначатися широким науковим світоглядом щодо вирішення поставлених завдань.

Таким чином, головною проблемою, що ускладнює процес інтеграції вищої технічної освіти в європейський освітній простір, є психолого-педагогічна готовність як керівників, так і викладачів до впровадження нових вимог. Під психолого-педагогічною готовністю ми розуміємо внутрішньо-мотиваційну спрямованість, рівень самосвідомості професорсько-викладацького складу, інтерес, здібності, уміння та навички адаптуватись до нових вимог вищої освіти.

Вирішення проблеми психологічної готовності ми вбачаємо у створенні сприятливих умов навчального процесу. Такими умовами вважаємо перш за все: модернізацію матеріально-технічної бази вищої освіти; розробку професійно зорієнтованих програм; визначення критеріїв оцінки якості навчального процесу; підтримку молодих викладачів у професійному зростанні; заохочення викладачів до наукової діяльності; безперервну розробку інноваційних освітніх технологій та їх впровадження у навчальний процес тощо.

Остання умова є дуже важливою в досягненні поставлених вимог перед вищою освітою України. Як приклад може слугувати існуюча система освіти в Іспанії. У рамках університету (UAM - Іспанський суспільний університет) діють різноманітні інститути, які здійснюють наукові дослідження [3, с.65] і впроваджують у систему вищої освіти. Освітня система Іспанії ввібрала в себе найкращі національні традиції і сучасні європейські підходи. Одним із головних підходів є організаційно-академічна самостійність, включаючи свободу в розробці навчальних планів, організації процесу навчання студентів, науковій діяльності. Університет має свій форум із працевлаштування, в якому беруть участь підприємства та державні структури. Навчальні програми розробляють, виходячи із запиту роботодавців.

На основі аналізу досліджуваної проблеми ми дійшли висновку, що процес інтеграції до європейського освітнього простору вищих технічних навчальних закладів України є складним і потребує розв'язання вищезазначених внутрішніх проблем.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, одним із головних кроків до модернізації вищої освіти України в рамках європейських стандартів ми вбачаємо в розробці методичних рекомендацій щодо організації навчально-виховного процесу, формування готовності студентів до нових умов навчання та розвитку рівня особистої відповідальності за результати навчання.

1. Вернидуб Р. М. Забезпечення європейський стандартів якості вищої / Р. М. Вернидуб // Педагогічні науки: реалії та перспективи. – Науковий часопис НПУ імені Драгоманова. – Вип. 27. - К., 2011. – С. 25-33.
2. Вовк В.П. Психологічна наука і сучасні підходи до модернізації професійної підготовки майбутнього вчителя / В. Вовк // Сьома міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Питання сучасної науки і освіти». - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http: //inkonf.org/kand-psihol-n-vovk-vp-psihlologichna-nauka-i-suchasni-pidhodi-do-modernizatsiyi-profesiynoyi-pidgotovki-maybutnogo-vchitelya/
3. Гаджиева Х.Д. Система образования в Испании: прошлое и настоящее / Х. Д. Гаджиева // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – Москва, 2013. - С. 64 – 67.
4. Підласий І. П. Педагогіка. В 3 книгах. Книга 2. Теорія і технологія навчання. – М: Владос, 2007. – 576 с.

Reference

1. Vernydub R. M. Ensuring the highest European quality standards / RM Vernydub // Pedagogical Sciences: realities and prospects. - Scientific journal Dragomanov NPU. - Vol. 27. - K., 2011. - S.25-33
2. Wolf V.P. Psychological science and modern approaches to modernization of training future teachers / V.Vovk // Seventh International Scientific and Practical Internet Conference: «The problem of modern science and education.» - [Electronic resource]. - Access: http: // inkonf . org / kand - psihol - n - vovk - vp - psihlologichna - nauka - i - suchasni - pidhodi - do - modernizatsiyi - profesiynoyi - pidgotovki - maybutnogo - vchitelya /
3.Hadzhyyeva H.D. The system of education in Spain's: past and present / H. D. Hadzhyyeva // Actual problems humanistic and natural sciences. - Moscow, 2013. - S. 64 - 67.
4. Pidlasyy I.P/ Pedagogy in three books. Book 2. Theory and technology of teach ing. - M: VLADOS, 2007. - 576 p.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.148-152

Тетяна Дудка,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова
(м. Київ)

Tatyana Dudka,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
National Pedagogical Dragomanov University
(Kyiv)
kiev.professor@gmail.com

УДК 94(477)
ББК 63.3(4Укр)

ВНЕСОК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ЕЛІТИ В УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ (20-ТІ РР. XX СТ.)

CONTRIBUTION OF ACADEMIC ELITE INTO UKRAINIAN NATIONAL REVIVAL (20-IES. XX CENTURY)

У даній статті розглянуто сподвижницьку діяльність прогресивних представників української освіти та науки досліджуваної епохи на шляху до українського національного відродження. Оскільки, проблема створення єдиного Європейського освітнього простору уможливлюється лише в контексті глибинного ретроспективного аналізу історичних подій та процесів, переосмислення досвіду минулих поколінь та визначення їх значення для майбутнього нашої держави.

Метою статті є розкриття змістовної наповненості діяльності та науково-педагогічної спадщини сподвижників українського національного відродження поч. XX ст. Автор досліджує багатоаспектність основних напрямів й форм роботи Всеукраїнської академії наук та діючих у досліджуваний історичний період осередків вищої школи.

Інструментарієм дослідження виступив хронологічно-змістовний, поетапно-проблемний, історико-педагогічний та порівняльний методи.

Використання такого широкого методологічного спектру дозволило визначити, що діяльність прогресивної науково-педагогічної еліти того часу, яка продовжувала широко поширювали на російській території на поч. XX ст. національно-патріотичні ідеї, стала базовою основою для подальшого поглиблення питання українського національного відродження.

Ключові слова: науково-педагогічна еліта, національне відродження, академія наук, освіта, виховання, інститути, кафедри.

The peculiarities of national consciousness of Ukrainian people during national-cultural revival are analysed. Early years of XX century raised the issue of providing educational institutions with qualified professionals. It was due to cooperation of ambitious pro-Russian government with "mature intellectuals" was very complex and multivariable. Oppositional attitude, based on isolationist undercurrents withdrawing liberal and conscious intellectuals from cooperating with younger generation, typically went beyond common sense and public demand. This tendency could be traced throughout entire period of Russian Empire.

In several cases cooperation with Soviet regime was set up by those intellectuals who, due to their political beliefs, were not rock-bottom radicals, but liberal. They all along suffered of numerous economic problems caused by the interbellum times. These very circumstances were catalysts of further engagement of such educators and academics for work at the new institutions.

It may safely be said that due to selfless ethnically oriented position of such Ukrainian intellectuals, Ukrainian national cause, within the analysed period of history, was not eradicated.

In the interbellum times, so much complicated, education intellectuals remained the only core, that was giving hope of preservation of Ukrainian education and culture during the havoc, moral; degradation of political regime.

The human resources policy of the early XX century did not provide for a full-fledged replacement of mature intellectuals, however, the motives of cooperation of those mature intellectuals with Soviet regime were rather descending than ascending.

Key words: academic elite, national revival, Academy of Sciences, education, upbringing, institutes, departments, chair.

В данной статье рассматривается подвижническая деятельность прогрессивных представителей украинского образования и науки исследуемой эпохи на пути к украинскому национальному возрождению. Ведь проблема создания единого Европейского образовательного пространства становится возможной только в контексте глубинного ретроспективного анализа исторических процессов и явлений, переосмысления опыта прошлых поколений и определения их значение для будущего нашего государства.

Целью статьи является раскрытие содержательной наполненности деятельности и научно-педагогического наследия подвижников украинского национального возрождения нач. XX в. Автор исследует многоаспектность

основных направлений и форм работы Всеукраинской академии наук и действующих в исследуемый исторический период центров высшей школы.

Инструментарием исследования выступил хронологическо-содержательный, поэтапно-проблемный, историко-педагогический и сравнительный методы.

Использование широкого методологического спектра позволило определить, что деятельность прогрессивной научно-педагогической элиты того времени, активизировала широкое распространение на российской территории в нач. XX в. национально-патриотические идеи, стала базовой основой для дальнейшего углубления вопроса украинского национального возрождения.

Ключевые слова: научно-педагогическая элита, национальное возрождение, академия наук, образование, воспитание, институты, кафедры.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В умовах стійкого розвитку науки актуалізуються питання інтерпретації історико-педагогічних детермінант, які віддзеркалюють освітньо-виховні завдання у розрізі різних історичних епох. У цьому контексті об'єктом дослідження гуманітарної методології стає освітній процес, який володіє особистісно утворюючим, культуроутворюючим, ціннісно-змістовним характером, а його предметом – є зміни у внутрішньому світі індивіда, що свідчать про рух його свідомості від чуттєвого розуміння реальності, у вигляді окремих побутових фрагментів, подій, образів, через діалог зі світом, культурою та розумінням своєї сутності.

Актуальність даного дослідження обумовлена необхідністю екстраполяції у сучасний соціокультурний процес цінних педагогічних ідей та досвіду, виробленого представниками різних інституцій на тому чи іншому етапі історичного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Окреслена проблематика наукового аналізу залишається мало дослідженою у психолого-педагогічній науці та філософії освіти.

Окремі аспекти окресленого педагогічного феномену знаходимо у працях А. Бойко, Л. Вовк, Н. Дем'яненко, В. Євтуха, І. Зайченка, В. Сиротюка, О. Сухомлинської та ін. Проте, більш ґрунтовнішого переосмислення потребує питання впливу на активізацію українського національного відродження науково-педагогічної еліти першого двадцятиліття минулого століття, дослідженню якого присвячена дана публікація.

Формування мети статті. Відповідно до мети визначено основні завдання дослідження:

- проаналізувати стан проблеми, яка досліджується, у історико-педагогічній науці;
- дослідити вплив досліджуваного педагогічного феномену на розвиток педагогічної теорії та практики титульної історичної епохи;
- популяризувати досвід подвижницької діяльності вітчизняної науково-педагогічної еліти у сучасних умовах розвитку українського суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Вагомий внесок в українське національне відродження за часів УНР зробила Всеукраїнська академія наук (УАН, згодом ВУАН) та інститути народної освіти (ІНО), яких у 20-ті рр. названого століття налічувалося близько дванадцяти [8]. В окреслений історичний період до складу академії входила Комісія вивчення території, очолювана академіком А.Лободою. Завдяки прогресивній діяльності останнього, його помічниками і водночас побратимами стали такі відомі українські персоналії, як П. Тутковський, В. Липський, М. Шарлемань, О. Фомін та М. Василенко [8]. У досліджуваний історичний період на території України розгорнула свою діяльність дослідницька мережа вище названої Комісії.

У січні 1923 р. розгорнуло свою діяльність Харківське бюро Комісії, яке згодом було перейменоване у Слобожанську Комісію вивчення території при ВУАН [4]. В останніх числах серпня 1926 р. була заснована Одеська Комісія, очільником якої став директор Одеського історико-археологічного музею С. Дложевський[6].

У кожному статуті вище названих Комісій чітко прописувалися завдання реалізації завдань піднесення національної свідомості у різних регіонах України. Географічний розподіл територій між структурними одиницями названої академії здійснювався за територіальним принципом розташування комісії. Цілком зрозумілим є і той факт, що у юридичному контексті національно-патріотичну зорієнтованість необхідно було завуалювати цілим рядом наукових завдань, які практично були представлені такими дослідницькими напрямами: фізико-географічним; антропо-археологічним; соціально-історичним; діалектологічним (етнографічно-лінгвістичним) (див. рис.1) [7].

З метою оптимізації національно-патріотичного виховання, у поєднанні з цілим комплексом наукових завдань, передбачалася їх практична реалізація у різних куточках нашої держави (рис.1).

Заснування при ВУАН вище названої Комісії, та широке використання її представниками різних форм національно-патріотичного виховання актуалізувало українське національне відродження.

Столична Комісія вивчення території розробляючи план роботи на 1924 рік виділила для розвитку екскурсійної справи цілий розділ. Слід зазначити, що такий крок Комісії був логічним продовженням багатоаспектної діяльності, яку розгорнулася ще за часів УНР, та відобразилася у створенні при Департаменті позашкільної освіти Міністерства освіти УНР екскурсійного відділу, керівником якого була С. Русова. Не менш важливим є

і той факт, що вона була одним із ініціаторів відкриття при Університеті Св. Володимира курсів для керівників історичних екскурсій (1918 р.) [5].

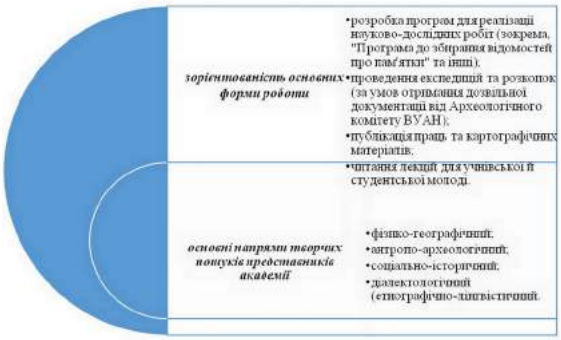

Рис. 1.Основні напрями та форми роботи Комісії вивчення території при Всеукраїнській академії наук [7]

Заснування при ВУАН вище названої Комісії, та широке використання її представниками різних форм національно-патріотичного виховання актуалізувало українське національне відродження.

Столична Комісія вивчення території розробляючи план роботи на 1924 рік виділила для розвитку екскурсійної справи цілий розділ. Слід зазначити, що такий крок Комісії був логічним продовженням багатоаспектної діяльності, яку розгорнулася ще за часів УНР, та відобразилася у створенні при Департаменті позашкільної освіти Міністерства освіти УНР екскурсійного відділу, керівником якого була С. Русова. Не менш важливим є і той факт, що вона була одним із ініціаторів відкриття при Університеті Св. Володимира курсів для керівників історичних екскурсій (1918 р.) [5].

У 1921 р. було опубліковано «Положення про Всеукраїнську академію наук» у якому чітко прослідковувався перерозподіл напрямів, які переростали із суто краєзнавчих у регіональні. Свідченням цього слугують дані про створення різногалузевих комісій (зокрема Комісія для складання археологічної карти України), у структуру діяльності яких включалося проведення екскурсійних заходів у різних регіонах України[1].

Особливе місце національно-патріотичні заходи посідали у структурі діяльності Етнографічної комісії Академії Наук, яка мала потужну матеріально технічну базу, та складалася з таких трьох Кабінетів – вивчення національних меншин, монографічного дослідження села, музичного фольклору [9]. До складу комісії входило «…до 600 осіб кореспондентів-збирачів та до 10 000 дописувачів» [9, с.11]. Вище наведені цифри свідчать, що розвинута мережа так званих «кореспондентів-збирачів» дала поштовх для розгортання масового національно-патріотичного руху, який у той час був для них засобом збору інформації. Слід зауважити, що методичні програми збору матеріалів для «збирачів» розробляла київська Етнографічна комісія, на яку окрім розробки покладалося завдання розсилки матеріалів кореспондентам та подальше їх самостійне опрацювання.

Патріотична зорієнтованість усіх заходів ВУАН за своїми масштабами давала можливість повноцінно реалізувати одразу два основні завдання національного відродження – навчання широких суспільних мас та проведення українознавчих наукових досліджень.

Досліджуваний педагогічний феномен протягом 20-х рр. ХХ ст. слугував об'єднуючою ланкою між ученими, педагогами та студентською молоддю того часу, оскільки ґрунтувався на історико-культурних традиціях світочів української науки та освіти. Яскравим прикладом слугують глибокі національно-патріотичні коріння діяльності представників Українського державного університету на Поділлі (1918 р.). На базі названого вищого навчального закладу на початку 20-х рр., за ініціативи Академії наук, було засновано два студентські товариства – історико-археологічне та природодослідників, які активно займалися реалізацією сформульованих вище завдань на локальному рівні[10, с.32]. Особливо плідною у цьому контексті була робота зі студентством професора П.Клименка, яка відбувалася як в аудиторних так і позааудиторних умовах.

Досить показовими, також, є і наукові розвідки професорсько-викладацького складу, які слугували підручниками, найбільш відомими серед них були наступні: Д. Дорошенка «Про минулі часи на Поділлі», Н. Григоріїва-Наши «Поділля. Історико-географічний нарис» [2, с.138].

Досить активно у національно-патріотичному контексті попрацювали структурні одиниці Академії наук у Катеринославі, Ніжині, Одесі, Полтаві, Чернігові [3]. Для активного їх функціонування були засновані ще чотири допоміжні станції [3, с.16]. Підтвердженням їх активності слугують зокрема такі факти: проведення київським професором С. Гамченком спільно з академіком, головою ВУАН О. Новицьким виїзного лекторію на Ізюмщині (1928 р.).

Загалом, Академія наук повинна була стати «…органічно єдиним дослідним і національним центром, у якому тісно б переплітались завдання науки та освіти… а в літній і зимовий період планувалося проведення практичних польових досліджень з метою розробки перспективних планів подальших досліджень» [2, с.261].

Ще одну ключову роль у національному відродженні досліджуваного періоду відіграли науково-дослідні кафедри при Інститутах народної освіти (ІНО). Ці кафедри стали справжнім каталізатором розвитку

досліджуваного педагогічного феномену, оскільки були засновані на підвалинах українських науково-педагогічних традицій XIX ст.

Так, у 1921 р. при Харківському ІНО була відкрита кафедра історії української культури, засновником і водночас очільником якої став академік Д. Багалій [12, с.274]. При кафедрі учений заснував етнологічний гурток. Усі члени вище названого осередку на чолі з ученим протягом семи років (1921-1928 рр.) практично реалізовували патріотично зорієнтовані заходи[12]. Не менш важливим є і той факт, що аспірантура відділення вище названого наукового напряму була у Києві.

Кафедра, яку очолював Д. Багалій, вела тісну співпрацю з Музеєм Слобідської України ім. Г. Сковороди, який у 1920 р. був ініційований М. Сумцовим, оскільки тематичні екскурсії, які доповнювали лекційний матеріал підкріплювалися наочним спогляданням експонатів [3, с.72].

У 1926 р. на базі названого музею Багалій провів лекторій по тематичним знахідкам, які були результатом спільної зі студентством пошукової діяльності, та тісної співпраці з широкими народними масами Слобожанщини [3]. Починаючи з 1930 р. харківська кафедра історії української культури була реорганізована у Науково-дослідний інститут імені Д. Багалія [14,s.122].

Досить продуктивною у національно-патріотичному контексті була діяльність науково-дослідної кафедри українознавства в Катеринославі, яку заснував та очолив Д.Яворницький [13, с.74]. Загалом, у складі кафедри працювало дві дослідницькі секції:

1) «...археології, етнографії, історичної географії України та історії Запорожжя (професор Д. Яворницький)...» [2, с. 102];

2) «...економіки та соціальної історії України (професор М. Злотников)» [2, с.102-103].

Педагогічна персоналія Д. Яворницького була настільки цікавою і багатогранною у національно-патріотичному розрізі, що її навіть важко переоцінити. Професора дуже непокоїла думка про те, як привчити молодь до проведення самостійних польових досліджень, про що свідчить його доповідь «Як збирали та як потрібно збирати етнографічний матеріал по селах України», яку він виголосив на засіданні ВУАН. Одним зі шляхів вирішення даної проблеми було опублікування Яворницьким підручника «Курс історії місцевого краю» у якому він досить чітко окреслив основні розділи дослідження території, які були не вузькопрофільними, а цілком придатними для проведення місцевих розвідок у будь-яких фізико-географічних умовах регіонів України.

Влітку 1928 р. професор Д. Яворницький організував для студентів експедицію з метою проведення розкопок курганів, за результатами якої вдалося укласти археологічну карту території Запоріжжя [5, с.83].

На початку 1924 р. у Києві М. Грушевський презентував на черговій нараді ВУАН проект організації науково-дослідної кафедри історії України [11, с.166]. Абсолютно не довіряючи крокам радянської влади щодо «прощення ідеологічного вільнодумства» задумав створити таку кафедру за межами Київського ІНО [7, с.46]. Проте, в організаційному контексті це було надзвичайно важко втілити в життя.

Змінився курс радянської влади по відношенню до «зрілої інтелігенції» вже наприкінці 20-х рр. XX ст. На Всесоюзній нараді ЦК ВКП(б) з питань помилкової кадрової роботи, що проявилася у «...некритичному відношенні до «зрілого» педагогічного спадку ...» [2, с.174].

Восени 1929 р. на Всеукраїнській партійній нараді у справах науки в Україні розпочався ідеологічний наступ проти проявів «буржуазного»світогляду в суспільних науках. Завдано нищівного удару по Українській Академії наук, секції і комісії, окружні і районні товариства були ліквідовані та розгромлені вщент...» [7, с.183].

По закінченню цієї наради «...тисячі представників науково-педагогічної еліти були заарештовані та відправлені у концтабори. Така доля спіткала і навчальний предмет історію України, яку вилучили із шкільних програм та вищих навчальних закладів» [8, с.25-26].

Висновки і перспективи подальших досліджень. З вище викладеного можемо зробити висновок, що через антидемократичне партійно-державне керівництво національно-патріотичні вектори переорієнтовувалися на місця компактного зосередження українського населення за межами території Росії. І в цих умовах представники вітчизняної інтелігенції не полишали справу пробудження національної свідомості, що врешті-решт дало поштовх до відновлення в подальшому самостійності України. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розгляді аксіологічної сутності творчої спадщини педагогічних персоналій досліджуваної епохи.

1. Андрусяк М. Українські історично-краєзнавчі досліди/ М. Андрусяк // Наша Батьківщина. – 1937. – Ч.2. – С.43 - 54.
2. Архівні фонди Національної академії наук України: Путівник / НАН України. НБУВ. Інт архівознавства; Авт.упоряд. Л.М. Яременко та ін.; Відп. ред. О.С. Онищенко. – К., 2008. – 448 с.
3. Багалій Д. І. Автобіографія/ Д.І. Багалій // Ювілейний збірник на пошану академіка Д. І. Багалія. – К., 1927. – С. 1–146
4. Верменич Я. Становлення історичного районознавства в Україні/ Я.Верменич // Регіональна політика України: концептуальні засади, історія, перспективи: Міжнародна науково-практична конференція 10-11 листопада 1994 р., м. Київ. – К., 1995. – С.158-164.
5. Дем'яненко Н.М. Ретроспектива педагогічної освіти в Україні (XIX – поч. XX ст.): [Монографія]/ Н.М. Дем'яненко, І.П. Важинський. – М.: МПА, 2002. – 240 с.
6. Енциклопедія Українознавства. Загальна частина. Репритне відтворення видання 1949 року. – К.: А.Т. «Книга». – 900 с.
7. Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. ст. / НАН України. Ін-тісторіїУкраїни та ін.; Відп. ред. П. Т. Тронько. Вип. 1–36. – К., 1996. – 201 с.
8. Крип'якевич І. Історія України/ І. Крип'якевич. – Львів: Світ, 1990. – 512 с.

9. Матейко К. До історіографії етнографічного дослідження Бойківщини. Матеріали з етнографії та мистецтвознавства/ К. Матейко. – Вип. VII-VIII. – К., 1962. – С.9-12.
10. Мисак Н. Ф. Культурно-просвітницька діяльність українських студентських товариств у Галичині наприкінці XIX ст. / Н. Ф. Мисак, О. С. Васильєва // Гілея: Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки: Наук. вісник: зб. наук. праць / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Українська АН / [Гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Випуск 49 (№ 7). – С. 31–35.
11. Тельвак В.В. Теоретико-методологічні підстави історичних поглядів Михайла Грушевського (кінець XIX – початок XX століття)/ В.В.Тельвак. – Нью Йорк; Дрогобич, 2002. – 317 с.
12. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна за 200 років/ Бакіров В.С., Духопельніков В.М., Зайцев Б.П. та ін. – Х.: Фоліо, 2005. – 614 с.
13. Шаблій О.І. Академік Степан Рудницький – фундатор української географії/ О.І.Шаблій. – Львів-Мюнхен: ЛДУ, 1993. – 174 с.
14. JanowskiL. UniwersytetCharkowskiwpoczotkachswegoistnienia (1805–1820). – Charkiw, 2004. – 508 s.

Reference

1. Andrusyak M. Ukrayins'ki istorychno-krayeznavchi doslidy/ M. Andrusyak // Nasha Bat'kivshchyna. – 1937. – Ch.2. – S.43 - 54.
2. Arkhivni fondy Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrayiny: Putivnyk / NAN Ukrayiny. NBUV. Int arkhivoznavstva; Avt.uporyad. L.M. Yaremenko ta in.; Vidp. red. O.S.Onyshchenko. – K., 2008. – 448 s.
3. Bahaliy D. I. Avtobiohrafiya/ D.I. Bahaliy // Yuvileynyy zbirnyk na poshanu akademika D. I. Bahaliya. – K., 1927. – S. 1–146.
4. Vermenych Ya. Stanovlennya istorychnoho rayonoznavstva v Ukrayini/ Ya. Vermenych // Rehional'na polityka Ukrayiny: kontseptual'ni zasady, istoriya, perspektyvy: Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya 10-11 lystopada 1994 r., m. Kyyiv. – K., 1995. – S.158-164.
5. Dem»yanenko N.M. Retrospektyva pedahohichnoyi osvity v Ukrayini (KhIKh – poch. KhKh st.): [Monohrafiya]/ N.M. Dem»yanenko, I.P. Vazhyns'kyy. – M.: MPA, 2002. – 240 s.
6. Entsyklopediya Ukrayinoznavstva. Zahal'na chastyna. Reprytne vidtvorennya vydannya 1949 roku. – K.: A.T. «Knyha». – 900 s.
7. Istoriya Ukrayiny: Malovidomi imena, podiyi, fakty: 3b. st. / NAN Ukrayiny. In-t istoriyi Ukrayiny ta in.; Vidp. red. P. T. Tron'ko. Vyp. 1–36. – K., 1996. – 201 s.
8. Kryp»yakevych I. Istoriya Ukrayiny/ I. Kryp»yakevych. – L'viv: Svit, 1990. – 512 s.
9. Mateyko K. Do istoriohrafiyi etnohrafichnoho doslidzhennya Boykivshchyny. Materialy z etnohrafiyi ta mystetstvoznavstva/ K. Mateyko. – Vyp. VII-VIII. – K., 1962. – S.9-12.
10. Mysak N. F. Kul'turno-prosvitnyts'ka diyal'nist' ukrayins'kykh student·s'kykh tovarystv u Halychyni naprykintsi XIX st. / N. F. Mysak, O. S. Vasil'yeva // Hileya: Istorychni nauky. Filosofs'ki nauky. Politychni nauky: Nauk. visnyk: zb. nauk. prats' / Nats. ped. Un-t im. M. P. Drahomanova, Ukrayins'ka AN / [Hol. red. V. M. Vashkevych]. – K.: Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova, 2011. – Vypusk 49 (# 7). – S. 31–35.
11. Tel'vak V.V. Teoretyko-metodolohichni pidstavy istorychnykh pohlyadiv Mykhayla Hrushevs'koho (kinets' XIX – pochatok XX stolittya)/ V.V. Tel'vak. – N'yu York; Drohobych, 2002. – 317 s.
12. Kharkivs'kyy natsional'nyy universytet im. V. N. Karazina za 200 rokiv/ Bakirov V.S., Dukhopel'nikov V.M., Zaytsev B.P. ta in. – Kh.: Folio, 2005. – 614s.
13. Shabliy O.I. Akademik Stepan Rudnyts'kyy – fundator ukrayins'koyi heohrafiyi/ O.I.Shabliy. – L'viv-Myunkhen: LDU, 1993. – 174 s.
14. Janowski L. Uniwersytet Charkowski w poczotkach swego istnienia (1805–1820). – Charkiw, 2004. – 508 s.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.153-157

Антоніна Ляшкевич,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Херсонська державна морська академія,
(м. Херсон)

Antonina Lyashkevich,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Kherson State Maritime Academy,
(Kherson)
antonina26.95@mail.ru

УДК 378.1.009.02:656.61(447)(045)=161.2

РЕЙТИНГОВА ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ МОРСЬКИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ

RATING ASSESSMENT OF HIGHER MARITIME EDUCATIONAL INSTITUTIONS ACTIVITY

У статті описуються найбільш відомі вітчизняні та світові рейтинги вищих навчальних закладів, з'ясовується їх мета і цілі. Аналізуються і порівнюються результати діяльності закладів різних організаційно-правових форм і форм власності, які належать до різних галузей і сфер діяльності. Суб'єкти ринкових відносин (власники, інвестори, роботодавці і студенти тощо), які зацікавлені в оцінці конкурентоспроможності і надійності своїх партнерів, як правило, використовуються різні рейтингові шкали.

Визначено основні принципи та параметри, на основі яких будуються методики оцінки діяльності вищих навчальних закладів, морських зокрема, що дає можливість зробити висновки щодо застосування рейтингів на національному, регіональному, галузевому та інституційному рівнях. Розглядаються принципи і методики різних систем рейтингового оцінювання, які переконують, що на сучасному етапі розвитку вищої школи в Україні державні органи влади усуваються від участі в усіляких рейтингах, застосовуються виключно ринкові механізми, які формуються виключно кон'юнктурою ринку освітніх послуг.

Ключові слова: вищий навчальний заклад (ВНЗ), рейтинг, критерії і параметри оцінки, ефективність діяльності.

The article analyses the most spread domestic and worldwide ratings of higher educational institutions, as nowadays rating assessment of scholastic establishments not depending on their ownership is a significant part of higher education system monitoring. It's also mentioned that rating of higher schools offers opportunities to investigate certain existent tendencies, appetencies, expectations in the system of higher education, where achievements and disadvantages become more vivid. Over and above, this can conduce correct and apropos discover of prioritized development lines of their own educational policy. For instance, the rating of educational establishments called «Compass» became the first nationwide rating based on opinion of employers regarding correlation between skills and knowledge achieved by graduates of local scholastic institutions and labour-market's requests. Leading positions have been taken by those higher schools that according to experts and employers' estimation offer most practically oriented learning and meet the requirements of the real economic sector. Under the analysis is as well sufficiently popular academic rating «Top-200 Ukraine» which assesses the activity of educational institutions founding on an integrated index that includes evaluation of the teaching personnel, education quality, and international recognition.

This rating is developed by UNESKO. The rating «Sophia Kyivska» involves higher schools of the III and IV accreditation levels and is based on an integrated index comprising the results of youth polling and the conclusions of experts interviewing. Another project, «The National System of Educational Establishments Rating» is likewise described. It presents a part of National Action Plan regarding the Programme of Economic Reforms 2013-2014. A different rating from employers' perspective was conducted by the magazine «Dengi». Here educational institutions are rated in accordance with the assessment of leading employing companies. As a conclusion, the article states that ratings are utilized at national, regional, sectoral, and institutional levels. Each rating has its own specific purposes and target audience. Thus, the most preferred and recognized will be one being premised on the principles of intelligibility, openness, transparency, publicity and developer's responsibility for the quality of this rating system.

Key words: higher educational institution, rating, evaluation criteria and specifications, working efficiency.

В статье описываются наиболее известные отечественные и мировые рейтинги высших учебных заведений, поясняются их задачи и цели. Анализируются и сравниваются результаты деятельности учреждений различных организационно-правовых форм и форм собственности, принадлежащих к различным отраслям и сферам деятельности. Субъекты рыночных отношений (собственники, инвесторы, работодатели, студенты и т.д.), которые заинтересованы в оценке конкурентоспособности и надежности своих партнеров, как правило, используются различные рейтинговые шкалы.

Определены основные принципы и параметры, на основе которых строятся методики оценки деятельности высших учебных заведений, в частности морских, что дает возможность сделать выводы относительно применения рейтингов на национальном, региональном, отраслевом и институциональном уровнях. Рассматриваются принципы и методики различных систем рейтинговой оценки, которые утверждают, что на современном этапе развития высшей школы в Украине государственные органы власти устраняются от участия во всевозможных рейтингах, применяются исключительно рыночные механизмы, которые формируются исключительно конъюнктурой рынка образовательных услуг.

Ключевые слова: высшее учебное заведение (ВУЗ), рейтинг, критерии и параметры оценки, эффективность деятельности.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасний етап реформування національної системи освіти потребує перегляду існуючих методик оцінювання ефективності функціонування навчальних закладів як соціально-економічних систем та освітньо-наукових центрів. Останнім часом не лише у науковому світі, а й на державному рівні визнано той факт, що застосування рейтингування вищих начальних закладів є важливим та ефективним інструментом забезпечення якості вищої освіти. На ринку освітніх послуг України це призводить до стратифікації вищих навчальних закладів за якістю освіти, виділення групи елітних університетів, формування ієрархічного ринку освіти. З огляду на це, оцінка ефективності діяльності вітчизняних ВНЗ, виявлення чинників, що сприяють або перешкоджають їх ефективному функціонуванню, виступає особливо актуальною проблемою сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. У світовому та європейському освітньому просторі рейтингові системи набули широкого розповсюдження ще у 80-90-х роках минулого століття. Сьогодні рейтингове оцінювання діяльності вищих навчальних закладів усіх форм власності є невід'ємною складовою національного моніторингу системи вищої освіти. З одного боку, це задовольняє попит споживачів ринку освітніх послуг та ринку праці щодо репутації та конкурентоспроможності вищого навчального закладу, з іншого – стимулює його розвиток.

Різними аспектами проблеми рейтингової оцінки ефективності діяльності вищих навчальних закладів присвячені дослідження таких українських науковців, як Л. Волощук, І. Гріщенко, С. Демидов, М. Загірняк, О. Красовська, Н. Панкова та ін. Названі та інші автори пропонують методики оцінювання діяльності класичних або профільних університетів. При цьому, комплексна методика, яка характеризувала би оцінку ефективності усіх видів діяльності морських ВНЗ, на сьогодні у науковій літературі відсутня.

Формування мети статті. Результати проведеного аналізу сучасного стану та ефективності функціонування українських морських ВНЗ за окремими напрямками їх діяльності, вказують на необхідність розробки концептуальних основ підвищення ефективності їх діяльності за рахунок запровадження комплексної методики рейтингового оцінювання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Рейтинг (оцінка, віднесення до класу, розряду, категорії) – це оцінка позиції аналізованого об'єкта за шкалою показників [4]. Оскільки «рейтинг» у перекладі означає оцінку або позицію, рейтинг ВНЗ – це його позиція на ринку освітніх послуг залежно від певних параметрів і показників діяльності. Визначення рейтингу є одним із методів аналізу, який дозволяє одержати комплексну оцінку діяльності вищих навчальних закладів і порівняти їх між собою. Методика рейтингової оцінки діяльності ВНЗ полягає у порівнянні системи показників, які характеризують його поточний стан, з умовним еталонним закладом, що має найкращі результати за всіма порівнюваними показниками [1]. Рейтингова оцінка характеризується значенням конкретного показника, який синтезує певні сторони діяльності об'єкта дослідження, отриманого на основі математичної обробки системи окремих показників. Комплексна оцінка використовується в порівняльному аналізі для визначення рейтингу закладів на підставі вибору найкращого з них.

До переваг рейтингування науковці відносять можливість аналізу і порівняння результатів діяльності закладів різних організаційно-правових форм і форм власності, які належать до різних галузей і сфер діяльності. Суб'єкти ринкових відносин (власники, інвестори, роботодавці і студенти тощо), які зацікавлені в оцінці конкурентноспроможності і надійності своїх партнерів, як правило, використовують різні рейтингові шкали. Аналіз принципів і методик різних систем рейтингового оцінювання переконує, що на сучасному етапі розвитку вищої школи в Україні державні органи влади усуваються від участі в усіляких рейтингах, застосовуються виключно ринкові механізми, які формуються виключно кон'юнктурою ринку освітніх послуг. При цьому система критеріїв оцінки включає показники, що характеризують економічну і соціальну ефективність ВНЗ і базується на тому факті, що ці показники мають бути репрезентативними, однозначними та порівняними.

Аналіз та систематизація якісних і кількісних даних про рівень пропонованих ВНЗ освітніх послуг та умов їх надання має неабияке значення, адже система освіти є одним із наймасовіших соціальних інститутів. Визначення рейтингу ВНЗ дає можливість з'ясувати певні наявні тенденції, прагнення, сподівання в системі вищої освіти, на тлі яких більш виразними стають досягнення та недоліки конкретних ВНЗ, а це може слугувати, зокрема, правильному та своєчасному визначенню ними пріоритетних напрямів розвитку власної освітньої політики. Зауважимо також, що визначення рейтингу ВНЗ можна розглядати і як порівняльну оцінку ризиків можливого користувача освітніх послуг щодо отримання ним якісних знань або потенційного роботодавця щодо залучення добре підготовленого фахівця.

Вивчення педагогічної періодики, довідникової літератури та освітніх сайтів засвідчує, що рейтинги ВНЗ останніми роками стали одним з найбільш доступних інструментів оцінки їх діяльності. На сьогодні в Україні найбільш популярними можна вважати наступні рейтинги [1, с. 249]: «Софія Київська» (розробник – Український інститут соціальних досліджень і Кадрова академія України); «Рейтинг ВУЗів» (ініціатор – журнал «Деньги»); «Рейтинг найкращих ВНЗ України» (ініціатор – журнал «Кореспондент»); «Топ-200 Україна» (розробник – кафедра ЮНЕСКО «Вища технічна освіта, прикладний системний аналіз та інформатика»/ газета «Дзеркало тижня»); рейтинг ВНЗ України «КОМПАС» (розробник – компанія «Систем Кепітал Менеджмент»/ Київський міжнародний інститут соціології); «Рейтинг університетів України» (розробник – Міністерство освіти і науки України); «Рейтинг оцінювання наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності ВНЗ III–IV рівня акредитації».

Серед запропонованих рейтингів найбільш популярним є рейтинг ВНЗ «Компас», який було запущено в межах реалізації програми «Сучасна освіта», яка виступала частиною корпоративної соціальної відповідальності компанії

«Систем Кепітал Менеджмент». Цей рейтинг відображає оцінку вищого навчального закладу випускниками та працедавцями з точки зору відповідності рівня освітніх послуг потребам ринку праці. При складанні рейтингу враховуються чотири критерії: визначення найкращих вузів роботодавцями з усієї України, кадрові вподобання провідних українських компаній, масштаби співпраці між ВНЗ і роботодавцями та задоволеність випускників отриманою ними освітою і можливістю застосування її в трудовій діяльності. Учасниками рейтингу виступають ВНЗ III-IV рівня акредитації, незалежно від своєї організаційно-правової форми, що здійснюють підготовку бакалаврів, спеціалістів і магістрів з п'яти напрямків спеціалізації: бізнес-економічні спеціальності, правознавство, інженерно-технічні спеціальності, інформаційні технології (IT), архітектурно-будівельні спеціальності.

Перший пілотний варіант рейтингу було репрезентовано 2008 року, а з 2009 по сьогодні «Компас» виходить за незмінною методологією. За час свого існування рейтинг здобув схвальну оцінку міжнародних і вітчизняних експертів і став одним із найбільш авторитетних проектів з рейтингування українських вищих навчальних закладів, якому приділяють увагу головні користувачі рейтингу: абітурієнти та роботодавці. «Компас» було репрезентовано й на міжнародному рівні (2009 р.) під час четвертої конференції Міжнародної експертної групи з рейтингів (IREG, International Ranking Expert Group), що відбулася в Астані (Казахстан).

За результатами загального рейтингу вищих навчальних закладів України за кілька останніх років можна стверджувати наступне. Перелік лідерів не зазнає суттєвих змін і включає: Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Київський національний університет імені Тараса Шевченка та Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. У 2012 році серед навчальних закладів, загальна кількість рейтингових балів яких визначала перші 10-ть рейтингових позицій (200 закладів) з'являються чотири морських ВНЗ Півдня України: на 60-й позиції – Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова (м. Миколаїв), на 63-й – Державний вищий навчальний заклад «Одеський національний морський університет» (м. Одеса), на 115-й – Вищий навчальний заклад «Херсонський державний морський інститут» (м. Херсон), на 130-й – Одеська національна морська академія.

Для визначення найсильніших ВНЗ із підготовки фахівців окремих спеціальностей було складено окремі рейтинги ВНЗ за такими напрямками підготовки, як: бізнес-економічних спеціальностей; юридичних спеціальностей; інженерно-технічних спеціальностей; інформаційних технологій; архітектурно-будівельних спеціальностей. Як бачимо, окремого напрямку для морських ВНЗ у цьому переліку немає (хоча Україна є морською державою), вони включені до переліку інженерно-технічних спеціальностей. Названі вище чотири заклади так само увійшли до фахового рейтингу, проте вже на більш високих позиціях. Цей рейтинг, як і попередній, враховував наступні критерії: задоволеність випускників отриманою освітою та можливістю її використання у трудовій діяльності; сприйняття роботодавцями якості освіти; сприйняття експертами якості освіти; співпраця між ВНЗ та компаніями-роботодавцями. Входження зазначених закладів до цього рейтингу засвідчує достатньо високий рівень освіти в них.

Рейтинг «Компас» містить і регіональні рейтинги вищих навчальних закладів. Більшість науковці визнають, що географічне розташування вищого навчального закладу може відігравати вагому роль як для абітурієнтів при виборі місця навчання, так і для роботодавців при побудові системи співпраці з ВНЗ. З огляду на це, складаються окремі рейтинги вищих навчальних закладів для різних регіонів, до яких потрапили: 52 ВНЗ Києва; 44 ВНЗ Західного регіону; 28 ВНЗ Центрального регіону (без Києва); 65 ВНЗ Південного регіону; 50 ВНЗ Східного регіону. Хоча жоден із університетів Південного регіону не потрапив до десятки найкращих на загальнонаціональному рівні, проте в цьому регіоні є ВНЗ, які забезпечують високий рівень підготовки, зокрема з інженерно-технічних, юридичних та архітектурно-будівельних спеціальностей.

Отже, рейтинг ВНЗ «Компас» став першим загальнонаціональним рейтингом, що ґрунтується на думці роботодавців про відповідність знань і навичок випускників вітчизняних ВНЗ запитам ринку праці. Лідерами рейтингу стали ВНЗ, навчання в яких, на думку молодих фахівців і роботодавців, має найбільшу практичну цінність і відповідає вимогам реального сектора економіки, а також гарантує випускникам надійні перспективи працевлаштування з гідною оплатою праці й можливостями кар'єрного росту.

Досить популярними є академічний рейтинг університетів «Топ-200 Україна». Цей рейтинг оцінює діяльність вищих навчальних закладів, використовуючи інтегрований індекс, що включає в себе оцінки викладацького складу, якості навчання та міжнародного визнання. Розробник цього рейтингу – ЮНЕСКО пропонує визначати залежність якості отримуваної освіти від якості складових частин даної системи: кваліфікації професорсько-викладацького персоналу, рівня розробленості навчальних програм, якості довузівської підготовки студентів, стану інфраструктури ВНЗ, а також його внутрішнього та зовнішнього середовища тощо. Для участі в зазначеному проекті були запрошені всі вищі навчальні заклади України III-IV рівнів акредитації. Анкета дослідження, яка надсилалася ВНЗ, містила запитання, що характеризують науково-педагогічний потенціал, дані про міжнародну діяльність і про якість підготовки студентів. Окрім зазначених анкетних даних, використовувалася інформація із довідника Міністерства освіти і науки України та з бази даних інформаційно-виробничої системи «Освіта».

62-гу позицію цього рейтингу посідає Одеський національний морський університет, 105-ту – Одеська національна морська академія. Морські ВНЗ м. Херсона чи м. Миколаєва до цього рейтингу не потрапили.

Проект із визначення рейтингу вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації «Софія Київська» було започатковано у 2000 році Міжнародною Кадровою Академією, Академією наук вищої школи України, Інститутом вищої освіти АПН України, Конфедерацією недержавних вищих закладів освіти України та Українським інститутом

соціальних досліджень ім. Олександра Яременка. У 2003 році до співзасновників Рейтингу долучились Український фонд культури та Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик «Освіта».

Цей рейтинг закладів освіти визначається за інтегрованим показником, який базується на оцінках, отриманих за результатами опитування молоді, та з висновків експертних інтерв'ю. Респондентам ставиться запитання щодо того, які вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації вони вважають найкращими у різних аспектах. Після цього підраховується сума рейтингових місць молоді та експертів, проводиться ранжування від меншого до більшого і визначається інтегрований рейтинг ВНЗ. Окрім загального рейтингу, розраховується рейтинг за окремими номінаціями та в різних галузях.

Критеріями оцінювання виступають: імідж закладу, рівень викладання предметів, матеріально-технічне забезпечення, конкурентоспроможність випускників, міжнародні зв'язки закладу. При цьому рейтинг «Софія Київська» є радше виміром уявлень про різні аспекти функціонування вищих навчальних закладів серед абітурієнтів та експертів, а не оцінкою реальної ситуації. Тобто він показує, наскільки той чи інший ВНЗ є привабливим для абітурієнтів та ефективним з точки зору експертів, а не те, наскільки успішно ВНЗ здійснює свою діяльність на практиці.

Оскільки рейтингове оцінювання є важливим інструментом не лише у зміцненні соціального партнерства, а й суспільної відповідальності зацікавлених сторін за якість вищої освіти, Міністерство освіти і науки України, спільно з міністерствами та відомствами, які мають у підпорядкуванні вищі навчальні заклади, зробило певні кроки щодо запровадження на національному рівні рейтингової системи оцінювання діяльності вищих навчальних закладів. На виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2004 року № 208-р «Про схвалення Концепції створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання» Міністерство освіти і науки України проводило власне експериментальне ранжування вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації. Для складання рейтингу використовувалася інформація МОНУ, котра використовується і для акредитації вищих навчальних закладів.

Апробація іншого проекту – «Національна система рейтингового оцінювання вищих навчальних закладів» проводилася в рамках реалізації заходів Національного плану дій щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» та була спрямована на виконання Указу Президента України № 926/2010 «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» [6]. Цільовою функцією цих заходів виступало впровадження національної системи рейтингового оцінювання діяльності ВНЗ на основі методики, що стимулює підвищення якості та конкурентно-спроможності вищої освіти. Основу методології проекту становить системний аналіз результатів діяльності та позиціонування суб'єктів ранжування на рейтинговій шкалі за вимірами критеріїв рейтингу і ґрунтується на принципах доступності, відкритості, прозорості, гласності, довіри та відповідальності; порівнянності суб'єктів ранжування; солідарності дій розробників і користувачів. Міністерством була створена відповідна нормативна база: затверджено Положення про національну систему рейтингового оцінювання вищих навчальних закладів та Положення про Координаційну раду з проведення рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів [6].

Запропонована система рейтингового оцінювання вищих навчальних закладів інформує суспільство про стан вищої освіти і рівень досягнень вищих навчальних закладів щодо якості освітньої діяльності, науково-педагогічні та студентські колективи, адміністрації вищих навчальних закладів про ефективність та результативність їх діяльності. Окрім того, надає центральним та місцевим органам управління освітою і наукою інформацію про стан, динаміку розвитку й позиціонування університетів на ринку освітніх послуг і ринку праці на регіональному та національному рівнях. Також рейтинг сприяє розробці стратегій ефективного управління та удосконалення вищого навчального закладу щодо повного задоволення потреб споживачів на ринку освітніх послуг та ринку праці.

До участі в проекті були запрошені всі вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації. З метою його практичної реалізації розроблені показники діяльності вищого навчального закладу, які характеризують активність університету на міжнародному рівні, якість контингенту студентів, якість науково-педагогічного потенціалу, результативність науково-дослідної та науково-технічної діяльності та ресурсне забезпечення навчального процесу. В рейтинговому оцінюванні 2012 року взяли участь 229 вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації усіх форм власності та підпорядкування. Рейтинг визначався на підставі обробки результатів діяльності та потенціалу за 2010/2011 навчальний та 2011 календарний роки.

Результати рейтингу вищих навчальних закладів України III-VI рівнів акредитації усіх форм власності представлені за різними групами. Єдиного зведеного рейтингу для університетів усіх груп МОНУ не пропонує. Так, у рейтингу «Топ-10. Технології, будівництво та транспорт», складеному за критеріями: презентація здобутків на міжнародному рівні, презентація здобутків на національному рівні, доступ та організаційна структура та управління, науково-педагогічний потенціал, інтеграція вищої освіти і науки, результативність підготовки фахівців, фінансові ресурси, інформаційні ресурси, навчальна та соціальна інфраструктура Херсонська державна морська академія займає 6-ту позицію, Одеська національна морська академія – 8-му [8]. Як бачимо, з попередніх чотирьох ВНЗ до цього рейтингу потрапили лише два, при чому Херсонська академія посіла більш високу рейтингову позицію.

Свій рейтинг ВНЗ України із точки зору роботодавців запропонував журнал «Деньги». Цей рейтинг був складений за оцінкою ВНЗ провідними компаніями-роботодавцями. Так, у 2007 році було опитано 64 компанії, у 2008 – 60 компаній, у 2009 – 27. За кожною із спеціальностей респондентам були запропоновані переліки ВНЗ, які готують фахівців з цих напрямків. Оцінка здійснювалася за 10-бальною шкалою, де «0» означав, що «випускника із

дипломом цього ВНЗ я би в жодному разі не взяв на роботу», а оцінка «10» балів – «запропонував би більш високу зарплату, аніж іншим претендентам». Рейтинг визначався за напрямками: юридичні, економічні, гуманітарні, технічні і будівельні ВНЗ. Цікавим є той факт, що до зазначеного рейтингу названі вище морські вищі не потрапили.

XXI ст. ознаменувалося появою глобальних рейтингів ВНЗ і закріпило по няття «Університет світового рівня». У 2003 р. Інститут вищої освіти Шанхайського університету Цзяо Тонг вперше опублікував академічний рейтинг 500 провідних університетів світу (ARWU-500) і з того часу регулярно оновлює його. У 2004 р. вперше був складений щорічний рейтинг THES (з 2005 року рейтингування проводиться спільно з компанією Quacquarelli Symonds, QS). У 2004 р. було започатковано проект Webometrics, що формується за критеріями наповнюваності, ступенями підтримки і популярності веб-сайтів ВНЗ [8]. З 2009 року Європейська комісія запровадила рейтингування світових університетів, основним завданням якого виступає оцінювання їх освітніх і педагогічних досягнень. Розповсюдження міжнародних/світових рейтингів пов'язане з тенденцією до інтернаціоналізації вищої освіти і відповідно зростаючими вимогами зацікавлених сторін до збільшення ступеня звітності, прозорості й ефективності вищої освіти.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Забезпечення якості вищих навчальних закладів – це складний процес, спрямований на оцінку та корекцію діяльності ВНЗ за наявними найкращими зразками, чи на встановлення такого зразку в тому разі, якщо університет визнається неперевершеним у певній сфері діяльності. Рейтинг належить до зовнішніх механізмів забезпечення якості, поряд із візитами експертів з інших ВНЗ чи міжнародних організацій, порівнянням статистичних даних від декількох університетів тощо.

Рейтинги не враховують цілі та спрямованість вищого навчального закладу, не відбивають всі сфери та результати його діяльності; крім того, їх складання майже завжди переслідує певну мету. Тому, як засіб підзвітності, рейтинг може слугувати лише непрямим, додатковим показником успішності-неуспішності університету в певній сфері. Щодо об'єктивної оцінки якості того чи іншого університету, у цій справі рейтинг також відіграє допоміжну роль, оскільки зазвичай зосереджується на окремих результатах роботи університету. В Україні проводиться значна робота щодо розробки та удосконалення різних методик ранжування вищих навчальних закладів. Застосовуються рейтинги на національному, регіональному, галузевому та інституційному рівнях. Кожний рейтинг передбачає конкретні цілі і має відповідні цільові групи користувачів. Проте, пріоритетним і визнаним рейтингом буде такий, що ґрунтується на принцах доступності, відкритості, прозорості, гласності та відповідальності розробника за якість самої рейтингової системи.

1. Вітлінський В. В., Оболенська Т. Є., Жигоцька Н. В. Моделювання рейтингової оцінки вищого навчального закладу // Економічна кібернетика. – 2000. – № 3, 4. – С. 64-73.
2. Грищенко І.М. Економічні умови забезпечення якості освітніх послуг у системі вищої освіти : [монограф.] / І.М. Грищенко. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 91 с.
3. Демидов СР. Теоретико-методологические основы и механизм обеспечения экономической безопасности высшего учебного заведения : дис. ... докт. экон. наук. – М., 2007. – 297 с.
4. Загірняк М.В. Ранжування у вищій освіті – національний досвід та перпективи розвитку / Загірняк М.В., Сергієчко С.А. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www..nbuv.gov.ua
5. Матеріали Всесвітньої конференції ЮНЕСКО з вищої освіти // АМ. – 1998. – № 11, 12; 1999. – № 1.
6. Наказ МОНУ «Про апробацію системи рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів у 2008/09 навчальному та 2009 календарному роках» від 24.12. 2009 № 1185 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nuos.edu.ua.
7. Панкова Н.В. Методологические основы формирования государственной политики в сфере образования : дис. ... докт. экон. наук. – СПб., 2009.
8. Проект «Топ–200 Україна» склав рейтинг ВНЗ–2011. Освіта та наука в Україні За матеріалами: Дзеркало тижня. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.osvita.org.ua/news/58084. html?from=news_rss 4. Рейтинг вузов «Компас». Методика рейтинговой оценки вузов «Компас 2011» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.yourcompass.org.

Reference

1. Vitlins'kij V. V., Obolens'ka T. Є., ZHigoc'ka N. V. Modeljuvannja rejtingovoї ocinki vishhogo navchal'nogo zakladu // Ekonomichna kibernetika. – 2000. – № 3, 4. – S. 64-73.
2. Grishhenko I.M. Ekonomichni umovi zabezpechennja jakosti osvitnih poslug u sistemi vishhoї osviti : [monograf.] / I.M. Grishhenko. – K. : Pedagogichna dumka, 2012. – 91 c.
3. Demidov SR. Teoretiko-metodologicheskie osnovy i mehanizm obespechenija jekonomicheskoj bezopasnosti vysshego uchebnogo zavedenija : dis. ... dokt. jekon. nauk. – M., 2007. – 297 s.
4. Zagirnjak M.V. Ranzhuvannja u vishhij osviti – nacional'nij dosvid ta perpektivi rozvitku / Zagirnjak M.V., Sergiechko S.A. [Elektponnij pesups]. – Pezhim dostupu : www..nbuv.gov.ua
5. Materiali Vsesvitn'oї konferencії JUNESKO z vishhoї osviti // AM. – 1998. – № 11, 12; 1999. – № 1.
6. Nakaz MONU «Pro aprobaciju sistemi rejtingovogo ocinjuvannja dijal'nosti vishhih navchal'nih zakladiv u 2008/09 navchal'nomu ta 2009 kalendarnomu rokah» vid 24.12. 2009 № 1185 [Elektponnij pesups]. – Pezhim dostupu : http://www.nuos.edu.ua.
7. Pankova N.V. Metodologicheskie osnovy formirovanija gosudarstvennoj politiki v sfere obrazovanija : dis. ... dokt. jekon. nauk. – SPb., 2009.
8. Proekt «Top–200 Ukraïna» sklav rejting VNZ–2011. Osvita ta nauka v Ukraïni Za materialami: Dzerkalo tizhnja. [Elektponnij pesups] – Pezhim dostupu : http://www.osvita.org.ua/news/58084. html?from=news_rss 4. Rejting vuzov «Kompas». Metodika rejtingovoj ocenki vuzov «Kompas 2011» [Elektponnij pesups]. – Pezhim dostupu : http://www.yourcompass.org.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.158-162

Борис Савчук,

доктор історичних наук, професор,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Borys Savchuk,

Doctor of HistoricalSciences, Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
borys.savchuk@pnu.edu.ua

Ольга Штих,

магістр,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Olha Shtych,

Master of Pedagogics,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
olhashtych@gmail.com

УДК 371+811.161.2
ББК 74.00+81

РИТОРИЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДЛЯ РОБОТИ З УЧНЯМИ ГІРСЬКОГО КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

RHETORICAL TRAINING OF THE FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR WORK WITH PUPILS IN MOUNTAIN CARPATHIAN REGION

Важливим складником фахової компетентності майбутніх учителів початкових класів є риторична культура, яка передбачає майстерне володіння мистецтвом усного мовлення, здібність говорити переконливо, змістовно, виразно, з дотримуванням вимог загальної культури та культури мовленнєвого спілкування. Навчання риторики (науки про закони ефективної мисленнєво-мовленнєвої діяльності) розвиває комплекс особистісних цінностей людини: культуру мовлення, логіку мислення, виконавську майстерність, уміння управляти поведінкою аудиторії. Майбутній учитель початкових класів повинен розуміти сутність таких понять і явищ, як дикція; засоби милозвучності української мови; мовленнєвий слух, а також шляхом самоконтролю, самоосвіти постійно працювати над удосконаленням техніки мовлення та виправлення мовленнєвих помилок, спричинених діалектним середовищем.

Ключові слова: підготовка вчителів початкових класів, риторична культура, риторична компетентність, діалектне середовище.

Important component of professional competence of future primary school teachers is rhetorical culture. It includes mastery of speech art, ability to speak clearly, meaningfully, expressively, comply with the requirements of general culture and culture of speech communication. Teaching of rhetoric develops a set of personal values of a human: culture of speech, logic thinking, mastery, ability to control behaviour of the audience. Future primary school teacher has to understand the nature of such concepts and phenomena as diction means of Ukrainian language euphony, culture of speech. The teacher has to work constantly on improving the elocution and correction of speech errors which were caused by dialect environment.

In the students' speech of the Pedagogical Faculty of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University we detected certain variations in the pronunciation of vowel sounds, mostly caused by the influence of local dialect language; speech errors were present in the pronunciation of consonants as well. It can be explained by a significant influence on the speakers by south-western adverb and local dialect language. Many violations were in the area of emphasizing words. Violations of stress are often influenced by south-western dialects. Thus, it is necessary to work on correcting the deviations from the literary norm, learn the local dialect deeply, and use vernacularisms in speech creatively.

Key words: training of primary school teachers, rhetorical culture, rhetorical competence, dialectal environment.

Важной составляющей профессиональной компетентности будущих учителей начальных классов является риторическая культура, которая предусматривает мастерское владение искусством устной речи, способность говорить убедительно, содержательно, выразительно, с соблюдением требований общей культуры и культуры речевого общения. Обучение риторики (науки о законах эффективной мыслительно-речевой деятельности) развивает комплекс личностных ценностей человека: культуру речи, логику мышления, исполнительское мастерство, умение управлять поведением аудитории. Будущий учитель начальных классов должен понимать сущность таких понятий и явлений, как культура речи, дикция; средства благозвучия украинского языка; а также путем самоконтроля, самообразования постоянно работать над совершенствованием техники речи и исправления речевых ошибок, вызванных диалектной средой.

Ключевые слова: подготовка учителей начальных классов, риторическая культура, риторическая компетентность, диалектная среда.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Постійно зростають вимоги до професійної підготовки майбутнього вчителя, який за сучасних умов повинен володіти мистецтвом комунікативної культури та взаємодії з учнями, колегами, батьками. Тому важливими складниками його педагогічної компетентності стають риторична вправність і культура, які передбачають майстерне володіння мистецтвом усного мовлення, здібність говорити переконливо, змістовно, виразно, з дотримуванням вимог загальної культури та культури мовленнєвого спілкування.

Навчання риторики (науки про закони ефективної мисленнєво-мовленнєвої діяльності) розвиває комплекс особистісних цінностей людини: культуру мовлення, логіку мислення, виконавську майстерність, уміння управляти поведінкою аудиторії. Вона універсальна, бо потрібна в різних царинах професійно-педагогічної діяльності, оскільки навчає спілкуватися, співпрацювати, допомагає зростанню особистості, тобто виконує важливе соціальне замовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Аналіз останніх досліджень. Сучасні педагоги, представники академічного красномовства (С. Абрамович, В. Вандишев, В. Молдован, Л. Мацько, О. Мацько, Г. Сагач та ін.) обґрунтували суть, зміст, завдання та інші компоненти педагогічної риторики. Однак проблема підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування риторичної культури учнів гірської школи Карпатського регіону не знайшла належного відображення в науковій літературі.

Формування мети статті. Мета статті – з'ясування мети, завдань, змісту формування фахової риторичної компетентності майбутніх учителів початкових класів та особливості їхньої діяльності в означеній площині в сільській школі Карпатського регіону України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Традиційно риторику сприймають як науку про красномовство, проте в системі педагогічної освіти вона виконує значно складніші й відповідальніші завдання: навчити педагогів ораторського мистецтва на основі засвоєння теоретичних основ красномовства, оволодіння практичними вміннями й навичками побудови (створення) текстів та риторичного їх аналізу; засвоїти знання з історії красномовства, ознайомити зі зразками промов риторів, пізнаючи творчу майстерню промовців минулого і сучасності, розкриваючи для себе їх педагогічну майстерність і вміння володіти аудиторією слухачів; виробити в майбутніх педагогів комунікативну компетенцію, тобто вміння комунікативно виправдано користуватися засобами мови за різних життєвих ситуацій під час сприймання, відтворення і створення висловлювань (тексту) з дотриманням мовленнєвого етикету та виступати публічно; формувати духовний світ педагога шляхом засвоєння класичної та національної риторичної спадщини давнього й сучасного світу шляхом прилучення через мову до культурних надбань рідного народу й людства; формувати риторичну культуру особистості педагога, який володіє мистецтвом переконуючого мовлення і може навчити цього мистецтва своїх учнів, студентів; навчити розвивати потребу в постійному духовному збагаченні та прагнення до професійного вдосконалення [3].

У сучасних наукових дослідженнях [2; 7] широко застосовується системний підхід як спосіб вивчення, аналізу й узагальнення педагогічних фактів і явищ у діалектичному процесі пізнання. Згідно з цим підходом навчання риторики досліджується як цілісна система, компонентами якої є мета, зміст, методи, засоби, форми й результати навчання.

Система навчання риторики визначається чотирма основними принципами, які вказують на те, що: а) система тим ефективніша, чим вища її цілісність; б) ефективність системи залежить від ступеня її сумісності з середовищем, яке оточує; в) система, яка успішно функціонує в одних умовах, може виявитися неефективною при переміщенні в інші; г) ефективне функціонування системи залежить від її оптимізації, під якою розуміється ступінь відповідності організаційного компонента тій меті, для досягнення якої вона створена.

Таким чином, системний підхід до організації навчання риторики включає: аналіз вихідних умов (мети навчання, складу студентських груп, змісту програми курсу тощо); розробку навчальних матеріалів та технологію їх використання з подальшою перевіркою і внесенням необхідних коректив; заключну перевірку й оцінку. Він дозволяє визначити перспективи навчання риторики, її основні взаємодіючі компоненти з урахуванням провідних тенденцій суспільного розвитку, її реальні потреби і можливості, координацію і субординацію таких великих систем, як освіта, наука і техніка, формування нової людини як громадянина, особистості творчого вчителя і громадського діяча.

Розглянемо докладніше окремі елементи системи навчання риторики: мету і завдання, змістовий і процесуальний (технологічний) компоненти тощо. Курс риторики в педагогічному вищому навчальному закладі забезпечує здобуття необхідних професійних навичок, реалізацію комунікативних потреб майбутнього вчителя.

Головною метою риторики є формування особистості, яка вільно володіє ораторськими (риторичними) вміннями й навичками, комунікативно і психологічно виправдано користується мовними і мовленнєвими засобами в різних сферах суспільного життя. Загальнодидактична мета навчання риторики полягає у формуванні освіченої, вихованої і розвиненої особистості, яка володіє риторичною компетенцією і вільно спілкується в усіх сферах діяльності. Ця мета включає три загальнодидактичні цілі: навчальну, виховну й розвивальну.

Означена мета зумовлює основні завдання навчання риторики: а) знайомити студентів з основами ораторського мистецтва; б) навчити майбутніх учителів правильно висловлюватися в типових і нестандартних ситуаціях, дотримуючись культури поведінки й мовленнєвого спілкування; в) формувати необхідні риторичні вміння й навички; г) сприяти самопізнанню та саморозвитку майбутнього вчителя як особистості.

Одним з основних завдань цього процесу є формування риторичних навичок і вмінь. Є кілька підходів до їхнього визначення, зумовлених зазвичай віковими критеріями учнів. Так, Т. Ладиженська виокремлює такі риторичні навички й уміння молодших школярів: визначати головну тему розмови; знаходити в контексті незнайомі слова; орієнтуватися в ситуації спілкування (ураховувати, з ким спілкуєшся, за яких обставин); користуватися засобами виразності мовлення (тоном, інтонацією, жестами, мімікою тощо); слухати (запам'ятовувати, засвоювати, передавати почуте іншим тощо) [4]. З огляду на це до основних риторичних навичок майбутнього вчителя початкових класів відносять такі, як добір необхідної для вивчення літератури; відтворення змісту дібраного матеріалу у вигляді плану, тез, конспекту, анотації, реферату тощо; складання і виголошення промови (лекції, виступу); установлення контакту з аудиторією слухачів.

Ці навички виробляються шляхом цілеспрямованих планомірних вправлянь на практичних заняттях та під час індивідуальної роботи. Вони є необхідними компонентами риторичних умінь учителя, до яких відносимо: самостійно готувати виступи на будь-які теми; переконливо й доступно викладати матеріал; установлювати контакт з різною аудиторією слухачів; змістовно і тактовно відповідати на репліки й запитання присутніх; кваліфіковано застосовувати технічні засоби, наочні посібники тощо; мати естетичне мовне чуття, сприймати й розуміти красу художнього слова; уміло використовувати риторичні зразки текстів світової та національної скарбниці красномовства. Формування перелічених умінь і навичок є передумовою успішної навчальної та майбутньої професійної діяльності студентів педагогічного вищого навчального закладу.

Отже, провідна мета навчання риторики полягає в тому, щоб підготувати комунікативно грамотного вчителя початкових класів, який би володів необхідними риторичними вміннями й навичками і був взірцем для своїх вихованців. Цього можна досягти за умови кваліфікованого добору змісту навчального матеріалу з риторики та методично правильно визначеної і вміло запровадженої технології навчання.

До визначення змістового компонента навчання риторики доцільно застосувати концепцію змісту освіти, розроблену І. Лернером, суть якої полягає в тому, що глобальна функція навчання визначається як передача молодому поколінню змісту соціальної культури для її збереження і розвитку. Індивід стає особистістю в процесі оволодіння змістом соціального досвіду, який виступає як діяльність, що втілена в знаннях, уміннях, творчості й ставлення до світу. Аналізуючи соціальний досвід, учений виокремлює чотири його елементи: а) набуті знання про природу, суспільство, мислення, техніку тощо; б) досвід здійснення відомих способів діяльності, який утілюється в уміння й навички особистості; в) досвід творчої, пошукової діяльності розв'язання нових проблем; г) досвід ставлення до світу, один до одного, тобто система емоційної, вольової, моральної та естетичної вихованості [5; 6].

Схарактеризуємо вказані компоненти соціального досвіду, який покладено в основу змісту навчання риторики майбутніх учителів початкових класів.

Перший компонент змісту – знання. У процесі оволодіння риторикою майбутні вчителі початкових класів актуалізують попередньо здобуті знання з історії, педагогіки, психології, лінгвістики, етики, культури мовлення та інших наук. Тому доцільно визначати знання, якими вони оволодіють, як цілісну систему відомостей і пізнання, накопичених людством. Другий компонент – досвід здійснення способів діяльності, тобто набуті уміння й навички. Спеціальні, предметні вміння формуються на матеріалі конкретного предмета (стосовно риторики – це створення тексту публічного виступу, установлення контакту з аудиторіями різних типів, ведення полемічного діалогу тощо). Третій компонент – досвід творчої діяльності, який передбачає чотири елементи: постановку проблеми; пошук принципів розв'язання завдання (висунення гіпотези, ідеї, задуму); обґрунтування і розвиток знайденого принципу, розробка ідеї чи задуму; перевірка гіпотези, реалізація задуму. Зміст цього компонента відносно незалежний від змісту перших двох, тому що наявність знань, умінь і навичок не забезпечує творчого потенціалу. Водночас вважаємо творчий напрям змісту найбільш пріоритетним для вивчення риторики. Четвертий компонент – досвід емоційно-ціннісний, сутність якого полягає у формуванні ставлення людини до світу, діяльності, моральних норм тощо. Риторична підготовка майбутніх учителів дає змогу проявити всю палітру емоцій та переживань у слові. Особливо це актуально в початковій школі, де дитина сприймає світ через слово педагога, вчиться співпереживати, реагує на прояв емоцій тощо.

Виходячи з цього, зміст навчання риторики поєднує в собі три основні компоненти: когнітивний, операційний, ціннісно-комунікативний. При цьому враховувалися особливості спеціальності «Початкове навчання», яка, по-перше, орієнтує студентів на роботу з дітьми певної вікової категорії (молодшого шкільного віку); по-друге, саме вчителі початкових класів започатковують формування всіх видів мовленнєвої діяльності дитини: слухання, говоріння, читання, письма. Їм доводиться проводити велику пропедевтичну роботу, що потребує високої культури мовлення та риторичної підготовки. Окрім того, слід ураховувати, що саме в молодшому шкільному віці дитина залучається до нових комунікативних ситуацій, зацікавлюється активною діяльністю в процесі навчання, робить спробу аналізувати мовлення власне і чуже. Навчити її цього мусить учитель, що досконало володіє риторичною навичкою аналізу тексту. Вікові ж особливості слухачів вимагають від спеціалістів початкової ланки освіти риторичних навичок заохочення уваги аудиторії [8].

Майбутній учитель початкових класів повинен володіти такими ознаками культури мовлення, як орфоепічна правильність мовлення; граматична правильність мовлення; чистота мовлення; точність і доречність мовлення (висловлювань); логічність і послідовність мовлення; багатство і різноманітність мовлення; виразність мовлення; естетичність та дієвість мовлення. Його риторична компетентність також передбачає оволодіння мовленнєвим етикетом і культурою мовлення, що забезпечують знання, уміння, навички з культури ведення діалогу, техніки мовлення, правильної постановки голосу (сила, висота, тембр). Він повинен розуміти сутність таких понять і явищ, як дикція; засоби милозвучності української мови; мовленнєвий слух, а також шляхом самоконтролю, самоосвіти постійно працювати над удосконаленням техніки мовлення та виправлення мовленнєвих помилок.

Наукові дослідження з проблеми культури мовлення студентів у діалектному середовищі продиктовані вимогами сьогодення, оскільки перед вищою школою стоїть завдання – підготувати висококваліфікованих спеціалістів, які вільно володіють професійним мовленням. На нашу думку, рівень риторичної культури майбутніх учителів підвищиться, якщо: формування мовленнєвих умінь і навичок студентів здійснювати на комунікативно-діяльнісній основі; основну увагу на заняттях приділяти розвитку усного мовлення студентів з урахуванням діалектних особливостей регіону, молодіжного соціуму; систематично працювати над формуванням орфоепічних та акцентологічних умінь студентів, розширенням їхнього лексичного професійного мінімуму, збагаченням мовлення, що відповідає нормам літературної мови; залучати до науково-дослідницької діяльності.

Вважаємо, що найголовнішою вимогою до будь-якого висловлювання є його правильність, відповідність використаних оратором засобів нормам літературної мови. У результаті дії цих чинників формуються вимоги до комунікативних якостей мовлення. На наш погляд, у процесі вдосконалення риторичних навичок майбутніх учителів початкових класів першочергового значення набуває робота над правильністю і чистотою мовлення. Ненормативні наголоси й вимова, нелітературне слововживання часто є наслідком негативного впливу діалектного середовища на культуру мовлення студентів. І така небезпека для риторичної культури майбутнього вчителя зберігається постійно.

Так, у мовленні студентів педагогічного факультету ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» ми зафіксували певні відхилення у вимові голосних звуків, спричинені здебільшого впливом місцевої діалектної мови, присутні мовленнєві негаразди і у вимові приголосних, що пояснюємо вагомим впливом на мовців південно-західного наріччя та місцевої діалектної мови. Чимало порушень – у ділянці наголошування слів. Часто порушення наголосу відбувається під впливом південно-західних говорів у дієсловах: несемо́, везете́, несете́ (але: піде́мо); під впливом місцевої говірки в дієсловах була́, було́, жила́, жило́; люблю, кажу́, роблю, несу́ та ін. За даними дослідження [1], більшість (75%) студентів здатні побачити помилки в мовленні інших, проте тільки 35% респондентів відчуває дискомфорт, якщо в особистісному спілкуванні не дотримано мовленнєвих правил. Окрім того, з-поміж студентів мовленнєві норми не є вартісними, позаяк їх дотримуються менше половини опитаних (35%). У своєму мовленні вживає жаргони, молодіжний сленг 90% майбутніх педагогів. Найчисленнішими виявилися порушення лексичних норм сучасної української мови. Помітне місце у мовленні студентів педагогічного факультету ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (56%) посідають діалектні слова. У мовленні студентів присутні соціальні діалектизми – студентський жаргон [1].

Отже, одним із важливих чинників, що спонукають до формування риторичної культури і сприяють оволодінню комунікативною обізнаністю, є мовне середовище: воно виступає активним сегментом риторичної діяльності й аспектом особистісного підходу до навчального процесу, оскільки визначає сферу використання мови. Як показало наше дослідження, на формування риторичної культури майбутніх учителів визначальний вплив мало те мовне оточення, у якому вони перебували до вступу до вишу, тобто діалектне середовище. Більшість студентів мешкала в сільській місцевості Прикарпаття. Закономірно, що в їхньому спілкуванні відбито регіональні особливості мови, пов'язані передусім з характером господарської діяльності місцевого населення, тобто східнокарпатська (гуцульська) говірка. Тому вчитель повинен глибоко вивчити діалектні риси регіону, у якому працює, щоб виправляти відхилення від літературної норми, найтиповіші для певної говірки. Для цього необхідно звернутися до праць відомих діалектологів, що досліджували особливості мовлення населення певної території, і методистів, які на основі цих досліджень розробляли методику формування грамотного письма й правильного усного літературного мовлення. Ураховуючи фонетичні, морфологічні й лексичні особливості гуцульської говірки, діалектизми, виявлені в мовленні студентів, ми розподілили за групами і з'ясували, що їх роль у процесі спілкування може бути різною. Так, фонетичні діалектизми є зрозумілими всім мовцям, котрі

спілкуються між собою, незалежно від специфіки мови регіонів, де вони мешкали до початку навчання у ВНЗ. Лексичні ж діалектизми ускладнюють комунікацію, бо є незрозумілими для тих, хто розмовляє іншим діалектом або літературною мовою. Використання студентами діалектних слів є закономірним явищем, позаяк саме через цю лексику простежується тісний зв'язок з історією, побутом, звичаями рідного краю. Така лексика не заважає спілкуванню з людьми, які розмовляють, послуговуючись одним і тим же діалектом, а значно збагачує людину, її світогляд, підвищує культуру загалом та риторичну культуру вчителя зокрема.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, риторична підготовка студентів педагогічного вищого навчального закладу відповідає принципу загальної теорії систем – принципу цілісності. Системний підхід дає змогу виявити не лише будову системи, а й її розвиток, взаємодію компонентів та відповідні зміни, зумовлені цією взаємодією. У функціонуванні системи проявляється взаємозв'язок складових компонентів і простежується виконання відповідних функцій. Подальшого дослідження вимагає з'ясування методів і форм виховання риторичної культури майбутніх учителів початкових класів.

1. Білавич Г. Формування мовленнєвої культури студентів за умов діалектного середовища / Галина Білавич. – Івано-Франківськ: НАІР, 2016. – 168 с.
2. Вандишев В.М. Риторика: екскурс в історію вчень і понять: Навч. посіб. / В.М. Вандишев. – К.: Кондор, 2003. – 264 с.
3. Грицаєнко Л. Дисципліна риторика у контексті підготовки майбутніх педагогів / Л. Грицаєнко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vpm/.../Gricaen.pd
4. Ладыженская Т.А. Система работы по развитию связной устной речи учащихся / Т.А. Ладыженская. – М. : Просвещение, 1974. – 256 с.
5. Дидактика средней школы / Под ред. М.Н. Скаткина. – М., 1982. – 237 с.
6. Мацько Л.І. Риторика: Навч. посіб. / Л.І. Мацько, О.М. Мацько – К. : Вища шк., 2003. – 311 с.
7. Сагач Г.М. Золотослів / Г. Сагач. – К. : Райдуга, 1993. – 378 с.
8. Ткаченко Л.П. Риторика як засіб формування педагогічної майстерності майбутніх учителів / Л.П. Ткаченко // Педагогічна майстерність як сучасна технологія розвитку особистості вчителя: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 4-6 березня 2002 р. – Полтава: АСМІ, 2002. – С. 274-276.

Reference

1. Bilavy`ch G. Formuvannya movlennyevoyi kul`tury` studentiv za umov dialektnogo seredovy`shha / Galy`na Bilavy`ch. – Ivano-Frankivs`k: NAIR, 2016. – 168 s.
2. Vandyshev V.M. Rytoryka: ekskurs v istoriyu vchen i ponyat: Navch. posib. / V.M. Vandyshev. – K.: Kondor, 2003. – 264 s.
3. Hrytsayenko L. Dystsyplina rytoryka u konteksti pidhotovky maybutnikh pedahohiv / L. Hrytsayenko. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vpm/.../Gricaen.pd
4. Ladыzhenskaya T.A. Systema raboty po razvytyyu svyaznoy ustnoy rechy uchashchykhsya. – M. : Prosveshchenye, 1974. – 256 s.
5. Dydaktyka sredney shkolы / Pod red. M.N.Skatkyna. – M., 1982. – 237 s.
6. Matsko L.I. Rytoryka: Navch. posib. / L.I. Matsko, O.M. Matsko. – K.: Vyshcha shk., 2003. – 311 s.
7. Sahach H.M. Zolotosliv / H.M.Sahach. – K.: Rayduha, 1993. – 378 s.
8. Tkachenko L.P. Rytoryka yak zasib formuvannya pedahohichnoyi maysternosti maybutnikh uchyteliv / L.P. Tkachenko // Pedahohichna maysternist yak suchasna tekhnolohiya rozvytku osobystosti vchytelya: Materialy Vseukrayinskoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi. 4-6 bereznya 2002 r. – Poltava: ASMI, 2002. – S. 274-276.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.163-165

Тетяна Стамбульська,
аспірант,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Tetyana Stambulska,
Postgraduate Student,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
tetyana.stambulska@pnu.edu.ua

УДК 372. 461: 371. 13
ББК 74. 580. 0

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

COMMUNICATION CULTURE AS A COMPONENT OF GENERAL CULTURE OF FUTURE SPECIALISTS IN PRIMARY EDUCATION

У статті висвітлюються окремі аспекти проблеми формування культури мовлення майбутніх фахівців з початкової освіти, акцентовано увагу на культурі мовлення як складникові загальної культури педагога, висвітлюється місце культури мовлення в загальній культурі педагога, розглядається поняття «культура мовлення», її комунікативні ознаки. Мета статті – розкрити суть поняття «культура мовлення», дати характеристику комунікативних ознак мовлення. Методологічними засадами дослідження є застосування системного та комунікативно-діяльнісного підходу, які дають можливість виокремити сучасні лінгводидактичні засади вдосконалення мовної освіти майбутніх учителів початкових класів. Важливими складником загальної культури людини загалом, майбутнього вчителя початкових класів зокрема, є висока мовленнєва культура. Вивчення проблеми формування культури мовлення в майбутніх педагогів на сучасному етапі показало, що мовлення фахівця початкової освіти має бути багатим та різноманітним, виразним, естетичним, позбавленим лексичних штампів тощо.

Ключові слова: культура мовлення, загальна культура педагога, майбутній фахівець з початкової освіти.

In the article, the progressive aspects of communication culture creation of future specialists in primary education, attention to the culture of speech as a component of the teacher's general culture are highlighted; the place of speech in the general culture of the teacher is determined; the concept «communication culture» and its communication features are considered. The objective of the article is to reveal the essence of «speech culture» and to characterize the attributes of communicative speech. A systematic and communicative activity approach that makes it possible to distinguish modern linguodidactic principles improving language education of primary school pupils is a methodological principle of the research. Conclusions. So important component of the general culture of the person of the future elementary school teacher, first of all, is the high speech culture. Studies on the formation of high communication culture of future teachers at this stage showed that language norm is the main concept of communication culture. Non-normative speaking and accents are often the effect of negative impact of dialect environment on students. Thus, the main concepts are the following: communication culture, language standards and communication aspects of language. Improving students' culture of speaking is an essential component for creating professional and business aspects of future specialists.

Keywords: communication culture, teacher's general culture, future specialist in primary education.

В статье освещаются отдельные аспекты проблемы формирования культуры речи будущих специалистов в области начального образования, акцентировано внимание на культуре речи как составляющей общей культуры педагога, освещается место культуры речи в общей культуре педагога, рассматривается понятие «культура речи», ее коммуникативные признаки. Цель статьи – раскрыть сущность понятия «культура речи», дать характеристику коммуникативным признакам речи. Методологическими основами исследования является применение системного и коммуникативно-деятельностного подхода, позволяющие выделить современные лингводидактические основы совершенствования языкового образования будущих учителей начальных классов. Важной частью общей культуры человека, будущего учителя начальных классов в частности, является высокая речевая культура. Изучение проблемы формирования высокой культуры речи в будущих педагогов на современном этапе показало, что речь специалиста начального образования должна быть богатой и разнообразной, отчетливой, эстетической, лишенной лексических штампов и т.д.

Ключевые слова: культура речи, общая культура педагога, будущий специалист по начальному образованию.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Невід'ємною ознакою освіченої, усебічно розвиненої людини є висока культура мовлення, тобто вміння активно використовувати як знаряддя спілкування сучасну українську літературну мову з усіма багатствами виражальних засобів та властивими літературній мові нормами [6, с. 11]. Сьогодні сучасна система освіти й національна школа переживають процес фундаментальної перебудови, яка відбувається в умовах розвитку соціальних та культурних сфер життя суспільства, підвищується роль комунікації, що забезпечує взаєморозуміння й успішну взаємодію партнерів [2, с. 13], тому центральне місце в цьому процесі посідатиме робота з підвищення культури мовлення вчителя як фахівця з високою культурою. У такому контексті особливого значення набуває система підготовки педагогів, які мають наповнювати навчально-виховний процес культурними смислами та залучати до культурних цінностей своїх учнів [4, с. 9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Підготовка вчителів сучасної початкової школи є однією з актуальних проблем вищої освіти в Україні, тому формувати мовленнєву обізнаність школярів може тільки той учитель, який має високу культуру мовлення. Питання формування мовленнєвої культури особистості порушувало чимало дослідників: Н. Бабич, А. Богуш, С. Єрмоленко, Л. Мацько, М. Пентилюк, Л. Паламар, О. Сербенська, С. Шевчук та інші, однак питання щодо визначення місця мовленнєвої культури у складі загальнолюдської культури не знайшло достатнього висвітлення в науці.

Формування мети статті. Мета статті полягає в з'ясуванні місця культури мовлення у складі загальної культури майбутнього фахівця з початкової освіти, розкритті поняття «культура мовлення», характеристиці комунікативних ознак мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасний учитель повинен мати високу особистісну культуру, яка передусім виявляється в його мовленнєвій культурі. Культура поведінки фахівця з початкової освіти, його мовленнєва культура впливають на формування особистості учня. Майбутній учитель як суб'єкт педагогічної взаємодії повинен демонструвати високу культуру свого мовлення, адже вона є складником загальної культури педагога.

Учитель завжди повинен бути належним прикладом для вихованців, а тому мати високу культуру, зокрема мовленнєву, адже з особою вчителя, його загальною культурою проходить процес формування нової особистості – дитини, учня, який бере все від свого наставника. Учитель – головна особа в управлінні педагогічним процесом, а від того, який педагог прийде в навчальний заклад, залежить якість громадянської освіти [8, с. 273].

Культура – це матеріалізований вияв духовності народу, адже адекватно описати дух і культуру народу можна лише рідною для нього мовою. Отже, мова нації та її культура є взаємозалежним органічним цілим. Розвиток культури починається з розвитку мовлення [3, с. 51]. Тому беззаперечно можемо стверджувати, що в загальній культурі педагога чільне місце посідає культура мовлення.

Згідно з позицією В. Пасинок, культура мовлення тлумачиться з голістичних позицій, тобто розглядається цілісно, як система наукових знань та практичних навичок, оволодіння якими забезпечує ефективність комунікативного впливу мовця на адресата – індивідуального або колективного [5, с. 8].

Реалізація навчально-виховної взаємодії, педагогічного впливу педагога на інших суб'єктів спілкування здійснюється за допомогою мовлення, тому його специфіка істотно впливає на ефективність комунікативного процесу. Понад те, мова вчителя для молодих людей, особливо учнівської молоді, є певним зразком комунікативної дії, яку вони часто усвідомлено чи неусвідомлено починають копіювати. Через це сформованість культури мовлення є важливим показником загальної культури та професіоналізму педагога. Ми схиляємося до думки й твердження науковців щодо основних комунікативних ознак мовлення, (йдеться про правильність, чистоту, змістовність, доречність, послідовність, точність мовлення тощо), та вважаємо, що мовлення фахівця початкової освіти, окрім цього, має бути багатим та різноманітним, виразним, естетичним, позбавленим лексичних штампів.

Виразність є ознакою культури мови всіх стилів, досягається вона точністю слів і логічністю викладу, формується художніми засобами й стилістичними фігурами, комбінуванням слів, що мають переносні значення. Що стосується багатства та різноманітності мови, то вони характеризуються наявністю неоднорідних за значенням, змістом чи формою слів, таке мовлення вчителя стимулюватиме увагу учня.

Що ж до естетичності мовлення, то варто зазначити, що цей показник культури мовлення спирається на всі інші комунікативні ознаки. Естетичність мовлення – це його естетична привабливість, наявність образних виразів, доречних фразеологічних зворотів, цитат; поєднання вербальних та невербальних засобів спілкування [1, с. 36]. Тому формуючи культуру мовлення учнів початкових класів, педагог повинен дбати про чистоту мовлення, звертати увагу школярів на виразність, правильність, логічність мовлення, вміння користуватися мовностилістичними засобами, бачити красу живого народного слова та водночас уникати помилок, пов'язаних з негативним впливом просторічної, діалектної лексики, жаргонізмів, суржику тощо [3, с. 52].

У лінгвістичній підготовці майбутніх фахівців з початкової освіти реалізуються комунікативно-діяльнісний, особистісно-прагматичний, системно-синергетичний, культурологічний, функційно-стилістичний підходи, які сприяють не лише успішній соціалізації молодих учителів у педагогічному середовищі, але й їх особистісному розвиткові та самоствердженні, оскільки мистецтво спілкування, публічного виступу, висока культура мовлення відіграють винятково важливу роль у вчительській професії [7, с. 373].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, вдосконалення культури мовлення майбутніх фахівців з початкової освіти є невід'ємною частиною формування професійних і ділових якостей майбутнього спеціаліста, органічною потребою національного виховання фахівців освітньої галузі та суспільства загалом. Необхідною умовою високої мовленнєвої культури особистості є дотримання норм, що стосуються насамперед усного мовлення, яке повинно бути позбавленим від лексичних штампів; найважливішими якостями мовлення майбутніх фахівців є правильність, чистота, змістовність, доречність, послідовність, точність, різноманітність, виразність та естетичність мовлення.

1. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і практика / А. М. Богуш. – Запоріжжя : Просвіта, 2000. – 228 с.
2. Калмикова Л. О. Формування у дітей старшого дошкільного віку мовленнєвої діяльності: діагностико-розвивальний комплекс: навч.-метод. посіб. / Л. О. Калмикова. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2016. – 384 с.
3. Кардаш І. М. Мовленнєва культура як складова загальної культури майбутнього фахівця дошкільної освіти / І. М. Кардаш // Науковий вісник МНУ імені О . Сухомлинського. – 2004. – С. 50 – 53
4. Ліннік О. О. Майбутній учитель як суб'єкт педагогічної взаємодії: підготовка до співробітництва з молодшими школярами: монографія / О. О. Ліннік. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2014. – 304 с.
5. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення: навч. посіб. / В. Г. Пасинок. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 228с.
6. Пентилюк М. І. Ділове спілкування та культура мовлення: Навч. Посіб. / М. І. Пентилюк, І. І. Марунич, І. В. Гайдаєнко. – К. : Центр навчальної літератури, 2010. – 224 с.
7. Філінюк В. А. Наповнення народознавчим матеріалом змісту лінгводидактичних дисциплін у підготовці вчителя початкової школи / В. А. Філінюк // Педагогічний дискурс. – Випуск 13. – 2012. – С. 372–375.
8. Чепіль М. «... яка молодь, таке й майбутнє народу». Іван Франко про освіту та виховання / Марія Чепіль, Роман Вишнівський. Монографія. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2016. – 420 с.

Reference

1. Bohush A. M. Doshkilna linhvodydaktyka: teoriya i praktyka / A. M. Bohush. – Zaporizhzhya : Prosvita, 2000. – 228 s.
2. Kalmykova L. O. Formuvannya u ditey starshoho doshkilnoho viku movlennyevoyi diyalnosti: diahnostyko-rozvyvalnyy kompleks: navch.-metod. posib. / L. O. Kalmykova. – K.: Vydavnychyy Dim «Slovo», 2016. – 384 s.
3. Kardash I. M. Movlennyeva kultura yak skladova zahalnoyi kultury maybutnoho fakhivtsya doshkilnoyi osvity / I. M. Kardash // Naukovyy visnyk MNU imeni O . Sukhomlynskoho. – 2004. – S. 50 – 53
4. Linnik O. O. Maybutniy uchytel yak sub'yekt pedahohichnoyi vzayemodiyi: pidhotovka do spivrobitnytstva z molodshymy shkolyaramy: monohrafiya / O. O. Linnik. – K.: Vydavnychyy Dim «Slovo», 2014. – 304 s.
5. Pasynok V. H. Osnovy kultury movlennya: navch. posib. / V. H. Pasynok. – KH.: KHNU imeni V. N. Karazina, 2011. – 228s.
6. Pentylyuk M. I. Dilove spilkuvannya ta kultura movlennya: Navch. Posib. / M. I. Pentylyuk, I. I. Marunych, I. V. Haydayenko. – K.: Tsentr navchalnoyi literatury, 2010. – 224 s.
7. Filinyuk V. A. Napovnennya narodoznavchym materialom zmistu linhvodydaktychnykh dystsyplin u pidhotovtsi vchytelya pochatkovoyi shkoly / V. A. Filinyuk // Pedahohichnyy dyskurs. – Vypusk 13. – 2012. – C. 372–375.
8. Chepil M. «... yaka molod, take y maybutnye narodu». Ivan Franko pro osvitu ta vykhovannya / Mariya Chepil, Roman Vyshnivskyy. Monohrafiya. – K. : Vydavnychyy Dim «Slovo», 2016. – 420 s.

Рецензент: Г.В. Білавич, доктор педагогічних наук, доцент.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.166-170

Štefan Šrobár,
Vysoká škola medzinárodného
podnikania ISM Slovakia v Prešove
(Prešov, Slovakia)

Stefan Šrobár,
College of International Business ISM Slovakia in Prešov
(Prešov, Slovakia)
ambrozy.marian@gmail.com

SVETOVÝ ÉTOS – ZÁKLAD SVETOVEJ SPOLOČNOSTI

DAS WELTETHOS – DIE GRUNDLAGE DER WELTGESELLSCHAFT

Prvotný étos tvorí jadro svetového étosu, spoločného étosu ľudstva. Oveľa staršia než formulácia všeobecných ľudských práv je formulácia všeobecných ľudských povinností. Epocha, v ktorej sa svet ocitol, si žiada svoj étos. Svetový étos neznamená svetovú etiku v zmysle určitej filozofickej alebo teologickej náuky o mravnom správaní, hodnotách a normách, ale znamená základné mravné správanie človeka, chápaného individuálne alebo kolektívne. Vznik, existencia a využívanie práva predpokladá étos. Svetový étos je založený na dvoch základných princípoch : 1. S každým človekom sa musí zachádzať ľudsky. 2. Čo chceš, aby sa robilo tebe, rob aj iným. Hinduizmus je prínosom pre svetový étos v zmysle mravného konania (nie etického systému). V čínskom náboženstve je prínosom pôvodný Konfuzianismus, ktorý znovu objavuje hodnotu človeka. Špecifickým prínosom budhizmu k svetovému étosu je dôraz na jednotlivca. Judaismus by mohol budúcemu spoločnému ľudskému étosu ponúknuť desatoro prikázaní. Kresťanstvo by mohlo byť podporou, ale aj kritikou moderny. Islam môže na základe Koránu dospieť k ľudským právam „zvnútra“ a prispieť tak k svetovému étosu.

Kľúčové slová: etos, konsenzus, svetová spoločnosť, náboženstvá

Den Kern des Weltethos, des gemeinsamen Ethos der Menschheit, macht das Ursprungsethos aus. Viel älter als die Formulierung der allgemeinen Menschenrechte ist die Formulierung der allgemeinen Menschenpflichte. Die Epoche, in der sich heutige Welt befindet, erfordert aber ihr eigenes Ethos. Das Weltethos meint nicht primär die Weltethik - im Sinne einer bestimmten philosophischen, oder theologischen Lehre über das moralische Verhalten, über die Werte und Normen -, es bedeutet zuerst vielmehr das moralische Grundverhalten des Menschen, ob im individuellen oder kollektiven Sinne. Auch die Entstehung, die Existenz und der Gebrauch des Rechts setzt das Ethos voraus. Das Weltethos steht auf zwei Grundprinzipien: 1. Mit jedem Menschen soll menschlich umgegangen werden. 2. Das, was die anderen uns tun sollen, müssen auch wir den anderen tun. Der Hinduismus bereicherte das Weltethos im Sinne des moralischen Verhaltens (nicht im Sinne des ethischen Systems). Der Konfuzianismus der chinesischen Religion bedeutet Bereicherung durch die Entdeckung des Wertes des Menschen. Buddhismus bedeutet ganz spezifischen Beitrag zum Weltethos durch seine Betonung des Einzelnen. Der Judaismus könnte dem Weltethos die Zehn Gebote anzubieten. Das Christentum könnte die Unterstützung, aber auch die Kritik der Moderne sein. Dem Islam eröffnet sich im Koran ein ganz innerer Zugang zu den Menschenrechten, und das könnte sein Beitrag zum Weltethos zu sein.

Schlüsselwörter: Ethos, Konsens, globalen Gesellschaft, Religion

Etický konsenzus – zhoda v určitých hodnotách, kritériách, postojoch – ako základ pre nastávajúcu svetovú spoločnosť: nie je to veľká, krásna ilúzia? Vzhľadom k danej rôznosti národov, kultúr, náboženstiev, vzhľadom k súčasným tendenciám a trendom kultúrneho, jazykového a náboženského sebapresadzovania, ba aj vzhľadom k rozšírenému kultúrnemu nacionalizmu, jazykovému šovinizmu a náboženskému fundamentalizmu: môžeme vôbec pomýšľať na etický konsenzus, a to dokonca v globálnych rozmeroch? Možno však argumentovať aj opačne: práve vzhľadom k tejto tiesnivej situácii je základný etický konsenzus nutný (Hans Küng).

Hans Küng: Od ekumenickej teológie k svetovému étosu

Nemecký teológ Hans Küng (nar. 1928 vo Švajčiarsku) je výrazným zástancom ekumenizmu, v jeho duchu pôsobil už ako teologický poradca Druhého vatikánskeho koncilu. Vo svojich prácach sa venuje zásadným otázkam a problémom tradičného a súčasného kresťanstva. Od roku 1963 bol profesorom dogmatickej a ekumenickej teológie a riaditeľom Inštitútu pre ekumenické bádanie. V súčasnosti je emeritovaný, angažuje sa v Nadácii Svetový étos, ktorú založil. Vďaka snahám Dr. Karla Flossa bola v Prahe a v Sázave založená tiež česká nadácia Svetový étos – centrum Prokopius, s cieľom verejne zastupovať snahy svetového étosu. Súčasnosť a budúcnosť svetovej politiky a svetového hospodárstva v Küngovom ponímaní nezastupiteľne prepája ústredná kategória svetového étosu. Avšak do akej miery a akým spôsobom možno v politike aplikovať úlohu étosu? Ako možno zdôvodniť jeho funkciu v hospodárstve, o ktorom počúvame, že podlieha výhradne ekonomickým zákonitostiam? Aká je vlastne úloha etiky v súčasnom čím ďalej tým viac prepojenom svete veľkej politiky a veľkých ekonomických podnikov? Po dôkladnom rozbore naznačenej problematiky dospieva Küng k základnému poznaniu: nemôže pokračovať svetová politika starého štýlu, nemôže pokračovať ekonomika starého razenia. Demokratická spoločnosť, ktorej sa nemôže a ani nesmie predpisovať svetový názor, sa udržiava a rozvíja na základe spoločných etických hodnôt, kritérií a postojov, ktorých spolunositeľmi musia byť ľudia

najrôznejších náboženstiev a svetonázorov. Moderný štát správne funguje na základe etického konsenzu civilnej spoločnosti. Pre nový demokratický svetový poriadok to znamená:

- Nehodí sa pre neho nemorálna „reálna politika“ starého štýlu ani moralizujúca „ideálna politika“ – potrebuje zodpovednú politiku, ktorá sa snaží spájať politický kalkul s etickým úsudkom.

- Nehodí sa pre neho len etika svedomia „ideálnych ekonómov“, ktorým stačí výlučne morálna motivácia a dobrý účel, ktorí sa však nezaťažujú danými ekonomickými zákonitosťami a konkrétnou uskutočniteľnosťou v mimoriadne zložitých hospodárskych systémoch. Nestačí však ani len etika úspechu „reálnych ekonómov“, pre ktorých zisk „posväcuje“ všetky, v prípade potreby dokonca aj nemorálne prostriedky, akými sú vierolomnosť, lož a podvody a rovnako aj každý účel, hoci aj bezuzdnú hrabivosť, konštatuje Küng a dodáva: „Vhodný je len étos zodpovednosti realistických ekonómov s idealistickým horizontom, étos rešpektujúci hospodárske zákonitosti a etické merítka.“ Küng dva razy navštívil Prahu. O týchto svojich návštevách píše: „Aký veľký a potešujúci je rozdiel medzi mojou prvou a druhou návštevou Prahy! Pri prvej návšteve tajné stretnutie so signatármi Charty 77: viac než hodinu trvajúce zadržanie na hranici a neisté povolenie vstupu; potom konfiškácia všetkých mojich kníh prinesených pre priateľov, nakoniec predsa len túžený vstup a stretnutie s asi tridsiatimi pozvanými osobami v súkromnom byte, pričom si dolu museli všetci vyzuť topánky, aby sa podľa hluku na schodišti nepoznalo, koľko ľudí sa hore zhromažďuje (...) A na konci deväťdesiatych rokov: bývalý disident a väzeň Václav Havel, prezident Českej republiky, posiela pozvanie na FORUM 2000 na Pražskom hrade, medzinárodné grémium expertov tu môžem celkom otvorene diskutovať o naliehavých problémoch na prahu tretieho tisícročia (...) Môj referát na tomto stretnutí sa zaoberal svetovým étosom vo vzťahu k svetovej politike a svetovému hospodárstvu.“

Je étos potrebný?

Úsilie ľudstva zahŕňa tiež a dokonca primárne tie elementárne etické normy, ktoré siahajú ďaleko pred gréckych mysliteľov a súvisia už s tým, ako sa človek stával človekom, čo nepatrí len šeru dávnoveku, a až do súčasnosti tvorí základný súbor – samozrejme ohrozovaný – všeobecne záväzných pravidiel ľudského správania a spolužitia, pravej ľudskosti, toho, čo nazývame humanum. Tieto etické normy si ľudia nemohli jednoducho priniesť ako fixné riešenie z neba, alebo ich dokonca vyvodiť z nemennej prirodzenosti človeka. Skôr museli „na Zemi“, kde však bol život po celé tie tisícročia určovaný nábožensky, na základe početných a čiastočne krutých skúseností nachádzať určité pravidlá správania a spolužitia, ktoré si potom museli osvojiť a vyskúšať. Neboli to teoretické úvahy, ale celkom praktické životné potreby, ktoré museli mať ľudia na zreteli ako jednotlivci, ako kmeň, či národ, keď chceli prežiť a žiť spolu. Inak povedané: Kde sa ukázali – napríklad na ochranu života, manželstva, vlastníctva – určité ľudské naliehavosti a nutnosti, boli potrebné isté regulatívy správania regulatívy správania, priority, konvencie, zákony, zvyky, skrátka normy, konštatuje Küng a dodáva: „Po obdobiach osvedčovania a navykania došlo nakoniec k všeobecnému uznaniu takto vžitých noriem.“ Morálne normy a formulované povinnosti sú a musia byť rozumovo zdôvodniteľné. Morálne normy a konanie sú ospravedlniteľné. Ospravedlniteľné znamená, že človek nie je odkázaný len na inštanciu svedomia, „hlas prírody“, daimonion, „hlas krvi“, „hlas Boží“, náboženské alebo svetské autority, ale že svoje konanie samostatne reflektuje, zvažuje a rozhoduje. Etika môže ako filozofická disciplína vzniknúť vtedy, keď jednotlivec nerobí svoje rozhodnutia len na základe istých vopred daných hodnôt, ale až vtedy, keď sa vynorí otázka o platnosti a zdôvodniteľnosti hodnôt a morálnych noriem. Treba rozlišovať: etiku ako systematickú reflexiu a morálku ako systém noriem vzťahujúcich sa na konanie a správanie osôb. V etike rozumieme zdôvodnením pokus rozumieť špecifickým požiadavkám na platnosť normatívnych výrokov, teda na správnosť morálnych viet týkajúcich sa povinnosti alebo primeranosti odporúčaní, a to s pomocou presvedčivých argumentov.

Povinnosť zdôvodnenia má ten, kto robí normatívnu výpoveď a nárok na zdôvodnenie má adresát normatívnych vyjadrení. Pokiaľ normatívna výpoveď stratí samozrejmosť je nutné jej zdôvodnenie. Podobne aj v prípadoch, kde existujú oprávnené alternatívy. Pojem morálky obsahuje predstavu o niečom väčšom než indivíduum.

Obhájenie vlastného konania pomocou morálnych dôvodov nie je možné len uvedením výhod, ktoré získam ako indivíduum. Dôvody musia byť zlučiteľné s dôvodmi širšieho „publika“. V dejinách etiky nachádzame rôzne snahy vyjadriť, stanoviť, či popísať ideu, podľa ktorej je etické konanie akceptovateľné univerzálne. Normatívnou výpoveďou môže byť princíp, norma, pravidlo, súdy týkajúce sa konania, maxima, rady či odporúčanie (R. Brázda). Na svete neexistuje národ bez náboženstva, a tým skôr národ bez etosu, teda bez celkom konkrétnych noriem a merítok. Jedná sa prirodzene o nepísané normy, odovzdávané v príbehoch, podobenstvách a príkladoch. Na nich stavia každá ľudská spoločnosť. Nepísané etické normy tvoria „skalu“ (M. Mauss), na ktorej je vybudovaná ľudská spoločnosť. Nazvime to „prvotný etos“ – ten tvorí jadro spoločného étosu ľudstva, svetového étosu. Svetový étos (chápaný synchronicky) teda nemá základ len v súčasných spoločných základných normách rôznych náboženstiev a regiónov. Vychádza tiež (chápaný diachronicky) zo základných noriem kmeňových kultúr presadzujúcich sa už v prehistórii (pred vznikom písomných prameňov).

Aj keď nemôžeme pozerať na všetky normy ako na obdobu pôvodne daného étosu, môžeme pre zdôraznenie všemožnými premenami danej kontinuity povedať: „súčasný univerzálny étos v priestore sa zakladá na prvotnom étose v čase“, konštatuje Küng. A preto niet divu, že už zakladatelia národopisu, tí veľkí cestovatelia, ktorým už od antiky vďačíme za správy o rôznych kultúrach, boli fascinovaní na jednej strane kultúrnou odlišnosťou, ale na druhej strane tiež spoločnými základnými črtami napriek všetkej rozdielnosti. V popredí záujmu moderných etnológov bola dlho kultúrna rozmanitosť a variabilita.

Teraz však v súvislosti s diskusiou o globalizácii vnímajú požiadavku vyzdvihnúť vedľa kultúrnych rozdielov zreteľne to, čo ľudí spája. Vznikajú nové porovnávacie štúdie. Práve tu nemožno nedoceniť význam mýtov a rituálov pre étos. Tie pre malé kmeňové skupiny garantujú určitý základný poriadok, ktorý spočíva na fundamentálnych sociálnych danostiach, konštatuje Küng. Samotných desať Božích prikázaní – oných „desať slov“ (porov. Ex 34,28; Dt 4,13; 10,4), ktoré sa v hebrejskej Biblii vyskytujú v dvoch verziách (porov. Ex. 20,2-17; Dt 5,6-21) – muselo prejsť svojou históriou. Príkazy „druhej tabule“, ktoré sa týkajú medziľudských vzťahov (úcta k rodičom, ochrana života, manželstvo, vlastníctvo a česť blížneho), siahajú do mravných tradícií predizraelských

polokočovníckych zvykov a majú na Prednom východe početné analógie. Prešli dlhé stáročia osvojovania, vybrusovania a osvedčovania, než sa Desatoro stalo obsahovo a formálne tak všeobecným a stručným, že mohlo byť považované za dostatočný výraz vôle Jahveho, Božej zmluvy s jeho ľudom. Špecificky izraelské nie sú teda tieto prastaré etické minimálne požiadavky, ale ich podriadenie legitimujúcej a ochraňujúcej autorite Jahveho a jeho zmluvy, ktorá je „predmetom" onej „prvej tabule" (povinnosti voči Bohu) zdôrazňuje Küng. V Izraeli niet žiadnej morálky okrem tej, ktorá smeruje k Jahvovi. Biblické myslenie nepozná žiadnu „etiku" vo filozofickom zmysle.

Biblické pojmy, ktoré zdanlivo zodpovedajú pojmom našej etiky, majú podstatne iný význam, pretože sa nachádzajú v novom „silovom poli". Tieto pojmy nadobúdajú svoj pravý zmysel v myšlienkovom svete, ktorého stredom je Boh (C. Tresmontant). «(...) Desatoro nebolo nazývané 'zákon' , išlo v ňom skôr o dokument slobody, o zvesť o nedotknuteľnej slobode Božej aj o nedotknuteľnej slobode blížneho, ktorého život, manželstvo, majetok, česť a všetko, čo má, musí byť rešpektované" (J. J. Stamm). Keďže aj kresťanstvo si osvojilo „desať slov" a tiež korán predkladá zodpovedajúci súhrn najdôležitejších etických povinností, možno už tu hovoriť o spoločnom základnom étose prinajmenšom troch prorockých monoteistických náboženstiev, ktoré chcú zaistiť základnú ľudskosť človeka odvolaním sa na Božiu autoritu. Niektoré z noriem, ktoré sa už skoro vžili, sa v celkom znemenej dobe opäť prežili a boli opustené.

Avšak ako ony, tak ešte viac základné požiadavky desatora boli zásadne spochybnené až na konci moderny, keď bol vyhlásený „človek mimo dobro a zlo" so svojím pokusom „prehodnotiť všetky hodnoty". Friedrich Nietzsche, hlásateľ človeka určovaného len „vôľou k moci" („nadčloveka"), už skoro poznal, že „smrťou Boha" sa dáva k dispozícii aj morálka ľudstva, doteraz garantovaná Bohom.

V súčasnosti si teda už musíme uvedomiť, aké prastaré ľudské tradície vlastne opúšťame nihilistickým uznávaním platnosti čohokoľvek, keď neúčinnosť etických noriem nielen zisťujeme, ale pokiaľ je to možné ešte aj podporujeme. Medzitým stále viac ľudí, či majú alebo nemajú vzťah k náboženstvu pozoruje, že potom ako sa náhražkové náboženstvá 19. a 20. storočia so všetkými ich hrôzami ukázali ako falošná viera, vydávame sa orientačnému vákuu. Vzhľadom k účinnosti a neúčinnosti etických noriem na tomto globálnom pozadí treba poznamenať:

1. Keby ľudstvo bolo „neporušeným svetom" svätcov nepotrebovalo by vôbec žiadne pravidlá etického správania. Avšak ľudstvo, aké je fakticky od svojho vzostupu zo živočíšneho sveta, riadeného len pudom, potrebuje riadiace, etické normy. Potiaľ je étos zásadne kontra – faktický. Nehovorí čo je, ale čo má byť.

2. Pravidlá etického správania sa od počiatku stále porušovali: ľuďom nie je normálne dané žiť bez viny. Dokonca aj svätci sa považovali za veľkých hriešnikov.

3. Pravidlá etického správanie však ľudia napriek všetkému tiež vždy v prekvapujúcom rozsahu dodržiavali – z presvedčenia, prispôsobenia, donútenia alebo z akýchkoľvek iných dôvodov. Dokonca aj tí, ktorí sa nimi nechcú riadiť, majú na radu Machiavelliho aspoň predstierať ich dodržiavanie. Bez nejakých základných etických noriem by v skutočnosti nemohol fungovať ani rodinný, ani spoločenský život, ani hospodárstvo, ani politika, ani kultúra.

4. Ak sa dnes často zásadne alebo jednoducho fakticky ignoruje samo desatoro, nie je to argument proti desatoru, ale proti ľuďom, ktorí nie sú dostatočne ľudskí, aby boli schopní brať ohľad na tieto imperatívy elementárnej ľudskosti. Z tejto úvahy vyplýva nasledujúci pohľad: O tisíc rokov staršia než formulácia všeobecných ľudských práv (veľký výdobytok moderného osvietenstva) je formulácia všeobecných ľudských povinností. A budeme si musieť položiť otázku, či vôbec možno presadiť lepšie dodržiavanie ľudských práv bez lepšieho dodržiavania ľudských povinností. Je potešiteľné, že medzi sociológmi sa postupne presadzuje názor, že ľudské dejiny stoja na prechode k novému a neistému veku, čo má takpovediac nepredstaviteľné filozofické implikácie a súvisí s otázkou čo je podstatou človeka, konštatuje Küng. Má morálka korene v našej evolučne formovanej prirodzenosti alebo je výsledkom radikálneho rozchodu s minulosťou? Holandský primatológ pôsobiaci v USA Frans de Waal (1948) navrhuje odpovedať na obe otázky spoločne.

Predkladá výsledky dlhodobých skúmaní, podľa ktorých naši najbližší biologickí príbuzní vykazujú prirodzené sklony, ktoré sú spriaznené s moralitou. Ide predovšetkým o súcit, empatiu, delenie sa o potravu, riešenie konfliktov. De Waal obhajuje stanovisko, podľa ktorého je jadrom morálky sociálna prirodzenosť, ktorú máme spoločnú s inteligentnými primátmi, čo podľa neho znamená, že morálka je zakotvená v našej prirodzenosti (de Waal, F., Primaten and Philosophen. How Morality Evolved.). Morálka tvorí kontinuum troch základných rovín: 1. morálne pocity – tvoria základné stavebné kamene morálky (empatia, reciprocita, riešenie konfliktov, zmysel pre férovosť, schopnosť utvárať harmonické vzťahy); 2. sociálny tlak / sociálna kontrola – preferuje konanie, ktoré zvýhodňuje kooperatívny život v skupine; využíva pritom odmenu, trest či vytváranie reputácie; jedná sa o zmysel pre spoločenstvo, ktorý posilňuje kooperáciu a sociálnu súdržnosť; v tejto rovine funguje morálka podobne ako sociálna zmluva; dôvody pre vývoj sociálnej kontroly správania nie sú doteraz presvedčivo vysvetlené ; 3. posudzovanie a rozvažovanie – osoby sú schopné internalizovať ciele a potreby druhých v takej miere, aby sa tieto ciele a potreby objavili v našom posudzovaní konania druhých (aj v situáciách, kde sa nás to priamo netýka; osoby sú schopné sebareflexívneho morálneho súdu, ktorý môže riadiť konanie). V tejto rovine sa najviac vzďaľujeme svetu ostatných živočíchov; už len tým, že sme pravdepodobne ako jediní zo živočíchov schopní premýšľať o tom prečo myslíme, ako myslíme, takže sme schopní komplikovaných úvah o treste smrti, klonovaní, používaní zvierat pre laboratórne účely, atď. Pravdepodobne ako jediní máme vedomie o dôvodoch vlastných presvedčení a konaní. Toto vedomie je prameňom rozumu a inteligencie.

Vďaka inteligencii a rozumu sme tiež schopní normatívneho sebaurčenia, súcitenia a posudzovania našich vlastných motívov a charakterových čŕt ako nejakého predmetu. Schopnosť normatívneho sebaurčenia, rovina normatívnej kontroly patrí len človeku. Základom morálky je primerané použitie tejto schopnosti – teda možnosti vyslovovať súdy o tom, čo musíme robiť a ich nasledovanie. Súčasne nás evolúcia morálky upozorňuje na úlohu sociálnych interakcií, ktoré konštituujú základ morálneho

rozvažovania. Práve internalizované interakcie zakladajú morálne normy a hodnoty. Toto stanovisko je posilňované neurovedami, ktoré naznačujú, akým spôsobom je naše ja vtelené do sociálneho prostredia a ako je ním určované, konštatuje Brázda.

Jadro globálneho étosu.

Dnes už nemôžeme vážne spochybňovať, že epocha v ktorej sa svet ocitol a ktorá je tak ako všetky predchádzajúce poznačená vlastnou politikou, technológiou, si žiada svoj étos. To znamená zásadný konsenzus vo vzťahu k záväzným hodnotám, nezvratným meritkam a zásadným osobným postojom. Bez tohto konsenzu v otázkach étosu hrozí každej spoločnosti skôr či neskôr chaos alebo diktatúra. Bez svetového étosu nemôže existovať lepší svetový poriadok, zdôrazňujú Hans Küng a Karl – Jozef Kuschel. Svetový étos pritom nechápeme ani ako svetovú ideológiu, ani ako jednotné svetové náboženstvo stojace mimo všetky existujúce náboženstvá, ani ako zmes všetkých náboženstiev. Jednotné ideológie už ľudstvo unavujú a svetové náboženstvá sú vo svojich ponímaniach viery a „dogmách", vo svojich symboloch a rítoch natoľko rozdielne, že by „zjednotením" vznikol nezmyselný synkretizmus. Rozdiely nielen medzi národmi, kultúrami a náboženstvami, ale tiež medzi formami života, koncepciami vedy, hospodárskymi systémami, sociálnymi modelmi a spoločenstvami viery sú tak veľké, že na plnú zhodu v otázke étosu nemožno myslieť: teda žiadny totálny etický konsenzus. Ale nech sú už národnostné, kultúrne a náboženské rozdiely akokoľvek rozmanité a mnohovrstevné, ide napriek tomu všade o ľudí, a títo ľudia majú v súčasnosti práve na základe moderných komunikačných systémov, predovšetkým rozhlasu a televízie, stále intenzívnejší pocit, že tvoria osudové spoločenstvo na našej Zemi, na ktorej by už len netesnosť v nejakej atómovej elektrárni alebo nesprávna biologická či genetická manipulácia mohla ohroziť celé svetadiely. A tu sa kladie otázka, či nemôže, alebo nemá existovať minimum hodnôt, kritérií a postojov, ktoré sú všetkým ľuďom spoločné: teda minimálny etický konsenzus. Inak povedané. Svetový étos neredukuje svetové náboženstvá na etický minimalizmus, predstavuje však minimum toho, čo je svetovým náboženstvám už teraz v otázke étosu spoločné, vysvetľujú Küng a Kuschel. Rozlíšenie medzi právnymi a etickými povinnosťami je dôležité pre presnejšie rozlišovanie rovín práva a étosu, ktoré má početné implikácie práve pre uskutočňovanie ľudských práv. Najprv je treba objasniť otázku: Môžeme len na základe ľudských práv rozvinúť ľudský étos platný pre celé ľudstvo? Roviny práva a étosu sa k sebe vzťahujú rozmanite: vznik, existencia a využívanie práva predpokladá étos. Na druhej strane sa však étos nevyčerpáva v práve. Roviny práva a étosu je preto treba zásadne rozlišovať, čo má význam práve pre ľudské práva:

• ľudia majú základné práva, ako sú vyjadrené v deklarácii ľudských práv. Im zodpovedajú povinnosti štátu a jednotlivých občanov tieto práva ctiť a chrániť: Sú to právne povinnosti. Tu sme v rovine práva, zákonov, paragrafov, justície, polície. Prakticky to znamená: Vonkajšie, zákonom zodpovedajúce správanie možno preskúmať, právo je v princípe žalovateľné a v nutnom prípade vymáhateľné („v mene zákona").

• Ľudia však majú zároveň pôvodné povinnosti, ktoré sú dané charakterom osoby a preto sa nezakladajú na nejakých právach. Sú to právne nefixované etické povinnosti. Nachádzame sa v rovine étosu, mravov, svedomia, „srdca". V dramatickom príbehu o Dávidovi a Náthanovi opisuje Biblia ako schopnosť sa za seba hanbiť musí niekedy v človeku „prebudiť" niekto iný (2 Sam 11-12). V kresťanstve sa svedomie chápe ako Boží hlas, a preto tá najvyššia autorita, hlas, ktorý sa musí individuálne „prebúdzať", teda vychovávať. Prakticky to znamená: Vnútorné mravne dobré zmýšľanie nemožno preskúmať; preto tiež nie je žalovateľné a už vôbec nie vynútiteľné („myšlienky sú slobodné").

• Z ľudských práv samých aj keď sú pre človeka základné, nemožno odvodiť úplný ľudský étos, ktorý musí obsiahnuť aj ľudské povinnosti dané pred právom. Pred každým právnym zakotvením a zákonodarstvom je tu mravná samostatnosť a vedomá vlastná zodpovednosť jednotlivého človeka, s ktorou sa spájajú nielen základné práva, ale tiež základné povinnosti. Rozlíšenie práva a étosu má závažné dôsledky: Pretože právo a étos nie sú vopred totožné, ale sa môžu rozchádzať, nefunguje právo veľmi často vôbec. Platí to pre politiku: Keď nemajú jeden, alebo obaja zmluvní partneri od počiatku etickú vôľu, ktorá nie je priamo preskúmateľná a už vôbec nie vynútiteľná, zachovať dohodnuté prímerie nepomôžu ani zmluvy o prímerí a všetko ich právne zabezpečenie; keď sa naskytne príležitosť budú viesť vojnu ďalej. Právo potrebuje mravný základ. Pre nový svetový poriadok to znamená:

• Lepší svetový poriadok nemožno vytvárať či dokonca vynucovať len zákonmi, konvenciami či nariadeniami.

• Nasadenie pre ľudské práva predpokladá vedomie zodpovednosti a povinnosti, pre čo musia byť zároveň oslovené hlava a srdce človeka

• Právo bez étosu nemá dlhé trvanie, preto tiež nebude nový svetový poriadok bez svetového étosu. „'Svetový étos' neznamená teda 'svetovú etiku' v zmysle určitej filozofickej alebo teologickej náuky o mravnom správaní, hodnotách a normách, ale značí základné mravné správanie človeka chápaného individuálne alebo kolektívne", vysvetľuje Küng.

Ozajstný etický čin je – ako čin umelca – objavom a tvorbou. Etika chce apelovať hlbšie k prameňom, z ktorých pochádzajú naše činy. Etika svojím apelom idúcim do hĺbky človeka chce zmeniť ľudské spôsoby existencie. Vyzýva ho, aby odhalil, čo je jeho étosom, a aby to, čo odhalil urobil vlastným spôsobom existencie. Objaviť svoj étos znamená nadobudnúť schopnosť nejakej tvorby (J. Tischner). V každom prípade je znamením čias, že v súčasnosti aj osvedčení a realistickí štátnici prijímajú ako základ svetového étosu dva základné princípy:

• S každým človekom sa musí zachádzať ľudsky

• Čo chceš aby sa robilo tebe, rob aj iným

Tieto dva princípy majú byť nezvratnou, bezpodmienečnou normou vo všetkých oblastiach života, v rodine a v spoločenstvách, rasách, národoch a náboženstvách. Na ich základe sa radou Inter Action schvaľujú štyri nezvratné pokyny, v ktorých sa všetky náboženstvá môžu zhodnúť. Stručne by sme ich mohli vyjadriť etickými imperatívmi ako sú „spravodlivosť", „pravda", „ľudskosť":

• povinnosť vytvárať kultúru nenásilia a úcty ku všetkému živému

• povinnosť vytvárať kultúru solidarity a spravodlivý hospodársky poriadok

• povinnosť vytvárať kultúru tolerancie a život vo vierohodnosti

• povinnosť vytvárať kultúru rovnosti a partnerstva muža a ženy.

Prínos svetových náboženstiev k svetovému étosu

Hinduizmus. Bhagavadgíta najznámejšia a najvplyvnejšia indická svätá kniha je zároveň veľkým etickým dokumentom ľudstva lebo:

• Je dogmaticky otvorená

• Má realistické východiská (bojisko života)

• Zastupuje svetový étos: nie „etika“ v zmysle etického systému, skôr „étos“ v zmysle mravného konania. Angažovanosť vo svete bez náruživosti a posadnutosti. Tejto aktivite by mohol prisviedčať žid, kresťan, moslim, budhista či konfucián.

Čínske náboženstvo. Pre svetový étos je prínosný pôvodný konfucianizmus, ktorý znovu objavuje hodnotu človeka a posilňuje jeho vôľu po sebazachovaní, jeho zmysel pre realitu, morálne kvality a vytrvalosť, ktorý:

• pestuje humanitu – pravú ľudskosť – ako ústrednú hodnotu

• vidí človeka ako súčasť spoločnosti, nie ako izolované indivíduum

• tak buduje vzťahy v spoločnosti na všeobecne platných etických hodnotách, nezávislých na aktuálnych záujmoch.

V rámci svetového poriadku bude treba zohľadniť to, čo Konfucius vždy zdôrazňoval: prednosť étosu pred hospodárstvom a politikou a prednosť eticky zmýšľajúcej osoby pred inštitúciami. Pritom nezabudnúť na:

• hospodársky poriadok, ktorý aj pri uznaní ľudskej túžby po zisku zároveň odkazuje k tradičným povinnostiam a sociálnej zodpovednosti

• politický poriadok, ktorý je určovaný aj „zlatým pravidlom“

• harmóniu človeka s prírodou, ktorá spája ekonómiu s ekológiou

• interpretáciu skutočnosti, ktorá zostáva otvorená pre veľkosť „Nebies“, pre transcendentnú dimenziu

Budhizmus. Špecifický prínos budhizmu k svetovému étosu: všade je potrebný jednotlivec. Každý musí kráčať svojou cestou sám za seba. Človek sa stáva sám sebou, tým, čím je. Človek sa stáva človekom tým, že sa zdokonaľuje v ľudskom konaní. Zásadné pritom je pokiaľ je to možné zabudnúť na svoje ja a zdokonaľovať sa v nesebeckosti. Nesebeckosť je predpokladom toho, aby človek voči všetkým živým tvorom prejavoval:

• namiesto odmietania a obmedzovania nekonečnú láskavosť (maitrí)

• namiesto závisti tichú radosť z radosti druhého (mudita)

• namiesto túžby po moci, úspechu a prestíži neotrasiteľný pokoj (upékša)

Viac súcitu, zmierlivosti, miernosti, veselosti, tolerancie a harmónie v Budhovom duchu by v novej svetovej konštelácii mohlo priniesť úžitok celému ľudstvu.

Judaizmus. Judaizmus by mal do novej svetovej epochy vniesť celé svoje úžasné náboženské a etické dedičstvo. Tento ľud by mohol budúcemu spoločnému ľudskému étosu ponúknuť desatoro prikázaní. Táto „abeceda ľudského konania“ bude musieť v období globalizácie platiť tiež v svetovej politike a v svetovom hospodárstve. Bez svetového étosu hrozí, že sa svetová politika a svetové hospodárstvo ocitnú vo svetovom chaose. V každom prípade platí: bez svetového étosu nie je možný žiadny lepší, žiadny spravodlivejší svetový poriadok, zdôrazňuje Küng.

Kresťanstvo. Čo môže do novej svetovej konštelácie priniesť kresťanstvo?

• Namiesto toho, aby odsudzovalo modernu, by malo podporovať jej humánny obsah: žiadny tradicionalizmus alebo fundamentalizmus, žiadna subkultúra medzi ostatnými kultúrami – či už katolíckej, pravoslávnej alebo protestantskej proveniencie.

• Malo by zároveň potierať nehumánne postoje moderny a jej deštruktívne účinky

• Tým by sa moderna a antimoderna posunuli k odhaleniu nových dimenzií nádeje (kozmicky, antropologicky, sociálne, nábožensky). Nové usporiadanie sveta vyžaduje nový svetový poriadok („new world order“), ktorý nemožno nastoliť bez podpory náboženstva zo strany všetkých národov.

Islam. Aká budúcnosť čaká islam? Aký budú dediči tohto náboženstva a kultúry?

• Budú to modernisti a sekularisti, ktorí sa domnievajú, že sa môžu islamu a náboženstva vôbec vzdať?

• Alebo to budú tradicionalisti a fundamentalisti, ktorí sa domnievajú, že prostredníctvom presného dodržiavania náboženských predpisov môžu tejto spoločnosti znovu poskytnúť nový duchovne – morálny základ? Küng hovorí, že by rád dúfal, že sa celkom nepresadia ani jedni, ani druhí, ale že väčšiu váhu získajú znovu tí, ktorí chcú zachovať podstatu islamu, ale zároveň tiež chcú preniesť posolstvo Koránu do súčasnosti. Na základe Koránu môžu moslimovia dospieť k ľudským právam „zvnútra“ islamu, a zasadiť sa tak pritom o svetový étos v prospech svetového mieru a svetovej spravodlivosti. „Praj ľuďom čo si sám praješ, a tak budeš moslimom“, povedal raz prorok Mohamed čím vyjadril všeobecne platné zlaté pravidlo.

1. Brázda, R.: Ethicum. Zlín: Radim Bačuvčík – Verbum, 2010, s. 13-15, 37, 39-40.
2. Heller, J.: Hlubinné vrty. Rozbory biblických statí a pojmů. Praha: Kalich, 2008, s. 185.
3. Küng, H., Kuschel, K.-J.: Prohlášení ke světovému étosu. Deklarace Parlamentu světových náboženství. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 1997, s. 5.
4. Küng, H.: Světový étos pro politiku a hospodářství. Praha: Vyšehrad, 2000, s. 13-14, 107-110, 120, 123 132-134, 141-142.
5. Küng, H.: Po stopách světových náboženství. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), Brno, 2006, s. 22-23, 84-85, 145-146, 180,218, 257, 296-297.
6. Sokol, J.: Etika a život. Pokus o praktickou filosofii. Praha: Vyšehrad. 2010, s. 81.
7. Tischner, J.: Ako žiť? Uvedenie do kresťanskej etiky. Bratislava: Serafín, 2005, s. 98-100.
8. Tresmontant, C.: Bible a antická tradice. Esej o hebrejském myšlení. Praha: Vyšehrad, 1998, s. 119.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.171-175

Іван Руснак,
доктор педагогічних наук, професор,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
(м. Хмельницький)

Ivan Rusnak,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Khmelnytsky Humanitarian and Pedagogic Academy
(Khmelnytsky)
ivan_rusnak@mail.ru

УДК 37.015.31 (=161.2) (71+73)

ВТІЛЕННЯ ІДЕЙ ГРИГОРІЯ ВАЩЕНКА В ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ МОЛОДІЖНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

EMBODIMENT OF THE IDEAS OF HRYHORII VASHCHENKO INTO THE ACTIVITY OF PUBLIC YOUTH ORGANIZATIONS OF WESTERN UKRAINIAN DIASPORA

У статті розкрито реалізацію ідей видатного українського педагога Г.Г. Ващенка (1878-1967) щодо національного виховання підростаючих поколінь українців, зокрема його гасла «Служіння Богу і Україні» та виховного ідеалу українця, у багатоаспектній діяльності громадських молодіжних організацій в українських діаспорах Канади і США. Проаналізовано напрями, форми, зміст, методи і засоби виховної діяльності громадських товариств «Пласт» та Спілка української молоді у формуванні національної свідомості зарубіжних українців та їх державницько-патріотичному вихованні, основу якої склали праці Г.Ващенка «Виховний ідеал» (1946) та «Виховання волі і характеру» (1952).

Ключові слова: Григорій Ващенко, національне виховання, українська діаспора, молодіжна організація «Пласт» та Спілка української молоді, виховні ідеї, Пластова присяга, національна свідомість.

Realization of the ideas of the prominent Ukrainian pedagogue H. H. Vashchenko (1878-1967) as for the national education of the younger generations of Ukrainians, in particular his slogans «Service to God and Ukraine» and the educational ideal of Ukrainian in multi-aspect activity of public youth organizations in the Ukrainian Diaspora of Canada and the United States have been revealed in the article. The directions, forms, content, methods and means of educational activity of public organizations «Plast» and the Union of Ukrainian youth in the formation of national consciousness of Ukrainians abroad and their state-patriotic education, the basis of which was formed by the works of H. Vashchenko «Educational Ideal» (1946) and «Upbringing of Will and Character» (1952) have been analyzed.

Key Words: Hryhorii Vashchenko, national education, Ukrainian Diaspora, youth organization «Plast» and the Union of Ukrainian youth, educational ideas, Plast's oath, national consciousness.

В статье раскрыто реализацию идей выдающегося украинского педагога Г. Ващенко (1878-1967) по национальному воспитанию подрастающих поколений украинский, в частности его лозунги «Служение Богу и Украине» и воспитательного идеала украинском, в многоаспектной деятельности общественных молодежных организаций в украинских диаспорах Канады и США. Проанализированы направления, формы, содержание, методы и средства воспитательной деятельности общественных объединений «Пласт» и Союз украинской молодежи в формировании национального сознания зарубежных украинский и их государственно-патриотическом воспитании, основу которой составили труды Ващенко «Воспитательный идеал» (1946) и « воспитание воли и характера »(1952).

Ключевые слова: Григорий Ващенко, национальное воспитание, украинская диаспора, молодежная организация «Пласт» и Союз украинской молодежи, воспитательные идеи, Пластова присяга, национальное сознание.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Українська спільнота в зарубіжному світі вже понад століття веде активні пошуки форм, шляхів, методів і засобів національного виховання молодої генерації українців як основного чинника збереження їх етнокультурної ідентичності та, зрештою, і найголовнішого чинника розвитку етнічної громади. В цей процес у післявоєнний період включився й Григорій Ващенко – професійний педагог, досвідчений вихователь молоді, людина високих патріотичних почуттів і активної громадської позиції. Свої ідеї, погляди щодо національного виховання молоді він виклав у відомих працях «Виховний ідеал» та «Виховання волі і характеру», які стали настільними книгами для педагогів, виховників, організаторів національного виховання молоді в діаспорі. Свого значення вони не втратили і в незалежній Українській державі, за яку невтомно боровся їх автор і чиї виховні ідеї заслуговують набагато ширшого, аніж зараз, використання в освітньому просторі України, у вирішенні завдань національно-патріотичного виховання дітей і молоді, у формуванні їх державницького світогляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. До вивчення життєво-творчого шляху, педагогічної спадщини Г.Ващенка, висвітлення його освітньо-виховних ідей зверталися сучасні науковці А. Бойко, О. Вишневський, О. Гентош, С. Головчук, В. Моргун, А. Погрібний, Л. Семеновська, В. Яковенко та ін. Різні аспекти виховної та культурно-просвітницької діяльності молодіжних організацій в українському зарубіжжі досліджували Т. Алексєєнко, М. Василик, Т. Михайленко, О. Палійчук, С. Романюк, І. Стражнікова та ін.

Формування мети статті. Мета статті – проаналізувати особливості реалізації виховних ідей Г. Ващенка в діяльності громадських молодіжних організацій українських діаспор США і Канади.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Любов до Бога і любов до Батьківщини нерозривно пов'язані між собою, а національне виховання – це ж прищеплення молоді отієї любові. А віра в Бога скріплює віру в свою націю, в її вартість, у велике й світле майбутнє у власній державі, над якою буде царювати Бог, а в ній пануватиме воля і будуть усі можливості творити національні і вселюдські цінності культури «Бог і Україна – це не тільки слова: в них є усе, чим повинні б ми жити на чужині, у них зміст наших завдань, змагань і праці» [3, с.10].

У досягненні мети і виконанні завдань національного виховання підростаючих поколінь українців у Канаді і США важливу роль відіграють дитячі й молодіжні організації, гуртки художньої творчості, спортивні об'єднання і клуби та ін., які діють при рідних школах, школах українознавства, етнічних культурно-освітніх установах і на діяльність яких великі надії і важливі завдання покладав Г. Ващенко. Названі суспільні інституції в післявоєнний період, і не без впливу ідей і практичної діяльності наставника національно свідомої молоді, як називали його самі «сумівці», справді стали ефективними чинниками виховання української молоді в діаспорі, фактором саморозвитку етнічної спільноти українців у другій половині XX століття. Сприяло цьому і те, що юнацький «ідеалізм, порив, творча туга, потреба виявити себе серед ровесників, необхідність жити в гурті, змагатися, дружити, знаходити спільні інтереси – все це причини того, чому люди, а, зокрема, молодь, потребують організації» [2, с.19].

Зазначимо, що члени українських громад у Канаді і США добре розуміли роль молодіжних і громадських організацій, метою яких було виховання свідомого, національно зорієнтованого громадянина, патріота свого народу і держави, де він проживає. Головне завдання їх полягало у створенні умов для формування дбайливого ставлення підростаючих поколінь до української культури і мови, розкриття творчих можливостей українських дітей і молоді у виховному й освітньому плані, залучення до співпраці представників духовних, культурних і мистецьких прошарків українських поселенців на північноамериканській землі з метою збагачення форм і засобів національного виховання дітей та молоді, на що орієнтував у своїх працях Г. Ващенко.

Дослідженням установлено, що однією з найвпливовіших у молодіжному русі зарекомендувала себе Українська Скаутська Організація «Пласт», заснована О. Тисовським в Українській академічній гімназії у Львові. Головна її мета полягала у вихованні всебічно розвиненої особистості, національно свідомої та патріотично зорієнтованої. У міжвоєнний період організація «Пласт» мала високорозвинену систему виховання і впливу на дітей та молодь у Західній Україні, тому була відроджена активними українськими діячами в умовах еміграції [5, с. 545].

Як зазначає М. Бажанський, один із провідних організаторів «Пласту» в США, сама «історична дійсність покликала до життя найкращу самовиховну організацію – а це Український Пласт, який за своє перше і друге існування на рідних землях досягнув успіхів на полі вирощування молодих, сильних характерів. Найбільш до цього надалася самодисципліна, яку кожен член Пласту, всіх з'єднань мусів проходити у відповідних пластових пробах» [1, с. 233].

Якраз цю високу ідею, яку теоретично обґрунтував у своїх науково-педагогічних працях Г. Ващенко, й було перенесено на осередки поза межами рідних земель, де проживала українська молодь і горнулася до «Пласту». Змістовна традиційна дисципліна зі своїм неперевершеним законом радо і щиро приймалася, хоч де в чому мусіла уступити в змаганні в зустрічі з новими можливостями країн проживання. Проте привабливість «Пласту» була очевидна. Щоб здобути естетичність, досконалість, людині треба працювати над собою. Майбутнє пластуна і майбутнє його людей та його всього народу буде тільки таким, яким його створить минуле, історичне, традиційне. Пластова людина витворила постійне прагнення бути кращим, а канонічні закони були в цьому великою допомогою. Будувалися команди, відповідно до напрацьованого досвіду в умовах чужоземного поневолення та ідей Г. Ващенка, із сильних, вольових характерів-одиниць, які мали стати основою громадського життя в діаспорі, які давали б собі раду в багатоманітностях життя і переборювали нею його суперечності та знаходили тільки гарну ціль перед собою.

Із аналізу джерельної бази переконуємося, що популярність серед молодої генерації українців у Канаді і США «Пласт» здобув насамперед внутрішніми законами життєдіяльності організації, укладом життя пластунів і, зрештою, однострояими, в яких одягалися його члени. Тон життю пластунів задавало прийняття пластової присяги перед стягом молодіжної організації. Юнаки і юнки урочисто обіцяли: «Присягаюсь своєю честю, що робитиму все, що в моїй силі, щоб бути вірним Богові і Україні, помагати іншим, жити за пластовим законом і слухати пластового проводу», тобто в її основі лежали основні ідеї виховної концепції Г. Ващенка.

Незаперечною є істина, що людина, яка вірить у Бога, шанує і цінує святощі, має внутрішній спокій – перший і основний завдаток особистого щастя. А пластуни хочуть бути щасливими й причетними до щастя інших.

Наголосимо, що бути вірним Україні – святий обов'язок, право й привілей пластуна, бо ж це значить бути вірним усьому, що цілком природно йому близьке, дороге й рідне кожному українцеві, незалежно від того, де він живе.

Пластуни усвідомлюють, що оця любов до всього рідного є поважною спонукою до поступу всієї людської культури, бо як окрема людина, так і кожний народ хотів би у світі мати якесь значення, бажав би, щоб його

мова, його пісня, твори його письменників стали відомими, щоб його культура й цивілізація здобула пошану і визнання інших націй і таким чином стала складовою частиною культури всього людства.

У Пластовій присязі, як засвідчує аналіз, втілено три головні обов'язки пластуна, що знаходять подальшу конкретизацію у пластовому законі. Власне, останній визначає вимоги до членів організації та зміст їх життя. Наводимо окремі з них.

Отже, *пластун словний*, тобто він дотримується даного слова, не зважаючи на перешкоди. Пластуни докладають усіх зусиль, щоби виконати те, до чого зобов'язалися. Недарма давня приказка каже, що людина варта стільки, скільки варте її слово.

Пластун сумлінний. Кожне діло, за яке береться, виконує якнай-краще: чи то завдання діловода, завдання в школі чи домашня робота. Пластун ставить до себе вимоги й додержується їх. На нього можна покладатися.

Пластун точний. З'являється вчасно і виконує доручення до кінця. Будь-яке завдання – чи то протокол із гурткових сходин чи домашні обов'язки – виконує докладно.

Пластун справедливий. Признає і віддає кожному те, що йому нале-жить; не лише не робить кривди, але боронить покривдженого. У кожному змаганні дотримується засад чесної гри.

Пластун увічливий. Шанує, поважає людину й поводиться чемно, нікого не принижує, ніким не погорджує. Шанує людину, не зважаючи на її вік, стать, расу, національність чи віровизнання.

Пластун братерський і доброзичливий. Почуває себе приятелем людей, цікавиться їхніми потребами, планами, почуваннями. Уважає скавтів як братів. Бажає всім добра. Не заздрить, не дошкулює нікому, не кривдить нікого. Пластун старається бути вирозумілим супроти других.

Пластун зрівноважений. Діє поміркова-но, не відрухово під впливом емоцій або тимчасових настроїв. Уміє панувати над почуттями. У небезпечній ситуації не попадає в паніку, страх.

Пластун любить красу і дбає про неї. Плекає почуття краси і дбає про красу свого довкілля, своєї мови, поведінки й вигляду. Пластуни не забруднюють оточення – вулицю, дім, домівку, не засмічують мови вульгарними висловами. Їхня поведінка нормується пошаною до інших. Пластуни дбають про красу своєї душі й про моральність своїх вчинків.

Як бачимо, пластові закони, відповідно до настанов Г. Ващенка, спрямовані на формування гармонійно розвиненої особистості, здатної цілеспрямовано й творчо працювати для власного розвитку й блага своїх однодумців, піклуватися про особисте і загальне благо. Доцільно наголосити, що виховання національно свідомої молоді відбувається в «Пласті» завдяки виконанню його членами пластових завдань, які називаються проби та вмілості. Через опанування різних навичок і вмінь юні пластуни і пластунки розвивають свої вольові якості, вчаться працювати самостійно, цілеспрямовано і наполегливо, збагачують своє духовне та емоційне життя. Перш за все, всі пластуни і пластунки для того, щоб приєднатися до табору або сходин, повинні бути готові до виконання певних умов: знати українські молитви, гімни, пісні, брати участь у музичних, танцювальних і спортивних змаганнях, виконати всі завдання для різних умілостей. Зокрема, юнаки та юначки мають знати: молитви «Отче наш», «Царю Небесний»; гімни «Цвіт України», «Гімн Закарпатських Пластунів»; пластові пісні «Молоді ми», «У радісну пору», «У мандри, у мандри», «Зашуміли верби при потоці», «Писаний Камінь», «Гей життя ти наше» і т.д. Вважаємо, що вивчення молитов і пісень українською мовою не тільки сприяє її збереженню, але й відкриває для молоді красу рідного краю, знайомить з традиціями рідного народу, його віросповіданнями.

У процесі виховних занять у «Пласті» діти формують папки, які містять інформацію про них та їхню родину, готують розробку для спільного проекту «Українська спадщина у місті, де ми живемо, або де знаходиться наша станиця». Теми, які подавалися для опису себе і родини, охоплювали такі позиції: Я, Я і Бог, Я і родина, Я і мої друзі, Я – пластун, Я і моя країна, Я й Україна, Я – громадянин світу. Юні пластуни описують не тільки свою родину, свої інтереси, зацікавлення, але й пояснюють, чому вони люблять країну, де мешкають, що зв'язує їх з Україною, що знають про свою історичну батьківщину. Під час виконання цих завдань пластуни уважно вивчають історію своєї сім'ї та близьких родичів, українську культуру, мистецтво, пісні тощо. Завдяки цьому в них виховується любов і повага до рідного народу, його історичних досягнень, культурних надбань, формується патріотичне ставлення до української землі, держави.

Джерельна база переконує, що виховання у «Пласті» мало випробувані засоби, які входили до програми новацьких і юнацьких пластових занять. Форми цих занять також були різними: звичайні сходини роя або гуртка, збірка гнізда або куреня, новацький вогник або юнацька ватра, тереновий змаг, прогулянка, табір та ін. Кожне заняття складається з різних виховних елементів. Найголовніші з-поміж них ігри, пісні, розповіді й гутірки, спрямовані на формування національної свідомості, виховання патріотизму, національної гордості та гідності, пошани до історії та культури українського народу.

Дослідженням установлено, що ігри, які використовувалися виховниками «Пласту», були різними за своїм вираженням, а саме: інтелектуальні, мовні, рухливі, кооперативні або товариські, театралізовані, спортивні. Проте їх об'єднувала спільна мета – виховати українських дітей і молодь патріотами своєї історичної батьківщини; через ознайомлення їх з історичним минулим України та культурними досягненнями українського народу формувати в них національну свідомість і почуття національної гідності. Джерельна база дослідження показує, що в національному вихованні підростаючих поколінь зарубіжних українців важливу роль відіграє Спілка Української Молоді (СУМ), в установчих документах якої зазначено, що вона є загальнонаціональною патріотичною організацією, а виховна програма її спрямована на два головних орієнтири – Бог і Україна, тобто

ті, які обґрунтував Г. Ващенко. Спілка об'єднує українську молодь на добровільних засадах і виховує свідомих, чесних і працьовитих громадян, відданих українців-державників, що виробляють світогляд на національно-християнських традиціях та ідеалах, виплеканих українською нацією протягом століть.

СУМ заснована Миколою Павлушковим у 1925 році. Відновила свою діяльність після Другої світової війни в еміграції. У Канаді вона діє з 1948, а у США – з 1949 року.

Основні виховні цілі цієї організації, сформульовані виховником СУМу П. Чуйком, такі: „Виховувати наше молодше покоління в дусі поваги до країни нашого походження, а також в спрямуванні волі і намірів нашої молоді справі служіння українському народові, вихованні нашої зміни так, щоб вона була готова на всяку жертву для приспішення повного визволення України" [7, с. 6]. Такої ж думки щодо мети СУМу дотримується і професор З. Саган, який наголошував, що, „готуючись жити в умовинах тривкої діяспори, мусимо плекати серед нашої молоді почуття українського патріотизму, бо інакше нас не стане" [4, с. 37]. Тобто, виховувати молодь української діаспори з глибоким почуттям любові до України, до її історичного минулого, культури, мови, мистецтва тощо.

Для досягнення цієї виховної мети було визначено такі завдання виховника СУМ:

- поглибити у дітей розуміння своєї національної окремішності. (Цього можна досягнути, якщо розповідати дітям у художній формі про славне минуле наших предків, які залишили нам велику історичну спадщину);
- виховувати в дітях почуття національних гордощів і розуміння, що їх приналежність до української національної спільноти підносить їх вартість у кожній країні поселення;
- поглибити знання рідної мови;
- підготувати дітей до виконання окремих завдань щодо поневоленої України й поволі включати їх у справи допомоги воюючої України в її боротьбі за наше національне визволення [6, с. 6].

Наголосимо, що ідейно-програмовий напрям і зміст виховної та суспільної діяльності СУМ сформульовані на базі ідеалістичного світогляду, християнська релігії та націоналістичної ідеології, які Г.Ващенко визнавав основоположними у формуванні виховного ідеалу українців та їх національному вихованні. Крім релігійного та національного виховання молоді, СУМ надає значну увагу політичній освіті, питанням українознавства і плеканню української культури. Методика виховної праці, програма вишколу, а також зміст культурно-освітньої праці представлені у різних «правильниках», вишкільних матеріалах і періодичних виданнях. Праця СУМ ведеться в осередках діяльності (юнацькі частини поділені на рої для менших юнаків і курені – для старших), а, крім того, у менших гуртках і ланках, як також на вишкільних конференціях, літніх і зимових таборах, спортивних змаганнях тощо. СУМ звертає особливу увагу на мистецьку самодіяльність (хорові, інструментальні та танцювальні ансамблі, театральні гуртки, ланки прикладного мистецтва, спортивні об'єднання і товариства тощо) та громадську активність.

З-поміж виховних заходів, які активно використовувалися виховниками СУМу протягом досліджуваного періоду, були літнє таборування, сходини, гутірки, вишкільна програма, сумівські вогні (ватри), спортивні змагання, а також проведення імпрез, видання стінних газет, організація діяльності мистецьких гуртків, танцювальних ансамблів, хорів та інше.

Важливо, що сумівська програма навчає українських дітей і молодь любити і поважати рідну батьківщину, мову рідного народу та його культуру. За переконаннями М. Кушніра, «юнак вчиться в СУМ-і любити Україну. ...Його глибока, чесна любов і його готовність дадуть йому завжди відчуття і міру правдивого патріотизму. Цей патріотизм – активний патріотизм – це наша виховна ціль». Вивчення історії України та розповіді про визначні події в житті нашої країни призводить до того, що українська молодь в умовах еміграції формує власну думку про рідний край, навчається любити та поважати національних героїв, намагається бути схожою на них і готовою повторити їх героїчні дії.

Однак ефективність виховного процесу як багатоаспектної педагогічної дії залежить від різних чинників, які неоднаково впливають на нього. І все ж педагоги-практики і вчені одностайні в одному: головним його рушієм є виховник, оскільки саме він організовує і забезпечує досягнення виховної мети і виконання завдань, що випливають з неї. Саме тому добір і підготовка виховників у всі періоди розвитку людства розглядалися як найактуальніша проблема педагогічної теорії та практики. Особливо актуальною була і залишається вона для організаторів навчання та виховання підростаючих поколінь в українській діаспорі, зокрема Канади і США. Адже працювати їм доводиться в складних умовах поліетнічного суспільства, де часто губиться все рідне, національне, навіть імена і прізвища родинні забуваються і молодь досить часто асимілюється, легко і бездумно (вже як свої) сприймає цінності країни проживання. Отже, для виховання такої молоді в українському дусі потрібні не просто щирі патріоти України, а професіонали, які, за переконаннями Г. Ващенка, досконало володіють засобами впливу на юні серця і душі, зуміють виховати в дітей і молоді національну свідомість і завдяки цьому утримати їх при українських громадах, залучити до діяльності у громадських етнічних організаціях. Адже головна мета праці виховника чи педагога в діаспорі, – стверджує М. Ломацький, – це не саме навчання, не подавання відомостей з українознавства, а національне виховання, вщіплювання любові до свого – це національне освідомлення, це плекання гордості з приналежності до своєї, в нічому не гіршої від других, нації, це те, що дає дітям усвідомлення того, «хто вони й чиїх батьків» сини чи то дочки, це розбудження в молодих душах почуття обов'язку супроти свого народу там, далеко, й супроти своєї національної спільноти тут, у діаспорі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, українська діаспора Канади і США, використовуючи виховні ідеї Г. Ващенка в діяльності громадських молодіжних організацій і товариств, зуміла вберегти значну

частину дітей і молоді від асиміляції, сформувати в них високі громадянські якості, почуття любові до своєї історичної батьківщини України, прагнення пізнавати її культуру, історію, вивчати українську мову і користуватися нею у своєму житті. Загалом ці заходи дали можливість етнічним громадам не тільки утвердитися у складних реаліях країн проживання, а й забезпечити собі майбутнє як динамічної етнокультурної спільноти і в XXI столітті.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні особливостей діяльності літніх молодіжних таборів у Канаді і США, взаємозв'язків громадських молодіжних організацій України і західної української діаспори.

1. Бажанський М. У 30-ліття Пластової Станиці Дітройт / Михайло Бажанський // Історія Пластової Станиці Дітройт. 1949-1999. – Дітройт, 1999. – С. 233-234.
2. Бережна Г. Батьки і діти : ми і наша молодь / Г. Бережна // Життя і школа. – 1993. – Ч. 2 (248). – С. 18-19.
3. Ломацький М. Загально про наші виховні справи в діяспорі / Михайло Ломацький // Учительське слово. – 1957. – Ч.2. – С. 3.
4. Саган З. Українська культура, традиції і звичаї як виховний засіб в Юному СУМ-і / З.Саган // Записки виховника. – 1960. – Ч.3. – С.35-38.
5. Тисовський О. Життя в Пласті : Посібник для українського пластового юнацтва / О.Тисовський // – Нью-Йорк – Торонто, 1969. – 545 с.
6. Цимбалістий Б. Проблема ідентичності: Україна чи Америка? / Б.Цимбалістий // – Ню-Йорк, 1962. – 128 с.
7. Чуйко П. Виховна робота з молодшим юнацтвом / Петро Чуйко // Записки виховника. – 1959. – С.6-7.

Reference

1. Bazhans'kyy M. U 30-littya Plastovoyi Stanytsi Ditroyt / Mykhaylo Bazhans'kyy // Istoriya Plastovoyi Stanytsi Ditroyt. 1949-1999. – Ditroyt, 1999. – S. 233-234.
2. Berezhna H. Bat'ky i dity : my i nasha molod' / H. Berezhna // Zhyttya i shkola. – 1993. – Ch. 2 (248). – S. 18-19.
3. Lomats'kyy M. Zahal'no pro nashi vykhovni spravy v diyaspori / Mykhaylo Lomats'kyy // Uchytel's'ke slovo. – 1957. – Ch.2. – S. 3.
4. Sahan Z. Ukrayins'ka kul'tura, tradytsiyi i zvychayi yak vykhovnyy zasib v Yunomu SUM-i / Z.Sahan // Zapysky vykhovnyka. – 1960. – Ch.3. – S.35-38.
5. Tysovs'kyy O. Zhyttya v Plasti : Posibnyk dlya ukrayins'koho plastovoho yunatstva / O.Tysovs'kyy // – N'yu-York – Toronto, 1969. – 545 s.
6. Tsymbalistyy B. Problema identychnosti: Ukrayina chy Ameryka? / B.Tsymbalistyy // – Nyu-York, 1962. – 128 s.
7. Chuyko P. Vykhovna robota z molodshym yunatstvom / Petro Chuyko // Zapysky vykhovnyka. – 1959. – S.6-7.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.176-179

Ольга Царик,
кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний економічний університет
(м. Тернопіль)

Olga Tsaryk,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Ternopil National Economic University
(Ternopil)
tsarykolga@gmail.com

УДК 37(09)(477)

КУЛЬТУРА ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ У ШКОЛАХ ГАЛИЧИНИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ XX СТОРІЧЧЯ

CULTURE OF WRITING IN SCHOOLS OF GALICIA DURING THE INTERWAR PERIOD IN THE XXTH CENTURY

У статті описано історичний досвід навчання учнів у галицьких школах міжвоєнного періоду XX ст. Методологічною основою дослідження стали праці вчених-методистів, теоретичний аналіз методичної літератури. Мета статті полягала в дослідженні стану писемного мовлення в українських школах Галичини міжвоєнного періоду, в аналізі процесу формування культури усного та писемного мовлення. Проаналізовано роль вибору теми у процесі розвитку культури писемного мовлення, методи перевірки письмових робіт. Зроблено порівняння усного та писемного мовлення учнів третього класу гімназії міжвоєнного періоду XX ст. У статті зроблено висновки про чинники, від яких залежить формування культури писемного мовлення.

Ключові слова: мовна освіта, писемне мовлення, культура писемного мовлення, учень, школа, методи навчання.

The article describes the historical experience of teaching students in schools of Galicia during the interwar period of the twentieth century. The works of scientists specializing in teaching methods and theoretical analysis of literature are the methodological basis of the research. The objective of the article is to study the state of writing in Ukrainian schools in Galicia during the interwar period, as well as to analyse the process of creating culture of oral speech and writing. The author notices that the study of stylistics was a special part of learning the native language. Then she emphasizes that the style is the last phase of complete learning of native language. The level of assimilating the knowledge of native language, the practical usage of acquired knowledge and the level of human intelligence can be assessed on examining the style. The role of choosing the theme in the development of writing culture is analysed. Methodists encouraged choosing themes that students can understand, imagine, are experienced in, including themes from their immediate environment. It was emphasized that in practice neither spelling exercises, no written works provide the correct writing. Only by checking and correcting mistakes, the teacher can train the skills of correct writing. In schools of Galicia, various forms of correcting errors were used: errors underlining, strikethrough, lining out an entry, prescribing errors and more. All forms had one goal - to draw attention of students to mistakes, make them understand the right variants. The comparison of oral speech and writing skills of the second year high-school students during the interwar period of the XX century was made in this article. The factors affecting the formation of writing culture are analysed in the article.

Keywords: language education, writing, writing culture, student, school, learning methods.

В статье описан исторический опыт обучения учащихся в галицких школах межвоенного периода XX в. Методологической основой исследования стали труды ученых-методистов, теоретический анализ методической литературы. Цель статьи заключалась в исследовании состояния письменной речи в украинских школах Галичины межвоенного периода, в анализе процесса формирования культуры устной и письменной речи. Проанализированы роль выбора темы в процессе развития культуры письменной речи, методы проверки письменных работ. Сделано сравнение устной и письменной речи учащихся третьего класса гимназии межвоенного периода XX в. В статье сделаны выводы о факторах, от которых зависит формирование культуры письменной речи.

Ключевые слова: языковое образование, письменная речь, культура письменной речи, ученик, школа, методы обучения.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В умовах орієнтації освіти на практичний аспект змісту навчання розвиток культури мовлення набуває особливого значення для виховання особистості, що спрямований на формування мовленнєвої компетенції, що виявляється в нормативності й правильності писемного мовлення. Вивчення методики викладання філологічних дисциплін у ретроспективі важливе для історії педагогічної думки в сучасній Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Проблемою культури мовлення займалися вітчизняні лінгвісти та методисти Н. Бабич, І. Білодід, О. Біляєв, С. Єрмоленко, М. Жовтобрюх,

А. Каніщенко, А. Коваль, Л. Мацько, М. Пентилюк, М. Пилинський, В. Русанівський, Л. Струганець. Про важливість навчання української мови йдеться у Законі про мови в Україні, Декларації про державний суверенітет України, Конституції України.

Формування мети статті. Мета статті полягає в дослідженні стану писемного мовлення в українських школах Галичини міжвоєнного періоду ХХ ст., аналізі процесу формування культури усного та писемного мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В українських школах Галичини міжвоєнного періоду ХХ ст. особливою частиною навчання рідної мови було вивчення стилістики. За стилем можна побачити знання з рідної мови, уміння практичного використання знань на практиці, а також рівень інтелігентності людини. Проте не кожен учитель володів методикою навчання стилістики, навіть якщо сам був добрим стилістом. У міжвоєнний період ХХ ст. у Франції для навчання стилю працювали окремі висококваліфіковані вчителі. У Чехословацькій республіці учителі-стилісти писали методичні праці про навчання стилю, а також проводили вакаційні курси для вчителів, на яких показували практично, як вчити стилістики, щоб дитина наважилися висловити власні думки й укласти їх в письмовій формі [1, с.22]. Навчання стилю, за А. Домбровським, не було окремою ділянкою серед навчальних предметів у народній школі. Стиль хоча і був невіддільною частиною рідної мови, навчання кожного предмета так чи інакше впливало на формування стилю, оскільки кожен вияв дитячої думки в процесі вивчення загальноосвітніх предметів – це навчання усного стилю. При наявності достатньої кількості часу він переходить у письмовий стиль, коли йдеться про власний виклад думок [3].

Формування письмового стилю, чи культури писемного мовлення, базувалося на мовних проявах усного стилю. Початком формування усного стилю можна вважати вже бесіди з дітьми в перших класах, якщо вони велися на близькі дитині теми та не сухим, офіційним, нецікавим способом. У статті «Навчання стилю в народній школі» А. Домбровський описує основні вимоги до вчителів крізь призму педагогічних та методичних засад, щоб успішно досягти головну ціль навчання – розвиток мовних здібностей, впорядкування думок як основи письмового стилю. Наведемо окремі з них. Учитель повинен знати соціальні відносини батьків та оточення, в яких росла і виховувалася дитина, та вести бесіду з дитиною про це. Дозволяти індивідуалізацію бесіди, лиш на завершальному етапі підводити до узагальнення. Такий методичний підхід був бажаний особливо в тих містах, де до одного класу ходили діти різних соціальних станів, і не завжди могли розуміти «радості, домашні порядки, звичаї своїх товаришів», що жили і виховувались за інших соціальних умов. Заводити бесіди на цікаві та зрозумілі для всіх дітей теми. Не виходити передчасно за межі оточення дитини. Керуватися настроями, іноді зовнішніми та внутрішніми умовами, що викликають зацікавлення. Кожну бесіду при можливості унаочнювати конкретними предметами, малюнками, театралізацією, моделюванням, позаяк лиш у такий спосіб можна достукатися до дитячої душі, дитина говорить про те, що перейшло через її усвідомлення, що вона пережила наяву або в уяві, що засіло в її душі. Несміливих до розмови дітей спонукати до бесіди навідними запитаннями, «добираючись до їхнього мовного центру». Попри те «балакунів» не спиняти в бесіді, якщо вони вже почали говорити, бо так можна знеохотити їх, викликати душевну депресію. Балакучість є виявом внутрішньої потреби, а тому не варто занедбувати це невідповідною педагогічною поведінкою. Навіть коли виникає необхідність зупинити активних дітей, треба їм пообіцяти, що вони зможуть продовжити свою розповідь після того, як будуть опитані решта дітей. Учитель повинен озброїтись належною терпеливістю, вислуховувати всіх дітей із зацікавленням, ніколи не критикувати, навіть якщо дитина відволічеться від основної теми розмови. Мовлення учителя повинно бути гарним, «поправним, барвистим, стильовим» [3, с.2].

Метою навчання стилю було довести знання рідної мови до такого рівня, щоби діти «вищих років навчання» здатні були придбані знання «логічно порядкувати в цілості, щоби знаменом тієї цілості, яку назвемо дитячою творчістю, був власний, суб'єктивний погляд на зміст, відчуття стильової краси та краси мови, вислову й образності» [3, с.2].

Умовою доброго «стилізування» методисти вважали вміння спостерігати за процесами суспільного життя в різному оточенні та різних місцях, наприклад, вдома, у школі, на вулиці, подвір'ї, пасовиську, у читальні, театрі, у процесі роботи, святкування. А також вміння зауважувати та запам'ятовувати враження про життя природи в різні пори року: у городі, саду, пасіці, на полі, лузі, ставку, болоті, річці. Методичним засобом для накопичення вражень та емоцій були прогулянки, театралізація, малюнки, моделювання. Невміння спостерігати, помічати та описувати враження та емоції вважали «ознакою недорозвинення інтелекту, ознакою злого виховання» [3, с.3].

Значну роль у процесі розвитку мовлення відігравав вибір теми. Методисти рекомендували обирати такі теми, які дитина може зрозуміти, уявити собі, з яких має досвід, зокрема теми з найближчого оточення дитини. Розглянемо докладніше, які теми перераховує А. Домбровський у статті «Навчання стилю в народній школі». Автор поділяє написання творів на репродукційний стиль та продуктивний стиль.

Для формування репродукційного стилю пропонувалися теми: «1.З життя в школі: наші забави. 2. Що ми робили ми в класі? 3. Наші малюнки. 4. Як збираємося додому? 5. Як ідемо додому? 6. Наша прогулянка (в поле, ліс, над річку, до ставка). 7. Як бавлюся вдома? 8. Як помагаю мамі (татові) в роботі?»Для формування продуктивного стилю спершу діти описували легкі теми: «1. Наш котик (песик, коровка, коник). 2. Як бавиться моя сестричка (братик)? 3. Як бавимося в лісі (на пасовиську)? 4. Як рубають дрова? 5. Як замітають хату (вулицю)? 6. Як садять картоплю (капусту, щепи)?» [3, с.3].

На п'ятому році навчання рідної мови приступали до перших спроб вільного стилю, до опрацювання тем із суспільного життя, де бралися до уваги «розмови при полагоджуванні щоденних господарських та домашніх потреб»: «1. В сусіда, коли йдемо за якою позичкою – плуга, борони, коня, насіння, муки, хліба, грошей. 2. В

ремісника, коли замовляємо чоботи, одяг, знаряддя. 3. В торгівлі, коли йдемо за якою покупкою. 4. Товариські розмови в гостині в своїх, у чужих, у читальні, на вечірках, при роботі, пряденні, шитті» [3, с.3].

Складніші для дітей теми, що стосувалися споминів пережитих подій: «1. Моя пригода... 2. Пригода на вулиці. 3. Як я господарила замість мами? 4. Що оповідав брат (тато) про війну? 5. Як ми бавилися вдома, як нікого не було? 6. Що робимо смерком? 7. Що оповідають ввечері? 8. Рух на вулиці в ярмарковий день. 9. На базарі. 10. На залізниці. 11. В трамваї. 12. На похороні. 13. У відпустці. 14. На святий вечір. 15. Як ми колядували на «Рідну Школу»? 16. Звичаї на свято коляди в давніх слов'ян. 17. Віра наших предків. 18. Як присвоювати звірят?» [3, с.3]. Цікавими також були теми про народні повір'я: про русалок, лісовиків, болотяників, водяників, лісовиків, мавок, чарівниць та ін.

Серед найскладніших для написання тем А.Домбровський називає «переміну оповідної форми казок і байок на пряму, драматичну форму та написання листів». Написання листів варто розпочинати на сьомому році навчання. Листи повинні бути написані з дійсної потреби, а не як взірці [3, с.3].

Автор вважав, що після написання стильової праці учень повинен уважно прочитати свій твір, виправити стилістичні, граматичні та правописні помилки, потім переписати до окремого зошита. Особлива позиція автора щодо читання та виправлення твору сусідом, перевірка дітьми робіт одне одного не має ніякого педагогічного значення. Проте, за А.Домбровським, велике виховне й навчальне значення має читання вголос у класі кількох праць, які вчитель відзначив як найкращі, середні та слабші, щоб діти могли вслухатися та оцінити їхню стилістичну вартість. У такий спосіб діти починають інтенсивніше працювати, очікуючи похвали.

Для прикладу в табл. 1 «Порівняння усного та писемного мовлення учнів» наведемо відповіді в усній (без підготовки) і письмовій (після підготовки) формі на тему «Що я знаю про сніг?» двох учнів третього класу Львівської гімназії міжвоєнного періоду ХХ ст. Твори подані без корекції помилок, усні відповіді записані вчителем [3, с.4].

Таблиця 1

Порівняння усного та писемного мовлення учнів

	Усне мовлення	**Писемне мовлення**
Андрійко	Як я вчера ішов з Крупнянської, то видів, що на дереві так був замерз сніг і він таки не відірвався як я ударив. Як я іду з Крупнянської то сніг мені віє в ноги і мені зимно. Як є дуже велика зима, то сніг навіть може засипати хати, а в літі той сніг стопиться і може залляти доми. Як хтось посадить зернятко, а впаде велика купа снігу на нього, то може земля так придуситимоцно зернятко, що аж воно роздуситься та й на другий рік не може вирости.	Як дуже зимно, то не падає дощ, бо пара замерзне та й падає сніг. Свіжий сніг біленький і пухкий. Як я взяв сніг до руки, то він стопився, бо вода тепліша. Як вийшов у дядя на сходи то посковзнувся, а як придивився то побачив, що зі снігу зробився лід. Як взяв лід до рота, то мамця сварила, бо можна застудити горло.
Юрцьо	Сніг дуже зимний і білий. Сніг дуже твердий, як його зімняти, так як лід. Сніг збірається зі замерзлої пари. Зі снігу можна робити боввани. Сніг як доперва впаде то дуже сипкий. Сніг потрібний рослинам, бо він маленькі корінці закриває, щоби вони не змерзли від зимна і вже не замерзають. Сніг заважає їхати автом. Як возьметься сніг до руки і дасться до пуделка, і занесеться до теплої хати, то за п'ять мінут розтопиться.	Сніг падає з хмар. Як сніг впаде доперва на землю, то він є пухкий, білий і зимний. Як я набрав снігу до пуделка і приніс до хати і трохи поносив, а потім отворив пуделко, то в ньому вже не було снігу, а пуделко було мокре. А як я зімняв у руці сніг, а він зробився твердий, а я кинув його об землю, то він таки не розбився. Зі снігу як загріється зробиться вода, а з води, як застудиться зробиться лід.

Як видно з таблиці 1, учні в усному мовленні вживають більше діалектизмів, речення побудовані недостатньо правильно. Речення в усному мовленні не пов'язані між собою. В усному мовленні хлопчики використали більше лексичних одиниць, у першому творі трапляються повтори. Їхній учитель А.Домбровський зазначає, що як для учнів третього класу, твори цілком добрі. Учні двох різних типів: «обсерваційний та пам'ятневий», що важливо знати при навчанні дітей.

Р.Шкляр у праці «Ще в справі виправлювання помилок» писав, що на практиці ані орфографічні вправи, ані письмові роботи не забезпечують правильного писемного мовлення. Тільки шляхом перевірених та виправлених учителем помилок прищеплюється «навик правильного письма» [4]. Помилки варто виправляти обережно, оскільки діти часто бувають амбітними, вказівка на помилку часто засоромлює їх або знеохочує.

У школах Галичини досліджуваного періоду використовували різноманітні форми корегування помилок: підкреслення помилок, закреслення, перекреслювання, виписування помилок тощо. Усі форми мали єдину мету – звернути увагу учня на помилку, спонукати усвідомити та надалі не робити такого типу помилок. Проте методисти не рекомендували таких форм, оскільки учень запам'ятовує помилку, а не правильну форму, а тому варто написане неправильно закреслити, а зверху над ним написати «червоним» орфографічно правильну форму. Але і такий спосіб трактували як недосконалий, оскільки робота із виправленнями виглядала неестетично. Іноді

вчителі радили заклеювати помилку білим шматочком паперу, на якому дитина писала вже правильний варіант. Такий вид роботи над помилками забирав занадто багато часу та результат був невиправданий.

Наступний спосіб, який радили методисти, – полягав у позначенні учителем на полях умовними знаками орфографічних помилок, а учні самостійно шукали їх та свідомо виправляли. Такий метод вважали не шкідливим, проте не цілком правильним, позаяк виправлення помилок – це лише контроль дитячого письма. Якщо діти роблять помилки в письмі, це свідчить про недостатню кількість часу в школі на формування орфографічних навичок або про невідповідні та недоцільні форми навчання. Після перевірки зошитів учителеві варто зробити аналіз типових помилок учнів та врахувати це при плануванні наступних вправ на вивчення орфографії.

При аналізі помилок учителеві необхідно ставити собі такі цілі: 1) занотовувати типові та індивідуальні помилки, 2) установити рівень успішності виконаних робіт, 3) з'ясувати, які труднощі має кожен учень зокрема.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, формування культури писемного мовлення залежить від таких чинників: 1. Від уміння впорядковувати свої думки, тобто від усного мовлення, яке безперервно формується впродовж усього навчання. 2. Від засвоєння учнями вишуканої лексики, уміння вживати порівняння та епітети, на що впливає читання творів художньої літератури та вивчення народної творчості за вмілого педагогічного керівництва. 3. Від психологічної підготовки до навчання, від допомоги в переживанні споминів, від відповідного настрою. 4. Від допоміжних методичних засобів: дружелюбного ставлення учителя до дітей, драматизації, співу, малюнків, моделювання.

Перспективу дослідження вбачаємо в аналізі процесу розвитку культури писемного мовлення у вітчизняних школах у другій половині XX століття.

1. Адський. Навчання рідної мови / Адський // Шлях виховання й навчання. Педагогічно-методичний тримісячник. Орган «Взаїмної Помочі Українського Вчительства». VI-ий річник. Перша книга. – Львів, 1932. – С.17-25.
2. Домбровський А. Лекція репродуктивного стилю / А.Домбровський // Шлях виховання й навчання. Педагогічно-методичний тримісячник. Орган «Взаїмної Помочі Українського Вчительства». VI-ий річник. Методика і шкільна практика. – Львів, 1932. – С.5-8.
3. Домбровський А. Навчання стилю в народній школі / А.Домбровський // Шлях виховання й навчання. Педагогічно-методичний тримісячник. Орган «Взаїмної Помочі Українського Вчительства». VI-ий річник. Методика і шкільна практика. – Львів, 1932. – С.1-5.
4. Шкляр Р. Ще в справі виправлювання помилок / Рафаїл Шкляр // Шлях виховання й навчання. Педагогічно-методичний тримісячник. Орган «Взаїмної Помочі Українського Вчительства». VI-ий річник. Методика і шкільна практика. – Львів, 1932. – С.15-16.

Reference

1. Adskyi. Navchannia ridnoi movy / Adskyi // Shliakh vykhovannia y navchannia. Pedahohichno-metodychnyi trymisiachnyk. Orhan «Vzaimnoi Pomochi Ukrainskoho Vchytelstva. VI-yi richnyk. Persha knyha. – Lviv, 1932. – S.17-25.
2. Dombrovskyi A. Lektsiia reproduktyvnoho styliu / A.Dombrovskyi // Shliakh vykhovannia y navchannia. Pedahohichno-metodychnyi trymisiachnyk. Orhan «Vzaimnoi Pomochi Ukrainskoho Vchytelstva. VI-yi richnyk. Metodyka i shkilna praktyka. – Lviv, 1932. – S.5-8.
3. Dombrovskyi A. Navchannia styliu v narodnii shkoli / A.Dombrovskyi // Shliakh vykhovannia y navchannia. Pedahohichno-metodychnyi trymisiachnyk. Orhan «Vzaimnoi Pomochi Ukrainskoho Vchytelstva. VI-yirichnyk. Metodyka i shkilna praktyka. – Lviv, 1932. – S.1-5.
4. Shkliar R. Shche v spravi vypravliuvannia pomylok / Rafail Shkliar // Shliakh vykhovannia y navchannia. Pedahohichno-metodychnyi trymisiachnyk. Orhan «Vzaimnoi Pomochi Ukrainskoho Vchytelstva. VI-yi richnyk. Metodyka i shkilna praktyka. – Lviv, 1932. – S.15-16.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.180-184

Андрій Червінський,
кандидат історичних наук,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Andrij Chervinskyj,
Candidate of Historical Sciences,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
andrii.chervinskyi@pnu.edu.ua

Ірина Бойко,
магістрант,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Iryna Boiko,
Postgraduate Student,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
irinaboiko0816@gmail.com

УДК 332.62:339.9

ВПЛИВ ГІРСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА НА ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНИЙ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ЖИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

IMPACT OF MOUNTAIN ENVIRONMENT ON EDUCATIONAL, CULTURAL AND SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE RESIDENTS OF UKRAINIAN CARPATHIANS

У статті аналізується вплив гірського середовища на освітньо-культурний та соціально-економічний розвиток жителів Українських Карпат. Метою дослідження є визначення провідних чинників впливу на сталий розвиток Карпатського регіону. Відповідно до зазначеної мети дослідження були окреслені завдання щодо характеристики особливостей гірських територій, описано специфічні чинники їх еколого-економічного та соціального розвитку. Авторами проаналізовано зарубіжний досвід управління розвитком гірських територій з метою розкриття можливостей його використання у вітчизняній практиці.

Ключові слова: гірське середовище, освітньо-культурні чинники, сталий розвиток, гірський регіон, Українські Карпати.

The article analyses impact of mountain environment on educational, cultural and socio-economic development of the inhabitants of Ukrainian Carpathians. The main aim is to determine major factors affecting sustainable development of the Carpathian region. According to the purpose of the research, the task to study the characteristics of mountain areas was outlined, the factors that determine the specificity of their environmental, economic and social development were described. The authors analysed the international experience of managing the development of mountain areas to determine the possibilities of its use in domestic practice.

Keywords: mountain environment, educational and cultural factors, sustainable development, mountain regions, Ukrainian Carpathians.

В статье анализируется влияние горной среды на образовательно-культурное и социально-экономическое развитие жителей Украинских Карпат. Целью исследования является определение ведущих факторов влияния на устойчивое развитие Карпатского региона. Согласно определенной цели исследования были намечены задачи по изучению особенностей горных территорий, описаны факторы, определяющие специфику их эколого-экономического и социального развития. Авторами проанализирован зарубежный опыт управления развитием горных территорий с целью определения возможностей его использования в отечественной практике.

Ключевые слова: горная среда, образовательно-культурные факторы, устойчивое развитие, горный регион, Украинские Карпаты.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Географічне розташування гірських районів, ліси, клімат, сировинні ресурси і багатовікові традиції та самобутня культура багатонаціонального краю – головні фактори, які сприяють реалізації програм економічного і соціального розвитку регіону. Це дало змогу досягти гармонії у стосунках людини з природою, яка діставалася насамперед за рахунок раціонального використання природних ресурсів. Такий спосіб життя є характерним для усіх народів, тісно пов'язаних з природою. Принцип раціонального, тобто економного природокористування визначив і суспільну організацію жителів гір.

У межах Карпатського регіону, а це – Львівська, Чернівецька, Закарпатська та Івано-Франківська області, більшість районів – гірські та зосереджені у західній частині Українських Карпат. Через специфічне територіальне розміщення (гірські ландшафти), географічну віддаленість від адміністративно-промислових центрів, особливості кліматичних умов, практично всі гірські населені пункти регіону депресивні. Для них характерними є низький рівень життя місцевого населення та обмежені перспективи для зростання. Поряд з низкою соціальних та економічних проблем, гірські райони Карпатського регіону володіють унікальним туристично-рекреаційним потенціалом, зокрема природними ресурсами і насиченою екосистемою, які мали б сприяти розвитку індустрії туризму та рекреації. Натомість ці переваги використовуються неефективно [4, с.36].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Проблему еколого-економічного розвитку Карпатського регіону досліджували багато вітчизняних учених, зокрема З. Герасимчук, В. Голян, М. Долішній, С. Дорогунцов, В. Кравців, М. Хвесик та інші. Про стан вивчення питання регіонального розвитку у взаємозв'язку з соціальними, економічними та екологічними процесами знаходимо у роботах П. Бєлєнького, Є. Бойка, Ф. Заставного, С. Злупка, М. Козоріз, В. Кравціва, М. Лендєла, Я. Побурка, О. Шаблія, М. Чумаченка та інших. Питаннями розвитку гірських територій присвячені праці Ю. Баденкова, М. Жука, Ю. Стадницького та ін. Проте вирішення цих проблем потребує постійного оновлення знань, розширення сучасного наукового бачення шляхів їх подолання.

Формування мети статті. Метою дослідження є визначення провідних чинників впливу гірського середовища на освітньо-культурний, соціально-економічний розвиток жителів Українських Карпат.

У відповідності з метою дослідження були окреслені такі завдання:

- вивчити особливості гірських територій Українських Карпат та описати чинники, що визначають специфіку їх еколого-економічного та соціального розвитку;
- проаналізувати зарубіжний досвід управління розвитком гірських територій з метою визначення можливостей його застосування у вітчизняній практиці;
- проаналізувати соціально-економічні, освітні, культурні та екологічної ситуації в гірських районах Українських Карпат.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Карпати є природним скарбом світового значення, регіоном, що визначає стан природного середовища всієї Європи. Всесвітній фонд дикої природи відносить їх до 200 найцінніших екологічних регіонів планети. Унікальність Карпатської природної системи пов'язана також із багатющою культурною спадщиною, що протягом століть єднала різні національні та етнічні групи. Географічне розташування гірських районів, ліси, клімат, сировинні ресурси і багатовікові традиції та самобутня культура багатонаціонального краю – головні фактори, які сприяють реалізації програм економічного і соціального розвитку регіону.

Карпатський регіон – своєрідний ареал збереження культурних та духовних цінностей, національних традицій, багатої історико-культурної спадщини.

Міжнародна конференції ООН з довкілля та розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) одним з провідних елементів сталого розвитку визнала гірські території Землі, яким належить значна роль у збереженні соціальної та політичної стабільності всього суспільства.

Гірська політика на загальнодержавному рівні в Україні визначається Законом України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» (1995 р.). Цим нормативно-правовим актом передбачено, що «...для забезпечення соціально-економічного розвитку населених пунктів, яким надано статус гірських, держава гарантує фінансування заходів для розвитку та використання туристичних, рекреаційних і лікувальних можливостей гірського регіону» [2]. У вказаному законі визначено доплати на рівні 20% пенсіонерам та 25% працівникам бюджетної сфери, що проживають у гірській місцевості. Тобто встановлюються соціальні гарантії горянам, що є нормою для інших європейських країн. Адже «складні природні умови гір суттєво обмежують простір для вибору форм і видів господарської діяльності, звужуючи, тим самим, поле зайнятості місцевих жителів. Це зумовлює дуже низькі доходи мешканців гір, і, в кінцевому результаті, приводить до погіршення демографічної ситуації, зростання соціальної напруги, знищення природних багатств» [9].

Тенденція відпливу населення з гірських районів та знелюднення гір має бути зупинена. Необхідність цього зумовлюється не лише загрозою втрати «культурного простору», але й економічними та екологічними чинниками.

В туристичних регіонах, до яких належать Карпати, виникнення пустищ чи лісів на місці аграрних площ означає однозначно і скорочення кількості таких цінних для туризму пейзажів, красу яких створює чергування лісу і відкритих просторів, світлих і темних тонів, сонця й тіні. Карпатський селянин перетворює гори в культурний ландшафт, й відповідно утримує в порядку всю необхідну туристичну інфраструктуру.

Проте незважаючи на певні можливості щодо саморозвитку гірських територій, складні умови гір не дозволяють забезпечити місцевому населенню достатній рівень життя, що зумовлює появу негативних соціально-економічних та екологічних тенденцій, які без зовнішнього втручання неминуче призводять до

погіршення демографічної ситуації, зростання соціальної напруги, знищення природних багатств, втрати етнічної приналежності.

У народів, які проживають у горах є багато спільного. Всі вони свободолюбиві й героїчні, добрі воїни й дбайливі господарі, багаті на таланти й творчість, що ретельно оберігають свої звичаї та традиції. Проте в останні роки ХХ століття традиційна модель життєдіяльності горян почала руйнуватись. Зміна цінностей, пріоритет споживання все більше охоплюють горян, змінюючи уклад їх життя.

З метою більш ширшого вивчення особливостей прояву специфічних умов гірських територій на рівень життя та господарювання гірських мешканців, науковцями (В. Євдокименко, М. Габрель, В. Кравців, М. Копач) запропоновано певну класифікацію провідних чинників, що визначають специфіку розвитку цих територій [4].

На основі виділених класифікаційних ознак ці показники згруповані:

- за об'єктом впливу (географічні, екологічні, соціальні, економічні);
- за характером дії (сприятливі, обмежуючі);
- за рівнем впливу (загальні, специфічні) [6].

Зважаючи на суспільно-природні особливості середовища життєдіяльності, горяни виробили свій власний досвід існування в ньому, основні риси якого були незмінними впродовж століть. Кардинальні зміни настали лише у другій половині ХХ століття. Досвід життя горян як модель буття або культура життєзабезпечення проявив себе у типі господарювання і відповідному йому розселенні, у стосунках з природними стихіями і між членами спільноти, в одязі і танці, музиці і освіті, у характері і світогляді.

Специфічні, досить складні природні умови в гірських районах суттєво впливають на рівень матеріального добробуту місцевих мешканців, істотно обмежуючи простір для вибору форм та видів їх зайнятості. Саме тому ці райони часто характеризують як депресивні, тобто як проблемні райони, що не в змозі самі, без зовнішньої допомоги, вирішувати свої власні гострі проблеми. Окрім цього гірські території відіграють дуже важливу природо-регулюючу роль у планетарному масштабі та відзначаються величезними запасами природних ресурсів, а також самобутньою культурою і традиціями місцевого населення. Навколишнє середовище Українських Карпат виступає формуючим чинником сталого укладу життя горян, їх традиційно-побутової культури.

Гори створюють специфічні умови для заселення та проживання людей. За тривалий історичний період тут сформувалися особливі етнографічні та психологічні типи українців-горян (бойки, гуцули, лемки), для яких гірський спосіб життя є найвищою суспільною цінністю.

Велика увага в гірських країнах світу приділяється розв'язанню проблем зайнятості та подолання бідності. Для цього запроваджуються різноманітні пільгові механізми функціонування підприємств, особливо дрібних та фермерських господарств. Розробляються конкретні проекти розвитку гірських територій. У багатьох країнах нагромаджено великий досвід позитивного вирішення проблем гірських територій. У Німеччині, Австрії, Франції, Швейцарії цим регіонам надається фінансова допомога на загальнодержавному рівні.

Багато повчального містить також регіональна програма розвитку району Аппалачських гір, що здійснювалася на федерально-штатній основі.

Гори Аппалачі – найбільш проблемний регіон США, який охоплює територію 13 штатів площею 420 тис. км^2, де мешкає майже 20 млн. осіб. Тому ще у 1965 р був прийнятий федеральний закон «Про розвиток району Аппалачів» (Appalachian Regional Development Act), у відповідності з яким розпочалося здійснення «Програми Аппалачі». Над розробкою цієї програми працювало більше десяти науково-дослідницьких груп, до складу яких входили транспортна, ресурсна, освітня, культурна, туристична, сільськогосподарська комісії. Цей закон передбачав стимулювання насамперед дорожнього будівництва, розвитку соціальної інфраструктури, підвищення освітнього рівня, покращення трудових ресурсів тощо. У Програмі виділено два великі блоки: програма автодорожнього будівництва і «районні (місцеві) програми розвитку», що й стало головним важелем у стимулюванні економічного розвитку Аппалачів.

Серед заходів, спрямованих на підвищення загальної привабливості регіону, у рамках програми здійснюються різноманітні проекти з облаштування територій і охорони довкілля, включаючи планування й проектування міст і житла, створення парків і зон відпочинку, очищення стічних вод, переробку твердих відходів, рекультивацію гірських розробок, охорону лісів і ґрунтів. Однак і на сьогодні за багатьма показниками Аппалачі залишаються проблемним та депресивним районом США.

Життєдіяльність та життєзабезпечення мешканців Українських Карпат і Американських Аппалач є досить подібною. На їх економічний, соціальний, освітній та культурний розвиток впливає багато як суб'єктивних так і об'єктивних чинників, серед яких найвагомішими, на наш погляд, є:

1. Унікальність території.
2. Екологія.
3. Історико-етнографічний розвиток та самобутність культури.
4. Освіта.
5. Природні ресурси.
6. Кліматичні умови.
7. Державна підтримка.
8. Створення пілотних проектів розвитку гірських територій.

Особливо великий досвід державної підтримки соціально-економічного розвитку гірських поселень має Австрія, 60 відсотків території якої займають Альпи. Скажімо, окрім пільгових кредитів австрійські сільськогосподарські

товаровиробники, що працюють у гірській місцевості, отримують «вирівнювальну» доплату за свою продукцію, розмір якої безпосередньо залежить від висоти над рівнем моря, крутизни схилів та де саме вона була вироблена.

Позитивний приклад розвитку зазначеного виду підтримки гірських регіонів є в Німеччині (близько 20 тис. господарств надають агротуристичні послуги), у Франції (кожен десятий фермер займається агротуризмом), в Австралії (набув поширення в гірській місцевості) [1, с. 52].

Велика увага в Європейських гірських країнах зосереджується на розв'язанні проблеми зайнятості та подолання бідності. Для цього запроваджуються різноманітні пільгові механізми функціонування підприємств, особливо дрібних та фермерських господарств. До позитивних чинників підтримки гірських територій також варто віднести заборону на суцільні вирубування лісів на гірських схилах.

Також розробляються і конкретні проекти з розвитку гірських територій. В цьому плані показовим є досвід Швейцарії, де вже впродовж десятиріч проводяться різнопланові державні заходи щодо розвитку економічно відсталих гірських районів, які спрямовані на підтримку сільського господарства, будівництво доріг, фінансування конкретних інвестиційних проектів.

Так з кінця 1950-х років економічні процеси в Швейцарії сприяли тому, що більшість людей з гірських місцевостей переїжджала до міст. Щоб змінити цю тенденцію, швейцарський федеральний уряд у середині 1960-х років розробив концепцію підтримки економічного розвитку гірських районів, яка була реалізована за допомогою різних заходів, що мали одну мету – поліпшити умови життя в гірських районах, привернути туди бізнес та сприяти розвитку малих гірських районних центрів. Так у 1974 році був прийнятий Федеральний закон про інвестиційну допомогу гірським регіонам, що став основою гірської політики Швейцарії. У 1997 році до нього були внесені деякі зміни, оскільки в 1990-х роках у Швейцарії акценти в новій гірській політиці були дещо зміщені від зменшення соціальної нерівності до збільшення ефективності та підвищення економічної конкурентоспроможності. Відповідно до закону було створено 54 регіони розвитку, кожен з яких розробляв свою власну економічну програму розвитку. За майже 40 років дії в Швейцарії цього закону державою було профінансовано близько 8000 інвестиційних проектів на майже 3 млрд. доларів США. А загальна вартість фінансованих проектів складає близько 17 млрд. доларів США. Внаслідок таких змін було забезпечено умови для економічного зростання і збереження культурних особливостей гірських регіонів [10].

Цікавим для вивчення є досвід реалізації гірської політики у Франції, де з 1989 року успішно діє «Закон про розвиток і охорону гірської місцевості», який став поштовхом для розвитку гірської місцевості. Зокрема, цим законом було передбачене покращення інфраструктурної бази сфери обслуговування гірських територій через надання місцевій владі на пільгових умовах необхідних фінансових ресурсів. На державному рівні було запроваджено політику підвищення зайнятості населення, активно діє підтримка уряду щодо збільшення виробництва сільськогосподарської продукції та її реалізації, надання кредитів фермерським господарствам.

В Італії відповідно до закону «Про гірські території» (1994) було створено Національний гірський фонд, який фінансується за рахунок внесків з боку ЄС, держави та місцевої влади та спрямований на підтримку розвитку гірських районів. Кошти цього фонду розподіляються між регіонами й автономними областями, а вони в свою чергу, можуть створювати власні гірські фонди.

Велика увага в гірських країнах світу надається розв'язанню проблем зайнятості та подолання бідності. Для цього запроваджуються різноманітні пільгові механізми функціонування підприємств, особливо дрібних та фермерських господарств. З цією метою створюються конкретні проекти розвитку гірських територій. В Україні також розроблено ряд заходів, спрямованих на забезпечення розвитку гірських районів, які насправді є найбільш депресивними регіонами, і де накопичилося чимало екологічних та соціально-економічних проблем.

У цьому контексті академік Е.М. Лібанова, звертає увагу на те, що «природно-ресурсна та виробничо-технічна неоднорідність регіонів України потребує розробки спеціальних, а не уніфікованих підходів до нарощення соціально-економічного потенціалу окремих територій, особливо гірських, які відзначаються високим рівнем проблемності господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу та базових галузей регіональних господарських комплексів» [6, с. 5].

Концепція «сталого розвитку» – це програма дій, яка сприяє зміцненню місцевої економіки з урахуванням спроможності природного середовища нормально функціонувати і тривалий час підтримувати діяльність теперішній та майбутніх поколінь[7].

Окрім цього, як зазначає у книзі «Уроки для сталого розвитку» дослідник О. Пометун, «поняття сталий розвиток не є тотожним поняттям «економічно стабільний» і «екологічно безпечний розвиток» (екорозвиток). Мова йде не тільки про забезпечення прогресу економіки та ресурси для неї або лише про збереження природи. Поняття сталого розвитку виражає досить просту ідею: необхідно досягнути гармонії між людьми, з одного боку, і суспільством та природою – з іншого. Тобто в майбутньому має сформуватися соціоприродна система, здатна розв'язувати сукупність протиріч, що проявляються в наш час, а саме: між природою і суспільством, між екологією і економікою, між розвинутими країнами і тими, що розвиваються, між теперішніми і майбутніми поколіннями, між багатими і бідними, між уже сформованими потребами людей і розумними потребами тощо. Таким чином, поняття сталий розвиток можна розуміти як стратегію виживання і безперервного прогресу цивілізації та окремих країн в умовах збереження навколишнього середовища (насамперед біосфери) [11, с.4-5].

Під сталим розвитком також розуміють такі структурно-динамічні зрушення, які задовольняють сучасні потреби, але не ставлять під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти власні потреби. Забезпечити сталий розвиток цього регіону – вкрай важливе завдання, яке може бути реалізовано, лише шляхом укладанням угоди між всіма державами, що входять до Карпатської конвенції [9].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Активна співпраця регіону з центральними органами управління, усвідомлення відповідальності владних місцевих органів управлінської структури можуть в значній мірі сприяти значному покращенню економічного, екологічного та соціального стан регіону і держави в цілому. Адже на загальнодержавному рівні «розроблено теоретико-методологічні основи оцінювання сталого розвитку гірських регіонів, зокрема його методологічну базу, запропоновано показники, індикатори та методичні прийоми оцінки сталого природокористування на прикладі Карпатського регіону України для обґрунтування шляхів, механізмів та інструментів досягнення його основних принципів» [6]. Однак вони ще далекі від практичного втілення на регіональному рівні.

Тому необхідно надати регіону право формувати свою економіку, свій бюджет, бути дійсним господарем, відповідати за свої дії, що в комплексі має забезпечити прискорення процесу сталого розвитку економіки і стати гарантом значного покращення життєвого рівня та добробуту населення, та підніме рейтинг України в світовій спільноті.

Розв'язанню проблем сталого розвитку гірських регіонів сприяють Закони України «Про статус гірських населених пунктів в Україні», «Про мораторій на суцільні рубки в ялицево-букових лісах на гірських схилах Карпатського регіону», Постанова Кабінету міністрів України «Про державну підтримку комплексної програми еколого-економічного та соціального розвитку гірських регіонів». Але на жаль, ці та інші нормативно-правові документи багато в чому недосконалі, і виконуються не у повному обсязі.

Таким чином, ускладнення демографічної, соціально-політичної, екологічної ситуації в Карпатському регіоні, різноманітність сучасних чинників, що визначають її формування, закономірно підвищують увагу до проблем життєдіяльності гірського населення.

1. Герасимчук З.В. Політика розвитку проблемних регіонів: методологічні засади формування та реалізації : монографія / З.В. Герасимчук, В.Г. Поліщук. – Луцьк : Надстир'я, 2006. – 248 с.
2. Закон України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» (1995 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/
3. Історико-культурна спадщина Карпатського регіону : навчально-методичний посібник для напрямів підготовки «Туризм» і «Готельно-ресторанна справа» освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» / Великочий В.С., Кіндрачук Н.М. – Івано-Франківськ: НАІР, 2013. – 208 с.
4. Кравців В. С., Євдокименко В. К., Габрель М. М., Копач М. В. Рекреаційна політика в Карпатському регіоні: принципи формування, шляхи реалізації. – Чернівці: Прут, 1995. – 72 с.
5. Самольотов Павло Валентинович. Формування та реалізація стратегії сталого розвитку гірських територій (на прикладі Українських Карпат): дис... канд. екон. наук: 08.10.01 / НАН України; Інститут регіональних досліджень. - Л., 2005.
6. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН України М.А. Хвесика. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 776 с.
7. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери / В.С. Кравців, Л.С. Гринів, М.В. Копач, С.П. Кузик. – Л. : ІРД НАНУ, 1999. – 78 с.
8. Основи екології та соціоекології. / Навч. посіб. за редакцією В. Енколо – Львів, 1998. – 168 с.
10. Пукшин Ігор. Швейцарію в Українські Карпати / І.Пукшин // Вголос. – 24.07. 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://zik.ua/news /2012/07/24/ igor_pukshyn_shveytsariyu_v_ukrainski_karpaty_360268
11. Уроки для сталого розвитку. Як організувати позакласну роботу учнів основної школи Методичний посібник для вчителів / Авт.-укладач О. І. Пометун та ін. – Київ: Вид. дім Освіта, 2011. – 76 с.
12. Химинець В.В. Еколого-економічні засади сталого розвитку Закарпаття : монографія / В.В. Химинець. – Ужгород, 2004. – 212 с.

Reference

1. Herasymchuk Z.V. Polityka rozvytku problemnykh rehioniv: metodolohichni zasady formuvannia ta realizatsii : monohrafiia / Z.V. Herasymchuk, V.H. Polishchuk. – Lutsk : Nadstyria, 2006. – 248 s.
2. Zakon Ukrainy «Pro status hirskykh naselenykh punktiv v Ukraini» (1995 r.) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/
3. Istoryko-kulturna spadshchyna Karpatskoho rehionu : navchalno-metodychnyi posibnyk dlia napriamiv pidhotovky «Turyzm» i «Hotelno-restoranna sprava» osvitno-kvalifikatsiinoho rivnia «Bakalavr» / Velykochyi V.S., Kindrachuk N.M. – Ivano-Frankivsk: NAIR, 2013. – 208 s.
4. Kravtsiv V. S., Yevdokymenko V. K., Habrel M. M., Kopach M. V. Rekreatsiina polityka v Karpatskomu rehioni: pryntsypy formuvannia, shliakhy realizatsii. – Chernivtsi: Prut, 1995. – 72 s.
5. Samolotov Pavlo Valentynovych. Formuvannia ta realizatsiia stratehii staloho rozvytku hirskykh terytorii (na prykladi Ukrainskykh Karpat): dys... kand. ekon. nauk: 08.10.01 / NAN Ukrainy; Instytut rehionalnykh doslidzhen. - L., 2005.
6. Sotsialno-ekonomichnyi potentsial staloho rozvytku Ukrainy ta yii rehioniv: natsionalna dopovid / za red. akad. NAN Ukrainy E.M. Libanovoi, akad. NAAN Ukrainy M.A. Khvesyka. – K.: DU IEPSR NAN Ukrainy, 2014. – 776 s.
7. Naukovo-metodychni zasady reformuvannia rekreatsiinoi sfery / V.S. Kravtsiv, L.S. Hryniv, M.V. Kopach, S.P. Kuzyk. – L. : IRD NANU, 1999. – 78 s.
8. Osnovy ekolohii ta sotsioekolohii. / Navch. posib. pid redaktsiieiu V. Enkolo – Lviv, 1998. – 168 s.
10. Pukshyn Ihor. Shveitsariiu v Ukrainski Karpaty / I.Pukshyn // Vholos. – 24.07. 2012. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu http://zik.ua/news /2012/07/24/ igor_pukshyn_shveytsariyu_v_ukrainski_karpaty_360268
11. Uroky dlia staloho rozvytku. Yak orhanizuvaty pozaklasnu robotu uchniv osnovnoi shkoly Metodychnyi posibnyk dlia vchyteliv / Avt.- ukladach O. I. Pometun ta in. – Kyiv Vydavnychyi dim „Osvita" 2011. – 76 s.
12. Khymynets V.V. Ekoloho-ekonomichni zasady staloho rozvytku Zakarpattia : monohrafiia / V.V. Khymynets. – Uzhhorod, 2004. – 212 s.

Розділ V. Теоретико-методологічні дослідження проблем початкової освіти

doi: 10.15330/msuc.2016.15.185-189

Ірина Липа,
кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Irena Lypa,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
iryna.lypa@pu.if.ua
ID orcid.org/0000-0002-1666-2346

УДК 373.3.016: 784.4

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ТЕАТРАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ МУЗИЧНИХ ІНТЕРЕСІВ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ГІРСЬКИХ ШКІЛ

USE OF THEATER PEDAGOGY IN THE DEVELOPMENT OF MUSICAL INTERESTS OF PRIMARY SCHOOL PUPILS IN THE SCHOOLS OF MOUNTAIN REGIONS

У статті розкриваються психолого-педагогічних засади процесу розвитку музичних інтересів учнів початкових класів гірських шкіл засобами театральної педагогіки. Автор наголошує, що музичні здібності успішно розвиваються в процесі музичної діяльності, сприйняття музики і музичної творчості. А урок музики відповідно виступає основною формою організації музично-виховної роботи в школі, який включає в себе різні види музичної діяльності учнів. Підготовка до уроку музики залежить від педагогічних умінь та майстерності вчителя, як він зуміє організувати і реалізувати виховні, освітні і розвиваючі можливості музичного матеріалу.

Акцентується увага на те, що для успішної реалізації завдань музичного виховання та освіти школярів учитель мусить глибоко вивчити твори і добирати їх у відповідності до вікових особливостей учнів, їх музичної підготовки, застосовувати креативні методики та технології навчання, інноваційні підходи. Одним із таких інноваційних підходів до організації уроків музики є виростання елементів театрального мистецтва та технологій театральної педагогіки.

Ключові слова: театральне мистецтво, розвиток музичних здібностей, уроки музики, театральна педагогіка.

The article reveals psychological and pedagogical basics of the development of musical interests of primary school pupils by means of theatre pedagogy. The author notes that musical abilities can be successfully developed in the process of musical activity, perception of music and musical creativity.

Music lesson, which is the main form of the organization of music and educational activity of schoolchildren, includes various kinds of pupils' musical activities. Preparing to music lesson depends on teacher's professional skills and competence as well as on their ability to organize a class and realize the educational and developmental potential of music material. It is emphasized that teachers should choose music material in accordance with the pupils' age features as well as their level of music abilities. It is also important to use innovative methods and means of teaching. The elements of theatre art and the technology of theatre pedagogy are considered to be some innovative approaches to teaching music.

Key words: theatre art, development of music abilities, music lesson, theatre pedagogy.

В статье раскрываются психолого-педагогических основы процесса развития музыкальных интересов учащихся начальных классов горных школ средствами театральной педагогики. Автор отмечает, что музыкальные способности успешно развиваются в процессе музыкальной деятельности, восприятие музыки и музыкального творчества. А урок музыки в соответствии выступает основной формой организации музыкально-воспитательной работы в школе, который включает в себя различные виды музыкальной деятельности учащихся. Подготовка к уроку музыки зависит от педагогических умений и мастерства учителя, как он сумеет организовать и реализовать воспитательные, образовательные и развивающие возможности музыкального материала.

Акцентируется внимание на то, что для успешной реализации задач музыкального воспитания и образования школьников учитель должен глубоко изучить произведения и подбирать их в соответствии с возрастными особенностями учащихся, их музыкальной подготовки, применять креативные методики и технологии обучения, инновационные подходы. Одним из таких инновационных подходов к организации уроков музыки является произрастание элементов театрального искусства и технологий театральной педагогики.

Ключевые слова: театральное искусство, развитие музыкальных способностей, уроки музыки, театральная педагогика.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На сучасному етапі модернізації системи освіти в Україні особливої гостроти й актуальності набувають питання всебічного розвитку та формування підростаючої особистості, здатної до творчого саморозвитку, самовиховання, та самореалізації.

Необхідність вирішення окресленої проблеми зумовлена соціальними, культурологічними та педагогічними чинниками, що визначають нагальну потребу в пошуку інноваційних шляхів та засобів впливу на формування особистості. До такий провідних засобів по праву відноситься мистецтво, зокрема театр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. У сучасній педагогічній теорії та шкільній практиці проблема вивчення театрального мистецтва як засобу впливу на розвиток особистості знайшла висвітлення в працях Д. Антоновича, Г. Веселовської, В. Гайдабури, Г. Дутчак, О. Казимірова, О. Кисіля, Р. Пилипчука, П. Руліна, М. Стефановича та ін. До окремого напряму досліджень відносимо вивчення психолого-педагогічних та дидактичних аспектів використання театрального мистецтва в освітньо-виховному процесі навчальних закладів (Л. Венгер, Л. Виготський, Є. Воропаєв, Д. Ельконін, О. Запорожець та ін.). Проблеми застосування надбань театральної педагогіки в навчально-виховному процесі школи порушували Н. Александрова, О. Комаровська, О. Котикова, І. Любинський, Л. Масол, О. Михайличенко, Г. Шевченко та ін. Відомі педагоги-практики Ш. Амонашвілі, Л. Потоцька, Є. Сазонов, В. Сухомлинський вказували на позитивний вплив театральних ігрових елементів на виховання і розвиток молодших школярів.

Формування мети статті. Мета статті полягає у розкритті психолого-педагогічних засад розвитку музичних інтересів учнів початкових класів гірських шкіл засобами театральної педагогіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Державний стандарт початкової загальної освіти в Україні окреслив провідні завдання розвитку особистісно-оцінного ставлення до мистецтва, художньо-творчих здібностей, здатності до сприймання, розуміння і творення художніх образів, потреби в духовному самовираженні. Важливу роль у вирішенні цих завдань належить музичному мистецтву. У зв'язку з цим перед музичною педагогікою постає багато проблем, серед яких однією з найактуальніших є проблема формування музичних здібностей учнів. Так як все більше вчених (А. Буров, Ю. Ласоцький, В. Цукерман та ін.) схиляється до того, що музичні здібності – це особливий вид духовних здібностей, які нерозривно пов'язані з музичною культурою та загальним розвитком людини. Музичні здібності успішно розвиваються в процесі музичної діяльності, сприйняття музики і власне музичної творчості, і ніякі слухові дані не гарантують видатних творчих досягнень самі по собі.

Психолого-педагогічні дослідження доводять, що всі види мистецтва, кожен по своєму, розвивають у дітей не тільки художні здібності, але й «загальну універсальну людську здатність, яка, будучи розвиненою, реалізується в будь-якій сфері людської діяльності» І чим раніше відбудеться зустріч дитини з мистецтвом, тим процес становлення цієї здатності буде більш ефективним (Є. Ільєнко).

Інтегрована діяльність учителя музики спрямована на спеціальний музичний розвиток школярів, формування творчої особистості учня з глибоким внутрішнім світом, усвідомленим музичним інтересом та розвинутими музичними здібностями. Музична діяльність, яка здійснюється на основі сприйняття, усвідомлення музичного образу, впливає на розвиток емоційно-чуттєвої сфери особистості молодшого школяра. Цю тезу підтверджують слова Д. Кабалевського, про те, що «інтерес до музики, захопленість музикою, любов до неї, – обов'язкова умова для того, щоб вона широко розкрила і подарувала дітям свою красу, для того, щоб вона могла виконати свою виховну й пізнавальну роль... Будь-які ж спроби виховувати й навчати того, хто музикою не зацікавився, не захопився, не полюбив її, приречені на невдачу» [3]. Відповідно, не можна навчати музиці, не розбудивши в дітях інтересу до неї. А любов, інтерес до музики можуть виникнути тільки тоді, коли діти навчаться сприймати справді художні зразки музичного мистецтва. У цьому контексті Л. Виготський писав: «Перш ніж ти хочеш залучити дитину до якоїсь діяльності, зацікав її нею, потурбуйся про те, щоб виявити, що вона готова до цієї діяльності, що в неї напружені всі сили, необхідні для цього, і що дитина діятиме сама, вчителеві ж лишається тільки керувати й спрямовувати цю діяльність» [2].

Однак виявлення музичних здібностей залежить не тільки від вроджених задатків дитини, а й від культурного середовища, музичного оточення. У багатьох дітей музичні здібності вперше починають розвиватися в сімейному колі, в інших – лише в школі. Розвиток музичних здібностей буде успішним за умови врахування суперечності між особистістю дитини, з властивими їй музичними нахилами та її участю в колективній музичній діяльності. Формування музичних здібностей відбувається під впливом загальних закономірностей розвитку здібностей. Поряд з цим, музичні здібності не даються в готовому вигляді. Вони формується в активній діяльності особистості [7].

У різних дітей музикальність може характеризуватися багатоваріантним поєднанням окремих здібностей. Зокрема, одні діти помітно виділяються емоційним відгуком на музику, інші – відгукуються певними руховими реакціями на неї, треті – проявляють серйозну зацікавленість певним видом музичної діяльності. Всі види мистецтва доповнюють одне одного у вираженні єдиної художньої ідеї і посилюють цим об'єднанням естетичну дію та вплив на вихованця кожного з них.

Неоціненний педагогічний потенціал театрального мистецтва пов'язаний з унікальною природою театру як синкретичного художнього погляду на оточуючий світ. За своїми засобами театр – це синтез драматургії (слова), музики, образотворчого мистецтва (сценографії), хореографії, які завдяки актору і режисеру об'єднуються сценічною дією. Види мистецтва доповнюють одне одного у вираженні єдиної художньої ідеї і посилюють цим об'єднанням естетичну дію кожного з них.

Тому театральне мистецтво має широкий спектр свого практичного застосування: це і введення учнів у багатогранну палітру театру (незважаючи на те, на яку майбутню професію зорієнтований учень), це знайомство зі специфікою сценічної творчості, це освоєння мистецтва театру, як такого, що акумулює досвід з різних сфер –

літератури, музики, живопису, народного побуту, архітектури, історії тощо. Крім того, мистецтво театру за наявності відповідних умов повноцінно опановується учнями не лише безпосередньо в театральній залі, а й під час інших видів творчої діяльності на допомогу яким залучається все різноманіття форм роботи у позаурочний час. Зазначене дозволяє зробити висновок, що театральне мистецтво у своєму органічному синтезі усіх видів та жанрів, сприятиме цілісному розвитку особистості учнів.

Метою уроків музики в загальноосвітній школі є – виховання музичної культури учнів як необхідної частини їх духовної культури. На таких уроках учні знайомляться з кращими зразками української народної творчості, фольклору, творами композиторів-класиків, масовими піснями, театральним мистецтвом. Провідним завданням музичного виховання в школі є формування музичної культури учнів у процесі спілкування з музикою, внаслідок чого формуються їхні інтереси, погляди, смаки тощо.

Інтенсивний розвиток технічного прогресу розширив можливості уроків музики. Якщо декілька десятиріч тому уява про музику пов'язувалась лише з концертним залом, то в наш час – час новітніх технологій, це зовсім інакше. Учні розширюють свій музичний світогляд за допомогою телевізорів, телефонів, комп'ютерів, відеозаписів з YouTube та ін. За таких умов розвиток музичних здібностей школярів та їх музичне виховання набуває ще більшої значимості.

О. Коваль стверджує, що формування музичних здібностей молодших школярів повинно здійснюватися одночасно у таких трьох напрямах:

1. Формування музично-слухових здібностей: а) ладове чуття (емоційний компонент); б) музично-ритмічне чуття (емоційний компонент); в) музично-слухові уявлення (слуховий компонент).

2. Формування музично-естетичних здібностей: – раціонально-пізнавальні здібності: а) слухова спостережливість; б) диференціація музичної мови; в) здібність до осмислення музичного змісту. – емоційно-пізнавальні здібності: а) яскравість та багатство уяви; б) розкриття життєвих зв'язків музики; в) оцінне ставлення.

3. Формування здібностей до музичної діяльності: а) здібність до сприймання; б) виконавські здібності; в) творчі здібності [5, с. 154].

Урок музики – основна форма організації музично-виховної роботи в школі. Урок включає в себе різні види музичної діяльності учнів: спів, музично-ритмічні рухи, гра на дитячих музичних інструментах, слухання музики, музична грамота. Для уроків музики характерною є особлива емоціональна атмосфера. Й це цілком природно, адже музика – мова почуттів: вона хвилює, викликає в дітей певні настрої і переживання. Таким чином, концентруючи увагу учнів на звучанні музики і розвиваючи їхню увагу вчитель допомагає дітям увійти у світ музики, музичних образів і яскраво відчути їх виразність.

Кожен урок має багато спільних рис, але й має свою своєрідність і неповторність. На уроці все повинно бути добре продумано: мета і завдання, зміст і структура, засоби і методи, прийоми роботи, бо без цього не можна досягнути добрих результатів.

Підготовка до уроку залежить від педагогічних умінь та майстерності вчителя, тобто як він зуміє організувати і реалізувати виховні, освітні і розвиваючі можливості музичного матеріалу. Для успішного розв'язання цих завдань, вчитель мусить глибоко вивчати твори і добирати їх у відповідності до вікових особливостей учнів, їх музичній підготовці, доречно застосовувати методики та технології навчання, творчі інноваційні підходи. Одним із таких інноваційних підходів до організації уроків музики є виростання елементів театрального мистецтва та технологій театральної педагогіки.

Неоціненний педагогічний потенціал театрального мистецтва пов'язаний з унікальною природою театру як синкретичного художнього погляду на оточуючий світ; за своїми засобами театр – це синтез драматургії (слова), музики, образотворчого мистецтва (сценографії), хореографії, які завдяки актору і режисеру об'єднуються сценічною дією.

Тому що найбільший виховний вплив на молодшого школяра здійснюють ті елементи культури, які учень, відповідно до своїх вікових можливостей здатний зрозуміти, а згодом відобразити в навчальній і творчій діяльності. Науковці (О.Запорожець, О. Леоньєва та ін.) довели, що лише у процесі практичної діяльності засвоюється культурна спадщина рідного народу, всебічно формується особистість.

Однією з актуальних проблем сучасної педагогічної науки і практики є використання в навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи надбань театральної педагогіки, яка досліджує специфіку театру через сценічну дію, особливості акторської і режисерської творчості, близьких до педагогічної. Особливої ваги набуває невичерпний потенціал театральної педагогіки під час організації навчально-виховного процесу у початковій школі.

Засновником театральної педагогіки як науки вважають К. Станіславського, популярність ідей якого серед світового і вітчизняного педагогічного загалу невпинно зростає, набирає нових ракурсів та галузей її застосування. Адже система К. Станіславського – це не тільки наука про акторське мистецтво, а й про те, як, спираючись на об'єктивні закони, розвивати здібності, підвищувати «коефіцієнт корисної дії» будь-якого творчого процесу чи розвитку особистості. Педагоги в своїй практичній діяльності успішно керуються його рекомендаціями та надбання театрального мистецтва у сучасному освітньому процесі [1].

Театральна педагогіка сприяє інтеграції різних видів і форм творчої діяльності учнів початкових класів, підвищенню рівня засвоєння навчального матеріалу, вдосконаленню вміння виразного читання, цілісній характеристиці образу, об'єкта, явища, – в сукупності словесних і невербальних його складових, збагаченню мовленнєвої культури особистості. Тому використання технологій театральної педагогіки, історичних етнокультурних надбань театрального мистецтва рідного Карпатського краю, близького й зрозумілого дітям горян, які проживають у цьому регіоні з раннього дитинства, – на уроках музичного мистецтва розглядається нами як один із найважливіших засобів навчання, що сприяє розвитку природних здібностей учнів та підвищенню пізнавального інтересу до здобуття музичної освіти. Це вимагає вдосконалення театральних методик, що

використовуються у навчальному процесі сучасного освітнього закладу, передбачає знання вчителем театральної педагогіки та спроможність об'єктивно оцінювати свою роботу.

Педагогічне мистецтво в багатьох рисах подібне до інших видів мистецтва, зокрема театрального. Шкільна театральна педагогіка розглядається як художньо-естетична творчість і форма освітньої діяльності в його теорії, історії та практиці. Тому для вчителя музики дуже важливо добре знати й вміти творчо застосовувати у власній діяльності провідні принципи та закони театральної педагогіки, з врахуванням етнографічних особливостей регіону. В цьому йому може допомогти педагогічний доробок знавця театрального мистецтва – К. Станіславського, зокрема щодо розробки та вдосконалення інноваційних технологій навчання, а щодо культуротворчої складової, – то використання етнографічних матеріалів про діяльність Гуцульського театру, який має свою славну історію та вагомі здобутки.

У цьому контексті варто зазначити, що театральна педагогіка виступає органічним компонентом дидактики початкової школи та музичної освіти зокрема. Оскільки, досліджуючи специфіку театру через сценічну дію, культуротворчу місію, фізичну і психічну змістовність акторської творчості, театральна педагогіка виявляється дуже близькою до педагогічної практики та завдань які стоять перед нею. Тому варто зауважити, що основними функціями Гуцульського театру, як етносоціокультурного інституту Гуцульщини, були дидактична, діагностична, естетична, комунікативна, націотворча, охоронна, репрезентативна функція, які не втратили своєї актуальності і в наші дні .

Таким чином, як стверджує дослідник І.Червінська, «застосовуючи невичерпні можливості театрального мистецтва у навчанні, вихованні та розвитку молодших школярів, педагог повинен працювати над поглибленням змістового компонента початкової загальної освіти, удосконаленням умінь та навичок, розвитком особистісних якостей, гармонізацією взаємин між суб'єктами навчально-виховного процесу [10].

Модернізація початкової загальної музичної освіти в Україні потребує впровадження у навчальний процес наукового підходу, інноваційних форм, методів та засобів, реалізація яких зорієнтована на впровадження інновацій, які б осучаснили її, наблизили до зростаючих вимог суспільства. Ефективність музичного навчання значною мірою визначається також якістю педагогічного керівництва цим процесом, яке має орієнтуватися на створення сприятливих умов для розвитку музичних інтересів особистості. А вдосконалення змісту загальної музичної освіти у початковій школі має орієнтуватись насамперед на визнанні шедеврів світової музичної культури, театрального мистецтва на відміну від випадкового включення до навчальних програм творів різних за своєю художньою цінністю, лише з огляду на вікові можливості учнів. У цьому контексті ми погоджуємося з дослідницею Т.Турчин, яка наголошує, що сучасний урок музики має будуватись на «еталонних» зразках музичного мистецтва. Відповідно, зміст початкового загального музичного навчання передбачає якомога ширше відтворення української музичної культури, що має домінувати у навчальному репертуарі. Важливо забезпечити повноту і різноманіття жанрово-стильових характеристик навчального репертуару шляхом освоєння зі школярами академічної, народної, духовної музики, а також кращих зразків розважальної, популярної серед молоді музики [9, с.17]. Психолого-педагогічний підхід служить для обґрунтування процесів особистісного становлення учнів, розвитку їх музичних здібностей і є методологічною базою для визначення технологій організації театральної діяльності як навчального процесу.

Шкільна театральна педагогіка як форма освітньої художньо-естетичної діяльності, що відповідає потребам особистості в збереженні надбань культури, в самозбереженні і розвитку, має потужний потенціал універсального впливу на особистість, оскільки сприяє становленню творчої особистості динамічного типу, що ідентифікує себе з рідною культурою, з близьким і зрозумілим з ранніх років навколишнім середовищем, і яка сприймає і розуміє загальнолюдські гуманістичні цінності [10].

Шкільний театр у гірських школах Прикарпаття виступає своєрідним освітньо-культурним феноменом, який виник у надрах національної культури, звичаїв та традицій рідного народу і пройшов «шлях історичного становлення від синкретичних форм первісності і Стародавнього світу до функціональної визначеності навчального шкільного театру пізнього середньовіччя, до самостійного існування в освітніх системах Нового часу» [4]. Театральне мистецтво має свою морфологію, способи функціонування, зображувальну знакову систему, специфічні засоби виразності, методи створення та презентації образу, технології формування особистості, і тому, як засвідчує практика минулого й сьогодення, є одним з найпотужніших засобів впливу на свідомість і поведінку людини. Театральне мистецтво – вид мистецтва, яке є художнім відображенням життя з допомогою сценічних дій акторів перед глядачем. Окрім цього, під мистецтвом театру розуміють своєрідну форму суспільної свідомості, засіб художнього пізнання і виховання підростаючого покоління. Основною специфічною особливістю театру є відображення істотних конфліктів і характерів, які зачіпають інтереси і потреби сучасного глядача. Самобутність театру як виду мистецтва – відповідати цій сучасності, що робить його важливим чинником виховання та формування особистості.

Сприятливим ґрунтом для розвитку музичних здібностей учнів гірських шкіл Карпатського регіону є використання на уроках музики та в позаурочній діяльності елементів театрального мистецтва, зокрема надбань та здобутків Гуцульського театру, який користується чималою популярністю не лише в Карпатському регіоні але й поза його межами. Адже, за твердженням дослідниці О.Шлемко, «феномен Гуцульського театру полягає насамперед у його генетичному зв'язку з традиційною культурою автохтонного народу, глибокій народності, унікальному поєднанні в своєму репертуарі гуцульської тематики та говірки, формуванні трупи з місцевих народних професіоналів, які були носіями фольклорних знань» [11, С.6-7]. Мистецтво Гуцульського театру ґрунтується на природженому артистизмі та самобутності гуцульських акторів, сценічному досвіді, розумінні сучасних проблем та завдань щодо особистісного розвитку учня-горянина, бажанні впливати на хід історії і творити майбутнє, формуванні сценічними засобами моделі світу та створенні сприятливого для становлення особистості соціокультурного простору.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Застосування елементів театральної педагогіки у навчально-виховному процесі з метою розвитку музичних інтересів учнів початкових класів гірських шкіл дає змогу цілісно

формувати особистість з одночасним залученням свідомості, почуттів, різних видів діяльності, що в комплексі допомагає зробити процес навчання привабливим і радісним. Перспективи подальших наукових розвідок пов'язуємо із вивченням проблеми готовності майбутнього педагога до застосування інноваційних технологій на уроках музики у початковій школі.

1. Абрамян В. Ц. Театральна педагогіка / В. Ц. Абрамян – К. : Лібра, 1996. – 224 с.
2. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Под ред. .В. Давыдова. – М.: Педагогика, 1991. – 480 с.
3. Кабалевский Д.Б. Основные принципы и методы программы по музыке для общеобразовательной школы. М., 1982. – 36 с.
4. Калько Р. М. Використання театральної педагогіки у початковій школі / Р.Калько // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка – 2011 – Ч. І. – № 10 (221). – С.215-221
5. Коваль О.В. Проблема психолого-педагогічної діагностики музичних здібностей учнів загальноосвітньої школи // Проблеми мистецької освіти. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2008. – С. 154–159.
6. Ляшко М. Проблема формування інтересу молодших школярів до народної музичної творчості / М.Ляшко // Педагогіка. Гуманітарний вісник. – 2008. – №25. – С. 28-36.
7. Ростовський О.Я. Методика викладання музики у початковій школі: Навч.-метод. посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – 216 с.
8. Соломаха С. Подготовка будущих учителей начальных классов к руководству театральной деятельностью младших школьников : автореф. дисс. на соискание науч. степени к. пед. наук: 13.00.04 спец. «Профессиональная подготовка». – К., 1995. – 24 с.
9. Турчин Т. М. Початкова музична освіта: проблеми модернізації [Текст]: монографія / Т. М. Турчин. – Чернігів: ПАТ ПВК Десна, 2013. – 368 с
10. Червінська І.Б. Формування у молодших школярів інтересу до навчання засобами театральної педагогіки: методичний посібник / І.Б. Червінська, Л.І. Кіраль. – Ужгород, 2014. – 84 с.
11. Шлемко О. Світоч національно-культурного відродження України (про Гуцульський театр Гната Хоткевича) / О.Шлемко // Народна творчість та етнографія. –1999. – № 4. – С. 3-12.

Reference

1. Abramian V. Ts. Teatralna pedahohika / V. Ts. Abramian – K. : Libra, 1996. – 224 s.
2. Vyhotskii L.S. Pedagogicheskaya psikhogiya / Pod red. .V. Davydova. - M.: Pedagogika, 1991. - 480 s.
3. Kabalevskii D.B. Osnovnyye printsypy i metody programmy po muzyke dlia obshcheobrazovatelnoi shkoly. M., 1982.
4. Kalko R. M. Vykorystannia teatralnoi pedahohiky u pochatkovii shkoli / R.Kalko // Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka – 2011 – Ch. I,№ 10 (221), – Ch. I, – S.215-221
5. Koval O.V. Problema psykholoho-pedahohichnoi diahnostyky muzychnykh zdibnostei uchniv zahalnoosvitnoi shkoly // Problemy mystetskoi osvity. – Nizhyn: Vydavnytstvo NDU im. M. Hoholia, 2008. – S. 154–159.
6. Liashko M. Problema formuvannia interesu molodshykh shkoliariv do narodnoi muzychnoi tvorchosti / M.Liashko // Pedahohika. Humanitarnyi visnyk. – 2008. – №25. – S. 28-36
7. . Rostovskii O.Ia. Metodyka Vykladannia muzyky u pochatkovii shkoli: Navch.-metod. posibnyk. – 2-e vyd., Dop. - Ternopil: Navchalna knyha - Bohdan, 2001. – 216 s.
8. Solomakha S. Podgotovka budushchikh uchitelei nachalnykh klassov k rukovodstvu teatralnoi deyatelnostiu mladshykh shkolnikov : avtoref. dyss. na soiskanie nauch. stepeni k. ped. nauk : 13.00.04 spets. «Professionalnaia podgotovka». – K., 1995. – 24 s.
9. Turchyn, T. M. Pochatkova muzychna osvita: problemy modernizatsii [Tekst]: monohrafiia / T. M. Turchyn. – Chernihiv: PAT PVK Desna, 2013. – 368 s.
10. Chervinska I.B. Formuvannia u molodshykh shkoliariv interesu do navchannia zasobamy teatralnoi pedahohiky: metodychnyi posibnyk / I.B. Chervinska, L.I. Kiral. – Uzhhorod, 2014. – 84 s.
11. Shlemko O. Svitoch natsionalno-kulturnoho vidrodzhennia Ukrainy (pro Hutsulskyi teatr Hnata Khotkevycha) // Narodna tvorchist ta etnohrafiia. – 1999. – № 4. – S. 3-12.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.190-193

Олена Лущинська,
аспірант,
Львівський національний університет
імені Івана Франка
(м. Львів)

Olena Lushchynska,
Postgraduate Student,
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv)
olena.shkoropad@gmail.com

УДК 37. 015: 373. 31: 0043

МУЛЬТИПЛІКАЦІЇ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ВПЛИВУ НА СВІДОМІСТЬ ТА ПОВЕДІНКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

ANIMATED CARTOONS AS ONE OF THE MEANS OF INFLUENCE ON THE CONSCIOUSNESS AND BEHAVIOUR OF PRIMARY SCHOOL PUPILS

У статті визначено зміст поняття «мультфільми», розглянуто мультиплікації як один із засобів впливу на свідомість і поведінку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Описано принципи впливу мультфільмів на дітей: принцип інформатизації (нові знання, інформація про поведінку людей, певні об'єкти, цікаві факти), принцип імітації (наслідування дитиною поведінки героїв, стилю спілкування, відтворення дій), принцип ідентифікації (співставлення подій, персонажів, сюжетних ліній з особистим досвідом). Розкрито значні можливості дитячої мультиплікації як технології навчання та виховання. Проаналізовано окремі мультиплікації, розкрито методичні підходи та критерії добору мультиплікаційних фільмів: мультфільм не повинен суперечити певним суспільним уявленням та формувати нові стереотипи, нехарактерні нашому суспільству; мультфільм має не суперечити реальності, не «засмічувати» мовлення дитини та відповідати соціокультурним вимогам суспільства; не заперечувати основних правил виховного впливу на дитину.

Ключові слова: мультиплікація, мультфільм, молодший шкільний вік, принципи, критерії.

The article deals with the content of the notion «cartoons». Animated cartoons are revealed as one of the means of influence on the consciousness and behaviour of preschool and primary school pupils. The principles of the cartoons' influence on children such as informatization principle (new knowledge, information about human's behaviours, certain objects, interesting facts), imitation principle (imitation of heroes' behaviour by a child, speech manners, reconstruction of actions), identification principle (comparing of events, heroes, plotlines with child's own experience) are described. The great opportunities of children cartoons as teaching and education technique are revealed. Some cartoons are analysed and methodical approaches and criteria of their selection as the following: the cartoon should not contradict some social concepts and form new stereotypes that are not typical in our society; not to contradict to reality, not «to litter» child's speech and correspond to sociocultural norms of our society; not to contradict the main rules of education influence on the child that were established by you are revealed.

Key words: animated cartoon, cartoon, primary school age, principles, criteria.

В статье определено содержание понятия «мультфильмы», рассмотрено мультипликации как одно из средств воздействия на сознание и поведение детей дошкольного и младшего школьного возраста. Описано принципы влияния мультфильмов на детей: принцип информатизации (новые знания, информация о поведении людей, определенные объекты, интересные факты), принцип имитации (подражание ребенком поведению героев, стилям общения, воспроизведение действий), принцип идентификации (сопоставление событий, персонажей, сюжетных линий с личным опытом). Раскрыто значительные возможности детской мультипликации как технологии обучения и воспитания. Проанализировано отдельные мультипликации, раскрыто методические подходы и критерии отбора мультипликационных фильмов: мультфильм не должен противоречить определенным общественным представлениям, и формировать новые стереотипы, не характерные нашему обществу; мультфильм должен не противоречить реальности, не «засорять» речи ребенка и отвечать социокультурным требованиям общества; не возражать основным правилам воспитательного воздействия на ребенка.

Ключевые слова: мультипликация, мультфильм, младший школьный возраст, принципы, критерии.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасне суспільство, іменоване «інформаційним» – це суспільство нових технічних можливостей, реалізації «перфектних» ідей і втілення у реальність нових проектів [2]. Аналізуючи і порівнюючи дітей нової

ґенерації з їхніми ровесниками минулого століття, помічаємо не просто відмінності, пов'язані з підготовкою чи рівнем знань учнів, а щось значно більше, щось «інше», яке знаходить своє відображення у манері спілкування, поведінці, роздумах, думках, вмінні працювати та реалізовувати задумане.

Становлення нової освітньої парадигми, інтенсивний розвиток сучасних технологічних процесів, не залишаються осторонь процесу навчання, виховання та розвитку підростаючого покоління, а навпаки – займають передові позиції, часто ніким непомічені. Адже, як часто ми дивуємося знанням чи поведінці дитини, думаючи про джерело цього досвіду. Звичайно, перш за все, починаємо думати про оточення, дошкільний заклад, школу, батьків (усе залежить від того, хто про це думає, якщо вчитель, то він знаходитиме причину у батьках і друзях; якщо батьки, то для них – це, перш за все, школа та оточення. І на чиїй стороні правда, часом, з'ясувати важко). Проте, часто забуваємо про змістовне дозвілля дітей. Та чи не найбільшим їхнім захопленням є перегляд мультфільмів. Водночас існують різні думки до корисність для дитини мультиплікаційних фільмів, їхнє значення щодо розвитку її розвитку. Інколи, переглядаючи новинки мультиплікаційної продукції, хочеться закричати – Не варто! Не можна!

Звичайно, від способу використання мультфільму залежить не лише рівень розвитку дитини, задоволення, а й наслідки після перегляду. Неконтрольований перегляд руйнує та спотворює сприйняття дитиною реальності, оточення та стилів поведінки. Водночас правильно організований і прокоментований сеанс перегляду вдало підібраної мультиплікації сприяє активізації навчально-пізнавальної активності молодших школярів. Адже використання навчальних інформаційних технологій слугує засобом підвищення мотивації навчально-пізнавальної діяльності, урізноманітнення педагогічного процесу, розвитку розумових здібностей, самостійної творчої активності школярів [3, с. 3]. З огляду на це, питання правильного та доцільного використання якісних мультфільмів сьогодні набуває особливої актуальності. Адже дитина, сприймаючи інформацію у вигляді образів, під впливом побаченого може формувати власну модель поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Аналіз досліджень і публікацій дозволяє констатувати, що висвітлення проблем, пов'язаних з використанням сучасних інформаційних та комп'ютерних технологій у педагогічному процесі, започатковано і розвинуто в працях багатьох учених (Р. Вільямса, Б. Грушенського, В. Глушкова, А. Єршова, К. Маклін, С. Пейперта, Є. Полат та ін.). Проблемою розроблення й використання комп'ютерних технологій навчання займалися Н. Атапова, О. Будник, А. Верлань, М. Головань, М. Жалдак, Н. Морзе, Ю. Рамський, І. Роберт та ін. Тема мультиплікації знайшла своє відображення у працях Л. Бірюкова, А. Бурухіна, Л. Лебедєва, Л. Назарова, Л. Фесюкова, М. Сітцевої, Р. Силко, П. Скляра, Ю. Хомської та інших науковців.

Формування мети статті. Мета статті – обґрунтувати особливості впливу мультфільмів на свідомість і поведінку молодших школярів та описати способи їх використання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасна дитина, починаючи з віку двох, а інколи і з одного року, ознайомлюється з дещо новим способом пізнання світу – мультфільмами. Особливо привабливими для неї є ті жанри, які найбільш яскраві та цікаві для батьків, у більшості випадків, а не для дітей. Адже, підбираючи «меню перегляду», батьки, перш за все, звертають увагу на яскравість, якість, сучасність, ну і, так званий, розвивальний аспект. За словами М. Сітцевої, «у буденній свідомості мультиплікації сприймаються як невід'ємний складник дитинства, засіб розважання та розвитку підростаючої особистості» [4].

Мультфільм, мультиплікація, анімація, мультиплікаційне кіно – це вид кіномистецтва, твори якого створюються шляхом зйомки послідовних фаз руху мальованих або об'ємних об'єктів. Серед мультиплікаційних фільмів виокремлюють лялькові, мальовані, пластилінові, комп'ютерні. Першим мультфільмом в Україні був «Солом'яний бичок», створений В. Левандовським мальований мультфільм. Сьогодні найбільш популярними є комп'ютерні мультфільми («Маша і ведмідь», «Фіксіки» та ін.).

В. Сухомлинський слушно акцентував увагу на тому, що «у малюків своє бачення світу, своя мова художніх зображувальних засобів» [6]. Мультиплікація є особливим жанром екранних мистецтв, де аудіовізуальний ряд підлаштований саме для дитячого сприйняття.

Як зазначає Р. Силко, «мультиплікація – це універсальна та інтернаціональна мова спілкування дітей та дорослих усього світу. Мультиплікація є дуже близькою до світу дитинства, бо в ній завжди присутня гра, злет фантазії й немає нічого неможливого. Мультиплікація є універсальним багатогранним засобом розвитку дитини у сучасному візуально насиченому світі. Виразні засоби мультиплікації є найбільш природніми для дитячого віку стимуляторами творчої активності та розкутості мислення» [5, с. 188].

За словами Ю. Хомської, «проблематика сприйняття мультфільмів дітьми полягає у тому, що маленьким глядачам не вистачає ані художнього, ані життєвого досвіду, щоб сприйняти сюжетну лінію мультфільму. Діти не бачать тих прихованих смислів, які зазвичай містяться у словах і діях героїв» [7]. Тому, обираючи мультфільм, доцільно враховувати принципи дії мультиплікації на свідомість дітей. Переглядаючи будь-який мультфільм, дитина отримує різноманітну інформацію, що є не лише навчальною чи практичною.

Проте, порівнюючи почуття та емоції після перегляду мультиплікації дорослими та дітьми, слід зазначити, що дорослі сприймають сюжет, а діти деталі. Ми провели опитування серед батьків та дітей, обравши за основу серію «День кіно» з усім відомого мультфільму «Маша та ведмідь». На підставі аналізу його результатів

констатуємо, що 75 % батьків запам'ятали веселі моменти порівняння відомих фрагментів із кіно, ще 15 % особливо вразив фрагмент на кораблі, 10 % не змогли згадати про що, пам'ятаючи лише окремі уривки. Водночас діти звернули увагу на те, що можна створити власне кіно, якщо щось не вдається написати чи намалювати, можна взяти чистий аркуш, а старий викинути на підлогу, якщо сумно – варто переглядати мультфільми та ін. І це не все, адже це лише загальна картина сприйнятого.

У процесі перегляду виокремлюють три принципи впливу на свідомість і поведінку дітей: інформатизації, імітації, ідентифікації. Характеризуючи їх, варто розпочати з принципу інформатизації. Під час перегляду мультфільму дитина зустрічається не просто з новим знанням, як про це думають батьки, а з цілим потоком нового й непізнаного, за розуміння та сприйняття якого відповідає вона сама. Так, в одному з найпопулярніших мультфільмів «Маша і ведмідь» (серія «День варення») головна героїня демонструє чудеса молекулярної кухні (вміння приготувати варення із шишок), дозвіл користування плитою, що є небезпечним, та безліч інших моментів.

Важливо не залишати дитину переглядати мультфільм самостійно, оскільки тоді ми не зможемо проконтролювати рівень усвідомлення нею побаченого. Це для нас сюжет, а для дитини – сотні деталей, які потрібно пояснити, про які потрібно поговорити, а також проаналізувати та зробити правильні висновки.

Не менш вагомим є принцип ідентифікації. Переглядаючи мультфільми, діти ідентифікують персонажів, стилі їхньої поведінки, предмети побуту тощо. Ідентифікуючи себе з персонажем, діти наслідують його і засвоюють моделі поведінки, які часто бувають агресивними. А. Бандура говорив про те, що одна телевізійна модель може бути предметом наслідування для мільйонів. «А коли я лягаю у ліжку, мене мама теж цілує, як Свинку Пеппу», «Лунтік допомагає Бабі Капі і я теж допомагаю мамі», «У Маші є домашні тварини, яких вона лупцює, у мене теж, отже можна їх лупцювати». Спираючись на поняття «підкріплення», А. Бандура описує три способи проходження підкріпленого зразка для наслідування: у випадку, якщо за допомогою спостереження моделі можуть виникати нові реакції; у випадку, коли наслідування моделі поведінки за винагородою або покаранням може посилювати чи послаблювати стримування цієї поведінки; у випадку, коли наслідування моделі може сприяти актуалізації тих зразків поведінки, які й раніше відомі дитині [1].

Принцип імітації є тим принципом, вплив якого ми можемо бачити одразу. Адже, переглядаючи мультфільм, дитина хоче бути схожою на своїх героїв і тому з радістю наслідує улюблених персонажів. Зокрема, прикладом дії цього принципу є мультфільм «Свинка Пеппа» (серія «Бульбашки») https://www.youtube.com/watch?v=f45gpLQXpOI&t=123s. Переглянувши цю серію, дитині захочеться за рецептом і собі зробити бульбашки та випускати їх з ракетки, а опісля вилити всю воду та стрибати по калюжах. У наступній серії «Тедді на прогулянці» Джордж забув іграшку і плаче, для дитини це може бути сигналом привертання уваги. Хоча позитивним є те, що речі на пікнік діти збирають самостійно, а також те, що Пеппа розпочинає розмову з привітання, коли до них приєднується Пан Зебра. Серія «Крихітні створіння» не привертає особливої уваги, але вже у першому епізоді бачимо капусту, яка росте без коріння… У такий спосіб ми можемо проаналізувати кожен мультфільм до деталей. Але це лише наше окреме бачення, яке з'явиться, після прискіпливого перегляду, а от як насправді його сприйматимуть діти, ми не знаємо.

Саме тому, перш ніж переглядати мультфільм, варто врахувати низку важливих аспектів. Розглянемо їх.

Мультфільм не повинен суперечити певним суспільним уявленням та формувати нові стереотипи, не характерні для нашого суспільства (у Маші немає сім'ї та й усі проблеми вона вирішує самостійно, будучи повноправною хазяйкою свого життя: варить їсти, не навчається, прибирає, конструює, ремонтує та бешкетує), при цьому слід враховувати соціокультурні та соціолінгвістичні особливості нашої країни та країни виробника (дід Мороз чи Санта Клаус, замість Святого Миколая https://www.youtube.com/watch?v=NWVRi8gi2to. Це стосується і Лунтіка, і Барбоскіних, і Маші та ін. Батькам, вихователям, учителям слід пам'ятати те, що сюжет повинен дублювати та підтверджувати Вашу модель виховання й навчання. Ви навчаєте дитину правильно розмовляти, займаєтесь з нею, а тому зверніть увагу на те, що у мультфільмі «Барбоскіни» Ліза картавить, і це вважається нормальним.

Кожен з обраних мультфільмів, повинен бути якісним, окрім цього відповідати не лише розважальному, а й таким важливим аспектам, як виховний, навчальний, розвивальний. Мультфільм повинен не суперечити реальності (у мультфільмі «Том і Джеррі» герої б'ють один одного, рубають, але у той же момент відновлюються, чого немає у реальному житті, а діти можуть забажати повторити вчинки героїв мудьтфільму https://www.youtube.com/watch?v=Mm_YNQFjl18&list=PLrEgYej1Haa9kdQRm9ifHL7-lsqIM-gun.

Окрему увагу слід приділити мовленню персонажів. Якщо правильно підбирати мультиплікації, у дитини збагачуватиметься словниковий запас, формуватиметься вміння відповідати у тій чи іншій ситуації, реагувати на мовця, відтворюючи моделі побаченого. А от, якщо не звертати на це уваги, то все залишиться незмінним, дитина у будь-якому випадку повторюватиме, а от що, це вже залежить від змісту переглянутого мультфільму. Ось тому, якщо Ви бажаєте уникнути сленгів, вульгаризмів у мовленні дитини, не вмикайте такі мультфільми, як «Губка Боб», «Сімпсони», «Оггі і Кукарача», «Бабай» та багато інших.

Окрім цього, батькам доцільно з'ясувати для себе, яку мову вони хочуть чути від дитини – українську, російську, чи суржик. Якщо, вмикаючи дітям поперемінно мультфільми російською чи українською мовами, очікувати, що учень, володітиме вільно обома, то не варто забувати, що це так і буде, але у поєднанні, так

званому злитті почутого: «Мамо, дайте пожалуйста сочек» та багато інших виразів, які необхідно заборонити. А от такі мультфільми, як «Маленьке Королівство Бена та Холлі», «Собачий патруль», «Фіксіки», «Котигорошко», «Петрик П'яточкін» рекомендуємо до перегляду, з дорослими.

Тому для того, аби уникнути негативного впливу та неправильного сприйняття тієї чи іншої мультиплікації, хочемо дати кілька порад, як вихователям і вчителям, так і батькам:

- перш ніж пропонувати переглядати мультфільм дітям, перегляньте його самостійно та проаналізуйте, чи відповідає він критеріям правильного підбору мультиплікації;
- виділіть окремі епізоди, на які Ви б хотіли звернути увагу;
- обов'язково з'ясуйте виховний аспект мультфільму, продумавши висновки;
- переглядаючи мультфільми, проговорюйте з дитиною окремі епізоди, вчіть дитину аналізувати побачене, співставляти та робити висновки (діти повинні усвідомлювати різницю між мультфільмами, які є втіленням чиєїсь фантазії та реальністю);
- не залишайте переглядати мультфільм самостійно;
- навчіть диференціювати мультфільми відповідно до розвивального, виховного, навчального та розважального аспектів;
- не обмежуйте дитину у перегляді таких розважальних мультфільмів, як «Том і Джеррі», «Ну постривай», а просто з метою правильного впливу попередньо проговоріть основні моменти та порівняйте поведінку кота і мишки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. До основних напрямів використання ІКТ у початковій школі належать: проведення уроків із комп'ютерною підтримкою; використання електронних навчальних посібників, підручників; розв'язування інтерактивних кросвордів, ребусів, головоломок; здійснення тестового комп'ютерного контролю навчальних досягнень; використання комп'ютерних дидактичних ігор; використання Інтернет-ресурсів, мультфільмів тощо [3, с. 88]. Вплив мультиплікацій на свідомість і поведінку молодших школярів є очевидним, оскільки їх перегляд починається не з першого чи другого класу, тому навчати правильному перегляду варто починати ще з дошкільного віку. Критеріями правильного підбору мультиплікаційних фільмів, вважаємо такі: чітко регламентований час перегляду, підбір мультиплікацій з урахуванням вікових особливостей дітей, їхніх уподобань і характеру, обов'язковий попередній перегляд мультфільму дорослими, спільний перегляд з дитиною з наступним обговоренням.

Перспективи подальших наукових пошуків убачаємо в аналізі сучасної мультиплікаційної продукції, проектуванні методики перегляду мультиплікацій у навчально-виховному процесі початкової школи.

1. Bandura A. Influence of models reinforcement? contingencies on the acquisition f imitative responses / A. Bandura. // Journal of personality and Social Psychology. – № 1. – С. 589–595.
2. Budnyk O. Educational Model of a Modern Student: European Scope / O. Budnyk // Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Scientific Edition : Series of Social and Human Sciences. – Vol. 3, No. 2-3. – 2016. – P. 9-14 (doi:10.15330/msuc.2016.15.9-14).
3. Будник О., Минай Ю. Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній початковій школі: реалії та перспективи / О. Будник, Ю. Минай // Гірська школа Українських Карпат. – 2016. – № 14. – С. 84-88.
4. Сітцева М. Роль мультиплікації у розвитку дитини в умовах інформаційного суспільства [Електронний ресурс] / М. Сітцева – Режим доступу до ресурсу: http://www.inforum.in.ua/conferences/12/2/12.
5. Силко Р. М. Мульт-терапія як технологія виховання дітей. Активна мульт-терапія / Р. М. Силко // Вісник. Серія : Педагогічні науки. – 2014. – № 120. – С. 188–190.
6. Сухомлинський В. О. Сердце отдаю детям / В. О. Сухомлинський. – Мн. : Народная освета, 1982. – 288 с.
7. Хомська Ю. Вплив мультиплікаційних фільмів на формування гендерних стереотипів у дітей молодшого шкільного віку [Електронний ресурс] / Ю. Хомська. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://naub.oa.edu.ua/2014/vplyv-multyplikatsijnyh-filmiv-na-formuvannya-hendernyh-stereotypiv-u-ditej-molodshoho-shkilnoho-viku/.

Reference

1. Bandura A. Influence of models reinforcement? contingencies on the acquisition f imitative responses / A. Bandura. // Journal of personality and Social Psychology. – № 1. – С. 589-595.
2. Budnyk O. Educational Model of a Modern Student: European Scope / O. Budnyk // Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Scientific Edition : Series of Social and Human Sciences. – Vol. 3, No. 2-3. – 2016. – P. 9-14 (doi:10.15330/msuc.2016.15.9-14).
3. Budnyk O., Mynai Yu. Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v suchasnii pochatkovii shkoli: realii ta perspektyvy / O. Budnyk, Yu. Mynai // Hirska shkola Ukrainskykh Karpat. – 2016. – № 14. – S. 84-88.
4. Sittseva M. The role of the cartoons in child's development in the conditions of information society URL: http://www.inforum.in.ua/conferences/12/2/12.
5. Sylko R.M. Cartoon therapy as education technique. Active cartoon therapy/ R.M.Sylko // Visnyk №120. Series: Pedagogical sciences. – 2014. – P.188-190.
6. Sukhomlynskyi V. O. Sertse otdayu detiam/ V. O. Sukhomlynskyi. – Mn. : Narodnaia osveta, 1982. – 288 s.
7. Khomska Yu. The influence of animated cartoons on the formation of gender stereotypes in primary school children / Yu. Khomska. – 2014. URL: http://naub.oa.edu.ua/2014/vplyv-multyplikatsijnyh-filmiv-na-formuvannya-hendernyh-stereotypiv-u-ditej-molodshoho-shkilnoho-viku/.

Рецензент: Л.О. Ковальчук, кандидат педагогічних наук, доцент.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.194-197

Наталія Никорак,
асистент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м.Івано-Франківськ)

Nataliya Nykorak,
Assistant to the Chair,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk)
nataliia.nykorak@pu.if.ua

УДК 37.036 (477)
ББК 74.200.554 (4УКР)

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА В УМОВАХ ГІРСЬКОЇ ШКОЛИ

THEORETICAL ASPECTS OF FORMATION OF ESTHETIC CULTURE FOR A PRIMARY SCHOOL PUPIL IN MOUNTAINOUS SCHOOL

У статті теоретично обґрунтовано специфіку інтерпретації основних складових поняття «естетична культура особистості» з позиції регіоналістики та визначено основні вектори формування естетичної культури молодшого школяра в умовах гірської школи. Наголошується на відмінностях у трактуванні сутності компонентів естетичної культури особистості (сприймання, почуття, потреби, смаки, ідеали, художні вміння та здібності) в контексті регіонального підходу. Особливості умов проживання горян, їх соціокультурне середовище та менталітет, спадкоємність у збереженні художніх ремесел, сприймання, художні вміння та смаки виступають ключовими аспектами у естетичній культурі особистості. Естетичні ж почуття, потреби та ідеал потребують формування через організацію цілеспрямованого виховання та навчання. Особливе середовище гірської школи розглядається як поліфункціональний центр, у якому закладаються основи для формування цих компонентів естетичної культури.

Ключові слова: розвиток особистості, естетичне виховання, естетична культура, молодший школяр, гірська школа.

In this article, a theoretical background for a specific interpretation of the main constituents of «aesthetic culture of personality» from the perspective of regional study is provided; the main directions of the aesthetic culture development of the primary school pupil in the mountainous environment are defined.

Particular attention is given to the differences in explaining the nature of the aesthetic culture components of personality (perception, feeling, need, taste, ideals and artistic skills) in the context of regional approach.

Taking into consideration specific conditions of the highlanders' life, specifics of their mentality, the phenomenon of maintaining continuity in the arts and crafts, pupils of primary school have well developed aesthetic perception, artistic skills and taste. At the same time, aesthetic feelings, needs and ideals in aesthetic culture of personality require further development through organization of the oriented teaching.

Specific environment of mountainous school is considered as multifunctional center, where fundamentals of these aesthetic culture components are formed.

Keywords: personality development, aesthetic culture, primary school pupil, socio-cultural environment, mountain school

В статье определена специфика интерпретации основных составляющих понятия «эстетическая культура личности» с позиции регионалистики и теоретически обоснованы основные векторы формирования эстетической культуры младшего школьника в условиях горной школы.

Отмечается различия в трактовке компонентов эстетической культуры личности (восприятие, чувства, потребности, вкусы, идеалы, художественные умения и способности) в контексте регионального подхода. Принимая во внимание особенности условий проживания горцев, специфику их социокультурной среды и менталитета, явление преемственности в сохранении художественных ремесел, ключевыми аспектами выступают восприятия, художественные умения и вкусы, тогда как эстетические чувства, потребности и идеал в эстетической культуре личности требуют формирования через организацию целенаправленного воспитания и обучения. Особая среда горной школы рассматривается как полифункциональный центр, в котором закладываются основы для формирования этих компонентов эстетической культуры.

Ключевые слова: развитие личности, эстетическая культура, младший школьник, социокультурная среда, горная школа.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Глобалізація як ключова риса сучасності та динамічні соціокультурні процеси в Україні, що існують у контексті європейської інтеграції і одночасно базуються на ґрунті багатовікових національних традицій, зумовлюють необхідність переосмислення концептуальних засад формування різносторонньо розвинутої особистості – людини

високоосвіченої, інтелектуально багатої, духовно зрілої та національно зорієнтованої [6, с. 4-23]. У цьому сенсі повноцінний розвиток суспільства неможливий без духовно-культурного розвитку особистості, який, в свою чергу, базується на знаково-символічному мисленні, споглядданні, співпереживанні людиною естетико-культурної реальності. Формування естетичної культури індивіда, його естетичних цінностей та уявлень неможливе без врахування етнонаціонального коріння і здійснюється через усвідомлення ним своєї самобутності та приналежності до певного етнонаціонального угруповання [1]. У зв'язку з цим особливо актуальною постає проблема формування естетичної культури особистості у контексті регіонального підходу і в інтеграції понять загальнолюдське, національне та етнічне, останньому відводиться ключове місце.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Обґрунтування особливостей естетичного розвитку учнів молодшого шкільного віку та формування їх естетичної культури знайшли відображення у працях Д. Кабалевського, Б. Неменського, В. Сухомлинського, Л. Толстого, К. Ушинського та інших письменників, педагогів, діячів мистецтва. Естетико-педагогічний ракурс системи виховання широко представлений у спадщині відомих освітніх діячів – Е. Водовозової, П. Каптерева, С. Лисенкової, Е. Михеєвої, С. Русової, К. Ушинського. Теоретична розробка елементів структури естетичного виховання репрезентована у працях видатних вчених і педагогів – Ю. Борева, О. Бурова, В. Вансаалова, Л. Воловича, І. Долецької, М. Каган, Л. Коган, В. Розумного, В. Скатерщикова, Є. Квятковського, М. Лайзерова, А. Макаренка, О. Семашко, В. Шестакової та ін. Діяльнісний аспект проблеми естетичного виховання досліджували І. Глинська, М. Завадська, Л. Занков, В. Кириєнко, Д. Кузін, Б. Неменський, Л. Салтикова. Однак формування естетичної культури молодших школярів у контексті регіонального підходу залишається мало дослідженою сферою у спектрі проблем формування особистості і потребує всебічного вивчення та обґрунтування на теоретико-практичному рівні.

Формування мети статті. Теоретично обґрунтувати специфіку інтерпретації основних складових поняття «естетична культура особистості» з позиції регіоналістики та визначити основні вектори формування естетичної культури молодшого школяра в умовах гірської школи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У руслі формування всебічно розвиненої особистості естетичному вихованню належить чільне місце, адже воно спрямоване на формування естетичних смаків та ідеалів людини, розвиток її здібностей до сприймання явищ дійсності і предметів мистецтва, а також до самостійної творчої діяльності в цій галузі. Естетичне виховання як процес, спрямоване на становлення і розвиток чуттєвої сфери людини, а його мета – формування високого рівня її естетичної культури. Отже естетичну культуру розглядають як сформованість у людини естетичних знань, смаків, ідеалів, здібностей до естетичного сприймання явищ дійсності, вміння створювати твори мистецтва, вносити прекрасне в оточуючий світ.

Співвідношення естетичної культури суспільства та естетичної культури особистості визначається тією мірою засвоєння естетичних цінностей, якою володіє остання. Тому структуру естетичної культури складають:

- естетична свідомість, що відтворюється у розвитку почуттів, смаків, ідеалів, поглядів, переживань, потреб, суджень;
- естетичні моменти різних видів діяльності: у перетворюючій активності в мистецтві, праці, побуті, під час спілкування, у суспільному житті тощо;
- естетичне виховання у різноманітті сфер та засобів свого прояву [3, с.174].

Таким чином, естетична культура особистості – це ступінь, рівень опанування естетичною культурою суспільства. У цьому контексті одним із вагомих чинників формування естетичної культури людини є вплив соціокультурного простору на основі регіонального підходу та етнічної самоідентифікації. В умовах певного середовища зазначені складові естетичної культури особистості набувають іншого забарвлення, мають певні особливості які визначені географічними, природними, соціокультурними, економічними, ментальними, психологічними, акмеологічними та іншими чинниками.

Розглядаючи формування естетичної культури особистості з позиції регіоналістики, в умовах впливу гірського середовища, можна виявити певні тенденції. Так, у дітей, які проживають на території гірського населеного пункту, добре розвинені такі елементи естетичної свідомості як сприймання, художні вміння і смаки.

Малий горянин тісніше взаємодіє з природою, яка здійснює безпосередній та опосередкований вплив на формування естетичного сприймання. Природа є не тільки інспіративним компонентом естетичної активності дитини, а й досконалим прикладом, зразком, адже у процесі щоденного спілкування з нею, відбувається перетворення дійсності за законами ритму, симетрії, пропорції, гармонії тощо, а це – головна мета естетичної діяльності. Щодо формування та розвитку художніх умінь, то до створення витворів мистецтва діти долучаються змалку, і це переходить у систему створення традиційних родинних шкіл вишивання, ткацтва, килимарства, ліжникарства, гончарства, кераміки, художньої обробки дерева, різьбярства, писанкарства, бісероплетіння тощо [10]. Рисами спадкоємності позначені інструментальне та вокальне музикування, виготовлення музичного інструментарію, танцювальна та поетична творчість. На формування естетичних смаків значний вплив має середовище сім'ї, естетика простору житла, елементи побуту тощо [7].

Натомість на формування естетичних почуттів, потреб та ідеалів величезний вплив мають складні ландшафтно-кліматичні умови проживання дитини, які стають спонукою до її ранньої трудової діяльності і швидкого фізичного змужніння. Тяжка праця в умовах прохолодного дощового літа та суворої затяжної

зими, труднощі в обробітку землі через складні природні умови, пошуки додаткових засобів до існування та способів заробітку вимагають активного залучення дітей раннього віку до тяжкої праці. У зв'язку з цим, вікові та психологічні особливості дітей інтегровані з соціально-побутовими та природними умовами проживання стали детермінантами потребнісно-мотиваційного та інформаційно-пізнавального компонентів їхньої діяльності (в тому числі й естетичної), і формування естетики почуттів, потреб та ідеалів у становленні естетичної культури особистості відходить на другий план.

Естетичне виховання в сукупності своїх методів, форм, засобів триває протягом всього життя людини, усуваючи суперечності у неспіввідносності рівня естетичної культури людства та володіння естетичним досвідом окремої особистості у кожний конкретний період її життєдіяльності [3, с. 183]. Молодший шкільний вік – найбільш сприятливий етап становлення людини, протягом якого створюється фундамент для формування світогляду та естетичних поглядів. Адже для молодшого школяра властиві образність мислення, відсутність стереотипів, превалювання емоційної сфери над раціональною. Внаслідок належної роботи з молодшими школярами, у них вдається виробити тонке розуміння краси навколишнього середовища, високий рівень естетичної свідомості: сформувати ідеал, смак, розвинути естетичні почуття. Важливим чинником у пізнанні та осмисленні навколишнього світу виступає естетична діяльність, яка безпосередньо залежить від внутрішніх та зовнішніх факторів формування особистості школяра-початківця. Школа – це не тільки осердя науки, а й центр цілеспрямованого виховання й розвитку дитини.

Розглядаючи формування естетичної культури молодшого школяра у специфіці функціонування гірської школи, можна окреслити наступні положення:

• у формування естетичної культури молодшого школяра *мистецтву* належить особливе місце. Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття») визначається, що одним із шляхів реформування змісту гуманітарної освіти є забезпечення естетичного розвитку особистості, оволодіння цінностями різних галузей мистецтва [2]. Одним із вагомих джерел естетичного навчання і виховання учнів є предмети мистецького циклу – образотворче та музичне мистецтво (або інтегрований курс «Мистецтво»). Посилення уваги вчителів до формування у дітей молодшого шкільного віку естетичних почуттів, потреб, ідеалів у контексті окресленої проблеми – першочергове завдання у розвитку різносторонньо освіченої особистості. Навчальна діяльність – фундамент естетико-виховної системи школи. Вона є основою виховного впливу мистецтва на особистість школяра, адже саме у перебігу організованого викладання предметів художньо-естетичного циклу вчитель має змогу цілеспрямовано і систематично, через могутній виховний потенціал художніх цінностей впливати на всіх без винятку учнів молодшого шкільного віку. Шляхом застосування різноманітних форм роботи на уроках мистецького циклу, методів, засобів, що ґрунтуються на використанні та популяризації мистецтва горян, повинна відбуватися зміна орієнтирів викладання щодо формування в першу чергу тих компонентів естетичної свідомості (культури) молодшого школяра, розвиток яких у природних життєвих умовах уповільнюється;

• важливу роль у формуванні естетичної культури особистості відіграє організація *виховної роботи* у гірській школі, що повинна бути зорієнтована на посилення уваги за роботою вчителя початкових класів з позаурочного виховання та розроблення системи позаурочної освіти, яка б відображала регіональний естетичний аспект і орієнтувалася на збереження та примноження унікального автентичного і неповторного мистецтва горян. До створення локальних мистецьких гуртків, шкільних творчих майстерень, проведення систематичних чи селективних майстеркласів, організації виставок та театралізованих постановок на етнотематичному ґрунті, можливо стимулювати не тільки кадровий ресурс школи, а й запрошувати митців, естетична діяльність яких є їх ремеслом. Споглядаючи на результати творчої діяльності інших, беручи безпосередню участь у різних формах естетичної активності, створюючи свої мистецькі вироби, діти емоційно збуджуються, у них активізуються естетичні почуття та виникають естетичні, а не споживацькі потреби;

• у руслі стрімкого реформування початкової загальної освіти з орієнтацією її на розвантаження і спрощення, мистецькому навчанню і вихованню (які є основою формування естетичної культури молодшого школяра) повинно відводитися особливе місце [5]. Адже художньо-естетичне виховання це не тільки компонент всебічного розвитку особистості. Предмети естетичного циклу завжди відігравали роль рекреаційного чинника у розумовому і фізичному навантаженні учнів, і їх метою є не тільки естетичний вплив на учнів, а й відновлення, відтворення фізичних і духовних сил, витрачених ними в процесі трудової та навчальної діяльності. У зв'язку з цим необхідно не тільки зберегти галузь «Мистецтво» у навчальному плані початкової школи, а й через застосування практики цивілізованого лобіювання вчителями перед педагогічною радою та адміністрацією школи, пропонувати включення дочірніх предметів художньо-естетичного циклу до варіативної складової навчального плану. Таким чином, гуманітаризація освітнього простору в контексті диференціації, на яку зорієнтована сучасна освітня реформа, буде відбуватися більш органічно і матиме свій обґрунтований вияв;

• формування естетичної культури молодшого школяра неможливе без *взаємодії школи і сім'ї*. Реалії сьогодення такі, що великий відсоток дітей із сільського (гірського) середовища, де практично немає роботи, позбавлені батьківської опіки через масову еміграцію працездатного населення в пошуках заробітку за межі свого регіону проживання та держави. Ще однією глобальною проблемою сучасності є участь молодого чоловічого населення у зоні проведення антитерористичної операції на сході України. Така ситуація призводить до розірвання континууму «дід-батько-син» у передачі особливостей та секретів традиційних народних ремесел горян від покоління до покоління.

Тому робота гірської школи з педагогічного просвітництва та налагодження співпраці зі старшим поколінням, яке є носієм тих глибинних знань, що формують естетичні особливості певного етносу, повинна бути відновлена. Через реалізацію принципів єдності сім'ї та школи, наступності і спадкоємності поколінь, культурних і духовних цінностей, етнізації, саме вчителі повинні спричинитися до правильного формування в учнів естетичних ідеалів;

• внаслідок складної суспільно-політичної та економічної ситуації діяльність і *функціонування* таких *культурно-просвітницьких осередків* як сільські народні доми, будинки культури, бібліотеки тощо поступово занепадають. У більшості випадків школа є тим єдиним носієм професійної мистецької культури, який існує на території гірського населеного пункту. Перебравши на себе естетико-просвітницькі функції, гірська школа, зі своїм особливим середовищем, повинна стати консервантом і носієм унікальної естетики горян, а початкова школа – тим опертям, завдяки якому відбуватиметься динаміка розвитку особистості молодшого школяра та формування його естетичної культури.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підґрунтям для інтелектуальної, творчої активності особистості є естетичне ставлення до дійсності і до мистецтва зокрема. Естетичні начала, які пронизують усе життя людини, її працю, побут, відносини з соціумом, відіграють суттєву роль у процесі творчого пошуку найкращих та найдоцільніших шляхів формування особистості. Естетичне виховання впливає на людину різноманітно, різнобічно збагачує її духовний світ і удосконалює її діяльність. Воно сприяє формуванню творчих здібностей особистості і зміцненню її моральних позицій [9]. Естетична культура особистості є кінцевою і головною метою естетичного виховання. Однак, крізь призму регіоналістики, інтерпретація сутності її компонентів потребує переосмислення і з естетико-педагогічного ракурсу вимагає застосування нових підходів до формування таких складових як естетичні почуття, потреби та естетичні ідеали. Особливе середовище гірської школи стає поліфункціональним центром, у якому закладаються основи для формування цих компонентів естетичної культури.

Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо в розробленні навчально-методичного комплексу щодо формування елементів естетичної культури особистості у початковій школі.

1. Баламут М.О. Співвідношення етнонаціонального та загальнолюдського (естетико-культурологічний аспект) / М.О. Баламут // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності: альманах. – 2009. – Вип. 23. – С. 236-242
2. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»): постанова КМУ від 3.11.1993 № 896. – К.: Наука, 1994. – 20 с.
3. Естетика: навч.посіб / М.П. Колесінков, О.В.Колеснікова, В.О.Лозовой та ін.; За ред. В.О. Лозового. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 208 с.
4. Естетика: Підручник / Заг ред. Л. Т. Левчук. – 3-тє вид. допов. і переробл. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 250 с.
5. Концепція Нової української школи: концептуальні засади реформування середньої школи / [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://mon.gov.ua/Новини%202016/12/05/konczepcziya.pdf.
6. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах: затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 25.02.1004 № 151/11 // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2008. – № 9. – С. 4-23.
7. Никорак Н. Особливості естетичної діяльності молодших школярів в умовах гірського середовища Українських Карпат / Н. Никорак // Гірська школа Українських Карпат: наукове фахове видання з педагогіки. – Івано-Франківськ, 2014. – № 11. – С. 165-168
8. Решетуха Л. До питання естетичного виховання молодших школярів / Любов Решетуха // Молодший школяр: проблеми розвитку. – Івано-Франківськ : «Плай», 2006. – С. 238-242
9. Чепіга В. Музично-естетичне виховання учнів молодших класів на прикладах дитячої музики сучасних українських композиторів / В.Чепіга // Початкова школа. – Слов'янськ, 2010. – Вип. LII. Частина II. – С.180-187.
10. Червінська І. Б. Технології організації виховної роботи в початковій школі : навчальний посібник. / Інна Богданівна Червінська. – Івано-Франківськ : Вид-во Симфонія Форте, 2015. – 208 с.

Reference

1. Balamut M.O. Spivvidnoshennia etnonatsionalnoho ta zahalnoliudskoho (estetyko-kulturolohichnyi aspekt) / M.O. Balamut // Aktualni filosofski ta kulturolohichni problemy suchasnosti: almanakh. – 2009. – Vyp. 23. – S. 236-242
2. Derzhavna natsionalna prohrama «Osvita» («Ukraina XXI stolittia»): postanova KMU vid 3.11.1993 № 896. – K.: Nauka, 1994. – 20 s.
3. Estetyka: navch.posib / M.P. Kolesinkov, O.V.Kolesnikova, V.O.Lozovoi ta in.; Za red. V.O. Lozovoho. – K.: Yurinkom Inter, 2007. – 208 s.
4. Estetyka: Pidruchnyk / Zah red. L. T. Levchuk. – 3-tie vyd. dopov. i pererobl. – K.: Tsentr uchbovoi literatury, 2010. – 250 s.
5. Kontseptsiia Novoi ukrainskoi shkoly: kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly / [Elektronnyi resurs] / Rezhym dostupu: http://mon.gov.ua/Новини%202016/12/05/konczepcziya.pdf.
6. Kontseptsiia khudozhno-estetychnoho vykhovannia uchniv u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh: zatverdzhena nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 25.02.1004 № 151/11 // Informatsiinyi zbirnyk Ministerstva osvity i nauky Ukrainy. – 2008. – № 9. – S. 4-23.
7. Nykorak N. Osoblyvosti estetychnoi diialnosti molodshykh shkoliariv v umovakh hirskoho seredovyshcha Ukrainskykh Karpat / N. Nykorak // Hirska shkola Ukrainskykh Karpat: naukove fakhove vydannia z pedahohiky. – Ivano-Frankivsk, 2014. – № 11. – S. 165-168
8. Reshetukha L. Do pytannia estetychnoho vykhovannia molodshykh shkoliariv / Liubov Reshetukha // Molodshyi shkoliar: problemy rozvytku. – Ivano-Frankivsk : «Plai», 2006. – S. 238-242
9. Chepiha V. Muzychno-estetychne vykhovannia uchniv molodshykh klasiv na prykladakh dytiachoi muzyky suchasnykh ukrainskykh kompozytoriv / V.Chepiha // Pochatkova shkola. – Sloviansk, 2010. – Vyp. LII. Chastyna II. – S.180-187.
10. Chervinska I. B. Tekhnolohii orhanizatsii vykhovnoi roboty v pochatkovii shkoli : navchalnyi posibnyk. / Inna Bohdanivna Chervinska. – Ivano-Frankivsk : Vyd-vo Symfoniia Forte, 2015. – 208 s.

Рецензент: І.Б. Червінська, кандидат педагогічних наук, доцент.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.198-202

Надія Ростикус,
асистент,
Львівський національний університет
імені Івана Франка
(м. Львів)

Nadia Rostykus,
Assistant to the Chair,
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv)
pedosf.facultet@ukr.net

УДК 372.46
ББК 74.261.4

МОВЛЕННЄВО-КОМУНІКАТИВНА ГОТОВНІСТЬ ДІТЕЙ ДО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ (РІДНОЇ) МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

SPEECH AND COMMUNICATIVE READINESS OF CHILDREN TO STUDY UKRAINIAN (NATIVE) LANGUAGE IN PRIMARY SCHOOL

У статті висвітлено поняття мовленнєвої, комунікативної, мовленнєво-комунікативної компетентностей та мовленнєво-комунікативної готовності до навчання української мови як системного процесу. Виокремлено критерії мовленнєво-комунікативної готовності до навчання в школі як однієї з основних компонентів загальної готовності. Проаналізовано вплив інформаційно-комунікаційних технологій на мовленнєвий розвиток дитини та роль їх у соціалізації дитини-дошкільника, дитини-школяра. Автором на основі аналізу змісту мовленнєво-комунікативної компетентності виокремлено ключові вимоги щодо мовленнєвого розвитку дошкільників та молодших школярів, на основі яких простежено принцип систематичності й наступності в навчанні. У ході дослідження автором введено поняття «мовно-мовленнєві утриманці». У статті містяться рекомендації вихователям дошкільних закладів та вчителям початкових класів для забезпечення належного рівня мовленєво-комунікативного розвитку дітей. У подальшому автор вбачає розробку системи вправ для розвитку зв'язного мовлення дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: мовленнєво-комунікативна готовність, мовно-мовленнєві утриманці, інформаційно-комунікаційні технології, мовна і мовленнєва теорія.

In the article, the concepts of speech, communicative, speech-communicative competencies as well as speech-communicative readiness to learn Ukrainian language as a system process are covered. The criteria of the speech and communicative readiness for school as one of the main components of general readiness are determined. The influence of ICT on children's speech development and their role in socialization of a pre-school child and a schoolchild was analysed. Based on the analysis of the content of speech and communicative competence, the author highlighted the key requirements for speech development of the preschool and the primary school children. It was a basis to look over the principle of regularity and continuity in learning. In the study, the author introduces the concept of "language-speech dependents." This article provides some guidance for the teachers of preschools as well as primary school teachers to ensure the proper level of speech and communicative development of children. Subsequently, the author considers the development of a system of exercises for the development of the coherent speech of primary schoolchildren.

Keywords: speech-communicative readiness, language-speech dependent, information and communication technology, government requirements, language and speech theory.

В статье отражено понятие речевой, коммуникативной, речево-коммуникативной компетентностей и речево-коммуникативной готовности к обучению украинского языка как системного процесса. Охарактеризовано критерии речево-коммуникативной готовности к обучению в школе как одной из основных компонентов общей готовности. Проанализировано влияние информационно-коммуникационных технологий на речевое развитие ребёнка и их роль в социализации ребёнка-дошкольника, ребёнка-школьника. Автором, на основании анализа содержания речево-коммуникативной компетентности, выделено ключевые требования к речевому розвитию дошкольников и младших школьников, на основании которых прослежвается принцип системности и последовательности в учебном процессе. В результате исследования автором уточнено понятие о языко-речевой гиперопеке. В статье содержатся рекомендации воспитателям дошкольных заведений и учителям начальных классов для обеспечения надлежащего уровня речево-коммуникативного развития детей. В дальнейшем автор намерен розработать систему упражнений для розвития связной речи для детей младшего школьного возраста.

Ключевые слова: речево-коммуникативная готовность, информационно-коммуникационные технологии, языковая и речевая теория.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Державні вимоги, реформування мовної освіти в Україні (Конституція України, закон України «Про вищу освіту», закон «Про мови») спрямовані на підвищення мовної та мовленнєвої культури громадян. З огляду на це істотно підвищується роль і вимоги щодо мовних і мовленнєво-комунікативних знань, умінь і навичок уже в початковій ланці загальної освіти. А це своєю чергою, підвищує вимоги перед дошкільною освітою, передбачення як психологічної, так і мовленнєво-комунікативної готовності дітей до навчання в школі. Становлення мовної особистості дитини належить до сфери психолінгвістики, лінгводидактики та інших мовознавчих дисциплін. Від 60-их років XX століття стрімко розвивається галузь лінгвістики, яка називається лінгвістикою дитячої мови (мовлення), або онтолінгвістикою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Останнім часом проблема готовності дітей до навчання в школі, а особливо мовленнєво-комунікативної, перебуває в постійному кругозорі психологів (І. Бех, В. Поліщук С. Нагорна, І. Храпова, І. Черезова та ін.), дидактів, лінгвістів, методистів (А. Богуш, М. Вашуленко, С. Дубовик, А. Зимульдінова, К. Пономарьова О. Савченко, В. Собко, Н. Шиліна та ін.).

Формування мети статті. Аналіз змісту та критеріїв мовленнєво-комунікативної готовності з урахуванням принципу наступності в навчанні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У Базовому компоненті дошкільної освіти (далі БКДО) «Мовлення дитини» є однією із основних освітніх ліній, що становить підґрунтя для формування мовної, мовленнєвої та комунікативної компетентностей дітей у початковій школі та узгоджується з Державним стандартом початкової загальної освіти. Оволодіння мовою як засобом пізнання та способом специфічно людського спілкування є найвагомішим досягненням дошкільного дитинства. Таким чином, майбутній першокласник повинен володіти культурою мовлення і спілкування, елементарними правилами користування мовою в різних життєвих ситуаціях, сформованістю фонетичної, лексичної, граматичної, діалогічної та монологічної компетентностей, помірним, чітким, вільним, виразним мовленням, умінням відповідати на поставленні запитання, слухати та розуміти усні висловлювання, сформованістю усіх видів мовленнєвої компетенції [3; 11].

У Державному стандарті початкової загальної освіти (далі ДСПЗО) визначено мету вивчення української мови – формування в учнів комунікативної компетентності шляхом засвоєння доступного та необхідного обсягу знань з мови, опанування всіх видів мовленнєвої діяльності та набуття певного соціального досвіду. Особливість навчання мови полягає в тому, що вона є не тільки навчальним предметом, а й найважливішим засобом навчання, виховання та розвитку особистості в процесі опанування всіх інших предметів початкової загальної освіти [6]. У нових програмах з мови закладено теоретичні відомості та мовленнєво-мовні правила, розраховані не стільки на запам'ятовування, скільки на практичне засвоєння їх [4].

Таким чином, виходячи зі змістового аналізу вивчення рідної мови, процес мовленнєво-комунікативного розвитку дітей у дошкільному навчальному закладі та початковій школі відбувається з урахуванням принципів перспективності і наступності з необхідним рівнем комунікативних умінь. Проте, як свідчать спостереження, до школи приходять діти з досить різною мовленнєвою підготовкою, від рівня якої залежатиме успішність подальшого навчання в 1 класі.

М. Вашуленко акцентує увагу на тому, що «основна мета початкового курсу української мови полягає у формуванні комунікативної компетентності молодшого школяра, яка виявляється у здатності успішно користуватися мовою в процесі спілкування, пізнанні навколишнього світу, вирішенні життєво важливих завдань» [5, с. 17], а вміння ефективно здійснювати комунікацію в сучасному суспільстві набула всеохоплювального характеру.

Н. Шиліна, О. Кохан розглядають мовленнєво-комунікативну готовність дітей до навчання в школі як наявність у них достатнього лексичного запасу, оволодіння правильною звуковимовою та граматичною правильністю мовлення, звуковим аналізом слів, уміння послідовно і зв'язно висловлюватись, використання в мовленнєвій практиці етичних засад спілкування, уміння встановлювати контакт з однолітками та дорослими [9; 12].

М. Вашуленко, В. Собко визначають мовно-мовленнєву компетентність особистості в засвоєнні знань про мову і сформованості умінь користуватися нею, багатством її виражальних засобів залежно від мети та умов спілкування [5].

А. Богуш, С. Нагорна, І. Храпова виокремлюють такі взаємопов'язані компоненти готовності дитини до навчання в школі: фізичну, соціально-психологічну, особистісну, інтелектуальну. Розглянемо окремі компоненти готовності дітей до шкільного навчання з мовно-мовленнєвого боку.

1. Фізична готовність характеризується підготовкою руки до письма та фізичною витривалістю (здатність виконувати навчальні завдання протягом зазначеного часу).

2. Соціально-психологічний аспект передбачає вміння будувати стосунки з однолітками та ґрунтується, відповідно, на знанні норм спілкування та дотримання їх, що є результатом розвитку в дітей потреби спілкуватися з іншими.

3. Особистісна готовність охоплює мотиваційний аспект, тобто позитивне ставлення до навчання, бажання вчитися. У мовленнєвому розвитку особистісна готовність визначається рівнем мотивації опанування норм спілкування (мовний етикет, культура мовлення і спілкування і т. ін.).

4. Розвиток мовлення є одним зі складників інтелектуальної готовності. Це вміння послідовно, зв'язно, зрозуміло для інших висловлювати свої думки, відповідати на запитання, описувати предмет, пояснювати певні правила (правила ігор та ін.), явища, поняття (звук, буква, речення та ін.). Саме інтелектуальна готовність передбачає сприйняття на слух розмовної мови, її розуміння, що, своєю чергою, передбачає розвиток фонематичного слуху. Але наявність цих умінь не підвищує мовленнєво-комунікативної готовності дітей. Вони стають ефективними лише тоді, якщо будуються на основі розвитку фонематичного слуху й усвідомлення звукового складу слова [8]. Основою вивчення мови та розвитку мовлення має бути розуміння тих мовних знань дітьми, якими вони повинні усвідомлено оволодіти, а не переведення їх у площину зазубрювання.

І. Черезова стверджує, що мовленнєва діяльність за своєю природою є інтелектуальною, «оскільки її предметом є думка, мисленнєве відображення у свідомості людини реалій довкілля. Для цього людина користується системою специфічних знаків (мовних та метамовних) і засобами мовленнєвої комунікації, які потрібно підібрати подумки та використати у процесі спілкування, а це вимагає інтелектуальних дій» [16, с. 53].

Науковці стверджують, що найбільших труднощів у початковій школі зазнають не ті діти, які мають недостатній обсяг знань, умінь і навичок, а ті, у яких не розвинуто пізнавальної спрямованості, не сформовано звички думати. [8]. Якщо дитина не розвиває думку, то й не розвиває внутрішнього мовлення, наслідком чого є невміння висловитися, а це призводить до низького рівня розвитку зв'язного мовлення (РЗМ).

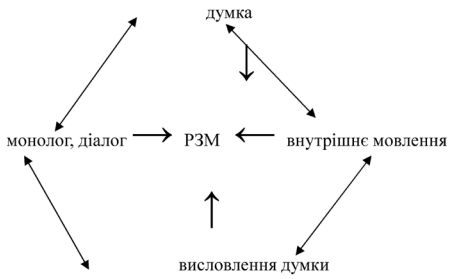

Рис. 1. Зв'язок думки з РЗМ

Усе більше дошкільників і молодших школярів мають труднощі у спілкуванні як із дорослим, так і з однолітками. Обмеження словникового запасу, невміння висловлювати свої думки, відповідати на запитання дорослих, розуміти інших – раніше діагностували в дітей із неблагополучних сімей та дитячих будинків, у яких коло спілкування було обмежене [7]. Нині ці мовленнєво-комунікативні проблеми простежуються в більшості дітей, не зважаючи на соціальний статус та благополуччя сім'ї, у якій виховується дитина. Якщо провідною діяльністю дітей дошкільного віку є гра, а молодших школярів – навчання, то основною метою дошкільного навчального закладу в реалізації принципу перспективності та підготовки до навчання є озброїти майбутнього першокласника першими вміннями вчитися, що є запорукою успішної готовності дітей до нового виду діяльності, його плавного переходу, в підведенні до опанування основи наук [8].

В. Сухомлинський особливу увагу приділяв навчанню та вихованню дітей шестирічного віку з метою підготовки їх до навчання в початковій школі. 1951 року педагог розпочав підготовку дітей дошкільного віку до навчання в школі, необхідність якої була зумовлена відсутністю в сільській місцевості суспільного дошкільного виховання, що затримувало загальний розвиток дітей та утруднювало навчання в першому класі. Учений зазначав, що «у дошкільному та й молодшому шкільному віці формуються характер, мислення, мова людини» [15, с. 15-16]. Василь Олександрович був у постійному пошуку причин випадків убогості, невиразності мовлення дітей, які навчалися в школі. Роздумуючи над причинами незграбного мовлення, зміст якого діти не розуміли, учений дійшов висновку, що педагоги недостатньо вчать дитину мислити. Адже, на думку педагога, слово входить у свідомість дитини, стає інструментом мислення, за допомогою слова дитина вчиться думати, розвиває своє мовлення та розширює свої знання про навколишній світ, що є запорукою успішного навчання в усіх ланках шкільної освіти [1]. Саме слово стає тим будівельним матеріалом, за допомогою якого дитина творить. Уже в період підготовки до школи діти можуть складати твори-мініатюри, де вихователь має допомогти кожному вихованцеві знайти потрібне слово для вираження думки [13].

Г. Апостолова звертає увагу на результати дослідження німецького вченого Борбонуса: вагомою причиною мовленнєвих труднощів є вплив засобів масової інформації на розвиток дитини. Найактивніший співрозмовник сучасної дитини перебуває «по той бік екрану». Здебільшого мама має 12 хвилин на добу для «справжньої живої» розмови з дитиною, а близько 3,5 годин на день займає «німий ефір» між батьками та дітьми, коли вони разом дивляться телевізор або коли одна зі сторін сидить біля екрану телевізора чи комп'ютера. Діти 3-5 років дивляться телевізор зазвичай по 2 години, а деякі до 5-6 годин на день. Це доповнюється відіофільмами, грою з комп'ютером та електронними іграшками. Усе це призводить до того, що мовне спілкування в сім'ї зводиться до звичайних функціональних фраз: «Не затримуйся!», «Поспіши!», «Не займай!» та односкладних відповідей молодших: «Так» чи «Ні» [2].

Чим молодший вік дитини, тим більша потреба в поясненні та обговоренні з дорослими здобутої інформації. С. Мартиненко стверджує, що «ми, дорослі, можемо фільтрувати інформацію, яка надходить із монітора, діти ж, ніби губка, вбирають усе, а згодом починаються проблеми, виникнення яких ніхто не запідозрює» [10, с. 45].

Таким чином, відповідальність за мовленнєвий і загальний розвиток дитини все більше передається електронній техніці. Ця ситуація частково переноситься і на дошкільний заклад. З огляду на брак живого спілкування діти не вміють гратися в спільні ігри, оскільки це вимагає вмінь домовлятися один з одним, доступно пояснити правила гри, вислухати та зрозуміти мовлення іншого (дитини чи дорослого). А перелік цих умінь зазначено в БКДО та ДСПЗО як ознаки належного рівня мовного, мовленнєвного та комунікативного розвитку.

Г. Апостолова зазначає, що дослідження (Гьобель, Гльокнер – Швейцарія) про вплив заміни живого спілкування з дорослими та однолітками засобами масової інформації свідчать, що діти [2]:

- міркують швидкими та готовими асоціаціями;
- ставлять поверхневі запитання;
- відповіді на запитання дорослих поверхневі та стереотипні;
- у спілкуванні з людьми не відчувають дистанції, їм важко вступати з іншими в реальні особистісні контакти, будувати і підтримувати діалог;
- мова, як засіб самовираження, залишається примітивною;
- здатність виокремлювати головний зміст з прочитаного (прослуханого) тексту знижується;
- у подальшому дитина не хоче читати, а натомість читає «малюнками».

Дитина за допомогою перегляду розвивальних мультфільмів накопичує знання про певні явища та події, яких у реальному житті побачити не зможе (простір Космосу, виверження вулкана та ін.). Проте це не підвищує рівня мовленнєво-комунікативних умінь, якщо про побачене вона не розмовляє з дорослим, не ділиться враженнями з однолітками, оскільки не вводить нові слова до активного словника, не вчиться будувати речення, висловлювати свою думку, щоб її зрозуміли дорослі. Брак спілкування, невідповідні його форми призводять до інтелектуальної та мовленнєвої пасивності дітей [8].

В. Котирло використовує поняття «інтелектуальні утриманці» - дитина, яка здатна сприймати інформацію лише в готовому вигляді, не вміє переносити отримані знання в нові ситуації [8, с. 25-26].

Мовна і мовленнєва теорія є підґрунтям та основним засобом формування комунікативної компетентності. Важливо, щоб учень усвідомлював мовно-мовленнєву теорію і на основі здобутих знань навчався розв'язувати особистісно значущі завдання за різних комунікативних ситуацій повсякденного життя [5]. У протилежному випадку можна констатувати про «мовно-мовленнєвих утриманців», коли діє настанова на запам'ятовування, коли учень отримує знання в готовому вигляді, активність школяра носить не творчий, а переважно репродуктивний характер, який не здатний розв'язати комунікативно-мовленнєвої проблеми в навчальних та повсякденних мовленнєвих ситуаціях. Тому основним завданням дорослих є не прирікати дітей на інтелектуальну та мовно-мовленнєву бездіяльність, щоб «дитина не залишалася пасивним слухачем та мовчазним виконавцем пропонованих завдань, а виступала в ролі активного учасника» [4, с. 2].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, на нашу думку, для належного рівня мовленнєво-комунікативного розвитку майбутніх першокласників вихователі дошкільних навчальних закладів і вчителі початкових класів (у подальшому навчанні) повинні «компенсувати» брак живого спілкування, вводити дітей у різні мовленнєві ситуації (близькі їхньому життєвому досвіду), пробуджуючи до активної ініціативи та мовленнєвої активності. Відповідність вимог шкільної програми щодо розвитку зв'язного мовлення першокласників означає не просто задовольнити ці вимоги, а забезпечити реалізацію принципу наступності між дошкільною і початковою освітою для досягнення основної мети навчання рідної мови – формування національно свідомої, духовно багатої мовної особистості, яка вільно користується мовними засобами. В дошкільні роки дитина повинна оволодіти не лише рідною мовою, а й певними вміннями спілкування з іншими людьми, що і є передумовою успішної адаптації та навчання в першому класі, що вводять дитину в нові ситуації спілкування [14].

Як відомо, існують спеціально та неспеціально створювані умови навчально-виховного процесу. У мовленнєвому розвитку розглядаємо неспеціально (спілкування на перерві, на ігровому майданчику, у ході екскурсії, у процесі виховного заходу тощо) та спеціально (мовленнєві ситуації або ж ситуативні вправи та завдання) організовані умови спілкування. У подальшому вбачаємо необхідність розроблення системи ситуативних мовленнєвих вправ для розвитку зв'язного мовлення молодших школярів.

1. Антонець М. Проблема наступності між дошкільною і початковою освітою та вихованням у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського // М. Антонець / Початкова школа. – №9. – 2011. – С. 3-7.
2. Апостолова Г. Про наслідки використання електронної техніки для розвитку здібностей дитини [Електронний ресурс] / Г. Апостолова. – Режим доступу : http://www.apostolova.com.ua/wpcontent/uploads/2013/12/Елект.тех.-і-дитина.pdf
3. Базовий компонент дошкільної освіти [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки України. – 2012. – Режим доступу: http://www.twirpx.com/file/862962/.
4. Вашуленко М. Методичні орієнтири щодо роботи за підручником «Українська мова», 2 клас / М. Вашуленко, С. Дубовик // Початкова школа. – №6. – 2013. – С. 1-2.
5. Вашуленко М. Підготовка майбутніх учителів до формування мовно-мовленнєвої компетентності молодших школярів / М. Вашуленко, В. Собко // Початкова школа. – №6. – 2011. – С. 27-31.

6. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://shvidko172.narod.ru/olderfiles /2/ download_free .pdf
7. Завязун Т. Труднощі у спілкуванні? Допоможе гра! / Т. Завязун // Дошкільне виховання. – №2. – 2013. – С. 8-11.
8. Завтра в школу / Під заг. ред В.К. Котирло. – К.: Рад. школа, 1997. – 128 с.
9. Кохан О.Ю. Готовність дітей дошкільного віку до навчання в школі / О.Ю.Кохан // Таврійський вісник освіти. – №3 (31). – 2010. – С. 122-129.
10. Мартиненко С. Про користь і шкоду сучасних дитячих мультфільмів / С. Мартиненко // Початкова школа. – №5. – 2016. – С. 45-46.
11. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою 1 – 4 класи. К. : Освіта.– 2013.–385 с.
12. Наукова школа академіка Алли Богуш : монографія / упорядник і загальна ред. А. М. Богуш. – К. : Слово, 2009. – 528 с.
13. Новик О. Твори-мініатюри та казки В. О. Сухомлинського в сучасній школі О. Новик // Початкова школа. – №9. – 2011. – С. 7-10.
14. Скаковська О. Формування культури спілкування у дітей молодшого дошкільного віку / О. Скаковська // Психолог дошкілля. – №7 (60). – 2014. – С. 12-15.
15. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям / В. Сухомлинський // Вибрані твори: У 5 т. – К., 1997. – Т.3. – С. 2-89.
16. Черезова І. Психолінгвістична складова мовленнєвої діяльності молодших школярів / І. Черезова // Початкова школа. – №9. – 2014. – С. 52-54.

Reference

1. Antonets' M. Problema nastupnosti mizh doshkil'noyu i pochatkovoyu osvitoyu ta vykhovannyam u pedahohichniy spadshchyni V. O. Sukhomlyns'koho // Pochatkova shkola. - №9. - 2011. - S. 3-7.
2. Apostolova H. Pro naslidky vykorystannya elektronnoyi tekhniky dlya rozvytku zdibnostey dytyny [Elektronnyy resurs] / H. Apostolova – Rezhym dostupu do resursu:http://www.apostolova.com.ua/wpcontent/uploads/2013/12/%D0%95%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82.%D1%82%D0%B5%D1%85.%D1%96%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0.pdf
3. Bazovyy komponent doshkil'noyi osvity [Elektronnyy resurs] // Ministerstvo osvity i nauky Ukrayiny. – 2012. – Rezhym dostupu do resursu: http://www.twirpx.com/file/862962/.
4. Vashulenko M., Dubovyk S. Metodychni oriyentyry shchodo roboty za pidruchnykom «Ukrayins'ka mova», 2 klas // Pochatkova shkola. - №6. - 2013. - S. 1-2.
5. Vashulenko M., Sobko V. Pidhotovka maybutnikh uchyteliv do formuvannya movno-movlennyevoyi kompetentnosti molodshykh shkolyariv // Pochatkova shkola. - №6. - 2011. - S. 27-31.
6. Derzhavnyy standart pochatkovoyi zahal'noyi osvity [Elektronnyy resurs] / – Rezhym dostupu do resursu: http://shvidko172.narod.ru/olderfiles/2/download_free.pdf
7. Zavyazun T. Trudnoshchi u spilkuvanni? Dopomozhe hra! // Doshkil'ne vykhovannya. - №2. - 2013. - S. 8-11.
8. Zavtra v shkolu / Pid zah. red V.K. Kotyrlo. - K.: «Radyans'ka shkola». - 1997. - 128 s.
9. Kokhan O.Yu. Hotovnist' ditey doshkil'noho viku do navchannya v shkoli / O.Kokhan // Tavriys'kyy visnyk osvity. - #3 (31). - 2010. - S. 122-129.
10. Martynenko S. Pro koryst' i shkodu suchasnykh dytyachykh mul'tfil'miv // Pochatkova shkola. - №5. - 2016. - S. 45-46.
11. Prohramy dlya zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv iz navchannyam ukrayins'koyu movoyu 1 – 4 klasy. K.: «Osvita».– 2013.–385s.
12. Naukova shkola akademika Ally Bohush : monohrafiya / uporyadnyk i zahal'na red. A. M. Bohush. - K. : Slovo, 2009. - 528 c.: il. - ukp.
13. Novyk O. Tvory-miniatyury ta kazky V. O. Sukhomlyns'koho v suchasniy shkoli // Pochatkova shkola. - №9. - 2011. - S. 7-10.
14. Skakovs'ka O. Formuvannya kul'tury spilkuvannya u ditey molodshoho doshkil'noho viku // Psykholoh doshkillya. - №7 (60). - 2014. - S. 12-15
15. Sukhomlyns'kyy V. Sertse viddayu dityam / Sukhomlyns'kyy V. Vybrani tvory: U 5 t.–K., 1997.–T.3.
16. Cherezova I. Psykholinhvistychna skladova movlennyevoyi diyal'nosti molodshykh shkolyariv // Pochatkova shkola. - №9. - 2014. - S. 52-54.

Рецензент: Н.І. Мачинська, доктор педагогічних наук, професор.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.203-206

Анна Струк,
кандидат педагогічних наук,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Anna Struk,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
anna.struk@pnu.edu.ua

УДК 371

ЛІНГВОДИДАКТИЧНА ТА НАРОДОЗНАВЧА СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ В УМОВАХ ГІРСЬКОЇ ШКОЛИ

LINGUODIDACTIC AND ETHNOLOGIC COMPONENT OF TRAINING FUTURE ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS IN MOUNTAINOUS SCHOOL

У статті висвітлюється підготовка вчителя початкових класів до роботи в умовах гірської школи: лінгводидактична та народознавча складова. Автор розглядає зміст етнопедагогіки, народознавства який міститься в народній педагогіці і є основою виховання і навчання. У результаті навчання студенти повинні оволодіти практичними навичками роботи з основними джерелами краєзнавчих знань; навчитися фіксувати результати краєзнавчих спостережень у формі, придатній для їх наступного використання в навчально-виховному процесі як засобів навчання; бути адаптованими до професійної діяльності в умовах гірського регіону.

Від того, як педагоги зможуть вплинути на розвиток почуттів дитини, розкрити дітям світ навколишнього життя, розвинути їх фантазію, залежить виховання майбутніх громадян. Важливими компонентами в системі педагогічної підготовки майбутніх учителів початкових класів є народні звичаї, традиції, обряди. Студенти на практичних заняттях мають можливість проводити міні-дослідження, з'ясовувати, здійснювати аналіз певних термінів, понять, укладати міні-словнички народознавчої лексики для учнів молодшого шкільного віку. Також студентам необхідно вивчити та уточнити зміст таких понять як народознавство, народна педагогіка; оволодіти словами народознавчого змісту, що позначають назви предметів побуту, національного одягу, їжі, слова-символи українського народу та слова національно-мовленнєвого етикету.

Готовність до ефективної професійної діяльності в етнокультурному навчально-виховному просторі карпатського регіону є важливою передумовою професійної педагогічної освіти, що потребує організації цілеспрямованої підготовки студентів до педагогічної підтримки і формування суб'єктивної позиції носія етнокультури, розвитку потреби взаємодії з ним у педагогічному просторі етносу.

Ключові слова: лінгводидактична підготовка, народознавча лексика, майбутній вчитель початкової школи, мовна особистість, молодші школярі.

In the article, training of primary school teachers to work in a mountain school, namely linguodidactic and ethnologic component, is highlighted. The author examines the content of ethnopedagogy, ethnology contained in folk pedagogy and is the foundation of education and training. As a result of study, students must master practical skills of the main sources of local history knowledge; learn to record the results of observations of local history in a form suitable for their subsequent use in the educational process as learning tools; be adapted to the profession in terms of the mountainous region.

Education of future citizens depends on how educators can influence the development of the child's feelings, reveal the world of the life around to children and develop their imagination. The people's customs, traditions and ceremonies are important components of the system of primary school teachers training. In the workshops, students have an opportunity to conduct mini-researches, to find out and analyse certain terms, concepts, to arrange mini-dictionaries of ethnologic vocabulary for students of primary school age. Also, students should study and clarify the content of concepts such as ethnology, folk pedagogy; master the words with ethnologic content, indicating the names of objects, traditional dress, food, words-symbols of Ukrainian people and national speech etiquette words.

Readiness for effective professional activity in ethno-cultural educational space of the Carpathian region is an important prerequisite for professional teacher education, which requires focused training of students to educational support and formation of the subjective position of ethnic culture media, development of the necessity of interaction with him in the pedagogical space of ethnos.

Keywords: linguodidactic training, ethnology language, future teacher, linguistic identity, younger students.

В статье освещается подготовка учителя начальных классов к работе в условиях горной школы: лингводидактична и народоведческую составляющая. Автор рассматривает содержание этнопедагогики, народоведения который содержится в народной педагогике и является основой воспитания и обучения. В результате обучения студенты должны овладеть практическими навыками работы с основными источниками краеведческих знаний; научиться фиксировать результаты

краеведческих наблюдений в форме, пригодной для их последующего использования в учебно-воспитательном процессе как средства обучения; быть адаптированными к профессиональной деятельности в условиях горного региона.

От того, как педагоги смогут повлиять на развитие чувств ребенка, раскрыть детям мир окружающей жизни, развить их фантазию, зависит воспитание будущих граждан. Важными компонентами в системе педагогической подготовки будущих учителей начальных классов являются народные обычаи, традиции, обряды. Студенты на практических занятиях имеют возможность проводить мини-исследования, выяснять, осуществлять анализ определенных терминов, понятий, укладывать мини-словари народоведческой лексики для учеников младшего школьного возраста. Также студентам необходимо изучить и уточнить содержание таких понятий как народоведение, народная педагогика; овладеть словами народоведческого содержания, обозначающие названия предметов быта, национальной одежды, пищи, слова-символы украинского народа и слова национально-речевого этикета.

Готовность к эффективной профессиональной деятельности в этнокультурном учебно-воспитательном пространстве карпатского региона является важной предпосылкой профессионального педагогического образования, что требует организации целенаправленной подготовки студентов к педагогической поддержки и формирования субъективной позиции носителя этнокультуры, развития потребности взаимодействия с ним в педагогическом пространстве этноса.

Ключевые слова: лингводидактическая подготовка, народоведческая лексика, будущий учитель начальной школы, языковая личность, младшие школьники.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасна освітня ситуація в Україні характеризується інноваційними процесами регіоналізації вищої педагогічної освіти, підвищенням вимог до педагога – носія як загальнолюдських цінностей, так і виховних традицій регіону. Важливим є усвідомлення вчителем співвідношення ролі та значення національних та культурно-історичних факторів навчання й виховання. Конкретизація змісту та процесу педагогічної освіти на засадах урахування місцевих особливостей соціального розвитку, необхідність адаптації фахівців до професійної діяльності в умовах гірського регіону потребують спеціальних досліджень, спрямованих на вивчення проблеми залучення майбутніх учителів до педагогічної культури карпатського регіону. Одним із шляхів її вирішення є використання лінгводидактичної та народознавчої складової професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів в умовах гірської школи. Отже, питання збагачення змісту вищої педагогічної освіти надбаннями педагогічного народознавства є надзвичайно актуальним.

У цілому аналіз історико-педагогічної літератури з лінгводидактики, народознавства та краєзнавства дозволяє зробити висновок, що суттєвість і специфіка краєзнавчої роботи в історії і практиці навчально-виховної роботи з учнями початкових класів надзвичайно багатогранна. Краєзнавство як галузь педагогічного знання ґрунтується на знанні вчителем культури та побуту свого народу, знань про рідний край, а також вмінні донести дітям свої знання, що потребує великого таланту і мистецтва. Краєзнавство базується на історичному, педагогічному, психологічному та географічному аспектах, на здобутках педагогічної науки та методичному досвіді.

Українська етнопедагогіка ґрунтується на високих засадах народної моралі, народних думках і зроблених самим життям висновків. Вона містить усю мудрість народу, яка стала основою системи навчання та виховання української школи, передавалась із покоління до покоління, не втрачаючи своєї ваги та актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Інтерес до народної педагогіки та етнопедагогіки в наш час зростає, особливо серед лінгвістів і лінгводидактів, про це свідчать праці В. Кононенка, Г. Онкович, М. Пентелюк, Т. Симоненко, Н. Бабич, О. Семеног та ін. Відбувається взаємопроникнення етнопедагогіки та лінгводидактики. За словами М. Пентилюк, лінгводидактика може успішно розвиватися лише в тісному зв'язку з етнопедагогікою.

Формування мети статті. Метою статті є розкриття змісту лінгводидактичної та народознавчої підготовки майбутнього вчителя початкових класів в умовах гірської школи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Етнолінгводидактична підготовка студентів вимагає системного підходу. Від ознайомлення з основами етнолінгвістики до здобуття необхідних етнолінгводидактичних навичок і вмінь – такий шлях має пройти студент – майбутній педагог, аби стати в рівень із вимогами комплексного забезпечення викладання української мови на ґрунті етнології. Забезпечення етнолінгводидактичної обізнаності можливе лише на принципах загальної етнопедагогічної освіти. Отож кожний студент має бути достатньо підготовлений до ведення навчально-виховної роботи з урахуванням народного досвіду, народних традицій, родинної педагогіки та практично використовувати цей досвід у процесі викладання мови на етнолінгвістичних принципах.

Студенти мають глибоко усвідомити, що рідна мова є основним засобом відображення дійсності в її національному виявлені, вироблення системи понять і суджень, на ґрунті яких формується національно орієнтована мовна картина світу. В процесі оволодіння мовними категоріями розвивається національна самосвідомість молодої людини. Оскільки в основі етнолінгводидактичного підходу лежить урахування взаємодії національної мови і культури, впливу етнологічних, етнопсихологічних чинників на функціонування й розвиток мови, зростає увага до вивчення національно специфічного у мові, традиціях, звичаях українців, відбувається формування мовної особистості.

Відомо, що існують різні підходи до визначення самого поняття «мовна особистість». Перший підхід розглядає мовну особистість лише з позицій мовної компетенції, інший розглядає з позицій суспільно-історичних, філософських, етнопсихологічних. Таке бачення відкриває можливості виділяти в базовому понятті мовної особистості аспекти, що безпосередньо орієнтовані на природну національну мову й обставини формування національної мовної особистості.

Краєзнавча освіта як один із шляхів створення культуротворчого середовища у навчально-виховному процесі педагогічного ВНЗ відкриває студенту навколишній світ з усією багатогранністю складних взаємовідносин природи, суспільства й особистості, задовольняє потреби у самопізнанні, самореалізації, сприяє формуванню особистісних

якостей, ціннісних орієнтацій тощо. Краєзнавча підготовка майбутнього вчителя впливає на становлення вчителя як особистості, його соціалізацію і професійну діяльність. Це обумовлює необхідність включення студентів з перших днів навчання до системи стосунків, що постійно вдосконалюються, розширюються і не тільки розкривають специфіку педагогічної праці, але й поглиблюють історико-педагогічні, краєзнавчі знання, уміння і навички.

Проблемі навчання та виховання майбутніх учителів засобами краєзнавства приділено увагу в працях В. Обозного, Ю. Руденка, М. Стельмаховича, В. Струманського та ін. Питання використання краєзнавства в професійній роботі вчителяз учнями початкової школи розкрито в сучасних дослідженнях В. Матіяш, Т. Міщенко, О. Пірожкової. Визначення терміну «педагогічне краєзнавство» зустрічається в роботах дослідників: А. Аптікієва, С. Крівова, Л. Смирнової. Проте відсутні спеціальні дослідження підготовки майбутніх учителів початкової школи до краєзнавчої роботи з учнями.

Адаптація майбутніх вчителів початкової школи до професійної діяльності в умовах гірського регіону на основі врахування особливостей рідного міста чи села спрямовується на вивчення і дослідження питань прилучення майбутніх вчителів до історико-педагогічної культури карпатського краю.

Краєзнавство сприяє оволодінню конкретними знаннями про специфічні особливості розвитку регіону; засвоєння краєзнавчих знань сприяє формуванню в учнів діалектичного мислення. Краєзнавство – це шлях безпосереднього чуттєво-раціонального пізнання конкретних об'єктів довкілля, ефективний засіб патріотичного, трудового, фізичного виховання, розвитку громадської активності та професійної орієнтації.

На думку Л. Маєвської, концептуальними основами підготовки майбутнього вчителя до професійної діяльності в етнокультурному виховному просторі є: 1) відповідність підготовки спеціаліста у ВШ сучасним вимогам, що відображені у міжнародних та вітчизняних нормативно-правових актах і наукових дослідженнях; 2) цілісність змісту професійної педагогічної підготовки завдяки органічній єдності структурних компонентів моделі підготовки; 3) спрямованість технологій на розвиток креативного мислення майбутнього вчителя, його фахової мобільності та інших значущих умінь, необхідних для професійної діяльності в етнокультурному виховному просторі; 4) формування дослідницької культури фахівця як основи переходу від репродуктивного відтворення отриманих знань у типових ситуаціях до проблемно-пошукового способу знаходження необхідної наукової інформації і активного використання її у нестандартних ситуаціях; 5) взаємообумовленість процесу формування продуктивного етнокультурного досвіду молодших школярів з якістю професійної підготовки майбутнього вчителя у цьому напрямку[2].

Як стверджує І. Шумілова, у процесі навчання студентів педагогічне краєзнавство виконує такі функції: виховну, освітню, розвивальну, організаційну, мотиваційну, практично-орієнтовану, теоретико-методологічну. Адже, саме вивчення основ історико-педагогічного краєзнавства сприяє вихованню таких якостей як громадянськість, патріотизм, любов до рідного краю; формується творчий підхід до вивчення і використання місцевого історико-педагогічного досвіду, а також індивідуальний стиль діяльності, спрямованість на професію вчителя, повага до педагогічної діяльності, розвиваються комунікативні уміння (слухати, вести діалог, бесіду, ставити питання, встановлювати особисті контакти тощо), педагогічний такт (на прикладі знайомства з діяльністю кращих учителів краю). Гнучке використання засобів, методів, прийомів, що сприяють активному мисленню студентів, постійному творчому пошуку, оновленню ідей, призводить до більш глибокого та продуктивного засвоєння ролі і місця краєзнавчої роботи вчителя в організації навчально-виховного процесу, адже саме в краєзнавстві закладено потужні потенційні можливості підготовки майбутнього вчителя до означеної сфери діяльності. Вчена вважає, що саме залучення студентів до активної педагогічно-краєзнавчої діяльності сприяє впровадженню активних форм і методів у навчально-виховний процес. Серед них науковець особливого значення надає моделюванню проблемних ситуацій, різноманітним дискусіям, діловим іграм, завданням творчого та навчально-дослідного характеру, проведенню засідань круглих столів, конференцій, педагогічних читань, виставок, захисту науково-дослідних робіт тощо. Організація такої роботи сприяє удосконаленню знань, умінь і навичок студентів з краєзнавчої роботи[13].

О. Семеног, до складових національно-мовної особистості вчителя рідної мови відносить: мовні здібності, мовне чуття естетичної цінності рідного слова, мовний смак, мовна стійкість, національний спосіб мислення, національна свідомість і самосвідомість, національний характер, національно-культурна мотивація [6, с.49].

Досліджуючи специфіку народознавчої роботи за характером пізнавальної діяльності, умовно можна виділити три рівні. Перший рівень передбачає отримання студентами теоретичних відомостей від педагога, з навчальних посібників та через засоби масової інформації. Другий рівень забезпечує самостійне набуття знань, що створює умови для більш активної пізнавальної роботи студентів. Джерелами таких знань можуть виступати науково-популярна й наукова література, публікації у періодичних виданнях, матеріали музеїв, ресурси Інтернету. Третій рівень – опанування народознавчими відомостями у ході поглибленого дослідницького пошуку, що становить науковий інтерес. В цьому випадку студенти фактично виступають у ролі молодих науковців-дослідників. Як правило, це члени гуртків та студентських наукових товариств. У реальному процесі підготовки майбутніх учителів означені рівні народознавчої діяльності органічно пов'язані між собою і складають єдиний пізнавальний простір студентів.

Відомий дослідник інноваційних освітніх процесів М. Кларин, вважає, що педагогічне народознавство може виконувати культурологічну, теоретико-методологічну та практично-орієнтовану функції. Культурологічна функція відображає можливості впливу педагогічного народознавства на підвищення рівня загальної та професійної культури майбутніх учителів. Вивчення основ педагогічного народознавства сприяє вихованню у студентів патріотизму та громадянськості, що ґрунтуються на повазі та любові до рідного краю, почуття гордості за свою «малу батьківщину» та її досягнення. У процесі залучення майбутніх учителів до педагогічної культури регіону розвиваються здібності до національно-культурної ідентифікації, до акумулювання педагогічних цінностей; формується творчий підхід до вивчення та використання місцевого педагогічного досвіду,

спрямованість на професію вчителя, ціннісне відношення до педагогічної дійсності та діяльності. На основі співвідношення власного рівня культури з рівнем педагогічної культури регіону виробляється індивідуальний стиль професійної діяльності, розвиваються комунікативні вміння, педагогічний такт, підвищується культура теоретико-педагогічного мислення.

Теоретико-методологічна функція характеризує здатність педагогічно-краєзнавчої інформації впливати на формування знань студентів, на збагачення педагогічної теорії, на зміцнення зв'язку навчання з реальною педагогічною практикою, на розвиток інтересу до комплексу педагогічних дисциплін.

Практично-орієнтована функція відображає можливість використання краєзнавства з метою адаптації студентів до практичної професійної діяльності в умовах регіону. Знання з педагогічного краєзнавства посилюють методичну підготовку майбутніх учителів інноваціями з творчого досвіду кращих педагогів рідного краю.

Зважаючи на історичний досвід і сучасні дослідження, основною метою краєзнавчої роботи вчителя початкових класів загальноосвітньої школи необхідно вважати, на нашу думку, оволодіння краєзнавчими знаннями учнів, усвідомлення ними їх духовної значущості. Розглядаючи краєзнавство як чинник цілісного педагогічного процесу, в дослідженні ми розрізняємо краєзнавчу діяльність педагогів і краєзнавчу діяльність учнів. Зміст краєзнавчої діяльності майбутніх педагогів передбачає: оволодіння краєзнавчими знаннями з літературних й інших джерел інформації шляхом безпосереднього вивчення карпатського регіону; використання краєзнавчих знань у навчально-виховній роботі; організацію краєзнавчої роботи з учнями в позаурочний час.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, зміст краєзнавчої роботи учнів початкових класів полягає в оволодінні різноманітними знаннями про рідний край у процесі навчання, виховання та самоосвіти в умовах активної краєзнавчої діяльності науково-пошукового змісту. Процес професійного становлення педагога є важливим етапом у формуванні педагогічної майстерності та фахового становлення педагога, а його діяльність у загальноосвітній школі гірського регіону має бути спрямована на успішне навчання, розвиток і виховання школяра. Подальшого вивчення потребують проблеми розвитку професійної компетентності вчителя.

1. Лозко Г. Українське народознавство / Галина Лозко. – Х. : ДИВ, 2005. – 472 с.
2. Маєвська Л. Модель підготовки майбутнього учителя до етнокультурного виховання молодших школярів / Л.М.Маєвська // Режим доступу: zu.edu.ua.
3. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред.. Пентилюк М.І. – К.: Ленвіт, 2000. -264с.
4. Онкович Г.В. Українознавство і лінгводидактика: Навч.посібник. – К.: Логос, 1997. – 108с.
5. Пасемко І. Українознавство – вагомий чинник духовності українського народу / І.Пасемко // Дивослово. – 2001. – № 2. – С. 59–61.
6. Семеног О. Етнолінгводидактична культура педагога: шляхи її формування в умовах вищої школи / О.Семеног // Українська література в загальноосвітній школі. – 2006. - №9. – С.47-52.
7. Семеног О.М. Етнолінгводидактична культура вчителя-словесника: Навч.посіб. – Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. – 153с.
8. Стельмахович М.Г. Застосування ідей української етнопедагогіки в роботі вчителя початкових класів // Початкова школа. - 1994. - №12. – С.4-7.
9. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка /М.Г. Стельмахович. – К. : ІСДО, 1996. – 288 с.
10. Стельмахович М.Г.Народна педагогіка. –К.: Рад.шк., 1985. – 312с.
11. Тимошкова А. Роль народознавчого змісту у підготовці майбутнього вчителя початкових класів / А. С. Тимошкова // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. – Вип. 18. – С. 56–60.
12. Українське народознавство: навч. посіб. / [за ред. С.Павлюка]. – К.: Знання, 2004. – 570 с.
13. Шумілова І. Використання педагогічного краєзнавства в процесі підготовки майбутнього вчителя початкової школи / І.Ф. Шумілова// Режим доступу:http://vuzlib.com.
14. Яковенко О. Використання досвіду народознавства в сучасній освіті / О. А. Яковенко // Вісник Житомирського державного університету. – 2010. – Вип. 52. – С. 130–133.

Reference

1. Lozko H. Ukrayins'ke narodoznavstvo / Halyna Lozko. – Kh. : DYV, 2005. – 472 s.
2. Mayevs'ka L. Model' pidhotovky maybutn'oho uchytelya do etnokul'turnoho vykhovannya molodshykh shkolyariv / L.M.Mayevs'ka // Rezhym dostupu: zu.edu.ua.
3. Metodyka navchannya ridnoyi movy v serednikh navchal'nykh zakladakh / Za red.. Pentylyuk M.I. – K.: Lenvit, 2000. -264s.
4. Onkovych H.V. Ukrayinoznavstvo i linhvodydaktyka: Navch.posibnyk. – K.: Lohos, 1997. – 108s.
5. Pasemko I. Ukrayinoznavstvo – vahomyy chynnyk dukhovnosti ukrayins'koho narodu / I.Pasemko // Dyvoslovo. – 2001. – # 2. – S. 59–61.
6. Semenoh O. Etnolinhvodydaktychna kul'tura pedahoha: shlyakhy yiyi formuvannya v umovakh vyshchoyi shkoly / O.Semenoh // Ukrayins'ka literatura v zahal'noosvitniy shkoli. – 2006. - #9. – S.47-52.
7. Semenoh O.M. Etnolinhvodydaktychna kul'tura vchytelya-slovesnyka: Navch.posib. – Hlukhiv: RVV HDPU, 2005. – 153s.
8. Stel'makhovych M.H. Zastosuvannya idey ukrayins'koyi etnopedahohiky v roboti vchytelya pochatkovykh klasiv // Pochatkova shkola. - 1994. - #12. – S.4-7.
9. Stel'makhovych M.H. Ukrayins'ka rodynna pedahohika /M.H. Stel'makhovych. – K. : ISDO, 1996. – 288 s.
10. Stel'makhovych M.H.Narodna pedahohika. –K.: Rad.shk., 1985. – 312s.
11. Tymoshkova A. Rol' narodoznavchoho zmistu u pidhotovtsi maybutn'oho vchytelya pochatkovykh klasiv / A. S. Tymoshkova // Visnyk Hlukhivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka. – Vyp. 18. – S. 56–60.
12. Ukrayins'ke narodoznavstvo: navch. posib. / [za red. S.Pavlyuka]. – K.: Znannya, 2004. – 570 s.
13. Shumilova I. Vykorystannya pedahohichnoho krayeznavstva v protsesi pidhotovky maybutn'oho vchytelya pochatkovoyi shkoly / I.F. Shumilova// Rezhym dostupu:http://vuzlib.com.
14. Yakovenko O. Vykorystannya dosvidu narodoznavstva v suchasniy osviti / O. A. Yakovenko // Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho universytetu. – 2010. – Vyp. 52. – S. 130–133.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.207-260

Володимир Слабко,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)

Volodymir Slabko,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
National Pedagogical Dragomanov University
(Kyiv)
igto@npu.edu.ua

УДК 378.011.3-051:62/67

ПРОЕКТНО-ТЕХНОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК СКЛАДОВА ЙОГО ПРОЕКТНО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

DESIGN AND TECHNOLOGICAL ACTIVITY OF THE FUTURE TEACHER OF TECHNOLOGY AS PART OF ITS DESIGN AND TECHNOLOGICAL CULTURE

Розглядається проектно-технологічна діяльність майбутнього вчителя технологій. Обґрунтовано питання наявності якостей при реалізації проектно-технологічної культури як складової у творчій діяльності майбутнього вчителя технологій. У статті проаналізовано поняття компетентності як соціальної складової мовної комунікації. Охарактеризовано проектно-технологічну діяльність в процесі підготовки майбутнього вчителя технологій. Проаналізовані види професійної компетентності в процесі професійно-технологічної діяльності майбутнього вчителя технологій.

Ключові слова: компетентність, проектно-технологічна діяльність, проектно-технологічна культура.

We consider the design and technological activity of the future teacher of technology. Legitimate question of the quality in the implementation of design and technological culture as a component in the creative activity of the future teacher of technology. The article analyzes the concept of social competence as part of language communication. We characterize the design and technological activity in the process of preparation of the future teacher of technology. We analyzed the types of professional competence in the process of vocational and technological activity of the future teacher of technology.

Keywords: competence, design and technological activities, design and technological culture.

Рассматривается проектно-технологическая деятельность будущего учителя технологии. Обоснованно вопрос наличия качеств при реализации проектно-технологической культуры как составляющей в творческой деятельности будущего учителя технологии. В статье проанализированы понятия компетентности как социальной составляющей языковой коммуникации. Охарактеризованы проектно-технологическую деятельность в процессе подготовки будущего учителя технологии. Проанализированы виды профессиональной компетентности в процессе профессионально-технологической деятельности будущего учителя технологии.

Ключевые слова: компетентность, проектно-технологическая деятельность, проектно-технологическая культура.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Кардинальні зміни, що відбуваються в усіх сферах життєдіяльності суспільства, актуалізували ідею самоцінності людини як основної мети економічного, політичного і культурного розвитку суспільства. Ці обставини призвели до переоцінки мети, функцій та змісту освіти. Особливого значення за цих умов набуває активний пошук ефективної системи формування високопрофесійних фахівців, здібних до швидкої адаптації на ринку праці, зміні спеціалізації в рамках визначеного напрямку, готових до безперервної самоосвітньої діяльності та професійної творчості.

Взаємозв'язок теоретичного і практичного навчання, взаємодія навчально-пізнавальної, навчально-практичної і самостійної діяльності студентів формують систему професійних знань, умінь і навичок. Результатом професійної діяльності, яка не обмежується підготовкою студентів є професійна компетентність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Готовність до проектно-технологічної діяльності майбутнього вчителя технологій включає не тільки входження в професію, опанування стандартами професійної діяльності, але й передбачає високий рівень володіння складовими готовності та низку інших компонентів: індивідуальний стиль професійно-педагогічної діяльності, творчий підхід до неї. Період навчання у вищому навчальному закладі – час професійного самовизначення майбутнього фахівця, інтеграція окремих його якостей в професійну спрямованість, становлення і розвиток «Я-концепції». На аудиторних заняттях і в процесі самоосвіти зміцнюються або руйнуються колишні мотиви навчання, виникають

нові, відкриваються значення і зміст справжньої майбутньої професійної діяльності. Смислова саморегуляція не тільки визначає когнітивний аспект розвитку професійної освіти майбутнього фахівця, а і стимулює бажання бути конкурентоспроможним та має інтерес до обраної професії, прагне до творчості, нових проектних ідей тощо.

Формування мети статті. Мета статті – охарактеризувати проектно-технологічну діяльність майбутнього вчителя технологій як складової його проектно-технологічної культури.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Компетентнісний підхід є об'єктивною вимогою сучасності та закономірно пов'язаний з концепцією неперервної освіти протягом усього життя, яка вимагає перегляду цілей, форм, методів і засобів навчання, з неминучою орієнтацією на інформаційно-комунікаційні технології, на самоосвіту, неформальні освітні структури, технології педагогіки співробітництва.

Як відомо, компетентнісний підхід – це підхід, який акцентує увагу на результатах освіти не як суми засвоєної інформації, а як здатності людини діяти в різних ситуаціях. У цьому зв'язку сформовану компетентність студента можна розглядати основним якісним показником освітнього результату і, відповідно, це досягнення можна вважати педагогічною метою, що найбільш повно відображає потреби суспільства й особистості. Зміни в галузі педагогічних цілей викликають необхідність змін у змісті загальнопредметної освіти через рівень навчального предмета, навчального матеріалу, рівень взаємодії вчителя та студента. На вирішення цих питань спрямовані зусилля науковців і практиків, які досліджують проблеми компетентностей особистості в освіті (С.П. Бондар, Дж. Равен, Т.В. Добудько, І.А. Зимня, М.І. Лукьянова, Р.П. Мільруд, А.В. Хуторський та багато інших).

Як свідчить аналіз досвіду освітніх систем багатьох країн, одним із шляхів оновлення змісту освіти й навчальних технологій, узгодження їх із сучасними потребами, інтеграції до світового освітнього простору є орієнтація освіти на компетентнісний підхід та створення ефективних механізмів його запровадження. Компетентнісний підхід фактично є черговим етапом відновлення змісту освіти для збереження відповідності освіти потребам сучасної цивілізації.

Ю.В. Койнова відзначає, що вперше поняття компетентність вживався як соціологічний термін мовної комунікації (Ю. Хабермас). Потім це поняття конкретизувалося в соціальній психології, набуваючи визначень пояснень: компетентність спілкування (Л.А. Петровська), соціальна компетентність (А.А. Бодальов), міжособистісна компетентність (Ю. М. Жуків). У психології особистості компетентність застосовується під час вивчення особистості в системі суспільних стосунків (К.А. Абульханова-Славська, Б.Ф. Ломів, С.Л. Рубінштейн). Дослідження у рамках уявлень про інтелект відкрили цей термін для когнітивної психології (Блум Д. Брунер, Н. Кантор, Х. Маркус, Д. Нічоллс, Р. Стернер, Д. Елкінд). Категорія компетентності західних психологів, переважно, пов'язана з вивченням Я-концепції. У педагогічній науці науково розроблена ідея професійної компетентності через рівень результативності педагога в діяльності. Причому в дискусіях останніх років це визначення охоплювало все те, що входило в розгляд понять: кваліфікація, професіоналізм, готовність (І. Д. Богаєва, І. Д. Елканов, Н. В. Кузьміна, А. К. Марков, А. І. Міщенко, А. В.Сластенін). Зміст професійної компетентності містить як рівень базової і спеціальної освіти, так і уміння акумулювати широкий досвід в практичній діяльності. При цьому знання виступають потенціалом, науково-практичним багажем, який має в своєму розпорядженні фахівець, але привести їх у дію можуть лише додаткові чинники, володіння якими відбувається на індивідуально-особистісному рівні [3].

Виняткова складність цієї проблеми і її важливість для практичної роботи у ВНЗ спричинили розробку великої кількості робіт, присвячених цій проблемі (І.Б. Балюкової, А.І. Жіліної, О.І. Скандарова, Ю.В. Койнової, О.С. Орлова, М.Н. Певзнера, Р.М. Шерайзіної, М.А. Холодної та ін.), де подано різні визначення компетентності. З урахуванням цих визначень можна виділити специфічні ознаки цього феномену.

По-перше, професійна компетентність і професіоналізм розглядаються в контексті таких понять як знання, уміння, навички; по-друге, як основні критерії цих понять виступають індивідуально-особистісні характеристики, система цінностей.

Узагальнюючи поняття професійної компетентності можна визначити як вищий рівень своєї якості – професіоналізм. Але професіоналізм не просто вищий рівень знань, умінь і результатів людини в певній галузі діяльності, а й певна системна організація свідомості, психіки людини.

Професіоналізм може бути описаний через співвідношення стану мотиваційної сфери людини (професійні цінності, професійні домагання і мотиви тощо) і операційної сфери (професійна самосвідомість, професійні здібності, прийоми і технології як складові професійної майстерності і творчості тощо).

Загалом професіонала можна охарактеризувати як людину, яка: опановує норми професії в мотиваційній і операційній сферах; результативно і успішно, з високою продуктивністю здійснює свою трудову діяльність: дотримуючись високих стандартів, досягаючи майстерності, володіє розвиненими професійними уміннями, самостійно будує сценарій свого професійного життя; стійкий до зовнішніх перешкод, прагне до розвитку особистості і індивідуальності засобами професії, збагачує досвід професії оригінальним творчим внеском, сприяє підвищенню соціального престижу даної професії в суспільстві, інтересу до неї [6, с. 7].

Формування проектно-технологічної культури майбутнього вчителя технологій може бути охарактеризована декількома – спеціальною, яка передбачає володіння на високому рівні професійною діяльністю; соціальною – володіння способами спільної професійної діяльності і співробітництва; індивідуальну компетентність – володіння

прийомами самореалізації і саморозвитку індивідуальності у рамках професії, здібність до творчого прояву своєї індивідуальності; особистісну компетентність – володіння способами самовираження і саморозвитку.

Під проектно-технологічною культурою майбутнього вчителя технологій ми розумітимемо інтеграційну професійно-особистісну характеристику суб'єкта діяльності, що дає змогу максимально адекватно самоактуалізувати себе при творчому вирішенні виникаючих проектних завдань.

Проектно-технологічна діяльність є творчою діяльністю, об'єднуючою в процесі проектування досягнення різних галузей людської діяльності – техніки, інженерного конструювання, технології, економіки, соціології, мистецтва – і спрямовану на створення естетично здійснених і високоякісних серійних виробів.

Структура проектно-технологічної діяльності виокремлює три узагальнені етапи:

- формування мети проектного ідеалу і виявлення реальних можливостей;
- розробка засобів – конкретного методу перетворення вихідного матеріалу (стратегія і тактика, метод, проектні можливості);
- процес безпосереднього проектування – дії за допомогою конкретного методу на вихідний матеріал і фіксації результатів у формі проекту.

Проектно-технологічна культура – одна з найважливіших складових професійної культури, що передбачає не лише володіння необхідною сумою спеціальних знань, умінь, предметних навичок у поєднанні з особистісними якостями, але і здатність їх ефективного використання у вирішенні навчально-нормативних і творчих професійних завдань дизайн-проектування. Проектно-технологічна підготовка майбутнього вчителя технологій – засіб розширення функціональних можливостей випускника, що дає, по-перше, можливість самостійно здійснювати весь процес проектування від народження ідеї до втілення проекту в матеріалі, по-друге, технічна компетентність може бути генератором проектних ідей.

Якщо представити систему проектно-технологічної культури майбутнього вчителя технологій у вигляді графеми, то вона виглядатиме як: мотиваційна компетенція – професійно-практична компетенція – комунікативна компетенція – проектно-художня творчість.

Однією з основних ланок в системі інженерно-технічної компетентності майбутнього вчителя технологій є професійно-практична компетентність. Як відзначає Ю.В. Сенько, знання повинні розвиватися в єдності його предметної і операціональної складових, тобто предметні знання, що безпосередньо впливають на змістовий бік навчальної діяльності. Засвоєння предметних професійних знань не лише мета або завдання професійної підготовки, але і її засіб. Знання, з мети перетворюються на засіб, коли вони стають знаряддям побудови процесу освіти. В процесі навчальної діяльності відбувається зміна майбутнього фахівця. У своїй єдності знання виступають, як набуття майбутнім вчителем технологій нових здібностей, тобто нових способів професійних дій. Мета і загальна мотивація – єдині, тобто є вихідними умовами формування з окремих учасників освітнього процесу певної спільності [1; 3, с. 222-223; 4; 5].

Проектно-технологічна діяльність - це пізнання майбутнього вчителя технологій – процес оволодіння об'єктивно або суб'єктивно новими конструкторськими, технологічними знаннями в галузі дизайн-проектування, способами діяльності, передбачення перспектив їхнього розвитку. Кожний є результатом "сформованих" компетентностей – мотиваційної, комунікативної, професійно-практичної, а загалом проектно-технологічної культури майбутнього вчителя технологій.

Як відзначають А. В. Степанов, Г. І. Іванова, Н. Н. Нечаєв, недооцінка питань, безпосередньо пов'язаних з умовами, засобами, прийомами і способами діяльності, часто призводить до істотних втрат в результатах творчої діяльності. Технічні аспекти професійної творчості є його найважливішими й провідними аспектами, бо саме в них виражається предметно-перетворююча сутність людської діяльності [5, с. 164].

Найважливішою функцією проектно-технологічної діяльності є виховання мислення і здібностей, направлених на особистісну активну і відповідальну участь студентів у формуванні себе як творчої індивідуальності, в «проектуванні» себе в цій ролі. У нашому випадку йдеться про формування творчого інженерно-технічного мислення, розвиток творчих здібностей і опануванні студентами методології інженерної творчості – основи художнього образу.

Творча діяльність майбутнього вчителя технологій при реалізації технічної складової може бути пов'язана, перш за все, з такими якостями, як:

- самостійність – здібність до самостійного мислення, уміння створювати власні концепції, планувати і активно здійснювати свою науково-дослідну (конструкторсько-технологічну) діяльність без постійного керівництва в практичній допомозі ззовні, уміння відстоювати свою точку зору;
- відповідальність – здатність розуміти відповідність результатів своїх інженерно-творчих дій поставленим цілям і необхідним для досягнення таких цілей працездатності і організованості;
- сумлінність – така якість майбутнього фахівця, яка вимагає від нього прояву акуратності, дисциплінованості, працьовитості та ін.

Виникнення і реалізація технічної складової професійної діяльності визначається мотиваційною спрямованістю. Система технічних знань фахівця розвивається в процесі пізнавальної діяльності і знаходить вираження в пізнавальній активності. Система умінь і розвинених на їхній основі навичок формується в процесі накопичення і реалізації досвіду. Показником слугує продуктивність діяльності. Система освоєних методів

діяльності реалізується в творчій активності особистості. Засвоєні норми і правила спілкування знаходять відображення в продуктивній комунікації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. З вищевикладеного можна зробити узагальнення, що ефективність діяльності майбутнього вчителя технологій визначається професійною компетентністю майбутнього вчителя технологій: здатністю глибоко, осмислено, творчо вирішувати професійні завдання; вільно володіти способами спільної професійної діяльності і співпраці, прийомами самореалізації і саморозвитку індивідуальності, способами самовираження при виконанні аналітичної, проектної, експериментально-дослідницької, виробничо-управлінської функцій.

Гедзик А. М. Система підготовки майбутнього вчителя технологій до викладання курсу креслення в загальноосвітніх навчальних закладах : автореф. дис. ... докт. пед. наук / А. М. Гедзик ; Національний університет біоресурсів і природокористування України. – Київ, 2011. – 47 с.
2. Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років. Заголовок з екрану. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/news/43501.
3. Сенько Ю. В. Гуманитарные основы педагогического образования. Курс лекций : учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Ю. В. Сенько. – Москва : Академия, 2000. – 240 с.
4. Сидоренко В. К. Актуальні проблеми підготовки вчителів трудового навчання в світлі реформування освіти в Україні / В. К. Сидоренко // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2004. – № 2. – С. 41-44;
5. Сидоренко В. Ф. Дизайн – образ культуры / В. Ф. Сидоренко // Вестник высшей школы. – 1989. – № 12. – С. 37-45.
6. Степанов А. В. Архитектура и психология : учеб. пособие для вузов / А. В. Степанов, Г. И. Иванова, Н. Н. Нечаев. – Москва : Стройиздат, 1993. – 295 с.
7. Ткачук С. І. Теорія і методика підготовки майбутнього вчителя трудового навчання до формування в учнів технологічної культури : автореф. дис ... д-ра пед наук : 13.00.04 / Станіслав Іванович Ткачук . – Київ, 2012 . – 38 с.
8. Философско-психологические проблемы развития образования / под ред. В. В. Давыдова. – Москва : Педагогика, 1981. – 168 с.

Reference

1. Hedzyk A. M. Systema pidhotovky maybutn'oho vchytelya tekhnolohiy do vykladannya kursu kreslennya v zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladakh : avtoref. dys. ... dokt. ped. nauk / A. M. Hedzyk ; Natsional'nyy universytet bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrayiny. – Kyyiv, 2011. – 47 s.
2. Kontseptsiya rozvytku osvity Ukrayiny na period 2015–2025 rokiv. Zaholovok z ekranu. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : http://osvita.ua/news/43501.
3. Sen'ko Yu. V. Humanytarnыe osnovi pedahohycheskoho obrazovanyya. Kurs lektsyy : uchebnoe posobye dlya stud. vissh. ped. ucheb. zavedenyy / Yu. V. Sen'ko. – Moskva : Akademyya, 2000. – 240 s.
4. Sydorenko V. K. Aktual'ni problemy pidhotovky vchyteliv trudovoho navchannya v svitli reformuvannya osvity v Ukrayini / V. K. Sydorenko // Trudova pidhotovka v zakladakh osvity. – 2004. – № 2. – S. 41-44;
5. Sydorenko V. F. Dyzayn – obraz kul'turы / V. F. Sydorenko // Vestnyk vыsshey shkolы. – 1989. – № 12. – S. 37-45.
6. Stepanov A. V. Arkhytektura y psykholohyya : ucheb. posobye dlya vuzov / A. V. Stepanov, H. Y. Yvanova, N. N. Nechaev. – Moskva : Stroyyzdat, 1993. – 295 s.
7. Tkachuk S. I. Teoriya i metodyka pidhotovky maybutn'oho vchytelya trudovoho navchannya do formuvannya v uchniv tekhnolohichnoyi kul'tury : avtoref. dys ... d-ra ped nauk : 13.00.04 / Stanislav Ivanovych Tkachuk . – Kyyiv, 2012 . – 38 s.
8. Fylosofsko-psykholohycheskye problemi razvytyya obrazovanyya / pod red. V. V. Davidova. – Moskva : Pedahohyka, 1981. – 168 s.

Розділ VI. Здоров'язбережувальна педагогіка: теорія і практика

doi: 10.15330/msuc.2016.15.211-214

Тетяна Бондар,
старший викладач,
Національний педагогічний університет
імені Михайла Драгоманова
(м. Київ)

Tetiana Bondar,
senior lecturer,
National Pedagogical Mikhail Dragomanov University
(Kyiv)
bondartania@ukr.net

УДК 378.011.3-051[78+796]

СКЛАДНОКООРДИНАЦІЙНА СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНИХ РУХІВ МУЗИКАНТІВ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАСОБАМИ АКВАФІТНЕСУ

PRECISE STRUCTURE OF PROFESSIONAL MUSICIANS' MOTIONS AND POSSIBILITIES OF THEIR IMPROVEMENT BY MEANS OF AQUAFITNESS

У статті описуються особливості техніки гри на музичному інструменті з позиції фізіології праці, біомеханіки, психології професійної діяльності. Проблема вивчення структури і змісту виконавської діяльності та складних механізмів робочих рухів музикантів актуальна в аспекті необхідності підвищення професійної спрямованості фізичного виховання студентів – майбутніх учителів музики. Метою статті є обґрунтування можливості формування складнокоординаційних рухів студентів музично-педагогічних спеціальностей засобами аквафітнесу. Автором розкрито психофізіологічну структуру і особливості виконавської діяльності як основу для формування змісту занять з аквафітнесу в процесі фізичного виховання майбутніх учителів музики.

Методологічну основу дослідження становлять провідні положення теорії побудови рухів, теорії функціональних систем, логіко-аналітичний підхід до уявлення психофізіологічної природи виконавської діяльності.

Ключові слова: психофізіологічна структура рухів, координація, майбутні вчителі музики, фізичне виховання, аквафітнес.

This article describes the features of playing a musical instrument technology from the perspective of labour physiology, biomechanics and professional psychology. The problem of studying the structure and content of the performance of complex mechanisms of musicians' working movements is relevant in terms of the necessity to improve professional orientation of physical education of students–future teachers of music. The article aims to study the possibility of forming musical and pedagogical students' precise movements by means of aquafitness. The author reveals the psychophysiological structure and features of performance as a basis for formation of the aquafitness classes content in the process of physical education of future music teachers.

The leading theoretical principles of building working movements, the theory of functional systems, logical and analytical approach to the idea of performing psychophysiological nature of performing activities are the methodological basis of the research.

Today, the physical education students' priority is not only to improve health, but also development of motor and mental skills, the formation of motor skills for their positive transition to future professional activities. Professional experience of a music teacher provides uncomfortable working position, relative, but rather expressed the uneven development of the muscular system. Applied value of physical education achieved by using exercise, similar in structure, physiological characteristics and mechanisms of control of movements is based on professional transport patterns of fitness. Professional orientation of aquafitness provides ample opportunities of varying the parameters of physical activity, involvement in work of all muscle groups, the phenomenon of gravitational unloading muscular-skeletal system.

Keywords: psychophysiological structure of movement, coordination, future music teachers, physical education, water fitness.

В статье описываются особенности техники игры на музыкальном инструменте с позиции физиологии труда, биомеханики, психологии профессиональной деятельности. Проблема изучения структуры и содержания исполнительской деятельности и сложных механизмов рабочих движений музыкантов актуальна в аспекте необходимости повышения профессиональной направленности физического воспитания студентов – будущих учителей музыки. Целью статьи является обоснование возможности формирования сложнокоординационных движений студентов музыкально-педагогических специальностей средствами аквафитнеса. Автором раскрыта психофизиологическая структура и особенности исполнительской деятельности как основа для формирования содержания занятий по аквафитнесу в процессе физического воспитания будущих учителей музыки.

Методологическую основу исследования составляют ведущие положения теории построения движений, теории функциональных систем, логико-аналитический подход к представлению психофизиологической природы исполнительской деятельности.

Ключевые слова: психофизиологическая структура движений, координация, будущие учителя музыки, физическое воспитание, аквафитнес.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сьогодні пріоритетним завданням фізичного виховання студентів є не тільки зміцнення здоров'я, а й розвиток рухових і психічних здібностей, формування рухових умінь і навичок для їх позитивного перенесення на майбутню професійну діяльність. Професійна діяльність учителя музики передбачає малозручну робочу позу, відносну, але досить виражену нерівномірність розвитку м'язової системи. Прикладне значення фізичного виховання забезпечується застосуванням фізичних вправ, схожих за структурою психофізіологічними характеристиками, механізмами управління з професійними рухами на основі закономірностей переносу тренованості. Професійна спрямованість аквафітнесу забезпечується широкими можливостями варіювання параметрів фізичних навантажень, задіяності в роботі всіх груп м'язів, феноменом гравітаційного розвантаження опорно-рухового апарату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Гра на музичному інструменті забезпечується узгодженою роботою моторики, психіки та сенсорних систем фахівця. Виконавська діяльність пов'язана зі складними за технікою та координацією рухами, що вимагають високої точності. Робочі рухи музикантів характеризуються значним перевищенням кількості стереотипних рухів у порівнянні з нормальними показниками в одиницю часу [2; 5].

З точки зору фізіології праці робочі поза й рухи під час виконавської діяльності здійснюють управління музичним інструментом, їх конкретні характеристики визначаються видом музичного інструмента та морфофункціональними особливостями виконавця в системі «людина + інструмент» [6, с. 86-90].

З точки зору біомеханіки рухова структура виконавської діяльності відображена закономірностями взаємозв'язку рухів у просторі та часі, силових взаємодій частин тіла з музичним інструментом, що відповідно становлять кінематичну та динамічну структури в системі рухів.

З позиції психології професійної діяльності Є.П. Ільїна психомоторна структура рухів під час гри на музичному інструменті забезпечується просторовою, силовою та часовою точністю рухів, швидкістю рухів та силовою витривалістю, руховою пам'яттю [3, с. 83-85]. Так, просторова орієнтація забезпечує точність постановки рук та часову точність, силова витривалість і швидкість рухів впливають на темп, метроритмічну сторону музичного твору та чистоту звуку, від регулювання зусиль залежить сила звуку, деякі параметри його якості – динаміка й тембр [4].

Схема фізіологічного механізму управління окремим руховим актом виконавської діяльності музикантів детально представлена й описана у дослідженні О. Тимошенка та Ж. Дьоміної [2].

Координаційна підготовка студентів музично-педагогічних спеціальностей у процесі фізичного виховання сприяє кращому засвоєнню молоддю навичок гри на музичному інструменті та запобіганню професійних захворювань. Сьогодні пріоритет віддається сучасним, популярним та ефективним видам фізкультурно-оздоровчої діяльності. Вивчення психофізіологічної структури професійних рухів музикантів є основою обґрунтування використання засобів аквафітнесу в процесі фізичного виховання майбутніх учителів музики.

Формування мети статті. Метою статті є обґрунтування можливості формування складнокоординаційних рухів студентів музично-педагогічних спеціальностей засобами аквафітнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Логіко-аналітичний підхід до вивчення психофізіологічної природи виконавської діяльності, дослідження змісту й механізмів гри на музичному інструменті з позиції фізіології, психології та біомеханіки дозволили обґрунтувати і визначити психофізіологічну структуру професійних рухів музикантів (табл. 1).

Система професійних рухів музиканта складається зі статичного та динамічного складників, що відповідно включає вихідне положення та робочі операції в умовах виконавської діяльності.

Враховуючи результати дослідження А. Брімак, виконавський апарат музиканта являє собою частину опорно-рухової системи, що складається з пасивної частини – кісткових ланок і активної – м'язів [1, с. 48-56]. Моторний компонент забезпечує зовнішню сторону виконавської діяльності, тоді як фізіологічний компонент – її внутрішню сторону.

Моторний компонент професійних рухів включає сукупність психомоторних, сенсомоторних та рухових показників, що забезпечують м'язову діяльність, беруть участь у виконанні координованих рухів при грі на музичному інструменті. Так, статична силова витривалість і статична рівновага забезпечує стійкість робочої пози музиканта, просторова орієнтація рук та здатність до довільного розслаблення м'язів – правильну постановку рук на музичному інструменті, швидкість зоровомоторних реакцій, частота рухів, статична силова витривалість, динамічна силова витривалість, координованість рухів, відчуття ритму, точність відтворення часових параметрів рухів, просторова орієнтація, точність диференціації м'язових зусиль, пластичність, здатність до довільного розслаблення м'язів та координаційна витривалість впливають на технічну сторону виконавської діяльності – здійснення виконавських рухів, а координованість рухів, точність відтворення часових параметрів рухів, відчуття ритму, пластичність та здатність до довільного розслаблення м'язів – формують супутні рухи в умовах робочих операцій.

Таблиця 1

Психофізіологічна структура професійних рухів музикантів

	Вихідне положення		Робочі операції	
	Робоча поза (посадка або стійка музиканта)	Постановка рук відносно музичного інструменту	Виконавські рухи	Супутні рухи
Моторний компонент	Статична силова витривалість Статична рівновага	Просторова орієнтація Здатність до довільного розслаблення м'язів	Швидкість зоровомоторних реакцій Частота рухів Статична силова витривалість Динамічна силова витривалість Координованість рухів Відчуття ритму Точність відтворення часових параметрів рухів Просторова орієнтація Точність диференціації м'язових зусиль Пластичність Здатність до довільного розслаблення м'язів Координаційна витривалість	Координованість рухів Точність відтворення часових параметрів рухів Відчуття ритму Пластичність Здатність до довільного розслаблення м'язів
Фізіологічний компонент	Постава М'язовий тонус		Постава М'язовий тонус Постановка правильного дихання Внутрішньом'язова і міжм'язова координація Рухова пам'ять	
Психо-емоційний компонент	Психоемоційна стійкість Увага Пам'ять			

У складнокоординаційних виконавських рухах музикантів-інструменталістів беруть участь плечовий пояс, передпліччя, кисті та пальці. Певною мірою бере участь весь корпус (нахили, похитування, ритмічні рухи ногами, зміна пози під час гри). Плечовий пояс залежно від музичної спеціалізації створює опору для музичного інструмента (акордеон, скрипка та ін.) та рухів руками (фортепіано, гітара, духові інструменти). Рухи в плечових суглобах здійснюються спільними зусиллями м'язів плеча, спини і грудей. Плече спрямовує й регулює підйом, опускання і ротацію передпліччя та кисті під час рухів зі смичком або розтягнення міху акордеона, здійснює перенесення рук під час маніпуляцій з клавіатурою або струнами, підтримує руку в дрібних локомоціях. Анатомічна особливість зап'ястка створює можливості для гнучких та еластичних рухів кисті, сприяє їх пластичності, забезпечує єдність і взаємозв'язок у дрібній моториці пальців. У робочих операціях музиканта беруть участь різні групи м'язів, ізольовані дії окремих м'язів не зустрічаються.

Кожен рух або його зміна в будь-якій частині виконавського апарату музиканта викликають в інших його частинах, близьких або віддалених, реактивні (супутні) рухи, що, як правило, повторюють ритмічну структуру основних. Взаємозв'язок основних і супутніх рухів зумовлений узгодженістю діяльності систем, що задіяні в робочих операціях.

В умовах гри на музичному інструменті змінюється поза виконавця, додатково включаються у рух тулуб, голова, плечовий пояс та ноги. Проте кожен супутній виконавський рух повинен бути вільним, зручним, економічним та художньо необхідним, інакше він є зайвим. До таких можна віднести надмірні повороти плечей, занадто високий підйом пальців, надмірний нахил тулуба до інструмента, сильне відведення ліктя, занадто енергійні махи головою тощо.

Рухова система виконавської діяльності регулюється і координується нервовою системою і знаходиться в тісній взаємодії з іншими функціональними системами – кровообігом, диханням, обміном речовин і т.ін., тому управління нею здійснює фізіологічний компонент.

Постава музиканта визначає невимушеність робочої пози та забезпечує правильну постановку рук, свободу рухів плечового пояса, здійснює вплив на роботу органів дихання. Високе положення голови та правильна постава дозволяють зберігати стійкість посадки і дають можливість вільно нахилятися та повертатися в різні сторони. Правильна постава при положенні стоячи дозволяє зберігати стійку позу тривалий час і тримати інструмент.

Важливим фактором, що впливає на функції рухового апарату в умовах гри на музичному інструменті, є м'язовий тонус, характерний навіть для м'язів, що знаходяться в стані спокою. При виконанні робочих операцій в умовах напруження м'язи скорочуються, при розслабленні – відновлюється їх нормальна довжина. Ігровий апарат музиканта

забезпечується роботою м'язів-синергістів та м'язів-антагоністів. Статичні напруження виникають при тривалому утриманні музичного інструмента та фікціях руху, при цьому скорочення їх не чергується з розслабленням. У результаті робочі м'язи приходять в стан стійкої фіксації, – так званого «затиску» [1, с. 74]. Виходячи з біомеханічних закономірностей, ігрові рухи доцільніше будувати на динамічних умовах, що забезпечує зручність і свободу в грі .

Складна координаційна структура виконавських рухів побудована на сприйнятті й аналізі музикантом власних рухів, наявності образів, динамічних, часових та просторових характеристик рухів у складній взаємодії. Управління м'язовою діяльністю музикантів забезпечується сукупністю центрально-нервових координаційних механізмів – внутрішньом'язовою та міжм'язовою координацією. Внутрішньом'язова координація здійснює синхронне керування рухомими одиницями, а міжм'язова координація – взаємодію м'язів або м'язових груп, що беруть участь у рухових діях. Внутрішньом'язова та міжм'язова координація бере участь у фізіологічних механізмах прояву рухових здібностей – силових, швидкісних, координаційних, витривалості та гнучкості.

До структури виконавської діяльності музиканта входить правильне дихання, що особливо важливо при грі на духових музичних інструментах поряд з особливою роботою м'язів губ і обличчя, координованими рухами пальців та специфічними рухами язика. Особливістю правильної постановки дихання духовиків є швидкий вдих та повільний видих.

Рухова пам'ять лежить в основі виконавської діяльності. Так, рухова пам'ять музиканта забезпечує якісну сторону виконання музичного твору. Слухомоторна пам'ять зумовлює запам'ятовування, збереження і відтворення різних рухів, що перевіряється слуховою сферою. Рухова (м'язова) пам'ять лежить основі виконавської діяльності, оскільки вся техніка гри на музичному інструменті побудована на динамічних стереотипах – певній системі чергування процесів збудження і гальмування, що заснована на рухових навичках.

Якщо моторний та фізіологічний компоненти забезпечують практичну сторону гри на музичному інструменті, то виконавську надійність визначає психоемоційний компонент, зокрема увага (обсяг, стійкість, концентрація, переключення), пам'ять (обсяг і точність) та нервово-емоційна стійкість. Увага і пам'ять здійснюють вплив на точність виконання музичного твору, а також беруть учать у координації робочих операцій. Психоемоційна стійкість виконавця забезпечує якість гри. Так, перезбудження може виявитися в мимовільній зміні сили або темпу або ж у скутості рухів. Для правильної діяльності нервово-м'язового апарату необхідно, щоб у ланці «збудження – гальмування» зберігався точний ритм, що є основою узгодженості (координації) у виконавській діяльності.

Техніка гри на різних музичних інструментах принципово відрізняється за структурою м'язової діяльності та функціональною специфікою. Крім того, кожному музикантові притаманні характерні індивідуальні особливості рухів, які відрізняють його техніку гри, що залежать від морфофункціональних та психофізіологічних особливостей розвитку його організму, властивостей нервової системи, емоційності та підготовленості. Проте у виконавської діяльності існують спільні рухові акти, які становлять систему складнокоординаційних рухів. Механізм виконавської діяльності полягає в узгодженості, точності та одночасності цих рухів і визначеного просторового, часового та силового ритму, що постійно змінюється.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Вивчення особливостей побудови робочих рухів музиканта дає змогу зрозуміти принцип підвищення успішності професійного навчання майбутніх учителів музики за допомогою засобів аквафітнесу, що полягає в можливості варіювання параметрів фізичних навантажень у роботі всіх груп м'язів, враховуючи гідродинамічні властивості води. Перспективи подальших розвідок передбачають розробку методики формування складнокоординаційних рухів майбутніх учителів музики засобами аквафітнесу в процесі фізичного виховання.

1. Бирмак А. В. О художественной технике пианиста. Опыт психофизиологического анализа и методы работы. – М.: Музыка, 1973. -138 с.
2. Дьоміна Ж. Г. Розуміння фізіологічних механізмів управління рухами як фактор удосконалення навчального процесу музикантів / Ж. Г. Дьоміна, О. В. Тимошенко // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – К., 2010. – Випуск 6. – С. 106-110
3. Ильин Е. П. Психомоторная организация человека: учебник для вузов / Е. П. Ильин. – СПб: Питер, 2003. – 384 с.
4. Коновалов И. Е. Программа формирования профессионально-прикладной физической культуры музыкантов-инструменталистов ССУЗ: учебно-методическая разработка / И. Е. Коновалов. – Набережные Челны: КамГИФК, 2007. – 56 с.
5. Косарев В. В. Писчий спазм и другие формы профессиональных дискинезий / В. В.Косарев, С. А. Бабанов // РМЖ. – 2014. – № 27. – С. 19-74.
6. Крушельницька Я. В. Фізіологія і психологія праці: Підручник. — К.: КНЕУ, 2003. – 367 с.

Reference

1. Byrmac A.V. On the artistic technique of the pianist. The experience of psycho-physiological analysis methods. – M.: Music, 1973. -138 p.
2. Domina J.H.. Understanding the physiological mechanisms of control of movements as a factor of improvement of the educational process of musicians / J. H . Domina, A.V. Timoshenko // Scientific journal NPU Dragomanov. – K., 2010. – Issue 6. – P. 106-110.
3. Il'in E. P. Psychomotor organization of man: textbook for high schools / E. P. Ilyin. – SPb: Piter, 2003. – 384 p.
4. Konovalov I.E. Program of formation of is professional-applied physical training of musicians-instrumentalists SSUZ: training-methodical development / I.E. Konovalov. – NaberezhnyeChelny: KamGIFK,2007. – 56 p.
5. Kosarev V.V. Pyschyy spazm y druhye formu professyonalnogo dyskynezyy / V.V.Kosarev, S.A. Babanov // RMZh. – 2014. – № 27. – S. 19-74.
6. Krushelnytska Y. V. Physiology and psychology of work: Textbook. – K.: KNEU, 2003. – 367 p.

Рецензент: О.В. Тимошенко, доктор педагогічних наук, професор.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.215-218

Анісія Воробель,
кандидат медичних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Anisiya Vorobel',
Candidate of medicine, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
kfa@pu.if.ua

УДК 616-074+616.155.194+614.253+616-084

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАЛІЗО-ДЕФІЦИТНОЇ АНЕМІЇ (ЗДА) СЕРЕД СТУДЕНТОК ПРИКАРПАТСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ (ПНУ) ТА ЇЇ ПРОФІЛАКТИКА

CHARACTERISTICS OF IRON- DEFICIENCY ANEMIA (IDA) AMONG FEMALE STUDENTS OF THE PRECARPATHIAN NATIONAL UNIVERSITY (PNU) AND ITS PROPHYLAXIS

Предмет дослідження – студенти ПНУ в яких виявлена ЗДА. «Характеристика залізодефіцитної анемії (ЗДА) серед студенток Прикарпатського національного університету (ПНУ) та її профілактика». На основі аналізу причин ЗДА у студенток рекомендувати первинну та вторинну профілактику ЗДА. Матеріал і методи дослідження – амбулаторні карточки студенток, які знаходились на диспансерному обліку. Результати роботи – виявлено наступні причини ЗДА серед студенток: хронічні крововтрати (гіперполіменорея), підвищена потреба в залізі (вагітність, період статевого дозрівання та росту), недостатнє надходження заліза з їжею, гельмітози. Причини ЗДА у студенток, які знаходились на диспансерному обліку у ПНУ є наступні: хронічні крововтрати (гіперполіменорея), підвищена потреба в залізі (вагітність, період статевого дозрівання та росту), недостатнє надходження заліза з їжею, гельмітози. Основними проявами ЗДА серед студенток є анемічний та сидеропенічний синдроми. Рекомендовано первинну та вторинну профілактику ЗДА серед студенток ПНУ.

Ключові слова: студентки, ЗДА, профілактика.

Purpose of the study – PNU Students with whom IDA was detected. On the basis of analysis of the out-patient medical records of female students being registered on the list of prophylactic medical care, one may mark out the following causes of asiderotic anemia among the examined persons.

1. Chronic blood losses are the most frequently occurring ones. The most typical are lingering and insignificant blood losses not ever noticed by the patients. It is known that 1 ml of blood contains 0,5 mg of iron. A prolonged daily loss of 2 teaspoonfuls of blood can gradually lead to progress of asiderotic anemia. a) Uterine bleedings is the most frequent cause of asiderotic anemia among women. The patients of childbearing age have usually prolonged and abundant menstruations. The normal range of menstrual blood loss varies between 30 and 60 ml (15–30 mg of iron). The asiderotic anemia progresses if the level of the monthly blood loss exceeds the normal limits. The causes of hyperpolymenorrheas are various, but most frequently they are dysfunctional metrorrhagia detected among the examined patients.

2. The increased iron requirement leads also to progress of asiderotic anemia. a) Pregnancy, childbirth and lactation are the periods of woman's life when a considerable amount of iron is consumed. The iron requirement within the first trimester of pregnancy is close to normal, in the second trimester it increases up to 3 mg/day, in the third to 3,5–4 mg/day. For one child the iron consumption amounts to 600 mg. It takes from 2,5 to 3 years to restore the iron stock. Therefore, the asiderotic anemia progresses easily among the women having intervals between childbriths shorter than 2,5 to 3 years. b) Pubertal and growth period is often accompanied by asiderotic anemia. The progress of asiderotic anemia is caused by increased iron requirement due to intensive development of organs and tissues, intensification of the longitudinal body growth.

3. Insufficient iron consupmtion with meals.

The nutritive (alimentary) asiderotic anemia is caused by reduced inflow of iron with meals. This is usual for strict vegetarians, whose diet does not contain the heme iron at all, for girls abusing improper feeding to lose weight.

In view of the above, the question of asiderotic anemia prevention becomes the more urgent. The primary prophylaxis is carried out among the persons not suffering from the asiderotic anemia yet but subject to the factors favouring the progress of the disease.

1. Prophylaxis of asiderotic anemia among girls and women having abundant and prolonged menstruations. It is necessary to prescribe 2 cycles of preventive medication with iron preparations during 6 weeks or after each menstruation for 7 to 10 days monthly for half a year. 2. Prophylaxis of asiderotic anemia within the period of intensive growth. 1 or 2 cycles of preventive medication with iron preparations during six weeks are advised. 3. Prophylaxis of asiderotic anemia among pregnant women. In the case if the pregnancy progresses favourably, the blood test results are within the norm, the iron preparations should be prescribed starting from the 31st week of gestation, for the period of 8 weeks.

A secondary prophylaxis cycle is necessary to the persons having a curable form of asiderotic anemia, but subject to backset menace of asiderotic anemia (abundant menstruations etc.). Such student should get the prescription of two six-week prophylactic cycles of medication with iron preparations twice a year and of a therapeutic diet including veal and beef. Outlook of further research. In the course of visits to the students' outpatient clinic, the persons should be detected who do not suffer from the asiderotic anemia yet but are subjected to the factors favouring the progress of the disease or have latent iron deficiency. Such students should be enrolled on the list of specialized prophylactic observation to prevent possible progress of the asiderotic anemia.

Keywords: student, IDA prevention.

Предмет исследования – студенты ПНУ в которых обнаружена ЖДА. Тема – «Характеристика железодефицитной анемии (ЖДА) среди студенток Прикарпатского национального университета (ПНУ) и его профилактика».

Цель работы – на основе анализа причин ЖДА у студенток рекомендовать первичную и вторичную профилактику ЖДА. Материал и методы исследования – амбулаторные карточки студенток, которые находились на диспансерном учете. Результаты работы – выявлены следующие причины ЖДА среди студенток: хронические кровопотери (гиперполименорея), повышенная потребность в железе (беременность, период полового созревания и роста), недостаточное поступление железа с пищей, гельмитозы. Выводы. 1. Причины ЖДА у студенток, которые находились на диспансерном учете в ПНУ являются: хронические кровопотери (гиперполименорея), повышенная потребность в железе (беременность, период полового созревания и роста), недостаточное поступление железа с пищей, гельмитозы. 2. Основными проявлениями ЖДА среди студенток является анемический и сидеропенический синдромы. 3. Предложено первичную и вторичную профилактику ЖДА среди студенток ПНУ.

Ключевые слова: студентки, ЖДА, профилактика.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. ЗДА – це анемія, зумовлена дефіцитом заліза в сироватці крові, кістковому мозку та депо. Люди, у яких виявлено скритий дефіцит заліза та ЗДА складають 15–20% населення на Землі [1, 2]. Отже питання профілактики ЗДА є дуже актуальними. Найчастіше ЗДА зустрічається серед дітей, підлітків, жінок дітородного віку [2, 7]. Виділяють дві форми ЗДА: латентний дефіцит заліза і ЗДА [2, 8]. Латентний дефіцит заліза хактеризується зменшенням кількості заліза в його депо та зниженням рівня транпортного заліза крові при ще нормальних показниках гемоглобіну та еритроцитів [2, 4, 8]. Отже, вміло корегуючи латентний дефіцит заліза, можна не допустити розвитку ЗДА [3, 5]. Для ЗДА характерно зменшення всіх метаболічних фондів заліза, зниження кількості еритроцитів і гемоглобіну [2, 6].

Формування мети статті. На основі вивчення амбулаторних карточок студенток, які знаходилися на диспансерному обліку у ПНУ, проаналізувати причини та прояви ЗДА, рекомендувати первинну та вторинну профілактику ЗДА.

Матеріали і методи дослідження. Вивчали амбулаторні карточки студенток ПНУ, в яких виявили ЗДА. Досліджували причину ЗДА в кожному конкретному випадку. Знайомились з даними об'єктивного, клінічного обстеження, показниками аналізів периферичної крові, сироваткового заліза та результатами додаткових методів дслідження (фіброгастродуоденоскопія, ЕКГ), аналіз калу на гельмінти, УЗД дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На диспансерному обліку в ПНУ знаходились 89 студенток віком від 17 до 23 років.

На основі вивчення амбулаторних карточок обстежуваних виявили наступне.

Характеристика анемічного синдрому. Всі обстежувані скаржились на загальну слабкість, підвищену втомлюваність, зниження працездатності, пам'яті, сонливість, головокружіння, сецебиття, задишку (особливо під час ходьби по сходах на 4–5 поверхи). 12% студенток відмічали шум у вухах, запаморочення, навність зомління (особливо під час швидкої зміни горизонтального положення на вертикальне).

20% студенток скаржились на болі колючого характеру в ділянці серця. У всіх обстежуваних виявлений знижений апетит.

5% обстежених подавали скарги на болі в животі, нудоту, блювоту, відрижку, дисфагію.

Характеристика сидеропенічного синдрому.

Синдром гіпосидерозу зумовлений тканинним дефіцитом заліза, зниженням активності цитохромоксидази, пероксидази та ін. Сидеропенічний синдром у обстежуваних проявляється такими симптомами.

У 89% студенток спостерігалось спотворення смаку – бажання їсти крейду, зубний порошок, вугілля, глину, пісок, сире тісто, сирий фарш, крупу. Всі обстежувані любили гостру, солену, кислу, перчену їжу. У всіх обстежуваних вивлено спотворення нюху – студентки любили нюхати запахи, які більшість людей сприймають як неприємні (бензин, нафта, ацетон, запах лаків, фарб та ін.) У всіх студенток виявлені дистрофічні зміни шкіри та її придатків: сухість шкіри, схильність до появи тріщин на шкірі; ломкість, випадання волосся. У всіх дівчат спостерігалась ломкість нігтів. У двох студенток виявлено поперечну смугастість нігтів та симптон «койлоніхії» – ложкоподібна ввігнутість нігтів. У 25% обстежених студенток спостерігались періодичні ознаки

ангулярногостоматиту – тріщини, «заїди» в кутиках рота. Стільки ж студенток скаржились на болі та почервоніння кінчика язика. У 48% студенток виявлена схильність до пародонтозу та карієсу. У всіх студенток, які знаходились на диспансерному обліку з приводу ЗДА, виявлено схильність до захворювань на гостру респіраторну інфекцію. Аналіз ЗДА серед студенток, які знаходились на диспансерному обліку з приводу ЗДА. У 28% обстежених дівчат менструації були тривалістю 7–10 днів, рясними. У 18% студенток виявлено, що їхні матері теж страждали на ЗДА. Аліментарний характер анемії виявлений у 15% дівчат, в раціоні яких переважали вуглеводи та молочні пордукти.

16% дівчат значно виросли на протязі останнього року. 7% студенток обмежували седе в їді, щоб не поправитися. У 8% студенток діагностований гельмінтоз. 5% студенток були вегетаріанцями. У однієї вагітної виявлено латентний дефіцит заліза.

Аналізуючи показники гемограми, можна зробити висновок, що студентки О-ко ЗДА була важкого ступеня, у Г-й, Д-к – середньої ступені важкості, у решти студенток – легкої ступені важкості.

Обговорення

На основі аналізу амбулаторних карток студенток, які знаходилися на диспансерному обліку можна виокремити такі причини ЗДА у обстежуваних.

1. Хрогічні крововтрати – зустрічаються найчастіше. Характерими є тривалі, незначні крововтрати, яких не зауважують пацієнти. Відомо, що 1 мл крові вміщує 0,5 мг заліза. Тривала щоденна втрата 2 чайних ложок крові може поступово привести до розвитку ЗДА.

а) Маткові крововтрати – найчастіша причина ЗДА у жіно к. У пацієнток репродуктивного вік успостерігаються тривалі та рясні менструації. Нормальною вважається менструальна кровотеча в межах 30–60 мл (15–30 мг заліза). Якщо об'єм щомісячної крововтрати перевищує норму, то розвивається анемія. Наприклад, при щомісячній втраті 80–120 мл крові втрата заліза складає 40–60 мг, крім того, 30 мг заліза в місяць є фізіологічними (по 1 мг на добу). Отже, за певний час виникає дефіцит заліза, який не може компенсуватися тим залізом, який жінка отримує з їжі. Таким чином розвивається анемія.

Причини гіперполіменорей різноманітні, але найчастіше – дисфункціональні маткові кровотечі, які виявили у обстежуваних.

2. Підвищена потреба в залізі теж веде до розвитку ЗДА.

а) Вагітність, роди і лактація – це періоди життя жінки, коли використовується значна кількість заліза. Потреба в залізі в першому триместрі вагітності близька до норми, в другому – збільшується до 3 мг на добу, в третьому – 3,5–4 мг на добу. Затрата на одну дитину складає 600 мг заліза. Для відновлення запасів заліза необхідно 2,5–3 роки. Отже, у жінок з інтервалами між родами менше 2,5–3 роки легко розвивається ЗДА.

б) Період статевого дозрівання та росту – часто супроводжується розвитком ЗДА. Розвиток ЗДА зумовлений підвищеною потребою в залізі в зв'язку з інтенсивним розвитком органів і тканин, посиленим ростом тіла в довжину.

3. Недостатнє надходження заліза з їжею.

Нутритивна (аліментарна) ЗДА зумовлена недостатнім надходженням заліза з їжею. Спостерігається у строгих вегетаріанців (в раціоні яких зовсім відсутнє гемове залізо), у дівчат, які нераціонально харчуються в зв'язку з бажанням схуднути.

В основі всіє клінічних проявів ЗДА є дефіцит заліза, який проявляється тоді, коли втрати заліза переважають над його поступленням з їжею (тобто 2 мг/добу).

При дефіциті заліза знижується активність залізовмісних і залізозалежних ферментів в органах і тканинах, зменшується утворення міоглобіну. Внаслідок зниження активності ферментів тканинного (цитохромоксидаз) спостерігаються дистрофічні зміни епітальних тканин (шкіри, її придатків, слизових оболонок, шлунково-кишкового тракту) і мускулатури (міокарду і скелетної мускулатури).

Зниження активності залізовмісних ферментів в лейкоцитах знижує їх фагоцитарну і бактерицидну функції. При ЗДА порушується утворення лейкоцитами цитокінів, зокрема, інтерлейкіну-1, який відіграє важливу роль в клітинному, гуморальному імунітеті та неспецифічних захисних механізмах.

Аналізуючи вищевказане, актуальним є питання профілактики ЗДА. Первинна профілактика проводиться серед осіб, в яких немає в даний момент анемії, але є фактори, які сприяють розвитку анемії.

1. Профілактика ЗДА у дівчат та жінок з рясними та тривалими місячними. Необхідно призначити 2 курси профілактичної терапії препаратами заліза на протязі 6 тижнів або після менструації напротязі 7–10 днів півроку щомісячно напротязі півроку.

2. Профілактика ЗДА в період інтенсивності росту.

Рекомендується 1–2 курси профілактичної терапії препаратами заліза напротязі шести тижнів.

3. Профілактика ЗДА у вагітних жінок.

У вагітних, в яких вагітність протікає нормально аналіз крові в межах норми, з 31 тижня вагітності необхідно призначити препарати заліза на протязі 8 тижнів.

У вагітних, в яких аналіз крові в межах норми, але виявлено фактори, які сприяють розвитку анемії (тривалі, рясні менструації перед вагітністю, недостатнє поступлення заліза з їжею, наявність інфекційно-запальних вогнищ, ранній токсикоз вагітних з частим блванням), потрібні призначння препаратів заліза з 12–13 тижня

вагітності тривалістю 3–4 тижні з перервою до 4–5 тижнів. Такі курси проводять до родів. Вторинна профілактика необхідна особам, в яких виліковна ЗДА, але є загроза рецидиву ЗДА (рясні місячні та ін.). Таким студентам слід призначати два шеститижневі профілатичні курси препаратами заліза 2 рази в рік та спеціальну лікувальну дієту з включенням телятини, гов'ядини.

Висновки і перспективи подальших досліджень. 1. Причини ЗДА у студенток, які знаходились на диспансерному обліку у ПНУ є наступні: хронічні крововтрати (гіперполіменорея), підвищена потреба в залізі (вагітність, період статевого дозрівання та росту), недостатнє надходження заліза з їжею, гельмітози.

2. Основними проявами ЗДА серед студенток є анемічний та сидеропенічний синдроми.

3. Рекомендовано первинну та вторинну профілактику ЗДА серед студенток ПНУ.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Під час амбулаторного прийому в студентській поліклініці виявляти осіб, у яких немає на даний момент анемії, але є фактори, які сприяють розвитку анемії або є латентний дефіцит заліза. Такі студенти повинні знаходитись на диспансерному обліку в ПНУ з метою проведення первинної профілактики ЗДА.

1. Бабушкина А. В. Железодефицитная анемия в практике врача-терапевта / А. В. Бабушкина // Участковый врач. – 2015. – № 1. – С. 26–26.
2. Воробель А. В. Основи гематології : монографія / А. В. Воробель. – Івано-Франківськ : Вид-во «Плай» ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2009. – 148 с.
3. Приходько В. Ю. Железодефицитная анемия в практике семейного врача / В. Ю. Приходько // Мистецтво лікування. – 2012. – № 4. – С. 35–39.
4. Проблеми профілактики, діагностики та лікування залізодефіцитної анемії / [Бебешко В. Г., Матасар І. Т., Матасар В. І., Луценко О. Г.] // Проблеми харчування. – 2012. – № 1–2. – С. 19–29.
5. Романюк Л. Б. Вплив залізодефіцитної анемії на резистентність організму дітей, що часто і тривало хворіють / Л. Б. Романюк, С. І. Климнюк, Н. Б. Бегош // Актуальні питання педіатрії акушерства та гунекології. – 2010. – № 2. – С. 44–47.
6. Стуклов Н. И. Железодефицитная анемия, современная тактика диагностики и лечения, критерии эфективности терапии / Н. И. Стуклов, Е. Н. Семенова // Клиническая медицина. – 2013. – № 12. – С. 61–67.
7. Татарчук Т. Ф. Анемия в жизни женщины : победить или смирится? / Т. Ф. Татарчук // Репродуктивная эндокринология. – 2014. – № 2. – С. 10–13.
8. Тихомиров А. Д. Некоторые аспекты диагностики и лечения железодефицитных состояний в практической деятельности на современном этапе / А. Д. Тихомиров, С. И. Сарсания, Е. В. Ночевкин // Репродуктивная эндокринология. – 2014. – № 14. – С. 20–35.

Reference

1. Babushkina A. V. Zhelezodeficitnaja anemija v praktike vracha-terapevta / A. V. Babushkina // Uchastkovyj vrach. – 2015. – № 1. – S. 26–26.
2. Vorobel A. V. Osnovy hematolohii : monohrafiia / A. V. Vorobel. – Ivano-Frankivsk : Vyd-vo «Plai» TsIT Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stefanyka, 2009. – 148 s.
3. Prihod'ko V. Ju. Zhelezodeficitnaja anemija v praktike semejnogo vracha / V. Ju. Prihod'ko // Mistectvo likuvannja. – 2012. – № 4. – S. 35–39.
4. Problemy profilaktyky, diahnostyky ta likuvannia zalizodefitsytnoi anemii / [Bebeshko V. H., Matasar I. T., Matasar V. I., Lutsenko O. H.] // Problemy kharchuvannia. – 2012. – № 1–2. – S. 19–29.
5. Romaniuk L. B. Vplyv zalizodefitsytnoi anemii na rezystentnist orhanizmu ditei, shcho chasto i tryvalo khvoriiut / L. B. Romaniuk, S. I. Klymniuk, N. B. Behosh // Aktualni pytannia pediatrii akusherstva ta hunekolohii. – 2010. – № 2. – S. 44–47.
6. Stuklov N. I. Zhelezodeficitnaja anemija, sovremennaja taktika diagnostiki i lechenija, kriterii jefektivnosti terapii / N. I. Stuklov, E. N. Semenova // Klinicheskaja medicina. – 2013. – № 12. – S. 61–67.
7. Tatarchuk T. F. Anemija v zhizni zhenshhiny : pobedit' ili smiritsja? / T. F. Tatarchuk // Reproduktivnaja jendokrinologija. – 2014. – № 2. – S. 10–13.
8. Tihomirov A. D. Nekotorye aspekty diagnostiki i lechenija zhelezodeficitnyh sostojanij v prakticheskoj dejatel'nosti na sovremennom jetape / A. D. Tihomirov, S. I. Sarsanija, E. V. Nochevkin // Reproduktivnaja jendokrinologija. – 2014. – № 14. – S. 20–35.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.219-223

Беата Земба,
асистент,
Жешувський університет, педагогічний інститут,
кафедра соціальної та реабілітаційної педагогіки
(м. Жешув, Польща)

Beata A. Zięba,
adiunkt,
Uniwersytet Rzeszowski, Instytut Pedagogiki,
Katedra Pedagogiki Społecznej i Resocjalizacyjnej
(Rzeszów, Polska)

Beata A. Zieba,
Assistant to the Chair,
University of Rzeszów, Institute of Pedagogy,
Department of Social Pedagogy and Resocialization
(Rzeszów, Poland)
beannzi@interia.pl

ПРИЧИНИ ЗДІЙСНЕННЯ СПРОБ ВЖИВАННЯ НАРКОТИКІВ СЕРЕД ШКІЛЬНОЇ МОЛОДІ

PRZYCZYNY PODEJMOWANIA PRÓB NARKOTYZOWANIA SIĘ PRZEZ MŁODZIEŻ SZKOLNĄ

THE REASONS FOR ATTEMPTING TO TAKE DRUGS BY SCHOOL STUDENTS

Artykuł ten poświęcony jest problemowi narkotyzowania się młodzieży. Głównym obszarem zainteresowań Autorki są przyczyny sięgania po narkotyki przez uczniów.

Problem ten jest wielokrotnie podejmowany przez socjologów, pedagogów, pracowników społecznych, psychologów. Tematyka ta jest istotna, ze względu na powszechność tego problemu i dostępność narkotyków, mimo ich oficjalnego zakazu sprzedaży.

Co roku odnotowuje się wiele młodych ofiar narkomanii. Młodzież ta wywodzi się nie tylko z rodzin patologicznych. Bardzo często są to dzieci z rodzin, w których głównym priorytetem jest zarabianie pieniędzy kosztem kontaktów z dziećmi i zaniedbywania ich potrzeb emocjonalnych.

Autorka zachęca do analizy tych przyczyn i podaje autorów publikacji, którzy zajmują się tą ważną problematyką.

Słowa kluczowe: wychowanie, edukacja, patologia społeczna, narkomania, uczeń, szkoła, problemy wychowawcze,

This article is dedicated to the problem of drug taking by young people. The main area of the author's interest is the causes of drug use by students.

This problem is raised by sociologists, educators, psychologists, social workers frequently. This subject is important, because of the commonness of the problem and availability of drugs, despite the official prohibition on selling.

Every year there are a lot of young victims of drugs. Young people come not only from pathological families. Very often they are the children from families in which the main priority is making money at the expense of contact with children and neglect of their emotional needs.

The author encourages the analysis of the causes and gives the list of the authors who are concerned with these important issues.

Key words: upbringing, education, social pathology, drug addiction, student, school, educational problems.

Статья посвящена проблеме употребляния наркотиков среди молодежи. Главная сфера научных интересов автора – причины, толкающие учеников попробовать наркотики.

Эта проблема многократно рассматривалась социологами, педагогами, общественными работниками, психологами. Тематика статьи очень актуальная, в связи с широкой распространенностью этой проблемы и доступностью наркотиков, несмотря на официальный запрет их продажи.

Ежегодно отмечается множество молодых жертв наркомании. Эта молодежь есть выходцами не только из неблагополучных семей.

Автор поощряет к анализу этих причин и приглашает к дискуссии авторов публикаций, которые занимаются этой важной проблематикой.

Ключевые слова: воспитание, образование, общественная патология, наркомания, ученик, школа, воспитательские проблемы.

Wstęp

Powody sięgania po narkotyki są różne i dokonując diagnozy każdego z przypadków należy wziąć pod uwagę indywidualny charakter narkotyzowania się młodzieży szkolnej. Młodzież, sięgająca po narkotyki, drastycznie zmienia swój dotychczasowy tryb życia i kierując się różnorodnymi motywami [18, s.19].

Narkotyzowanie się staje się modą, formą spędzania czasu wolnego, zaspokojenia potrzeby przeżycia silnych wrażeń, czy też ucieczką od stresów i niepowodzeń. Coraz większa liczba dzieci i młodzieży eksperymentuje z narkotykami i próbuje ich działanie. Zażycie amfetaminy traktują jako najprostszy sposób na szybkie i skuteczne przyswojenia sobie wiedzy. Ecstasy przyjmują, żeby przez wiele godzin pozostać aktywnymi nie odczuwając przy tym jakiegokolwiek zmęczenia, zaś LSD – w celu przeżycia nadzwyczajnych wizji, z kolei marihuanę – aby się rozluźnić [16, s.43].

Uwarunkowania narkomanii

Na uzależnienie składają się trzy zasadnicze komponenty:

- człowiek,
- jego środowisko,
- zażywany środek psychoaktywny [12. S 34].

W zestawieniu: człowiek – narkotyk – środowisko, wszystkie elementy są istotne, łączą się ze sobą, lecz istotą problemu uzależnienia jest człowiek - jego predyspozycje osobowościowe i potrzeby, które zaspakaja przyjmując narkotyk. Ostatecznie - to człowiek decyduje ile, kiedy i co bierze.

Motywy skłaniające młodzież do narkotyzowania się

Większość specjalistów jest zgodna, że czynniki prowadzące do inicjacji narkotycznej są zróżnicowane i nie ma jednolitego schematu wyjaśniającego to zjawisko. Przez etiologię narkomanii należy rozumieć wszelkie uwarunkowania zewnętrzne, motywy środowiskowe oraz wewnętrzne racje psychologiczne, które wyzwalają skłonność do narkomanii[2, s. 433].

Według A. Danysz i H. Szafranowej przyczyny narkomanii dzieli się na dwie grupy:

- **przyczyny psychologiczno–socjologiczne:**
  - chęć ucieczki od przykrych doznań lub przekraczających możliwości człowieka wymagań życiowych,
  - niekorzystny wpływ środowiska,
  - tendencje aspołeczne,
  - presję socjalno–kulturową,
  - bunt przeciwko uznanym wartościom i normom społecznym,
  - nieprzystosowanie,
  - charakteropatie.
- **przyczyny medyczne (farmakologiczne):**
  - tendencje do samoleczenia u ludzi chorych psychiczne,
  - kontynuacja nabytej praktyki związanej z leczeniem [16, s. 33].

Z kolei według T. Hanausek i W. Hanausek - o narkomanii decydują:

- **czynniki obiektywne:**
  - upowszechnianie wiedzy o lekach,
  - postęp przemysłu farmaceutycznego w dziedzinie produkcji leków psychotropowych,
  - łatwość nabycia i częste ich stosowanie,
  - przyjemność czerpana z efektów zażywania środków odurzających i psychotropowych.
- **czynniki subiektywne:**
  - potrzeba osiągnięcia komfortu psychicznego (odprężenia, poczucia bezpieczeństwa),
  - chęć utrzymania dużej i stałej sprawności oraz wydolności fizycznej i psychicznej,
  - poszukiwanie ucieczki od frustracji związanych z codziennymi kłopotami,
  - potrzeba naśladowania innych osób z otoczenia [16, s.33-34].

Natomiast Czesław Cekiera wyróżnia dwie grupy uwarunkowań:

- do **uwarunkowań zewnętrznych zalicza:**
  - rozbitą rodzinę i jej problemy funkcjonowania
  - konflikty w rodzinie oraz rozbieżne postawy wychowawcze rodziców,
  - nadmierną tolerancję w procesie wychowania młodego pokolenia,
  - poczucie krzywdy, zagrożenia,
  - brak lub niski poziom zainteresowań,
  - patologię rodziny,
  - labilność emocjonalną,
  - brak umiejętności radzenia sobie z trudnościami,
  - niezaspokojoną potrzebę akceptacji,
  - kierowanie się w życiu zasadą przyjemności, hedonizmem,
  - obniżony poziom dojrzałości społecznej,
  - środowisko kolegów – narkomanów,
  - łatwy dostęp do narkotyków.

- **podstawowymimotywami wewnętrznymi** są:
  - ciekawość, moda,

- chęć szybkiego rozwiązania trudności,
- namowa, wpływ kolegów,
- chęć poprawienia samopoczucia,
- potrzeba więzi i przynależności do grupy [3, s. 77].

Maria Jarosz również wyłania dwie grupy czynników skłaniających ludzi do kontaktów z narkotykami, a są to [16, s 35]:

• **czynniki osobowościowe:**
- właściwości okresu dorastania (niedojrzałość emocjonalna i charakterologiczna, ciekawość)
- różnego rodzaju zaburzenia psychiczne (nerwice, zaburzenia osobowości).

• **czynniki społeczno–kulturowe:**
- moda,
- nieprawidłowe interakcje w rodzinie,
- niepowodzenia szkolne,
- kryzys wartości,
- dostępność środków odurzających.

Poza tymi w/w bezpośrednimi przyczynami narkotyzowania się, wyróżnia się **przyczyny pośrednie** takie, jak:

• transformacja systemów wartości,
• hedonizm, bezmyślność
• brak poczucia sprawczości,
• brak autorytetów,
• relatywizm norm etycznych,
• permisywizm (społeczeństwo przyzwalające),
• egzekwowanie praw bez przyjmowania obowiązków,
• zanik etosu pracy,
• triumf prymitywizmu i wulgarności,
• satysfakcja z łamania zakazów,
• kontestacja.

Wszystkie te zjawiska – prezentowane w środkach masowego przekazu jako przejawy nowoczesności i postępu – wiążą się z ryzykiem podejmowania prób narkotyzowania się przez młodych ludzi i stanowią wstęp do uzależnienia [23, s. 25].

P. Robson jest zdania, że proces sięgania po środki uzależniające zaczyna się od papierosów, wina, piwa czy rozpuszczalników, po czym następuje przejście do marihuany. Z kolei im większe spożycie marihuany, tym większe prawdopodobieństwo, że zostanie wypróbowany następny, o większej mocy narkotyk [18, s. 25].

Narkomania to, podobnie jak alkoholizm, choroba duszy i emocji. Niektórzy uważają, że jest chorobą mającą swą przyczynę w braku zaspokojenia podstawowych potrzeb człowieka: miłości, akceptacji, poczucia bezpieczeństwa. Podkreśla też fakt, że do grupy najbardziej narażonych na ryzyko narkotyzowania należą te osoby, które cechuje brak: pewności siebie i asertywności, brak umiejętności, konstruktywnego radzenie sobie z sytuacjami trudnymi, rozwiązywania problemów, pożytecznego spędzania czasu wolnego.

Jednak przyczyn jest więcej: nuda, ciekawość, presja znajomych, przeżywanie trudności w szkole, kłopoty z nauką, presja rodziców, zawód miłosny, kompleksy, chęć poczucia się wolnym i dorosłym, chęć zaimponowania kolegom, niskie poczucie wartości, chęć ośmielenia się w kontaktach z płcią przeciwną, „dobra zabawa", ucieczka przed samotnością, wyobcowaniem, chęć stworzenia iluzyjnego doskonałego świata, brak umiejętności odmawiania, niewystarczająca wiedza o narkotykach i ich skutkach, wpływie na organizm i procesie uzależnienia [14, s. 29].

Z kolei szukanie przyjemności z zażywania narkotyków lub ich stosowania dla akceptacji społecznej środowiska młodzieży, świadczy o słabej odporności psychicznej młodych ludzi.

Podejmowaniu prób narkotyzowania się sprzyjają ukształtowane w toku wychowania pewne szczególne cechy osobowościowe, określane jako „skłonność do nałogów". Na niebezpieczeństwo narkomanii narażone są przede wszystkim dzieci i młodzież nadwrażliwa, o delikatnej strukturze psychiki. Są to osoby, które z jednej strony dążą do sukcesów, z drugiej zaś cechują się rozbieżnością między osobistymi celami, ambicjami, pragnieniami a możliwościami i umiejętnościami ich osiągania oraz zaspokajania. Młodzi ludzie klasyfikujący się do tej kategorii są zazwyczaj lękliwi i ulegli. Bardzo cierpią z tego powodu, lecz starają się udawać silnych psychicznie. Wykazują przy tym małą odporność na frustracje i trudności, choć skrzętnie to ukrywają. Toteż nieustannie dręczy ich wyjątkowo nieprzyjemny stan napięcia oraz poczucie dyskomfortu psychicznego, które niwelują między innymi poprzez przyjmowanie rozmaitych środków psychoaktywnych [4, s. 225-227].

Próbowanie czy eksperymentowanie narkotyków związane jest bardzo często z okresem dojrzewania i dorastania i ma miejsce między 10 a 18 rokiem życia młodego człowieka. „Na ogół w momencie wkraczania w dorosłość rozwój fizyczny organizmu pozwala na podjęcie funkcji przypisanych ludziom dorosłym, natomiast rozwój psychiczny i społeczny pozostają nieco opóźnione i przejawiają znaczne zróżnicowanie [10, s. 37]. Należy też zaznaczyć, że młodzi ludzie w okresie dorastania mają tendencję do podejmowania zachowań ryzykownych [6, s 409]. Właśnie wówczas początkowe, sporadyczne kontakty ze środkami uzależniającymi przybierają formę trwałych przyzwyczajeń i nałogów [20, s.5].

Adolescencja jest okresem szczególnej wrażliwości, a zarazem etapem życia, w którym musi on określić swoją tożsamość psychologiczną, psychoseksualną i społeczną oraz ustalić swój indywidualny system wartości i celów życiowych. Brak sprecyzowanych wartości i celu w życiu, jest jednym z istotniejszych czynników osobowościowych sprzyjających ryzyku wystąpienia narkomanii. Od przyjętej hierarchii wartości w ogromnym stopniu zależy poczucie sensu życia człowieka. Młodych ludzi często cechuje relatywizm norm etycznych. Jeżeli młodzież za najważniejszą wartość uznaje hedonistyczny tryb życia,

to w wielu przypadkach sprzyja to eksperymentowaniu z narkotykami i prowadzi do narkomanii. Pustka egzystencjonalna i zagubienie, to ważny faktor sprzyjający uzależnieniu [19, s. 11].

Osobowość skłonna do uzależnień charakteryzuje się brakiem zainteresowań społeczno-kulturalnych i tendencją do postaw aspołecznych (niechęć do szkoły i nauczycieli, brak równowagi emocjonalnej, agresywność, infantylność uczuć świadcząca o ukształtowaniu się negatywnych postaw w sferze uczuciowej, co ostatecznie może sprzyjać potrzebie ucieczki w świat narkotyków [13, s. 143].

Jedną z przyczyn sięgania po narkotyki w wielu przypadkach jest wysoki poziom neurotyczności, który wyraża się poprzez: niepokój, nieufność, wysokie napięcie wewnętrzne i niezrównoważeni emocjonalne. Osoby takie poprzez podejmowanie prób narkotyzowania się - uwalniają się od frustracji i napięcia [10, s. 41].

Do osobowościowych uwarunkowań sprzyjających podejmowaniu prób narkotyzowania się można zaliczyć ekscentryczność i niekonwencjonalność. Niekoniecznie trzeba mieć dużo problemów, wystarczy, że młodzież wciąż poszukuje nowych podniet a do tego większość młodzieży twierdzi, że w życiu należy wszystkiego spróbować [4, s.57] .

U podstaw ciężkiego nadużywania narkotyków stoi mechanizm zaprzeczania i potrzeba ucieczki od życiowych problemów. Zażywanie narkotyków w celu odurzania się (przeżywania przyjemnych wrażeń), jest oczywiste, aczkolwiek osoby potrzebujące widzieć bardziej racjonalne motywy działania - nie będą aprobować takich rozwiązań. Motorem ludzkich działań jest między innymi dążenie do przyjemnych wrażeń. Młodzi ludzie sięgają po różne specyfiki narkotyczne z tych samych powodów, co dorośli. Robią to między innymi w takich okolicznościach, jak: spotkania towarzyskie, imprezy, uczczenie jakiegoś sukcesu. Chodzi tu o przyjemność odurzania się, a najlepiej w towarzystwie. Zażywanie narkotyków to sposób osiągania celu po linii najmniejszego oporu. Można by więc powiedzieć, że środki uspokajające i odurzające służą „ucieczce od", zaś stymulujące i halucynogenne sprzyjają „ucieczce ku" [22, s. 52].

Ostateczną drogą ucieczki narkomana od problemów bywa samobójstwo. Mechanizm i potrzeba ucieczki współwystępująca z uzależnieniem od narkotyków zabiła i wciąż zabija tysiące narkomanów [8, s. 73].

Do istotnych faktorów narkotyzowania się należą sytuacje trudne i problemy osobiste dzieci i młodzieży, które często powiązane są z rodziną i szkołą. Oba te czynniki wywołują przykre napięcia psychiczne, które z jednej strony domagają się rozładowania a z drugiej strony - uniemożliwiają młodemu człowiekowi normalne funkcjonowanie.

Zasadne jest, by wszelkie nawyki kształtować już w dzieciństwie przez rodziców, którzy wpajają dziecku zasady dotyczące zdrowego stylu życia i mają decydujący wpływ na jego rozwój psychospołeczny i fizyczny [7, s. 13].

Przemyślane i regularne rozmowy rodziców z dziećmi na temat narkotyków powinny zacząć odbywać zanim jeszcze pojawiają się pierwsze niepokojące sygnały eksperymentowania z narkotykami [1, s. 26-27].

Badania prowadzone wśród rodzin osób uzależnionych prowadzone już w latach osiemdziesiątych XX wieku wykazały, że większość narkomanów wywodziła się z rodzin rozbitych, skonfliktowanych, charakteryzujących się niestabilnym środowiskiem wychowawczym [5, s. 275-284].

Umiejętne postępowanie wychowawcze rodziców wyrażające się w stawianiu rozsądnych wymagań a przy tym bliski kontakt emocjonalny - wpływają bardzo korzystnie na rozwój dziecka. Z kolei zaburzone relacje w rodzinie, nieufność wobec dziecka, obojętność wobec dziecka i podejmowanie sporadycznych prób kontroli jego zachowania – mogą spowodować wycofanie się dziecka z kontaktu z rodzicami, gdyż nastolatki łakną od rodziców miłości, potwierdzenia i wzmocnienia własnej wartości, poczucia więzi i przynależności do rodziny, dobrego przykładu, sprawiedliwości, jasno sprecyzowanych i konsekwentnie egzekwowanych granic i norm postępowania, zasad funkcjonowania w życiu dorosłym, poszanowania intymności i dyskrecji [15, s. 33].

Rodzina jest priorytetowym nośnikiem socjalizacji, gdzie większość funkcji wychowawczych wobec młodego pokolenia powinna być tam właśnie realizowana. Wychowanie powinno być oparte przede wszystkim na bliskim kontakcie, wzajemnej więzi emocjonalnej, pełnym zrozumieniu, rozsądnym podejściu do rozwiązywania problemów dziecka oraz bezterminowym i bezwarunkowym wspieraniu dziecka w sytuacjach dla niego trudnych. Rodzina jest przecież środowiskiem utrzymującym równowagę emocjonalną człowieka, zapewniającą mu poczucie bezpieczeństwa.

Z pewnością duży wpływ na podjęcie decyzji o narkotyzowaniu się ma nieprawidłowo funkcjonująca rodzina, w której rodzice nie wypełniają dostatecznie dobrze swoich obowiązków, nie dostarczają potomkomwłaściwych i pozytywnych wzorców do naśladowania oraz nie zapewniają możliwości prawidłowego rozwoju emocjonalnego [15, s. 15].

Narkotyki nie są wynalazkiem dzieci, lecz dorośli wskazują im różne sposoby odurzania się. Zanim więc rodzice przystąpią do rozmów z dzieckiem na temat narkotyzowania się i jego skutków – sami powinni sobie uświadomić, jak oni sami zwalczają problemy i stresy dnia codziennego, jak poprawiają sobie swój nastrój i relaksują się. Powinni to zrobić dlatego, bo dzieci uczą się na obserwacji, przykładzie od osób najbliższych. Wszak żyjemy w społeczeństwie nagminnie zażywającym substancje psychoaktywne. Są pigułki na niechcianą ciążę, są środki na odchudzanie, są leki na poprawę nastroju, a na dobrą zabawę przez całą noc jest ecstasy i cała masa innych specyfików[11, s. 30].

W miarę dorastania dziecka zmienia się zakres jego kontaktów interpersonalnych a stopniowemu rozluźnieniu podlegają kontakty dziecka z rodzicami i następuje powolne wyzwalanie się spod autorytetu rodzica i przechodzenie od zależności do autonomii dziecka. Znamienne jest, że coraz większego znaczenia zaczyna nabierać grupa rówieśnicza [23, s. 38].Grupa rówieśnicza zaś, jest źródłem doświadczeń zgoła odmiennych od tych, z którymi młodzi ludzie spotykają się w rodzinie i szkole.

Środowisko rówieśnicze jest z pewnością niekwestionowanym i bardzo istotnym obszarem rozwoju w okresie dorastania, stanowiąc dla młodzieży bardzo ważne źródło wzmocnień i weryfikacji poglądów dla kształtującego się obrazu własnej osoby, samooceny,kształtowania się systemu wartości. Przynależność do określonej grupy jest też drogą do uzyskania poczucia własnej tożsamości, gdyż grupa rówieśnicza bardzo często umożliwia identyfikację, a działając w grupie można lepiej zrozumieć siebie, wypróbować pełnić nowe role i podejmować nowe formy zachowania.

Z drugiej jednak strony akcentuje się, że pierwsze próby narkotyzowania się mają miejsce właśnie w grupie rówieśniczej, a często do tego dochodzi za namową bardziej „doświadczonych" przyjaciół [21, s. 553].

Narkomańskie grupy rówieśnicze pochłaniają przede wszystkim tych nastolatków, które są pozbawione właściwej opieki rodzicielskiej. Wpływem tych grup zagrożone są przede wszystkim dzieci nadpobudliwe i poszukujące przygód. Dzieci te są na ogół bardziej sprawne fizycznie, mają dużo w sobie energii i potrzeby ruchu. Żyją chwilą bieżącą a nauka i szkoła ich nudzi. Brak sukcesów szkolnych usiłują kompensować „popisywaniem się" przed kolegami, by im zaimponować siłą, ignorowaniem uznawanych norm i arogancją wobec dorosłych. Dzieci te zazwyczaj nie są lubiane przez nauczycieli i często są odtrącane przez rówieśników. W takiej sytuacji dziecko zaczyna unikać obowiązków szkolnych i szkoły, bo w szkole się źle czuje, więc szuka oparcia w środowiskach pozaszkolnych. Trafia więc do grupy narkomanów, która w tym czasie daje mu poczucie znaczenia, dostarcza „silnych przeżyć". Wejście w środowisko narkomańskie pozwala na zaspokojenie potrzeby kontaktów z ludźmi i uzyskania emocjonalnego wsparcia, o co trudno było w innych grupach koleżeńskich, a nawet w domu rodzinnym. Akceptacja grupy sprawia, że młody człowiek nie ma już potrzeby ukrywania swoich pragnień, marzeń, lecz może pokazać swoje prawdziwe oblicze, gdyż w tym środowisku wszyscy są do siebie podobni, mają podobne problemy [12, s. 38] . W niektórych kręgach młodzieży zażywanie narkotyków stało się jakąś modą, która rozprzestrzenia się ogarniając coraz większą rzeszę młodzieży zarówno w dużych miastach, jak i miasteczkach i wsiach [9, s. 68].

Środki masowego przekazu także odgrywają niemałą rolę w kształtowaniu światopoglądu, postrzegania świata, dokonywania wyborów.

Patrząc na miejsce narkotyków w kulturze naszych czasów, widzimy, iż stały się one jej trwałym elementem.

Media to machina, która kreuje masową wyobraźnię, ludzkie gusty, wprowadza nowy styl i modę, a jej istotą jest rozbudzenie w nas nowych potrzeb. Młodzi ludzi – szczególnie ci pozbawieni krytycyzmu - traktują wszelkie informacje, reklamę, jako źródło wiedzy o świecie. Wprawdzie media mogą być bardzo użyteczne w procesie informowania, edukowania, media mogą być też główną przyczyną kształtowania złych nawyków stanowiących początek uzależnienia [17, s. 17].

Wnioski

Pierwsze próby narkotyzowania się i narkomania w ogóle – jest zjawiskiem coraz bardziej powszechnym i niezwykle szkodliwym. Szkodliwym zarówno w kontekście indywidualnym dla poszczególnych osób dotkniętych tym problemem, jak i w kontekście społecznym, gdzie zjawisko narkomanii przynosi wiele szkód w sferze funkcjonowania społecznego grup dotkniętych tym zjawiskiem, potrzebą objęcia działaniem profilaktycznym wobec osób nie mających jeszcze styczności z narkotykami, oraz nakładach finansowych na ograniczaniu i eliminowaniu szkód wynikających z efektów narkomanii (leczenie narkomanów, terapia, nakłady finansowe na akcje profilaktyczne, utrzymanie skazanych, którzy dopuścili się aktów przestępczych w wyniku bycia pod wpływem narkotyków i inne).

Ważne jest, by to rodzina i szkoła jako dwa główne środowiska życia dzieci i młodzieży właściwie kreowały czas wolny dzieci i w miarę szybko reagowały na wszelkie symptomy problemów z którym dziecko nie radzi sobie. Powinniśmy też uczyć własnym przykładem, jak bez środków farmakologicznych (np. tabletki uspokajające), czy środków zmieniających świadomość (alkohol) można rozsądnie rozwiązywać problemy z sukcesem. Niech rodzice, nauczyciele i autorytety kreowane przez media będą rzeczywistym wzorem do naśladowania dla młodego pokolenia.

1. Adamski F., Socjologia małżeństwa i rodziny. Wprowadzenie, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1984.
2. Carson R., Butcher J. N., Mineka S., Psychologia zaburzeń, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, tom I, Gdańsk 2003.
3. Cekiera Cz., Psychoprofilaktyka uzależnień oraz terapia i resocjalizacja osób uzależnionych, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1992.
4. Cekiera Cz., Toksykomania, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1985.
5. Cekiera Cz., Środowisko rodzinne młodocianych narkomanów, [w:] Z. Bizoń, W. Szyszkowski (red.), Zagadnienia alkoholizmu i innych uzależnień, tom II, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1989.
6. Chodkiewicz J., Juczyński Z., Problem używania środków psychoaktywnych przez młodzież. Badania uczniów szkół łódzkich, „Alkoholizm i Narkomania", tom 15, nr 4/2002.
7. Czeredrecka B., Rodzina jako środowisko życia i wychowania, {w:] U.Gruca-Miąsik (red.), Dziecko i rodzina. Społeczne powinności opieki i wychowania, Wydawnictwo UR, Rzeszów 2007
8. Dimoff T., Carper S., Jak rozpoznać czy dziecko sięga po narkotyki, MEN, Warszawa 1994.
9. Dymek-BalcerekK., Patologie zachowań społecznych. Rzeczywistość przełomu wieków XX i XXI. Narkomania-alkoholizm-samobójstwa-grupy subkulturowe-sekty, Wydawnictwo Politechniki Radomskiej, Radom 2000.
10. Gawlik J., W poszukiwaniu lepszego świata, „Edukacja i Dialog", nr 187/2007.
11. Goodyer P., Dzieciaki i narkotyki, Wydawnictwo MADA, Warszawa 1999.
12. Juczyński Z., Narkomania. Podręcznik dla nauczycieli, wychowawców i rodziców, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2002.
13. Kendall P. C., Zaburzenia okresu dzieciństwa i adolescencji. Mechanizmy zaburzeń i techniki terapeutyczne dla praktyków i rodziców, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2004.
14. Kozak, Narkomania-choroba duszy i emocji, „Edukacja i Dialog", nr 187/2007.
15. Moneta-Malewska M., Narkotyki w szkole i w domu. Zagrożenie, Towarzystwo Wydawnicze i Literackie, Warszawa, 1995.
16. Omylanowska–Kuglarz P, Trochę teorii z narkomanii, „Edukacja i Dialog", nr 187/2007.
17. Pike S., Forster D., Promocja zdrowia dla wszystkich, Wydawnictwo Czelej, Lublin 1998
18. Robson P., Narkotyki, Medycyna Praktyczna, Kraków 1997.
19. Róg A., Orzechowska M., Wychowanie do wartości, „Edukacja i Dialog", nr 154/2004.
20. Stankowski A., Narkomania – narkotyki – narkomani, Wybrane zagadnienie, Katowice 1988.
21. Stępień E., Rówieśniczy kontekst używania środków odurzających od dorastania do wczesnej dorosłości, „Alkoholizm i Narkomania", tom 14, nr 4/2002.
22. Thille Z., Zgirski L., Toksykomanie. Zagadnienia społeczne i kliniczne, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 1976.
23. Wojciechowski M., Psychologia narkomanii. Laboratorium Psychologii Stosowanej, Warszawa 1993.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.224-228

Ірина Лембрик,
доктор медичних наук, професор,
ДВНЗ «Івано-Франківський національний медичний університет»
(м. Івано-Франківськ)

Iryna Lembryk,
Doctor of Medical Sciences, Professor,
Ivano-Frankivsk National Medical University
(Ivano-Frankivsk)
irunka80@ukr.net

УДК 378.147+616-053.2
ББК 77.4

МОТИВАЦІЯ ДО НАВЧАННЯ ТА ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ПРИ ВИВЧЕННІ ПЕДІАТРІЇ НА СТАРШИХ КУРСАХ

MOTIVATION FOR EDUCATION AND PROFESSIONAL SELF-PERFECTION DURING STUDYING OF PEDIATRICS IN UNDERGRADUATE COURSES

У статті подано огляд літератури та власні спостереження щодо мотивації до навчання та професійного зростання студентів, які вивчають педіатрію. Окреслено основні характеристики та складники поняття мотивації до навчання, види мотивів, а також власне професійної компетентності, покликаних сформувати особистість майбутнього лікаря. Наведені результати досліджень вказують на необхідність урізноманітнити роботу студента-медика в аудиторний та позааудиторний час з метою покращення практичної підготовки.

Ключові слова: студенти, професійне зростання, мотивація, самовдосконалення.

Literature review and our own considerations concerning motivation to study and professional development of students during pediatric classes are described in the article.

The objectives are: to study ascertainment of motivation and professional competence of undergraduate students during studying paediatrics at medical high school. The definition of motivation includes several aspects like: individual needs, interests, desires, objectives, motivation, improvements (dysprosium), ideals and motives.

Motivation is closely related to the level of professional and pedagogical direction of education, definition of competence. On one hand, it improves that motivation is as a tool of educational process, and on the other hand, it becomes the exact result of education. Motive belongs to conception definition to explain reasons and actions of individual. Due to it, we can explain what and how man can do.

During practical classes on paediatrics, motive is determined by solving practical tasks as a physician, to improve development of professional competence. A student in such a case becomes a subject of educational process, and the main problem with his motive might happen because of lack of motivation and deficit of social and educational activity.

Main descriptions and concepts of motivation, reason and professional competence, like components for individual development of future doctor, are figured in this article. Given results improve necessity to diversify the work of student-physician indoors and outdoors, with main focus on practice.

Keywords: students, professional development, motivation, self-perfection (self-education).

В статье приведен очерк литературы и собственные наблюдения по поводу мотивации к учебе и профессионального роста студентов, изучающих педиатрию. Очерчены основные характеристики и составляющие понятия мотивации к учебе, мотива, а также собственно профессиональной компетентности, вызванных сформировать личность будущего врача. Приведенные результаты исследований указывают на необходимость разнообразить работу студента-медика в аудиторное и внеаудиторное время с целью улучшения практической подготовки.

Ключевые слова: студенты, профессиональный рост, мотивация, самоусовершенствование.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Як свідчить аналіз наукової літератури, важливою умовою формування професійної спрямованості навчання у медичному вузі є підвищення мотивації студента до праці, стимулювання бажання навчатися та самовдосконалюватися [1, с.1-5; 3, с.25-28; 5, с. 48-67; 6, с.10-24].

Відомо, що продумана та вміло організована система професійного спрямування навчально-виховного процесу в освітніх закладах III-IV-го рівнів акредитації значно підвищує професійну грамотність майбутнього лікаря, поглиблює його інтерес до практичної діяльності, змінює життєві цінності та пріоритети, готує до труднощів професії [7, с.1-7].

Як відомо, проблема формування мотивації знаходиться на межі навчання і виховання [4, с. 274]. Це означає, що увага викладачів та психологів повинна бути спрямована не лише на пасивне отримання студентом знань та здійснення самого процесу навчання, але й на розвиток цілісної особистості студента у процесі навчально-пізнавальної діяльності [4, с. 274, 6, с.10-24].

Цьому не в останню чергу сприятиме виховання у студента медичного факультету почуття обов'язку та якостей, притаманних професії лікаря, а також створення системи цінностей, пріоритетів, соціально прийнятних в українському суспільстві, у поєднанні з активною поведінкою студента, спрямованих на їх здобуття [4, с. 256-274; 5, с. 48-67; 7, с.1-7].

З іншого боку, сьогодні пересічний викладач у типовому навчальному закладі зорієнтований переважно на підтримування зовнішньої мотивації у вигляді контролю, наказів та вимог [5, с. 48-67; 7, с.1-7]. Така практика згубно позначається на внутрішній мотивації студента, веде до поступового зниження інтересу до навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Огляд літературних джерел та наші дослідження засвідчили визначальне значення мотивації до навчання та становлення професійної компетентності для підготовки будь-якого спеціаліста у медичній галузі [3, с. 25-28; 4, с. 274; 6, с.10-24].

Означене питання в педагогіці далеко не нове. Свідченням цього є той факт, що дослідженням мотивації людини до навчання свого часу активно займалися чимало вчених - С. Рубінштейн, Л. Божович, О. Ковальов,

Г. Костюк, В. Мерлін, В. Сухомлинський, М. Алексєєва, І. Синиця та інші [3, с. 25-28; 5, с. 48-67; 7, с.1-7].

На сьогодні мотивацію до навчання можна розглядати з різних позицій. А. Маркова, зокрема, виділяє два типи стратегій дослідження мотивації:

1) вивчення впливу мотивації на діяльність, а також зміна діяльності в залежності від актуалізації у студента різних мотивів; 2) вивчення впливу діяльності на становлення мотиваційної сфери.

У психолого-педагогічній літературі, присвяченій цій темі, характеризують також поняття компетентності як невід'ємну складову особистості [3, с. 25-28; 5,с. 48-67; 7, с.1-7] . Наприклад, на думку

Т. Зеленецької, «компетентність» трактують як інтегральну якість особистості, здатність її до навчання, що ґрунтується на знаннях, досвіді та соціалізації, а також зорієнтовану на самостійну та успішну діяльність [7, с.1-7].

Д. Єрмаков [6, с. 10-24; 7, с. 1-7] розглядає дефініцію компетентності з точки зору невпинного, цілісного особистісного росту і самоосвіти. Остання, в свою чергу, ґрунтується на здатності: мобілізувати в оперативному порядку отримані знання та вміння – за необхідності; імплементувати засвоєні навички в кожній конкретній ситуації з урахуванням варіабельних специфічних аспектів (складний клінічний випадок, надання / не надання своєчасної невідкладної допомоги, етичні проблеми – евтаназія, деонтологія у спілкуванні з тяжко хворим); діяльність у межах певного алгоритму дій, передбаченого клінічним протоколом та локальним маршрутом дій; організація соціальної дії та залучення всіх необхідних для цього ресурсів (діагностична апаратура, ліки, наявність блок-схем та алгоритмів дій, застосування муляжів).

Сюди також відносять: володіння певними комунікативними навичками, що дає можливість логічно вибудувати взаємодію, спілкування з іншими спеціалістами в рамках професійної діяльності; наявність певних ціннісних орієнтирів, світогляду, загальної та етичної культури фахівця; розвиток та стимулювання мотивів до діяльності; намагання та здатність розвивати свій творчий потенціал, опановувати нові сфери діяльності.

Водночас у сучасній літературі знаходимо мало даних щодо формування мотивації у студентів до навчання, зокрема при вивченні дисципліни «Педіатрія».

Недостатньо інформації про становлення професійної компетентності та самовдосконалення в процесі виконання студентом поставлених завдань. Це підкреслює актуальність подальших досліджень в означеному напрямі.

Формування мети статті. Метою статті є: вивчити особливості становлення мотивації та професійної компетентності студента при вивченні педіатрії на старших курсах медичного факультету.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Насамперед слід зупинитися на визначенні основних дефініцій та понять. Саме поняття «мотивація» вміщує низку аспектів, під якими маються на увазі: потреби, інтереси, прагнення, цілі, мотиваційні установки студента (диспрозії), ідеали, а також ієрархію мотивів [1, с. 1-5].

Мотивація нерозривно пов'язана з рівнем професійно-педагогічної спрямованості освіти, поняттям компетентності як такої [6, с.10-24,; 7, с.1-7]. Це, з одного боку, свідчить, що мотивація є засобом, а з іншого, – закономірним результатом здійснення навчально-виховного процесу. Мотив – це концепційний термін, що тлумачить спонукальну причину дій, вчинків індивіда. Завдяки йому можна пояснити, що і навіщо людина робить. У контексті практичного заняття з педіатрії мотив визначається необхідністю професійного зростання для виконання низки завдань.

Студент у цьому випадку виступає суб'єктом освітньо-виховного процесу, а проблема виникає саме на етапі синтезу мотивацій до навчання та ступеня соціальної / навчальної активності [1, с. 1-5].

У загальному вигляді проблема мотивації навчання окреслює коло причин, які визначають різні форми виявлення активності тих, хто навчається.

У класифікації мотивів виділяють:

1) мотиви, покладені в основу навчальної діяльності;

2) мотиви для навчання та пізнання, пов'язані зі змістом та структурою навчальної діяльності.

У контексті підготовки студента-медика йдеться про: зацікавленість новими фактами, доповнення його знань про суть навчального предмета, а також бажання студента опановувати нові методики дослідження, проникати у етіопатогенез недуг, алгоритми дій, принципи діагностики та лікування:

1) мотиви пов'язані з самим процесом навчання, що спонукають до виявлення ознак інтелектуальної активності, подолання заборон чи перешкод при розв'язанні поставлених викладачем завдань.

Наприклад, розбір тяжкого клінічного випадку, підготовка виступу на конференції, самостійне складання плану діагностики та лікування для студента-випускника є тими викликами, які він мусить подолати у становленні як фахівець;

2) мотиви, які лежать поза самою навчальною діяльністю: соціальні мотиви, які відображають статус студента в групі та поза нею, престиж обраної професії.

Тут також виділяють один підпункт – необхідність для студента утвердитися в колективі; самовдосконалення, самовиховання та простійна праця над собою, готовність до боротьби за честь вузу чи академічної групи, утвердження в колективі.

Дуже важливою є конкуренція між студентами за рівень знань з педіатрії, особливо якщо слід виконати якусь індивідуальну чи громадську роботу, яка додає балів до загального рейтингу студента і підвищує шанси успішно скласти модуль:

1) мотив соціального престижу, мотив соціальної ідентифікації, мотив спілкування;

2) професійні мотиви;

3) утилітарні мотиви – отримання вигоди студентом від виконання навчального плану у вигляді зарплати, гідного місця в суспільстві після завершення навчання в рідному вузі;

4) мотиви самовизначення – постійне вдосконалення в професійному плані;

5) особистісні мотиви – прагнення до заохочення у вигляді доброї оцінки, стипендії (престижна мотивація), отримання вигоди - активація особистісного достатку (бажання набути лідерських якостей).

До причин, які можуть знизити мотивацію до навчання у студента, належать:

1. Прагнення уникнути неприємностей чи конфліктів з батьками та викладачами;
2. Нестійкість бажань та потреб.
3. Низька вимогливість до себе та оточення.
4. Поверхневе вивчення дисципліни.
5. Орієнтування на результат навчального процесу, а не на самовдосконалення чи способи навчальної діяльності [2, с. 131-132; 5, с. 48-67; 7, с. 1-7].

Серед професійних цінностей найголовнішими для лікаря мають бути: шляхетність, людяність, відданість своїй справі та пацієнтам [3, с. 25-28; 5, с. 48-67; 7, с. 1-7]. Ці риси необхідно прищеплювати та розвивати вже зі студентської лави, оскільки вони суттєво допоможуть у подальшому становленні спеціаліста. Але мотивація до навчання і вивчення педіатрії залишає бажати кращого. Чому так відбувається? На це є декілька причин, які ми дозволимо собі згрупувати у соціально-економічну та особистісну групи. До соціально-економічних належить: падіння престижу професії педіатра і неонатолога, економічне зубожіння лікаря, у тому числі низька заробітна плата, дефіцит хорошого медичного обладнання та непідроблених якісних ліків, відсутність перспективи кар'єрного росту (для дільничних педіатрів тощо).

Окремо слід згадати про реформу медичної та освітньої галузі на сучасному етапі, яка полягає у переорієнтуванні первинної ланки надання допомоги на сімейну медицину. На наш погляд, подібні кардинальні зміни є неприпустимими у наших реаліях, оскільки мають бути здійснені поступово, а відсутність педіатра лише погіршить становище на місцях. Адже це спонукає випускника обирати інші більш престижні професії, а сотні тисяч малюків залишаться поза увагою фахівця і без якісної медичної допомоги.

До особистісних причин з боку самого студента віднесемо: страх перед дитиною та її обстеженням, лінощі, небажання працювати над собою, невміння налагодити адекватне спілкування із батьками хворого та ним самим.

Стимулюватиме мотивацію студента вивчати педіатрію, на наш погляд, установка на пріоритетність та престиж педіатричної професії, необхідність створити гармонійну родину, народити та виховати здорового нащадка.

Як ми вже зазначали раніше, проблема формування мотиву до навчання має глибший та ширший зріз – визначення професійної компетентності як такої [4, с.256, 7, с.1-7]. Можна розглядати професійну компетентність з наступних трьох позицій: особистісної; освітньої як кінцевого продукту навчання та самоосвіти; і, нарешті, професійної – йдеться про оцінку керівника або чиновника в медичній галузі тощо.

На наш погляд, більш правильним є наступний підхід до визначення компетентності: це - сукупність знань, отриманих у результаті здійснення освітньо-виховного процесу з подальшою ймовірністю застосувати отримані знання на практиці. Динамічність таких знань у ході виконання поставлених клінічних завдань окреслює у своїх працях М. Чошанов [7, с. 1-7]. На його думку, компетентність - це здатність індивіда проявляти гнучкість клінічного мислення, не обмежену типовою робочою програмою з дисципліни, що вивчається.

Особистість фахівця тим і вирізняється з-поміж інших, що він володіє здатністю приймати нестандартні і не завжди популярні рішення, відкидаючи заздалегідь хибні дії та прагнення (невміння зосередитися на пошуку правильного діагнозу, помилки в діагностично-лікувальному процесі тощо).

З іншого боку, компетентність – це невід'ємна риса, оцінка, що визначає ефективність / результативність дій індивіда, спрямованих на розв'язання певного клінічного завдання / проблеми [3, с. 25-28; 5, с. 48-67].

Вищезазначене дозволяє припустити, що компетентність фахівця сприймається як вимога до особистості, незалежно від статі, віку та соціального статусу, брати на себе відповідальність у прийнятті рішень та вирішені щоденних ситуаційних завдань у клініці.

Ми погоджуємося з тезою про те, що професійна компетентність є відлагодженою, відрефлексованою системою соціально- та особистісно- значущих компетентностей [1, с. 1-5].

Низка дослідників наголошує на поєднанні теоретичного та практичного складників компетентностей на шляху здійснення практичної діяльності студентом-медиком. Більш широке поняття включає професійну компетентність як систему теоретико-практичних знань та вмінь, покликаних полегшити трудову діяльність [1, с.1-5; 3, с. 25-28; 7, с.1-7] .

Окремо слід згадати праці С. Дружилова, що поєднував у понятті компетентності знання зі сфери педагогіки та психології. Ми ж додамо у цьому контексті навички професійного спілкування з царини соціальної психології [7, с. 1-7] .

Професійне спілкування вимірюється багатофакторною площиною знань викладача та засобів їх застосування в різних сферах діяльності. Насамперед ідеться про ціннісні орієнтири, згадані вище, а також культуру поведінки спеціаліста, зовнішній вигляд, манеру спілкування, світоглядну позицію [6, с. 10-24].

Таким чином, отримані в процесі опрацювання літературних джерел дані засвідчили необхідність виділення рівнів професійної компетентності. Це, зокрема, здатність студента до навчання та самонавчання, професійна підготовка, професійний досвід, професіоналізм [1, с. 1-5].

Здатність до навчання формується, на нашу думку, зі шкільної лави як уміння зорієнтуватися, зосередитися та самоорганізуватися. Ця здатність індивіда демонструє певні інтелектуальні функції, закладені при народженні та розвинуті в процесі життя і пізнання[2, с.131-132; 3, с. 25-28; 5, с. 48-67; 7, с.1-7]. Професійна підготовленість фахівця формується впродовж студентського життя та є закономірним наслідком навчально-виховного процесу [8, с. 189-192]. Професіоналізм і професійний досвід виникають вже на етапі післядипломної освіти лікаря та безпосередньої роботи з пацієнтом. Ще один аспект професійної компетентності підкреслив у своєму дослідженні С. Нелюбов [1, с.1-5; 7, с.1-7]. Він стверджував, зокрема, про те, що професійна компетентність визначається навчанням, підготовкою конкретного спеціаліста з позиції цілісно-концептуального підходу. Йдеться також про визнання цінності та гідної оплати праці лікаря, дотримання службової етики, володіння прийомами саморегуляції, саморозвитку та самоосвіти [5, с. 48-67; 7, с.1-7; 8, с.189-192].

Можна погодитися з думкою вчених про структурованість поняття «компетентність» та розмежування її окремих видів. Існують базові, ключові та спеціалізовані професійні компетентності (О. Даутова, І. Зімняя, Н. Кузьміна, А. Хуторський) [5, с. 48-67; 6, с.10-24; 7, с.1-7].

Базові компетентності визначають специфіку певної трудової діяльності. Для лікаря-педіатра - це вміння, зрілість, емпатійність, чутливість, зібраність у складних ситуаціях та вміння поспілкуватися з різним контингентом – з онкохворими та пацієнтами інфекційних стаціонарів, дітьми-інвалідами тощо.

Ключові компетентності включають прояви індивіда, а спеціальні, натомість, визначають вузьку спрямованість професійних якостей у площину виконання конкретних завдань [8, с. 189-192]. Виділяють чотири види професійної компетентності [7, с. 1-7]:

1) спеціальна професійна компетентність – сукупність не лише знань, але й їх реалізація на практиці;

2) соціальна компетентність характеризується наявністю ознак професійного спілкування та вмінням застосовувати засоби соціальної взаємодії;

3) особистісна професійна компетентність визначається наявністю засобів самовияву та самореалізації, покликаних протистояти професійній деформації (сукупність рис, що імплементуються у внутрішнє «Я» особистості, викликані професійними особливостями);

4) індивідуальна професійна компетентність, що окреслена засобами саморегуляції та професійного зростання, наявністю стійкої професійної мотивації, відсутністю професійного «зношування» та «старіння».

Загалом структурні компоненти існують у тісній взаємодії та визначаються поза колом основної трудової діяльності індивіда.

До таких структурних елементів відносять:

1) когнітивний (сукупність знань про предмет, що визначає сутність професійної спрямованості предмета, який вивчається);

2) діяльний (практичний досвід);

3) оперативно-технологічний (сукупність знань та вмінь практичного вирішення завдань);

3) особистісний (сукупність індивідуально-психологічних якостей та здібностей, цілеспрямованість спеціаліста); ціннісно-мотиваційний (сукупність орієнтирів, мотивів, адекватних меті та завданням навчання, прояв світоглядної позиції);

4) рефлексивний (здатність міркувати логічно, оцінювати, прогнозувати, креативно мислити) [2, с.131-132; 5, с. 48-67; 7, с.1-7].

Підготовка такого спеціаліста вимагає застосування цілісно-практично зорієнтованого підходу до професії (чітке уявлення про суть предмета, що вивчається), визначення цінності праці (мотивація до навчання), оптимальна технологічна підготовка процесу навчання, навички саморегуляції, самоорганізації та самоосвіти [2, с. 97-98, с. 131-132; 3, с. 25-28; 5, с. 48-67; 7, с.1-7]. Компетентність майбутнього медика повинна формуватися в аудиторній, та в більшій мірі – позааудиторній роботі.

При цьому мають застосовуватися різні методики та засоби навчання, покликані оптимізувати креативний (рефлективний) складник особистості фахівця [3, с. 25-28; 5, с. 48-67; 7, с. 1-7] .

Можна, зокрема, комбінувати дискусію, «мозковий штурм», кейс-метод. Щоправда, такі методи можна застосовувати лише при викладанні педіатрії шестикурсникам, оскільки робочою програмою для них передбачено більше годин на самостійну роботу та теоретико-практичну підготовку. Що стосується молодших курсів, то творчий складник процесу навчання обмежений навчальним планом і структурою практичного заняття.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Незаперечну роль у роботі викладача кафедри педіатрії в контексті стимуляції мотивів до навчання відіграє залучення майбутнього медика до практичної роботи у відділеннях стаціонару та кабінетах поліклінічного прийому, до наукового гуртка на кафедрі з подальшою підготовкою проблемних доповідей, нічних чергувань у стаціонарі з викладачем, щоденних ранкових доповідей про роботу на приймальному відділенні лікарні, опанування новими технологіями в діагностиці тощо.

Отже, мотивація студента-випускника до навчання є способом та кінцевою метою навчання. Цей критерій є пріоритетним та співвідносним з професійною компетентністю як компонентом особистості спеціаліста, до того ж, суттєво впливає на її кінцеве формування. Саме це дає можливість застосувати теоретичні знання на практиці для набуття та шліфування необхідних клініцисту знань і вмінь.

1. Абашина В. В. Становление субьектной позиции будущих педагогов дошкольного образования в образовательном процессе вуза / В. В. Абашина// Концепт. – № 56. – 2013. – С. 1-5.
2. Бондарчук Е. И. Основы психологии и педагогики / Е. Бондарчук, Л. Бондарчук / Курс лекций. – К. : МАУП, 2001. – 168 с.
3. Введение в педагогическую деятельность: Учеб. пособие для студ. высших педагогических учебных заведений / А. С. Роботова, Т. В. Леонтьева,
И. Г. Шапошникова и др.; Под ред. А. С. Роботовой. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 208 с.
4. Волынкин В. И. Педагогика в схемах и таблицах. Учебное пособие: рекомендовано УМО в качестве учебного пособия для студентов высших учебных заведений / Волынкин В. И. – Ростов-н/Д: Феникс, 2009. – 282 с.
5. Гордієнко В. І. Розвиток особистості в процесі професіоналізації: професіогенез особистості / В. І. Гордієнко // Психологія праці та професійної підготовки особистості: Навч. посіб. / За ред. П. С. Перепелиці, В. В. Рибалки. – Хмельницький : ТУП, 2001. – С. 48-67.
6. Дахин А. Н. Моделирование компетентности участников открытого образования /А. Н. Дахин // Педагогические технологии. – 2007. – № 4. – С. 10–24.
7. Жмакина Н. Л. Формирование профессиональной компетентности специалиста образовательного учреждения / Н. Л. Жмакина, Е. Г. Комолова // Вестник Нижневартовского государственого ун-та. – 2010. – № 1. – С.1-7.
8. Кондурар М. В. Понятие компетенция и компетентность в образовании / М. В. Кондурар // Вектор науки ТГУ. – № 1 (8). – 2012. – С.189-192.

Reference

1. Abashina V. V. Stanovlenie sub'ektnoj pozicii budushhih pedagogov doshkol'nogo obrazovanija v obrazovatel'nom processe vuza / V. V. Abashina// Koncept. – № 56. – 2013. – S. 1-5.
2. Bondarchuk E. I. Osnovy psihologii i pedagogiki / E. Bondarchuk, L. Bondarchuk / Kurs lekcij. – K. : MAUP, 2001. – 168 s.
3. Vvedenie v pedagogicheskuju dejatel'nost': Ucheb. posobie dlja stud. vysshih pedagogicheskih uchebnyh zavedenij / A. S. Robotova, T. V. Leont'eva,
I. G. Shaposhnikova i dr.; Pod red. A. S. Robotovoj. – M.: Izdatel'skij centr «Akademija», 2002. – 208 s.
4. Volynkin V. I. Pedagogika v shemah i tablicah. Uchebnoe posobie: rekomendovano UMO v kachestve uchebnogo posobija dlja studentov vysshih uchebnyh zavedenij / Volynkin V. I. – Rostov-n/D: Feniks, 2009. – 282 s.
5. Гордієнко В. І. Розвиток особистості в процесі професіоналізації: професіогенез особистості / В. І. Гордієнко // Психологія праці та професійної підготовки особистості: Навч. посіб. / За ред. П. С. Перепелиці, В. В. Рибалки. – Хмельницький : ТУП, 2001. – С. 48-67.
6. Dahin A. N. Modelirovanie kompetentnosti uchastnikov otkrytogo obrazovanija /A. N. Dahin // Pedagogicheskie tehnologii. – 2007. – № 4. – S. 10–24.
7. Zhmakina N. L. Formirovanie professional'noj kompetentnosti specialista obrazovatel'nogo uchrezhdenija / N. L. Zhmakina, E. G. Komolova // Vestnik Nizhnevartovskogo gosudarstvenogo un-ta. – 2010. – № 1. – S.1-7.
8. Kondurar M. V. Ponjatie kompetencija i kompetentnost' v obrazovanii / M. V. Kondurar // Vektor nauki TGU. – № 1 (8). – 2012. – S.189-192.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.229-232

Piotr Mazur,
Doktor habilitowany,
Państwowa Wyższa Szkoła
Zawodowa w Chełmie
(Chełm, Polska)

Piotr Mazur,
Doctor of Pedagogical Sciences,
State School of Higher Education in Chelm
(Chelm, Poland)
psmazur@gmail.com
ID orcid.org/0000-0002-3488-2940

Monika Łętocha,
Magister,
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
(Kielce, Polska)

Monika Letocha,
Master of Science, The Jan Kochanowski University (JKU) in Kielce
(Kielce, Poland)
motylek26@vp.pl

УДК 371.72

ФІЗИЧНА АКТИВНІСТЬ МОЛОДІ В ГІРСЬКИХ ШКОЛАХ НА ПРИКЛАДІ ГІМНАЗІЇ МАСЛЯНІЦКОГО ПОВІТУ

AKTYWNOŚĆ FIZYCZNA MŁODZIEŻY W SZKOŁACH GÓRSKICH NA PRZYKŁADZIE GIMNAZJUM POWIATU MYŚLENICKIEGO

Aktywność fizyczna jest istotnym elementem zachowań prozdrowotnych. Podejmowana aktywność fizyczna znacząco wpływa prawidłowy rozwój człowieka, oraz na zachowanie i poprawę jego zdrowia. Celem artykułu jest przedstawienie opinii uczniów gimnazjum na temat ich aktywności fizycznej.

Słowa kluczowe: aktywność fizyczna, sport, młodzież.

Фізична активність є важливим складником здорового способу життя. Фізична активність істотно впливає на гармонійний розвиток людини, а також сприяє збереженню і зміцненню її здоров'я. Мета статті полягає в тому, щоб визначити фізичну активність старшокласників (за їхніми переконаннями).

Ключові слова: фізична активність, спорт, молодь.

Physical activity is an essential component of the health-improving activities. Physical activity has a significant impact on the proper development of human beings, as well as their behaviour and state of health. The aim of this article is to present the opinion of youth about their physical activity.

Key words: physical activity, sport, youth.

Aktywność fizyczna jest jedną z podstawowych potrzeb biologicznych człowieka. Szczególnie ważna jest ona w okresie dorastania, gdyż jest jednym z czynników warunkujących prawidłowy rozwój fizyczny, emocjonalny, motoryczny, intelektualny, psychiczny i społeczny.[1]

Według B. Woynarowskiej „aktywność fizyczna to ruchy całego ciała lub jego części, wywoływane pracą mięśni szkieletowych, którym towarzyszą zmiany czynnościowe w organizmie i wzrost wydatkowania energii"[2]. Aktywność fizyczna jest podstawowym elementem zdrowego stylu życia. Ma ona wpływ na dobre samopoczucie i czerpanie radości z życia, oraz zapobiega chorobom.

W okresie dojrzewania płciowego (12-18 rok życia) następuje przejściowe zakłócenie rozwoju motorycznego, wygaszanie potrzeby ruchu (tzw. mutacja motoryczności). Znaczny odsetek dziewcząt cechuje tzw. ociężałość lub lenistwo ruchowe[3].

Aktywność fizyczna jest skuteczna w zapobieganiu chorobom, poprawieniu wydolności fizycznej i psychicznej, wzmocnieniu ochronnych funkcji organizmu. Edukacja zdrowotna w szkole przewiduje systematyczną pracę z rodzicami i uczniami w zakresie promocji zdrowego stylu życia. Działania prozdrowotne nauczycieli mają na celu tworzenie prawidłowej postawy uczniów, rozwoju ich umiejętności motorycznych, diagnostykę ich stanu fizycznego, organizację dodatkowych zajęć sportowych w szkole itd.[4]

Motywy aktywności fizycznej dziewczyn i chłopców zdecydowanie różnią się. U dziewczyn częściej związane są z odchudzaniem się, natomiast u chłopców wynikają ze zwiększeniem masy mięśniowej.[5]

Aktywność fizyczna wiąże się z ćwiczeniami wykonywanymi w domu, grami i zabawami podczas przerw lekcyjnych, zajęciami wychowania fizycznego w szkole, dodatkowymi zajęciami sportowymi w szkole, uprawianiem sportu poza szkołą, oraz zajęciami ruchowymi na świeżym powietrzu (bieg, szybki marsz, jazda na rolkach, jazda na rowerze).[6]

Metoda badań. Celem zrealizowanego badania była poznanie opinii uczniów gimnazjum z powiatu myślenickiego (region górski) na temat ich aktywności fizycznej.

W badaniu wykorzystano jako narzędzie badawcze kwestionariusz ankiety własnego autorstwa. Udział w badaniu był anonimowy. Ankietyzację przeprowadzono w maju 2016 roku w wylosowanych szkołach powiatu myślenickiego. Dobór próby do badania miał charakter losowy. Zebrano 138 ankiet od uczniów. Analiza struktury badanych dzieci z punktu widzenia danych metryczkowych wskazuje, że liczba chłopców (48,6%) była niewiele mniejsza od liczby dziewczyn (51,4%). Na podstawie danych z tych ankiet zostały przeprowadzone analizy statystyczne.

Wyniki badań. Subiektywna ocena aktywności fizycznej uczniów jest pozytywna – 81,1% uważa, że poziom ich aktywności fizycznej jest bardzo wysoki lub dobry, a tylko 4,4% ocenia jako nie zadowalający (wykres 1).

Na podstawie zebranego analizy zebranego materiału badawczego stwierdza się, że większy odsetek badanych chłopców (85,1%) niż ankietowanych dziewcząt (77,5%) uważa, że poziom ich aktywności fizycznej jest bardzo wysoki lub dobry. Natomiast na poziom dostateczny wskazał większy procent dziewcząt (18,3%) niż chłopców (10,4%). W podobnym stopniu ankietowani gimnazjaliści uznali swój poziom aktywności fizycznej za niezadowalający - 4,2% dziewcząt i 4,5% chłopców (tabela 1).

Tabela 1. Poziom aktywności fizycznej

	Dziewczęta N=71		Chłopcy N=67	
	N	%	N	%
Bardzo wysoki	17	24,0	37	55,2
Wysoki	38	53,5	20	29,9
Dostateczny	13	18,3	7	10,4
Niezadowalający	3	4,2	3	4,5

Ponad połowa badanych uczniów (54,3%) twierdziła, że bardzo często i często wykonuje ćwiczenia fizyczne w domu. Tylko 3,6% badanych uczniów nie podejmuje wysiłku fizycznego w domu (wykres 2).

W świetle uzyskanych wyników badań chłopcy zdecydowanie chętniej wykonują ćwiczenia fizyczne w domu. Blisko 80% badanych chłopców zadeklarowało, że bardzo często i często wykonuje ćwiczenia fizyczne w domu. Natomiast dziewczęta (50,7%) oceniły, że ćwiczeniami fizycznymi zajmuje się sporadycznie, w tym 7% nigdy nie ćwiczy w domu (tabela 2).

Tabela 2. Ćwiczenia fizyczne w domu

	Dziewczęta N=71		Chłopcy N=67	
	N	%	N	%
Bardzo często	9	12,7	17	25,4
Często	26	36,6	23	34,3
Rzadko	20	28,2	23	34,3
Bardzo rzadko	11	15,5	4	6,0
Nigdy	5	7,0	-	-

Kolejne pytanie dotyczyło porannej gimnastyki. Według deklaracji gimnazjalistów tylko 10,9% z nich wykonuje codziennie poranne ćwiczenia, a 25,4% sporadycznie. Natomiast aż 63,7% badanych uczniów nie ma nawyku porannej gimnastyki. Porównując wyniki dziewcząt (7%) i chłopców (15%) możemy stwierdzić, że chłopcy chętniej uprawiają poranne ćwiczenia gimnastyczne (tabela 3).

Tabela 3. Poranna gimnastyka

	Dziewczęta N=71		Chłopcy N=67	
	N	%	N	%
Tak, codziennie	5	7,0	10	15,0
Nie	47	66,2	41	61,1
Czasami	19	26,8	16	23,9

Większość badanych uczniów (48,6%) twierdziła, że rzadko i bardzo rzadko uczestniczy w grach i zabawach ruchowych podczas przerw lekcyjnych. Aż 18,1% badanych uczniów nie preferuje aktywnych form spędzania czasu wolnego podczas przerw lekcyjnych (wykres 3).

Przeprowadzone badania pokazują, że chłopcy chętniej uczestniczą w grach i zabawach podczas przerw lekcyjnych. Chłopcy w porównaniu z dziewczętami (odpowiednio 43,3% i 24%) wskazali, że bardzo często lub często aktywnie spędzają przerwy pomiędzy zajęciami lekcyjnymi. Według deklaracji gimnazjalistów, aż 15,5% dziewcząt i 20,8% chłopców, biernie oczekuje na kolejną lekcję (tabela 4).

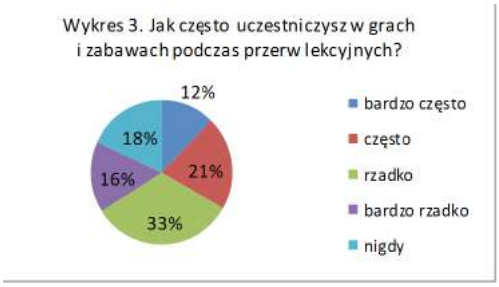

Tabela 4. Gry i zabawy podczas przerw lekcyjnych

	Dziewczęta N=71		Chłopcy N=67	
	N	%	N	%
Bardzo często	5	7,0	12	17,9
Często	12	17,0	17	25,4
Rzadko	27	38,0	18	26,9
Bardzo rzadko	16	22,5	6	9,0
Nigdy	11	15,5	14	20,8

Zdecydowana większość badanych uczniów (88,3%) twierdziła, że bardzo często i często uczestniczy zajęciach wychowania fizycznego w szkole. Tylko 4,4% badanych uczniów nie ćwiczy na lekcjach wychowania fizycznego (wykres 4).

Badania pokazały, że dziewczęta częściej aniżeli chłopcy uczestniczą w zajęciach wychowania fizycznego (odpowiednio 91,6% i 85%). Natomiast większy procent chłopców (12%) niż dziewcząt (2,8%) wskazał, że bardzo rzadko lub nigdy nie bierze udziału w lekcjach z wychowania fizycznego (tabela 5).

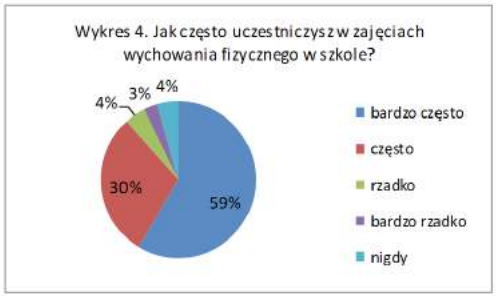

Tabela 5. Zajęcia wychowania fizycznego

	Dziewczęta N=71		Chłopcy N=67	
	N	%	N	%
Bardzo często	41	57,8	40	59,6
Często	24	33,8	17	25,4
Rzadko	4	5,6	2	3,0
Bardzo rzadko	1	1,4	3	4,5
Nigdy	1	1,4	5	7,5

Zaledwie 16,6 % badanych uczniów twierdziła, że bardzo często i często uczestniczy w dodatkowych zajęciach sportowych w szkole. Natomiast 83,4% badanych uczniów nie wykazuje większego zainteresowania tego typu zajęciami, w tym aż 53% nigdy nie była zainteresowana tą formą aktywności fizycznej (wykres 5).

Zgromadzony materiał badawczy wskazał, że chłopcy (19,4%) częściej aniżeli dziewczęta (14,1%) uczestniczą w zajęciach sportowych organizowanych w szkole. Przeprowadzona analiza danych wskazuje, że aż 56,3 % dziewcząt i 49,3% chłopców nie uczestniczy w dodatkowych zajęciach sportowych (tabela 6).

Tabela 6. Zajęcia sportowe w szkole

	Dziewczęta N=71		Chłopcy N=67	
	N	%	N	%
Bardzo często	6	8,5	8	11,9
Często	4	5,6	5	7,5
Rzadko	7	9,9	10	14,9
Bardzo rzadko	14	19,7	11	16,4
Nigdy	40	56,3	33	49,3

Według opinii uzyskanych od badanych uczniów, większość z nich (58,7%) twierdziła, że bardzo często i często uprawia sport poza szkołą. Natomiast 9,4% badanych uczniów nie wykazuje żadnego zainteresowania tego typu zajęciami sportowymi (wykres 6).

Z analizy materiału badawczego wynika, że chłopcy (71,6%) zdecydowanie częściej aniżeli dziewczęta (46,4%) uczestniczą w zajęciach sportowych poza szkołą. Ponad 30% badanych dziewcząt i 9% chłopców nie bierze udziału w zajęciach sportowych (tabela 7).

Badani uczniowie pytani o korzystanie z zajęć na świeżym powietrzu w zdecydowanej większości (91,3%) twierdzili, że bardzo często i często korzystają z tej formy aktywności fizycznej. Natomiast 8,7% badanych uczniów rzadko korzysta z zajęć ruchowych na świeżym powietrzu (wykres 7).

Badani gimnazjaliści (dziewczęta – 93%, chłopcy – 89,5%) zgodnie uznali, że chętnie korzystają z zajęć na świeżym powietrzu (np. spacer, jazda rowerem, itp.). Chłopcy (10,5%) rzadziej aniżeli dziewczęta (8%) uczestniczą w grach i zabawach na świeżym powietrzu (tabela 8).

Według respondentów aż 76,1% z nich przynajmniej trzy razy w tygodniu wykonuje ćwiczenia fizyczne. W badanej grupie tylko 5,1% gimnazjalistów zadeklarowało, że w ciągu tygodnia nie ma czasu na ćwiczenia fizyczne.

Zdecydowanie częściej chłopcy aniżeli dziewczęta więcej razy w ciągu tygodnia poświęcają na ćwiczenia fizyczne. Ponad 80% chłopców ćwiczy przynajmniej trzy w tygodniu. W badanej grupie 26,8% dziewcząt i 10,4% chłopców ćwiczy 1-2 razy w tygodniu. Natomiast 2,8% dziewcząt i 7,5% chłopców nie ćwiczy w ogóle.

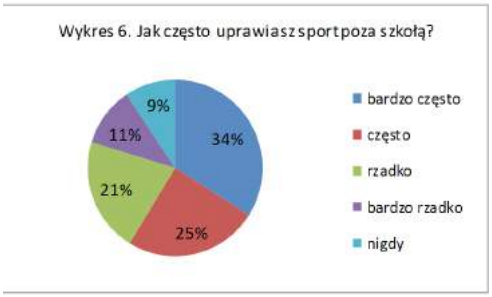

Tabela 7. Zajęcia sportowe poza szkołą

	Dziewczęta N=71		Chłopcy N=67	
	N	%	N	%
Bardzo często	16	22,5	31	46,2
Często	17	23,9	17	25,4
Rzadko	16	22,5	13	19,4
Bardzo rzadko	12	16,9	3	4,5
Nigdy	10	14,2	3	4,5

Tabela 8. Zajęcia na świeżym powietrzu

	Dziewczęta N=71		Chłopcy N=67	
	N	%	N	%
Bardzo często	42	59,2	48	71,5
Często	24	33,8	12	18,0
Rzadko	4	5,6	5	7,5
Bardzo rzadko	1	1,4	2	3,0
Nigdy	-	-	-	-

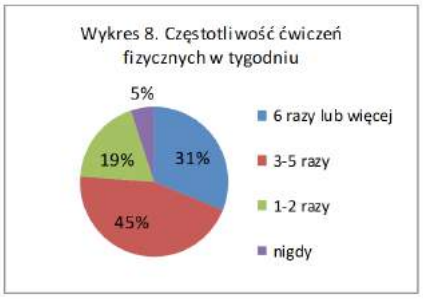

Tabela 9. Częstotliwość ćwiczeń fizycznych w tygodniu

	Dziewczęta N=71		Chłopcy N=67	
	N	%	N	%
6 razy lub więcej	16	22,5	27	40,3
3-5 razy	34	47,9	28	41,8
1-2 razy	19	26,8	7	10,4
Nigdy	2	2,8	5	7,5

Wnioski. Aktywność fizyczna jest niezbędna dla prawidłowego rozwoju młodzieży. Z przeprowadzonych badań wynika, że badaną populację gimnazjalistów cechuje duża aktywność fizyczna. Zdecydowania większość uczniów chętnie wykonuje ćwiczenia ruchowe w domu, uczestniczy w zajęciach wychowania fizycznego, zajęciach sportowych poza szkołą, oraz korzysta z aktywnych form odpoczynku na świeżym powietrzu. Ponad ¾ badanych uczniów zadeklarowało, że przynajmniej trzy razy w tygodniu wykonuje ćwiczenia fizyczne. W badanej grupie gimnazjalistów niedoceniany jest udział w zajęciach sportowych w szkole.

[1] Por. http://pediatria.mp.pl/prawidlowyrozwoj/rozwojfizyczny/show.html?id=73905 (3.03.2015); W. Lukiewicz, Sport a społeczeństwo: kapitał społeczny i kulturowy – wybrane zagadnienia, „Scientific Bulletin of Chełm - Section of Pedagogy" 2013, s. 97-106; О. Будник, Педагогіка здоров'язбереження в сучасній початковій школі, "Гірська школа Українських Карпат" 2014, no 11, s. 30-33.

[2] B. Woynarowska, Aktywność fizyczna (ruchowa), w: Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, t. 1, red. T. Pilch, Warszawa 2003, s. 69.

[3] Por. ibidem, s. 70.

[4] О. Будник, Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до соціально-педагогічної діяльності: теорія і методика, Дніпропетровськ 2015, s. 376-377.

[5] Por. I. Bojar, K. Wojtyła, A. Owoc, Aktywność fizyczna uczniów szkół podstawowych powiatu miasta Kalisz i powiatu kaliskiego, „Medycyna Ogólna" 2010 nr 16, s. 34.

[6] Por. B. Woynarowska i in., Środowisko psychospołeczne szkoły i przystosowanie szkolne a zdrowie i zachowania zdrowotne uczniów w Polsce. Raport z badań, Warszawa 2003, s. 91.

1. Bojar I., Wojtyła K., Owoc A., Aktywność fizyczna uczniów szkół podstawowych powiatu miasta Kalisz i powiatu kaliskiego, „Medycyna Ogólna" 2010 nr 16.
2. Будник О., Педагогіка здоров'язбереження в сучасній початковій школі, "Гірська школа Українських Карпат" 2014, nr 11.
3. Будник О., Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до соціально-педагогічної діяльності: теорія і методика, Дніпропетровськ 2015.
4. http://pediatria.mp.pl/prawidlowyrozwoj/rozwojfizyczny/show.html?id=73905 (03.03.2015).
5. Lukiewicz W., Sport a społeczeństwo: kapitał społeczny i kulturowy – wybrane zagadnienia, „Scientific Bulletin of Chełm – Section of Pedagogy" 2013.
6. Woynarowska B. i in., Środowisko psychospołeczne szkoły i przystosowanie szkolne a zdrowie i zachowania zdrowotne uczniów w Polsce. Raport z badań, Warszawa 2003.
7. Woynarowska B., Aktywność fizyczna (ruchowa), w: Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, t. 1, red. T. Pilch, Warszawa 2003.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.233-236

Юрій Мосейчук,

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці)

Yurii Moseichuk,

Candidate of Sciences in Physical Education and Sport,
Associate Professor,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
(Chernivtsi)
Yr.mosey@mail.ru
ID orcid.org/0000-0002-2457-6552

УДК 378:613.8
ББК 74.580.054.5

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО СУТНОСТІ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я

PSYCHO-PEDAGOGICAL APPROACHES TO THE ESSENCE OF HEALTH CULTURE

У статті представлена характеристика ролі культури здоров'я для успішної реалізації професійної діяльності майбутнім фахівцем. Зосереджено увагу на аналізі підходів науковців до сутності наукових дефініцій «здоров'я», «культура», «культура здоров'я» та представлено авторське бачення. Метою статті є розкриття змісту культури здоров'я та висвітлення її ролі в професійній діяльності майбутніх фахівців. Методологічні засади дослідження сутності культури здоров'я ґрунтуються на сукупності філософських, психолого-педагогічних та оздоровчих ідей, поглядів з проблем формування, збереження, відновлення й зміцнення здоров'я студентів під час навчання в університетах. Встановлено, що належний рівень теоретичних знань про культуру здоров'я та сформовані практичні уміння суттєво впливатимуть на якість реалізації професійної діяльності майбутніми фахівцями.

Ключові слова: здоров'я, культура, культура здоров'я, майбутні фахівці, професійна підготовка.

The article presents description of the role of health culture for successful implementation of professional activity of future specialists. The main attention is drawn to the analysis of scientists' approaches to the essence of scientific definitions of «health» and «culture». The methodological bases of the research of the essence of «health» and «culture» are based on the set of philosophical, psychological, pedagogical and health ideas, views, phenomenon on the problems of formation, preservation, restoration and strengthening of students' health during their studying at universities.

Health determines the quantity and quality of labour potential and defines the harmony of the society. Health is considered to be the most significant condition for self-fulfilment. The state of health determines the physical and intellectual activity, efficiency, full social life. Genetic component, environment, social factors, life strategy have an impact on the state of health.

Culture is the level of education, person's upbringing and the level of mastery of a certain branch of knowledge or activity. Scientific term «culture» is integrative, interdisciplinary and multifaceted. In the general sense, culture - is all that is created by human and society, all the processes and results of their spiritual and material activities. From the standpoint of our study, we will consider the term «culture» in the unity of two components: social (culture as a way of ensuring organization and improving of individual's life) and personal (a certain degree of subject's education).

It is proved that the problem of health culture and its formation in the system of higher university education is not studied well. Scientific category of "health culture", which is understood as an integral part of the general culture is clarified. Health culture determines the degree of dependence of individual's health on the strategy of constructing its relations with the outside world and with himself. Health culture should act as a system of knowledge, values and attitudes, emotional and volitional experience of the teacher, which aims at self-knowledge, self-development and self-improvement of individual's health, which is necessary for a qualitative life, productive longevity, the performance of vital missions which are based on his willingness for practical activities on the improvement and preservation of health.

Keywords: health, culture, health culture, future specialists, professional training.

В статье представлена характеристика роли культуры здоровья для успешной реализации профессиональной деятельности будущих специалистов. Сосредоточено внимание на анализе подходов ученых к сущности научных дефиниций «здоровье», «культура», «культура здоровья» и представлено авторское видение. Целью статьи является раскрытие содержания культуры здоровья и освещение ее роли в профессиональной деятельности будущих специалистов. Методологические основы исследования сущности культуры здоровья основываются на совокупности философских, психолого-педагогических и оздоровительных идей, взглядов по проблемам формирования, сохранения,

восстановления и укрепления здоровья студентов во время обучения в университетах. Установлено, что надлежащий уровень теоретических знаний о культуре здоровья и сформированые практические умения будут существенно влиять на качество реализации профессиональной деятельности будущими специалистами.

Ключевые слова: здоровье, культура, культура здоровья, будущие специалисты, профессиональная подготовка.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Одними з найбільш пріоритетних завдань сучасної освіти є збереження і зміцнення здоров'я молоді та формування ціннісного ставлення до здоров'я. У процесі навчання у ВНЗ виникає необхідність підвищення рівня культури здоров'я майбутніх фахівців з метою забезпечення умов для збереження і розвитку здоров'я. Саме здоров'я виступає однією з фундаментальних категорій усього людського буття, а тому має бути найважливішим пріоритетом у суспільстві. Однак інтенсивний розвиток суспільства, глобальна соціокультурна криза, проявом якої є девальвація загальноприйнятих традиційних цінностей, норм, способу життя, суттєво впливають на зростання захворюваності неінфекційними хворобами та сприяють формуванню адиктивних звичок.

Вивчення статистичної інформації про здоров'я студентської молоді різних країн, представленої в звітах ВООЗ, аналіз міжнародного та вітчизняного досвіду роботи медичних, освітніх, соціальних та громадських організацій у сфері збереження і зміцнення здоров'я дозволили констатувати, що перспективним у сучасному освітньому процесі ВНЗ вважається перехід від технологій збереження і зміцнення здоров'я до технології формування культури здоров'я. З огляду на це ставлення до здоров'я, усвідомлення необхідності формування культури його збереження у студентів можна розглядати як головну ознаку успішної майбутньої професійної діяльності. Теза, висунута О. Глузманом та В. Щеколдіним [1] про те, що «Майбутній фахівець має бути здоровим!», розглядається нами як аксіома. Отже, формування культури здоров'я студентів повинна посісти особливе місце в освітньому процесі ВНЗ, тому що здоров'я є основою професіоналізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми засвідчує, що в педагогічній науці накопичений значний теоретичний матеріал, який розкриває сутність професійно-педагогічної культури вчителя. Вона охоплює сукупність професійних, комунікативних, особистісних властивостей, які дозволяють досягати якісних результатів у процесі організації освітнього процесу. Українські науковці з фізичної культури та спорту (А. Галіздра, Д. Давиденко, О. Драган, О. Мальцева, А. Олійник, Д. Солопчук та ін.) одностайні в тому, що вміння зберігати здоров'я є доволі вагомими у реалізації професійної діяльності. Встановлено, що в контексті психолого-педагогічних підходів досить ґрунтовно проаналізовані можливості здоров'язбережувальних та здоров'язміцнювальних технологій. Зокрема, у дисертаційному дослідженні О. Міхеєнка визначено, що професійна підготовка майбутніх фахівців до застосування здоров'язміцнювальних технологій – це складна, цілеспрямована, динамічна система, «яка віддзеркалює об'єктивні тенденції розвитку вищої освіти, нормативні вимоги до підготовки фахівців, закономірності розвитку галузі професійної діяльності» [6, с.7]. Подібні думки задекларовано в роботі Г. Мешко, де наголошено на тому, що в «ієрархії чинників творчого потенціалу, кар'єрного росту, активної життєдіяльності і самореалізації вчителя важливе місце належить його професійному здоров'ю» [5, с. 3]. Авторкою експериментально доведено, що стан здоров'я впливає на стабільність результатів праці, забезпечує високий рівень професіоналізму, визначає самоефективність особистості, а тому у ВНЗ необхідно готувати майбутніх учителів до збереження і зміцнення професійного здоров'я.

Однак проблема культури здоров'я та її формування в системі вищої університетської освіти залишається ще й нині маловивченою, що спонукало нас до дослідження. Встановлено, що процес формування культури здоров'я студентів є багатоаспектним, доволі складним і не має точного усталеного визначення в сучасній психолого-педагогічній науці. В результаті цього виникла потреба детального розгляду детермінант сутності дефініції «культура здоров'я», що може допомогти встановити наукові концепти сучасних тенденцій у зазначеному аспекті.

Формування мети статті. Мета статті – розкрити зміст наукової дефініції «культура здоров'я» та висвітлити її роль для майбутніх учителів фізичної культури.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. сихолого-педагогічна теорія і практика охоплює процеси, які сприяють інтеграції знань у сукупності з філософськими, соціологічними, культурологічними підходами, що дозволяють усвідомити природну і соціальну обумовленість культури здоров'я людини. Поєднання двох термінів у понятті «культура здоров'я» (по-перше, «здоров'я» та, по-друге, «культури») визначає необхідність провести аналіз цих складників окремо, щоб після з'ясування їх суті сформувати цілісне інтегративне уявлення щодо досліджуваного феномену.

Зупинимося на психолого-педагогічному трактуванні здоров'я. Так, у психології термін здоров'я людини розглядається в тісному зв'язку з розвитком особистості (В. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський, І. Зімняя та ін.). Поняття «здоров'я» в педагогічному трактуванні передбачає «гармонійну взаємодію всіх органів і систем людини при її фізичній досконалості і нормальній психіці, що забезпечує можливість оптимального функціонування у різних сферах життя. Здоров'я як складна якість повноцінного людського життя і як науковий феномен інтегрує в собі такі складові або види: фізичне, психічне, духовне, соціальне здоров'я. Вони є невіддільними одне від одного і в сукупності визначають загальний стан здоров'я людини» [5, с. 16].

Погоджуємося з позицією О. Завальнюк у тому, що «кожна конкретна людина здорова умовно й не буває здоровою протягом усього життя, але зберігає своє здоров'я в певних сприятливих життєвих умовах» [6, с.

59]. Авторка доводить, що в терміні «здоров'я» з педагогічної позиції нерозривно поєднані фізична, психічна і соціальна складники, які й виступають ядром формування особистості.

Незаперечним фактом є те, що здоров'я зумовлює кількість та якість трудового потенціалу країни і визначає гармонію соціуму. Здоров'я розглядається як найвагоміша умова самореалізації кожного члена суспільства. Виходячи з цього, стан здоров'я детермінує як фізичну й інтелектуальну активність, так і оптимальну працездатність, повноцінне суспільне життя, реалізацію потреб та інтересів. Стан здоров'я особистості, по суті, є інтегративний результат впливу на організм людини різних факторів: генетичного складника, зовнішнього середовища, соціального фактора, індивідуальної життєвої стратегії.

Проблема здоров'я, як довів О. Петрик [7], невід'ємна від проблеми людини і залежить від розвитку людської культури, тобто культура особистості передбачає її освіченість щодо власного здоров'я та його збереження. А тому дослідження сутності культури розглядаємо у якості необхідної умови для глибокого розуміння культури здоров'я як одного з видів культури особистості.

Встановлено, що наукова дефініція «культура», будучи одним із ключових понять сучасної наукової думки, використовується в філософії, соціології, психології для позначення об'єктів і явищ, їх властивостей, а також абстрактних ідей, що втілюють в собі суспільні ідеали та позитивний досвід. Педагогічні погляди найбільш узагальнені в «Українському педагогічному словнику» під авторством С. Гончаренка [2]. Так, у розумінні науковця культура – «це сфера духовного життя суспільства, що охоплює, насамперед, систему виховання, освіти, духовної творчості .... Водночас під культурою розуміють рівень освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності» [2, с. 182].

У процесі дослідження встановлено, що науковий термін «культура» є інтегративним, багатогранним і міждисциплінарним, тому проведення аналізу його універсального змісту, який би відображав усю варіативність природи поняття, є доволі складним. Зокрема, цей термін найчастіше ідентифікують з духовною активністю людей, тобто у загальному сенсі культура – це все, що створене людиною і суспільством, усі процеси й результати їхньої духовної та матеріальної діяльності.

З позицій нашого дослідження термін «культура» будемо розглядати як єдність двох складників: соціального (культура як спосіб забезпечення, організації та вдосконалення життєдіяльності особистості) і особистісного (певний ступінь освіченості суб'єкта). Ми виходили з тих міркувань, що збереження і зміцнення здоров'я знаходяться в прямій залежності від рівня загальної культури і культури здоров'я.

Наведемо погляди науковців на сутність і зміст наукової дефініції «культура здоров'я». Так, доволі креативними вважаємо погляди, що задекларовані В. Козогін [4]. Зокрема, авторка доводить, що розглядати науково дефініцію культура здоров'я необхідно на основі теоретико-методологічних принципів системності, природовідповідності, культуровідповідності, ціннісного ставлення до здоров'я. Авторка наводить власне визначення культури здоров'я як компонента загальної культури й чинника розвитку діяльності інноваційної діяльності. До структури культури здоров'я нею було віднесено:

1) мотивацію до здорового способу життя;
2) мотивацію до інноваційної діяльності у сфері здоров'я;
3) професійну компетентність у сфері здоров'я і здорового способу життя;
4) здоровязбережувальну поведінку та стиль життя;
5) ціннісне ставлення до свого здоров'я [4, с. 42].

Дещо іншу думку відстоює О. Завальнюк [3, с. 61]. Зокрема, у культурі здоров'я вона вважає за доцільне представити характеристику фізичного розвитку, фізичний стан та фізичну працездатність особистості.

У процесі дослідження було здійснено семантичний аналіз напрацювань науковців [1; 3; 4; 8] у контексті розгляду сутності наукової дефініції «культура здоров'я». Отже, у нашому розумінні культура здоров'я виступає невід'ємним складником загальної культури, охоплює ставлення студентів самих до себе на основі сформованих знань та умінь щодо оптимального вибору інтелектуальних, емоційних, фізичних навантажень. Культура здоров'я детермінує ступінь залежності здоров'я особистості від стратегії вибудовування її відносин з оточуючим світом та з самою собою.

У процесі дослідження встановлено, що студенти не відразу і не завжди без сторонньої допомоги приходять до розуміння вагомості культури здоров'я. Тому одним із основних напрямів діяльності викладачів ВНЗ у галузі професійної підготовки студентів є сформувати когнітивний складник через необхідний обсяг теоретичних знань у сфері організації здорового способу життя, вибудувавши навчальний процес таким чином, щоб отримані знання стали установками і розвинули конативний складник (уміння застосовувати ці знання в майбутній педагогічної діяльності).

Професійні стресогенні чинники спричиняють швидке «зношування» організму та сприяють передчасному старінню, збільшення педагогічного стажу призводить до виникнення психосоматичних патологій. Встановлено, що в педагогів доволі часто не розвинене почуття відповідальності за власне здоров'я, не сформовані ціннісно-смислові установки на його збереження як невід'ємної частини загальнокультурного розвитку. На нашу думку, ці факти є наслідком того, що під час навчання у ВНЗ у них не було сформовано високої культури здоров'я. Вихід з цієї ситуації, у баченні В. Сугайченко, полягає у формуванні культури здоров'я особистості як «нової стратегії оптимізації її взаємодії з різними середовищами свого існування, основи модернізації сучасної системи освіти» [8, с. 289].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Система вищої університетської освіти в ідеалі здатна відігравати визначальну роль у формуванні культури здоров'я майбутніх фахівців. Культура здоров'я повинна виступати як система знань, ціннісно-змістових установок, емоційно-вольового досвіду педагога, яка спрямована на самопізнання, саморозвиток і самовдосконалення індивідуального здоров'я, необхідного для якісного життя, продуктивного довголіття людини, виконання ним життєвої місії, що базується на готовності до практичної діяльності з удосконалення та збереження здоров'я. Найбільш освіченими в аспекті культури здоров'я мають бути вчителі фізичної культури, спорту та здоров'я людини. Фізична культура і спорт – це інструмент, що дозволяє, з одного боку, отримати необхідні знання в галузі гігієни життєдіяльності, здорового способу життя, а з іншого боку – це і поле їх практичного застосування, практичної реалізації культури здоров'я через подолання труднощів фізичної активності. Успішна в галузі фізичної культури (в широкому розумінні) людина активно вирішує проблеми і в інших сферах своєї діяльності і, безумовно, буде здатна гідно реалізувати себе в майбутній педагогічній діяльності.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в характеристиці структурних складників культури здоров'я та визначенні основних наукових підходів, які доцільно покласти в основу процесу формування високого рівня культури здоров'я майбутніх учителів фізичної культури в процесі професійної підготовки у університетах.

1. Глузман О. Майбутній фахівець має бути здоровим / О. Глузман, В. Щеколодкін // Вища освіта України. – 2004. – № 3. – С. 80–86.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Завальнюк О. Л. Формування ціннісної моделі здоров'я у студентів – майбутніх педагогів / О. Л. Завальнюк // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць / редкол. : Г. Г. Філіпчук, І. С. Руснак, В. С. Филипчук [та ін.]. – Чернівці : Рута, 2007. – Вип. 327 : Педагогіка та психологія. – С. 59–64.
4. Козігон В. Формування культури здоров'я вчителя / Валентина Козігон // Директор школи. Шкільний світ. – 2012. – № 21. – С. 37–50.
5. Мешко Г. М. Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до збереження і зміцнення професійного здоров'я : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра пед. наук : 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти / Галина Михайлівна Мешко; Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2013. – 43 с.
6. Міхеєнко О. І. Теоретичні і методичні основи професійної підготовки майбутніх фахівців зі здоров'я людини до застосування здоров'язміцнювальних технологій : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра пед. наук : 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти / Олександр Іванович Міхеєнко; Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2016. – 40 с.
7. Петрик О. І. Медико-біологічні та психолого-педагогічні основи здорового способу життя: [курс лекцій] / О. І. Петрик. – Л. : Світ, 1993. – 120 с.
8. Сагуйченко В. В. Здоров'я сучасного вчителя як соціально-філософська категорія / В. В. Сагуйченко // Педагогіка здоров'я : зб. наук. праць II Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 290-річчю з дня народження Г. С. Сковороди, 7 квітня 2012 р. / редкол. : І. В. Волкова, М. С. Гончаренко, О. М. Іонова [та ін.]. – Х. : [ХНПУ ім. Г. Сковороди], 2012. – С. 288–290.

Reference

1. Hluzman O. Maibutnii fakhivets maie buty zdorovym / O. Hluzman, V. Shchekolodkin // Vyshcha osvita Ukrainy. – 2004. – №3. – S. 80–86.
2. Honcharenko S. U. Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk / S.U. Honcharenko. – K. : Lybid, 1997. – 376 s.
3. Zavalniuk O. L. Formuvannia tsinnisnoi modeli zdorovia u studentiv – maibutnikh pedahohiv / O. L. Zavalniuk // Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu : zbirnyk naukovykh prats / redkol. : H. H. Filipchuk, I. S. Rusnak, V. S. Fylypchuk [ta in.]. – Chernivtsi : Ruta, 2007. – Vyp. 327 : Pedahohika ta psykholohiia. – S. 59–64.
4. Kozihon V. Formuvannia kultury zdorovia vchytelia / Valentyna Kozihon // Dyrektor shkoly. Shkilnyi svit. – 2012. – № 21. – S. 37–50.
5. Meshko H. M. Teoriia i praktyka pidhotovky maibutnikh uchyteliv do zberezhennia i zmitsnennia profesiinoho zdorovia : avtoref. dys. na zdob. nauk. stup. d-ra ped. nauk : 13.00.04 - teoriia i metodyka profesiinoi osvity / Halyna Mykhailivna Meshko; Ternopilskyi nats. ped. un-t im. V. Hnatiuka. – Ternopil, 2013. – 43 s.
6. Mikheienko O. I. Teoretychni i metodychni osnovy profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv zi zdorovia liudyny do zastosuvannia zdoroviazmitsniuvalnykh tekhnolohii : avtoref. dys. na zdob. nauk. stup. d-ra ped. nauk : 13.00.04 - teoriia i metodyka profesiinoi osvity / Oleksandr Ivanovych Mikheienko; Ternopilskyi nats. ped. un-t im. V. Hnatiuka. – Ternopil, 2016. – 40 s.
7. Petryk O. I. Medyko-biolohichni ta psykholoho-pedahohichni osnovy zdorovoho sposobu zhyttia: [kurs lektsii] / O. I. Petryk. – L. : Svit, 1993. – 120 s.
8. Sahuichenko V. V. Zdorovia suchasnoho vchytelia yak sotsialno-filosofska katehoriia / V. V. Sahuichenko // Pedahohika zdorovia : zb. nauk. prats II Vseukr. nauk.-prakt. konf., prysviach. 290-richchiu z dnia narodzhennia H. S. Skovorody, 7 kvitnia 2012 r. / redkol.: I. V. Volkova, M. S. Honcharenko, O. M. Ionova [ta in.]. – Kh. : [KhNPU im. H. Skovorody], 2012. – S. 288–290.

Розділ VII. Творчість учителів, студентів, учнів гірських шкіл

doi: 10.15330/msuc.2016.15.237-240

Ірина Кравченко,
викладач,
Івано-Франківський коледж
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Iryna Kravchenko,
Teacher,
Ivano-Frankivsk College of
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
iryna.kravchenko@pnu.edu.ua

УДК 371.130

ТЕХНОЛОГІЯ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ ЯК ІННОВАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ: ПЕРЕВАГИ ТА РИЗИКИ

BLENDED LEARNING AS INNOVATION OF DISTANCE LEARNING: ADVANTAGES AND CHALLENGES OF ITS IMPLEMENTATION

У статті визначено сутність технології змішаного навчання, проаналізовано переваги та можливі ризики застосування цієї моделі в освітньому просторі України. Автор наголошує на необхідності змін в організації навчального процесу в сучасній школі, ділиться досвідом роботи з використання освітнього сервісу Edmodo як інструменту застосування елементів технології змішаного навчання та створення освітнього навчального середовища.

Ключові слова: дистанційна освіта, дистанційне навчання, змішане навчання, освітній ресурс.

In the article the model of blended learning, its advantages and some problems that can arise during its use in Ukrainian educational establishments are considered. The author accents on necessity of changes in organization of teaching process in Ukrainian school, shares the experience of using educational network Edmodo as a tool of formation educational environment.

Keywords: distance education, distance learning, blended learning, educational network.

В статье определена сущность технологии смешанного обучения, проанализированы преимущества и возможные трудности при внедрении данной модели в образовательный простор Украины. Автор подчеркивает необходимость изменений в организации процесса обучения в современной школе, делится опытом работы в использовании образовательного сервиса Edmodo при внедрении элементов технологии смешанного обучения и создании образовательный среды.

Ключевые слова: дистанционное образование, дистанционное обучение, смешанное обучение, образовательный ресурс.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Останнім часом наше суспільство зазнає великих змін, які пов'язані, насамперед, із науково-технічним розвитком. Новітні інформаційні технології потрапляють у всі сфери життя і кардинально його змінюють. Так, в освіті все більшого розвитку набувають інноваційні технології, засновані на ефективному використанні у навчальному процесі сучасних засобів і методів передачі знань. Розвиток комп'ютерних технологій став однією з перспективних платформ для розвитку сучасної системи дистанційної освіти. Створення системи дистанційної освіти має забезпечити загальнонаціональний доступ до освітніх ресурсів шляхом використання сучасних інформаційних технологій та телекомунікаційних мереж і надання умов для реалізації громадянами своїх прав на освіту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Відповідно до Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні, затвердженої Постановою Міністерства освіти і науки України від 20 грудня 2000 року, дистанційна освіта - це форма навчання, рівноцінна з очною, вечірньою, заочною та екстернатом, що реалізується, в основному, за технологіями дистанційного навчання.

Згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України від 25 квітня 2013 року № 466 «Про затвердження Положення про дистанційне навчання», під дистанційним навчанням мається на увазі індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій. Навчальний процес за дистанційною формою навчання здійснюється у таких формах: самостійна робота; навчальні заняття; практична підготовка (у ВНЗ); професійно-практична підготовка (у ПТНЗ); контрольні заходи.

Водночас, на думку багатьох освітян, вагомим недоліком технології дистанційного навчання є відсутність живої, емоційної взаємодії на рівні «учитель-учень». У зв'язку з цим значної популярності набуває технологія змішаного навчання (blended learning). В методичній літературі зустрічаються інші терміни: гібридне навчання (hybrid learning), навчання в змішаному режимі (mixed learning), інтегроване навчання (integrative learning), навчання за допомогою технологій (technology-mediated instruction), веб-розширене навчання (web-enhanced instruction).

Формування мети статті. Мета статті: визначити сутність технології змішаного навчання, проаналізувати переваги та можливі ризики застосування цієї моделі в освітньому просторі України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Механізм реалізації концепції змішаного навчання як освітнього процесу передбачає створення комфортного освітнього інформаційного середовища, системи комунікацій, що представляють усю необхідну навчальну інформацію. У розглянутому контексті інформаційне середовище сучасного навчального закладу – це поєднання традиційних (технології навчання в класі) з інноваційними технологіями електронного, дистанційного та мобільного навчання.

Фактично, концепція змішаного навчання існувала вже в 60-х роках XX сторіччя, однак термін змішане навчання (blended learning) з'явився в інформаційному бюлетені 1999 року, коли освітня компанія, що займалась інтерактивним навчанням, оголосила про зміну своєї назви на EPIC Learning та зазначила, що буде використовувати методику змішаного навчання. Отже, цей термін почали використовувати стосовно цілої низки методів аж до 2006 року, коли Бонк та Грехем (Bonk and Graham) опублікували книгу «Handbook of Blended Learning», в якій дали визначення змішаного навчання як такого, що поєднує традиційне навчання (face-to-face instruction) з онлайн навчанням (computer mediated instruction).

Таким чином, можна виділити три основних компоненти технології змішаного навчання, які використовуються в сучасному освітньому середовищі:

- Очне навчання (face-to-face) – традиційний формат класно-урочних (або аудиторних) занять в режимі «учитель-учень»;
- Самостійне навчання (self-study learning) – самостійна робота учнів (пошук інформації, опрацювання навчального матеріалу, виконання проектних робіт тощо);
- Онлайн навчання (online collaborative learning) – онлайн співпраця учнів і вчителя у режимі «учень-учень», «учень-учитель» (Інтернет-конференції, чати, форуми та ін.)

Таким чином, за своєю суттю технологія blended learning – це змішання традиційної класно-урочної системи та сучасної цифрової освіти. Отже, розглянемо як втілюється технологія змішаного навчання на практиці. Засобами досягнення навчальних цілей за методикою змішаного навчання є навчальні платформи, найбільш поширеними серед яких є Blackboard, Moodle, OneNote Class. Учні/студенти отримують доступ до навчального контенту (відеолекції, завдання для самостійного опрацювання, лабораторні роботи, тестові матеріали), спілкуються з учителями/викладачами та іншими учнями/студентами, опрацьовують додатковий матеріал певної тематики. Для якісної організації змішаного навчання учитель/викладач має розробити курс, розподілити навчальний контент та спланувати роботу учнів/студентів. Як правило, основний, базовий матеріал подається у класі. Дистанційний блок містить поглиблений навчальний матеріал, лабораторні та практичні заняття, додатковий матеріал, тестові завдання. Учні/студенти залучаються до дискусії, обговорення складних питань у чатах, на форумах. Вони працюють у власному темпі, засвоюючи навчальний матеріал, який подається у різному вигляді (текстовому, графічному, анімаційному, гіпертекстовому), мають доступ в будь-який час до ресурсів заняття, отримують зворотній зв'язок, індивідуальні консультації.

Серед переваг технології змішаного навчання можна назвати наступні:

- Індивідуалізація навчання за рахунок варіативності завдань в дистанційному курсі та можливості опановування навчального матеріалу в індивідуальному темпі. Кожна людина особлива, і процес засвоєння інформації відбувається по-різному. Отже, різноманіття навчального контенту: аудіо-, відео ресурси; графічні моделі; віртуальні подорожі; лабораторії; презентації; симуляції - забезпечують краще запам'ятовування матеріалу. Таким чином, змішане навчання надає оптимальні умови для реалізації індивідуального потенціалу учнів/студентів.
- Персоналізація навчання стає можливою за рахунок використання гнучкої системи тестових завдань, що дає можливість педагогу виявити учнів, які мають труднощі при вивченні певного матеріалу або, навпаки, організувати роботу з обдарованими учнями/студентами.
- Розвиток в учнів/студентів навичок самостійного навчання та самоконтролю. Основна ідея змішаного навчання полягає саме в тому, що учень/студент сам обирає зручний для нього режим навчання, а це означає, що він не тільки свідомо організовує і планує свою роботу, а й несе відповідальність за процес і результати. Отже, ця інноваційна технологія розвиває здатність до саморегуляції, спонукає до прийняття рішень, свідомого вибору та відповідальності за рішення та дії.
- Засвоєння навчального матеріалу відбувається як при індивідуальній роботі, так і під час спільного навчання (взаємна співпраця учнів/студентів у віртуальному класі, участь у відеоконференціях, форумах, спілкування в чатах, реалізація спільних проектів). Отримання позитивного навчального досвіду створює відчуття успіху, впевненість.
- Набуття учнями/студентами ІКТ-грамотності надає їм більше можливостей для отримання в майбутньому робочого місця, робить їх конкурентоспроможними на ринку праці. Як відомо, ІКТ-компетентність є однією із ключових складових сучасних фахівців у багатьох галузях.

Як бачимо, змішане навчання має ряд позитивних моментів для тих, «хто навчається». Але і ті, «хто навчають», також виграють від використання цієї технології. Великою перевагою є економія часу учителя. Безумовно, розробка повноцінного навчального курсу вимагає багато часу та зусиль, проте, створивши курс один раз, викладач буде користуватися ним багаторазово. За необхідності, він може вносити корективи, оновлювати контент відповідно до інтересів та здібностей учнів. При такому підході навчальний матеріал стає ще одним мотивуючим фактором навчання, адже він є динамічним та сучасним. Економія часу учителя є також очевидною в ході перевірочних завдань, адже тести перевіряє програма, а учень/студент може негайно отримати зворотній зв'язок та зробити самоаналіз помилок. Змішане навчання надає можливість збільшити навчальний час та кількість матеріалів, використати автентичні навчальні матеріали, розширити освітній простір навчального закладу, долучити кращих викладачів та консультантів, економити матеріальні ресурси.

Однак, незважаючи на вище згадані переваги, використання технології blended learning має ряд недоліків, до яких можна віднести залежність від технічних засобів навчання та наявність інтернет-мережі. Високошвидкісний інтернет має бути стабільним та доступним у будь-який час як для учнів/студентів, так і для викладачів, а матеріально-технічне забезпечення має бути сучасним та надійним. За відсутності хоча б одного з цих компонентів неможливо організувати змішане навчання, а застосування самої технології втрачає сенс. Отже, питання технічної підтримки є дуже важливим. Комп'ютерна неграмотність учасників навчального процесу також може вплинути на ефективність застосування методики. Крім того, на сьогоднішній день не вистачає якісних учбово-методичних матеріалів для забезпечення змішаного навчання, бракує IT-фахівців, які займаються розробкою програмного забезпечення та вирішують проблеми інформатизації навчальних закладів.

Ще одним «гальмуючим» фактором є відсутність методики викладання в електронному середовищі та обов'язкової системи підвищення кваліфікації вчителів/ викладачів у сфері електронних технологій. Неготовність та небажання вчителів працювати в електронному середовищі пояснюється страхом незнання ІКТ. Проте саме викладачі мають зрозуміти, що змішане навчання відкриває нові можливості для організації якісного процесу навчання, оскільки дозволяє учню/студенту обирати індивідуальну траєкторію вивчення предмету.

Автор має позитивний досвід роботи технології змішаного навчання з використанням освітнього ресурсу Edmodo. Edmodo – це соціальна освітня мережа, розроблена у США у 2008 році спеціально для початкових та середніх шкіл, яка набула популярності в багатьох країнах та налічує близько 69 млн. користувачів (за даними офіційного сайту https://www.edmodo.com/about). Сервіс простий у використанні, адже взаємодія викладачів, учнів та батьків відбувається так, як в інших соціальних мережах. Але оскільки це освітня мережа,розробники подбали про високий рівень безпеки: тут повністю відсутня зовнішня реклама, групи користувачів створюються учителем, який також «контролює» весь процес спілкування в межах групи. Під час реєстрації від учня не вимагається конфіденціальної інформації. Батьки, отримавши свій власний код, також можуть долучитися до групи, ознайомитися з завданнями, графіком виконання тестових робіт, повідомленнями викладача, але побачити вони можуть прогрес та результати навчання тільки своєї дитини.

Edmodo надає широкі можливості для користувачів:

- Учитель створює власну «бібліотеку», де зберігаються будь-які файли: малюнки, таблиці, підручники, електронні словники, відеоматеріали, корисні електронні посилання. Є можливість завантажити Ваші документи з Google Drive. Учнівська група має свою «бібліотеку», яку «наповнює» викладач.
- Учитель може задавати домашнє завдання із зазначенням кінцевого терміну його виконання. Учень завантажує виконане завдання, після перевірки отримує зворотній зв'язок від учителя.
- Учитель має можливість створювати тести. Це значною мірою економить час викладача, адже перевірка здійснюється автоматично, а учень відразу бачить «прогалини» у знаннях.
- Учні спілкуються в межах групи або надсилають особисті повідомлення викладачу, обмін особистими повідомленнями між учнями неможливий.
- Учитель може проводити опитування.
- Функція календаря дозволяє обмежувати часові рамки виконання завдань.
- Кожна група має свій електронний журнал з оцінками, учитель має можливість відслідкувати прогрес учнів у виконанні завдань та тестів.

Слід зауважити, що розробники даного сервісу постійно працюють над його вдосконаленням. Так, у користувачів Edmodo з'явилася можливість паралельного використовування сервісів Google.

Чим є Edmodo для учня? Перш за все, це соціальна мережа, це on-line простір – середовище, в якому сучасні діти «живуть». Так, молоде покоління проводить занадто багато часу у віртуальному просторі. Чому б не спробувати перетворити on-line середовище з «убивці часу» на допоміжний ресурс, який би розширив можливості навчання? Користуючись платформою Edmodo для організації навчальної діяльності, учитель не обмежує своїх учнів 45-хвилинними рамками уроку, а сам процес навчання стає цікавим, динамічним, індивідуалізованим, що, безумовно, підвищує мотивацію учнів до вивчення предмета.

Окремо хочу зазначити, які переваги надає використання Edmodo для викладання іноземної мови. По-перше, це можливість організації іншомовного середовища, адже спілкування відбувається іноземною мовою. По-друге, маючи доступ до аудіо та відеоматеріалів, учень самостійно обирає зручний для нього темп роботи, адже одному достатньо двічі прослухати весь текст, а іншому потрібно зупиняти запис після кожного речення диктора. Користуючись Edmodo, можна економити час на уроці. Так, застосовуючи елементи технології перевернутого навчання (коли частину нового матеріалу учні засвоюють до заняття самостійно, а в класі опрацьовують матеріал поглиблено), я пропоную студентам

самостійно ознайомитися з новою лексикою з певної теми. Але водночас надаю посилання на ресурси, де можна прослухати ці лексичні одиниці, ознайомитися зі зразками вживання в реченнях. Таким чином, під час заняття ми не витрачаємо час на «ведення словника», а спрямовуємо діяльність на розвиток мовних навичок по оперуванню новим лексичним матеріалом. Великі можливості для організації контролю надає інструментарії тестів на Edmodo.

Отже, ресурс Edmodo дозволяє вчителю організувати пізнавальну діяльність учнів поза межами школи в зручний для кожної дитини час. З іншого боку, ця платформа є майданчиком для професійного зростання педагога, адже він може брати участь в конференціях, семінарах, приєднатися до будь-якої групи колег або створити свою групу. Тут можна обмінюватись власними доробками та ресурсами, обговорювати проблемні питання, отримати пораду. Оскільки сайтом користуються в багатьох країнах світу, професійна «скарбничка» педагога може збагатитися міжнародним досвідом. Словом, будь-яка ініціатива учителя може бути реалізована – від пошуку матеріалів до встановлення міжнародних контактів та реалізації спільних проектів.

Edmodo – один з численних цифрових сервісів, що був створений для покращення освітнього процесу, переведення його на якісно новий рівень. До того ж, цей ресурс є безкоштовним для користування.

Сучасні діти постійно знаходяться в інформаційному просторі, on-line середовище є невід'ємною частиною їх життя, в незалежності від того, хочемо ми цього чи ні. Тож задача учителя – навчитися максимально використовувати досягнення сучасних цифрових технологій у навчальному процесі, щоб перетворити on-line простір на територію навчання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, змішане навчання надає нові можливості для підвищення якості освіти шляхом активізації самостійної роботи учнів/студентів; трансформує структуру та зміст навчання, змінюючи парадигму відносин на рівні «викладач-учень/студент». Зрозуміло, що для повноцінного впровадження змішаного навчання в освітній простір України необхідно зробити певні кроки. Насамперед, це внесення змін у нормативну базу, розробка необхідного навчального контенту і перепідготовка кадрів. Отож, застосування змішаного навчання у навчальному процесі може стати одним із ключових напрямків модернізації сучасної освіти.

1. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні, затверджена Міністерством освіти і науки України 20 грудня 2000 року.
2. Наказ Міністерства освіти і науки України від 25 квітня 2013 року № 466 «Про затвердження Положення про дистанційне навчання».
3. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 01.10.2012 № 1060 «Про затвердження Положення про електронні освітні ресурси».
4. Чугай О.Ю. Змішане або гібридне навчання як трансформація традиційної освітньої моделі [Електронний ресурс] / О.Ю. Чугай // Матеріали XI науково-практичної конференції «Сучасні тенденції викладання іноземної мови професійного спрямування у вищій школі» - Режим доступу: http://confesp.fl.kpi.ua/node/1268.
5. Чередніченко Г.А., Шапран Л.Ю. Модель змішаного навчання і її використання у викладанні іноземних мов [Електронний ресурс] / Г.А. Чередніченко, Л.Ю. Шапран // Матеріали III науково-практичної конференції «Теорія і практика використання системи управління навчанням Moodle» - Режим доступу: http://2015.moodlemoot.in.ua/course/view.php?id=83&lang=en.
6. Косик В. М. Новітні тенденції розвитку дистанційної освіти в Україні [Електронний ресурс] / В.М. Косик // Інформаційні технології в освіті. - 2013. - № 16. - Режим доступу: http://ite.kspu.edu/webfm_send/460.
7. Рафальська О. О. Технологія змішаного навчання як інновація дистанційної освіти [Електронний ресурс] / О. О. Рафальська // Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво. - 2013. - № 11. - С. 128-133. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kitonv_2013_11_23.
8. Кривонос О.М. Змішане навчання як основа формування ІКТ-компетентності вчителя [Електронний ресурс] / О.М. Кривонос, О.В. Коротун // Наукові записки – Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/19412/1/Kryvonos.pdf.
9. Логинова А. В. Смешанное обучение: преимущества, ограничения и опасения // Молодой ученый. — 2015. — №7. — С. 809-811.
10. Шорохова А. М. Смешанное обучение: шаги к успеху // Молодой ученый. — 2015. — №1. — С. 500-502.
11. http://www.edmodo.com

Reference

1. Kontseptsiia rozvytku dystantsiinoi osvity v Ukraini, zatverdzhena Ministerstvom osvity i nauky Ukrainy 20 hrudnia 2000 roku.
2. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 25 kvitnia 2013 roku № 466 «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro dystantsiine navchannia».
3. Nakaz Ministerstva osvity i nauky, molodi ta sportu vid 01.10.2012 № 1060 «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro elektronni osvitni resursy».
4. Chuhai O.Iu. Zmishane abo hibrydne navchannia yak transformatsiia tradytsiinoi osvitnoi modeli [Elektronnyi resurs] / O.Iu. Chuhai // Materialy KhI naukovo-praktychnoi konferentsii «Suchasni tendentsii vykladannia inozemnoi movy profesiinoho spriamuvannia u vyshchii shkoli» - Rezhym dostupu: http://confesp.fl.kpi.ua/node/1268.
5. Cherednichenko H.A., Shapran L.Iu. Model zmishanoho navchannia i yii vykorystannia u vykladanni inozemnykh mov [Elektronnyi resurs] / H.A. Cherednichenko, L.Iu. Shapran // Materialy III naukovo-praktychnoi konferentsii «Teoriia i praktyka vykorystannia systemy upravlinnia navchanniam Moodle» - Rezhym dostupu: http://2015.moodlemoot.in.ua/course/view.php?id=83&lang=en.
6. Kosyk V. M. Novitni tendentsii rozvytku dystantsiinoi osvity v Ukraini [Elektronnyi resurs] / V.M. Kosyk // Informatsiini tekhnolohii v osviti. - 2013. - № 16. - Rezhym dostupu: http://ite.kspu.edu/webfm_send/460.
7. Rafalska O. O. Tekhnolohiia zmishanoho navchannia yak innovatsiia dystantsiinoi osvity [Elektronnyi resurs] / O. O. Rafalska // Kompiuterno-intehrovani tekhnolohii: osvita, nauka, vyrobnytstvo. - 2013. - № 11. - S. 128-133. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kitonv_2013_11_23.
8. Kryvonos O.M. Zmishane navchannia yak osnova formuvannia IKT-kompetentnosti vchytelia [Elektronnyi resurs] / O.M. Kryvonos, O.V. Korotun // Naukovi zapysky – Rezhym dostupu: http://eprints.zu.edu.ua/19412/1/Kryvonos.pdf.
9. Loginova A. V. Smeshannoe obuchenie: preimushhestva, ogranichenija i opasenija // Molodoj uchenyj. — 2015. — №7. — S. 809-811.
10. Shorohova A. M. Smeshannoe obuchenie: shagi k uspehu // Molodoj uchenyj. — 2015. — №1. — S. 500-502.
11. http://www.edmodo.com.

Рецензент: Т.О. Близнюк, кандидат педагогічних наук, доцент.

doi: 10.15330/msuc.2016.15.241-243

Олесь Гой,
студент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Oles Goy,
Student,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
goyoles1995@gmail.com

УДК 349.6(477)(075.8)

ОХОРОНА УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ

PROTECTION OF THE CARPATHIANS: LEGISLATIVE REQUIREMENTS AND CURRENT REALITIES

У статті описується погіршення навколишнього природного середовища та нераціональне використання природних ресурсів Українських Карпат, що викликало чимало екологічних і технологічних проблем в Україні. Стаття має на меті розкрити сутність технічних проблем і прогалин чинного законодавства України щодо регулювання гірських територій України. Акцентується увага на те, що поглиблення процесів глобалізації світової економіки породжує дедалі гостріші екологічні, економічні та соціально-демографічні виклики гірським територіям. Аналізуються методичні та організаційні аспекти державної політики щодо правового регулювання розвитку Карпатського регіону.

Ключові слова: Українські Карпати, правові аспекти, екологічне законодавство, природні ресурси, екологічна сфера, охорона навколишнього середовища.

Quality reduction of the environment and the irrational use of natural resource are described in the article. Those problems have caused many environmental and technological problems in Ukraine. The article aims to reveal the essence of technical problems and gaps in the current legislation of Ukraine concerning the regulation of Ukrainian Carpathians. The article focuses on the deepening of the processes of world economy globalization that creates more acute environmental, economic, social and demographic challenges for mountain areas. Methodological and organizational aspects of state policy regulation of the Carpathian region are analysed.

Keywords: Ukrainian Carpathians, legal aspects, environmental law, natural resources, environmental sector, environmental protection.

В статье описывается ухудшение качества окружающей среды и нерациональное использование природных ресурсов Украинских Карпат, что вызвало немало экологических и технологических проблем в Украине. Целью научной работы есть раскрытие сущности технических проблем и пробелов действующего законодательства Украины относительно регулирования горных территорий Украины. Акцентируется внимание на том, что углубление процессов глобализации мировой экономики порождает все более острые экологические, экономические и социально-демографические вызовы горным территориям. Анализируются методические и организационные аспекты государственной политики относительно правового регулирования развития Карпатского региона.

Ключевые слова: Украинские Карпаты, правовые аспекты, экологическое законодательство, природные ресурсы, экологическая сфера, охрана окружающей среды.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Погіршення якості навколишнього природного середовища та нераціональне використання природних ресурсів викликало чимало екологічних та технологічних проблем в Україні, серед яких вирубка лісів, присутність інформаційного розриву між регіонами, та, чи не найголовніша з них, збільшення чисельності випадків порушення норм Конституції України та екологічного законодавства. Поглиблення процесів глобалізації світової економіки породжує дедалі гостріші екологічні, економічні та соціально-демографічні виклики гірським територіям. Усвідомлення цього цілком очевидного факту зумовило необхідність здійснення державою скоординованої і довготривалої політики щодо забезпечення розвитку гірських територій, які є унікальною природною спадщиною людства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Екологічні та технологічні проблеми гірських територій є предметом наукового аналізу українських і зарубіжних учених, зокрема, таких як: В. І. Андрейцев, А. П. Гетьман, В. М. Комарницький, О. Я. Лазор, М. І. Малишко, Дж. Констанц,

Дж. Реддер, Т. Ольсон, Г. Коуділ та інших. Разом з тим проблеми розвитку гірських територій є недостатньо вивченими, багато методичних та організаційних аспектів державної політики регулювання розвитку гірських територій належним чином не розкрито, а наукові доробки, напрацьовані у процесі реформ, не доведені до рівня практичного використання і зазвичай не враховують динамізму трансформаційних процесів.

Формування мети статті. Метою статті є аналіз та висвітлення технічних проблем і прогалин чинного законодавства України щодо регулювання Карпатського регіону, акумуляція раціональних пропозицій в екологічній сфері. Наукове дослідження сприятиме подальшим теоретичним та практичним розробкам щодо збереження території Українських Карпат, створення ефективної та сучасної законодавчої бази охорони цілісності наявних рідкісних природних багатств, унікальних екологічних об'єктів, рекреаційних і цілющих бальнеологічних ресурсів гір України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Збереження Карпат – нагальна проблема, адже протягом останніх десятиліть гірські території зазнають дедалі більших втрат унаслідок безгосподарної діяльності людини. Карпатські ліси опинилися перед загрозою зникнення не тільки через лісорозробки та надмірний випас худоби на більшості полонин, а й від хімічного забруднення, кислотних дощів, діяльності великих промислових центрів [2].

Гірські території Карпат перебувають у стані тривалої стагнації, для них характерна низька інтенсивність господарської діяльності, малодиверсифікована структура господарства, недостатній науково-технічний потенціал, слаборозвинута соціальна сфера. Рівень безробіття на локальних ринках праці гірських поселень суттєво перевищує порогові значення, масовим явищем стала трудова міграція, значну частину гірських територій охопили процеси депопуляції населення. На цьому тлі сформувалася стійка група депресивних територій з вимираючими гірськими селами, а бідність серед гірського населення набула загрозливих масштабів. Існуюча просторова диференціація в рівнях соціально-економічного розвитку не може бути прийнятною для України, яка проголосила європейський вектор розвитку.

Структурні зміни в економіці держави мають передбачити посилення рекреаційного значення Українських Карпат для населення не тільки нашої країни, а й Центральної та Східної Європи, зменшення техногенного навантаження. Надзвичайно важливе при цьому міжнародне співробітництво всіх країн Карпатського регіону і світу, особливо – з Європейським Союзом [3].

Головним документом, що визначає основи співпраці України та Європейського Союзу у сфері охорони навколишнього середовища, є Угода про партнерство і співробітництво між Європейським співтовариством та його державами-членами й Україною, що підписана у 1994 р. [2]. В цьому документі зазначається, що сторони-партнери розвивають та зміцнюють співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища та охорони здоров'я. Співробітництво здійснюється шляхом планування заходів з подолання наслідків катастроф та інших надзвичайних ситуацій; обміну інформацією та експертами; проведення спільної дослідницької діяльності; удосконалення законодавства у напрямі стандартів Європейського співтовариства; співробітництва на регіональному та міжнародному рівнях; розробки стратегії, зокрема щодо глобальних кліматичних проблем задля досягнення сталого розвитку; дослідження впливу на навколишнє середовище [1].

Базовим у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального й ефективного використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки в Україні є Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», у якому закріплено, що Україна здійснює на своїй території та території Карпат, зокрема, екологічну політику, спрямовану на збереження безпечного для існування живої та неживої природи навколишнього середовища, захисту життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства та природи [10].

Із правової точки зору важливими для збереження гірських територій Карпат є Лісовий кодекс України [11], Кодекс України про надра [9], а також Водний кодекс [7], якими регулюються питання забезпечення охорони лісів від пожеж, незаконних рубок, захист від шкідників і хвороб, пошкодження внаслідок антропогенного та іншого шкідливого впливу; регулювання гірничих відносин з метою забезпечення раціонального, комплексного підходу до їх регулювання; визначено необхідність розробки й дотримання особливих правил користування водними ресурсами, їх раціонального використання та екологічно спрямованого захисту.

Важливим документом у системі охорони Українських Карпат виступає Земельний кодекс України, який, зокрема, визначає забезпечення раціонального використання та охорони земель, а також пріоритет вимог екологічної безпеки, що особливо актуально в сучасний період розвитку сучасної державного устрою в Україні [8].

Законом України «Про природно-заповідний фонд України» передбачено, що природно-заповідний фонд охороняється як національне надбання, щодо якого встановлюється особливий режим охорони, відтворення і використання; Україна розглядає цей фонд як складову частину світової системи природних територій та об'єктів, що перебувають під особливою охороною [6].

Важливим кроком у сфері належного регулювання охорони Карпатського регіону стало прийняття Закону України «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону» [4], що сприяв зростанню лісових покровів Карпатських гір – стабілізуючому фактору екологічних систем флори та фауни у регіоні.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, створення демократичної та сучасної системи регулювання питань охорони Карпат є необхідним завданням законодавця. Це допоможе імплементувати провідні правові положення Європейського Союзу в систему українського екологічного законодавства. Подальші дослідження правового забезпечення розвитку Карпат створюватимуть можливості для результативної співпраці між Україною та міжнародною спільнотою в екологічній сфері.

1. Правове регулювання відносин в сфері довкілля в Європейському союзі та в Україні // За заг. ред. В. Г. Дідика. – К. : Державний департамент з питань адаптації законодавства, 2007. – 579 с.
2. Царик Т. Є. Основи екології : Навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Т. Є. Царик, В. В. Файфура. – Тернопіль : Терно-пільська академія народного господарства, 2003. – 206 с.
3. Рябець К. А. Екологічне право України: навчальний посібник / К. А. Рябець. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 438 с.
4. Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону : Закон України у редакції від 18.11.2012 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1436-14.
5. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами: Ратифіковано Законом України № 237/94–ВР від 10.11.94 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_012.
6. Про природно-заповідний фонд України : Закон України у редакції від 04.08.2016 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-12.
7. Водний кодекс України. У редакції від 04.08.2016 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80.
8. Земельний кодекс України. У редакції від 01.01.2017 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14.
9. Кодекс України про надра. У редакції від 01.01.2016 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80.
10. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України у редакції від 01.01.2016 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1264-12.
11. Лісовий кодекс України. У редакції від 28.12.2015 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3852-12.

Reference

1. Didyk, V. H. (2007), Pravove rehulyuvannya vidnosyn v sferi dovkillya v Yevropeys'komu soyuzi ta v Ukrayini [Legal regulation of relations in the field of the environment in the European Union and Ukraine: comparative legal research], Derzhavnyy departament z pytan' adaptatsiyi zakonodavstva, Kyiv, Ukraine.
2. Tsaryk, T. Ye. and Fayfura, V. V. (2003), Osnovy ekolohiyi [Fundamentals of ecology], Ternopil' Academy of National Economy, Ternopil', Ukraine, 206 p.
3. Ryabets', K. A. (2009), Ekolohichne pravo Ukrayiny [Environmental Law Ukraine], Tsentr uchbovoyi literatury, Kyiv, Ukraine, 438 p.
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The moratorium on clear cutting on slopes in the fir and beech forests of the Carpathian region : The law of Ukraine, available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1436-14.
5. The Verkhovna Rada of Ukraine (1994), Agreement on partnership and cooperation between Ukraine and the European Communities and their member states, available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_012.
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (1992), On Nature Reserve Fund of Ukraine: The law of Ukraine, available at: http://zakon2.rada.gov.ua/ laws/show/2456-12.
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (1995), Water Code of Ukraine, available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80.
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (1995), Land Code of Ukraine, available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14.
9. The Verkhovna Rada of Ukraine (1995), Natural Resources Code of Ukraine, available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80.
10. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), On Environmental Protection: The law of Ukraine, available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1264-12.
11. The Verkhovna Rada of Ukraine (1994), Forestry Code of Ukraine, available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3852-12.

Рецензент: Н.Р. Кобецька, доктор юридичних наук, професор.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Амброзій Мар'ян – доктор філософії, Вища школа міжнародного бізнесу ISM (м. Прешів, Словаччина)

Білавич Галина – доктор педагогічних наук, доцент, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Бойко Ірина – магістрант, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Бондар Тетяна – старший викладач, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова (м. Київ)

Будник Олена – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач кафедри педагогіки початкової освіти, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Будник Уляна – магістрант, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Васиньова Надія – аспірант, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, (м. Старобільськ)

Виросткєвіч Міхель – доктор богослов'я, еколог, експерт у галузі засобів масової інформації, доцент Люблінський Католицький Університет Івана Павла II (м.Люблін, Республіка Польща)

Вишневська Оксана – магістрант, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Вовк Мирон – кандидат педагогічних наук, професор, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Воробель Анісія – кандидат медичних наук, доцент, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Галущак Ірина – кандидат економічних наук, доцент, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Гой Наталія – кандидат економічних наук, Івано-Франківський коледж ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Гой Олесь – студент, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Гуменюк Наталія – кандидат психологічних наук, доцент, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу (м. Івано-Франківськ)

Данильченко Ірина – кандидат педагогічних наук, старший викладач, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (м. Глухів)

Довбенко Світлана – кандидат педагогічних наук, доцент, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Дудка Тетяна – кандидат педагогічних наук, доцент, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова (м. Київ)

Журба Катерина – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України (м. Київ)

Загородня Людмила – кандидат педагогічних наук, доцент, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (м. Глухів)

Заредінова Ельвіра – кандидат педагогічних наук, доцент, Кримський інженерно-педагогічний університет (м. Сімферополь)

Земба Беата – асистент, Жешувський університет, педагогічний інститут, кафедра соціальної та реабілітаційної педагогіки (м. Жешув, Республіка Польща)

Калаур Світлана – кандидат педагогічних наук, доцент, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка (м. Тернопіль)

Коваль Петро – доктор педагогічних наук, професор, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Кондур Оксана – кандидат фізико-математичних наук, доцент, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Копчак Лілія – старший викладач, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Копчак Юрій – кандидат економічних наук, доцент, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м.Івано-Франківськ)

Кравченко Ірина – викладач, Івано-Франківський коледж ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Лембрик Ірина – доктор медичних наук, професор, ДВНЗ «Івано-Франківський національний медичний університет» (м. Івано-Франківськ)

Леточа Моніка – магістр, університет імені Яна Кохановського в Кельце (м. Кельце, Республіка Польща)

Липа Ірина – кандидат педагогічних наук, доцент, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Лісна Наталія-Міських – аспірант, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія (м. Хмельницький)

Лущинська Олена – аспірант, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів)

Ляшкевич Антоніна – кандидат педагогічних наук, доцент, Херсонська державна морська академія, (м. Херсон)

Мазур Петр – доктор педагогічних наук, професор, Вища Державна Школа (м. Хелм, Республіка Польща)

Марусинець Мар'яна – доктор педагогічних наук, професор, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова (м. Київ)

Матвеєва Наталія – кандидат педагогічних наук, доцент, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Михайлишин Галина – доктор філософських наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Мосейчук Юрій – кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (м. Чернівці)

Москаленко Юрій – кандидат філософських наук, професор, директор Івано-Франківського коледжу ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Наконечна Лариса – кандидат філологічних наук, доцент, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Никорак Наталія – викладач кафедри педагогіки початкової освіти ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Никорак Ярослав – заступник директора з навчально-методичної роботи, Івано-Франківський коледж ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Оліяр Марія – доктор педагогічних наук, доцент, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Просенюк Анжела – кандидат педагогічних наук, ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», (м. Одеса)

Ростикус Надія – асистент, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів)

Русин Галина – кандидат педагогічних наук, доцент, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Руснак Іван – доктор педагогічних наук, професор, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія (м. Хмельницький)

Савчук Борис – доктор історичних наук, професор, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Слабко Володимир – кандидат педагогічних наук, доцент, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (м. Київ)

Стамбульська Тетяна – аспірант, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Струк Анна – кандидат педагогічних наук, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Сухомлинська Ольга – дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, Національна академія педагогічних наук України (м.Київ)

Ткачук Ореста – кандидат педагогічних наук, доцент, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Торчинська Тамара – кандидат педагогічних наук, доцент, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (м. Умань)

Царик Ольга – кандидат філологічних наук, доцент, Тернопільський національний економічний університет (м. Тернопіль)

Цюняк Оксана – кандидат педагогічних наук, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Червінська Інна – кандидат педагогічних наук, доцент, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Червінський Андрій – кандидат історичних наук, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Штих Ольга – магістр, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

ВІДОМОСТІ ПРО ЧЛЕНІВ РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ ТА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ НАУКОВОГО ФАХОВОГО ВИДАННЯ «ГІРСЬКА ШКОЛА УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ»

РЕДАКЦІЙНА РАДА

Цепенда Ігор Євгенович – доктор політичних наук, професор, ректор ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ).

Бібік Надія Михайлівна – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, інститут Педагогіки НАПН України (м. Київ).

Бех Іван Дмитрович – доктор психологічних наук, професор, дійсний член НАПН України, директор Інституту проблем виховання НАПН України (м. Київ)

Бондар Володимир Іванович – доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, дійсний член НАПН України (м. Київ)

Євтух Микола Борисович – доктор педагогічних наук, професор, академік Національної академії педагогічних наук України (м. Київ)

Кононенко Віталій Іванович – доктор філологічних наук, професор, академік НАПН України, завідувач кафедри загального та германського мовознавства ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Акім'якова Беата – доктор педагогічних наук, директор Інституту педагогіки Католицького університету (м. Левоче, Словаччина).

Беррі Чад – професор, віце-президент і декан факультету вивчення регіону Аппалачі при Береа коледжі (м. Береа, Кентуккі, США)

Біда Олена Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, завідувач лабораторії «Проблеми сільської школи» НАПН України (м. Черкаси).

Будник Олена Богданівна – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач кафедри педагогіки початкової освіти ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Валят Войцех – доктор педагогічних наук, проректор у справах студентських та навчання, завідувач відділення загальної дидактики та освітніх систем, Жешувський університет (м. Жешув, Республіка Польща)

Великочий Володимир Степанович – доктор історичних наук, професор, декан факультету туризму ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Ґвозда Маріуш – доктор соціологічних наук, професор, Люблінський університет ім. Марії Кюрі-Склодовської (м. Люблін, Республіка Польща).

Гоян Ігор Миколайович – доктор філософських наук, професор, декан філософського факультету ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ).

Грещук Василь Васильович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови, директор Інституту українознавства ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ).

Грицуляк Богдан Васильович – доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри анатомії і фізіології людини ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ).

Дзвінчук Дмитро Іванович – доктор філософських наук, професор, декан факультету Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (м. Івано-Франківськ).

Дональд Девіс – доктор філософії, професор соціології Дальтонського університету (м. Дальтон, США).

Завгородня Тетяна Костянтинівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ).

Загороднюк Андрій Васильович – доктор фізико-математичних наук, професор, проректор з наукової роботи ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Калуцький Іван Федорович – доктор сільськогосподарських наук, професор, завідувач кафедри туризмознавства і краєзнавства факультету туризму ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ).

Карпенко Зеновія Степанівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ).

Котик Тетяна Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор кафедри фахових методик і технологій початкової освіти ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ).

Лисенко Неллі Василівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ).

Луцан Надія Іванівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри фахових методик і технологій початкової освіти ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ).

Мазур Петр – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, Вища Державна Школа (м. Хелм, Республіка Польща)

Марчук Василь Васильович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри політичних інститутів та процесів ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ).

Михайлишин Галина Йосипівна – доктор філософських наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ).

Москалець Віктор Петрович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної та клінічної психології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)
Нагачевська Зіновія Іванівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)
Пальшкова Ірина Олександрівна – доктор педагогічних наук, професор Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського (м. Одеса).
Пенчковскі Ришард – доктор педагогічних наук, декан педагогічного інституту, Жешувський університет (м. Жешув, Республіка Польща)
Рега Олексій Степанович – кандидат педагогічних наук, професор, декан педагогічного факультету ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ).
Руснак Іван Степанович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (м. Хмельницький).
Савчук Борис Петрович – доктор історичних наук, професор ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ).
Химинець Василь Васильович – доктор фізико-математичних наук, професор, заслужений винахідник України, завідувач кафедри педагогіки, психології та теорії управління освітою, проректор з науково-методичної роботи Закарпатського ІППО (м. Ужгород).
Чепіль Марія Миронівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Хрущ Василь Дем'янович – кандидат педагогічних наук, професор, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», головний редактор.
Москаленко Юрій Михайлович – кандидат філософських наук, професор, директор Івано-Франківського коледжу ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», заступник головного редактора.
Червінська Інна Богданівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки початкової освіти ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», відповідальний секретар.
Оліяр Марія Петрівна – доктор педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки початкової освіти ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», літературний редактор.
Копчак Лілія Василівна – старший викладач кафедри іноземних мов факультету туризму ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», літературний редактор.
Гілецький Йосип Романович – кандидат педагогічних наук, професор кафедри географії та природознавства ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».
Білавич Галина Василівна – доктор педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки початкової освіти ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», літературний редактор.
Никорак Ярослав Ярославович – заступник директора з навчально-методичної роботи Івано-Франківського коледжу ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», технічний редактор.

INFORMATION
ABOUT MEMBERS OF EDITORIAL BOARD AND EDITORIAL STAFF OF SCIENTIFIC EDITION «MOUNTAIN SCHOOL OF UKRAINIAN CARPATY»

EDITORIAL BOARD

Tsependa Igor Evgenovich – Doctor of Political Sciences, Professor, Rector of public higher education institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University» (Ivano-Frankivsk).

Bibik Nadia – Doctor of Pedagogic, Professor, Member of NAPS of Ukraine, the Institute of Pedagogy at NAPS of Ukraine (Kyiv).

Bech Ivan – Doctor of Psychology, Professor, Member of NAPS of Ukraine, Director of the Institute of problems in education at NAPS of Ukraine (m. Kyiv)

Bondar Volodimir – Doctor of Pedagogic, Professor, Director of the Institute of Pedagogy and Psychology at Dragomanov National Pedagogical University, Member of NAPS of Ukraine (Kyiv)

Evtukh Nikolai – Academician of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kyiv)

Kononenko Vitaliy – Doctor of Philology, Professor, Academician of the NAPS of Ukraine, Head of department ofthe General and Germanic Linguistics at public higher education institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University» (Ivano-Frankivsk)

Akimyakova Beata – Doctor of Pedagogic, Director of the Institute of Pedagogic at the Catholic University (Levoča, Slovakia).

Berry Chad – Ph D., Academic Vice President and Dean of the Faculty Goode Professor of Appalachian Studies (Berea, Kentucky, USA)

Bida Olena – Doctor of Pedagogic, Professor at Bohdan Khmelnytsky Cherkasy National University, head of the laboratory «Problems of Rural Schools» at NAPS of Ukraine (Cherkasy).

Budnik Olena – Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Research Fellow, Head of the department of pedagogy of primary education at public higher education institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University» (Ivano-Frankivsk).

Walat Wojciech – Doctor of Pedagogy, Vice Rector for Student academic affairs and education, Head of the Department of General didactics and education systems, Rzeszow University (Zheshuv, Poland)

Velykochiy Volodymyr – Doctor of Historycal Sciences, Professor, Dean of Faculty of Tourism at public higher education institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University» (Ivano-Frankivsk)

Hvozda Mariusz – Doctor of Sociology, Professor, Maria Curie-Sklodowska University in Lublin (Lublin, Poland).

Hoyan Igor – Doctor of Philosophy, Professor, Dean of the Faculty of Philosophy at public higher education institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University» ((Ivano-Frankivsk).

Hreschuk Vasyl – Doctor of Philology, Professor, Head of the department of Ukrainian language, Director of the Institute of Ukrainian study at public higher education institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University» (Ivano-Frankivsk).

Hrytsulyak Bogdan – Doctor of Medical Science, Professor, Head of the department of anatomy and physiology at public higher education institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University» (Ivano-Frankivsk).

Dzvinchuk Dmitro – Doctor of Philosophy, Professor, Dean of Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas (Ivano-Frankivsk).

Donald Davis – Doctor of Philosophy, Professor of sociology at Dalton University (Dalton, United States).

Zavhorodnya Tetiana – Doctor of Pedagogic, Professor, Head of the department of Pedagogic at public higher education institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University» (Ivano-Frankivsk).

Zagorodniuk Andriy – Doctor of physical and mathematical sciences, Professor, Vice-rector for scientific work at public higher education institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University» (Ivano-Frankivsk)

Kalutskyy Ivan – Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Head of the department of tourism and country study, Faculty of tourism at public higher education institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University» (Ivano-Frankivsk).

Karpenko Zenoviya – Doctor of Psychology, Professor, Head of the department of age and educational psychology at public higher education institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University» (Ivano-Frankivsk).

Kotyk Tetiana – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the department of professional methods and technologies of primary education at public higher education institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University» (Ivano-Frankivsk).

Lysenko Nelly – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the department of theory and methodology of preschool and special education at public higher education institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University» (Ivano-Frankivsk).

Lutsan Nadia – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the department of professional methods and technologies of primary education at public higher education institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University» (Ivano-Frankivsk).

Mazur Petr – Doctor of Pedagogic, Professor, Head of the department of Pedagogic at State School of Higher Education (Chelm, Poland)

Marchuk Vasyl – Doctor of History, Professor, Head of the department of Political institutions and processes at public higher education institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University» (Ivano-Frankivsk).

Mykhailyshyn Galina – Doctor of Philosophy, Professor, vice-rector for scientific and pedagogical work at public higher education institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University» (Ivano-Frankivsk).

Moskalets Victor – Doctor of Psychology, Professor, Head of the Department of General and Clinical Psychology at public higher education institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University» (Ivano-Frankivsk)

Nahachewska Zinoviya – Doctor of Pedagogic, Professor of Pedagogy department at public higher education institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University» (Ivano-Frankivsk).
Palshkova Irina – Doctor of Pedagogic, Professor at Ushynsky Southern National Pedagogical University (Odessa).
Pęczkowski Ryszard – Doctor of Pedagogic, Dean of the Institute of Pedagogy, Zheshuv University (Zheshuv, Poland)
Rega Oleksiy – Candidate of Pedagogic., Professor, Dean of Faculty of Pedagogic at public higher education institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University» (Ivano-Frankivsk).
Romaniuk Mykhailo – Doctor of Economics, Professor at public higher education institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University» (Ivano-Frankivsk).
Rusnak Ivan – Doctor of Pedagogic, Professor at Khmelnytskiy Humanities and Education Academy (Khmelnitskiy).
Savchuk Boris – Doctor of History, Professor at public higher education institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University» (Ivano-Frankivsk).
Hymynets Vasyl – Doctor of Physics and Mathematics, Professor, Laureate of State Prize of Ukraine in Science and Technology, Honored inventor of Ukraine, Head of the department of Pedagogy, Psychology and Management theory of education, pro-rector of the scientific and technical work at Transcarpathian ITTIs (Uzhgorod).
Chepil Maria – Doctor of Pedagogic, Professor, Head of the department of General Education and Preschool Education at Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University (Drohobych)

EDITORIAL BOARD

Khrushch Vasyl – Candidate of Pedagogic, Professor, public higher education institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University», editor in chief.
Moskalenko Yuriy – Candidate of Philisophy Sciences, Professor, Director of Ivano-Frankivsk College of public higher education institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University», deputy editor.
Chervinska Inna – Candidate of Pedagogic, Assistant professor of the department of pedagogy of primary education at public higher education institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University», Executive Secretary.
Oliyar Maria – Doctor of Pedagogical Sciences, Assistant professor of the department of pedagogy of primary education at public higher education institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University», literary editor.
Kopchak Liliya – Senior teacher of the department of Foreign Languages and Country studies of Faculty of Tourism at public higher education institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University», literary editor.
Hiletskiy Yosyp – Candidate of Pedagogic, Professor of the department of Geography and Natural study at public higher education institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University»
Bilavych Galina – Doctor of Pedagogical Sciences, Assistant professor of the department of pedagogy of primary education at public higher education institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University», literary editor.
Nykorak Yaroslav – deputy director of educational work in Ivano-Frankivsk College at public higher education institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University», technical editor.

Запрошуємо до співпраці!

Вельмишановні вчителі і вихователі, організатори і керівники освіти, вчені-педагоги і дослідники з України та інших країн, що вивчають людину, її життя і розвиток.

Гори, в якій країні вони б не були, справляють приблизно однаковий вплив на їх мешканців. Гірські ландшафти і особливі кліматичні умови визначають специфіку життєдіяльності і життєзабезпечення, традиції і звичаї, спосіб господарювання і виховання дітей.

Впливи природного середовища (гір, лісу, степу, клімату того чи іншого регіону тощо) майже не враховуються в організації навчально-виховного процесу. Дуже часто ті, хто цей процес здійснює, і самі не знають особливостей формуючого впливу сил природи на становлення і розвиток людської особистості.

Групою вчених Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (Україна) розробляється регіональний проект «Гірська школа. Стан. Проблеми. Перспективи розвитку».

Метою проекту є:

- вивчення впливу гірського середовища на розвиток, навчання і виховання учнів;
- дослідження змісту, форм і методів використання вчителями і вихователями особливостей гірського довкілля з метою підвищення ефективності навчально-виховного процесу;
- узагальнення результатів вивчення впливу гірського середовища на розвиток учнів, отримання наукових знань, встановлення закономірностей формування особистості в специфічних умовах гір;
- підготовка пропозицій та рекомендацій щодо врахування особливостей гірського середовища для вчителів, вихователів, організаторів і управлінців освітою різних рівнів.

Просимо ознайомитися з нашим «Проектом», «Орієнтовною тематикою наукових досліджень», які вміщені в даному виданні, врахувати соціально-економічні та культурно-історичні умови і особливості своєї країни і спільно досліджувати цю маловивчену проблему.

Порівняльний аналіз різних напрямів наукового вивчення означених питань дасть змогу не лише поділитись досвідом урахування впливів сил природи на виховання і розвиток дітей, але й встановити певні закономірності навчально-виховної роботи в умовах гірського регіону.

Результатами напрацювань учених України та інших країн можна буде обмінятись не лише шляхом наукових публікацій, але й у процесі їх обговорення на міжнародних семінарах, симпозіумах, конференціях.

Природознавці гірських країн Європи вже об'єдналися в дослідженнях проблеми збереження і сталого розвитку гір (Альпійська, Карпатська конвенції тощо). В 78 країнах світу створено Національні Комітети Гір.

Учені — педагоги, психологи, медики, соціологи, народознавці — мають також об'єднатись у вивченні проблем взаємодії природи і людини, впливу природи на розвиток особистості як найвищої цінності держави і суспільства.

Запрошуємо до наукової співпраці.

Розробники проекту

Welcome to cooperation!

Dear teachers and tutors, organizers and heads of educational institutions, scientists-teachers and researchers in Ukraine and other countries, studying the person, her life and development. Mountains, no matter in what country they are, make approximately identical influence on their inhabitants. Mountain landscapes and special climatic conditions determine specificity of ability to live and life-support, traditions and customs, ways of managing and children's education.

Influence of the environment (mountains, woods, steppes of a region) almost is not taken into consideration at the organization of educational process. Very often those who carries out this process, do not know themselves all features of forming influence of the natural conditions on the making and development of the human person.

The regional project «Mountain school. Condition. Problems. Prospects of development» is developed by the group of scientists of the Precarpathian National University named alter Vasyl Stefanyk (Ukraine).

The purposes of the project are as follows:

- Studying influence of the mountain environment on development, training and education of pupils;
- Research of the contents, forms and methods of use by teachers and tutors of features of tile mountain environment aimed at increasing of the efficiency of educational process;
- Summarizing of the results of studying influence of the mountain environment on development of pupils, acquiring scientific knowledge, determining the laws of the person's formation in specific conditions of the mountains;
- Preparation of offers and recommendations about taking into account features of the mountain environment for teachers, tutors, organizers and heads of educational institutions of different levels.

Will you acquaint yourself with our «Project», «Approximate subjects of scientific researches», which contains this edition, consider social — economic and cultural-historical conditions and features of your country and make common exploration of this insufficiently studied problem?

The comparative analysis of different directions of scientific studying of the defined problems will enable not only to share experience of taking into account influences of the natural conditions on education and development of children, but also will define certain laws of teaching and educational work in conditions of the mountain region.

It will be possible to exchange the results of the researches of scientists in Ukraine and other countries not only by means of scientific publications, but also during their discussion at the international seminars, symposiums and conferences.

Naturalists of the European highland countries have already united in researches of the problem of preservation and constant development of mountains (the Alpine and Carpathian conventions, etc.). The National Committees of Mountains are founded in 78 countries of the world.

Scientists — teachers, psychologists, physicians, sociologists, and ethnologists should also unite for studying problems of interaction of the nature and the person, influence of the nature on development of the person as the most value of the state and society.

We invite you to scientific cooperation.

ЗМІСТ

Сухомлинська Ольга. Як дорослішають в Україні і світі: загальні тенденції і виклики 5

Розділ І. Офіційні матеріали

Міжнародна співпраця

Співпраця українських і литовських науковців. Міжнародний українсько-литовський проект «Розвиток освіти і науки в умовах євроінтеграції» (м. Каунас, Литовська Республіка) 9

Презентація міжнародного українсько-польського проекту з обміну студентами «Культура, історія, традиції: у пошуках спільних цінностей» (м. Хелм, Польська Республіка) Polsko-Ukraińska rada wymiany młodzieży «Kultura, historia, tradycja: w poszukiwaniu wspólnych wartości» 10

Міжнародний фестиваль гірських ремесел (м. Шамбері, Франція) Le Festival International des Métiers de Montagne: un rendez-vous montagnard incontournable à Chambéry 11

Карпати-Аппалачі. Міжнародний українсько-американський проект – у дії. Представлення проекту «Гірська школа Українських Карпат» на 39 Міжнародній конференції «Голоси з туманних гір: різноманітність і єдність. Нові Аппалачі» (Шепердстаун, США) 15

Будник Уляна. Перспективи розвитку туристичної індустрії в Українських Карпатах 15

Карабінович Василь, Прокопів Любов. Особливості шлюбних та сімейних відносин гуцулів, етнічної групи Українських Карпат 19

Розділ ІІ. Професійна підготовка фахівця

Близнюк Тетяна. Лінгвокраїнознавчий вектор навчання іноземної мови у підготовці майбутніх учителів початкової школи 24

Торчинська Тамара. Активізація пізнавальної діяльності молодших школярів у процесі вивчення лексики української мови 28

Загородня Людмила, Данильченко Ірина. Етапи формування еколого-літературної компетентності в майбутніх вихователів у процесі ознайомлення з художніми творами природничого змісту 33

Довбенко Світлана. Використання засобів невербальної комунікації у суб'єкт-суб'єктній взаємодії вчителя і учня 38

Калаур Світлана. Характеристика структури готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів 41

Коваль Петро. Концептуальні засади професійної підготовки студентів вищих навчальних закладів засобами мистецтва 45

Копчак Юрій, Копчак Лілія, Никорак Ярослав. Педагогічна мобільність у добу змін та трансформацій . . . 49

Лісна-Міськів Наталія. Основні проекції дослідження феномену професійної підготовки майбутніх фахівців сестринської справи 54

Марусинець Мар'яна. Технологізація процесу підготовки майбутніх менеджерів організацій і адміністрування до соціальної взаємодії 58

Матвеєва Наталія. Самореалізація педагога-початківця у школі: проблеми та перспективи 64

Наконечна Лариса. Фонетико-орфоепічна компетенція у контексті формування професійної майстерності майбутніх учителів початкової школи 68

Оліяр Марія. Стратегії і тактики педагогічної комунікації 72

Просенюк Анжела. Полікультурна освіта у формуванні професійної самосвідомості майбутніх вихователів дітей дошкільного віку 77

Ткачук Ореста. Ідеї Івана Огієнка в сучасній практиці підготовки вчителя гірської школи 80

Цюняк Оксана. Професійна підготовка майбутніх педагогів у контексті етнокультурної парадигми . . . 84

Розділ ІІІ. Формування ціннісних орієнтацій молоді

Білавич Галина. Формування національно-мовної особистості як складник етнокультурного виховання в авторській школі «Тривіта» (Львів) 87

Будник Олена. Ієрархія цінностей учнів гірської школи Українських Карпат 92

Ambrozy Marián. Poetic remembrance of Berďajev´s philosophy in the context ecophilosophy 98

Галущак Ірина. Шляхи формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах гірського регіону 102

Wyrostkiewicz Michał. Protection of nature from the perspective of the catholic faith and theology: the base of the catholic ecological education 106

Журба Катерина. Діагностика осмисленості життя учнями основної і старшої школи у процесі виховання смисложиттєвих цінностей 113

Михайлишин Галина, Кондур Оксана, Червінська Інна. Якість освіти та сучасні особливості організації її моніторингу 119
Москаленко Юрій. Філософія освіти в контексті глобалізаційних викликів сучасності 124
Русин Галина. Формування виховного ідеалу засобами родинної етнопедагогіки: теоретичні аспекти 127

Розділ IV. Історико-прогностичні дослідження педагогічної науки

Вовк Мирон. Творчість Тараса Шевченка в контексті становлення української музичної етнопедагогіки 131
Васиньова Надія. Методика проведення періодизації розвитку теорії управління вищими навчальними закладами в Україні (остання чверть XX – початок XXI століття) 136
Гой Наталія, Вишневська Оксана. Інноваційний підхід до управління дошкільним навчальним закладом 140
Гуменюк Наталія. Психолого-педагогічні проблеми інтеграції вищих технічних навчальних закладів України у європейський освітній простір. 145
Дудка Тетяна. Внесок науково-педагогічної еліти в українське національне відродження (20-ті рр. XX ст.) 148
Ляшкевич Антоніна. Рейтингова оцінка діяльності вищих морських навчальних закладів України . . 153
Савчук Борис, Штих Ольга. Риторична підготовка майбутніх учителів початкових класів для роботи з учнями гірського Карпатського регіону 158
Стамбульська Тетяна. Культура мовлення в контексті загальної культури майбутніх фахівців з початкової освіти 163
Šrobár Štefan. Svetový étos – základ svetovej spoločnosti 166
Руснак Іван. Втілення ідей Григорія Ващенка в діяльності громадських молодіжних організацій західної української діаспори 171
Царик Ольга. Культура писемного мовлення у школах Галичини міжвоєнного періоду XX ст. 176
Червінський Андрій, Бойко Ірина. Влив гірського середовища на освітньо-культурний та соціально-економічний розвиток жителів Українських Карпат 180

Розділ V. Теоретико-методологічні дослідження проблем початкової освіти

Липа Ірина. Використання елементів театральної педагогіки у процесі розвитку музичних інтересів учнів початкових класів гірських шкіл 185
Лущинська Олена. Мультиплікації як один із засобів впливу на свідомість та поведінку молодших школярів. 190
Никорак Наталія. Теоретичний аспект формування естетичної культури молодшого школяра в умовах гірської школи. 194
Ростикус Надія. Мовленнєво-комунікативна готовність дітей до навчання української (рідної) мови в початковій школі 198
Струк Анна. Лінгводидактична та народознавча складова підготовки майбутнього вчителя початкових класів в умовах гірської школи 203
Слабко Володимир. Проектно-технологічна діяльність майбутнього вчителя технологій як складова його проектно-технологічної культури 207

Розділ VI. Здоров'язбережувальна педагогіка

Бондар Тетяна. Складнокоординаційна структура професійних рухів музикантів та можливості їх удосконалення засобами аквафітнесу 244
Воробель Анісія. Характеристика залізо-дефіцитної анемії серед студенток Прикарпатського національного університету та її профілактика 215
Земба Беата. Причини розповсюдження наркотиків через шкільну молодь 219
Лембрик Ірина. Мотивація до навчання та професійного самовдосконалення при вивченні педіатрії на старших курсах 224
Мазур Петр, Леточа Моніка. Фізична активність молоді в гірських школах на прикладі гімназії Масляніцкого повіту Польщі 229
Мосейчук Юрій. Психолого-педагогічні підходи до сутності культури здоров'я 233

Розділ VI. Творчість учителів, студентів, учнів гірських шкіл

Кравченко Ірина. Технологія змішаного навчання як інновація дистанційної освіти: переваги та ризики. 237
Гой Олесь. Охорона Українських Карпат: сучасні реалії законодавчого регулювання 241

CONTENT

Sukhomlynska Olga. How to grow up in Ukraine and the World: common Tendencies and Challenges. . . 5

Chapter I. OFFICIAL MATERIALS

International cooperation

«Development of education and science under European integration» (Kaunas, Lithuania) 9
Presentation of the International Ukrainian-Polish student exchange project
«Culture, history, tradition: in search of common values» (Chełm, Poland). 10
International Mountain Crafts festival (Chambéry, France)
Le Festival International des Métiers de Montagne: un rendez-vous montagnard incontournable à Chambéry 11
Carpathians - Appalachians. International Ukrainian-American project in action.
39-th Annual Apalachian studies conference «The misty mountains: diversity and unity,
a new Appalachia» (Shepherd University, Shepherdstown, West Virginia,USA) 15
Budnyk Uliana. Perspective of the development of tourism industry in the Ukrainian Carpathians 15
Karabinobych Vasyl, Prokopiv Liubov. Features of Marital and Family Relations of Hutsuls, ethnic group
in Ukrainian Carpathians 19

Chapter II. Professional training specialists

Blyznyuk Tetyana. Lingual and socio-cultural Vector of Foreign Language Teaching
in primary School Teachers Training 24
Torchynska Tamara. Cognitive activity younger students in learning vocabulary Ukrainian language 28
Zahorodnia Liudmyla, Danyl'chenko Iryna. The formation stages of ecological and literary
competence of the future preschool teachers in the process of acquainting with
the fiction of natural content 33
Dovbenko Svitlana. Subject-subject interaction between a teacher
and a student by means of non-verbal communication 38
Kalaur Svitlana. The characteristics of the structure of readiness
of future social sphere specialists to conflict resolution 41
Koval Peter. Conceptual foundations of professional training of students of higher educational
institutions by means of art 45
Kopchak Yuriy, Kopchak Liliya, Nykorak Yaroslav. Educational mobility in the time of changes
and transformations 49
Lisna-Miskiv Natalia. Key projections of the study of the phenomenon of professional training
of future specialists of nursing. 54
Marusynets Mariana. Technologization of the training process of future managers
of organizations and management for social interaction. 58
Matveieva Nataliia. Self-fulfillment of the teacher-beginner at school: problems and prospects. 64
Nakonechna Larysa. Phonetic and orthoepic competence of future primary school
teachers in the context of forming their professional quality. 68
Oliyar Mariya. Strategies and tactics of pedagogical communication. 72
Prosenyuk Angela. Multicultural education in the context of formation of professional
consciousness of pre-school age children's tutors 77
Tkachuk Oresta. Ideas of Ivan Ogienko in the contemporary practice of teacher training for mountain school . 80
Tsiuniak Oksana. Professional training of future teathers in the context of ethnocultural paradigm 84

Chapter III. Formation of value orientations of youth

Bilavych Galina. Formation of the nationally-lingual personality as a component
of ethnocultural education at the experimental school «Tryvita» (Lviv) 87
Budnyk Olena. Hierarchy of values of moutain school pupils of Ukrainian Carpathians 92
Ambrozy Marian. Poetic remembrance of Berdiajev's philosophy in the context of ecophilosophy 98
Galushchak Iryna. The ways of forming legal competence of future economists
in mountainous region conditions. 102
Wyrostkiewicz Michał. Protection of nature from the perspective of the catholic faith
and theology: the base of the catholic ecological education. 106
Zhurba Katherina. Diagnostics of life meaningfulness students of basic
and secondary school in the upbringing meaning of life values. 113
Mykhaylyshyn Galyna, Kondur Oksana, Chervinska Inna. The quality of education
and modern peculiarities of its monitoring 119

Moskalenko Yuriy. Philosophy of education in the context of global challenges of nowadays 124
Rusyn Halyna. Formation of the educational ideal by means of family ethnopedagogy: theoretical aspects. 127

Chapter IV. Historical and predictive research of Pedagogy

Vovk Myron. Taras Shevchenko's oeuvre in the formation of Ukrainian music ethnopedagogics. 131
Vasynova Nadia. Methods of conduction of periodisation of higher educational institutions' management theory development in Ukraine (the last quarter of the XX century - the beginning of the XXI century). . . . 136
Goy Natalia, Vishnevska Oksana. An innovative approach to the preschool educational institution management (on the example of Dubivtsi preschool «Dubok»). 140
Gumenyuk Natalya. Psychological and educational problems of integration of higher technical institutions of Ukraine in the European educational space 145
Dudka Tatyana. Contribution of academic elite into Ukrainian national revival (20s. XX century) 148
Lyashkevich Antonina. Rating assessment of higher maritime educational institutions activity 153
Savchuk Borys, Shtych Olha. Rhetorical training of the future primary school teachers for work with pupils in mountain Carpathian region 158
Stambulska Tetyana. Communication culture as a component of general culture of future specialists in primary education 163
Šrobár Stefan. Das Weltethos – die Grundlage der Weltgesellschaft 166
Rusnak Ivan. Embodiment of the ideas of Hryhorii Vashchenko into the activity of public youth organizations of western Ukrainian diaspora. 141
Tsaryk Olga. Culture of writing in schools of Galicia during the interwar period in the XXth century . . . 176
Chervinskyi Andrii, Iryna Boiko. Impact of mountains on the educational and cultural development of the residents of the Ukrainian Carpathians 180

Chapter V. Theoretical and methodological research of primary education problems

Lypa Irena. Use of theater pedagogy in the development of musical interests of primary school pupils in the schools of mountain regions. 185
Lushchynska Olena. Animated cartoons as one of the means of influence on the consciousness and behaviour of primary school pupils 190
Nykorak Nataliya. Theoretical aspects of formation of esthetic culture for a primary school pupil in mountainous school. 194
Rostykus Nadia. Speech and communicative readiness of children to study Ukrainian (native) language in primary school. 198
Struk Anna. Linguodidactic ethnology component of training future elementary school teachers in mountainous school 203
Slabko Volodymir. Design and technological activity of the future teacher of technology as part of its design and technological culture 207

Chapter VI. Health Care Pedagogy

Bondar Tatiana. Precise structure of professional musicians' motions and possibilities of their improvement by means of aquafitness 211
Vorobel' Anisiya. C Characteristics of iron- deficiency anemia (IDA) among female students of the Precarpathian national university (PNU) and its prophylaxis 215
Zieba Beata. The reasons for attempting to take drugs byschoolstudents 219
Lembryk Iryna. Motivation for education and professional self-perfection during studying of pediatrics in undergraduate courses 224
Mazur Piotr, Letocha Monika. Physical activity of young people in the mountain schools on the example of the gymnasium in Myshlyenitskyy district 229
Moseichuk Yurii. Psycho-pedagogical approaches to the essence of health culture 233

Chapter VII. Creativity of educators, teachers and students studying experience of the theachers from rural mountain schools in the Carpathian region of Ukraine

Kravchenko Iryna. Blended learning as innovation of distance learning: advantages and challenges of its implementation 237
Goy Oles. Protection of the Carpathians: legislative requirements and current realities. 241

ПОЛІТИКА ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ

Наукове фахове видання з педагогічних наук «Гірська школа Українських Карпат» практикує політику відкритого доступу до опублікованого змісту, підтримуючи принципи вільного поширення наукової інформації та глобального обміну знаннями задля загального суспільного прогресу. Часопис видається ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» з 2006 року.

Періодичність видання – виходить двічі на рік.

Наукове фахове видання з педагогічних наук «Гірська школа Українських Карпат» містить статті теоретичного та експериментально-прикладного спрямування з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, освітнього менеджменту, технологій організації навчання, виховання і профорієнтації учнів у сільських гірських закладах освіти та позашкільних установах, теорії та методики управління освітою, фахової підготовки та професійного становлення студентів, педагогічної практики, порівняльної педагогіки, соціальної педагогіки, неперервної педагогічної освіти тощо. Велику увагу часопис приділяє проблематиці гірських шкіл.

Видання з педагогічних наук «Гірська школа Українських Карпат» адресовано науковцям, педагогам, докторантам, аспірантам, педагогічним працівникам сільських гірських шкіл України та зарубіжжя, батьківській громадськості, усім тим, хто цікавиться сучасним станом розвитку педагогічної науки.

За достовірність фактів, назв, дат, покликань та літературних джерел, політики антиплагіату тощо відповідальність несуть автори. Редакційна колегія не завжди поділяє їхні погляди. Статті рецензують члени редакційної колегії.

Науковому фаховому виданню з педагогічних наук «Гірська школа Українських Карпат» присвоєно Міжнародний стандартний серійний номер ISSN 1994-4845 (Друкована версія), ISSN 2415-7147 (Online).

Зареєстрованість у базах даних:

Національна біліотека імені В.І.Вернадського (Україна),
Українські наукові журнали usj.org.ua (Україна)
Bibliographic Section ISSN International Centre (PARIS, FRANCE)
https://doaj.org/toc/2413-2349/1/2-3
http://usj.org.ua/content/girska-shkola-ukrayinskyh-karpat-0

OPEN ACCESS POLICY

The journal practices a policy of open access to published content, supporting the principles of the free flow of scientific information and global knowledge sharing for the general social progress.

Scientific edition of pedagogical sciences «Mountain School of Ukrainian Carpaty» is published by public higher education institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University» since 2006.

Publication frequency – published twice a year.

The journal highlights the methodological, theoretical and practical principles of pedagogical science development, current problems of rural schools, including - mountain regions of Ukraine and abroad.

Scientific specialized edition of pedagogical sciences is intended for researchers, teachers, doctoral students, graduate students, teaching staff in rural mountain schools in Ukraine and abroad, the parent community, all those interested in the current state of pedagogical teaching development.

Authors are responsible for the reliability of facts, names, dates, references and literature, plagiarism etc. The editorial board does not always share their views.

Registration in databases:

Vernadsky National Library (Ukraine)
Ukrainian scientific journals usj.org.ua (Ukraine)
Bibliographic Section ISSN International Centre (PARIS, FRANCE)
https://doaj.org/toc/2413-2349/1/2-3
http://usj.org.ua/content/girska-shkola-ukrayinskyh-karpat-0

ВИМОГИ

ДО СТАТЕЙ НАУКОВОГО ФАХОВОГО ВИДАННЯ «ГІРСЬКА ШКОЛА УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ»

Статті, подані до збірника, повинні **мати необхідні елементи**, що відповідають постанові Президії ВАК України від 15.01.2003 року № 7-05/1 «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України»:

- постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор; виокремлення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- формування мети статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки із цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі;
- список використаних джерел (складений відповідно до вимог ВАК).

Покликання на використані джерела оформляються у квадратних дужках, де через кому вказується номер джерела та сторінка цитування в цьому виданні. До прикладу: [23, с.234-235].

Вимоги до оформлення статей:

- текст повинен бути набраний у текстовому редакторі Microsoft Word, збережений у форматі doc або rtf;
- текст в одному примірнику на аркуші А–4, розмір шрифту 14, інтервал 1,5, абзацний відступ 1,25 см; поля: зліва – 30 мм; праворуч – 15 мм; знизу і зверху – 25 мм.;
- малюнки, виконані векторною графікою, мають бути вміщені одним об'єктом або згруповані;
- скановані малюнки, ілюстрації та фото подаються з роздільною здатністю не менше 300 dpi в окремих файлах;
- матеріали подавати на паперовому та цифровому носіях. E-mail: chervinska.inna@gmail.com.

Розміщення на сторінці:

У правому верхньому куті повністю ім'я і прізвище, посада, науковий ступінь, наукове звання, назва ВНЗ. Через один інтервал нижче – УДК і ББК, далі у наступному рядку посередині тексту жирним шрифтом назва статті (українською та англійською мовами – усе великими літерами).

Ім'я, прізвище, науковий ступінь, учене звання, посада, назва ВНЗ, через інтервал – УДК, ББК, по ширині сторінки – назва статті українською та англійською мовами. Через інтервал – анотації.

У анотаціях згідно з вимогами міжнародних наукометричних баз необхідно відобразити такі елементи: мета статті, методи або методологія дослідження, висновки (100-150 слів українською та російською мовами і 250-300 слів англійською мовою через 1, 5 інтервал, кегль 14). Статті, подані з порушеннями перелічених вимог, редакційна колегія не розглядає. Окремими файлами подаються: довідка про автора, рецензія на статтю (за необхідності), офіційна фотокартка автора.

Довідка про автора – файл Petrov_dovidka – повністю прізвище, ім'я по батькові автора і всі дані про нього (поштовий індекс, місто, місце праці, посада, наукове звання, учений ступінь, контактні телефони, електронна адреса.

Офіційна фотокартка автора – файл petrov_foto – подається в окремому графічному файлі роздільною здатністю не менше 600х800 пікселів.

Рецензія на статтю – файл Petrov_review. Науковці без наукового ступеня обов'язково надсилають рецензію наукового керівника/фахівця з відповідної галузі досліджень (сканований варіант завіреного документа).

Відповідальний секретар наукового видання – Червінська Інна Богданівна, кандидат педагогічних наук, доцент. Тел. 050 6716106.

Електронна адреса: chervinska.inna@gmail.com

REQUIREMENTS

FOR THE PAPERS OF SCIENTIFIC SPECIALIZED PUBLICATION «HIGHLAND SCHOOL OF UKRAINIAN CARPATHIANS»

The editorial staff of the scientific specialized publication «Mountain School of Ukrainian Carpathians» of the public higher education institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University» invites scientists to publishing their research in professional journal on Pedagogical Sciences (included in the List of specialized publications of Ukraine. Order No 54 by Ministry of Education and Science from 01.25.2013). The scientific publication is issued twice a year.

Articles submitted for the collection should have the necessary elements corresponding to the decree No 7-05/1 «On severisation of requirements for professional publications, listed by HAC of Ukraine» by Presidium of HAC of Ukraine from 15.01.2003:

formulation of the problem in general and its connection with important scientific and practical tasks.

analysis of the recent research and publications in which a solution of the problem is started and on which the author relies; emphasizing of the still unsolved aspects of the problem, to which the article is devoted.

formation of the article's purpose (setting tasks).

presentation of the main material of the research with full objectives of scientific results,

the findings of this study and further research in this direction.

REFERENCES (drawn up in accordance with the requirements of HAC).

references to sources used are put in square brackets, where the number of source and citation page in this edition are separated by a comma. For example, [23, p.234-235]

Requirements for papers: the text should be typed in text editor Microsoft Word, saved in the format doc or rtf; the text should be presented in a single copy on a sheet of A4, font size 14, 1.5 spacing, deviation of 1.25 cm; field: left – 30 mm; right – 15 mm; top and bottom – 25 mm; drawings in vector graphics should be contained as one object or grouped; scanned drawings, illustrations and photos should be submitted with a resolution of 300 dpi in separate files; materials are submitted on paper and digital media. E-mail: chervinska.inna@gmail.com.

Placement on the page. In the upper right corner should be written full name, position, academic degree, academic title, name of the higher educational institution. In an interval UDC and PACS numbers are given, then, in the middle of the next line the article title (Ukrainian and English – all in capital letters) in bold is presented.

First name, last name, academic degree, academic title, position, name of the higher educational institution. In an interval UDC and PACS numbers are given; on the page width the article title in Ukrainian and English is placed. Abstracts are presented in an interval. In accordance with the international scientometric database abstracts should display the following elements: object of the article, methods or research methodology, findings (100-150 words in Ukrainian and Russian, and 250-300 words in English in 1,5 interval and size 14). Editorial Board does not consider the articles submitted with violations of the abovementioned requirements. Information about the author, review of the article (if necessary) and the author's official photograph are submitted in separate files.

Information about the author – file Petrov_dovidka – includes last name, first name and patronymic of the author and all data on him/her (postal code, city, place of employment, position, academic title, academic degree, contact numbers, e-mail address.

The author's official photograph – petrov_foto. It is submitted in a separate graphic file with minimum resolution not less than 600x800 pixels.

Review of the article. Petrov_review. The researchers without a scientific degree must submit a review of a supervisor / specialist in the relevant field of research (scanned version of the certified document).

Executive secretary of the journal: Chervinska Inna Bogdanivna, Candidate of Pedagogic, Assistant professor. Tel. 050 6716106.

E-mail address: chervinska.inna@gmail.com

ПРАВИЛА ТРАНСЛІТЕРАЦІЇ СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

(ВІДПОВІДНО ДО ПОСТАНОВИ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ ВІД 27 СІЧНЯ 2010 Р. № 55 «ПРО ВПОРЯДКУВАННЯ ТРАНСЛІТЕРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО АЛФАВІТУ ЛАТИНИЦЕЮ»)

Український/ російський алфавіт	Транслітерація російського алфавіту латиницею	Транслітерація українського алфавіту латиницею	
		На початку слова	В інших позиціях
А а	A a	A a	
Б б	B b	B b	
В в	V v	V v	
Г г	G g	H h	
Ґ ґ	–	G g	
Д д	D d	D d	
Е е	E e	E e	
Ё ё	Yo yo	–	
Є є	–	Ye ye	Ie ie
Ж ж	Zh zh	Zh zh	
З з	Z z	Z z	
И и	I i	Y y	
І і	–	I i	
Ї ї	–	Yi yi	I i
Й й	J j	Y y	I i
К к	K k		
Л л	L l		
М м	M m		
Н н	N n		
О о	O o		
П п	P p		
Р р	R r		
С с	S s		
Т т	T t		
У у	U u		
Ф ф	F f		
Х х	H h		
Ц ц	Ts ts		
Ч ч	Ch ch		
Ш ш	Sh sh		
Щ щ	Sch sch		
Ъ	``		
Ы	y`		
Ь ь	`		
Э	E` e`		
Ю ю	Yu yu	Yu yu	Iu iu
Я я	Ya ya	Ya ya	Ia ia

Зразок оформлення наукової статті

Віктор Вікторов,
кандидат педагогічних наук, професор,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова
(м. Київ)

Victor Victorov,
candidate of pedagogical sciences, professor,
Dragomanov National Pedagogical University
(Kyiv)

УДК 73. 890
ББК 74.1

УНІВЕРСИТЕТ, ЯК ПРОВІДНИЙ СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ

UNIVERSITY AS A LEADING SOCIAL INSTITUTION IN THE HISTORY

У статті проаналізовано етимологію слова «університет». Представлено перші університети Європи. Описано виникнення «ідеальної», класичної моделі університетської освіти Вільгельма фон Гумбольдта. Розглянуто періоди становлення та розвитку провідних університетів України за О.В. Глузманом. Визначено місце спеціальної підготовки педагогічних кадрів в розвитку університетської освіти України.

Ключові слова: університет, середньовічний університет, університетська освіта в Україні.

The university history began at the era of the Western European Middle Ages. It is believed that the first universities appeared in Western Europe (XII-XIII century): University of Bologna (Italy), University of Paris (France); Cambridge and Oxford Universities (England); Salaman (Spain); Lisbon (Portugal).

The emergence of the «ideal», the classical model of university education is associated with the establishment in 1810 the University of Berlin and realization of the ideas of Wilhelm von Humboldt within the new model of university. The purpose of the universities was not only to preserve the culture, but also to pass it on to other generations through the education.

The history of the university education of Ukraine is the most important way of research in modern historiography. O.V. Gluzman singled out the following periods of the university education:

- first period – associated with the emergence of the first universities in Western Ukraine (Lviv and Chernivtsi);

- the second period – the development of Ukrainian universities in period of Russian empire;

- the third period – formation the system of university pedagogical education in the USSR;

- the fourth period – the renovation and construction of a national system of the university pedagogical education.

The pedagogical staff training has always been in the focus of national higher education institutions and universities played a leading role in addressing this issue.

Universities exist to nowadays as a unique phenomenon and an essential element of the modern education system, fulfilling important social and cultural functions.

Keywords: university, middle age university, university education in Ukraine.

В статье проанализирована этимология слова «университет». Представлены первые университеты Европы. Описано возникновение «идеальной», классической модели университетского образования Вильгельма фон Гумбольдта. Рассмотрены периоды становления и развития ведущих университетов Украины по А.В. Глузману. Определено место специальной подготовки педагогических кадров в развитии университетского образования Украины.

Ключевые слова: университет, средневековый университет, университетское образование в Украине.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Соціокультурний компетентнісний підхід в освіті дозволяє розглядати досвід підготовки майбутнього вчителя як систему .....

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. ...

Формування мети статті (постановка завдання). .....

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, ...

1. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка в системе высшего педагогического образования / О.А. Абдуллина // Для пед. спец. высш. учеб. заведений. – 2-ге изд. перераб. и доп. – М.:. Просвещение, 1990. – 141 с.
2. Бабанский Ю.К. Оптимізация навчально-виховного процесу / Ю.К. Бабанский. – М.:Просвіта, 1982. – 192 с.

Reference

1 Abdullina O.A. Obshchepedagogicheskaya podgotovka v sisteme vysshego pedagogicheskogo obrazovaniya / O.A. Abdullina // Dlya ped. spec. vyssh. ucheb. zavedenij. – 2-ge izd. pererab. i dop. – M.: Prosveshchenie. – 1990. – 141 s.
2. Babansky`j Yu.K. Optymizaciya navchal`no-vyxovnoho procesu / Yu.K. Babanskyj. – M.:Prosvita, 1982. – 192 s.

Наукове видання

Гірська школа Українських Карпат

Наукове фахове видання з педагогічних наук

№ 15

2016

Видається з 2006 року

Головний редактор Василь Хрущ

Літературні редактори Галина Білавич
Марія Оліяр
Лілія Копчак

Технічний редактор Ярослав Никорак

Світлини: Йосип Гілецький Віталій Горєлов, Ігор Дроздовський, Ігор Меліка, Василь Мельник, Ярослав Никорак, Євгеній Грушевський

«Гірська школа Українських Карпат»
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
вул. Шевченка, 57
м. Івано-Франківськ, 76000

Телефони редакції – (0342) 71-56-27, fax (03422) 3-15-74.
E-mail: mountainschool@pu.if.ua www.mountainschool.pu.if.ua

Підп. до друку 29.12.2016.
Формат 60x84/8. Папір офсетний. Гарнітура Ukrainian Pragmatica.
Друк на ризографі. Ум. друк. арк. 30,2. Тираж 100 пр. Зам. № ___.

Видавець і виготовлювач
Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
76018, м. Івано-Франківськ,
вул. С. Бандери, 1, тел. 71-56-22
E-mail: vdvcit@pu.if.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2718 від 12.12.2006

Довідки щодо придбання журналу за телефонами редакції